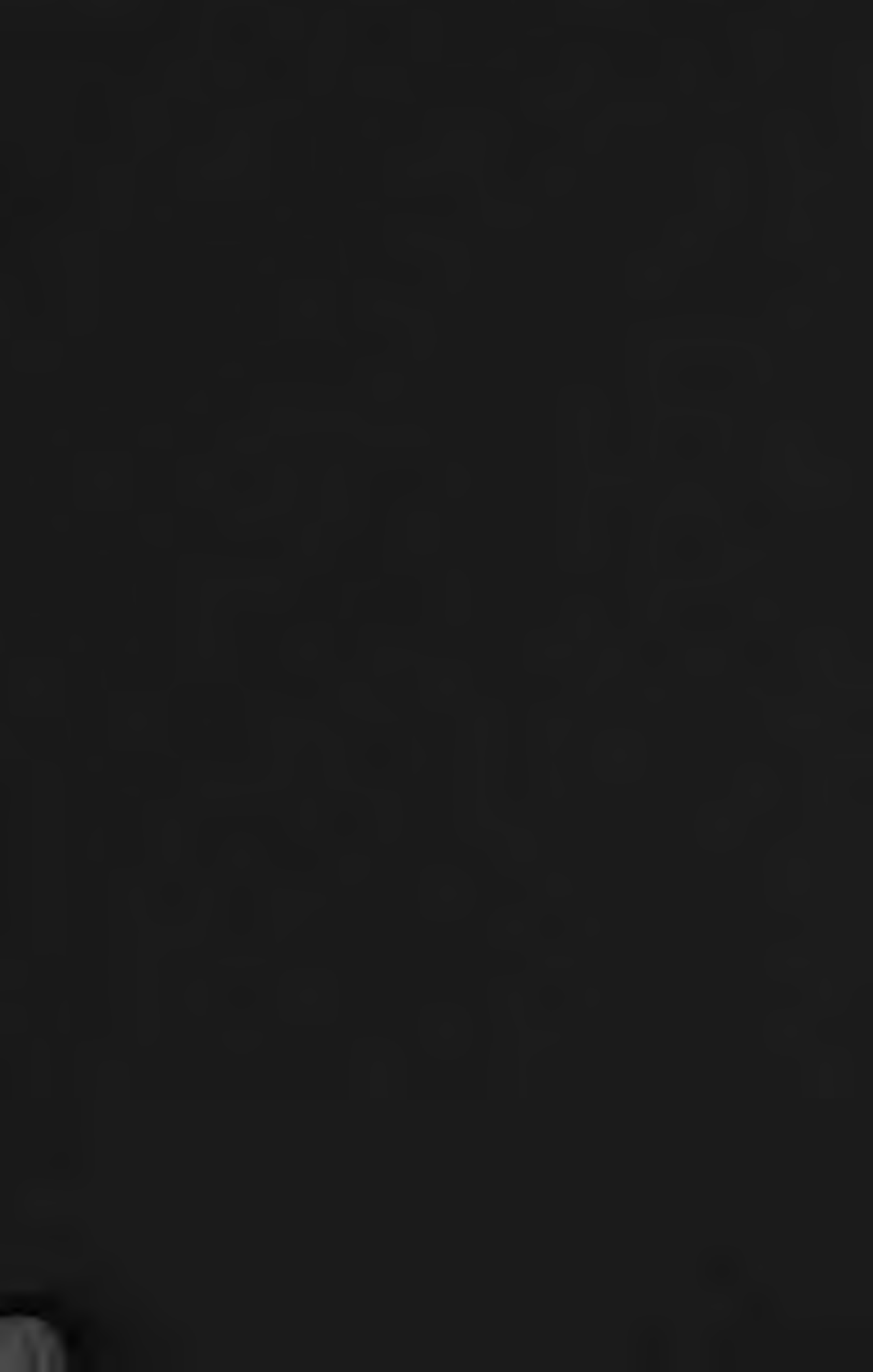

VE RI
TAS

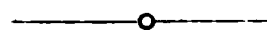
SPRÅK OCH STIL

TIDSKRIFT FÖR NYSVENSK SPRÅKFORSKNING

UTGIVEN AV

BENGT HESSELMAN OLOF ÖSTERGREN

RUBEN G:SON BERG

SJUNDE ÅRGÅNGEN

1907

I DISTRIBUTION HOS
AKTIEBOLAGET LJUS
STOCKHOLM

UPPSALA 1908
K. W. APPELBERGS BOKTRYCKERI

INNEHÅLL.

Ordet "Bält, Bälten" i svensk poesi.

I våra dagars språk användes ordet "Bält" uteslutande om sunden mellan de danska öarna, Stora och Lilla Bält. Ordet är nu i svenskan liksom i danskan det-kön, bestämd form *Bältet*; pluralis *Bält*, bestämd form *Bälten (Bältena)*, eller *Bälter* (?), bestämd form *Bälterna*. Ett par språkprov från nyare tid må anföras.

Din uppgång, ljufva sol, som Bältet nu bestrålar.
Gyllenborg, Tåget öfver Bält (1785).

O skördarnes Virgil! O Belternas Homer [ɔ: Gyllenborg]!
Wallin, Första uppfostringen (1805).

Och han som drog djärft öfver fruset Bält.
Tegnér, skål i Götiska förbundet (1829).

— isen stelnade kring drakens stam
och fångna klagade de frusna Bälten.
Snoilsky, Sjöslaget vid Helgoland (1863).

Carl X Gustaf — — — red öfver de isbelagda Bältena mot Köpenhamn.
C. Sundbeck, Svensk-Amerikanerna (1904).

Ordet har emellertid i äldre språk haft en annan, mera vidsträckt betydelse ävensom dengenus[1], och i poesin har denna så väl betydelse som form kvarstått och använts ända

[1] I en "*Relation*" över tåget över Bält, tryckt 1658, heter det: "och sig sedan til Foot öfver Stora Bälten inuppå Seeland retirerade" och i ett *Utdrag* av greve Dahlbergs dagbok: "Följande natten och dagen blef lilla Bälten emellan Jutland och Fyhn flitigt recognoscerad". (Båda dessa skrifter äro avtryckta i Gyllenborgs *Tåget öfver Bält*, Stockholm 1785).

långt in på 1800-talet. Som prov härpå må anföras den bekanta strofen ur Kellgrens *Man äger ej snille för det man är galen* (1787):

O Manhem, lika nämndt af gammalt mannavett
Som gammalt mannamod, o säg, hvar skall du hamna
Ur dessa villors djup? — Ett år och ännu ett,
och Bälten skall med blygd ett vidsträckt dårhus famna.

Bälten har här samma betydelse som *mare Balticum*, med vilket ord det också i själva verket står i närmaste sammanhang, och den bestämda maskulina formen är att jämföra med namn sådana som *Kvarken, Bottnen, Vättern* o. s. v.

Avsikten med denna uppsats har närmast varit att ur vår poetiska litteratur meddela exempel på nyssnämnda språkbruk. Men då ordets härkomst och historiska användning är av synnerligt intresse, och, så vitt jag vet, någon sammanfattande framställning härav ej finnes (ett enstaka försök till etymologisk derivation anser jag misslyckat), så vill jag inledningsvis framlägga några belysande fakta och synpunkter.

1.

Första gången i nu bevarad litteratur förekommer namnet *sinus Balticus* och *mare Balticum* hos Adam av Bremen i hans på 1070-talet författade beskrivning över Skandinavien, som utgör 4:e boken av hans *Gesta Hammaburgensis Ecclesiæ pontificum*[1]. Enligt denna skrift räknar Adam (och dennes källa Einhard) baltiska havets (baltiska vikens) början från den linje, som förbinder Ålborg och det därutanför liggande Vendsyssels udde d. v. s. Jyllands nordspets med den mitt emot belägna delen av skandinaviska halvön, det Norge tillhörande Viken[2]. Till detta baltiska hav, som således börjar med Katte-

[1] Publicerad i *Scriptores rerum Germanicarum, N:o 11, Ed. II Hannoveræ 1876.*

[2] 4, 11: *cuius* (i. e. *sinus Baltici) ab Oceano introitus inter Alaburg, promunctorium Daniæ, scopulosque Nortmanniæ*, 32: *Est vero iter cuiusmodi, ut ab Alaburg vel Wendila Danorum ingredientibus navim per diem mare transcatur ad Wig, civitatem Nortmannorum.*

gat, höra sedan alla vatten kring de danska öarna[1] samt Östersjön i dess helhet[2].

Vidare lämnas hos Adam den viktiga upplysningen, att detta hav kallats *sinus balticus* av de invid detsamma liggande ländernas innevånare[3]. *Mare balticum* är således den latiniserade formen för det inhemska namnet. Detta är naturligtvis icke något annat än just *Bält.* Det andra även anförda namnet, *mare Barbarum* och *Scythicum,* är lika naturligt ett namn, som ej innevånarne själva utan romarne och på deras språkbruk stödda skriftställare använt.

Att det inhemska namnet *Bält* är uråldrigt, kan man sluta av en uppgift hos Plinius d. ä. (död vid Vesuvius' utbrott 79 e. Kr.) i hans Historia naturalis, bok 4, kap. 13, där det heter: *Xenophon Lampsacenus a litore Scytharum* (d. v. s. det europeiska fastlandets nordsjökust[4]) *tridui navigatione insulam esse immensæ magnitudinis Baltiam tradit. Eandem Pythias Basiliam nominat.* Denna "ö" kan ej ha varit någon annan än den jutska halvön. Namnet *Basilia,* som Plinius på ett annat ställe (bok 37, kap. 2) uppgiver vara använt av Timæus om den ö, som Pytheas kallar *Abalus* (sannolikt *Helgoland*[5]), tror Ahlenius vara överfört och förvrängt från *Osilia, Vasilia* (= Ösel), emedan Helgoland liksom Ösel var ett bärnstensland.

---

[1] Såsom öar i den baltiska viken uppräknas Wendila, Morse, Thud (= Thyland), Samse, Funis, Seeland, Holmus (= Bornholm) m. fl.

[2] *Ostrogothia protenditur iuxta mare illud, quod Balticum vocant, usque ad Bircam* o. s. v.

[3] 4, 1: *Sinus ille ab incolis appellatur Balticus, idemque mare Barbarum seu pelagus Scythicum vocatur a gentibus, quas alluit, barbaris.* — Namnet *Östersjön* är känt från medeltiden. Det förekommer t. ex. i konung Alfreds översättning av Orosii historia från 800-talet, varvid i denna benämning även inneslutes Kattegat, så att ordet på denna tid är synonymt med *Mare Balticum.* Jfr Lönborg, Adam af Bremen s. 35. Först på 1500-talet lär namnet Kattegat fått hävd genom holländska sjöfarare och sjökort enligt Kosinna, Die ethnologische Stellung der Ostgermanen s. 286.

[4] Jfr K. Ahlenius, Pytheas' Thuleresa s. 10.

[5] Se Ahlenius anf. skr. s. 12 f.

Måhända är det dock snarare en greciserad form av *Bal(t)sia* = *Baltia*. I så fall skulle namnet kunna ledas tillbaka ända till 300-talet före Kr., då Pytheas levde[1]. Och som namnet *Baltia* ej vidare förekommer i litteraturen, förefaller det mig sannolikt, att Pytheas tillagt landet detta namn efter det inhemska namnet på de närmast liggande vattnen, ungefär som Pomponius Mela (1 årh. e. Kr.) som beteckning för den jutska halvön bildat det f. ö. ej förekommande namnet *Codanovia* efter *sinus Codanus*, varmed synes ha betecknats ett vatten intill (väster om?) denna halvö[2]. Man jämföre även sådana namn som *Östersjöprovinserna*, *Väster-* och *Österbotten* m. fl., som uppkommit av namnen på närmast liggande vatten.

Så mycket om bruket och innebörden av ordet *Bält* i äldre historisk tid. Nu några ord om dess sannolika härledning. Härom har K. F. Johansson[3] i anslutning till en förmodan av Schafarik[3] uppställt den hypotesen, att namnet *mare Balticum* uppkommit i sydost, i det att de littauisk-lettiska stammarna skulle i sina språk ägt ett av honom hypotetiskt antaget ord **baltas*, som skulle betecknat "die flussmündungen und die erweiterungen davon, die zum grossen teil sumpfartigen haffe (Frisches und Kurisches haff)" och varit besläktat med det fornslaviska *blato*, polska *bloto*, ryska *boloto*, som betyda "kärr". Sedan skulle ordet vandrat västerut och *lånats* för de "som mynningar eller sund tänkta" Bälten. Denna mycket kombinerade hypotes synes föga sannolik, helst ordets äldsta historiska förekomst i själva verket, såsom vi sett, icke häntyder på sydöstra delen av Östersjön, utan snarare på den västra, och dess inskränkning till att betyda

[1] Ahlenius anf. st. s. 13 tror, att namnformen *Baltia* förskriver sig redan från Pytheas och ej från Xenophon Lampsacenus. Jfr även S. Lönborg, Adam af Bremen s. 13 not 3.

[2] Jfr Ahlenius, Die älteste geogr. Kenntnis von Skandinavien, Eranos III: 1, s. 24.

[3] I Zeitschrift f. vergleich. Sprachwissenschaft XXXVI: 385 ff. (1900).

[4] I Slav. Altert. I: 451 ff.

sunden mellan jutska halvön, Fyn och Själland är av senare datum, medan ordet ännu på Adams av Bremen tid betecknade allt vatten innanför Skagerack.

Betydligt enklare synes saken bliva, om man antager, att ordet är av inhemskt (germanskt eller möjligen keltiskt) ursprung och samma ord som det nysvenska *bälte*. Denna förklaring återfinnes redan hos Adam av Bremen, som därom yttrar: Denna vik kallas av innevånarne Bält (*Balticus*), "emedan den sträcker sig långt in genom de skythiska trakterna i form av ett bälte"[1]. Bälte får då icke fattas i betydelsen *ring*[2], utan i betydelsen av *smalt band* eller, ännu sannolikare, i betydelsen *midja*. Om *bältestaden*, det gamla nordiska namnet på midjan, användes nämligen även namnet *bältet*, vilken användning ännu kvarstår i svenska dialekter (se Rietz' lexikon). Ett sammansmalnande och sig åter vidgande vatten, såsom den från Nordsjön åt öster sig utgrenande havsarmen är, kunde synnerligen passande kallas bältet (= midjan). Detta namn utsträcktes sedan helt naturligt till hela vattenmassan därinnanför eller Östersjön.

I allmänhet har det varit ganska vanligt att benämna vatten-, land- och bergsträckningar efter delar av människokroppen, jag påminner blott om (havs-)arm, (land-)tunga, (bergs-)rygg, huvud (t. ex. om bergshöjder), hals o. s. v. Hals är just en parallellbenämning till Bält och använd om hopknipna vatten. Öresund har tydligen en gång hetat *Hals* (*Halsen*), varav sedan namnen Hälsingborg och Hälsingör. Stadsnamnet *Hals* vid ingången till den smala Limfjorden samt *Lohals* vid sundet mellan Langeland och Fyn äro otvivelaktiga rester efter dylika benämningar på andra håll i Danmark. Och namnet *Hälsingar*, d. v. s. de som bo vid *Halsen* av Bottniska viken, är en påminnelse om ett liknande äldre språkbruk i Sverige. Spår av ett svenskt bruk av Bält i ovan nämnda

---

[1] *eo quod in modum baltei longo tractu per Scithicas regiones tendatur.*

[2] Denna förklaring lämnar Ol. Rudbeck, se Atland I: 332.

betydelse finnes måhända i namnet på en egendom innerst i Norrteljeviken (i "midjan" mellan densamma och Lommaren), *Bältartorp*. Av samma art är namnet *Bälteberga* (egendom mellan Hälsingborg och Landskrona), som tydligen fått sitt namn på den tiden man ännu använde den vidsträcktare benämningen Bält även om Öresund.

Vad beträffar ordets förhållande till det latinska *balteum* (på grund av indoeuropeiska ljudlagar kan ordet ej vara ursprungligt inom båda språkområdena), så synes det mig sannolikast, att det latinska ordet, som äldst förekommer i Cæsars galliska krig, är ett låneord från de kelter, varmed romarna då i lång tid stått i beröring. Enligt Tamm (Etymologisk ordbok s. 79) återfinnes nämligen det germanska *bälte* även i ir. gäl. *balt* = bälte, rand. Att namnet på *svärdsgehänget* lånades från ett främmande språk, var ej underligt, enär bältet ej tillhörde den manliga klädedräkten hos romarna[1], varemot det, som bekant, var urgammalt hos de keltiska och germanska folken.

2.

Efter denna kanske något för vidlyftiga historisk-etymologiska inledning övergår jag till min egentliga avsikt med denna uppsats, nämligen att exemplifiera bruket av ordet *Bält, Bälten* i nysvensk poesi i betydelsen av Östersjön eller vattnen kring Sverges kust.

1. Först wil jagh *Öster-siön* och[2] *Belt* igenom fara,
Som mot thet stora Haaf ett träske tyckes vara.
— — — — — — — — — — — — — — —
Från Schaven går han vth och Öresund besöker.
Spegel, Guds werk och hvila, tredje dagens skapelse.

2. Dränk[3] bäfvan uti Bälten,
Väck upp din tjusta håg.

---

[1] Den antika, huvudsakligen kvinnliga, "gördeln" applicerades på helt annat sätt.

[2] *Och* är här tydligen explikativt, ej kopulativt.

[3] Sagt till svenska folket.

Betrakta forna fälten
Och dina hederståg!
Dalin, På konung Carl XII:s dödsdag (1735).

3. Det ovan anförda citatet ur Kellgren.

4. Kom följ mig[1] då till Bältens strand
Att se en kung, och dock ett fosterland,
Att se en vän, som lagar tyder,
Att se ett folk, som styrdt af mildhets hand,
Ju mera fritt, dess mera villigt lyder.
Kellgren, Den 1 januari 1780.

5. Hvad? och vi syskon sända död och plågor
och splitets ormar till hvarandras land?
Och Bälten vrok med blodbemängda vågor
En brödraskara, fälld af brödrahand!
Franzén, Svea till Dana (1797).

6. Längst bakom Bälten, i en bygd,
Af tallar blott mot Nordan skyggd [ɔ: Uleåborg],
Midsommarn kom.
Franzén, Till Gyllenborg (1799).

7. Räck, räck[2] din trogna hand med tjusning öfver Bälten!
Var svensken ej din bror i rikssal och i tält?
Franzén, Finlands uppodling (1800).

8. Mellan det krigiska gny, som vandrar från Bälten till Isens
Hvilande haf; bland trummornas dån, som väcker till korståg,
Mottag vänligt en lärjunges rop: haf tack för din lära!
Atterbom, Till E. M. Arndt (1808).

9. Än bar ej Sveriges tron ett fruktadt namn bland troner,
Inför Cesarers fot Germanien fjättradt låg;
Från stränderna af Po till *Bältens* häpna våg
Flög ropet — fåfängt höjdt — af trampade nationer
[näml. före Gustaf II Adolfs uppträdande mot katolikerna].
Wallin, Gustaf den Tredje (1808).

---

[1] Sagt till tyrannen.
[2] Sagt till Finland.

10. Du [ɔ: Manhem], som famnat Bältens haf,
Som Germanien lagar gaf.

Wallmark, Sång till finska arméns ära (1809).

11. Från stranden, där dess [ɔ: Sveas] fot af Bältens bölja röres,
Upp till de fjäll, som pansra hennes bröst,
Ett samfäldt rop af hennes söners röst,
Ett djupt förfärligt rop utaf förtviflan höres
[näml. vid Carl Augusts död].

Nordforss, Sång öfver Carl August (1810).

12. O Manhems patriark [ɔ: Carl XIII]! Med fröjdfull blick på hjälten [ɔ: Carl Johan]
Och handen åt en sonson sträckt,
Välsignar du i dag från Ishafvet till Bälten
En enda brödrasläkt.

Wallin, Skandinavisk sång (november 1814).

13. O, när din [ɔ: Carl Johans] friska, tredubbla krans
Kröner den grånade, vördade hjälten,
Som skådar, säll, från polens haf till Bälten
En kämpasläkt förtjust att vara hans:
Skalla i glädje bergen och fälten.

Wallin, Cantat till kronprinsen Carl Johan (21 dec. 1816).

14. På Bältens strand din [ɔ: den svenske sjömannens] trogna maka
I tårar, enslig, badad är.

Stagnelius, Sång till kvinnorna i norden (1818).

15. [Jotadrotten Suttung säger till Brage och Kvaser:]
Förmätne söner af ett fjärran land!
Ty denna grannlåt, som I kvinnligt bären,
Bevittnar, att I ej från Bältens strand,
Ur Manhems fria hjältebygder, ären.

Stagnelius, Gunlög.

16. Men bortom Lögarns blomsterrika strand
Långt upp i nordens snöbetäckta dalar
Den tappre Suttung styrde Jotaland
På Hvitaborg i sköldbetäckta salar.
I mannaåren öfver Bältens våg
Han ofta vandrat krigets bloss att skaka
Kring Holmgårds kuster, och från sina tåg
Med tyngda snäckor alltid vändt tillbaka.
Stagnelius, Gunlög.

17. [Den smälta isen flöt mot hafvet,]
Än af det nordliga Dvina förd till polariska hafvet,
Än af Neva förbi den lysande kejsarestaden,
Peters olympiska borg, med doft brak störtad i *Bältens*
Dubbelarmade svall, gent öfver de ädle Varegers
Vikingsberyktade skär, af åldriga runor beskuggadt.
Stagnelius, Maria.

18. Hon [ɔ: rosen, som förf. fick i Italien] glänsa skall, än bortom *Bältens* haf,
Som en rubin emellan Nord och Söder.
Nicander, Romerska sonetter, N:o XXXVI (1828).

19. Från Bältens kust till Nilens undervågor,
Från Pyramiderna till Ebros strand
En värld, omfladdrad af hans [ɔ: Napoleons] snilles lågor,
Tillbeder spiran i den starkes hand.
Malmström, Vid konung Carl Johans tjugufemåriga jubileum (1843).

Härmed har jag — utan att göra anspråk på någon som helst fullständighet — meddelat en samling prov på bruket av Bälten som maskulin form i singularis i förut nämnd betydelse. I samma betydelse men som *pluralisform* har ordet några gånger — väl genom missuppfattning — använts av Tegnér, som därvid förmodligen påverkats av de danska Bältens pluralisform.

20. Hvarför vaka ännu Bälten
Troget kring en hotad gräns?
Krigssång för skånska landtvärnet (1808).

21. Se Bälten kasta än kring dig de fria armar.
Svea (1811).

Antagligen får ordet även tänkas som pluralisform i omarbetningen av krigssången:

22. Obetvunget inom Bälten
Hvilar Göta lejon än.

Mera oviss synes saken i följande exempel:

23. Bältens förriglade port bröt du [ɔ: England], som vore han din.
England och Frankrike (1806).

Stundom förekommer *Bälten* även användt i den speciella betydelsen *Öresund*, ett helt naturligt bruk, då ordet allra först synes vara användt om avsmalningen mellan nordsjö och östersjö. *Möjligen* är så förhållandet i språkproven 8, 12 och 13 ovan. Tydligt nog föreligger denna betydelse i följande exempel:

24. På en ättehög vid Bälten
Nordens fjälltrast satt en gång.
— — — — — — — — —
Gungande på vikens vågor
Kom en svan från sydlig sjö.
Tegnér, Svanen och fjälltrasten (1812).

25. Från de töckenhöljda fälten,
Hvilka Östersjön och Bälten
Piska med en fuktig vind [ɔ: Skåne],
Är det långt till dessa ställen,
Hvarest Klaras våg från fjällen
Löper som en jagad hind [ɔ: Värmland].
Tegnér, Till Elof Tegnér (1810).

26. Jag [ɔ: Carl XIII] sonlös satt och slockna såg med smärta
Den meteor, som kom i ljus från Bälten [ɔ: Carl August].

Böttiger, Kungarne. XVI.

Ganska tydligt föreligger samma betydelse redan i en vers av Dalin:

27. Salta haf och friska bölja,
Som kringhvärfva svenska fält
Och dess lagar böra följa:
Öster-, Väster-sjö och Bält,
Mälar, Hjälmar, Vener, Vetter,
Sägen, om ej denna stund
Mod och fägnad i er sätter
Liksom i mitt hjärtas grund,

På hans K. H. Stor-amiralen Prins Carls födelsedag 1752.

Även i adjektivisk form — *bältsk* — förekommer ordet i förut nämnd betydelse exempelvis i följande prov:

28. Vår store konung, som en sannskyll Solens liike,
Med vaksam åsyn fahr kring om sitt heela Rijke,
Har sielf i Törnå-stad, ther Beltska Tethys Famn
Har Nordvärts fäst sitt Mål och sidsta Segel-Hamn,
Med egen ögon sedt — — —

Peter Lagerlöf, över konung Carl XI, då han 1694 besåg midnattssolen i Torneå.

29. Det var det stora sund, där västra Thetis dricker
I ett omätligt svalg det Bältska vattnets salt;
Deröfver konung Carl [ɔ: XII] med sina karlar rycker,
At giöra desto förr det örligz-väsend alt.
— — — — — — — — — — —

30. En härlig segersång vid Bältska stranden höres [näml. efter segern vid Narva].

J. T. Geisler, öfver Carl XII:s födelsedag 1709.

Slutligen må anföras ett par av författarna självgjorda biformer, som härletts från hithörande latinska ordformer.

31. Mälare — — — störta din bölja
Ned i det lyssnande Balthias våg.
P. A. Wallmark, Den 2 nov. 1810.

32. Ur Balten höjer sig en ö:
Med rätta hon sig Öland kallar.
Stagnelius, Till Jenny.

Allmänt brukligt är *baltisk* såsom adjektiv till *Bält* i förut angivna betydelser. Vanligast torde ordet avse Östersjön t. ex. i följande rader ur Oskar Fredriks Några timmar på Kronborgs slott:

33. [Carl X] Såg på hvar kust, som baltisk våg besköljer,
En lydprovins, som villigt oket bär.

I följande exempel, varmed språkproven 8, 12 och 13 ovan böra sammanställas, avses väl Öresund:

34. Halfön, från is-poln til Baltiska viken,
Ljunge hans [ɔ: Carl Johans] dygders odödliga glans!
Valerius, Skandinavisk sång (1814?).

Det är med ett visst vemod man bevittnar, huru det gamla nordiska ordet *Bälten* i kampen om tillvaron slutligen dukat under — dess dödsstund kan, såsom synes av föregående exempel, sättas ungefär vid mitten av 1800-talet. Och att denna lilla uppsats skall kunna bidraga till att ånyo uppväcka det från de döda, är väl föga troligt, kanhända ej heller önskligt. Ty även på det språkliga området gäller nog den gamla satsen: *Den levande har rätt.*

Linköping.

Bernhard Risberg.

Om sättet för dialektala ortnamns upptagande i riksspråket.

5. *Gränsfall mellan transformering och oförmedladt upptagande i riksspråket.*

(Forts.)

De hittills anförda exemplen synas tyda på att den transformering ortnamnen påkalla i hufvudsak blir inskränkt till de dialektnamn, hvilka innehålla ord med i det allmänna eller lokala riksspråket lefvande motsvarigheter. Detta kan dock ej göras till kriterium på transformeringens behöflighet. Å ena sidan finnas flera namn, som tala för att ej utsträcka transformeringen till alla de fall, i hvilka detta villkor kan anses uppfylldt; å andra sidan finns också en del namn, vid hvilka transformering visar sig ändamålsenlig och berättigad, ehuru den riksspråksform, hvartill transformering kan ske, ej kan sägas vara en fullt direkt motsvarighet till dialektformen. Några typiska exempel på båda dessa kategorier må anföras.

Kartan har upptagit det på konceptkartan ej befintliga och därför af Ortnamnskommittén ej granskade namnet *Döraberget (dørabærjə)* på ett berg och ett par gårdar inom Dals socken. Berget har, såsom i S. o. S. VI sid. 206 blifvit nämndt, namn af en grotta, som kallas *døra*, hvilket är dialektens form för ordet *dörren*. Men så naturligt de dialekttalande än associera sitt vanliga appellativum *døra* med riksspråksordet *dörren*, visade sig grottans namn tydligen i rätt hög grad löst från associationen med riksspråksordet, fastän det naturligtvis fortfarande är associeradt med dialektordet. Från de dialekttalandes synpunkt torde därför skrifningen *Döraberget* vara att föredraga framför *Dörrberget*. Men från de riksspråkstalandes? Det lokala riksspråket har redan upptagit formen *Döraberget* i tal och skrift. Enda ändamålet med en transformering vore således det, att främmande riksspråkstalande genast skulle förstå, att namnet betyder *Dörr-*

berget. Men är det anledning till en namnändring? Och strängt taget har ej namnet precis den betydelsen, utan det betyder: berget med grottan *døra.* Däremot associeras namnet *døraløsmyra* Döralösmyra i Reselе otvunget med sin riksspråksöfversättning: *Dörrlösmyren.* Det betyder nämligen myren utan aflopp, utan dörr.

På samma sätt som här *døra* blifvit namn på grottan, bli ofta dialektord, som i en pregnant betydelse användas till benämning af lokaliteter, i sin dialektform fixerade som namn på dessa. Då föreligga ej längre samma förutsättningar för öfversättning till riksspråksform, som när man skrifver exempelvis *Abborrsjön* för det dialektala Åbborsjön och dylikt. I Fors finns ett berg, som på detta sätt fått namnet *hø'gda* Högda, hvilket namn därför ej i det lokala riksspråket brukar öfversättas till *Höjden.* Det på berget liggande fäbodstället heter på dialekten *høgdaboan* Högdaboan eller *høgdabuan* Högdabuan och kallas i det lokala riksspråket *Högdabodarna,* aldrig, så vidt jag hade tillfälle att iakttaga, *Höjdbodarna.* En sådan form som *Höjdbodarna* skulle närma namnet till ett appellativum, såsom om fäbodstället hette *Höjdbodarna* i motsats mot ett annat, i en dal nedanför höjden beläget fäbodställe, som kallades *Dalsbodarna.* I dialekten skulle namnet under denna förutsättning säkert heta *høgdboan (-buan)* Högdboan, (-buan). Formen *høgdaboan* Högdaboan afviker från den normala typen för dylika sammansättningar och visar därigenom, att *høgda* Högda varit alltför fixeradt som namn för att på vanligt sätt böjas.

Namnet *stapalbærja* Stappalbärje i Ytterlännäs, på kartan skrifvet *Stappalberget,* men ej upptaget på konceptkartan och ej granskadt af Ortnamnskommittén, är otvetydigt till sitt ursprung *(klock)stapelberget,* men all association med detta ursprung och med det motsvarande riksspråksordet syntes här vara försvunnen, så att namnet föreföll folket i orten mer främmande i stället för mer lätt att uppfatta, om det skrefs *Stapelberget.* I Sollefteå däremot är namnet *stópalbakæn* Ståppalbakken för språkkänslan tydligt identiskt med *Stapelbacken,* hvilket är helt naturligt, då det är namn på den backe, där kyrkan med klockstapeln är belägen. Dessa båda namn utgöra således ett exempel på att samma ord med fördel kan öfverflyttas till riksspråk såsom namn på ett ställe, men behöfva bibehållas i dialektform såsom namn på ett annat ställe.

Ett ortnamn kan också innehålla ett ord, som står i

fullt lefvande association med motsvarande riksspråksord, utan att denna association kräfver ortnamnets öfverföring till riksspråksform. Så härleder sig namnet *storkarıtʂana* Storkaritjärna i Håsjö tydligen från någon, som kallats Storkari, och personnamnet *ka̤`rı* Kari brukar naturligtvis alltid, när det skall skrifvas eller utsägas i 'rätta formen', bli *Karin*. För tjärnens namn utgör likväl ej den af Ortnamnskommittén föreslagna formen *Storkarintjärn* en naturlig riksspråksmotsvarighet, såsom *Karin* är för personnamnet. Däremot torde för namnet *ma̤lævoȷa̤n* Mälevåjen i Helgum riksspråksöfversättningen *Malinvågen* vara själfgifven, utom när man ej förstått dialektnamnet. Orsaken till denna olikhet mellan namnen Storkaritjärna och Mälevåjen är densamma som öfver allt visar sig rådande: där ett ortnamn med för språkkänslan lefvande betydelse behöfver öfversättas för att få denna betydelse uttryckt i riksspråket, där inträder af sig själf en sådan öfversättning, annars icke. I detta fall beror det närmast på att namnformen Kari äfven är invand och uppfattbar i det lokala riksspråket, Mäl(e)n däremot icke.

Stundom inträffar det, att ett namn med för den dialektala språkkänslan fullt klar betydelse icke gärna låter öfversätta sig, af den grund att det motsvarande riksspråksordet är obekant eller allt för litet bekant bland ortsbefolkningen. Äfven för personer, som ej tillhöra de dialekttalande, kunna vissa ord vara bekanta endast i dialektform, under det en ganska nära liggande riksspråkmotsvarighet är för dem främmande, kanske t. o. m. obegriplig. Så tycks det, åtminstone för de dialekttalandes räkning, i allmänhet förhålla sig med de på flera ställen inom Sollefteåbladets område förekommande namnen *Frätt-tjärn, Frättbotten, Frättmyra,* hvilka namn äro bildade på dialektformen af ordet *fräken*: frättne och ha uppkommit med anledning af Equisetum-vegetation. Att ordet *fräken* är detsamma som frättne, synes flertalet af de dialektalande icke uppfatta. Möjligen skulle ej heller en riksspråkstalande främling, som såge ett sådant namn som *Frätt-tjärn* på en karta, uppfatta att det innehölle samma ord som *fräken*. Men i sådant fall skulle han antagligen hellre afstå från att få namnets betydelse genom riksspråksöfversättning från början klargjord för sig, än från att kunna använda den som namn på orten lättast förstådda, kanske enda begripliga formen. Det förekommer också, att ett namn innehåller en böjningsform af ett i ortens dialekt ännu lefvande ord, men att

namnet dock ej längre associeras med detta ord. Den sjö i Resele, som på konceptkartan kallas *Rammasjön,* heter i dialekten *ramasøn* Rämmasjön, och detta namn har sjön fått efter en därförbi gående, mycket stor rullstensås, hvilken kallas *réma* remma, en benämning som äfven förekommer på andra liknande åsar. Men ordet *rem* har som appellativum och som namn på åsarna upphört att böjas med den böjningsform, som ingår i namnet *Rämmasjön,* och associeras därför ej därmed. Ortnamnskommittén har också för detta namn föreslagit skrifningen *Rämmasjön,* ej *Remsjön.*

Väsentligen samma situation som i något af de sist anförda exemplen: *Högdabodarna, Stappalberget, Storkaritjärn, Frätt-tjärn, Rämmasjön* föreligger vid alla de namn, för hvilka riksspråkstransformering synts mig mer eller mindre olämplig, ehuru transformeringen endast innebure öfversättning till existerande och otvifvelaktigt motsvarande riksspråksord. Häri innefattas då äfven sådana endast lokala riksspråksord som *rem* = (rullstens)ås. Den gemensamma orsaken till transformeringens större eller mindre olämplighet består här öfverallt i att associationen med det ord, hvartill öfversättning skulle ske, blifvit upplöst.

Å andra sidan kan stundom äfven en svag association mellan ett dialektalt ortnamn och ett motsvarande riksspråksord möjliggöra dettas användning till en för öfrigt lämplig namntransformering. Ett exempel därpå är det S. o. S. VI s. 226 anförda namnet *Snödskallen.* I detta namn, som i dialekten lyder *snøskoln,* fortlefver den ursprungliga betydelsen hos ordet *snø*: bar, kal; här: trädlös, under det att riksspråkets motsvarande ord *snöd* har utvecklat sig till en så afvikande betydelse, att man endast genom en underförstådd återföring till en arkaisk betydelse kan använda ordet till öfversättning af dialektnamnet. Associationen är icke självfallen, men den förefaller dock icke omöjlig eller alltför svår att framkalla, och den synes mig därför böra tagas i anspråk för den riksspråksöfversättning, som vid detta ortnamn är ett behof. Väsentligt större associationssvårigheter än vid detta namn torde dock böra betraktas som absolut hinder för öfversättning. För associationsmöjligheten torde mer eller mindre tydliga omotsvarigheter i formernas historiska utveckling vara af mindre vikt än en sådan brist på motsvarighet i nuvarande betydelseinnehåll som mellan *snø* och *snöd.* Så torde man vid namnet *frøhøgda* i Resele närmast vara hänvisad till att bilda en visserligen till

betydelsen, men ej till formen direkt motsvarande namnform: *Frodhöjden*. Dialektordet *frǫ* betyder nämligen 'frodig växtlighet', och berget har sitt namn af en ovanligt frodig skog, som dock nu är uthuggen. Detta ord *frǫ* torde emellertid, om såsom sannolikt är, den jämtska parallellformen frau visar samma stamform, icke direkt höra tillsammans med riksspråksordet *frodig*. Namnet skulle alltså, transformeradt till den form, hvartill det skulle ha utvecklat sig i riksspråket, blifva *Frödhöjden*. Denna form vore dock hvarken egnad att tydliggöra namnets betydelse eller att låta det framträda lätt igenkännligt. Det förra ändamålet fyller däremot tydligen skrifningen *Frodhöjden*, och därmed gåfve sig äfven identifieringen af sig själf. För öfrigt är det kanske ej omöjligt att *Frodhöjden* äfven till formen direkt motsvarar *frǫhøgda*. Dialektordet *frǫ* kan nämligen komma af det gamla *frŏd*, *frŭd* i stället för af *fraud*, och riksspråksordet *frodig* kunde, trots sitt nuvarande uttal med *ǫ*, tänkas komma ur samma *frŏd*. Orden *frodig*, *frodas* och dithörande tyckas nämligen först sent ha blifvit vanliga i riksspråket. Det kunde då hända, att när dessa ord först möta i litteraturen, bokstafven o åsyftat öppet å-ljud, men att orden, där deras spridning försiggått på litterär väg, kommit att utläsas med *ǫ*, samt att detta utläsningsuttal slutligen trängt igenom öfverallt. Detta är kanske till och med sannolikare än antagandet af en särskild stamform för *frodig*. För formen *Frodhöjdens* användbarhet som återgifning af det dialektala namnet *frǫhøgda* spelar det dock ingen roll, om *frod-* ursprungligen är samma stam som *frǫ* eller icke. Det väsentliga för upprätthållandet af namnets identitet är här betydelsen, och på den grund är formen *Frodhöjden* äfven öfverlägsen den direkta återgifningen af dialektformen, vare sig i skriftformen *Fråhöjden* eller i skriftformen *Fröhöjden*.

6. *Rekonstruktion.*

I flertalet af de fall, där ett namn icke otvunget låter sig transformera till en motsvarande riksspråksform, är någon sådan transformering ej heller af nöden: den dialektala namnformen är då oftast redan i bruk i riksspråket på orten, eller om namnet hittills varit användt endast eller nästan endast i dialekten, finns det i regel inga väsentliga hinder för att upptaga det ur dialekten utan den omgestaltning transformeringen skulle innebära. Det finns dock en del utan klara

rikspråksassociationer stående dialektnamn, hvilkas upptagande ej gärna kan ske alldeles oförmedladt. Då ett namn är löst från associationen med sitt ursprung eller sin betydelse, råkar det nämligen lätt ut för ett tillstånd af vacklan och osäkerhet, hvarvid nya, oklara associationer och folketymologiska gissningar gärna spela in, och en hel mängd skiftande former kunna uppstå. Det kanske mest utpräglade exemplet på ett dylikt förhållande är det namn i Ragunda, som på konceptkartan, i öfverensstämmelse med vanligt skriftbruk, skrifves *Grannarberget*. I byn Böle, på hvars område detta berg ligger, hörde jag namnformerna *granarbærja* Grannarbärje, *granarbærja* Grännarbärje, *granalbærja*, Grännalbärje, *granalbærja* Grännalbärje och *granəlbærja* Grännəlbärje (Grännelbärje). Den osäkerhet, som sålunda visade sig i uttalet af namnet, jämte den omständigheten att *Grannarberget* är en dialektstridig bildning, gjorde det otvifvelaktigt, att namnet på något sätt fått sin ursprungliga form och betydelse förstörd. I andra byar i Ragunda hörde jag sedermera *granarisbærja* Gränarisbärje, hvilket i rikspråk kunde återgifvas med *Granarisberget*. *grånarís* Gränaris betyder här antagligen antingen låg, tät granskog, eller är det ett namn på equisetum. Det var dock ej alldeles visst, att mina sagesmän, som ej tycktes vara fullt säkert lokaliserade i Böleskogen, med Gränarisbärje menade detsamma, som i Böle menades med Grannarbärje etc. Ej heller fick jag efteråt tillfälle att ta reda på huruvida namnet Gränarisbärje var bekant och användt äfven i Böle. Det torde dock i så fall vara så tillbakaträngdt, att det nu vore för sent att införa det i skrift. Annars vore naturligtvis här ett tillfälle, där detta borde göras. Det har flere gånger konstaterats, att ett ursprungligt ortnamn blifvit utrotadt eller mycket tillbakaträngdt inom den by eller socken, där det hör hemma, men bevarats i grannskapet. Här liksom i en del andra fall kan detta ha berott på att namnet någon gång blifvit godtyckligt omstöpt på bykartan eller i andra handlingar, hvarefter det nyinförda namnet betraktats som det rätta och så småningom undanträngt det gamla namnet inom byn, men ej vidare omkring. Namnformerna i officiella handlingar utöfva nämligen i första rummet inflytande på jordägarna, under det annat folk i byn, särskildt kvinnor och barn, bland hvilka jag hufvudsakligen hörde formerna på Grännal- etc., äro mer beroende af muntlig tradition och endast indirekt af den skriftliga. Folket i andra byar åter kan fortsätta den gamla muntliga traditionen alldeles oberörda af den nya skriftliga.

I de allra flesta fall kunna dock sådana i varianter klufna namn, liksom namn, som utan klyfning i varianter urspårat från sina ursprungliga associationer och under utvecklingen till en ny form utsatts för nya, fördunklande associationsinflytanden, ännu låta sig återföra till en relativt ursprunglig lydelse. Stundom kan ett sådant återförande göras någorlunda säkert endast eller hufvudsakligen med hjälp af äldre skriftformer, men ofta, kanske oftast, kan man i lefvande, fast numera undanträngd tradition finna den erforderliga ledningen, och då ej sällan både säkrare och fullständigare än några skriftformer kunna ge den. Den namnform, man på detta sätt kommer till, är icke alltid en till riksspråk transformerad form. I första hand är den i regel ett äldre stadium af dialektformen, och huruvida denna kan och behöfver transformeras, eller redan förut har brukat transformeras, beror af alldeles samma omständigheter, som i fråga om de dialektnamn, vid hvilka något återförande på ett äldre stadium ej ifrågakommer. Den här ifrågavarande namnbehandlingen torde därför, oafsedt huruvida den är förenad med transformering eller icke, kunna kallas r e k o n s t r u k t i o n.

Några representativa exempel må anföras. På det nu utkomna kartbladet förekommer namnet *Bringtjärnberget* på ett berg, som på konceptkartan kallades *Brinntjärnberg*. I dialekten har jag funnit namnformerna: *brın̠ȷ̧ṣa̠ŋbœrȷa* jämte *brıŋ̠-* och *bl̥ın̠-*. Af dessa föreföll *brıŋ̠-* a priore sannolikast, men hos mina sagesmän kunde jag ej finna någon hemul för att föredra den formen, lika litet som någon af de öfriga. En bekräftelse af antagandet om formen *Bringtjärnberget*'s ursprunglighet har sedermera påträffats i namnet *Bringtjärn* som på 'Långsile Sockns geographiska Charta' af 1753 (i Landtmäterikontorets arkiv N 5, fol. 77) användes om tjärnen norr om berget.

Ett exempel, i hvilket äfven den muntliga traditionen spelar en roll, är namnet på ett berg i Ragunda, hvilket vanligen kallas *voṣ̠bœrȷa* Vårsbärje. I detta ord kan *ṣ* i och för sig, tänkas ha uppstått ur *ɭ* + *s*, liksom ur flera andra tänkbara ljudförbindelser. Somliga associera därför namnet med ett i andra ortnamn ingående ord *va̠ɭ* våɭ affall efter afverkning m. m., andra kännas ej vid denna association, men ej heller vid någon annan, utan stanna i ovisshet, om de reflektera på namnet, och äro villrådiga, om de skola skrifva det. För en och annan särskildt väl orienterad och traditionskunnig är

namnets betydelse klar: nedanför berget ligga ett par slåtter, som af gammalt kallats *vorv* vårv, och bergets namn är för dem *Vårfsberget*, fast äfven de ej säga annat än *voșbærja*. Äldre bykartor bekräfta denna uppfattning. Att nu skrifva *Vårfsberget* torde för ortsbefolkningen vara mer acceptabelt än det dunklare *Vårsberget*. Den association med vårv, som det kräfver, är visserligen ej lefvande för folk i allmänhet, men namnet vårv känna åtminstone några till, och associationen torde vara lätt återupplifvad. Detta Vårv är i sin ordning samma ord som riksspråkets *hvarf*, men är som namn på dessa slåtter löst från associationen med appellativet. Det torde därför vara ovisst, om det ej är att gå ett steg för långt, om man enligt Ortnamnskommitténs förslag skrifver *Hvarfsberget*.

Att namnens betydelse fördunklats på samma sätt som *Vårfsberget* är en mycket allmän företeelse, särskildt bland den yngre generationen. Denna betydelsefördunkling sträcker sig äfven till sådana namn, som kunde tyckas självklara för hvar och en. Om det t. ex. i en trakt, där *lada* heter *lå* eller *la'*, finns en skogssjö med namnet *lavatna* Lavattna och bredvid sjön en slått med en lada eller lämningar efter en lada, skulle man vänta att, om namnets betydelse verkligen är *Laduvattnet*, detta borde vara medvetet för dem, som använda namnet, men hos många, kanske hos de flesta, kan det befinnas vara fullkomligt omedvetet. Man torde kunna göra till regel att i sådana fall af betydelsefördunkling lägga deras uppfattning till grund, hvilka bäst bevarat namntraditionerna, utan att man därigenom, såsom vid många konstruerande rikssprâkstransformeringar, riskerar att aflägsna sig från det allmänt uppfattbara. Fördelen är påtaglig, om man med detta medel kan gifva stadga och begriplighet åt fördunklade och vacklande namn. Så torde man — med stöd af sagesmän i olika byar — kunna återföra de båda på mindre än tre kilometers afstånd från hvarandra förekommande namnen å ena sidan: *løvlə-* Lövlə-, *løvlo-* Lövlå- och *løvla-bærja* Lövlebärje och å andra sidan: *løvlı-* Lövli- och *løvla-bærja* Lövlebärje till den ursprungliga uppfattningen, som uttryckes genom riksspråkstransformeringarna *Löfladuberget* och *Löflidberget* (i Ragunda), samt — med stöd af uttalsformen *katdașfoșn* i en by på ena sidan om älfven — kunna skrifva *Kattdalsforsen*, då forsen är uppkallad efter den inom byn och intill forsen befintliga *katdan* *Kattdalen*, fast folket i en by på andra

sidan älfven, där man ej känner till namnet *Kattdalen*, kallar forsen för *kataffofn, katalansfofn, katarandafofn* Kattars-, Kattelanns-, Katarandaforsen, som föregifves vara finska namn (Ådals-Liden).

På samma sätt torde det vara fullt berättigadt att, som kartan nu gör, införa namnet (Norra och Södra) *Gåssjön* på de sjöar på Multråskogen, hvilka på konceptkartan, i öfverensstämmelse med Stiernströms karta, kallades (Norra och Södra) *Gålsjön*, under det Dahlmans karta har formen *Gälsjön*. I dialekten säges *gaføn* Gåsjön och namnet torde för de flesta vara dunkelt. Skrifningen *Gålsjön* visar, att namnet har associerats med ordet *gård*. I allmänhet kanske det ej bestämdt associeras åt något håll alls, och det skulle nog hos ortsbefolkningen, om man blefve tvungen att skrifva det, ge anledning till en del tvekan och folketymologiska gissningar. Endast några associera namnet med ordet *gås*, men det finns en omständighet, som synes bevisa, att detta verkligen är det ord, som ursprungligen ingått i namnet. I närheten af sjön finnas nämligen ett par tjärnar, som heta *gasfsanen* *Gåstjärnarna*, och det är ett genomgående förhållande i traktens namnskick, att namnen på bredvid hvarandra liggande sjöar och tjärnar gärna äro bildade med samma ord. Man har ej heller någon anledning att betvifla, att sjöarna och tjärnarna ha fått sina namn af vildgåsen. E. Modin har ur sina anteckningar meddelat mig exempel på att vildgåsen häckat ganska långt ned i Ångermanland, och i Ströms disputation *De Angermannia*, tryckt 1705, omtalas vildgåsen såsom vanlig i Ångermanland i allmänhet. Men på andra håll (så i Edsele) finns namnet *gaføn Gårdsjön* och torde då betyda: sjön nära gården (eller gårdarna). Det har således väsentligen samma betydelse som *galmosfsana Gårdmålstjärn* i Ed, hvilket namn är sammansatt med ett nu för de allra flesta utdödt ord *galmala* gårdmålet, äfven förekommande i formen *galman*, ursprungligen dativ neutrum, men nu öfvergånget till maskulinum på grund af ändelselikhet. Ordet öfversattes af min sagesman: 'det som ligger någotsånär nära gården'. Andra gånger tycks namnet *Gårdsjön* ursprungligen ha betydt: sjön (i skogstrakten) vid hvilken en gård blifvit bygd. Ett exempel därpå inom Solleftebladets område är möjligen namnet *gafobærja Gårdsjöberget* i Graninge. Ett namn *Gårdsjön* tycks dock flerstädes förekomma på skogssjöar, vid hvilka någon bebyggelse aldrig funnits.

Äfven där ej en sådan påtaglig betydelsefördunkling eller formupplösning föreligger som i dessa namn, kan det

vara anledning att återföra ortnamn till ett äldre stadium. Så är förhållandet med den sjö i Multrå, som på kartan kallas *Talgsjön*, följande: i dialekten förekommer namnet i två former, *taljsøn* Talʲsjön och *toljsøn* Tålʲsjön. *a* hålles i dialekten, där den talas rent, skildt från det slutna a-ljudet, som är *a* eller *a*, liksom *o* från det slutna å-ljudet, som är *a*. Förhållandet mellan *a* och *o* i detta ord är det, att *a* är en regelbunden utveckling ur kort å-ljud i denna ställning: framför *l* + konsonant, liksom i en del andra ställningar. Då orten just är belägen i gränsregionen för denna utveckling af å till *a*, är det lätt förklarligt, att båda formerna finnas vid sidan af hvarandra. Detta å-ljud åter, hvarur *a* i *taljsøn* uppkommit, är i sin tur uppkommet antingen ur äldre a (hvadan utvecklingen i ett ord som *taljsøn* i viss mån kan vara en kretsgång tillbaka till utgångspunkten) eller ur äldre ä eller ur äldre ö, där det ej är gammalt å-ljud. Det sannolikaste ursprunget är kanske här ett i dialekten icke befintligt ord, som hos Aasen finns i formen *Telg* m., öfversatt 'Bregne (Filix)'. En inflyttad medelpading, talande blandad dialekt, uttalade namnet *taljsøn* eller *tæljsøn*, hvilket antagligen berodde på omedveten vana att reducera ortsdialektens aʲj och åʲj till sin dialekts äʲj. Någon betydelseassociation med ordet *talg* existerar i alla händelser icke, liksom öfverhufvud ingen betydelseassociation alls erkännes för namnet. Det förefaller som om i ett dylikt fall af dubbelformighet den äldre dialektformen vore att föredra vid upptagandet i riksspråksskrift och namnet alltså borde skrifvas *Tålgsjön*. Ett annat, i viss mån besläktadt exempel, ehuru utan dubbelformighet, erbjuder ett i byn Ersta i Dals socken förekommande namn på en ägolott, ett odladt 'inge': *raka*. Skrifves namnet *Racka*, skulle riksspråkstalande i allmänhet utläsa det så likt dialektformen som det vore möjligt. Den skillnad, som finnes mellan dialektens *a* och ett vanligt riksspråkligt kort a, är nämligen så liten, att den i allmänhet icke skulle märkas. Men om en dialekttalande såge namnet skrifvet *Racka*, skulle han tänka, att 'rätta' uttalet vore med a, men med a menade han sitt vanliga, slutna a-ljud *a*, och han skulle därför vid utläsning använda detta, och likaså sedan i tal, så vidt han förmådde vänja sig till med det. Skrifningen *Racka* skulle alltså införa ett nytt uttal, i strid med det gamla dialektuttalet. Skrefves namnet åter *Råcka* eller *Rocka*, skulle den dialekttalande nog, till en början åtminstone, utläsa det på samma sätt som han

alltid brukat uttala det, d. v. s, med *a*, hvarmed han regelbundet ersätter det korta å-ljudet i t. ex. *stock* och analoga ord. Med tiden komme väl skrifningen *Råcka* eller *Rocka* att ombilda uttalet till öfverensstämmelse med bokstafven, men äfven då bragtes ordet ej ur sin samhörighet med *stock* och andra ord med o.

Härmed vill jag icke säga, att det som regel är lämpligt att återföra namn med detta ur äldre å utveckade *a* till å- (eller o-)skrifning. Jämför man exempelvis bergnamnet *eŋhaḷa* Enhalla (fem. sg. bestämd form — hvarom se i det följande sid. 39) i Dal, så har här det bakom det nuvarande *a* liggande äldre å i sin tur kommit ur a, och motsvarigheten mellan rikspråkligt a och dialektalt å-ljud eller ur å-ljud utvecklade vokalvarieteter såsom *a* är så vanlig i ord som *alla, kall, stall* och dylika, att i detta fall det riksspråkliga a och det dialektala *a* säkert torde sammanhållas af språkkänslan.

I sådana exempel som de nu anförda *Vårfsberget, Löfladuberget, Löflidberget, Kattdalsforsen, Gåssjön* och *Tålgsjön* består rekonstruktionen endast i upptagande af hvad som finns i ännu lefvande, fast ofta för flertalet okänd tradition. Men stundom kan man vid återgifning i skrift af sådana fördunklade namn finna sig föranlåten att använda former, som ej äro lefvande för språkkänslan hos ens någon del af ortsbefolkningen. Synnerligen ofta inträffa dock ej sådana fall. De kunna för öfrigt icke alltid bestämdt skiljas från sådana som de sist anförda. Dels kan man nämligen ej uppdraga någon bestämd gräns för hvad som är lefvande för språkkänslan, dels beror det lätt af tillfälliga omständigheter, särskildt hvilka sagesmän man haft att tillgå och deras disposition för tillfället, om man kunnat finna någon anknytning för rekonstruktion af ett fördunkladt namn. I förhållande till hela antalet namn blir det alltid ett mycket litet antal sådana rekonstruktionsfall. Bland alla inom Sollefteåbladets hela område till användning på kartan möjligen ifrågakommande namn torde man kunna räkna dem till omkring ett tiotal. Jag anför några representativa exempel ur hela namnförrådet, oafsedt om namnen kunna upptagas på kartan eller ej.

I Ed finnas två sjöar, *Västra* och *Östra Jolbäcksjön*, hvilkas namn nu förlorat alla fasta betydelseassociationer. På grund af ljudlikheten associeras namnet naturligtvis ibland, men ej konstant, med ordet *jord*. Att det äfven associeras åt andra håll visar konceptkartans skrifning '*Gölbäcken*', som

väl har sin rot i någon ombildande folketymologisk gissning. I de af J. Nordlander i Norrländska Samlingar I publicerade utdragen ur fogderäkenskaper från 1500-talet rörande skatt för ångermanländska fiskevatten finns namnet i formerna *Giordebeck tresk* (1565) och *Giordetresk* (1569) jämte *Gerdetiern* (1570). Det är sålunda med all sannolikhet, såsom också Nordlander förmodar, sammansatt med personnamnet *Giordh*, och Ortnamnskommittén har därför föreslagit skriftformen *Gjordbäcksjön*, ehuru säkerligen ingen af dem, som nu använda namnet, tänker på eller känner till detta personnamn. Kanske vore dock *Gjolbäcksjön* en mera lagom förändring. *Gjord-* kommer lätt att af de dialekttalande utläsas på ett sätt, som knappast vore afsedt, med ett skarpt r följdt af ett distinkt d, liksom denna bokstafsförbindelse utläses i andra hufvudsakligen på skriftbilden beroende ord t. ex. *natvardn* nattvarden.

En på konceptkartan icke namngifven å i Resele kallas i dialekten *ʃuʃinaŋ* Sjusjinnån eller *ʃuʃigaŋ* Sjusjingån, hvilket namn naturligtvis framkallat den gissningen, att det är *sju skinn*, som gifvit anledning till namnet, på sätt som förklaras olika i ett par olika namnsägner. Något verkligt minne af namnets ursprung torde ej finnas. Det finns dock en mycket nära liggande möjlighet att förklara det, nämligen så att det är *Sjulsingeån*. *ʃuɫ* är en dialektform för namnet *Sigurd*, nu ej längre känd för ortsbefolkningen annat än som namn på lappar och i uttrycket Gam-*ʃuɫ*, en benämning på den onde. *iŋja*, *iŋa* inje, inge är dialektens vanliga ord för *äng*. Således skulle ån ha sitt namn af någon strandslått med namnet *Sjulsinget*. Ett sådant namn har jag dock ej kunnat anträffa, men anser det ändå möjligen vara berättigadt att skrifva *Sjulsingeån*, därför att denna skrifning skulle gifva en här behöflig fastare namnbild än *Sjusjinnån*, *Sjuskinnån* och dylikt, på samma gång som den torde vara relativt lätt att upptaga och förstå för ortsbefolkningen. För öfrigt synes det ej i detta fall, som ofta annars vid fördunklade namn, erbjuda sig flera möjligheter till förklaring.

Vanligen innebära de på detta sätt tolkande ortnamnsskrifningar, som kunna vara påkallade, en mycket liten förändring från dialektuttalet och en för äfven den dialektala språkkänslan mycket nära liggande association. Så när man skrifver *Mosidbacken* för det uttalade *mosibaken* Mosibakken (Edsele), ehuru sagesmannen — kanske tillfälligt — ej asso-

cierade namnet med *sidd* eller *sidländ*, eller *Dallidforsen* för *dalıfosn* Dalifors'n (Ragunda), *Kokvråkullen* för *kokerokuln* Kokerokull'n (Ramsele), *Lundråmyren* för *lsneromyra* Lunn(e)råmyra (Sollefteå) eller *Rödmyren* för *rømyra* Römyra (flerstädes). Särskildt detta sistnämnda namn är dock ett gränsfall, i det att skrifningen *Röd-* icke alltid kan anses otvifvelaktigt berättigad. I de allra flesta fall torde namnet verkligen komma af adjektivet *röd* och vara gifvet på grund af vegetation med rödmossa, ofta i motsats mot ett bredvid förekommande namn *vıtmyra Hvitmyren* på myrar med hvitmossevegetation. För öfrigt förekomma båda namnen stundom i de fullständigare formerna *rømssamyra Rödmossamyren* och *vıtmssamyra Hvitmossamyren*. Men betydelsen i namnet Römyra är ofta förbleknad, så att det, kanske på de flesta ställen, icke associeras hvarken med adjektivet *röd* eller med något annat ord. På ett par håll har jag träffat en annan association af namnet, nämligen med dialektordet *rø*, som motsvarar riksspråkets *rör*, och namnet förklaras då så, att man på ifrågavarande myr brukat samla rör, som förr användes till att spola på. Denna uppfattning kan bero på en folketymologisk gissning, men den kan också ha verklig grund, utan att det finns någon möjlighet att någonsin afgöra hvilketdera som är fallet. För öfrigt kan i vissa fall kanske äfven något annat ursprung vara tänkbart. Under dessa förhållanden kan man ej gärna generaliserande skrifva *Rödmyren*, utan torde väl hellre kunna skrifva några ursprungliga *Rödmyrar* i formen *Römyren*, helst som skrifningen *Röd-* här ej påkallas af samma tydlighetsbehof som t. ex. det nyssnämnda *Mosidbacken* för *Mosibacken*. I transskriptionerna har jag emellertid flera gånger skrifvit *Röd-* utan att ha funnit särskild hemul för det, och å andra sidan också någon gång skrifvit *Rö-*, äfven där *Röd-* torde ha varit det enda möjliga ursprunget, såsom t. ex. i bergnamnet *Rödskallen* i Ytterlännäs, och transskriptionerna ha i allmänhet icke efteråt normaliserats till någon konsekvens. Ortnamnskommittén har i de af kommittén granskade namnen genomgående upptagit formen *Röd-*, men det af kommittén ej granskade namnet *Röskallen* har inkommit på kartan i den form det hade i min transskription.

Endast vid helt få namn föreligger ett liknande behof af rekonstruktion som vid de nyss anförda *Gjolbäcksjön*, *Sjulsingeån*, *Dallidforsen* och dylika, utan att en sådan rekonstruktion låter sig göra. Det sid. 18 ofvan anförda namnet *Grannar-*

berget är ett exempel därpå. Det namn, som jämte *Grannarberget* i detta afseende visat sig svårast, är ett bergnamn i Ragunda, som på orten (i byn Kullsta och angränsande byar) uttalas på följande olika sätt: *badaşbærja badaşbærja, bajaşbærja, bajaşbærja*. I handlingar har jag funnit formerna *Berdals-* och *Bergdals-*, af hvilka den senare är en tydligen på skrifvaretymologisk väg tillkommen form, som nu visserligen är bekant för en del af folket i orten, men aldrig använd i tal. Här äro flera ursprung tänkbara, såsom att detta, liksom ett par andra liknande namn, sammanhänger med ett norskt ord *bali*, som af Rygh, Norske Gaardnavne, Inledning sid. 43, öfversättes 'jevn Forhøining eller Vold langs en Strand', eller också kunde det sammanställas med Aasen *Bal*, n. 'Møie, Besvær, slemme Omstændigheder', *bala*, v. 'arbeide, slæbe, kjæmpe sig frem'. Namnet skulle i så fall höra till en bekant ordfamilj med grundbetydelsen 'ond, besvärlig' eller liknande, hvaraf visserligen i dialekten hvarken förekommer det enkla substantivet eller verbet, men ett par afledningar. Det till grund för bergnamnet liggande namnet på dalen skulle då betyda: den besvärliga, det vill väl närmast säga den svårframkomliga, af stenar och bråte uppfyllda dalen. Dessutom kunna flera andra förklaringar försökas. Men om någon af dem är den rätta, kanske aldrig kan konstateras, och ej heller kan man i dylika fall alltid öfverblicka alla alternativ, som finnas. Och äfven om man kunde träffa det rätta, vore detta kanske både till form och betydelse alltför främmande för folkets nuvarande uppfattning. Man måste då välja någon af de förefintliga formerna, ehuru hvarje val måste bli mer eller mindre godtyckligt. I detta fall uteslutas dock af sig själfva ett par former — de med *-j-* — på grund af afgjordt sämre hemul bland sagesmännen.

Däremot föreligger ej samma anledning till rekonstruktion vid de många namn, som förlorat sin ursprungliga betydelse och i sammanhang därmed undergått förändringar i formen, utan att resultatet blifvit en fluktuerande eller af stridiga associationer besvärad namnform. Så t. ex. torde namnet *vabærja Vaberget* i Resele, äfven om det kommer af *vabætşan Vabäcken* och detta namn ursprungligen är *Vadbäcken*, icke kräfva någon rekonstruktion till *Vadberget*, hvilken form, om den infördes i skrift, endast skulle lända ortsbefolkningen till ett onödigt, låt vara relativt obetydligt anpassningsbesvär.

Som rekonstruktion kan det äfven betraktas, om man för några namn upptar äldre skrifttraditionella former. Ett exempel därpå är *Ödingsån* i Fors och Graninge, som i dialekterna heter *ø̣ɪɣ̥sa̰a* (Forsmål), *øɣ̥sa̰a* (Graninge bruksmål). Ehuru formen *Ödingsån* endast lefver som skriftform och utläsningsform, är den i alla fall en för åtminstone en väsentlig del af ortsbefolkningen bekant och lefvande namnform och torde öfverallt utan svårighet förstås, understödd som den är af analogien med en mängd andra ord, hvari samma förhållande mellan en dialektform utan -d- och en riksspråksform med -d- förekommer. Ett annat, något olikartadt exempel är ånamnet *Edsla* i Edsele. Detta namns dialektform *e̥`λ̄la* skulle närmast kunna återgifvas som *Essla*. Det associeras nära med sockennamnet, hvilket i dialekten lyder *e̥`λ̄la* ur äldre *Edsle*, men skrifves *Edsele*, och fördenskull tọrde ånamnet bli afgjordt lättast igenkännligt i skrift, om man använder den på skriftassociationerna byggande formen *Edsla*. En del dylika transformerande eller arkaiserande skriftformer ha dock aldrig blifvit ŕotfästa i folkets uppfattning af namnen och associerade med dialektformerna. Ett sådant fall är det namn i Graninge, som på kartan fortfarande skrifves *Ejdån*. Dialektformen (Graninge sockenmål) är *e̥gda̰n* eller (sällsynt) *e̥gdaa̰n*. *Ejdån* är därför afgjordt underlägset *Ägdån* i afseende på igenkännlighet. Det är ej heller en fullt riktigt konstruerad rikssprå̊ksmotsvarighet, utan borde — om det vill vara en sådan — lyda *Äjdån*.

Med de anförda exemplen äro alla de grupper genomgångna, hvari namnen med afseende på sina transformeringsoch rekonstruktionsmöjligheter låta indela sig. I sammanfattning torde förhållandena kunna sägas vara följande: Behof af transformering förefinnes väsentligen vid sådana dialektala namn, hvilkas betydelse är fullt lefvande för språkkänslan, och som därför genom att öfversättas till riksspråk bli lättare uppfattbara i skrift (ex. *Abborrsjön*). För de dialektala namn, hvilkas betydelse fördunklats (ex. *Håssjön*) eller under användningen som ortnamn så individualiserats, att en öfversättning innebure en betydelseförskjutning (ex. *Döraberget*), visar sig inlåning i riksspråket med minsta möjliga förändring ändamålsenligast. Där betydelsefördunklingen medfört osäkerhet i uppfattningen eller i formen, kan återföring till ett äldre stadium vara påkallad: i första hand rekonstruktion eller upptagande af en äldre dialektform, som sedan under samma förhållanden som dialektnamn i allmänhet kan transformeras till den form

namnet regelbundet skulle haft i riksspråket (ex. *Vårfsberget*). Denna rekonstruktion kan ske dels till äldsta lefvande tradition (ex. *Kattdalsforsen*), dels till endast med stöd af äldre urkunder gifna former (ex. *Gjolbäcksjön,* som ehuru endast en grafisk förändring, likväl genom att antyda ett visst ursprung är en rekonstruktion), dels någon gång till former, som man endast slutit sig till (ex. *Sjulsingeån*). Några få fördunklade och i varianter klufna namn låta sig icke med tillgängliga källor rekonstruera (ex. *Bärdalsbergen*). Namn med fasta skriftassociationer skrifvas i enlighet med dessa (ex. *Ödingsån, Edsla*). För en transformerings användbarhet är det relativt likgiltigt, huruvida den utgör en fullt regelbunden motsvarighet till dialektformen eller ej (ex. *Alderån, Frodhöjden*).

7. *Utgör den riksspråkliga ortografien ett hinder för dialektala namns upptagande utan transformering?*

Nu återstår frågan huruvida de namn, som enligt ofvanstående skulle upptagas i riksspråksskrift utan transformering, alltid kunna återgifvas på ett utan svårighet igenkännligt sätt med vanliga bokstäfver. Med flertalet af dialektnamnen låter detta sig göra utan väsentliga hinder; men det blir alltid en ej obetydlig del, hvilkas skrifning medför svårigheter, sådana som ofvan framhållits i fråga om *oḍaraṇ* Årderån, *snɞskolṇ* Snɞskåll'n och andra. De flesta af de mera svårskrifna namnen tillhöra dock någon af de kategorier, i hvilka redan de förut framställda synpunkterna kräfva transformering, hvarigenom svårigheterna af en direkt skrifning efter dialektuttalet undvikas. Af de återstående anför jag de exempel, i hvilka skrifningssvårigheten synes störst.

Det bergnamn i Multrå, som på kartan i enlighet med Ortnamnskommitténs förslag skrifves *Råbberget,* uttalas i dialekter *rɞb̰ærje* eller *rɞbærje,* alltså på ett sätt, som ganska betydligt skiljer sig från det denna skrifning närmast är egnad att framkalla. Dels är vokalen i första stafvelsen ej något slags å-ljud, utan *ɞ*, som dock här liksom i flera föregående fall står i stället för den vokalvarietet jag i primäranteckningarna skrifvit *ɞ* (jfr S. o. S. VI s. 225, noten), dels är det ej något verkligt långt b-ljud, som följer omedelbart efter detta *ɞ*, åtminstone är det ej likt ett riksspråksenligt uttal af långt b i denna ställning, utan det är väsentligen endast ordets accentuering i dialekten, som framkallar ett intryck af att b

är långt i jämförelse med ett vanligt kort b i sammansatta ord, uttalade enligt den accentuationstyp, som riksspråkstalande personer vid utläsning af namnet i regel komma att använda. Hur man än skrifver, måste gifvetvis skrifningen framkalla ett uttal, som betydligt afviker från dialektuttalet. Någon fixerad uttalsform i det lokala riksspråket finns ej att bygga på. De där förekommande uttalen äro dels utläsningsuttal af de vacklande, delvis falskt etymologiserande skriftformer, som förefinnas, dels kompromissformer mellan dylika uttal och dialektuttalet, dels också dialektuttalet själft. Om nu dialektuttalet skall tagas till utgångspunkt, äro de tänkbara och till största delen äfven försökta alternativen för dess skrifning följande: ***Råbberget*** (hvilken form Ortnamnskommittén föreslagit och kartan upptagit), ***Råberget***, ***Röbberget***, ***Röberget***, ***Robberget*** och ***Roberget***. Af dessa former torde de med dubbelt b mer än nödigt i detalj söka följa dialektuttalet. En sådan motsvarighet mellan accentueringsform och konsonantlängd i riksspråksuttal å ena sidan och dialektuttal å andra sidan som den, som förekommer i detta namn, förekommer nämligen äfven i en mängd andra fall och torde därför kunna anses själfklar såväl för dialekttalande som för med dialekten förtrogna riksspråkstalande i orten. I hittills förekommande skrifningar af namnet torde ock -bb- vara sällsynt, om ock Johan Buræus skref bergets namn: ***Robberget***. Hvad åter vokalen beträffar, får bokstafven o kanske anses utesluten på grund af det S. o. S. VI s. 234, noten, anförda. Bokstafven ö torde visserligen för en del dialekttalande förefalla som ett naturligare uttryck för deras vokal i ordet än bokstafven å; men man måste här taga mera hänsyn till hvilken vokal bokstafven kommer att vid utläsning framkalla, än till hur den i dialektuttalet använda vokalen närmast ter sig för de dialekttalande, och med hänsyn därtill ville jag för min del anse skrifningen ***Råberget*** lämpligast. Denna skrifning skulle för öfrigt kanske på samma gång motsvara namnets ursprung, om det nämligen är sammansatt med samma ord *rå*, som ingår i *Multrå*. Ett sådant antagande synes dock komma i strid med den allmänt antagna härledningen af *-rå* i en del sockennamn i Ångermanland, Medelpad och Hälsingland, nämligen att det kommer af ***härad***, om denna förklaring skall utsträckas äfven till *Multrå*. Ett gammalt långt a kan nämligen ej enligt någon känd motsvarighet ha blifvit *ɞ*. Men den nämnda härledningen af *rå*, som är antagen utan närmare utredning af förhållandena med dessa namn,

torde ej vara att bygga på. En möjlighet, som kanske förtjänar undersökas, är att *rå* kommer af *rod, rud,* som annars nästan icke förekommer i denna trakts ortnamn. Därpå synes tyda dels läget af de med dylika namn uppkallade ställena, dels en del äldre skrifningar af ett par hithörande namn samt ett ännu lefvande dialektuttal af bynamnet *Rådom* i Helgum: *rọ̀ọm,* som dock synes mindre vanligt än *rạ̀ọm,* det senare då antagligen uppkommet genom inflytande från skriften eller riksspråket. De i dialekterna lefvande ord, som komma af det gamla *rod, rud,* visa än *o* eller däremot svarande ljud såsom *a,* än *ɞ.*

Det bergnamn i Ragunda, som på konceptkartan skrifves *Gråmyrsberget,* lyder i dialekten *grɞn̰myrbœrje* hvari n, i likhet med b i *Råbberget,* uttalas på ett sätt, som hvarken motsvarar ett riksspråkligt uttal med långt eller ett sådant med kort n. Namnet är sammansatt med ett dialektalt namn på Equisetum: *grɞ̰n̰* (bestämd form mask. — obestämd form är ej antecknad, men lyder med all sannolikhet *grɞn.* Ortnamnskommittén har föreslagit skriftformen *Grånnmyrberget.* I öfverensstämmelse med hvad nyss anfördes om *Råbberget,* finner jag dock numera skrifningen *Grånmyrberget* ändamålsenligare, ehuru jag i transskriptionen till dialektformen skrifvit *Gronnmyrberget,* liksom jag i transskriptionen till *rɞb̰œrje* i Multrå skrifvit "? *Röbberget*".

I Fors finnes omkring en kilometer sydväst om Sörsjön en på konceptkartan icke namngifven flo med namnet *rɞfłọn* af obekant ursprung. Af samma skäl, som anförts i fråga om *Råberget* m. fl. namn synes skrifningen *Råflon* här vara den lämpligaste. Den kan visserligen uppväcka oriktiga associationer, såsom med dialektordet *rå, myrrå;* men namnets identitet torde dock bevaras bättre genom denna skrifning än genom skrifningen *Röflon,* som skulle framkalla ett uttal lika med uttalet af namnet på en annan flo i samma socken: *rø̣fłọn Rödflon,* som ligger mellan 'Gerån' och järnvägen.

I det på kartan nyupptagna, af Ortnamnskommittén ej granskade namnet *dɞŋamodạ̰sbœrje Dönamodalsberget* i Dal har jag, liksom i ofvan anförda namn, transskriberat vokalen *ɞ* med ö. Detta borde väl emellertid här liksom i dessa ha ändrats till å.

Det ånamn i Ragunda, som på konceptkartan skrifves *Gerilån,* har i dialekten formen *jìlẹra, jìlr̥a* (accenten ej fullt säker). Skrifven med vanliga bokstäfver, kunde den närmast återgifvas

som Jilra. Men uttalet öfverensstämmer ej alldeles med hvad som kan framkomma vid utläsning af denna skriftform. Första stafvelsens vokal kan göra mera intryck af e än af i, hvilket intryck förstärkes genom ordets prosodiska beskaffenhet. Både vokalen och ännu mer l:et kunna förefalla snarast som långa. r:et bildar gärna en egen stafvelse, och det kan också inskjutas ett svagt ę mellan l:et och r:et. Man kunde därför också tänka sig sådana skrifningar som *Jillra*, *Jillera*, *Jelra* o. s. v. Det förekommer äfven en annan dialektform: *jìrla*, hvarjämte skriftformen *Gerilån* är allmänt bekant, fast ej använd i tal bland allmogen. Det är därför ur praktisk synpunkt intet hinder att bibehålla den. Vill man emellertid skrifva dialektnamnet, synes mig, med hänsyn till nuvarande ortografiska förhållanden, *Gilra* vara afgjordt den lämpligaste formen. Ortnamnskommittén har föreslagit *Gilleran*.

En på konceptkartan likaledes ej namngifven sjö i Resele kallas i dialekten *aşføn* eller *aføn*. Som transskription till dialektnamnet hade jag skrifvit *Ärssjön*. Men då man ej får skrifva t. ex. *forss*, har Ortnamnskommittén ansett vår ortografi ej tillåta en sådan skrifning som *Ärssjön*. Kommittén har ej heller velat skrifva *Ärsjön*, emedan ä är kort, utan föreslagit skriftformen *Ärrsjön*, ehuru, om *Ärssjön* ej anses användbar, *Ässjön* hade varit den mest egentliga formen.

Om *Kvisselmyrbodarna* (jfr S. o. S. VI sid. 229). Samma ljud *ʟ* förekommer i det sid. 27 ofvan omnämnda ånamnet *Edsla*, där dock på grund af namnets bestående skriftassociationer skrifningen blir en annan.

Bland andra ofvan anförda namn, som genom transformering undgå de ortografiska svårigheter en direkt återgifning af dialektuttalet är förknippad med, må särskildt framhållas *oḍarąŋ Alderån*. Dialektuttalet af detta namn skulle, såsom ofvan nämnts, med vanliga bokstäfver — ehuru icke i full öfverensstämmelse med vanlig ortografi — närmast kunna återgifvas Årdderån. Denna skrifning återger dock ej precis uttalet och skulle dessutom af de dialekttalande lätt komma att uppfattas på ett sätt, som ej vore afsedt, nämligen så att de utläste r för sig och d för sig på samma sätt som ofvan sid. 24 nämndes i fråga om om *Gjordbäcksjön*. Enligt vanliga principer för grof beteckning skulle namnet skrifvas *Olderån* eller *Ålderån*, och ehuru det då genom att utläsas med icke tjockt l, komme att undergå en betydlig förändring, tror jag likväl en sådan skriftform sannolikt vara lättare igenkännlig

för de dialekttalande, åtminstone de mera läsvana bland dem, än Årdderån, bortsedt naturligtvis från den faktiskt existerande skriftformen *Alderån.* Motsvarighet mellan skriftformer med l + d och dialektuttal med *d̨*, *d̲* < *ɫ* + *d* är nämligen så vanlig, att man torde kunna något bygga på den. I annat fall vore kanske *Årdderån*, trots den ortografiska oregelmässigheten, att förėdraga framför Årderån.

I ett par af Ortnamnskommittén icke granskade namn, *Vall-lidberget* och *Grubb-berget*, har kartan för öfrigt redan tillåtit sig en viss ortografisk frihet. Bland namnen inom området för de outgifna delarna af Sollefteåbladet finnas ytterligare ett par, i hvilka samma frihet är af behof påkallad: *Frätt-tjärn* och *Jätt-tjärnarna.* I allmänhet spelar vid skrifning af namn den s. k. ordskillnadsprincipen en annan roll än i ortografi i allmänhet. Sammanhanget kan nämligen ej här förebygga tvetydighet. Därför torde det böra ifrågasättas om ej, när nystafning införes, en del ortnamn, liksom en del andra ord, vid hvilka särskilda anledningar föreligga, böra få kvarstå som anomalier. Bland de inom Sollefteåbladets område förekommande ortnamnen, vid hvilka skäl därtill kunna förefinnas, må det här vara nog att anföra tvenne: det ofvannämnda *Gjolbäcksjön* i Ed och *Klockljudberget* i Ragunda.

Större än vid de nu anförda namnen torde de ortografiska svårigheterna vid direkt inlåning i riksspråket af dialektala ortnamn ej komma att bli, och jag tror, att de i allmänhet blefve betydligt mindre än man brukat föreställa sig. I viss mån har det väl också ursprungligen varit afsikten att undvika dem, som bestämt den konstruerande transformeringsståndpunkten. Från denna ståndpunkt kommer man likväl i allmänhet icke till skriftformer, som bättre motsvara sitt förnämsta ändamål: att låta namnen framträda lätt igenkännliga, utan ofta tvärtom. Så t. ex. skulle det ofvannämnda namnet *grən̰myrbærja Grånmyrberget* från denna ståndpunkt skrifvas *Grönmyrberget,* därför att det gamla växtnamnet *graun*, som i dialekten (i bestämd form) blifvit *grə̰n̰*, i riksspråket skulle blifva *grön* och således sammanfallit med färgadjektivet. Däremot kan den konstruerande ståndpunkten möjligen förefalla som den enda möjligheten till konsekvens. Trots principens skenbara enkelhet, är dock en konsekvent tillämpning omöjlig. Dels måste man göra en mängd undantag, därför att den konsekventa tillämpningen leder till alltför oigenkännliga former, dels skulle den egentligen förutsätta, att man öfverallt

hade att räkna med lätt genomskådade dialektala ljudlagar och vid sidan däraf riksspråkliga sådana, visande en lika stor konsekvens som de dialektala, eller större.

8. *Hur böra de utan transformering upptagna dialektala namnen behandlas med afseende på böjningsformen?*

I det föregående har uttrycket riksspråkstransformering tagits i en så specifik betydelse, att det innefattat icke den formförändring i sin helhet, som hvilket som helst dialektord måste genomgå, då det inkommer i riksspråk, utan endast en sådan medvetet gjord ombildning, som åsyftar att gifva dialektnamnen en fullständig, äfven till stambildningen utsträckt öfverensstämmelse med det för riksspråket normala. Men äfven när ett namn eller ett annat dialektord inlånas i riksspråket med bibehållande af sin dialektala stam, undergår det alltid en slags transformering. Denna sträcker sig i första rummet till uttalet, som därvid mer eller mindre uppgifver den dialektala prägeln och närmar sig det riksspråksenliga, och därnäst till böjningsformen och den grammatiska typen i det hela, som likaledes anpassas efter riksspråkliga förhållanden. Denna sistnämnda anpassning framträder helt naturligt ofta icke i tal, men kommer gärna mera till synes i skrift. Dialektala namnformer som *fiʃartʃaŋa* Fiskjartjärna (Edsele), *mıtede* Metede (Ragunda), *lōma* Lomma (Resele), *aɭjetʃana* Äɭjetjäna (Håsjö), *revabarje* Rävabärje (Graninge), *bɭesı-* eller *bɭesabærje* Bɭesi- eller Bɭesebärje (Multrå) bli på detta sätt i skrift till *Fiskartjärn, Metedet, Lommarna* (namn på tre små sjöar i Resele, af hvilka den största på grund af formlikhet liknas vid en lom) *Älgtjärn, Räfberget, Blesigberget.* Ett par af dessa namn äro exempel på att anpassningen, äfven i skrift, endast blir partiell. Så borde namnen på *-tjärn* i grammatikenlig riksspråksform skrifvas *-tjärnen*; men hvarken i skrift eller ännu mindre i tal är denna form fullt bruklig i det lokala riksspråket. Den kanske vanligaste uppfattningen af begreppet riksspråk tenderar visserligen till att som sådant erkänna endast det, som öfver hela landet gäller för att vara den 'rätta' formen och som därför användes, när man eftersträfvar ett språkriktigt uttryck, alltså med principiellt uteslutande af allt det, som här kallats lokalt riksspråk. Förhållandena med ortnamnen tvinga dock till betydliga modifikationer i denna uppfattning, och Ortnamnskommittén har

också i sina namnförslag upptagit formerna på *-tjärn*. Det sist anförda exemplet, *Blesigberget* (namn på ett på kartan icke namngifvet berg i Multrå), innebär också en viss frihet gent emot en strängare riksspråksuppfattning. Namnet betyder det 'bläsiga berget', men skulle förlora sin karaktär af namn, om man frånginge det dialektala uttryckssättet, hvilket i dialekten i samma form användes appellativt och som egennamn. Likaså vore det olämpligt att utbyta *mılarȷʂaŋa* Millertjärn (Långsele) mot *Mellersta tjärn* eller att gå en medelväg och skrifva ett konstrueradt: *Millre tjärn*. Det bergnamn i Ragunda, som i dialekten har formen *skoḷotbærȷa* Skållotbärje, hvilket betyder det skalliga, på toppen trädlösa berget, kan väl ej heller gärna skrifvas *Skalligberget*. Å andra sidan kräfver dialektformen något förtydligande i riksspråksskrifning och torde då kanske lämpligast kunna återgifvas med formen *Skallotberget*. Motsvarigheten mellan det dialektala skålle och riksspråkets *skalle* är naturligtvis för de dialekttalande öfverallt känd, och de ha redan i sitt språk så många blandformer mellan dialekt och riksspråk, att formen *Skallot-* antagligen ej förefaller dem alltför oacceptabel. För de riksspråkstalande åter torde den vara begriplig och formellt möjlig. Ändelsen *-ott* är nämligen i viss mån uppfattbar äfven för en icke dialektal språkkänsla. I det lokala riksspråket upprätthålles möjligheten genom den nära beröringen med dialekten; i det allmänna riksspråket har den ett visst stöd i en del arkaiska reminiscenser.

I allmänhet torde man kunna säga, att anpassningen efter riksspråket med afseende på böjningselement har sin naturliga begränsning i det som är behöfligt, för att man skall uppfatta till hvilken grammatisk kategori ordet hör. På hvilket sätt detta behof kan verka, belyses af namnet *Bäckinget*. På ren dialekt heter namnet *bekıñȷa* Bäckinje; när de dialekttalande vilja tala något nogare, användes den lokala riksspråksformen *Bäckinge*, som också brukas i skrift jämte *Bäckinget*. För en dialektal eller i kontakt med dialekten stående språkkänsla betyder detta *Bäckinge*: inget, d. v. s. ängen vid bäcken. En främmande riksspråkstalande däremot skulle gifvetvis uppfatta det i analogi med de i t. ex. Stockholmstrakten synnerligen vanliga ortnamnen på *-inge* som *Neglinge* och dylika och till följd däraf utläsa namnet med en annan accent, än han skulle använda, om han uppfattade det såsom sammansatt af *bäck* och *inge* äng. Den vanliga namntypen på *-inge* synes vara främmande för denna trakts ursprungliga

namnskick. De båda namnen *Ledinge* och *Graninge*, hvilket senare Hellquist i sitt arbete om ortnamn på *-inge* sid. 40, dock med reservation, söker förklara enligt denna typ, så att det skulle komma af ett hypotetiskt antaget släktnamn *'Græninger'*, torde båda ursprungligen tillhöra icke gårdarna eller byarna, utan sjöarna, vid hvilka de äro anlagda. Jfr samma arbete sid. 89 och 199 samt Sv. Landsm. XX III sid. 60 de något växlande uppfattningarna af namnet *Ledinge* på en annan by, belägen i Björna, ej som hos Hellquist uppgifves, i 'Själevads sn och hd' (uppgiften på det citerade stället hos Nordlander gäller förhållandena under 1500-talet). Namnens ursprung framträder ännu otvetydigt. Så yttrade en gumma i Långsele, då hon utpekade åt hvilket håll Graninge låg: "*han lıg sa graŋıñjan*". Hon menade socknen, ej sjön. Jämför med afseende på namnets användning om sjön och bebyggelsen vid sjön hvad som ofvan anförts om *Gambodbäcken*. Numera är *Graningen* som sjönamn undanträngdt af *Graningesjön*, och sockennamnet *Graninge* har icke blott i riksspråket, utan äfven öfvervägande i dialekten antagit typen af de vanliga *inge*-namnen. Däremot heter byn *Ledinge* fortfarande i dialekten *leıñjan*, *lıñjan* eller *lèñjan* och omtalas som 'han', fast sjön nu endast kallas *legsʃøn*, *lıgsʃøn*. Liknande ursprungsförhållanden torde föreligga vid de flesta ångermanländska bynamn på *-ing*, *-inge*. En mindre del torde ursprungligen vara sammansättningar med dialektordet inje äng.

Bristande känsla för de dialektala ortnamnens språkliga karaktär har i äldre och senare skriftbruk framkallat en mängd formomstöpningar af samma art som *Graninge*, och där det ej slutat med en sådan omstöpning, har det ofta ledt till ett vacklande och fördunkladt namnskick. Särskildt finner man ofta, att namn, som i dialekten ha bestämd form och ej kunna ha annat, på kartor många gånger, ibland närapå konsekvent, bruka skrifvas i obestämd form, såsom *Storåberg* i stället för *Storåberget* och dylikt. Nu är det dock här en genomgående regel att naturnamn ha bestämd form. Äfven när de komma att brukas om bebyggelser vid ett berg, en sjö, en å o. s. v., behållas de i oförändrad form, såsom t. ex. by- och gårdsnamnen *Döraberget*, *Tunsjön*, *Vallån*. Endast äldre bynamn uppträda i (för nutida språkkänsla) obestämd form såsom namnet på byn *Nor(d)sjö* vid *Nor(d)sjön* och likaså en del i senare tid nyskapade gårdsnamn som *Nyåkersberg* i Sånga, hvilket namn gafs åt stället, då det kom under Björkå bruk. Förut

hade det samma namn som det ännu i dag har bland allmogen i dagligt tal: *(sør)bjørkføn* eller *-bjøsøn* (Sör)björksjön eller -björssjön efter sjön vid hvars södra ända det är beläget. Karta och jordebok söka visserligen ofta, efter i Sydsverige mera än här förhärskande mönster, skapa en motsättning mellan ett bebyggelsenamn i obestämd form och samma namn såsom naturnamn i bestämd form, äfven vid namn, af hvilka den artikellösa formen icke existerar i dialekten, såsom då byn vid *Hocksjön* kallas *Hocksjö*, fastän ett sådant språkbruk här icke trängt igenom i lokalt riksspråkstal och i vanlig skrift. Inom Åselebladets område ha däremot, enligt hvad professor Wiklund funnit, namnformer af typen *Torfsjö*, by vid *Torfsjön*, blifvit fullt hemmastadda eller enarådande såväl i allmänt skriftbruk som i tal, när man afser att använda riksspråksformer, fast dialekten ännu behåller namnformen Tarvsjön om såväl byn som sjön. Dialekten har nämligen a mot kort å. Att med åberopande af dialektformen skrifva bynamnet *Torfsjön* i stället för *Torfsjö* låter sig ej gärna göra. Skulle -n vara med, väntade man helst hel dialektform: *Tarfsjön*. Här måste man naturligtvis acceptera de i det lokala riksspråkat faktiskt gällande bynamnsformerna på *-sjö*, fast man inom bredvidliggande områden skrifver motsvarande bynamn: *-sjön*. För öfrigt må påpekas, att den af kartan ofta använda normaliseringen utan bestämd artikel kan innebära större namnändring än som syns i skrift, jfr den gärna inträdande accentomkastningen i *Storåberg* i förhållande till *Storåberget*.

Ett ortnamns grammatiska karaktär, dess egenskap att vara bestämd eller obestämd form, maskulinum eller femininum o. s. v. behöfver ej alltid klargöras genom utbyte af ändelser eller andra förändringar vid dess upptagande i riksspråksskrift. Ett exempel därpå är torpnamnet *stavaŋ* Stavarn i Skorped. Detta namn (i jordeboken *Stafvermon*) är antagligen pluralis bestämd form till substantivet *staf* och skulle alltså i riksspråksöfversättning heta *Stafvarna*; men att i riksspråksformen poängtera detta för språkkänslan fördunklade ursprung vore naturligtvis enbart hinderligt för namnets bekväma användning.

Å andra sidan är t. ex. det dialektala namnet *vemyra* Vemyra på några gårdar i Sollefteå för språkkänslan afgjordt ett femininum singularis i bestämd form; men att för den skull ändra det till *Vemyren* kan anses onödigt. Åtminstone är det ej på samma sätt nödvändigt som formförändringen vid de ofvan anförda exemplen: Bäckinje till *Bäckinget*, Lomma

till *Lommarna* o. s. v. Det förefaller som om ändringen till *Vemyren* snarast skulle vara egnad att väcka föreställningen om en myr i stället för om gårdarna. För personer med icke norrländskt riksspråk kan visserligen till en början en sådan form som *Vemyra* förefalla något främmande, i synnerhet i skrift; men i det lokala riksspråket förekomma dylika namnformer allmänt i tal, och skriftbruket är i detta afseende mycket vacklande. Att genomföra riksspråklig artikelform i alla ortnamn af sådan typ som Vemyra skulle, om en sådan princip tillämpades på norrländska ortnamn i allmänhet, leda till en massa namnändringar, äfven af sådana namn, som i former på -a blifvit häfdvunna och kända i vidare omkrets. Ortnamnskommittén har också sedermera, vid granskningen af uppländska kartbladsnamn, frångått denna princip i fråga om namn på -myra och i stället genomgående normaliserat dem till -*myran*. Ordet är nämligen i flertalet nordsvenska dialekter ett svagt femininum och heter i öfverensstämmelse därmed äfven i nordsvenskt riksspråk mycket ofta i obestämd form sing. *myra*, i bestämd form *myran*[1]. I dialekterna åter kan myra ej vara annat än bestämd form — den obestämda heter myre eller mŷr — och tar man alls upp dialektordet behöfves därför icke n:et såsom böjningsmärke. Att -myra i ortnamn är bestämd form, är i orten lika klart för riksspråkstalande, som för dialekttalande. Ser man på förekomsten af ortnamnsformer på -*myran*, -*brännan* och dylikt, så synas de väsentligen höra hemma i skrift, icke i tal, och äfven i skrift stå tillbaka för former på -*myra*, -*bränna* o. s. v.

I transskriptionerna af namnen på dialektalt -myra sökte jag därför till en tid genomföra skrifningen -*myra*. Detta torde dock vara olämpligt för åtminstone en stor del namn, nämligen dem, som äro namn på verkliga myrar och i hvilka ordets appellativa betydelse gör sig så gällande, att anpassning till det vanliga appellativets böjningsform *myren* faller sig naturligast, såsom här i *Stormyren*, *Lillmyren*, *Bruksmyren* o. s. v. Dylika namn torde också allmännast skrifvas på detta sätt, äfven där man låter namn på byar, gårdar och dylikt, som *Vemyra*, *Storbränna* o. s. v., behålla sin dialektala än-

[1] Som ett exempel på förekomsten af formen *myran* som appellativum i lokalt riksspråk kan anföras, att i E. O. Arenanders nyligen utkomna skrift 'Jordbruksmöjligheterna i Norrland' användas i bestämd form singularis *myren* och *myran* jämte hvarandra, och likaså i pluralis *myrarna* och *myrorna*.

delse. Skulle man t. ex. på jämtländskt eller medelpadskt område skrifva *Brännan* för ett dialektalt gårdsnamn Bränna, kunde detta *Brännan* lätt uppfattas som plural, då ordet nämligen äfven förekommer som gårdsnamn i denna dialektala pluralform, utan att man alltid brukar eller behöfver i riksspråk transformera det till *Brännorna*. Det torde för öfrigt ej gärna låta sig göra att öfverallt genomföra utbyte af den dialektala ändelsen -a mot riksspråkligt -an eller -en, särskildt ej i namn, som äro mycket häfdvunna i formen på -a och bestå af ord, hvilka ej längre finnas i språket som appellativer. Så torde bynamnet *Hjelta* i Långsele ej längre kunna återföras till formen *Gältan*, och när nystafning införes har det nog att motse endast förändring till *Jälta*, ej till *Jältan*. I ett par nyinförda, af Ortnamnskommittén icke granskade namn har kartan också fått in former på -a, nämligen i *Enhalla*, namn på ett berg i Dals socken (jämför i det föregående sid. 23), och i *Rådlösta*, namn på ett skogstorp i samma socken. Det senare af dessa namn heter i dialekten *rålosta* Rålösta och betyder *rådlösheten*. d och t som afledningsändelser, med hvilka abstrakta bildas till adjektiv, utgöra nämligen en för dialekten utmärkande och där välkänd typ, jfr t. ex. snå*dd* snålhet till snå*l*, bägd envishet till bäg envis. Men försedt med riksspråklig ändelse: ***Rådlösten***, vore detta namn väl knappast uppfattbart. Att utbyta det mot riksspråksordet *Rådlösheten* är knappast heller möjligt, om det skall vara namn. Skall namnet alls upptagas, måste detta ske med den dialektala ändelsen. Däremot har jag, för att närma namnet till riksspråksordet *rådlös* och därigenom underlätta uppfattningen, inuti ordet inskjutit det förlorade d:et. Namnet utgör således ett exempel på partiell transformering. För öfrigt kan det ifrågasättas, om namnet alls bort upptagas på kartan, då det är ett öknamn, då annat namn finnes på stället samt detta själft är så obetydligt, att kartan här lättare än på många andra ställen kunnat umbära namn.

Af andra namntyper på dylikt -a, som synas kräfva denna ändelses bibehållande i riksspråksskrift, förekomma inom Sollefteåbladets område hufvudsakligen en: flodnamn sådana som *Edsla* (jfr ofvan sid. 27), *Lugna, Björka, Gilra, Amra* etc. Dessa bilda en kraftigt lefvande typ och äro för nutida språkkänsla femininer i bestämd form. Visserligen ha en del hithörande flodnamn inkommit i allmänt riksspråk i former på -an, såsom *Ljungan, Ljusnan, Hårkan, Långan* m. fl.; men denna

typ på -an är dock icke genomförd i riksspråk, i synnerhet icke i tal, och det synes lättare att — såsom redan i viss mån sker — vid sidan af de nyssnämnda på -an låta andra flodnamn i riksspråksform tills vidare ha -a, än att genomgående införa former på -an. I fråga om dessa flodnamn framträder ett speciellt skäl för bibehållande af -a, nämligen det att en del af dem äro starka, en annan del svaga femininer. Normaliserar man enligt Ortnamnskommitténs förslag till *Edslan*. *Lugnan*, *Björkan*, *Gilleran* (om denna form jfr sid. 31), så måste man från typen utbryta dem, som i likhet med *Amra* äro starka femininer. Ortnamnskommittén har också för *Amra* föreslagit *Ammersån*, ett namn, som också förekommer, men är en senare bildning, sekundär i förhållande till bynamnet, under det att naturligtvis byn från början fått namn efter ån. För öfrigt finns vid sidan af formen *Ammersån* äfven formen *Ammerån* och det är möjligt att denna senare är att anse som den brukligare och lämpligare riksspråksmotsvarigheten, trots den i allmänhet rådande benägenhet för sammansättning på -s- i liknande namn, hvarom jfr i det följande sid. 44 f. Skulle man i riksspråk utbyta formen *Amra* mot *Ammern*, så finns visserligen den formen också i dialekten, nämligen som dativ, men i riksspråkstal och skrift torde den aldrig användas i orten. I andra dialekter, där ej dativböjning finnes, skapade man därigenom namnformer, som ej existera och som ej skulle kännas som självskrifna motsvarigheter till de existerande. Man skulle möjligen kunna tänka på att trots anomalien skrifva *Amran*, hvilken form äfven finns i dialekten, men har annan användning. Den är nämligen pluralis till bynamnet *Ammer* och användes, när man behöfver ett sammanfattande namn för de båda byarna *Öfver-Ammer* och *Ytter-Ammer*.

Det finns inom Sollefteåbladets område en egendomlig grupp namn på -a, för hvilka bibehållande af denna ändelse kunde ifrågasättas, nämligen en del sjönamn på *-vattna*. Detta -a uppfattas i allmänhet icke som den feminina artikeln, och på de håll där en sådan uppfattning förefinnes — yttrande sig i namnens böjning som femininer eller annars — förefaller den nu oursprunglig. I allmänhet tyckas namnen på *-vattna* icke associeras med någon formkategori alls inom dialekten, utan stå isolerade. Hvad denna ändelse till sitt ursprung är, om — trots nuvarande språkkänsla — en öfverföring af flodnamnsändelsen *-a* eller något annat, kan man med hittills tillgängligt material ej säkert veta. Det finns omständigheter,

som tyda på att den är detsamma som *-et* i *vattnet* (jämför S. o. S. VI s. 225 noten), men då den ej af de dialekttalande gifvetvis uppfattas så och då dess bibehållande i skrift ej vore förenadt med någon olägenhet, synes det af Ortnamnskommittén genomförda utbytandet af *-a* mot *-et* onödigt. Det kan dock motiveras därmed att vid sidan af formerna på *-vattna* äfven former på *-vattnet* förekomma och i det lokala riksspråket till och med torde vara afgjordt vanligare.

Stundom har dock ändelsen *-an* kommit in i skriftbruket för namn, som äro starka femininer. Inom Sollefteåbladets område finnes ett sådant namn: *Åkvissla*, som om forsen i Ådals-Liden på konceptkartan skrifvits *Åkvisslanforssen* och som namn på några gårdar i Ed, i öfverensstämmelse med jordeboken, i den ytterligare utvidgade formen *Åqvistland*. Ordet betyder ågreningen. Ingenting, utom hänsyn till jordeboken, hindrar här återgång till formen *Åkvissla*, som icke blott är den enda möjliga i dialekten, utan också användes, särskildt i tal, i det lokala riksspråket.

Inom Ångermanlandsdelen af Sollefteåbladets område ha dialekterna uppgifvit dativböjningen, och de isolerade dativer, som förekomma, spela i målet ungefär en sådan roll som en del arkaiska böjningsformer i riksspråket. I några ortnamn förekomma sådana arkaiska dativer numera såsom den enda förefintliga af namnets gamla böjningsformer. Det är dock hufvudsakligen i namn på obetydligare lokaliteter, som dylika dativformer här förekomma, såsom på ett gärde *fẹbọjạlen* i Multrå och på gården *jậŋ* i Sollefteå. Gårdens namn brukar skrifvas *Gärdet* och uttalas efter skriftformen *jạ̀de* och *jạ̀rde*. Den gamla oböjda formen: *jạ̀le* förekommer däremot icke, och många som känna till gårdsnamnet i uttalsformen *jậŋ* men ej veta hur det brukar skrifvas, associera ej längre namnet med målets appellativ *jạ̀le* eller med riksspråksordet *gärdet*. På en bykarta från 1693 (Landtmäterikontorets arkiv, N II fol. 57) skrifves också namnet *Giälne*. Men det finns också en del ortnamn i gamla dativformer, som ej längre låta sig återföra till oböjd form vid upptagande i skrift. Så t. ex. torde det på flera orter förekommande gårdsnamnet Svöjom, Svyom o. s. v. ej kunna utbytas mot *Svedjorna*, ehuru det associeras med appellativet svöj svedja. Det är nämligen här endast den gamla dativformen, som är namn på orterna. Att reducera den till oböjd form vore detsamma som att använda appellativet om dessa orter, och det skulle under

nuvarande förhållanden kännas meningslöst. För öfrigt äro sannolikt flera ej fullt klara namn ursprungligen dativer. I trakter, som bevarat dativböjningen af ortnamn och af substantiv i allmänhet, såsom Ragunda, måste man däremot konsekvent lägga namnens oböjda former till grund för skriftformen. Inkonsekvens därvidlag leder till dess mer sammanröring som dativ singularis femininum till ändelsen sammanfaller med maskulinum singularis oböjd form med bestämda artikeln, och dativ singularis maskulinum till ändelsen sammanfaller med femininum singularis oböjd form med bestämda artikeln, samt dativ singularis neutrum stundom till ändelsen sammanfaller med pluralis oböjd form med bestämda artikeln af maskuliner och femininer.

Såsom ofvan framhållits, utgöres en mycket stor del af ortnamnen af sammansatta, ofta dubbelt eller flerdubbelt sammansatta ord, och dessa sammansättningar ha i dialekterna till väsentlig del en annan språklig karaktär, än de skulle ha i riksspråk. Ofta återgifvas de därför i detta bäst genom upplösning. I vissa fall kan en sådan till och med vara nödvändig för att förebygga tvetydighet. Om t. ex. ett berg heter *Väster-sjöberget*, så kan detta vara *Väster-Sjöberget*, d. v. s. det västra af flera berg, som gemensamt kallas *Sjöbergen*, eller *Västersjö-berget*, d. v. s. *berget vid Västersjön*. Namnen äro i dialekten skilda genom olika accentuering. Dessutom måste man taga hänsyn till att ett sådant namn som *Västersjöberget* ofta uppträder i förkortad form som *Västerberget*. Så ha på konceptkartan namnen *Norra* och *Södra Gagnatssjön* inkommit i de förkortade formerna *Norrsjön* och *Sörsjön*. I dialekten lyda de i sin fullständiga form *nø̜rgag̮natʃø̜n* och *sø̜rgag̮natʃø̜n*, hvilket betyder den norra och den södra af de å byn *Gagnats* (eller om man använder jordebokens form af bynamnet: *Gagnets*) område belägna sjöarna. I de fall där situationen gör nämnandet af bynamnet öfverflödigt, kallas de *nø̜ʃø̜n Norra sjön* och *sø̜ʃø̜n Södra sjön*. På kartan torde gifvetvis fullständigare namnformer böra användas, hvarvid det naturligaste återgifningssättet afgjordt är *Norra* och *Södra Gagnatssjön*. Att binda sig vid dialektnamnens grammatiska form och skrifva *Norr-gagnatssjön*, *Sörgagnatssjön* vore i ett sådant fall ändamålslöst. Å andra sidan händer det också, att ortnamn, särskildt i svar till främmande, som förutsättas vara mindre bekanta med orten och namnbruket, framkomma i onödiga, förtydligande sammansättningar, såsom *skra̜veɫbeḵen Skrafvelbäcken* för *skra̜'veŋ̜*

Skraveln (Helgum). Sådana sammansättningar kunna ofta vara ganska tillfälliga bildningar, men äfven om de ej äro det, böra de ej upptagas i skrift med undanträngande af de osammansatta, egentliga namnen.

I icke ringa mån kunna de långa, för skriften liksom för det talade riksspråket obekväma namnsammansättningarna undvikas. Ofvan har påpekats hur detta i åtskilliga fall kan ske genom utsättande af namn på lokaliteter, som ha primära namn, i stället för på lokaliteter, som ha genom sammansättning med dessa bildade, sekundära namn, såsom t. ex. genom utsättande af namnet *Gambodbäcken* på bäcken i stället för namnet *Gambodbäckbodarna* på det vid bäcken belägna fäbodstället. Såsom S. o. S. s. 212 f. nämndes, har kartan här på ett annat sätt sökt undgå en allt för lång sammansatt namnform, nämligen genom en blott grafisk upplösning af transskriptionsformen *'Gambodbäckfäb.'*, hvilket ledt till den mot det faktiska namnbruket stridande formen *'Gambobäck fäb.'* En liknande upplösning af sammansatta namn med liknande resultat har kartan äfven i ett par andra fall företagit, nämligen i det ofvan likaledes omtalade namnet *'Lappbergs fäb.'* för *'Lappbergsfäb.'* samt i *'Kvarnhus fäb.'* för *'Kvarnhusfäb.'* I det sistnämnda fallet har den sålunda erhållna namnformen blifvit ej blott formellt utan äfven reellt oegentlig, då platsen för det nu försvunna kvarnhuset och platsen för de därefter benämnda fäbodarna ej är densamma och benämningen *'Kvarnhuset'* aldrig brukat användas om fäbodstället. Det i fråga om Gambodbäcken påvisade förhållandet, att den namngifvande lokalitetens namn oförändradt användes äfven om den därefter uppkallade lokaliteten, äger ej alltid rum, utan måste för hvarje fall särskildt konstateras.

I ett icke ringa antal andra fall däremot har kartan på ett lyckligt sätt upplöst de sammansatta, af Ortnamnskommittén till normalformer föreslagna namnformerna. Fäbodnamn, som äro bildade genom sammansättning med namnen på de byar, till hvilka fäbodarna höra, ha nämligen upplösts, så att det t. ex. står *Österflo fäb.*, *V. Granvågs fäb.* i stället för *Österflobodarna fäb.*, *V. Granvågbodarna fäb.*, såsom kommiténs förslag till namnformer lydde, eller *Österflofäb.*, *V. Granvågfäb.*, såsom mina (alternativa) transskriptioner till dialektformerna *ystarfˡω(fe)bǫaŋ*, *vastgr̃anvɵbǫaŋ* lydde. De af kartan här upptagna namnformerna äro på samma gång som de tydligen äro de mest praktiska också de ur riksspråkssynpunkt

— som här bör vara afgörande — språkriktigaste. Är det endast fråga om att transskribera dialektnamnen liksom andra dialektord till riksspråk, vore man visserligen tvungen att bibehålla sammansättningsformerna, men den ifrågavarande gruppen fäbodnamn utgör exempel på att den naturligaste riksspråksmotsvarigheten till dialektala ortnamn i vissa fall utgöres af reellt motsvariga öfversättningar, icke af transskriptionsformer. Det lokala riksspråket torde visserligen företrädesvis använda de mera dialektbundna sammansatta namnformerna, men vid sidan däraf förekomma naturligtvis också de på allmänt riksspråkligt sätt, med genitiv i stället för sammansättning bildade namnen af typen *V. Granvågs fäbodar*, och dessa torde i skrift vara att föredraga och äfven i tal öfverallt gångbara. Endast i ett par fall har en dylik upplösning af hithörande sammansatta fäbodnamn icke företagits på kartan och då väl knappast heller kunnat göras, t. ex. vid namnet *'Hamreåterfäb.'*, hvarom jfr S. o. S. VI sid. 209.

Det sist anförda namnet lyder i dialekten *hamaraterboæ̜ŋ* och i det lokala riksspråket i öfverensstämmelse därmed *Hamreåterbodarna*, och på samma sätt ha fäbodnamnen i regel till senare sammansättningsled ordet *bo̜æŋ* bodarna, icke det i dialekten föga brukliga *fe̜bo̜æŋ* fäbodarna. Vid behof kan dock åtminstone stundom i dessa namn det senare, förtydligande ordet användas i stället för det förra, och ehuru ett sådant behof ganska sällan gör sig gällande i dagligt tal, förefinnes det på kartan, då fäbodar där måste skiljas från annan bebyggelse och då det finns, om också endast inom en liten del af kartbladets område, en del ställen med namn på *-bodarna*, hvilka nu ej längre äro fäbodställen, utan torp eller annat. I Norrland i allmänhet bli också på detta sätt tvetydiga namn en försvinnande minoritet mot mängden verkliga fäbodnamn. Stundom förekommer att bland en sammanhängande klunga fäbodar uppstått ett eller flera torp eller ständigt bebodda lägenheter af annan natur, under det en del af fäbodarna fortfarande användas som sådana. Namnsvårigheterna försvunne, om kartan använde ett speciellt fäbodtecken, ej tecknet för 'torp och backstuga', hvilket för öfrigt användes för lägenheter af alla slag enligt de sammanslagna, fast ej alltid kongruenta och ej alltid fasthållna synpunkterna: icke i mantal satt jord och: mindre tjänligt inkvarteringsställe. I transskriptionerna har jag alternativt användt namnformerna *Österflofäb.*, *Gambodbäckfäb.* etc., såsom otvetydiga på samma gång som de kortaste möjliga.

I skrift ha de synts användbara, ehuru de naturligtvis äro mindre användbara i tal, men man finge väl förutsätta, att de vid utläsning och annan muntlig användning själffallet skulle komma att behandlas friare. Ett par af dessa har kartan nu upptagit: *Kvisselmyrfäb.*, *Gubbmyrfäb.*, och redan på konceptkartan funnos några sådana skrifningar, däribland det nu ändrade *'Gambobäckfäb.'* I ett fall synes kartan ha nybildat ett namn af denna typ: *Nybäckfäb.* Jfr nedan sid. 48.

De sammansatta namnens grammatiska bildningssätt afviker ej sällan från i riksspråk, åtminstone i en del mellansvenskt riksspråk, gällande vanor. Så heter det *granhøgdboeŋ Granhöjdbodarna*, ej *Granhöjdsbodarna* (Resele); men *klepsvatna Kläppsvattna* eller *klepsvatne Kläppsvattnet*, ej *Kläppvattnet* (namnet betyder nämligen vattnet, tjärnen på byn Kläpps område, Öfverlännäs); *gambobetʃen Gambodbäcken*, ej *Gammelbodbäcken* eller *Gamlebodbäcken* (Långsele); *vatabærje Vättaberget*, ej *Vätteberget* eller *Vättberget* (Ragunda) o. s. v. Och de regler, som af gammalt bestämt användningen af dessa olika bildningssätt, äro ännu inom större delen af detta område ganska fast upprätthållna. Hvad särskildt de sammansatta namnen på -s- beträffar, kunde det ifrågasättas om ej några sjönamn, som på kartan, i enlighet med Ortnamnskommitténs förslag, skrifvits utan -s-, bort behålla detta -s-, ehuru dialektformerna, till följd af s:ets sammansmältning med begynnelseljudet i ordet *sjön*, ej låter detta komma till synes. Ett par af dessa sjönamn hade också på konceptkartan skrifvits med -s-, nämligen *'Björkängssjön'* och *'Skedomssjön'*. Utom dem gäller detta *'Källsjön'* på byn Källs område i Multrå och *'Bergsjön'* på byn Bergs område i Sollefteå. I dialekten ha sammansättningar på -s- ursprungligen haft ett nu ofta utjämnadt skiljemärke: en accent, som skilt den från flertalet sammansättningar utan -s-. Men i Sollefteå och Multrå äro de gamla dialektförhållandena så upplösta, att det ej kan anses som bevis på s-lös bildning, att jag ej hos mina sagesmän konstaterat denna accent. En känsla af att dessa namn äro s-bildningar, torde det oaktadt ganska allmänt finnas hos ortsbefolkningen. Som ett tecken därtill kan anföras, att namnet *'Källsjön'* af den i socknen födde Johan Nordlander i Norrländska Samlingar I, sid. 5, skrifves *Tjällssjön.* (Byns namn brukar skrifvas *Tjäll* jämte *Käll.*) På samma sätt är sannolikt *'Bergsjön'* på byn Bergs område egentligen *Bergssjön*, i motsats mot *Bergsjön* på Västra Granvågs område, som har sitt namn

af Åsmyrberget. I namnet *Ledingssjön* har Ortnamnskommittén föreslagit och kartan upptagit formen med -s- i stället för den på konceptkartan använda formen *Ledingsjön*.

Bland sammansättningstyper, som till den grammatiska bildningen afvika från riksspråket, märkes för öfrigt särskildt *ho̱laŋsbo̱aŋ* *Holansbodarna* (Torsåker). Stället, nu ett torp, har förr varit ett fäbodställe, hörande till byn *hó̱la* *Hola*. För att beteckna folket i byn använder dialekten en afledning, som saknar motsvarighet i riksspråket: *ho̱laŋsa* holansa (-a är pluralisändelse i maskulinum bestämd form). Fäbodnamnet är sammansatt med detta folknamn, ej med bynamnet.

Namnbildningar sådana som *Kläppsvattna (-et), Bergssjön* och *Holansbodarna* afvika visserligen från allmänna svenska språkvanor, men äro dock lätta att införlifva med riksspråket med bibehållande af den dialektala bildningen, som här har en viss betydelse för uppfattningen af namnen. Men att öfverallt, där det är formellt möjligt, bibehålla de dialektala sammansättningstyperna vid ortnamns upptagande i skrift, skulle leda till en mängd obekväma och ändamålslösa afvikelser från det för riksspråk naturligaste, och dessutom ej kunna ske utan många inkonsekvenser. Så t. ex. torde det berg i Graninge, som kartan, enligt Ortnamnskommitténs förslag, kallar *Räfvaberget,* nästan hellre böra heta *Räfberget*. Rent abstrakt taget, är visserligen formen *Räfvaberget* tänkbar i riksspråk, då den är bildad i analogi med det i riksspråket upptagna ordet *dagakarl,* och då i en stor del af södra Sverige det lokala riksspråket, i anslutning till därvarande dialekter, har en utpräglad benägenhet för en dylik bindevokal mellan lederna i sammansatta ord, en benägenhet, som särskildt i ortnamn kan vara mycket rotfäst. I norrländska dialekter åter hör en sådan bindevokal som -a- i *Räfvaberget* ej hemma i hvilka slags sammansatta ord som helst, utan endast i en mindre del af dem, väsentligen sådana, hvilkas första led är ett ursprungligen kortstafvigt ord. Det norrländska riksspråket har, i öfverensstämmelse med uppsvenskt riksspråk i allmänhet, en afgjord obenägenhet för en dylik bindevokal, äfven i sådana ord, som i den lokala dialekten ha ett dylikt -a. Denna det lokala riksspråkets obenägenhet för bindevokalen delas naturligtvis äfven af de dialekttalande själfva, när de vilja tala eller skrifva riksspråk. Man torde därför knappast göra de dialekttalande någon tjänst genom att skrifva *Räfvaberget,* snarare kanske tvärtom. I sådana, med ordets appellativa betydelse starkt

associerade och därför till riksspråk lätt öfversatta namn som detta, är det ofta beroende af en slump om man erhållit namnet i ren dialektform, eller om det öfver hufvud existerar någon sådan. Jämför att jämte *rąvabarja* i Graninge finns det en *rąvføn* i Ed. På samma sätt torde äfven sådana af Ortnamnskommittén föreslagna namnformer som *'Älgetjärn'* för *Älgtjärn* i Håsjö och *'Krångsjön'* för *Krångesjön* i Ådals-Liden vara hyperdialektismer. I *aljafşana 'Älgetjärn'* (Håsjö) beror -e- på en i ortsdialekten rådande, som dialektisk känd benägenhet för -e- i sammansättningar, hvilkas första led slutar på -g, -k eller -ng. *Krångsjön* är sammansatt med bynamnet *Krånge* och blir därför i lokalt riksspråk *Krångesjön*, ehuru det i dialekten heter *kragføn* (ej *krogføn*). Skrifningen *Krångsjön* vore kanske närmast egnad att väcka föreställning om sammansättning med appellativet *krag*, i lokalt riksspråk *krång*, som betyder väg uppför en nipa m. m. Att formerna *Räfvaberget, Älgetjärn* och *Krångsjön* föreslagits, beror utan tvifvel på tillämpning af principen 'att om namnet kan tänkas i riksspråket uppträda i flera i och för sig möjliga former, den väljes, som närmast motsvarar dialektens', en princip, som abstrakt sedt kan förefalla självklar.

Det är dock icke i riksspråk i allmänhet med alla däri enligt vissa regler eller analogier i och för sig tänkbara former som dialektala ortnamn närmast upptagas, utan i första rummet införlifvas de alltid med ett visst lokalt riksspråk och måste anpassa sig efter i detta gällande analogier och tendenser. Visserligen synes där råda stor inkonsekvens, och man påträffar där öfverallt missriktade språkriktighetssträfvanden, ledda af oriktiga föreställningar. Men resultatet visar ändå i det hela en tydlig regelbundenhet af samma art som i all språkutveckling. Man torde också alltid i det som förefinns i det lokala riksspråket dels som begynnelser, dels som fullbordade utvecklingar ha att söka de naturligaste och språkriktigaste möjligheterna för ett namns öfvergång från dialekt till riksspråk.

III. **Förteckning öfver anmärkningsvärda namn på sydöstra delen af Sollefteåbladet.**

Härmed har jag hunnit slutet af den öfversikt af namnförhållandena ur mer allmänna synpunkter, hvartill de inom detta område upptecknade ortnamnen gifva material, och öfver-

går till att uppräkna de på den nu utkomna delen af Sollefteåbladet förekommande namn, som i ett eller annat afseende visa sig anmärkningsvärda, d. v. s. dels de på något sätt felaktiga namnen, dels sådana som ha intresse för namnbehandlingen i analoga, diskuterbara fall. Därvid medtagas dock i regel ej sådana namnfel, som endast utgöra upprepningar af redan exemplifierade förhållanden, ej heller tages genomgående hänsyn till de, enligt kartans ståndpunkt, utanför diskussion stående jordeboksnamnen. Namnvalet beröres endast i en del fall. Jag anför namnen sockenvis och citerar dem här i den form de ha på kartan, dock med upplösning af förkortningarna. Socknarna uppföras i bokstafsordning, och likaså ortnamnen inom hvarje socken.

Dal: *Dönamodalsberget.* Borde väl helst i konsekvens med andra namn ha ändrats till *Dånamodalsberget.* Jfr i det föregående sid. 30. Namnets användning torde vara något sväfvande, emedan Dɵnamodaŋ̧ är dalen mellan Löfsjöhöjdens nordliga afsats och det lilla på kartan ej namngifna Tjäderberget = berget närmast söder om Dɵnamodaşbärje. Dɵnamodaŋ̧ gör en båge mot norr och gränsar därigenom både mot Tjäderberget och mot Dɵnamodaşbärje. Antagligen tillkommer detta bergnamn företrädesvis den mot dalen gränsande delen af berget. Tjäderberget och flera andra namn i grannskapet äro däremot till sin användning mera otvetydiga.

Döraberget. Jfr i det föregående sid. 13.

Enhalla. Jfr i det föregående sid. 23.

Kärrsrå. Namnet är en sammansättning med namnet på en utanför kartans område belägen by, hvars namn brukar skrifvas än *Tjärr* än *Kärr,* men, synes det, afgjordt oftast: *Tjärr,* som också är den officiella namnformen. Ortnamnskommittén föreslog namnformen *Kärrsrå,* under förutsättning att namnformen *Kärr* skulle komma att användas om byn, utan att taga hänsyn till jordeboksskrifningen. Sedan kartan nu intagit den ståndpunkten att följa jordeboksformerna, kommer då skrifningen *Kärrsrå* i strid med den blifvande skrifningen af bynamnet?

Nybäckfäb. Namnet synes vara bildadt af kartan efter namnet på en bäckslått, intill hvilken fäbodstället är beläget. Bäcken själf heter ej *Nybäcken*, utan *Sandbäcken* eller *Åtjärnbäcken*. Namnet betyder här egentligen den nya bäckslåtten. Att namnet *Nybäckbodarna* på orten kan användas om fäbodstället, förefaller a priori möjligt. För mig har dock nekats, att fäbodarna kallas annat än efter ägaren: *Helanders fäbodar.*

Rådlösta. Jfr i det föregående sid. 38.

[*Stora Åtjärn*]. Namnet är uteslutet för att lämna plats för namnet *Gammalgårdsudden*. Detta senare har, liksom i allmänhet gårdsnamn inom byarna, mindre orienteringsvärde än namnet på skogstjärnen. Af bergnamnet *Åtjärnkullen* kan man ej sluta till hvilka tjärnar, som äro *Åtjärnarna*; man kunde lika väl gissa på de norr om berget belägna, som i verkligheten äro *Stugutjärnarna*. Tvärtom hade man, om namnet *Stora Åtjärn* här liksom på konceptkartan varit utsatt, lättare kunnat umbära namnet *Åtjärnkullen.*

Ed: *Öklacken.* Namnet heter på ren dialekt *øjkloken*. Det i namnet ingående ordet *kloken* ser visserligen ut att vara samma ord som det i bergnamn på andra håll förekommande *klacken* och hör sannolikt på något sätt tillsammans med detta ord. Men sammanhanget är ej tydligt och synes ej kunna förklaras endast med stöd af hittills kända dialektförhållanden. *øj-* är en i sammansättningar använd ursprunglig genitiv af bynamnet *Ön*, i lokalt riksspråk motsvarad af *Ö-*. Namnet kunde alltså skrifvas *Öklåcken.*

Graninge: *Boviken.* Namnet är egentligen *Bodviken* (d. v. s. *Fäbodviken.*

Ejdån. Jfr i det föregående sid. 57.

Grunne. Jfr S. o. S. VI sid. 222 o. 225.

Lappbergs fäb. Jfr S. o. S. VI sid. 212.

[*Långmon.*] Det på konceptkartan uppförda namnet *Långmon fäb.* har strukits, liksom fäbodstället, då det åsyftade stället, egentligen ett torp under

Forse bruk, nu är öde. Men namnet *Långmon* tillhörde icke blott, och icke i främsta rummet detta ställe, utan den stora tallmon mellan Gårdsjöbäcken i öster och Svartbäcken i väster. (De nämnda bäckarna äro de, som utfalla i Bäckingeån vid Bäckinget).

Nimmerberget. Namnet brukas i något olika betydelser, nämligen dels om detta berg tillika med det mellan detta och Ledingssjön belägna lägre berget (hvilket äfven har ett eget namn: *Västansjöberget*), dels endast om detta senare berg. Hvad namnets form beträffar, är den sannolikt en utveckling ur *Nymyrberget*, ehuru något namn *Nymyren* nu ej finnes, och förklaringen äfven i andra afseenden är oviss.

Räfvaberget. Jfr i det föregående sid. 45 f.

Vårbäcken. Stället heter *Vårbäcken.* Ortnamnskommittén har föreslagit denna form i stället för konceptkartans ur äldre handlingar upptagna *Vargbäcken.*

Helgum: *Prästfäb.* Namnet är orätt placeradt. De verkliga prästfäbodarna äro de vid Finnsjön belägna, på konceptkartan riktigt namngifna. De söder om Musksjön belägna fäbodar, som här kallas *Prästfäb.*, räknas i verkligheten som en del af Musksjöbodarna, men ha äfven ett särskildt namn: *pustboen̨* Pustbodarna. Beror det möjligen på felläsning af detta i mina anteckningar endast med landsmålsalfabetet skrifna namn, att fäbodstället nu på kartan kallas *Prästfäb.*? Namnet *pustboen̨*, som är ett relativt mycket obetydligt namn och endast i förbigående omnämndes i anteckningen om Musksjöbodarna, betyder: *bodarna vid vattenpussen.* Ordet (vatten)*puss* heter nämligen i dialekten *pust* pust med ett t, som uppkommit i bestämda formen mellan s och n liksom i analoga ord, och sedan kommit att räknas till stammen.

Långsele. *Gamboberget.* Bör vara *Gambodberget,* såsom samma namn skrifvits i Sollefteå. Jämför S. o. S. VI sid. 213.

Gambobäck fäb. Formen oriktig och namnet relativt umbärligt. Skulle det upptagas på kartan, hade detta formellt korrekt kunnat ske antingen i

formen *Gambodbäckbodarna* (hvilken är den vanligaste namnformen) eller i formen *Gambodbäcken fäb.* (som torde vara något mer dialektal) eller i formen *Gambodbäckfäb.* Jfr för öfrigt S. o. S. VI sid. 212 f. och 42 f.

Kojbergsmon. Namnets användbarhet möjligen tvifvelaktig, då det synes vara föga bekant i orten. Det uppgafs vara uppkommet med anledning af en timmerkoja. Emellertid finns 'Koibärget' på den sid. 19 citerade kartan från 1753 om berget n. om Bringtjärn.

Nordsjön. Jfr S. o. S. VI sid. 220 f.

Åberget. Namnet är föga bekant. I socknen i allmänhet tycks det vara alldeles okändt, och ej ens vid Forse bruk är det bekant för alla. Ofta brukas namnet *Åbacken* i så vid betydelse, att det omfattar äfven de på *Åberget* belägna gårdarna. Så i kyrkoböckerna, där dessa gårdar räknas till roten *Åbacken*. Namnet *Åberget* betecknar nämligen i första hand berget, liksom *Åbacken* i första hand betecknar den backiga stranden på hvardera sidan om 'ån'.

Multrå. *Råbberget.* Jfr i det föregående sid. 28 f.

Talgsjön. Jfr i det föregående sid. 22.

Sollefteå. *Bergsjön* (inom byn Bergs område intill kartans norra kant). Jfr i det föregående sid. 44.

Granvattnet. Namnet lyder i dialekten *gravatna* Gravattna eller (mindre bruklig och mindre ren dialektform) *gravatne* Gravattne. Om ändelsen jfr i det föregående sid. 39. Formen *Granvattnet* beror på en etymologisk gissning, för hvilken intet annat stöd finnes än analogi med liknande sammansatta namn på andra, vidt skilda håll. Hade namnet verkligen detta ursprung, skulle det här, enligt all sannolikhet, heta *granavatna* Gränavattna eller *granvatna* Gränvattna. Det sannolikaste ursprunget torde vara *Grafvattnet*.

Vall-lidberget. Formen är oförenlig med gällande ortografi. Jfr i det föregående sid. 32.

Öringsjön. Jfr S. o. S. VI sid. 238.

Torsåker. *Björnebodarna.* Namnet är sammansatt med ett bynamn, som i allmänt bruk liksom i jordeboken skrifves *Björned.* Byn *Björned* ligger utanför kartans område.

Djupbäcken. Namnet tillkommer ej blott den gård, vid hvilken det är utsatt på kartan, utan äfven de andra på två och tre kilometers afstånd därifrån belägna gårdarna vid samma bäck och dessutom naturligtvis och i främsta rummet bäcken själf. Gårdarnas namn är i förhållande till bäckens icke blott sekundärt, utan också själffallet på ett sätt, som är karakteristiskt för ortens namnskick, men mera främmande för medelsvenska, särskildt riksspråkliga namnvanor. För att ej komma i motsättning mot det faktiska namnskicket, hade här erfordrats, att naturlokaliteten hade namngifvits i stället för bebyggelsen vid densamma.

Ytterlännäs. *Brännspiken.* Namnet är ej ett gårdsnamn, utan namn på den udde, som skjuter ut i Valesjön omkring en fjärdedels kilometer nordost om den gård, vid hvilken namnet blifvit placeradt på kartan.

(Stora och *Lilla) Röskallen.* Namnet är sannolikt *Rödskallen.* Jfr S. o. S. VI sid. 207 och 25.

Stappalberget. Namnet är en i motsättning mot kartans förfaringssätt i andra fall oförmedladt upptagen dialektform. Jfr i det föregående sid. 14.

IV. Tillägg med anledning af ortnamnsundersökningar inom andra områden.

Efter undersökningen af ortnamnen å Sollefteåbladet och sedan ofvanstående skrifvits, har jag haft tillfälle att på liknande sätt, ehuru mera summariskt, genomgå de svenska ortnamnen inom större delar af kartbladen Kallsjön och Kolåsen samt en mindre del af kartbladet Åre, liksom jag redan förut, sommaren 1904, genomgått de svenska ortnamnen inom kartbladet Dufed, och en del af Åre. Samtidigt ha ortnamnsundersökningar utförts genom andra för flera, mest norrländska kartblad, hvilka undersökningars resultat jag haft tillfälle att taga någon kännedom om. Därvid har den hufvudsynpunkt för namnbehandlingen, som här framställts på grundval af det inom Sollefteåbladets område gifna materialet synts mig vä-

sentligen allmängiltig, nämligen att den utsträckning, hvari dialektala ortnamn bruka och kunna transformeras och rekonstrueras, i främsta rummet bestämmes af behofvet och möjligheten att därigenom uttrycka någonting för språkkänslan ännu lefvande eller åtminstone någonting, som lätt kan göras lefvande, vare sig det består i en genom direkt öfversättning uttryckt betydelse hos i namnet ingående ord, eller i en genom rekonstruktion åstadkommen association med ett visst ursprung, eller en genom böjningsformen angifven grammatisk karaktär. Stundom, särskildt i det inre Jämtland, framträder dock äfven en annan faktor på ett sätt, som påkallar en komplettering af den på detta sätt skisserade indelningen.

Motivet för namntransformeringen består visserligen aldrig ensamt i behofvet att på något af dessa sätt uttrycka någonting, utan i förening därmed verkar alltid en i sig mera obestämd sträfvan att aflägsna den dialektala prägeln och erhålla en som språkriktig eller riksspråksenlig ansedd form. I resultatet sammanfaller emellertid oftast detta sistnämnda motiv med det förra, och bland de inom Sollefteåbladets område upptecknade namn, om hvilkas transformering det för närvarande kan vara någon fråga, gjorde det sig så föga själfständigt gällande, att det ej gaf anledning till uppställande af någon särskild kategori transformeringsfall. Visserligen förekomma namn hvilkas riksspråksformer, åtminstone från nutida synpunkt, te sig som transformerade uteslutande på grund af denna sträfvan efter rent formell riksspråksenlighet, i det transformeringen icke tjänar, och i en del fall aldrig kunnat tjäna till uttryck för något som helst betydelseinnehåll, t. ex. bynamnet *Para* (Sånga) i förhållande till dialektformen *pa̡`ra*. Men dylika riksspråksformer äro här så gamla och ostridigt gällande, att de kunna lämnas ur räkningen vid en granskning af nu aktuella transformeringsfrågor och transformeringsmöjligheter. Hvad namnformen *Para* angår, kan den vara så gammal att den ej behöft uppkomma genom transformering af dialektformen, då den kanske alltid funnits vid sidan af denna och före denna. Och ehuru ljudmotsvarigheten i *Para* : *pa̡`ra* är en af de mest genomgående och i ögonen fallande som finnas mellan ortsdialekten och riksspråket, gör den sig icke i och för sig gällande som en regel i nutida namntransformering. Där den framträder är det antingen med stöd af en i riksspråket förefintlig öfversättnings- eller associationsmöjlighet såsom *Hanaberget* (Multrå) i förhållande till dialektformen *ha̡ŋabærje*, eller

är det i skriftformer som af olika skäl icke böra betraktas som ännu definitvt giltiga, t. ex. *Halasjön* och *Halån* (Ragunda)[1] : *haʃøn*, *ha̰`la* (jfr S. o. S. VI sid. 231). Tar man ett i riksspråk mindre ofta användt namn t. ex. *skrakabeʃʃen* (Ed), torde det oftare och hellre upptagas i riksspråk som *Skräkabäcken* än som *Skrakabäcken*. En annan genomgående och allmänt känd ljudmotsvarighet mellan ångermanländsk dialekt och riksspråk är *a* : *å* i ord som Krange : *Krånge* (bynamn flerstädes). Transformeringen hvilar här på gammal och allmän transformeringstradition för dialektordet krang f. väg uppför nipa m. m., nu nästan utdödt som appellativ, men stundom ännu bekant äfven i lokalt riksspråk under formen *krång*. Äfven till mera isolerade, associationslösa namn förekomma sådana transformeringar, t. ex. till *maŋmanaŋ* (Resele) ofta formen *Mångmanån* (på konceptkartan *Mångermanån*), men här förekommer därjämte i riksspråk *Mangmanån*, och till andra dialektala ortnamn innehållande ang ha aldrig bildats riksspråksformer med *ång*.

När däremot det för ångermanländska dialekter i allmänhet utmärkande *ŋ* < (kort) *n* efter vokal, i ortnamn liksom annars vid dialektords användande i riksspråkstal och i skrift, brukar utbytas mot *n*, så torde ett sådant utbyte ej kunna räknas till transformering i ordets ofvan (sid. 33) angifna, specifika betydelse, utan torde från dialekttalandes ståndpunkt endast kännas som användning, rsp. utläsning af den enda ifrågakommande bokstafven. Så t. ex. när man skrifver och utläser gårdsnamnet *gnu̯´ŋ* i Sollefteå *Gnun* — namnet torde kunna uppfattas som dativ af ett neutrum *gnu̯* gny — eller när det ofvan (sid. 45) nämnda *ho̯laŋsbo̯aŋ* skrifves och läses *Holansbodarna*. Öfverallt klart fasthållet är dock förhållandet mellan *ŋ* och *n* naturligtvis icke.

Det förekommer vidare en del mer eller mindre genomförda transformeringstyper, som uteslutande bero på gammal skrifsed utan stöd i faktiskt förefintliga ljudmotsvarigheter, t. ex. typen på *-eå(n)* : *Sollefteå* (i lokalt riksspråk i allmänhet uttaladt *Sollefte*) *so̯`lat*, *-at*; *Gideån* *ȷe̯aŋ* (å i Edsele); *Ramneå* *ra`mna* (by i Edsele vid ån af samma namn, på konceptkartan skrifvet *Ramna*, i jordeboken *Ramnå*; *Ledingeå* *legsaŋ* (ån från sjön *Ledingen*, nu på kartan i enlighet med ortnamnskommitténs förslag rättadt till *Ledingsån*). Tillvaron

[1] Ragundamålet har nämligen framför *l̥* samma ljudmotsvarighet : *a̧* < *a* i ord med gammal vokalbalans.

af en sådan transformeringstyp, numera i det hela kännbart föråldrad, om också möjligen ännu lifskraftig nog att på ett eller annat håll ge upphof till en skrifning på *-eå(n)* af ett gammalt namn på *-å(n)*, utgör naturligtvis ingen grund att modifiera den från nutida synpunkt gjorda indelningen af transformeringsmöjligheterna.

Däremot påkalla som sagdt namnförhållandena i det inre Jämtland en komplettering af den ofvan gifna framställningen. Inom detta område, hvars dialekt i särskildt hög grad skiljer sig från rikspråkssvenska, har nämligen sträfvandet att aflägsna eller förmildra namnens starkt dialektala karaktär mer än annorstädes verkat som en självständig faktor och ledt till ännu som mönster verkande transformeringar och transformeringstyper, för hvilkas uppkomst ingen slags betydelsehänsyn spelat någon roll. Utrymmet medger nu endast ett knapphändigt exemplifierande af några bland de viktigaste af dessa typer, hvilka gemensamt, med ett i det föregående användt uttryck, skulle kunna kallas konstruerande transformeringar i motsats mot de hittills hufvudsakligen framhållna och äfven här liksom säkerligen allestädes hufvudmassan utgörande öfversättande transformeringarna. Såsom af exemplen skall synas, kunna de båda transformeringsarterna icke skarpt begränsas mot hvarandra, liksom ingendera heller är skarpt begränsad mot det namnbehandlingssätt, som i det föregående kallats rekonstruktion.

Den dialektegendomlighet, som gifvit anledning till den mest genomgående konstruerande transformeringen har varit den med rikspråket mest oförenliga: apokopen af ändelsevokal i förening med cirkumflex på stamstafvelsen enligt typen: *ą̂r* : *Åre*, *fôş* : *Forse* eller *Forsa*. Till sitt ursprung är denna transformeringstyp naturligtvis icke en konstruktion, utan urgammal tradition. *Åre*, på 1300-talet skrifvet *ara*, dat. *arum*, är att betrakta som en vid sidan af dialektformen alltjämt fortlefvande lokal rikspråksform, direkt hvilande på fornspråksformen. Men motsvarighetstypen *ą̂r* : *Åre* har sedermera verkat produktivt och gifvit upphof åt rikspråksformer af samma bildningssätt som *Åre* ehuru utan motsvarande tradition. Ändelsen har i regel blifvit *e*; *a* har möjligen föredragits i några fall, däribland kanske särskildt efter långt *l*, men torde oftast vara inkommet genom godtycklig, ehuru stundom häfdvunnen ändring i skrifttraditionen, eller bero på namngifning i nyaste tid. Som alldeles blottad på betydelseinnehåll

kan denna ändelse kanske ej ännu betraktas, då ett så stort antal gårds- och andra bebyggelsenamn äro bildade därmed, i de antagligen flesta fall såsom afledningar till ett naturnamn, men ofta äfven till andra ord. Om ändelsen också ursprungligen är en plural ändelse, har den i namnen, åtminstone i allmänhet, ingen plural betydelse af sådan art som O. Rygh, Norske Gaardnavne Inledn. sid. 11 söker uppvisa som en hufvudkälla till förekomsten af plural form i norska gårdsnamn: *Forse (-a)* har aldrig kunnat betyda forsarna, endast gården vid forsen. Betydelseförhållandet mellan *fors(en)* som benämning på en viss fors och *Forsa* som gårdsnamn torde erbjuda en viss parallellism med förhållandet mellan ett som personnamn användt ursprungligt naturnamn, t ex. *Lund* och det därtill bildade kollektivet *Lunds*. Som term har jag därför föredragit den af Norrby använda benämningen gårdsnamnbildande *-a (-e)* och för korthetens skull låtit uttrycket 'uppkommet genom bortfall af gårdsnamnbildande *-a*, *-e*' gälla, oafsedt huruvida ifrågavarande namn möjligen bildats efter apokopetiden och således aldrig innehållit något *-a*, *-e*, utan uppstått enligt mönster af de apokoperade gårdsnamnen.

Fullt upprätthållen har dock ej denna transformeringstyp kunnat bli. Dels har man ofta sökt undgå återgifningen af de cirkumflekterade namnen på annat sätt, såsom *Hällägden* : *hôl*, i stället för *Hålle*, *-a* (eller *Halle*, *-a*), *Vallan*[1] för *Valle (-a)*, *Backen* för *Backa (-e)*, *Önet* för *Öne*. Dels har det gårdsnamnbildande *-e* i många fall trängt utanför sitt egentliga område och användts vid transformering af namn som i dialekten tillhöra andra kategorier t. ex. *Böle* för *Bölet*, *Änge* för *Änget*, *Bräcke* för Brä`kka (fem. sing. best. form) o. s. v.

Namn vid hvilka apokopen af det gårdsnamnbildande *-a*, *-e* icke ledt till enstafvighet med cirkumflex, utan som genom sonantisering af ett *j*, *n*, *r* bevarat sin tvåstafvighet och tvåstafvighetsaccentuering, behandlas på samma sätt som de cirkumflekterade. Som exempel kunna anföras *ba̧`rr* : *Berge*, *sèlr* : *Silje*, *òfn* : *Offne*, *stàvr* : *Stafre*. När andra ord på sonantiseradt *j̃*, *n*, *r*, d. v. s. icke gårdsnamn med apokoperadt *-a*, *-e*, ingå som första led i sammansatta namn, inträder vid trans-

[1] Formen *Vallan* uppgifves ha införts på järnvägsbyggets tid för att förebygga förväxling med järnvägsstationen Valla i Södermanland, men då namnlikheten i alla fall befanns vara för stor, blef namnformen *Vallan* ej använd för den inom byns område belägna stationen, som i stället fick namn efter sjön *Ånn*, hvilket namn är detsamma som *Unden* i Västergötland och Småland.

formering i en del fall ett *-e-* i kompositionsfogen, i en del fall icke, t. ex. *Anjeskutan* : *anɪskuta*, men *Fätibäcken* : *fætɪbæɟʃen* (motsvarande mellansvenskt **Fittjebäcken*), jfr å Sollefteåbladet *Filitjärn* : *fɪlɪʃaŋa*.

Den konstruerande namntransformering, som jämte tillfogandet af det gårdsnamnbildande *-e (-a)* synes mest genomförd, torde vara diftongernas sammandragning såsom i: *Ena* (älf): *e`ɪna*, *Sösjön* (den stora sjö i Kall hvaraf *Sösjöfjällen* ha namn; stundom till följd af falsk skrifvaretymologi skrifvet och uttaladt *Sörsjön*) : *saʉʃøn* ~ *søʏʃøn*. Detta utbyte af diftongerna mot enkla vokaler har dock ingalunda ägt rum öfverallt, och ej heller öfverallt skett på regelrätt sätt. Så finner man i allmänt bruk i det lokala riksspråket former som *Vejmon* i Rödön och Offerdal (namnet sammanhänger antagligen med det af prof. Wiklund i Offerdal antecknade ordet *væɪ* jaga och fiska, ett ord som i jämtska mål i allmänhet numera torde vara mycket sällsynt eller utdödt); *Kougsta* i Häggenås och Alsen (i rspr. vanligen uttalat Kåkksta), *Köja(n)* i Undersåker, *Sausjön* flerstädes o. s. v. Som exempel på mera vacklande riksspråksformer må anföras *Gånälfven* för *gaʉn-* ~ *gaʉmalva*; jämte mindre vanligt *Gounälfven* (jfr samma älfs namn i norskt riksspråk: *Gauna*); *Åmen* för *a`ʉman*, *Pottån* jämte *Pautån* (antagligen är det till grund för ånamnet liggande namnet på tjärnen *páʉtn* detsamma som Potten eller Putten; sporadiska exempel på *aʉ* < *ŏ* finnas nämligen i dialekten). För öfrigt har naturligtvis transformeringen af diftongerna gifvit anledning till en del skrifvaretymologier som *Vägsjön* för Veiksjön o. dyl.

Den osäkerhet i diftongernas återgifning som sålunda i en del fall yppar sig, får dock ej ensamt skrifvas på med dialekten mindre förtrogna främlingars räkning. Äfven hos dem bland allmogen, som ha den mest utbildade och säkraste språkkänslan, saknas stundom all uppfattning af hvad en diftong i riksspråk kan motsvaras af, särskildt i fråga om motsvarigheten mellan au och *ö*. Å andra sidan förefinnes naturligtvis i ej ringa utsträckning en sådan uppfattning, äfven där den saknar alla andra stöd än en vag känsla af analogi. Så tillade en af mina sagesmän i Offerdal, sedan han uppgifvit den dialektala namnformen *na(ʉ)stfᶩobæɟʃen*: 'men på svenska språket borde det väl bli *Nöstflobäcken*'. Denna riksspråksform nekade han sig dock nånsin ha hört eller sett, och det i målet förefintliga, fast något ovanliga appellativet

nå(u)st(ar) båthus liksom det i lokalt riksspråk någon gång förekommande *nöst* var honom obekant. Emellertid förefaller det mig klart, att man vid namntransformeringar ej obegränsadt kan bygga på att en dylik känsla tillräckligt allmänt förefinnes, och att man därför i de — relativt få — fall, där någon tvekan kan råda, bör bibehålla dialektens diftonger vid namnens upptagande i riksspråk. Där en mindre tjänlig riksspråksform börjat uppträda, men ej ännu afgjordt trängt igenom, torde man också kunna och böra återföra namnen till dialektstadiet, så i fråga om de nyss anförda exemplen: *Gaunälfven*, *Aumen*, *Pautån*, *Veiksjön*. Härvid torde diftongerna liksom i norska riksspråkets skriftformer af namn helst skrifvas normaliserande: *ei*, *au*, *öy*, oafsedt om ortsdialektens uttal, exempelvis *æi*, *au*, *eu*, *ei*, i och för sig kunde närmare uttryckas genom en annan beteckning. Där diftongernas reducering framför dubbelkonsonant eller konsonantförbindelse ledt till senare komponentens mer eller mindre fullständiga försvinnande ur uttalet, under det medvetandet af att det egentligen är en diftong som ingår i ordet ännu fortlefver, såsom fallet särskildt ofta synes vara med au, torde man fortfarande böra skrifva diftong, t. ex. i namn, innehållande det nyssnämnda ordet naust *nå(u)st* o. s. v., om på den ort där namnet förekommer, transformering till *nöst* ej har stöd i folkets uppfattning af namnet och ej synes kunna bli lätt uppfattad, hvilket någon gång förefallit mig vara förhållandet.

Bibehållandet af diftongerna, låt vara i ett relativt fåtal fall, kan möjligen väntas framkalla den äfven annars hörda invändningen, att traktens namnskick genom tillämpande af den här intagna ståndpunkten för namnbehandlingen kommer att få ett allt för främmande eller allt för osvenskt utseende. Ett sådant omdöme utgår lätt från en för ortsförhållandena främmande riksspråkskänsla eller från en radikal sträfvan efter riksspråksenlighet. Om man däremot från en mindre radikal ståndpunkt i fråga om den i namn, liksom i riksspråk i allmänhet möjliga eller eftersträfvansvärda graden af enhetlighet söker en norm i transformeringsfrågor af liknande art, torde man närmast vara hänvisad till hvad som visat sig brukligt och acceptabelt i ortens riksspråk *i dess helhet*, med bortseende, så vidt möjligt, från uppenbara missbildningar. Då nu allmänneligen benägenheten till försvenskning eller en som försvenskning betraktad uppsnyggning af namnen i sig själf snarare tenderar till öfverdrift än tvärtom, torde man öfver

hufvud taget kunna anse, att där försvenskningstendensen ej gjort sig gällande, gränsen för hvad som spontant och lämpligen kunnat uppnås i denna riktning blifvit uppnådd, och att en ytterligare försvenskande namnreglering riskerar att göra namnens nya riksspråksformer främmande för ortsbefolkningen. Bland de i ortens riksspråk (i skrift och i bildadt eller vårdadt tal) förefintliga möjligheterna torde man därför så vidt möjligt böra fästa hufvudafseende vid det som i förhållande till dialekten är konservativast, och likaså — om man ej inom ortens riksspråk kan finna tillräcklig ledning, utan är hänvisad uteslutande till 'dialektformen' — torde man företrädesvis böra bygga på den ursprungligaste dialektformen, såvida ej denna förlorat för mycket i brukligheт. Visserligen förekomma åtskilliga namn — i Jämtland, synes det, flera än i Ångermanland, men kanske ej flera än i Västergötland — som mer eller mindre definitivt stadgat sig i riksspråk i orörd dialektform, ehuru de kunnat öfversättas, t. ex. namnet på en by *Åsan* ö. om Enafors, men samma namn förekommer på andra platser i formen *Åsarna (-e)*, och en dylik öfversättningsform är här tydligen det normala. Fall som *Åsan* bilda i alla händelser icke någon regel. Där de förekomma, synas de dels bero af en särskildt pregnant betydelse hos ordet som namn på orten (jfr sid. 13 f. om *Döra, Högda*) dels på främmande skrifvares bristande uppfattning af dialektformen. Så ofullständigt stadgadt, som riksspråket ännu ofta visar sig, är det för öfrigt ej sällan omöjligt att nu fastslå en särskild namnform som den enda rikssprāksmässiga, och när normalformer föreslås, måste det stundom ske som försök, hvilka kunna komma att påkalla ändring i en snar framtid, om nämligen rikssprāksutvecklingen stadgar sig i annan riktning.

Den dialektala företeelse som i enskilda ord medför de starkaste afvikelserna från rikssprāket och de största skiftningarna från ort till ort, är tilljämningen. Den spelar därför en ganska framskjuten roll i namntransformeringsfrågor, om än ej i så hög grad som man möjligen kunde vänta. De i ortnamn ingående tilljämningsord, som ej på något sätt låta sig öfversätta, synas nämligen vara relativt få, och behandlingssättet i allmänhet ha gestaltat sig ganska enkelt. Dels har man behållit tilljämningsformen oförändrad, såsom i (*Tullus* Näskott, *Tholöse* 1413) *Hufvulsviken* (Rödön, jfr v. Friesen S. o. S. II sid. 226 ff.) *Butulsnäset*, (Offerdal, namnet samman-

satt med *bu̯tuḽ*, m. nu nästan utdödt som appellativum: satt. groft byggd karl, någon gång förekommande som öknamn): *Romo* *ro̜`mo* (Undersåker — antagligen uppkommet ur rȳm, rŏm rem, rullstensås med gårdsnamnsbildande *-a*), *Honosjön* (Undersåker, på Årebladet skrifvet *Hornasjön*), *Ovolen* eller *Åvålen* (Föllinge, namn på ett par små sjöar, antagligen genom diminutivsuffixet ul(l), (nom.) bildadt af ava)[1]. Dels har man sökt förmildra dialektismen genom modifikationer af ändelsestafvelsens vokal, som då *ju̯vun* brukar skrifvas *Jufveln*, i stället för det i och för sig möjliga, af Ortnamnskommittén nu föreslagna *Jufvuln*. I namnet *kḽy̯pyby̯an* (Offerdal) har kommittén däremot icke föreslagit den mot dialektformen närmast svarande formen *Klypybodarna*, ej heller den regelrätta transformeringsformen *Klyppjebodarna*, utan en dylik förmildrad dialektform: *Klyppebodarna*. (Namnet är sammansatt med dialektordet *kḽy̯`py̯* f., i best. form: *kḽy̯pja*, ågrening).

Äfven namn, som låta sig fullständigt öfversättas till rikspråksform behålla gärna tvåstafvigheten hos tilljämningsorden, t. ex. *fo̜ḽotʃa̜na̜* *Fålatjärn* (Rödön), *sva̜naʃæ̜na̜* (Kall) i rikspråk *Svanatjärn* jämte och kanske stundom hellre än *Svantjärn*; *gra̜vada̜n* (Åre), aldrig *Grafdalen*. Det sid. 46 ofvan ifråga om *Räf(va)berget* i Graninge framhållna förhållandet gäller naturligtvis ej öfverallt. Namnen *Grafvadalen* och *Räfberget* äro visserligen ej fullt jämförliga, då det förra vida mer än det senare blifvit invandt i sin riksspråksform, under det att man vid det senare står närmare det stadium, då riksspråksformen bildas på nytt hvarje gång den användes. Dock synas namn af typen 'Grafvadalen' vara vanligare i Jämtland än i Ångermanland.

Af öfriga i transformeringar framträdande dialektismer må nu endast omnämnas förhållandet med ett par ändelser. Det i ortnamn mycket vanliga ordet *sved* är i dialekterna neutrum och lika eller nästan lika i obest. och i best. form, möjligen med något längre vokal i den senare, t. ex. *svæ̀* (ob. f.): *svæ̰* (b. f.). Då ordet är dödt som apellativum och en form som *Svedet* vore fullkomligt ovan i ortnamn, synes man i dem böra låta *Sved, Holmsved* o. s. v. stå kvar. De i skrift ofta af missförstånd tillagda ändelserna *-jan* : *svedjan*, *-en* : *sveden*

---

[1] Tilljämningen i ortnamn visar ej sällan andra vokaler än de i ortsdialekten normala. Så ha i Näskott dessa ord i regel *o-o*, Undersåker *u-u(u)*

torde däremot ej vara mer inrotade än att de utan olägenhet kunde genomgående aflägsnas.

Flodnamnsändelsen *-a* är visserligen i de jämtska målen så godt som genomgående, men torde dock knappast kunna öfverallt användas i riksspråkliga normalformer. De fall där dess användbarhet framför allt är tvifvelaktig äro dels namn med akut accent, som Så´nga (Föllinge) dels sammansatta som Törfinna (Kall). I båda slagen fall torde former af typen *Sångån*, *Torrfinnån* vara de enda till riksspråkliga normalformer användbara. Däremot torde vid ånamn med grav accent riksspråksformer af typen *Åckra* ännu vara möjliga som normalformer och, såvidt de äro möjliga, vara att föredraga framför såväl det nu i skrift oftast brukliga, skrifvaretymologiskt ombildade *Åkerån*, som framför *Åckerån* eller ett i enlighet med Ortnamnskommitténs ståndpunkt af 1905 bildadt *Åckran* (jfr ofvan sid. 38 f.). Kommittén har nu föreslagit Åckra.

Den ofta antitraditionella, heterogena namnutveckling som i Jämtland synes pågå i större utsträckning än på de flesta andra håll beror icke uteslutande på det sätt, hvarpå namnen behandlas vid upptagande i skrift och i allmänhet vid användning i skriftligt eller muntligt riksspråk, utan också på den namngifning som i rätt stor skala ägt rum under de sista decennierna och fortfarande försiggår och som i de flesta fall vittnar om en bjärt framstickande brist på stilkänsla och hänsyn till miljön. Till stor del är det omöjligt att skilja på nygifning af namn och ombildning af de gamla. Typiska exempel på förhållandena äro: sjö- och bynamnet *Gysen* i Föllinge, som utbytts mot *Holmsjön*; namnet på bruket *Rönnöfors* (nu vanligen skrifvet *Rönnefors*), som gafs då bruket 1846 anlades på byn *Rännöns* område, hvilket delvis men långt ifrån genomgående dragit med sig en väl från början afsedd förändring af byns namn till *Rönnön*; torpnamnet *Ljungahed*, som torparen Ljung gifvit åt sitt ställe i utbyte mot det gamla Veiksjöbränna; de nynamn, äfven på smärre lägenheter, som ej sällan följa med trävarurörelsen såsom *Tuttaberg, Älganäs*, eller med turistlifvet, såsom *Tottebo, Monte Totto* (sommarvillor inom byn *Tottens* område) eller med uppkomsten af nya samhällen af olika slag såsom *Enafors* (med *Enaforsholm*), som bildadt i enlighet med det traditionella bildningssättet skulle ha hetat Enforsen efter forsen *einfoşn̨* *Granlunda*, bl. a. namn på en samling nyuppförda lägenheter i utkanten af Bredbyn i Offerdal. Af likartadt slag äro till

en betydlig del de många nyskapade jordeboksnamnen särskildt sådana som gifvits vid s. k. 'kronlösning'.

Äfven bland naturnamnen förekomma många liknande nyheter, hvilkas uppkomst ofta står i sammanhang med turisttrafiken. Så tages nu namnet *Snasahögarna* i en vidsträcktare betydelse än förr, och som en af följderna däraf håller namnet *Getvalen* på att alldeles komma ur bruk; för Södra Tväråklumpen har namnet *Getryggen* uppkommit och blifvit allmänt; fjällnamnet *Kluken* har på senaste tid börjat undanträngas af *Glucken*, hvilken i verkligheten skrifttraditionella form uppgifves härröra från en af socknens mest framstående bönder, som därigenom ville uppnå att namnet skulle 'höras mindre simpelt'. Ett alldeles färskt exempel på hur lätt en dylik nybildning vinner insteg, så snart ett namn blir mera bekant bland riksspråkstalande, hvilka väsentligen inhämta namnen från skriften och i sin uppfattning äro beroende af denna, lämnar '*Tandradshöjden*', som första gången förekommer på konceptkartan af Dufedsbladet och tydligen beror på en oriktig gissning. På dialekten lyder namnet *tanranshauȷen* *Tannrannshögen*. Namnet betecknar högsta bergkullen på *tanranshøa* *Tannrannshön*, skogsåsen som sträcker sig från Tännforsen till byn Rännberg. Det i lokalt riksspråk upptagna dialektordet *hø* f. (fno. *hóð*), med betydelsen skogklädd höjd eller sluttning, har i namn på kartor många gånger återgifvits med den allt för aflägsna motsvarigheten *höjden* och äfven sammanblandats med ordet *högen* (*hauȷen*). *Tann* (stundom skrifvet *Tand*) förekommer i flera jämtska och härjedalska ortnamn af oklar grundbetydelse. Här kan det tänkas sammanhänga med *Tännforsen*, liksom andra stafvelsen *ran* kan tänkas innehålla samma ord som första stafvelsen i *ranbarg* *Rännberg*, ehuru association mellan dessa namn ej existerar för folkets språkkänsla. Formerna *Tannrannshögen*, *-hön* äro i alla händelser namnens naturliga riksspråksformer[1], och i väsentligen sådan form ha de af gammalt skrifvits t. ex. hos Fale Burman (1791) *Tanrans Hön* och i Sv. Turistförenin-

---

[1] Andra stafvelsens *a*, egentligen *ɒ* och därför till ljudintrycket starkt närmande sig *a*, torde ortsbefolkningen i dylik ställning finna naturligast att återgifva med riksspråks-*a*, ehuru samma ljud i andra fall, t. ex. i *Rännberg*, brukar återgifvas med *ä*. Orsaken till denna olikhet torde få sökas däri att *ɒ* i ändelser och ändelseliknande stafvelser brukar representera *a*. I och för sig kan ljudförbindelsen *ɒn* motsvara vare sig riksspråkligt *-ann-* eller riksspråkligt *-änn-*.

gens resehandbok I (1894) *Tannrannshögen*. I den nya bearbetningen af 1904 har det ändrats till *Tannremshögen*, en form som lika litet har någon hemul som kartans *Tandradshöjden*. Nu har namnet kommit att bli mera allmänt användt till följd af den nya körväg till Tännforsen som Turistföreningen 1906 låtit anlägga på nordvästra sidan af *Tannrannshögen*. Därvid har namnet tagits från kartan i formen *Tandradshöjden* och i denna form upprepas det i Turistföreningens årsskrift för 1906 och 1907 samt gick i denna form genom pressen i notiserna om vägbygget 1906 och 1907. Turister använda det och bland allmogen har man börjat märka detta, liksom att i tidningen namnet stått i den nya formen, hvilken därför börjar betraktas som den rätta. Därmed är den vanliga utvecklingen redan så långt hunnen, att namnförändringen inom oväntadt kort tid kan vara ett inom alla språklager fullbordadt faktum, liksom nu fallet är med namnet på det närbelägna *Mullfjället*. Denna i skrift redan från midten af 1700-talet förekommande form är nunumera den enda som är bekant för någon i orten, men fjället har i mannaminne hetat *Mulfjället* *mu̱lʻfjaḻa*, och denna dialektform anträffas ännu på flera håll, men endast på ganska stort afstånd.

Såväl i dialekten som i riksspråket, äfven det officiella skriftbruket, råder här såsom man på grund af dylika förhållanden lätt kan föreställa sig, en synnerligen stor osäkerhet och godtycklighet. Den ståndpunkt kartan tenderar till att intaga: att lägga jordebokens namnformer till grund för de namn som finnas i jordeboken, och dialektuttalet till grund för de öfriga, måste därför här bli mycket heterogen och schematisk. Hvad jordeboksnamnen beträffar, kan man visserligen ej, så länge en officiell revision ännu är ogjord, emancipera sig från dem i samma grad, som enbart hänsynen till bruket i orten, hvilket ej ens i officiella handlingar alltid binder sig vid jordeboken, i och för sig kunde påkalla eller medgifva. Men en väsentligt annan namnståndpunkt än jordeboken måste kartan i alla händelser intaga. Detta gäller ej blott enstaka namn, sådana som det S. o. S. VI sid. 222 nämnda *Edsleö* : *Edsele*, utan namnvalet i betydlig utsträckning. Åtskilliga af jordebokens namn kunna af utrymmesskäl ej upptagas på kartan och skulle också där vara af ringa nytta, under det andra, för kartan viktigare bebyggelsenamn saknas i jordeboken. Då kartan sålunda väsentligt, om också ej så mycket som önskvärdt vore och ej konsekvent, afviker från

jordeboken i namnvalet, synes ett minutiöst fasthållande af jordeboksnamnens form jämförelsevis betydelselöst. Hvad åter dialektformerna beträffar, kan det lätt bli lika vilseledande att på enstaka, naket meddelade uttalsuppgifter grunda en uppfattning af dem som att på enstaka äldre, till sitt ursprung obestämbara skriftformer grunda en uppfattning af namnens äldsta former. Där man åter har en tillräckligt fyllig uppfattning af ett namns uttal i orten på både dialektala och andra språkstadier samt af dess skrifning, ej blott i jordeboken utan i allmänt bruk, torde det i de flesta fall ge sig själft hvad som är eller kan vara namnets normalform. De förfaringssätt, som äro möjliga och gängse i de fall, där detta ej så genast ger sig själft, torde till sina hufvudtyper vara representerade i det föregående.

Till slut vill jag något litet beröra namnregleringen i de nu utkomna delarna af 'Ortnamnen i Älfsborgs län', utg. af Kungl. Ortnamnskommittén, fast det här ej är tillfälle att ingå på en sammanhängande granskning däraf. Denna namnreglering visar sig genast vara betydligt konservativare i förhållande till såväl dialektala som skrifttraditionella former än kommitténs namnförslag till Sollefteåbladet. Sådana namnregleringar som de S. o. S. VI sid. 220, 227 och 230 nämnda *Nässja* och *Helgsjö* finnas ej bland de nyinförda namnformerna i Väne, Bjärke och Flundre härader. Här finner man i stället bredvid hvarandra namnen *Häljestorp* och *Hälltorp* (Vassända-Naglums sn, Väne hd), båda otvetydigt innehållande mansnamnet *Helge (Hälje)*. Äfven namn som ej i likhet med det sistnämnda ha en genom stark tradition fixerad form, utan lämna friare rum för transformering, rekonstruktion eller grammatisk retusch, såsom *Megrund* (V. Tunhems sn, Väne hd), som relativt säkert, med en ganska moderat förändring kunnat skrifvas *Medgrund*, eller *Magnusebäcken* (Väne-Åsaka sn), för hvilket namn väl formen *Magnusbäcken* skulle ha varit jämförelsevis lätt acceptabel, ha åtminstone delvis lämnats i oförmedlad dialektgestalt. Den motsatta ytterligheten, en sådan radikal namnbehandling, som framträdde i namnförslagen till Sollefteåbladet, i viss mån jämförliga med radikal restaurering af äldre tiders byggnadslämningar, framträder här endast i spridda, i förhållande till det hela oväsentliga drag. Öfverallt där de lokala traditionerna ej befinnas så stadgade, att de måste lämnas orubbade, eller där förhållandena i detta afseende ej äro för kommittén fullt bekanta, kan den dock lätt framgå

ur kommitténs ståndpunkt, sådan denna är uttryckt i den af Kungl. majestät fastställda arbetsplanen. Någon gång ha namn, för hvilka kommittén föreslagit en ändring, på jordägarnas önskan fått förbli vid det gamla, så *Båtegården* för *bȧtəgan* (Magra sn, Bjärke hd). Där i kommitténs rikspråksformer någonting påfallande möter, är grunden ej alltid tydlig. Så när de flerstädes förekommande namnen, innehållande någon form af ordet *kas*, bruka skrifvas, om det är en pluralform: *(-)kasor(na)*, om det är best. form sing.: *(-)kasen*, t. ex. de från Skogaryd i Väne-Ryrs socken afsöndrade lägenheterna *kȧsəra*, *nykȧsər* : *Kasorna*, *Nykasor*, men den från Skottene i samma socken afsöndrade lägenheten *jæ̀təkasa* : *Jättekasen*. Huruvida pluralformen *kasor* är tagen ur det lokala riksspråket eller nyskapad, ser man ej, lika litet som grunden till att den följer den svaga deklinationen.

I allmänhet förefalla uttalsuppgifterna mindre än man kunnat önska skilja på hvad som är ren ortsdialekt, blandningsdialekt, mer eller mindre rent riksspråk och skriftpåverkan. Det är gifvet, att genom förstahandsberöringen med materialet, under undersöknings- liksom under redaktionsarbetet, en ingående kännedom om sådana förhållanden skall ha vunnits. Men denna synes ej komma fram i fullt så stor utsträckning som varit önsklig och väl äfven möjlig. Den i regel följda anordningen, enligt hvilken den uttalsform, som närmast motsvarar normalformen, ställes först, omedelbart efter denna, meddelar i stället något som är självklart. För det antydda ändamålet äro ej alltid de stundom utsatta beteckningarna ä(ldre) och y(ngre) tillräckliga. Till en del synas flera uttalsuppgifter meddelade än som kunna behöfvas — icke blott ur namnregleringssynpunkt (åtskilliga synas helt och hållet bero på framfrågning som *nèska sìdan* del XII sid. 172), och likaså synas de etymologiserande transskriptionerna af sådana dialektformer, som icke lagts till grund för normalformerna, vara öfverflödiga. Å andra sidan torde ej få dialektformer af betydelse för uppfattningen af namnens ursprung och historia, om också i allmänhet ej för deras riksspråksbehandling i närvarande tid kunna antagas existera. ehuru de ej blifvit insamlade. Så saknas bland uppgifterna om *Väne härads* namn formen *vènhæra*, som man har anledning vänta i dialekten. Möjligen kan den ej längre anträffas inom häradet, men lika sannolikt är kanske att den finns, kanske t. o. m. att den ej är ovanlig, liksom att den är ge-

nuinare än både *vinhæra* och *vænə hæra*. För uppfattningen af namnets dialektala utveckling hade meddelandet af formen *vènhæra*, som verkligen är känd från annat håll inom länet, varit af större betydelse än flera af de meddelade skriftformerna. Den hade också haft större betydelse än den ej fullt öfvertygande förklaringen af namnets utveckling.

För namnregleringen, som utgör hufvudsynpunkten för denna uppsats, är emellertid utan all fråga genom detta arbete i det väsentliga allt gjordt, som här behöft göras och rimligen kan begäras. Både som experiment och som resultat betraktadt, måste det få en grundläggande, om också ej i allt normgifvande betydelse. Det är dock uppenbart, att ett af ändamålen, namnrevisionen, kan åstadkommas med ofantligt mycket mindre förarbeten, och från de vetenskapliga ändamålens synpunkt kunna i åtskilligt olika meningar råda om sättet för ortnamnsforskningens bedrifvande och planläggande. Så bredt som arbetet är anlagdt, kan det omöjligen fullföljas. Ensamt Älvsborgs län torde, fullbordadt, komma att ha kräft omkring ett årtionde. Skall företaget utsträckas till större delar af landet, måste därför snart ett arbete vidtaga, som följer en annan plan såväl i fråga om undersökningarna som i fråga om publiceringen. De för kartverkets räkning utförda ortnamnsundersökningarna ha icke varit så organiserade, att de kunnat lämna ett material, på hvilket ortnamnsforskningen sedan kan bygga utan nya undersökningar i orterna. En omorganisering i dylik riktning, om en sådan nu låtit sig göra, skulle ha inneburit en jämförelsevis ringa ökning af tidsutdräkten och omkostnaderna. Därmed hade dessa undersökningar äfven vunnit betydligt i användbarhet för det närmast föreliggande ändamålet: revisionen af kartans ortnamn.

Uppsala 1906 och 1907.

Herman Geijer.

Några ord med bet. "slå dank".

Betydelseövergången hos ett par av nedan behandlade ord och uttryck har visserligen förut i allra största korthet berörts i den språkvetenskapliga litteraturen[1], men någon mera detaljerad undersökning av denna utveckling har, såvitt jag vet, hittills icke gjorts[2] och icke heller någon sammanställning av de icke få exempel på densamma som kunna uppvisas. En sådan undersökning och sammanställning av dessa ord synes mig emellertid icke vara utan intresse såsom ett, om än mycket blygsamt, bidrag till den etymologiska betydelseläran, i det de utgöra en semologisk grupp med ganska fasta konturer. Av lätt insedda skäl håller jag mig till de nordiska språken[3]. Jag kan emellertid icke göra anspråk på att ha samlat alla hithörande exempel ens från dessa.

Den bet.-utveckling som ifrågavarande ord representera är den från "hänga (löst) och slänga", "dingla" o. d. till "gå och driva", "slå dank". Dess gång torde ha varit följande. Från sin ursprungliga sfär överfördes ordet till användning om person antingen med tanke på svängande rörelser hos lemmarna, alltså i bet.: "gå och slänga[4] (med armar och ben)", eller ock med tanke på svängande rörelser hos hela kroppen, alltså: "gå vacklande, ostadigt", vid vissa verb måhända i båda dessa betydelser. Från vilkendera av dem som helst — de ligga ju för övrigt icke så synnerligen långt

---

[1] Tamm Etymol. ordb., under dank 1, Hellquist Arkiv 14: 11, anm. under dangla.

[2] Om man undantar Noreens förklaring av *slå dank*. Spridda studier 1: 76, varom se nedan s. 79 not 2.

[3] Ett par utomnord. paralleller anföras i förbigående.

[4] Jfr motsv. anv. just hos detta verb.

ifrån varandra och bilda bägge motsatsen till den fasta och energiska gången — kunde en övergång ske till nästa steg i betydelseserien, vilket torde ha varit: "gå slappt, likgiltigt och slött", "gå såsom den där icke har något bestämt mål". Härifrån åter ligger vägen rak till: "gå utan mål" > "vanka omkring" > "driva sysslolös omkring" > "göra ingenting", "lättjas"[1]. — I förbigående må anmärkas, att det väl icke är sannolikt, att den här skisserade betydelseutvecklingen överallt försiggått oberoende och självständigt hos vart och ett verb för sig, utan att det väl må antagas, att många inbördes påverkningar ägt rum mellan till samma språkområde hörande, till betydelsen närstående och ofta även mer eller mindre likljudande ord av här behandlade kategori. Alla hithörande verb behöva därför icke ha passerat varje länk i utvecklingskedjan, och det behöver ej innebära något överraskande, om ibland mellanleder saknas. Dessa förhållanden kunna emellertid, som lätt inses, blott antydas, icke utredas.

Enkla verb.

1. Ä. nysv. *danka (dånka)*, vanka (omkring), driva omkring, gå och driva, slå dank[2]. Jfr sv. dial. *danka, dånka*, "eg. gå hit och dit utan att göra något, sysslolös drifva omkring, lättjas, slå dank" (Rietz Dial.-lex.), danska dial. *danke*, "drive" (Molbech D. Dial.-lex., Feilberg Ordb. over de jyske almuesmaal), nor. dial. *danka*, "gaae ledig" (Aasen Norsk ordbog; jfr Ross Norsk ordbog). Den ursprungliga betydelsen hos detta verb, ehuru såvitt

[1] Verb, vilkas utveckling så att säga stannat på halva vägen, dvs. fortgått endast till en eller annan av de ovan angivna mellanlederna, upptagas icke i framställningen. Blott i förbigående vill jag nämna som ex.: sv. dial. "*dingla*", "hänga löst och slänga hit och dit . . ; gå sjelfsvåldigt, lutande, än hit, än dit" (Rietz Dial. lex.), nor. dial. *slankra*, "hænge og slænge, gaa og slænge; drive om og gjøre Kommers" (Ross Norsk Ordbog); sv. riksspr. *vanka* (d. *vanke*, isl. *vakka*), gå utan mål, driva omkring: fht. *wankon*, vackla (jfr Falk och Torp Etym. ordbog).

[2] Belagt i Sv. Ak:s språkprovssamlingar från 1645; upptaget ännu av Dalin Ordb. (1850) med beteckn. "pop. o. fam." samt "mindre brukligt", av Lundell Ordl. (1893) med beteckn. "fm." (dvs. folkmål).

jag kunnat finna, icke uppvisad varken i riksspr. eller dial. är tydligen: dingla, hänga och slänga. Ordet förhåller sig etymologiskt till sv. dial. *dinka*, dingla, hänga och slänga (Rietz, under dingla), som *dangla* till *dingla*; och *dank-*, *dink-* äro växelformer på *k* till den stam *ding-*, *dang-* som ingår i de sistnämnda orden (jfr Tamm Etym. ordb., under dank 1, Hellquist Arkiv 14: 11). Av de supponerade övergångsbetydelserna (se ovan) föreligger den av "gå ostadigt, vacklande" t. ex. i följande språkprov ur ä. nysv.: "Ther danckar en gammal man" Brasck Apostla gern. K. 3 (1648), "Hon [dvs. käringen] kommer nu här dankandes och krypandes. tryy been haar hon, kryckian är thet bästa seer iagh" Chronander i Hansellis saml. 21: 187 (1649). Samma betydelse ligger väl också till grund för den i sv. dial. förefintliga betydelsen: "bära och draga på någonting tungt" (Rietz, under danka 3), eg. väl: "gå vacklande (under en tung börda)".

2. Finl. *dangla*; "hänga sysslolös" (Hahnsson Sv.-finskt lexikon, 1888); jfr d. dial. *dangle*: "drive ørkesløs omkring, gaae omkring uden at bestille noget; spadsere" (Molbech D. Dial.-lex.) och *dangle om*: "han gær å daŋlər om = driver, uden att bestille noget" (Feilberg, a. arb.)[1]. Den ursprungliga betydelsen föreligger i sv. riksspråkets *dangla* (stam *dang-* — se föregående), dingla, hänga och slänga (vanligen uppträdande i den allittererande, avljudande förbindelsen *dingla och dangla*), d. dial. *dangle*, dingla (Feilberg, a. arb.) Betydelseutvecklingen, sådan den skisserats ovan, exemplifieras på alla sina stadier av bet., som anträffas i sv. dial.: dingla, sväva hit och dit; vackla hit och dit [om person], gå ostadigt, vacklande ('gå och dingla'); gå sysslolös, vara begiven på lättja ('dangla och slå') (se Rietz, a. arb.). I riksspråket

[1] Även i engelskan uppvisar motsvarande ord, *dangle*, samma bet.-utveckling. Översättningarna: "to hang loosely swaying to and fro" och "to stroll idly, or with lounging steps" (Murray A new eng. dictionary) beteckna de båda polerna. — I nor. dial. synes ordets ursprungliga betydelse icke ha utvecklats i denna riktning, varför det väl är osäkert, om *dangleskjerding*, "slap Person; Dagdriver" (Ross, a. arb.) bör förklaras på detta sätt.

synes ordet i allmänhet ha hållit sig kvar inom sin ursprungliga betydelsesfär. Ett steg i den riktning som utvecklingen fått i dial. och i finl. representeras dock av följande ex.: "Bong, sade Triddelfitz och vandrade av nedåt gården. — Se bara, hur han dinglar och danglar" Reuter Lifv. på landet, övers. av Backman 1: 114 (1870). Betydelsen är här: gå ostadigt, gå och 'slänga'.

3. Finl. *dalla*, "vanka sysslolös omkring, slå dank" (Freudenthal i Förh. o. upps. utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl. 15: 42); jfr sv. (särsk. östsv.) dial. *dalla*, "gå långsamt, slå dank" (Rietz, under dala 2), "slå dank, gå sysslolös; äfven: gå långsamt" (Vendell Ordb. öfv. de östsv. dial.). Närstående betydelser, ehuru differentierade i en något avvikande riktning, möta hos d. dial. *dalle*, "gå og slæbe, dingle, drive med et barn" (Feilberg, a. arb.). Den ursprungliga betydelsen uppvisar däremot nor. dial. *dalla*, "svinge smaat frem og tilbage . . dingle, hænge og slænge" (Ross, a. arb.), under det ett av de första stegen i riktning av den för de förut anförda formerna utmärkande utvecklingen föreligger i betydelsen "gaa og slænge" hos detta samma nor. dial. *dalla* (Ross, a. arb.). — En (sekundär) avljudsform till föregående, *dulla*, har i östsv. dial. ävenledes bet.: "gå långsamt, vanka" (Vendell, a. arb.). Jfr sv. dial. *dulla*, stå osäkert, vara nära att falla (se Rietz, a. arb. under dala 1). Den ursprungliga betydelsen är väl identisk med den av *dalla*.

En avledning på *-r-* till *dalla* är

4. d. dial. *dalre* "gå langsomt; drive" (Feilberg, a. arb.). Den ursprungliga betydelsen möter i nor. dial. *daldra*: "svinge smaat frem og tilbage, dingle, hænge og slænge" (Ross, a. arb.), liksom med någon differentiering i nysv. *dallra*, under det ett mellanstadium i utvecklingen — liksom vid det nämnda nor. dial. *dalla* — representeras av bet.: "gaa og slænge" hos nor. *daldra* (Ross. a. arb.).

Avlett på *-k-* av samma stam (jfr Hellquist Arkiv 14: 11) är

5. östsv. dial. *dalka*, "gå eller småspringa, isynnerhet

makligt; springa, luffa[1]; slå dank“ (Vendell Ordbok öfv. de östsv. dial.). Jfr nor. *dalka*, bl. a. “dingle“ (Aasen, a. arb.), “gaa og slænge“ (Ross, a. arb.).

6. Nor. dial. *darka*, “tage det mageligt, gaa og drive“ (Ross, a. arb.), sekundär avledning på *-k-* till *darra* (jfr Hellquist Arkiv 14: 12). Föregående betydelser: “dingla“ osv. äro icke uppvisade hos detta verb, men föreligga dels — ehuru med någon specialisering — i stamordet, nor. dial., sv. *darra*, dels hos det etymologiskt närstående (jfr Hellquist, a. st.) nor. dial. *darla*, “dingle, hænge og dingle, gaa mageligt, dinglende, vippende eller vuggende“ (Ross, a. arb.). Det senare verbet representerar, som synes, även övergångsstadierna.

Beträffande de under 3—6 anförda verbens etymologi och inbördes släktskapsförhållanden jfr även förf. i Språk och stil 4: 193 ff. —

Mindre klara än hittills varit fallet äro förhållandena vid några av närmast följande ord.

7. Ä. sv. *dasa*, lättjas (Spegel 1712 osv.), *dasa sig*[2], ligga och lättjas, ligga och dra sig (ännu hos Dalin, 1850 o. Kindblad 1868); jfr sv. dial. *dasa*, “lättjas“ (Ihre Dial.-lex.), “ligga åkk sträkka sig“ (Hof Dial. vestrog.), “ligga och sträcka sig, dra sig, ligga och lättjas“ (Rietz, a. arb.), “masa sig; dröna, vara lat“ (Vendell Ordb. öfv. de östsv. dial.), *dasa sig*[2] “nihil curare, voluptates sectari, otiose vivere (Ihre Dial. lex.), “ligga och masa sig“ (Vendell, a. arb.); d. dial. *dase*, “drive Tiden bort i Orkesløshed, gaae som Dagdriver (Molbech Dial. lex.). Dessa verb torde väl allmänt med Falk och Torp

[1] Med avseende på bet. “springa, luffa“, som för övrigt faller utanför ramen av min framställning här, jfr ä. nysv. *danka* (se Sv. ak. ordb., det då detta korrekturläses inom kort utkommande häftet), ävensom avljudsformerna till *dalla*, nor. dial. *dilla, dulla*, “løbe, trave“ (Aasen Norsk Ordbog). Betydelsen utgår utan tvivel som en sidogren till den av “slänga (med armar och ben)“, en rörelse som ju är eller åtminstone kan vara gemensam för slö, likgiltig gång och springande.

[2] Den reflexiva formen beror väl på anslutning till verb med närstående bet.: *lata sig, masa sig, dra sig* eller liknande.

(under daase II) föras till en stam *ðăs-, *ðās-, som möter även i isl. *dasast*, "forkomme af Besværligheder, blive afmægtig, mat", isl. *dæsast*, "blive saa ilde medtagen, berört (af Uveir o. desl.), at en er udsat för att forkomme", sv. *dåsa*, *dåsig* m. m., och som enligt nämnda förf. skulle utgöra en kontamination av **ðwas* och **ðus* (det senare t. ex. i sv. dial. *dusa*, slumra m. m.) med grundbet. av "bliva l. vara matt, slö, bedövad" eller liknande. I huvudsak är kanske detta också riktigt. Emellertid har måhända här en sammansmältning ägt rum av två olika verbalstammar, den nyssnämnda av Falk och Torp antagna samt en stam **ðas-* "hänga och slänga, slå" o. d. För detta förmodande tala nämligen åtskilliga skäl.

Hos Molbech D. Dial.-lex. citeras efter Outzen En Ordb. ov. d. sønder-jydske Spr. ett *dase om*, "tumle". Betydelsen är icke fullt klar, men synes motsvara eller utgå ifrån den bet. "gå vacklande eller ostadigt", som är uppvisbar hos flertalet här behandlade verb. Från en ursprunglig betydelse: "vara slö" o. d. kan den icke gärna tänkas utgå.

I d. dial. (Jutland) förekommer ett uttryck *slå das* (*for döre*), "gå ledig", vilket förhåller sig till ett *dasa* som *slå dank* till *danka* osv., och som icke gärna låter sig förklara på annat sätt än dessa. Se härom nedan.

Som en (sekundär) avljudsform till ett *dasa* med den här postulerade bet. — och därigenom utgörande ett starkt stöd för densammas tillvaro — torde få betraktas

nor. dial. *disa*, "drive omkring, slænge, gaae i Utide" (Aasen, a. arb.; jfr Ross. a. arb.), vartill verbalsubst. *dis*, m., bl. a. med bet. av "en Søler" (Ross, a. arb.). Ursprungligare betydelser av detta verb föreligga i ä. sv. dial. *disa*, slå[1] (Ihre Dial.-lex.), d. dial. *dise*, darra (om luften i solvärmen[2]) (Feilberg, a. arb.).

---

[1] Med avseende på förhållandet mellan intr. och tr. användning jfr t. ex. sv. dial. *dängja* 1 o. 2 hos Rietz Dial.-lex., *dangla* 1 o. 2 i Sv. Ak. ordb. *daska* nedan samt sv. riksspr. *slå*. — För bet. "darra" som en specialisering av bet. "hänga och slänga" osv. jfr just verbet *darra* (se ovan 6).

[2] Se not 1.

Ytterligare stöd för det förmodade **dasa* erbjuder slutligen nästa här behandlade ordgrupp (se nedan 8). — Huruvida, om det funnits, själva den föreliggande stammens form *das-*, som av Falk och Torp, som nämnts, betraktas som en kontamination av **ðwas* och **ðus*, icke enklare kunde förklaras genom sammanblandning med detta verb **dasa*, vill jag lämna oavgjort. Förutsättningen härför vore naturligtvis, att det senare redan tidigt utvecklat sin betydelse i riktningen "slå dank osv.", varigenom betydelsesfärerna hos de båda verben kommit varandra nära.

8. Sv. dial. *daska*, "vara lat, senfärdig; gå sakta, lunka[1]" (Rietz; under d a s a), "vanka, gå utan mål" (Vendell Ordb. öfv. de östsv. dial.); d. dial. *daske*, "gå dovent og drive" (Feilberg, a. arb.), nor. dial. *daska*, "gaa tungt og slængende (traskende); gaa og drive (slænge)" (Ross, a. arb.) — detta verb skiljes, ehuru med tvekan, av Hellquist Arkiv 14: 12 från sv. *daska*, "lindrigt slå"[2]. Det förra betraktar han som en *k*-avledning till *dasa* (isl. *dasast*, försmäkta, osv., se ovan 7), för det senare antar han genom hänvisning till Tamm Etym. ordbok onomatopoetiskt ursprung. Enligt min mening kunde det, med hänsyn till de många här behandlade parallellerna, icke råda något tvivel att i de båda *daska* samma verb föreligger, även om man därigenom nödgades alldeles skilja *daska* från *dasa*. Utgångsbetydelsen möter i d. dial. *daske*, hänga och slänga (Feilberg, a. arb.), vartill sv. *daska*, d. *daske* är den trans. motsvarigheten (jfr ovan s. 71, not 1), och utvecklingen är den vanliga. Från sammanhanget med *dasa* behöver man emellertid icke avstå, om man i likhet med vad ovan gjorts, i detta anser även ett verb med betydelsen: "hänga och slänga" osv. ingå. Huvudsakligen till detta är då nämligen *daska* bildat på det sätt Hellquist antager. Härigenom förfölle Tamms förklaring av *daska*[3].

[1] Med avseende på denna bet. jfr ovan s. 70, not 1.

[2] Så ock Falk o. Torp Etym. ordb., som för *daske, daska* = "slå" ger en helt avvikande förklaring (< urgerm. **datskon* l. dyl.)

[3] Huruvida det av Hof Dial. vestrog. anförda dial. *diska*, "slå",

9. Sv. dial. *dromla*, "gå långsamt och vårdslöst, gå långsamt till verket; lättjas, slå dank" (Rietz; under drommel); jfr nor. dial. *drumla* "halvsove, ligge efter" (Ross, a. arb.). Verbet utgör enligt Hellquist Arkiv 14: 13 en *l*-avledning till nor. dial. *drumma, drumba*, "være Efternøler, ligge efter, ikke holde Følge; om Fæ" (Ross, a. arb.). I grunden indentiskt med detta nor. dial. verb torde vara sv. dial. *drumma*, "slå, piska" (Rietz; under dremma). Utgångspunkten torde ha varit en mot denna svarande intr. betydelse: "hänga och slänga" osv.[1] Övergångsstadiet representeras av den första av de för *dromla, drumla* anförda betydelserna. — Jfr vidare *slå drum* nedan.

En avledning på *-t-* (jfr Hellquist, a. st.).

10. sv. dial. *drömta*, "gå hit och dit, slå dank" (Rietz; under dryna 2; även hos Hof Dial. vestrog.) fullständigar ytterligare denna lilla ordgrupp.

11. Parallellismen med föregående grupp frestar till att förmoda den ifrågavarande betydelseutvecklingen även i sv. dial. *drunta*, "vara långsam, senfärdig; gå illa, dåligt" (Rietz; under dryna 2); d. dial. *drunte*, "gaa langsomt og med en klodset Gang; være doven, langsom, efterladen i Gang og Giærning" (Molbech Dial.-lex.), *dronte*, "gå langsomt, drive" (Feilberg); sv. dial. *drynta*, "vara sölig, långsam, maklig" (Rietz, under dryna 2); d. dial. *drynte* = *dronte, drunte* (Feilberg, Molbech); nor. dial. *drunta*, "nøle, søle Tiden bort, ikke blive færdig" (Aasen, Ross, a. arb.). En ursprungligare betydelse skulle då föreligga i sv. dial, *drunta*, "slå" (Rietz, under dremma; Vendell, a. arb.), om

med Tamm (och Falk o. Torp Etym. ordb., under daske I) bör betraktas som sekundär avljudsbildning till *daska*, eller är att anse som *k*-avledning till det ovan 7 omtalade *disa*, kan naturligtvis ej avgöras.

[1] Med avseende på förhållandet mellan intr. o. trans. bet. jfr ovan s. 71, not 1. — I en avvikande bet. återfinnes möjligen samma verb ss. intrans. i sv. dial. *drumma*, "brumma" (Vendell Ordbok öfv. de östsv. dial., *drumbä*, "skalla, ihåligt dona" (Rietz, a. arb.); jfr nedan under 12 slutet.

vars förhållande till den förmodade betydelse, från vilken vi här måste utgå, jfr not 1 s. 71. För en sådan mening kunde ytterligare tala en annan avledning av samma stam, nor. dial. *drunka*, "gaa og drage sig, slæntre; slænge" (Ross, a. arb.). En dylik förklaring vållar dock svårigheter, därför att denna ordgrupp så nära sammanhänger med en annan, vars betydelse åtminstone hittills tolkats på ett helt annat sätt. De nu nämnda stammarna *drunt-*, *drynt-*, *drunk-* äro nämligen (jfr Hellquist, a. st.) ögonskenligen utvidgningar av den stam *drun-*, *dryn-*, som föreligger i

12. sv. dial. *dryna*, *dröna*, "vara långsam, lättjas, slå dank, dröja, vara hoglös, aldrig göra från sig" (Rietz, a. arb.), sv. riksspr. *dröna*, söla; nor. dial. *drunna* " = drumla" [se ovan 9] (Ross, a. arb.); ä. d. *dryn(n)e*, "være langsom, nøle" (Kalkar Ordb. t. det ældre d. sprog).

En annan för denna verbalstam karakteristisk betydelse är "sakta råma, böla", vilken betydelse uppträder jämte de förut anförda på hela det nordiska området: hos sv. dial. *dryna*, *dröna* (Rietz, a. arb.), d. dial. och ä. d. *dryn(n)e* (Feilberg, Kalkar, a. arb.), nor. dial. *drynja*, *drunna* (Aasen, Ross, a. arb.). Tamm ger i sin Etym. ordb. (under d r ö n a) följande förklaring av sammanhanget mellan dessa betydelser: "Verbet [dröna = söla] är sannolikt egentl. samma som sv. dial. *dröna*, råma sakta ock sl. m. d r ö n a r e bihanne .., vare sig att bet. söla hos verbet härstammar från substantivet och detta fått bet. sölare härledd ur bet. bihanne (jfr t. ex. ry. *truten*' bihanne ock sölare), eller att den nya bet. uppstått självständigt hos verbet såsom använt om senfärdiga boskapsdjur". Denna uppfattning är dock föga tilltalande. Jag har därför tänkt mig den möjligheten, att i *dryna* den ursprungliga betydelsen varit den komplexa: "bäva osv. med ett dovt ljud", varur utskilt sig de olika betydelserna: dels "ge ifrån sig ett dovt ljud", dels "skaka, svänga, dingla" osv., ur vilken senare på vanligt sätt den föreliggande: "slå dank" m. m. Härigenom skulle också vissa andra betydelser

hos *drunta* och *drynta* förklaras, nämligen hos det förra den i sv. dial. uppträdande betydelsen: "pedere", hos det senare den i nor. dial. föreliggande betydelsen: "tala långsamt med framskjutna läppar, muttra". Som paralleller till en dylik utveckling kunde anföras dels *drumma* (se ovan s. 73, not 2), dels förhållandet mellan nor. dial. *durra*, surra, brumma (Ross, a. arb., under *dudra*), sv. dial. *durrä* m. fl. former, "ljudeligen darra, skakas" (Rietz, a. arb.) å ena sidan och de etymologiskt närstående *darra*, *darka*, *darla* osv. å den andra (jfr ovan 3—6).

Vi komma härefter åter till några klara fall.

13. Nor. dial. *slenge*, "dingle, hænge løst, svæve i hængende Stilling; drive omkring uden at udrette noget, gaae ledig" (Aasen, a. arb.); härtill verbalsubst. *Sleng*, m. "ørkesløs Omstreifer" (Ross. a. arb.). En liknande bet. i ä. sv. hos verbet *slänga* antydes av följande översättning i Möllers svensk-tyska ordbok (1790): "schlenkern, hin und her wackeln, sich nachlässig hin und her bewegen".

14. Ä. sv. *slanka*, *slånka*, gå och driva, driva omkring, vanka omkring, slå dank [t. ex. "Järker, go Qwäll så gåhlu här å slånkar" Ett . . lustigt och kortvilligt Tidfördrijf C 2 b (c. 1695); "to trape, gå och slanka, vagari", Serenius Dict. angl.-sveth.-lat. (1734)]; sv. dial. *slanka*, "vara sysslolös, lättjas" (Rietz; under s l i n k a), "slå dank, vandra omkring, spatsera" (Freudenthal och Vendell Ordb. öfv. de estl.-sv. dial. s. 137); nor. dial. *slanka* "gaa og drage sig, drive om" (Ross, a. arb.). Den ursprungliga bet. föreligger i riksspr. (se t. ex. Dalin Ordb.) o. dial. *slanka*, hänga och slänga, dingla. De mellanliggande bet. "gå ostadigt l. vacklande", "gå och slänga" äro representerade i sv. dial. (se Rietz a. arb.). — Härtill verbalsbst. sv. dial. *slank* m., "dagdrifvare", *slanka* f., "oduglig, sysslolös qvinna" (Rietz, a. arb.); möjligen också nor. dial. *slanke*, "lang slap slunken og mat Person" (Ross, a. arb.). Jfr vidare *slå slank* nedan.

15. En liknande bet. i ä. tid även hos det närbesläktade *slinka* tyckes förutsättas av ä. sv. *slinker*, "Löpare, som ingen stadig tienst hafwer" (Verelius Index 177, 1681). Jfr

ä. sv. *danker*, lösdrivare, landstrykare, verbalsbst. till *danka* (ovan 1), samt *slunt*, landstrykare (nedan 16). Den ursprungliga bet. som förutsättes är av dem som verbet ännu har i riksspr. den av: "hänga (löst) och slänga, dingla" (se t. ex. Dalin). Mellanliggande bet. möta i sv. dial. *slinka*, "halta, gå illa, vaggande" (Rietz), och i ä. nysv.: "slinka [d. ä.] föllia långsamt efter" [eg. väl: gå sakta och makligt] Spegel Guds verk och hvila Register I (1685).

16. Ä. sv. *slanta*, slå dank (Hof Dial. vestrog., i övers. av dial. *drömta*)[1]; sv. dial. *slanta*, "ingenting göra, gå sysslolös" (Rietz; under slinta); d. dial. *slante om*, "drive omkring, ikke tage sig noget rigtigt for" (Molbech D. dial.-lex.); nor. dial. *slanta*, "gaa og slænge, være Dagdriver" (Ross, a. arb.). Härtill verbalsbst. sv. dial. *slant* m., "dagdrivare", *slanta* f., "sysslolös, oduglig flicka" (Rietz; under slinta). Den ursprungliga bet.: "slänga, dingla" osv. har jag ingenstädes kunnat belägga, men den antydes av d. dial. *slante*, "vakle, rave" (på Fyen enl. Molbech D. dial.-lex.), som representerar det för de här behandlade orden vanliga mellanstadiet, samt av det till detta verb bildade d. dial. adj. *slanten*, "alt for vid, slap, icke stram eller tæt sluttende" [dvs.: som hänger (löst) och slänger] (Molbech, a. arb.). Den stödes dessutom av det närstående nor. dial. *sletta* (nedan 18). — Avljudsform till *slanta* är

17. sv. dial. *slunta, slönta*, "slå dank, vara lat" (Rietz; under slinta), vartill verbalsbst. sv. dial. *slunt* m., "dagdrivare, lathund; landstrykare" (Rietz; under slinta) jfr d. dial. *slunte*, "drøse, være lad, ligegyldig og efterladen i sit Arbeide" (Molbech D. dial.-lex.), samt med *r*-utvidgning: d. dial. *sluntre*, "være oordentlig" (ibidem), nor. dial. *sluntra*, "slunte, gaae ledig" (Aasen, a. arb.). Liksom i föregående fall har den förmodade ursprungliga bet. "dingla, hänga och slänga" icke kunnat beläggas. I någon mån fylles luckan av det närstående d. dial. *slynte*, "rave som en drukken Mand; drive, gaae ledig" (Molbech, a. arb.),

[1] Jfr ur nysv.: "Jakob som slantade i skogen och slet så ondt" Schröder Minnen fr. skogarne 81 (1888; väl bygdemålsfärgat).

som genom den först angivna bet. pekar på denna grundbet., samt av det besläktade

18. nor. dial. *sletta* (sv. *slinta*), "dingle, hænge løst; slunte, drive omkring, gaae ledig" (Aasen, a. arb.)[1].

Nära släktingar till de under 16—18 nämnda äro även (jfr· Hellquist Arkiv 14: 160) följande två verb.

19. Ä. sv. *slänta*, slå dank; t. ex. Lind Sv.-t. ordbok (1749); d. dial. *slente* med samma bet. (Molbech D. dial.-lex.)[2]. Härtill verbalsubstantiven ä. sv. *slänt*, anträffad i sammansättningen *dagslänt* = dagdrivare (J. Bureus Een varning etc. C 3 b, 1604), och *slänta* f., med allmännare bet., ungefär = slyna (Gustaf III Skr. 3: 20, 1783). Grundbetydelsen skimrar igenom i d. dial. *slå slent*, "om det, der ikke staaer fast, der rokker eller vakler" (Molbech D. dial.-lex.), en parallell till den antagna ursprungliga bet. av *slå dank* (se nedan 22).

20. Finl. *släntra*, gå långsamt och utan mål, promenera; driva (sysslolös) omkring, slå dank (t. ex. "Soldater och tjänstjungfrur . . släntrade längs granitblocken på kajerna" Tavaststjerna Infödingar 32, 1887; [Han] "sitter i sin båt och släntrar med ett metspö i handen" Strömborg Runeberg 4: 225, 1896); i ä. sv. med bet. "driva omkring" ("Tre systrar släntra kring och efter sälskap trachta" Kolmodin Qvinnospegel 1: 124, 1732), enl. Hellquist nyss a. st., även: "slå dank"; d. *slentre* driva omkring, slå dank, med samma bet. även i d. dial. (Molbech, a. arb.); sv. dial. *släntär*, "vanka af och an, försumma, fördrifva tiden" (Rietz: under slinta). Den ursprungliga betydelsen föreligger i det motsvarande nor. dial. *slettra*, "hænge og dingle" (Ross, a. arb.). — Samma verb är nt., holl. *slenderen*, nht. *schlendern* (äldre *-nt-*) med

[1] På svensk botten förekomma inga säkra spår av hithörande betydelser hos *slinta*. Det enda jag funnit som antyder något dylikt är följande ex. från ä. nysv.: "Den som wil strida med djäfwulen, han måste icke ragla och slinta [väl ungefär = vackla] dit och hit" Borg Luthers post. 2: 151 (1753).

[2] På utomnord. botten föreligger en motsvarighet i nht. dial. *schlenzen* (enl. Falk o. Torp Etym. ordb., under slentre).

samma betydelse och utveckling (jfr Hellquist a. st. samt Falk o. Torp, under slentre).

21. Nor. dial. *slarka*[1], "hænge løst, slatte, smække; gaae ledig, slænge Tiden hen, være uflittig" (Aasen, a. arb.). Mellanliggande bet. är anförd av Ross: "bevæge sig møisomt og larmende (tøflende, smækkende, slængende)". Beträffande ordets etymologi se Falk och Torp Etym. ordb. (under slarke).

Sammansatta uttryck.

Vid sidan av det enkla verbet förekommer i några av de behandlade fallen även en sammanställning, bestående av verbet *slå* jämte ett subst. bildat av samma stam som det ifrågavarande enkla verbet. Det vanligaste av dessa uttryck, vilket därför må tjäna som utgångspunkt, är

22. sv. riksspr. o. sv. dial. *slå dank*[2]; d. dial. *slå dank*, "gå og drive" (Feilberg, a. arb.). Den naturligaste förklaringen av det häri ingående subst. *dank* synes mig vara, att det utgör ett (utan ändelse bildat) verbalabstraktum till det ovan behandlade verbet *danka*, alltså är liktydigt med ett verbalsbst. på *-ande*. Dylika ändelselösa "postverbala" subst. äro som bekant mycket vanliga i vårt språk, och äro utan tvivel delvis av mycket gammalt datum (jfr t. ex. Hellquist Arkiv 14: 189 ff). Särskilt kunna här jämföras några dylika som förekomma just i förb. med verbet *slå* och som dessutom utgöra fullständiga paralleller till den här ifrågavarande frasen även däruti, att vid sidan av dem står ett bevarat enkelt verb med samma bet. som det med *slå* bildade uttrycket i sin helhet har: *slå glint*[3] — dial. *glinta*, "halka, slinta; misslyckas, slå fel" (Rietz); *slå klick* — *klicka; slå slint* — *slinta* o. d. Beträffande frågan om dessa bildningars uppkomst är det icke lätt att bestämt yttra sig. Mönstret har väl snarast givits därigenom, att redan tidigt verbet *slå* ingick i en

[1] Av Falk o. Torp upptaget under formen slarke som nor. rikssprâksord.

[2] Belagt i Sv. Ak:s språkprovssamlingar från 1640.

[3] Wetterbergh De fyra sign. 155 (1843); sannol. dialektiskt.

mängd mer l. mindre fasta förbindelser (med objekt, adverbial osv.), i vilka för tanken verbet var mindre framträdande än komplementet (jfr sådana uttr. som fsv. *sla et hug*, *sla pust*, *sla* [någon] *lös* m. fl., nysv. *slå bom*, *slå fel*, *slå klatsch*. *slå ett slag*, *slå smäll*, *slå takt* osv.). Vad det syntaktiska sammanhanget beträffar, får väl i de här ifrågavarande fraserna det ingående subst. snarast betraktas som en verbalhandlingen närmare fixerande s. k. innehållsackusativ till det i någon mån synonyma verbet. I viss mån föreligger således ett tavtologiskt bildningssätt[1]. Psykologiskt sett få bildningarna ytterst sin förklaring i vardagsspråkets och folkspråkets fordran på så stor kraft som möjligt i uttrycket, för vars vinnande den fullständiga eller partiella tavtologien ju är ett av de vanligaste medlen.

Sannolikt har uttrycket *slå dank* bildats till *danka* redan i dettas ursprungliga betydelse: hänga och slänga, dingla, och uttrycket *slå dank* sålunda genomlupit samma betydelseutveckling som det enkla *danka*. Härpå pekar analogien med de ovan anförda till sin bildning parallella uttrycken *slå glint* osv., i vilka subj. är s a k l i g t (eller utgöres av det opersonliga d e t). Härför talar också en annan omständighet. Förutsättningen för uttryckets uppkomst torde, som nämnts, vara. att verbet *slå* i frasen är i någon mån synonymt med komplementet. Nu ha betydelser som kommo nära den av "hänga och slänga" väl från början inhærerat i *slå* (samma stam ha vi ju i s l ä n g a osv.), under det betydelsen g å o c h d r i v a, som skulle förutsättas hos *slå*, om uttrycket *slå dank* vore bildat till *danka* först i dettas motsvarande betydelse, utan tvivel är mycket ung. Härtill kommer, att det nämnda d.

[1] Jfr Tamm Etymol. ordbok, under d a n k 1, Noreen Spr. stud. 1: 76, uppsatsen "Tavtologi". Noreens förklaring på sistnämnda ställe: "Dank (besläktadt med *dänga*) betyder . . från början *slag*, och uttrycket i sin helhet innebär sålunda detsamma som "gå och slå" eller "göra ett slag", t. ex. på Drottninggatans trottoar" måste emellertid, som av utredningen ovan framgår, högst väsentligt modifieras.

dial. *slå dank* endast på det förra sättet synes kunna förklaras, då *slå,* såvitt jag kunnat finna, på danskt område över huvud icke utvecklat betydelsen "gå och driva" eller liknande.

Till en redan utvecklad betydelse: "slå dank" hos *danka* sluta sig väl däremot nor. dial. *driva dank* och *gaa i dank* (Aasen och Ross, a. arb.), under det det sällsynta (enstaka?) sv. *driva dank* (V. Rydberg Faust 210, 1878), såvitt man icke får antaga norsk påverkan, väl snarast är en kontaminationsbildning av *(gå och) driva* och *slå dank.*

Alldeles analoga med *slå dank* äro de övriga uttryck av samma bildning jag påträffat[1]. Dock bör det måhända anmärkas, att det är möjligt, att alla uttrycken icke bildats oberoende av varandra, varför det icke heller behöver antagas, att de alla bildats till resp. verb i dettas grundbetydelse och sedan vart för sig genomgått den förut antagna betydelseutvecklingen. Det låter sig av lätt insedda skäl ej avgöra, vilka som eventuellt varit mönster och vilka som kanske böra betraktas som efterbildningar. Att *slå dank* är gammalt är säkert, möjligen är detta också särskilt fallet med det allittererande *slå slank.*

De ifrågavarande uttrycken äro:

23. d. dial. *slå das (for døre),* "gå ledig": d. dial. *dase* (se ovan 7);

24. sv. dial. *slå drumm,* "göra ingenting, gå fåfäng" (Rietz, under sla; anfört från Västergötl.): sv. dial. *drumma* (se ovan 9);

24. ä. sv. (dial.?) *slå slank* (Hof Dial. vestrog. 259: "Sveci *slå slangk,* pro *slå dangk* dicere solent"): ä. sv. o. sv. dial. *slanka* (se ovan 14).

Lund 1906.

Emil Olson.

---

[1] Endast en avljudande tavtologisk utvidgning av *slå dank* är väl det östsv. dial. *slå dink-om-dank* (Vendell Ordbok öfv. de östsv. dial. s. 133). Jfr den likaledes i östsv. dial. förekommande bildningen *disk-om-dask,* stryk: *dask* med samma bet. (Vendell, a. st.).

Smärre bidrag.

1. Namnförklaringar.

Nsv. *Glättesås.*

I Ortn. i Älvsborgs l. III s. 66 förekommer ett *Glättesås* (utt. *glætəsa's*), namn på en lokalitet, belägen vid häradsgränsen i nordost i St. Mellby sn, Bjärke hd. "Härledningen av f. led. är obekant".

Från min hembygd — Ekeby sn, Uppsala län — känner jag ett ortnamn i vilket samma ord sannolikt ingår. Mellan tvenne odlade slättbygder drar här ett långsträckt högre beläget skogsparti fram. Detta genomskäres av en dalgång, som bär namnet Svista glättet (utt. *svista gla'tə*); den tillhör nämligen byn Svista. Här föreligger ett för övrigt av mig ej hört dialektord *glat* n., som synes betyda öppning i terrängen. Närmast hör det tillsammans med sv. *glänta* öppning i skogen.

Ross, Norsk ordb. anför no. *glett* m., som bl. a. betyder 'liden aabning'. Av Falk och Torp, Etym. ordb. (under *glette*) föres no. *glett* och sv. *glänta* till ett st. v. germ. **glintan* "skinne". "Betydningen 'liden aabning' i n. dial. *glett*, sv. dial. *glänta* er fremgaaet af begrebet 'lysning'."

Med detta 'glätt(e)' kan man tänka sig f. led. i Glättesås bildad. Doktor Lampa har godhetsfullt meddelat mig dess läge; namnet finnes nämligen icke utsatt på tillgängliga kartor. Glättesås ligger vid en sänka, å vars botten landsvägen mellan Genneved och Stallaholm går fram. Utmed dennas nordvästra sida går en ås. Glättesås är namnet på en del av denna, begränsad å ömse sidor av sänkor, som öppna sig mot ett bakom liggande låglänt område. Naturförhållandena synas därför stämma med den här givna förklaringen.

Oscar Lundberg.

2. Nsv. *Flåbacka och Bastholmarna.*

Flåbacka förekommer i Ortn. i Älvsborgs l. V s. 18. "F. led. är dial.ordet *flå* ovisst i vilken av dess många betydelser: 'flat, svagt lutande, avflådd' o. d."

Man kunde också, möjligen med större sannolikhet, i f. led. se vb. *flå* i bet. fläka av. Flåbacka skulle då beteckna en backe där man plägat fläka barken av lindar. Jfr fsv. namnet *Lindaflæk* (1471) anf. i Thulin, Redogörelse för de ecklesiastika boställena. I Gäfleborgs län, s. 395 not 6. Den avflådda lindbarken lades sedan i vatten att röta, varvid själva basten befriades från bindämnena i barken. Ihre, Dial. lex. (s. 107) anför: *Linnebast.* Verml. Linnebark, hvarmed the binda allehanda, likasom med snöre eller remar. Vidare användes basten som bekant att sno rep av.

I de ortnamn, där *Bast-* ingår som f. led. har man sannolikt att se minnen av dylik bastberedning. Härför talar att sådana ställen synas ligga vid vatten. I ortnamnskommitténs arbete ha vi ett exempel från Väne hd:

Bastholmarna (a. a. XII s. 160) heter 1699 *Bastholmen* och hos Ljunggren, atlas 1862 samt å geol. kartbl. *Bastholmarne.* "Härledningen av f. led. är oviss."

Om man hit får räkna Baståns (a. a. XII s. 159) och Bastebron (s. 167), det senare namnet på en bro över Bastån, är mera ovisst. Från 1656 finnes namnformen *Basåna* och hos Ljungström, Väne härad (1884) *Bastån* el. *Bassån.* Övriga namnformer, av vilka den äldsta är från 1738, ha *Bast(e)-*. Det nuvarande uttalet är *ba`stan(a).* För Bastebron träffas två former med *Basse-*, av vilka den äldsta är från 1693, gentemot två med *Bast-*. Det nuvarande uttalet är *bàstəbron.*

"F. led. i namnet, vilket möjligen från början varit *Bassån*, är av oviss härledning. En Ramund *Basse* på Rånnum nämnes 1503 såsom häradshövding i Väne hd."

Bland namnen i Väne hd finnes åtminstone ett tiotal med Lind(e)-. I åtminstone en del av dem ingår sannolikt

trädnamnet lind. Lindvegetation bör således ha funnits i detta härad. Under Lindebacken (s. 22) anmärkes att man icke bör tänka på det i Västergötland föga kända *linda*, 'träde'. Säve anför dock (fr. Vadsbo hd) i sin Ordlista från Västergötland (Ant. Tidskr. II s. 172) *Lind-* eller *Linnjord*, f., sandblandad jord.

Det vållar ofta svårighet att skilja namnen med *bast* från dem med *bastu, badstuga*. Till detta senare ord föres Bastetomten i Väne hd (a. a. XII s. 120).

Oskar Lundberg.

---

3. *Ofredad* i betydelsen oantastad, i fred m. m.

I Språk och stil 6: 183 f. har A. Lindqvist anfört ett av E. Olson meddelat exempel på *ofredad* i betydelsen "ostörd, i fred, fredad". Det är hämtat från en av S. Ödmanns resebeskrivningar (1798).

Detta exempel är ej enstaka. Jag kan ur Svenska Akademiens språkprovsamlingar anföra följande belägg på samma betydelse, ett äldre, två yngre än det från Ödmann:

1) "Nå, nå! hvad nu? Skal du aldrig låta mig få vara ofredad? Hvad är det du vil mig?" Envallsson, Kungen och skogsvaktaren 9 (1784).

2) "Ingen skall störa honom, så länge han lemnar de andras blomsterängar ofredade." Palmblad i Svensk Litteratur-Tidning 1821, s. 428. Uttrycket observerat av E. Sjöberg, Samlade skrifter 340.

3) "Öfverallt . . klagas öfver denna fisks [laxens] ständiga aftagande, förmodligen i följd . . deraf, att den om hösten utför elfverna nedflytande yngeln ej lemnas ofredad." Palmblad, Konungariket Norige 122 (1846).

Från talspråket kan jag anföra: "Jaså, ä' din lilla norska flagga ännu ofredad?" Här väl närmast "orubbad". (Meddelat av den som nyttjat uttrycket.)

Anledningen till förbytningen ligger måhända närmast i analogin från det av Lindqvist anförda *ostörd*. Naturligtvis hava även sådana ord som *oantastad*, *orubbad* spelat en roll. Måhända har även det formellt närstående *ofrestad* inverkat (jfr att *oskärad* = *skär* influerats av *oskändad*, *oskämd*). "(Icke) låta någon vara — eller (icke) lämna någon — ofredad" har en parallell i "(icke) låta någon vara (blifva) — eller (icke) lämna någon — *ofrestad*". Jfr följande exempel:

"Then lede Satan låter ingen blifwa ofrestadt." Muræus, Arndt 2: 447 (1648).

"Lifländske Härmästaren och Gref Erik af Hoja lämnades icke af dem ofrestade." Dalin, Hist. III 1: 218 (1760, 1761).

Lund 12 januari 1907.

Th. Hjelmqvist.

4. *Gilboa berg* om gäldstugan.

I Bibelgeografiska namn med sekundär användning i nysvenskan (Lund 1904) har jag s. 85 anfört ett par litteraturexempel från 1800-talets förra hälft, där "*Gillboa berg*" (eller *Gilboa*) nyttjas om skuldfängelset, gäldstugan (äfven *gill*stugan). Språkbruket i fråga omnämnes hos Weste (1807), något som tyder på, att det förekommit även i adertonde århundradets litteratur. Jag kan nu anföra ett exempel från 1768: "Hin kan icke rå för det, at folket så ofta byter U uti J och vice versa J uti U, hvilken senare olycka jag önskar måtte hända alla dem, som måste addera difference- Summan emellan 108 och 42 m:kr på Gillboa-berg, eller nu svettas på Gildstugan för det de blindtvis ropte *kör på*, när kärran gick utföre." Philolalus Parrhesiastes 19 (anspelning på *gull*, *guld*?).

Till exemplen från 1800-talet kan jag foga följande: "Nästa gång . . kommer min adress att blifva Gillboa berg — eller också Danviken." E. Sjöberg. Samlade skrifter 415 (1827).

Lund 12 januari 1907.

Th. Hjelmqvist.

Rydbergs dikt Längtan.

En stilstudie.

Först dikten:

Han längtar, längtar och anar,
han vandrar, söker och spanar
alltjämt och överallt,
och vad han efterfiker
det skymtar, lockar och viker
i skiftande gestalt.

En blomma blå, som blickar
över åkerns ax och nickar
till vandraren långt ifrån,
men innan fram han hunnit,
har sjunkit och försvunnit
bland böljande rågens strån.

En fana med gyllne ränder,
som lyftes av andehänder
på kvällskyns vallar och torn.
Ett eko, tynande brutet,
från av sägensilver gjutet
fjärrklingande jägarhorn.

Ett orgelbrus, som strömmar
ur en gotisk dom av drömmar

över drömda gator och torg.
Ett hammarslag i fjärran
från någon i tjänst hos Herran,
som bygger en framtidsborg.

Ett sus i en morgongryning
från världsoceanens dyning
kring bleknande stjärne-skär. —
Han lyss och skådar och anar.
I allt han det sökta spanar
och undrar vad det är.

Ett hav, som samlar åren.
En flod, som speglar våren
med vad flyktigt skönt den har,
och mänskovårar tvenne,
som se varann i henne
med trånande ögonpar.

Hon ilar från blomstermarker
genom höstens gula parker
och välver dess vissna blad
till havet, det mörka vida.
På havets andra sida
vad där? Han undrar vad.

Kanhända det eftertrådda
är det aldrig än förstådda
och vad ingen skall förstå;
men han måste längta och ana,
han måste vandra och spana
och söka det ändå.

Och kom han till världens ända,
dit inga vägar lända,

där Intets rike är,
han böjde sig över stupet
och stirrade in i djupet
med vemodsfullt begär.

Och lutande över stupet
han ropade ned i djupet,
som saknar återljud,
och ropet skulle fara
genom ändlöst icke-vara,
genom tigande rymder: Gud!

Längtan tillkom under Rydbergs sista sommar. Vid slutet av sitt liv hade skalden velat nedskriva sin filosofiska trosbekännelse, och man märker huru den underström av mystik, som genomgick hans världsåskådning, under den tiden vid flera tillfällen sökt nå fram till klar gestaltning i tanke och dikt. En filosofisk utredning om sinnevärlden som en blott symbolisk verklighet sysselsatte honom sommaren 1893, och anteckningar "till symboliken" funnos efter hans bortgång såväl bland hans papper som i de sista filosofiska arbeten han läst. I dessa anteckningar hade han ärnat visa att *tanketingen* (som han säger), våra föreställningar om tingen, icke äro identiska med *saktingen*, tingen i sig själva, utan blott symbolisera dem. "Ord och tankar äro människornas egna alster. Känsellivets fenomener äro ursprungligare, stå närmare akterna i universum"[1].

Samtidigt söker Rydberg på diktens väg form för besläktade tankegångar. En känsla, som ej finner ro inom sinnevärldens gränser utan längtar mot en annan verklighet än den symboliska, genomgår hans sista dikter, såväl Himlens blå ("Du ljuva Nirvana, där, badad i renhet, jag andar mig ut i oändligheten") som de båda under sambenämningen Vandringsmän sammanförda Längtan och Fantasos och Sula-

[1] Warburg, Rydberg, 2: 640.

mit. Det är en ny skiftning av samma oändlighetslängtan, som rikligen flödat genom hans föregående poetiska alstring och som är ett huvudtema i hela romantikens poesi.

Redan förut hade denna längtan mot det oändligas blå i Rydbergs diktning knutit an vid panteistiskt färgade naturstämningar och varit på en gång estetisk och religiös. I sina estetiska föreläsningar våren 1889 uttalade sig Rydberg om denna art av naturkänsla och dess förekomst[1]. I Längtan kommer den åter, kanske innerligare än någonsin förut.

Grundtanken i denna dikt hade länge legat Rydberg i sinnet. Motiven kunde ligga i årtionden på botten av hans poetiska medvetande och sucka efter liv. Och de befriades icke alltid därigenom att de sattes i ord och sändes ut som dikter. Skalden var ej alltid nöjd med den avfattning de fått utan kunde vända tillbaka till den ursprungliga idén och söka ge den ett ädlare och mer fulländat uttryck. Så skrev han en gång, då han omarbetat dikten Två i sadeln till Drömliv, att denna nya gestalt var diktens "äldsta till tanken, om ej till utförandet".

Ett med Längtan besläktat motiv hade redan på 1870-talet varit på väg att få form. I de anteckningar till en dikt Jesusgossen eller Gossarne vid Genesaret, som finnas kvar från 1870-talet, kan man leta upp antydningar om huru Rydberg redan då sökt symboler för den längtan det här är fråga om:

"Sjön speglande himmelen flödar ut från Gudslängtan.
Cedrarna strävande mot himlen. Gudslängtan.
Lärkans flykt mot skyn. Gudslängtan.
Röken från härdarna. Gudslängtan"[2].

En panteistiskt klingande åskådning, för vilken naturens längtan tillbaka till sitt upphov söker sig uttryck i enskilda naturföreteelser. Sannolikt har det varit meningen att någon

---

[1] Det sköna och dess lagar, s. 83—84.
[2] Warburg, Därs. 2: 408.

av den tilltänkta diktens gestalter skulle vara bärare av denna mystik. Gestalten blev aldrig formad, men idén låg och mognade och förandligades hos skalden, tills den upptogs i Längtan.

Det är betecknande för mystikens språk, att den anlitar dels negativa uttryck, dels symboliska. Då mystikern söker tränga utanför tänkandets gränser, så är det enklast att känneteckna vad som ligger bortom med sådana ord som *outsäglig, outgrundlig, oändlig, obeskrivlig, hemlighetsfull, underbar.* Det finns ju inga positiva ord för detta irrationella, "som ej i ord förtydligas får"[1]. "Dunkel und unaussprechlich fühlen wir uns bewegt", säger Novalis i sin första natthymn, och han liksom andra romantiker varierar de negerande vändningarna på mångfaldiga sätt. I den dikt av Rydberg, som vi ha före, tillgripas också på ett par ställen negativa uttyck:

43 *Kanhända det efterträdda*
är det aldrig än förstådda
och vad ingen skall förstå.

och

49 *världens ända,*
dit inga vägar lända,
där Intets rike är.

Men dylika negationer räcka icke till för att måla en mystikers känslor och aningar. Han arbetar sig därför fram i det dunkla okända med föreställningar, som han lånar från den värld han redan känner. På samma sätt som människans tanke och språk alltid gjort, då en ny abstrakt eller irrationell föreställning dykt upp och krävt en benämning. Av material från det bekanta bygger han en brygga, som för över till det okändas sfär. Och föreställningar och benämningar, som haft exakta gränser, få i hans språk återge förhållanden i den nya värld han vill erövra för sin andes erfarenhet och få på så sätt en ny, subjektiv valör. Mystikern tänker där-

[1] Atterbom, Allegro och adagio.

för och talar i symboler. Men ej nog härmed. Symbolens nya innehåll kastar ett återsken på den konkreta värld, varifrån den togs, och fyller den med en ny och djupare mening. Så speglar en mystiker de yttre företeelserna i sin världsåskådnings, eller kanske rättare världskänslas, spegel.

Det anförda fragmentet ger oss goda exempel. Då skalden sökte sig till ord för sin panteistiskt stämda längtan, fann han den vara något som liknade sjöns avspeglande av himlen, lärkans flykt mot skyn, rökens stigande från härden o. s. v. Den var ett andligt speglande av det översinnliga och ett andligt stigande uppåt. Men härvid stannar icke hans filosofi. Den längtan, för vilken de nämnda företeelserna voro bilder, skjutes under dem som deras själ och grund: "Sjön speglande himmelen *flödar ut* från Gudslängtan". Så genomväves den konkreta verkligheten med samma mystik, som fyller skaldens själ: näring för hans längtan erbjuder sig var- och närsomhelst, hemlighetsfullt och antydningsvis, i sinnenas värld. Bild och verklighet flyta samman. Verkligheten blir ett nät av symboler, och det som symboliseras blir en djupare verklighet. Samma hopflytande av tecknet och det betecknade går igen hos andra tänkare av mystisk läggning (t. ex. Jakob Böhme[1]) och bör tas med i räkningen, då man vill följa en mystisk naturfilosofis uppkomst och växt. Samma förväxling av tecknet och saken har varit ödesdiger i de flesta religioners liv.

Det är en påtaglig släktskap mellan fragmentet från 1870-talet och vår dikt. Men mystiken i den sistnämnda är, som vi snart skola se, förädlad och förandligad.

Det är utmärkande för Rydbergs lyrik att han i stället för att direkt och helt subjektivt bikta en bild ur sin inre värld gärna knyter den till en typisk skepnad. Han objektiverar sitt jag, men blott till en viss grad. Den figur, som framträder, har ej format sig till en fullt fristående och individuellt utförd gestalt, den är en gengångare av skaldens egen själ,

[1] Jfr Heilborn, Novalis, der Romantiker, s. 141—142.

sedd från en viss genomlevelses synpunkt, och den är så litet nyanserad, att den får något av en skuggas okroppslighet. Men detta är ej en brist, ty diktaren har ej åsyftat en individuell gestaltning, han har velat ge en typ, ej en individ[1]. Och typen bildas av ett antal drag, som ha symbolisk giltighet och i viss mening äro allmänt mänskliga.

Stundom formar Rydberg denna typ av någon gestalt ur sagan eller myten, såsom i Prometeus och Ahasverus, stundom ger han den ett självvalt namn, såsom i Snöfrid ("Gunnar") eller i Skogsrået ("Björn"). Men namnet är även i dessa fall ett idealnamn, som ej bidrager att göra skepnaden konkret. Ibland får typen ej alls någon benämning utan omtalas blott med ordet han. Detta är fallet i Spillror och även i Längtan; jämför Drömmaren, Svårmodets son och Grubblaren, som alla äro sådana han-dikter men där typens art anges genom överskriften.

Det ligger något intimt i en dylik användning av detta pronomen. Då ingen slags presentation av den han, som träder en till mötes, antydes, så måste det vara självklart vem denne han är. Det måste vara fråga om någon kring vilken skaldens tanke helt naturligt kretsar. Man känner sig ryckt mitt in i skaldens ideala fantasivärld och får dela hans förtrogenhet med dess gestalter. Det livsöde eller den livsstämning, som tagit mandom i denna han, upptager läsaren liksom skalden så helt, att det icke kommer i fråga att spörja efter korrelatet till pronomenet. Det intima samliv mellan diktaren och den av hans fantasi frambesvurna gestalten, varom detta han vittnar, har man från flera andra håll exempel på. När Balzac skrev sin Comédie humaine, såg han dess personer ständigt för sig, och han studerade dem som andra människor i sin omgivning och berömde eller klandrade deras handlingar. Turgenjeff gick så upp i de personer han skildrade, att han tog intryck av deras egenart och talade, gick och tänkte på samma sätt som de. Flaubert förföljdes av sin

[1] Jfr Levertin, Diktare och drömmare, s. 225.

inbillnings gestalter till den grad, att när han beskrev hur Emma Bovary förgiftades fick han arseniksmak i munnen och magplågor. Kännare av Dickens kunna lägga månget exempel till de anförda. Då Fredrika Bremer skrev Grannarne, tyckte hon sig ha berättelsens olika personer omkring sig, var hon gick och stod, och var dubbelt rädd för att ett olycksfall skulle drabba henne, emedan hon kände det, som om det samtidigt skulle drabba det sällskap hon hade omkring sig. Det torde icke ha förvånat diktarinnans omgivning, om hon stundom omtalat dessa fantasigestalter blott med ordet de.

Man skulle mycket väl i vår dikt kunna tänka sig detta tredje personens pronomen ersatt av första, utan att diktens faktiska innehåll skulle förändras. Men vi skulle då ej så lätt känna igen Rydberg i den: han skriver ej så gärna jag-dikter. Till någon del kan det väl ha varit personlig blygsamhet som verkat denna skygghet för att tala i första person. Men objektiveringen har nog också en mer konstnärlig grund. Ett jag i st. f. han skulle göra den dikt vi ha före mindre allmängiltig, det skulle ej ställa fram för oss en typ, formad ut ensamt av den stämning, som sökt form i denna dikt. Konceptionen synes mig ha vunnit i klarhet och samlad kraft därigenom att den lösgjort sig från jaget och snört hop sig kring ett objekt, liksom en cell lösgör sig från upphovscellen och lever sitt eget liv.

Typen i Längtan har nämligen formats genom att den iklätts den oändlighetslängtans, om skalden sökte uttryck för. Ett av denna längtan behärskat liv ses i stark förkortning som ett enda trånande och sökande efter en verklighet, som överallt låter sig anas men ingenstädes gripas. Dikten är strof för strof en kamp efter ord, som kunna måla denna längtans art och styrka.

Det är i diktens första avdelning (vv. 1—30) som likheten med fragmentet från 1870-talet är i ögonfallande. Men motivet är ändrat såtillvida som symboler sökas, ej för längtan som sådan utan för dess föremål. Och mystiken är som

nämnt fördjupad. Den sammanblandning av bild och verklighet, som anmärktes hos fragmentet, förekommer nämligen ej i vår dikt. De konkreta företeelser, som utvalts för att förtydliga huru aningen förnimmer det översinnliga: den blå blomman, fanan med gyllne ränder, ekot av jägarhornet, hammarslaget i fjärran o. s. v., göras ej till verkligheter, vilkas grund och själ det översinnliga är, utan de få ha kvar sin karaktär av bild: man har alltjämt klart för sig att man rör sig bland symboler. Och detta särhållande av den konkreta företeelsen och det den får sinnebilda åstadkommes därigenom att företeelsen så långt möjligt avklädes sin konkreta verklighet, sin påtaglighet för de yttre sinnena. Dess sinnlighet förtunnas till villa och sken.

7 *En blomma blå, som blickar*
över åkerns ax och nickar
till vandraren — — —

Här ges en tydlig synbild. Besjälningen av blomman meddelar dessutom ett intryck att det är något levande som här uppenbarar sig. Men redan ordet *långt ifrån* inskränker bildens tydlighet, och fortsättningen

10 *men innan fram han hunnit,*
har sjunkit och försvunnit
bland böljande rågens strån

tar bort synbilden ur vår fantasi och låter blott det lefvande helhetsintryck av uppenbarelsen vara kvar, på samma gång det gör den gåtfull och ogripbar som en hallucination.

13 *En fana med gyllne ränder:*

åter en klar synbild, men den försvagas strax till en drömbilds okroppslighet genom tillägget

som lyftes av andehänder
på kvällskyns vallar och torn.

Med nästa bild,

16 *ett eko, tynande brutet,*
från av sägensilver gjutet
fjärrklingande jägarhorn,

föras vi över till en rad hörselbilder. Dessa äro som bekant redan i och för sig mindre konkreta än synbilderna. Men — för att dröja vid den anförda bilden — den lilla grad av tydlighet, som ekot kan ha, förringas genast genom de följande orden *tynande brutet* och *fjärrklingande*, och den egendomliga bildningen *sägensilver*, som väl i varje annan omgivning skulle vara obegriplig, bidrager ännu mer att försvaga hela bilden till en villa. Även vid de följande tre bilderna upprepar sig förfarandet att deras verklighet och påtaglighet spädes ut och förtages.

Vad som blir kvar av var bild är en viss mystisk känsloton, och dess mystik förstärkes i samma mån den löser sig från sitt konkreta underlag. Det skulle falla sig mycket svårt och bli mycket vidlyftigt att för var bild ingående analysera dess stämningston. Förmodligen skulle olika läsare här ha de mest skiljaktiga meningar. Och kanske ingen skulle helt träffa det rätta. Ty ordens stämningsvärden och associationsmöjligheter äro i hög grad skiftande för olika individer. Och Rydbergs ordförråd är icke undersökt med hänsyn till ordens individuella betydelser och känslovärden och med utgångspunkt i skaldens världsåskådning. Om man skall kunna ur de här i fråga varande bilderna känna fram något av detsamma som skalden velat lägga in i dem, behöver man framför allt intim kännedom om hans övriga diktning och hela hans åskådning. Vad har t. ex. för Rydberg förbundit sig med föreställningen om

13 *en fana med gyllne ränder,*
som lyftes av andehänder
på kvällskyns vallar och torn?

Här må blott lämnas några antydningar om hur stället torde böra förstås. Man bör till en början påminna sig vilken roll aftonrodnaden spelar i både den svenska och tyska romantikens fantasiliv och symbolspråk[1]. För Rydberg var solnedgångens stund framför andra kontemplationens och drömmarnas. Den klocka, som i en dikt göres till sinnebild för allt ideellt liv, sänder ut en "manande ton", som

"när han hunnit jorden, förklingar så ren
i *ädla själars längtan* och *aftonrodnans purpursken*",

och hon

"minner dem var kvällstund, *vid solnedgångens brand*,
om *fjärran sanningsriken* och *oupptäckta skönhetsland*".

I Prometeus och Ahasverus får sambandet mellan kvällskyns brand och människans fantasiliv ett annat uttryck. Människans frihetslängtan väckes, heter det, av de suckar, som den fjättrade titanen sänder ut över Elbrus och som sedan smälta samman "med sorlet av folkens liv och *blanda vemod* i vindarne och *i himmelens färgspel och mest*, när dagen dör, *i aftonrodnadens sken*". En liknande tanke uttalas i Drömliv:

"Det är *frihetens hägrande paradishopp*
som sin skimrande färgprakt i skyarna strör."

---

[1] Jag erinrar blott om första strofen i Atterboms bekanta Anderöst:

Om sent *ur aftonrodnans slöja,*
som randar skogens västra bryn,
en ljusgestalt sin hand ses höja
och vinka dig till gyllne skyn:
förskräcks ej att du skådar mig!
Hur kan din älskling glömma dig!

och Jägarsångens (i Lycksalighetens Ö):

Kvällsol, blänk över
snövit fjärd!
Hjärta, tänk över
drömmens värld!

I slutet av Singoalla förekommer en scen, där brodern Erland, mystikern, "vilade vid ingången till sin grotta och *drömde sig in i den bleknande aftonrodnaden*". I sina Fauststudier säger Rydberg på tal om den fantasirike ynglingens erotiska svärmerier: "Han bär sin utvalda i famnen, när han *på västerns himmel skyndar från purpursky till purpursky*, tills han hamnat på solens klot för att visa henne aftonen o. s. v." En med mycken omsorg utformad solnedgångsskildring förekommer även i Vapensmedens 20:de kapitel (Harpolekarens sista vandring). Och Rydberg beundrade som en av de sublimaste naturskildringar i världslitteraturen det ställe i Goethes Faust, där den nedgående solen tänder längtan hos Faust att följa henne åt "att dricka evigt ljus ur hennes flammors skatt".

Aftonglöden blir på detta sätt samhörig med skaldens ideella värld, och det förvånar därför ej att den uppträder i hans fantasimålningar av världar, som ligga på ett annat plan än vår. I Den flygande holländaren lämnas en skildring av en stilla kväll på Fågel Fenix' ö, som börjar:

Och *sol går ned* vid trastars sång
och andeljuv musik
och slår från väster hän en spång
in i den stilla vik.

Och när det döda barnet gungar fram genom eterns blå mot en ny värld och jordens kust redan förtonat,

stiger, *skimrande som aftonskyn,*
färdens mål inför din andesyn.

Ordet *fana* bör också något belysas. Det är ett av Rydbergs älsklingsord och symboliserar de kämpande idéerna och deras kraft att hålla sig uppe. Denna symbolik är visserligen gammal, och ordet har ingen individuell betydelse på ett sådant ställe som följande i Rydbergs skildring av Ragnarök i Vårdträdet:

Spjutsvingande
skaror spränga
åt skilda håll
på snabba hästar
dit, *där hon fladdrar,*
Lokes fana,
dit, *där hon glänser,*
Balder den godes.

Men detta ord har för Rydberg så ofta förekommit i samma tankesammanhang, att dess betydelse metonymiskt har kommit att omfatta även den strävan fanan sinnebildar. Så i Spillror:

Mörka fylkingar bana
sin väg i åskors brak
att fälla *en vacker fana,*
att trampa en ädel sak,

där attributet *vacker* syftar ej på fanans yttre utan på dess mening: *en vacker fana* är synonymt med *en ädel sak.* I ett brev till sin hustru av den 15 febr. 1884 skriver Rydberg om omöjligheten att "*vika från sin fana*". "Ibland känner jag det som om jag bättre dugde till *att dö under min fana* än föra henne ett steg till seger". I Nero och ljungelden ställes optimistens handlingsfilosofi i motsats till pessimistens på följande sätt:

Det finns en hoppets adel, som *kring höjt standar*
står väpnad för ett oupphinnligt ideal,
och en förtvivlans adel, som *kring sänkt banér*
försjunken står i känslan av omätligt ve.

I några rader av samma dikt, som sedan uteslötos, tänkte sig skalden optimismen som en fana vinkande ur skyn:

Du hoppets adel, vem har ej i vårens dar,
då träden knoppas, himlen ler och lärkan slår,
med längtan *sett din fana vinka i det blå.*

I slutorden till Fantasmer ur verkligheten frågar Rydberg, varifrån man skall vänta räddningen för "vår ... hotade själs-

odling och vår andefrihet". Han slutar: "Deras kämpars leder glesna, deras stridsmän åldras, vapnen varda dem så tunga. De sträcka armarna mot morgonrodnaden och kalla på ungdomen. Kommer den? *Fläktar i purpurskyar dess fana?*"

Man kan också till belysande av fanans associationssfär hos Rydberg framdraga ordet *banér* på följande ställe:

Och dock, om du i tvivel sjunkit ner
och dröjer dystert grubblande vid vägen,
du griper åter ditt banér
och bär det genom öknen oförvägen. (Jubelfestkantaten).

Och med ledning av dessa ställen bör man utan tvivel tolka den vimpel, som nämnes i Spillrors första strof:

Av livets morgondrömmar
han byggde *en vimplad slup*
att segla i glitterströmmar
hän över de vida djup.

Liksom aftonrodnaden spelar därför också fanan en roll i Rydbergs paradisfantasier. I Träsnittet i psalmboken står Salems himmelska stad för barnets öga

med gyllne tinnar i eter skön
och *fladdrande fanor otaliga,*

och om barnens himmel berättar det döda barnet:

Fanor fladdra i det ljus, som flammar
guld- och rosaskärt på bergens kammar.

Sist anförda ställe har ett avgjort släkttycke med de rader i Längtan, som just äro på tal.

Ett litet uppehåll måste också göras vid ordet *andehänder,* ty även det har ett individuellt Rydbergskt tonfall. Romantiken har givit upphov åt en massa sammansättningar med *ande-*, och Rydbergs förråd av *ande*-ord är stort. Då skalden vid skildringen av en okroppslig verklighet så ofta måste gripa till föreställningar från den kroppsliga, så kunde de avklädas sin fysiska sida och flyttas över till sin nya sfär

därigenom, att *ande-* sattes framför. Gärna få *ande*-orden på detta sätt en mystisk klang[1].

Andehänder hör väl närmast till den grupp, där *ande*-kan översättas med andars. Utom i Längtan förekommer det i Barnens himmel:

Från de gröna, palmbevuxna stränder
vinka dig till möte *andehänder*.

Till samma grupp hör det Rydbergska *andefest*, som förekommer i Spillror:

Stundom sken från väster,
en hägrande sagoö
och klang, som från *andefester*,
en ton över blånad sjö.

Andekor och *andekör* (i Faustöversättningen) äro mindre karakteristiska. Däremot ha *andemö* (Grubblaren) och *andeyngling* (Faust och Fauststudier, s. 351) en individuell prägel. Men fastän betydelsen hos dessa ord är enkel att fastslå, så har redan i dem *ande-* en biton av något mystiskt, något anat. På ett ställe i Faust motsvaras också det tyska *ahnungsvoll* av ett Rydbergskt *ande-*.

Goethe: Da klang so *ahnungsvoll* des Glockentones Fülle.
Rydberg: I klockors dån förnam jag *andeunder*.

I en annan grupp av *ande*-ord åsyftar första sammansättningsleden närmast förnimmelsens eller egenskapens karaktär att vara själisk. Dock flyter även här den mystiska bitonen in. *Andeljuv* och *andesyn* ha ovan (s. 96) anförts i sitt sammanhang. *Andetrånad* fick i Grubblaren ersätta konceptets ursprungliga *kunskapstrånad:* grubblaren ser en andemö

med skepnad lånad
av fantasien och min *andetrånad*[2].

[1] Svenska Akademiens Ordbok anmärker (A 1324), att *ande-* i dessa sammansättningar stundom närmar sig betydelsen mystisk, hemlighetsfull.

[2] Jfr det ställe i Fantasmer ur verkligheten, där de gotiska domerna kallas "av skönhetslängtan och *andlig trånad* skapade helgedomar".

Till denna grupp hör också *andehörbar* (Faust och Fauststudier, s. 241):

> Dagen föds vid underbara
> toner, *andehörbart* klara!

Andeliv har utom en hithörande betydelse även en annan, där *ande-* tänkes motsatt natur. Exempel från Rydberg på båda betydelserna återfinnas i Svenska akademiens ordbok, A 1327.

Men även om man således kan ha svårt att tolka de ifrågavarande bilderna med hänsyn till den stämning, som susar genom dem, så kan man å andra sidan med säkerhet ur dem dra slutsatser om hur skaldens fantasi bestämt hans uppfattning av de anförda konkreta företeelserna. Han måste i den blå blommans viskning, i den lyfta fanan o. s. v. ha sett något som gav näring åt hans mystiska och ideala längtan, som gjorde att de valdes till symboler för det hon sökte. Han har därför ur orgelns brus och ur morgongryningens fläkt o. s. v. hört liksom en viskning av världsanden. Och såtillvida påminner den åskådning, som ligger bakom vår dikts symboler, om mystiken i Jesusbarnet eller Gossarne vid Genesaret. En liknande tanke har Rydberg låtit Vapensmeden uttala: "Svante, . . . föreställer du ingenting, letar du icke efter någonting, när du ser sådana böljande gyllene band som de där på väggen över sjön? Jag letar efter det, men finner det icke. Ty, Margit, det finns tydningar till allt i naturen. Naturen är Herren Guds stora sköna bildbibel. De fladdrande runorna på båthusväggen erbjuda sig att tydas, men jag befinner mig så dum framför dem".

En sak är i varje fall säker beträffande de ifrågavarande bildernas stämningsinnehåll: det växlar i någon mån med varje bild.

19 *Ett orgelbrus, som strömmar*
ur en gotisk dom av drömmar
över drömda gator och torg:

här är känslan estetiskt-religiös, och genom att orgeltonerna i domens valv ställas i kontrast till gatornas och torgens larm

skärpes läsarens förmåga att ana innerligheten i den stämning, som söker fäste i dessa toner.

22 *Ett hammarslag i fjärran*
från någon i tjänst hos Herran,
som bygger en framtidsborg:

här kommer också en ton av religiositet fram, men snarast med etisk valör, med en antydning om handlingsiver och osjälvisk strävan.

25 *Ett sus i en morgongryning*
från världsoceanens dyning
kring bleknande stjärne-skär:

här strömmar fram en våg av allkänsla, och bilden är mer vittomspännande än de föregående, vill ge ej så mycket en stämning som världsstämning.

Detta ombyte av bilder, som nyansera stämningen, tjänar samma syfte som det redan anmärkta strävandet att förandliga dem. Det vill måla obestämdheten och de ständiga skiftningarna i mystikerns längtan: stilen söker och spanar liksom känslan själv utan att komma till klarhet och bestämd form. Men samtidigt vill det också ge uttryck åt den skildrade känslans beständighet: hon är alltjämt närvarande och söker överallt efter bild och näring.

En slutgiltig symbol stod icke att finna bland sinnevärldens enskilda företeelser. Därför slår diktens andra avdelning (vv. 31—42) in på en ny väg. Bilden om världsoceanen var mer abstrakt och metafysisk än de föregående. Den leder också över till en mera metafysisk avdelning. I denna göres ett försök att omspänna hela tillvaron och att låta längtan leta sig fram till något som förenar alla de spridda företeelser, i vilka den förgäves sökt lösningen på sina frågor.

31 *Ett hav, som samlar åren:*

en bild av ungefär samma konstruktion som *världsoceanen* (v. 26), ehuru sammanfattningen här sker från tidens i st. f. från rummets synpunkt. Även i Klockorna tänkes tillvaron som ett hav: där talas om "tidshavets böljande svall". Från havbilden glider fantasien lätt över till en flod, som mynnar ut i havet. Vid flodbilden dröjer skalden jämförelsevis länge, men hela bilden blir trots detta omsvept av ett visst dunkel.

32 *En flod, som speglar våren*
med vad flyktigt skönt den har,
och mänskovårar tvenne,
som se varann i henne
med trånande ögonpar.

Hon ilar från blomstermarker
genom höstens gula parker
och välver dess vissna blad
till havet, det mörka vida.

Här är det svårt att omskriva ordens innebörd. På flera ställen i sin poesi låter Rydberg en flod tjänstgöra som bild för tidstillvaron. Antinous stirrar ned i *tidens flod,* medan släkte efter släkte glider undan på dess våg. Tomten, som lyssnar i den tysta vinternatten, tycker sig höra *tidens ström* och undrar varifrån den kommer och vart den går. Även i Lenautolkningen "På floden" säges människan flyta fram på *tidens älv.* Skalden synes nu vilja finna den oändlighet, som hans längtan söker, i något som kan sammanfatta hela den ändliga tillvaron. Och han låter denna tidsflod återspegla det mest gåtfulla och djupa, som mött honom i tiden: vårens flyktiga skönhet, som enligt Drömliv för Rydberg symboliserade "all tings förnyelse" och förebådade den tid, "då släktet har vunnit sin strid", och den unga kärlekens längtan, på samma gång han låter floden i sin spegel återge höstens förgängelsesvärld och föra de torra löven ut i det stora havets famn.

Dunklet i den sista bilden är liksom en förberedelse till det resignerade svaret på frågan, vad som ligger bakom det stora havet: kanske detta av ingen kan förstås. Och så vänder dikten tillbaka till sin utgångspunkt: denna längtan, som aldrig upphör och som ej låter stilla sig av någon resignation. I de två sista stroferna stegras denna längtan till en lidelse, som gränsar till förtvivlan; och hela världsalltets trånghet och tomhet inför en sådan längtan karakteriseras i en tavla, vars klara åskådlighet fäster dess innebörd i läsarens minne med oförgänglig skärpa: sökaren, som vid världsalltets gräns lutar sig ut mot icke-varats tomhet och ropar ut allt vad han letat efter, samlat i ett ord: Gud. Det är ett fint drag, som pekar in mot diktens kärna, att i kontrast till ropet ställes den vida tystnad, som icke ens äger ett eko att svara med.

Det utropstecken, som följer på diktens sista ord, motsvarades i det ursprungliga manuskriptet av ett frågetecken. Det förefaller mig som skulle frågetecknet bättre svara mot diktens anda. Men utropstecknet är mer Rydbergskt. Denna brottning mellan tvivlets frågor och visshetens utrop var ju ett ämne, som Rydberg gärna kom tillbaka till. Man kan sammanställa detta utropsteckens mening med slutet på Grubblaren.

Med god ekonomi har ordet Gud sparats till diktens slut, där det anbragts med all den emfas, som kan samla sig i ett slutord. Den genom hela dikten oroligt fladdrande känslan föres vid detta ord i hamn, spänningen löses, och på det sättet, att slutordet leder över till en annan tankesfär. Det är ett av lyrikernas vanliga slutgrepp. Men kanske har Rydberg själv ej menat det fullt så, som väl de flesta läsare fatta det. För honom har slutordet ej blott varit en avledare för känslospänningen, det har ock varit som en tolkning, en blixt av ljus, som belyser allt det föregående men också glöder av samma mystik som genomgår hela dikten. Hans gudsbegrepp har varit starkt känslobestämt.

Geijer har i sin sång På Nyårsdagen 1838 begagnat sig av ett liknande slutgrepp:

Ensam i bräcklig farkost vågar
seglaren sig på det vida hav;
stjärnvalvet över honom lågar,
nedanför brusar hemskt hans grav.
Framåt! — så är hans ödes bud;
och i djupet bor, som uti himlen, *Gud.*

Här är diktens stämningsstyrka i hög grad beroende av dess första och sista ord och deras kontrasterande växelverkan. Men slutordet är liksom i Rydbergs dikt nyckeln till det hela och ställer allt det föregående i ny och stark belysning. Rydbergs På verandan vid havet slutar också med ordet Gud, och även där lyser det upp dikten som en blixt.

* * *

Den lidelsefulla styrkan i skaldens längtan, som fått ett så samlat uttryck i de sista strofernas stegrade glöd, har också gett upphov åt ett par andra från stilsynpunkt intressanta företeelser: flera hopningar och upprepningar. Under hopningens namn må då förstås sådana omsägningar som begynnelsestrofens:

1 *Han längtar, längtar och anar,*
han vandrar, söker och spanar
alltjämt och överallt.

Det är tydligt att detta stilistiska grepp här avser att måla känslostyrka. Den konstnärliga hopningen har ofta den uppgiften. Men det ligger därför också i dess natur att den icke blott förnyar en föreställning, som förut meddelats, utan även stegrar den. Den vill icke tugga om, och därför väljer den gärna ett ord, som ger en ny skiftning åt den redan meddelade föreställningen. Ordet *anar* lägger en ny skiftning till *längtar*, ehuru — eller rättare sagt emedan — de

båda verben i Rydbergs språk ha mera närstående betydelse än i vanligt språkbruk: hans aning längtar och hans längtan anar. I andra versen varieras samma föreställnings mera aktiva motsvarighet, särskilt i synonymerna *söker* och *spanar*. De ha alltså även de till syfte att stegra. Tredje versens *alltjämt och överallt* tjänar i sin tur stegringssyftet och är i viss mån en hopning: båda orden sammanfatta, det ena från tidens, det andra från rummets synpunkt.

Men även då samma ord upprepas, såsom i första versens *längtar, längtar*, föreligger en stegring, ty då samma ord tillgripes ånyo, får det emfas och verkar kraftigare än första gången: han längtar, och hans längtan kommer åter, menar skalden.

Vissa av dessa begynnelsestrofens ord komma igen i vv. 28—29 och i vv. 46—48. På bägge dessa ställen avse de att bevara överskådligheten i målningen: från varje utvikning vänder denna åter till det centrala, och med ny kraft går den så över till ett annat fält. Det är med stilistiskt fulländad konst som orden på båda dessa ställen länkas in i tankekedjan. V. 28 tar först upp den senast givna hörselbilden med *lyss* och sammanfattar sedan i *skådar* de synbilder, som förut getts, och först med *anar* upptages grundtanken i hela sin vidd för att fortsättas i nästa vers: *i allt han det sökta spanar*. Vv. 46—48 ge åt orden från inledningsverserna en helt ny relief, beroende på kontrastverkan med det närmast föregående, och förbereder så den ännu starkare stegring, som känslan når i slutstroferna.

Samma herravälde över ord- och föreställningsföljden som uttrycksmedel kan man iakttaga genom hela dikten.

32 *En flod, som speglar våren*
med vad flyktigt skönt den har,
och mänskovårar tvenne,
som se varann i henne
med trånande ögonpar.

Märk hur lugnt här övergången sker från vårens längtan till kärlekens! Från *våren* kommer man till *mänskovårar* genom en metaforisk association. Först det efteråt vidhängda attributet *tvenne,* som genom sin postposition och sin ställning i versens slut som rimmets bärare får större fyllighet än om det haft prosaordföljdens plats, förmedlar föreställningen om ungdomens kärlekslycka, och denna föreställning utvidgas och förtydligas med de följande orden *som se varann i henne* för att i nästa vers: *med trånande ögonpar* leda över till tanken på kärlekslyckans vemod och längtan.

37 *Hon ilar från blomstermarker*
genom höstens gula parker
och välver dess vissna blad
till havet, det mörka vida.
På havets andra sida
vad där? Han undrar vad.

Här ilar den frågande tanken med floden mot havet, liksom han hoppades att han dock vid flodens mål skulle finna ljus och svar. Han kommer till havet, men nej, det är *mörkt* och ger inget svar, det sträcker sig i stället *vida,* och tanken skyndar över dess vidder och är på ögonblicket på andra sidan, och en ny fråga reser sig: vad är där på andra sidan?

Ordföljden *havet, det mörka vida* är en av dem som bruka stämplas med namnet "frihet", och mången språkmästare och -mästrare anser den vittna om författarens bristande makt över formen. Här torde dock ha visats att den kan vara tankens eget språk och stå i konstens tjänst.

På havets andra sida vad där? Detta är klumpigt, kunde en granskare mena. Men som nyligen visades, har ingen fråga ännu vaknat för tanken vid orden *på havets andra sida,* därför har ej heller frågeordet satts förrän efter dessa ord, just där frågan stiger upp. Dessutom är i frågan predikatet utelämnat. Även denna syntaktiska egenhet har sin mening. Frågan är så spänd, så andlös, att det överflödiga

hjälpordet är överhoppat. Detta *är* hinner ej aktualiseras i tankens språk.

Det måste vara en mäktig härskare över språkets alla utvägar som kan på detta sätt förvandla även dess oregelmässigheter till fylliga uttrycksmedel. Och det är nästan underbart att en åldrande skald under sitt livs sista månader når högre i rent formell färdighet, än han någonsin kom i sina tidigare år.

Lund i april 1907.

Josua Mjöberg.

En hittills otryckt dikt av Viktor Rydberg

(meddelad av *L. Fr. Läffler*).

Till
Fredrik Leffler
med tack för dikterna.

Bars öfver hafvets böljor,
bigtad i ädla dikter,
välljudsvän lik våg, som
väller ur Mimers källa,
helsning från högstämd lyra,
nu hos Hengest strängad.
Lyss, hur tonen liknar
lyrans, som klang vid Fyris!

Viktor Rydberg.

Nyårsafton 1886.

Anmärkningar rörande ovanstående dikt och övrig nysvensk allittererande-assonerande diktning.

Ovanstående dikt, avfattad i en form av det fornnorsk-fornisländska versslaget "dróttkvætt", blev mig i januari 1887 tillsänd med posten från Viktor Rydberg genom förmedling av min bror, professor G. Mittag-Leffler, till vilken R. i Stockholm lämnat den. Jag låg då sjuk i London (jfr nedan) och hade kort förut tillsänt R. ett säravtryck av två poem av mig — "Korståg. En sång i Drottkväde" och "Drömmar. Ett kväde i Liljolag" (i särtryck försedda med den gemensamma titeln "Två kväden i fornnordisk ton") —, vilka stått tryckta i Ny Svensk Tidskrift för 1886, september—oktoberhäftet. I dessa två poem hade ett försök av mig gjorts att

tillämpa de under den isländsk-norska skaldediktningens klassiska tid gällande stränga reglerna för de versslag, som buro namnen dróttkvætt och liljulag (eller hrynhenda), vid efterbildning av dessa verslag på nysvenska[1]. Jag hade några år förut (1882 i första bandet av Arkiv for Nordisk Filologi, h. 2) gjort ett första försök härtill — det första i Sverge — i "Prof på en metrisk öfversättning till svenska af Nialssagans visor i dróttkvætt (och hrynhenda)", däri elva strofer i dróttkvætt och en i hrynhenda (liljulag) voro översatta, och skrev flere år senare sista strofen i sången "Vid Sonja Kowalevskis grav den 16 februari 1891" (Sthlm 1891, 8:o)[2], på liljolag.

Jag meddelar här några prov å dessa försök till deras tjänst, vilka vilja söka använda dessa klangfulla versslag i nysvensk diktning. Jag har härvid, för åskådliggörande av det sätt, varpå rimmen — allitterationer, halvassonanser i de udda och helassonanser i de jämna versraderna — blivit anbragta, utmärkt de första med fetstil, de andra med spärrad stil och de tredje med kursiv:

(Halvstrof i drottkvätt.) Ur "Korståg":

. . . . .
Birg er Jarl. Han **b**ärg ar
B*ist*er åt hvite Kr*ist*us
Själar med våld, där i **sk**öld ars
Sj*ud*ande larm han bj*ud*er.

(Liljolag.) Ur "Drömmar" (första strofen):

Dådfull **d**röm i natt ens tim mar
Dr*öm*de jag. Mitt kvad den *gömm*e!
För mitt land en **s**trid det **st**ån dar,
Stålet sk*in*er, kulor hv*in*a.
Främst i blod ig **f**äjd på död ens
F*ält* jag står bland svenske hj*ält*ar. —
Drömmen flyktar, natt ens **d**ott er.
Dr*ömm*ar fara så som str*ömm*ar.

---

[1] Där de må få namnen *drottkvätt* och *liljolag*.

[2] Omtryckt i Sonja Kovalevsky... af Anna Carlotta Leffler, D:ssa di Cajanello, Sthlm 1892 (s. 192—3), och i den danska och den engelska (London-)översättningen därav. — Det kan förtjäna nämnas, att den ena av de två tyska översättningar, som finnas av denna sång, den av d:r Fr. Löhr (tr. i H. von Lenks tyska översättning av biografin över Sonja K., Reclams Univ. Bibl:k), sökt återgiva både allitterationer och assonanser, ehuru visserligen detta utfallit mycket oregelbundet och ofullständigt.

Den sista versraden har använts som *omkväde*, något som ju även stundom förekom i den fornisländsk-fornnorska dróttkvætt- och liljulag-diktningen.

Strofen ur sången över Sonja Kowalevsky kan ju ock få följa med här som prov, då jag erfarit, att det undgått många läsare — väl de flesta —, att den är avfattad i liljolag:

> Så farväl och **tack**! Ej **täcke**
> *Tung*t den svenska jord det *ung*a
> **L**if, som lemnas nu åt **grafvens**
> **L***ånga*, ljufva hägn! — Så *läng*e
> **S**om Saturnus-**ringen**[1] **svänger**
> **S**ig på *färd* bland ljusa *värld*ar
> Och än lefva **män**, Ditt **minne**
> **M***äl*as skall bland stora sj*äl*ars.

Då Viktor Rydberg lemnade sin dikt åt min bror, lät han hälsa mig, att han ofta önskat kunna dikta i dessa välljudande fornnordiska versslag, men att han funnit det för svårt. I nu meddelade strof har han också, såsom läsaren finner, underlättat uppgiften för sig så till vida, att han utelemnat halvassonanserna i de udda versraderna, i likhet med de äldsta proven av dróttkvætt, som finnas bevarade samt efterbildade i Snorre Sturlesons "Háttatal" (fornskaldaháttr).

"Nu hos Hengest strängad". Hengest (eller Hengist) var, som bekant, enligt sagan namnet på den ene av de hövdingar, under vilkas ledning anglosaxarna invandrade till England. Uttrycket betyder här det samma som: "Nu i England strängad". Se upplysningen här i början.

Vad Rydberg avsett med de två sista raderna

> "**L**yss, hur tonen liknar
> **lyrans**, som klang vid **Fyris**",

torde förefalla mången läsare dunkelt. Jag har ock varit något tveksam om rätta förklaringen, men finner det nu givet, att därmed avses en erinran om att mina "Två kväden i fornnordisk ton" föregåtts af mina här förut nämnda översättningar från fornisländska verser i dróttkvætt och hrynhenda till nysvenska verser i samma versslag. Dessa, som äro daterade "Upsala 1881—1882", ha säkerligen varit kända av Rydberg såsom intresserad för nordisk språkforskning. Han

[1] Syftar på ett vetenskapligt arbete av fru K.

hade ju ock särskild anledning att uppmärksamma dem, då han själv önskade försöka dikta i dessa versslag, såsom nyss omtalats. [Möjligen fick R. på sin tid ett särtryck av dessa översättningar.] Ett stöd för min tro att R. känt till dessa översättningar finner jag bl. a. däri, att R. i sin här meddelade dikt begagnat sig av en liten metrisk frihet, som jag i inledningen till nämnda översättningar framhållit såsom tillåtlig — även vid i övrigt strängt iakttagande av de forntida reglerna — och stundom nödvändig vid bildandet av svensk drottkvätt-vers, nämligen att låta sista takten i versen utgöras av två enstaviga ord med huvudton på det första, medan i forntiden här ett tvåstavigt ord måste stå. Så har Rydberg:

Välljudsvän lik *våg*, *som* . . . .

I det föregående nämndes, att mina försök till strängt regelbundna efterbildningar på svenska av de gamla versslagen dróttkvætt och hrynhenda äro de första, som hos oss gjorts. En svensk författare, Clas Livijn, har emellertid långt före mig gjort aktningsvärda försök att efterbilda dróttkvætt-strofen med såväl allitteration som assonanser, men han gick därvid ej strängt tillväga, i det han stundom alldeles utelemnade assonansen samt lät hel- och halvassonanserna inträda som det föll sig, än i udda, än i jämna versrader. Det är en dikt med namnet "Styrkan", intagen i romanen Axel Sigfridsson (se Samlade skrifter af Clas Livijn. Utg. af A. I. Arwidsson. I. Örebro 1850. S. 158—160), som är avfattad i dessa med hänsyn till rimmen något oregelbundna, men eljest metriskt korrekta drottkvätt-strofer, sex till antalet. Som prov därpå må här tvenne strofer meddelas, med rimmen angivna som här förut:

L*ud*ra-dönet lj*ud*er[1].
Långt dess bjudning tränger.
Asar och **A**synior
A*ll*a[2] samlar sk*all*et;

[1] Det har tydligen varit Livijns mening, att *l* i *ljuder* skulle bilda allitteration med *l*'en i *ludra-* och *långt*, såsom Tegnér trodde sig kunna allitterera t. ex. *s* i *slagsvärd* och *sidan* med (det skrivna) *s* i *skölden* (Rings drapa), och Atterbom m. fl. på liknande sätt. Men allitterationen måste höras, ej endast synas.

[2] Enligt de gamla reglerna kunde, som bekant, endast olika vokaler allitterera.

Tingets budskap **tr**ängta
Träget de att veta.
Mörk de Odin **m**ärka
Midt på högen *sitt*a.

"**T**ungt mig drömmar **t**ynga;
"**T**rög mig sömnen synes.
"**H**ugin vida **h**ugsat,
"**H**ugin vida *flug*it.
"*Än* kring **L**ögarns *län*der
"**L**ätta sjömör sitta.
"Fornjoths **s**lägt der **s**träcker
"**S**värd[1] ej kämpar *värd*e."

Detta Livijns försök har av mig förut blivit omnämnt i artikeln assonans i Nordisk Familjebok, Uppl. 1. (I den förkortade uppsatsen över samma artikel — av annan man — i nya upplagan av Nord. Familjebok har detta meddelande uteslutits.)

Dessa försök, Livijns och mina, att skriva svensk orginalvers i dessa gamla versslag ha, så vitt jag vet, hos oss icke vunnit någon efterföljd, Rydbergs nyss meddelade stycke oberäknat. En författare har dock senare försökt sig på konststycket att skriva en dylik svensk drottkvätt-vers, men, som det vill synas, utan kännedom om de nu nämnda, förut gjorda försöken. Det är K. Ljungstedt, som i Inledning till sin bok "Eddan" (Sthlm 1898), för att visa, att "det ej ligger utom möjlighetens gränser att på svenska *göra* en dróttkvæ'ttsvers", framlägger en av honom "i fullaste mening *gjord*" dylik strof, så lydande:

Våldets alla **v**älden
Velat folken d*ela*.
Fastän starkt be**f**ästa
F*alla* en gång *alla*.
Folken ren sig **f**ylka
F*rid*ens kamp att st*rida*,
Stridens vilda blod**s**tröm
Str*äfva* att förkv*äfva*.

---

[1] L. synes här mot de gamla reglerna ha velat rimma **sl-**, **st-** och **sv-** med varandra. Själv har jag uttalat mig för denna frihet i nysvensk allittererande diktning i ovannämnda metriska översättningar från Nials Saga.

Han säger härom ytterligare: "Detta värsslag är så ytterligt svårt, att äfven en skald, huru mycket han än må ega vårt språk i sin makt, sannolikt skulle finna det vara en nära nog olöslig uppgift att skrifva ett svenskt drapa på dróttkvæ'tt". —

Att uppgiften icke är alldeles olöslig torde föregående prov ha visat.

Ljungstedt lämnar även två versrader som prov på den variant av dróttkvætt-strofen, som kallades *alhent*. De må för kuriositetens skull här meddelas:

T*ig*! Dr*ick* tyst m*ig*, fl*ick*a,
till! L*åt* l*ill*an gr*åt*a!

Sin egen väg har en annan författare, Axel Klinckowström, gått vid efterbildningen av den fornnordiska allittererande och assonerande diktningen. I sitt diktverk Svipdag Egilssons Saga, utg. i Sthlm 1894 och försett med en inledning av Viktor Rydberg, daterad Djursholm 1894[1], har han meddelat fyra sjuradiga(!) strofer, i vilka de tre första versparen i meter liknande liljolags ha allitteration och i var jämn versrad regelbundna helassonanser, som tillika äro kvinnliga rim, medan den sjunde versraden blott har allitteration. Vi meddela som prov en strof (a. a. s. 3):

Makternas högsta, himmelska gåfva,
Hoppet, du str*äfvar*, skimrande G*efvar*,
Fåfängt att gifva fursten bland Alfer!
Fiende j*orden* tyckes mig v*orden*!
Ivaldes söner fallit för Asar,
Egil måst l*ämna* åt sonen att h*ämna*
Skymfade modern på Skilfingars drott.

Av dessa strofer äro de tre första med några smärre ändringar — som försämra allitterationen! — omtryckta i samme författares Fornsånger, Stockholm 1895[1], i den "dramatiska dikten" Svipdag och Fröjas andra akts sjunde scen.

I detta sammanhang kan erinras om, att A. Klinckowström i Svipdag Egilssons Saga även lämnat ett prov på med hän-

[1] Denna dikt var mig alldeles obekant, när jag i England författade mina ovannämnda "Två kväden i fornnordisk ton".

syn till allitteration och assonans liknande sjuradiga strofer som de sistnämnda — sista raden dock här saknande allitteration —, men eljest metriskt byggda ungefär som Fornyrðislag:

En strof meddelas här som prov (a. a. s. 13):

Hvirvlande vindar,
Vingen ej *svingen*!
Susande stormar,
S*omnen* och d*omnen*!
Vintrige Vindsvals
V*rede* mitt k*väde*[1]
Tvinge till ro!

Detta kommer rätt nära det versslag, som i Snorra-Eddan kallas "hinn skammi háttr", med den skillnad — naturligtvis, — att denna har åtta lika byggda versrader. En halv strof till jämförelse torde intressera:

Gull kná greppar
Glóa róa,
Váss eru seggir
Samir framir.

Som vi se, finns dock ej här, såsom hos K., "upplösning" i de assonerande versraderna, förutom andra olikheter.

Vid översättning till nysvenska av ett antal fornisländsk-fornnorska allittererande-assonerande dikter har efter mig Axel Åkerblom i sitt arbete Nordiska fornkväden öfversatta... I. De femton första sångerna af Wiséns Carmina Norrœna. Lund 1889, återgivit både alliterationer och assonanser. Ett av dessa kväden (Ragnarsdråpa) är avfattat i det allra närmaste på samma versslag som Rydbergs dikt, sex i dróttkvætt. Översättningen har, så svår den måste ha varit, lyckats bra, ofta förträffligt. En del friheter har Å. begagnat sig av, bl. a. de två jag förordat (se här förut). I drottkvätt har han ock mycket ofta tillåtit sig en frihet, som ej tillhör det stränga slag, vari de nämnda sex dikterna äro författade, utan det ursprungligare friare versslaget ("fornskaldaháttr"), vari Rydbergs dikt och Ragnarsdråpa äro avfattade, nämligen att låta ett obetonat ord föregå alliterationens huvudstav (i jämna versrader); eget nog har Å. ej i sina slutanmärkningar påpekat denna frihet — som ju är ganska påfallande — vid redogörelsen för andra friheter. Rytmen är ofta hos Å. friare än

[1] "Stockholmsrim".

hos de gamla; m. m. Ett prov lämnas här (nionde strofen i Haustlǫng), där sistnämnda frihet förekommer i sjätte och åttonde versraderna:

Fjällens furste befaller
fridstörarn hämta den blida
Idun, som åldrige gudar
åter föryngras låter.
Glans-smyckets röfvare ref då
den rådgoda disen brådsnart
till gårdar, som värnas och vårdas
af vida fjällbygders Nidad.

(Den ifrågavarande friheten hade här lätt kunnat undvikas, om *den* i sjätte raden uteslutits, som ju saklöst kunnat ske, och i st. f. *och vårdas* satts *i vård af* med uteslutning av åttonde radens började *af*. — Sjunde versraden har, som man ser, helassonans i st. f. halvassonans, såsom stundom i de gamla dikterna.)

Slutligen må nämnas, att i en anmälan av "Ölands runinskrifter" i Aftonbladet för den 31 juli 1807 märket E— —d (= E. Ålund) lämnade följande omskrivning av Karlevistenens inskrift:

"Hugfulle drotten af högen
höljd är, han som följdes
af ståtliga hjältedater
i strider på hafvet det vida.
Aldrig skall en väldig
ädling med mera heder
styra stora landskap,
stridsstark i Danmarks rike."

Då Viktor Rydbergs dikt nu efter nära 21 års förlopp meddelats i tryck, vågar jag hoppas, att läsaren skall inse, att sådant skett i litteraturhistoriskt och språkligt intresse och ingalunda för det, nog välvilligt överdrivna, beröms skull, som det innehåller över ett par poem av mig, vilkas förtjänst — om de verkligen äga någon — huvudsakligen torde vara rent formell.

Att jag i dessa anmärkningar måst tala så mycket om mig själv är beklagligt, men har icke kunnat undvikas, om den Rydbergska dikten skulle bli begriplig till sin uppkomst, till sitt innehåll och sin form. **L. Fr. Läffler.**

Små kritiska anmärkningar till editioner av nysvenska texter.

1) Till Waaranen, Samling af urkunder rörande Finlands historia I—V. (Helsingfors 1863—1878).

I: 129, r. 1 uppifr. ff.: "Will H: F: N:d [Karl IX] aff samme Toll [*tullen i städerna*] först effterlathe till hwar Stadh Tridingen aff thet som faller, hwilkett till Kyrkions Hospitals och annor stadzens [nytta] skall undtt bliffwe." Ur Karl IX:s registratur för år 1601 [1]. Det inom klammer satta "nytta" är ett tillägg av utgivaren, som påtagligen tänkt, att "Kyrkions Hospitals" och "annor stadzens" måste vara genitivbestämningar till ett uteglömt huvudord. Tillägget är emellertid obehövligt, då den överlämnade texten ger god mening. *Hospitals* styres av *till* och *annor stadzens* betyder "till annat ändamål". Jfr följande exempel i SAOB (A 1640 f.): "Om han (*den sjuke*) wil göra noghot testamente måå presten förmana honom at han thet giffuer til fatigha.., siwkastughur, hospitaler.., och annerstädes ther thet menigha betzsta kan affkomma." O. Petri, Handbock C 4 a (1529). Formen *annor stadzens* bör jämföras med fsv. *andhers stadens*, se Söderwall 1: 41, Lucidors *ander stands*, Strindbergs *annorstans* o. s. v. Jfr SAOB under *allestädes* och *annorstädes*.

I: 357, r. 3 uppifr. ff.: "Sammaledes skole och alle Lappernne ther sammastedes wara förplicktede att åhrligen gifue honom [i] Tijende huar 50 Reen och huartt femptijonde Lisspund Fisk." Ur Karl IX:s registratur för år 1602. Utgivarens tillägg av prepositionen *i* är naturligtvis obehövligt, eftersom "huar 50 Reen" o. s. v. är apposition till *Tijende*.

II: 12, r. 1 nedifr. ff.: "[*Vi*] mosthe födha oss medh sådana spijs, såm hundar och oskeligh Creatur ledz wedh att

[1] Egna förklarande tillägg ha kursiverats.

ätha och menniskligh matwe stygger att till sigh tagha." Ur en klagoskrift från några socknar i övre Satakunda i Riksdagsacta för 1603. Det mystiska *matwe*, är, såsom en undersökning av stället i originalet[1] givit vid handen, felläsning för *natwr* (*n* är något otydligt skrivet).

II: 20, r. 1 uppifr. "Skall han lathe vndersåtherne ther i landzenden wete att [hwad] then handell med the Danske är belangende, så är han så aflupen" o. s. v. Ur Karl IX:s registratur för år 1603. Inskjutandet av *hwad* är omotiverat, emedan "med the Danske är" bör fattas såsom en relativsats med utelämnat inledningsord; *belangende* står här prepositionellt och efter det styrda ordet; se SAOB under *belanga* 5 c.

II: 20, r. 3 uppifr. ff.: "Somblige saker äre vthi wenligheet förlikte och somlige skole skiutes vnder een op[artisk] man efter thet Stettinische fördrags lydhelse." Nyss cit. handling. Utgivarens förvandling av *op man* till *opartisk man* är naturligtvis fullkomligt oberättigad. *Opman* är det tyska *Obmann*, det danska *Opmand* = skiljedomare. Jfr följ. andra exempel på detta ords förekomst i svenskan (under formerna *obman* och *opman*, *oppman*): "Kunne de der om icke föreenes, då skiutes under en opman, som vid Flackesjöbäck skedde." Gustaf II Adolf i Oxenst. brevväxlingen 1: 12 (1612). "Then saak om the Godz . . skulle göras vpskoff til bägge Konungers tilsammankompst, hwilke tå, såsom bägge parters rätte Öffuerherrer och Obmän, then saak endeligen skulle åthskilia." Tegel, Then Stoormechtighe . . Her Gustaffs, Fordom Sweriges . . Konungs . . Historia 2: 127 (1622). "Skedessdomare eller Obman." Därs. 2: 144. "Sedan woro the [*tvisterna*] skutne vnder en Opman." Manifest $^{16}/_{1}$ 1644, s. K 1 a. "Konungen i Engeland allena måtte blifwa Opman eller Mediator." Widekindi, Gustaff Adolphs den Andres . . Historia, och Lefwernes Beskrifning 117 (c. 1676).

II: 45, r. 8 uppifr. ff.: "Och hafwer Jagh waritt der oppe widh Nyslott och latet thet så med bolwerke och stacket stärckie och förbettre, att Jagh will med Gudz hielp förmode att the icke oftere skole förraskett [blifwe], som her til genom fegheett och ilacht folkz förseende skedt är." Ur ett bref af år 1603. "Blifwe" behöver ej tilläggas, då "förraskett" här är detsamma som "förraska det" (d. v. s. Nyslott).

II: 58, r. 14 uppifr. ff.: "[*Göran Posse*] hafuer . . lathet sig oppenbarligen emot dem, som vthi samme förräderij med

[1] I svenska riksarkivet.

honom hafue warit, deelachtige göre, att han wore så när ther till [*d. v. s. till kronan*] som antingen Konung Sigismundus eller Hertig Johan eller någen annen.“ Ur en handling av den 27 Nov. 1603. Här bör i stället för “warit, deelachtige göre“ uppenbarligen läsas “warit deelachtige, höre“. Denna senare — riktiga — lydelse finnes, såsom jag sett, i en uti Riksregistraturet för år 1603 förekommande skrivelse av den 1 dec., som enligt Waaranen är “nästan alldeles likalydande“ med den av honom utgivna, här ovan citerade urkunden (ur den s. k. Gottlundska samlingen på Kejserl. Senatens för Finland arkiv, vilken ej varit mig tillgänglig).

II: 258, r. 10 uppifr. ff.: “Monge äre som lithet wette, hwar vthinnen theres Saligheet ståår, och störste deelen döö vthan skål och Schrifftermål.“ Ur Karl IX:s registratur för år 1606. Här kan man, såsom jag övertygat mig om, lika väl läsa *skäl* som *skål*, och att *skäl* är det riktiga, visas av följande paralleller: “Erkedieknen war dödh wtan skæll och skriptamall.“ H. Gadh i Bidrag till Skandinaviens historia 5: 382 (1510). “Gräseligit är påtänkia, huru obarmherteliga han lät dräpa fattiga svenska män, ther han lätt slachta them som oskälig diur uthan skiäl och schrifftermål.“ Svenska riksdagsakter 1: 530 (1547; i afskrift från 1650—1700). “Tuenne af Edhra lanbönder afsomnade uthan Skäll och Skriftermåll.“ L. Benchtsson i Rykull (Tannåker) i Växjö Domkapitels arkiv, n:r 7 ($^4/_2$ 1650)[1]. “Dö utan skäl och skriftermål“ har varit en stående formel, där *skäl* och *skriftermål* ursprungligen allitererade. Hvad *skäl* i detta sammanhang betytt, är ej fullt klart. Söderwall förmodar med någon tvekan att *skæll* i det från H. Gadh citerade exemplet skulle betyda “redogörelse för begångna synder, syndabekännelse, *skriftermål*“. Det skulle alltså varit synonymt med det andra ordet i formeln. Såsom i någon mån belysande må anföras följande ställe hos Laurentius Petri: “Man skal . . ingom giffua Sacramentet, som icke weet göra *skääl* och redho, hwarföre han går ther til.“ Then Swenska Kyrkeordningen 38 b (1571).

II: 280, r. 17 nedifr. ff.: “Den skole I tage med edre Granners och Rhågranners tilhiälp wid hofwudet.“ Ur Karl IX:s registratur för år 1607. Originaldokumentet har tydligen *Nhågranners*. Jfr det fsv. *nagranne*, som bland annat förekommer i förbindelsen *granne oc nagranne* (se Söderwall).

[1] Meddelat av lektor L. Larsson.

"Grannar och (eller) någrannar" påträffas ej sällan i äldre nysv. Se t. ex. L. Petri, Oeconomia christiana 42 (1559), Emporagrius i Kyrko-ordninger och förslag dertill före 1686, II. 2: 177 (c. 1655), Broman, "Helsing-Boken" 246 (1734), Läsning i Blandade Ämnen 39—41: 69 (1793). Ännu i Inrikes Tidningar 1809, nr 1, s. 2 förekommer denna formel. — "Naboer och Någrannar" finnes i Sveriges . . Ridderskaps . . Riksdags-protokoll 2: 117 (1634) och i ett Manifest av den 16 Jan. 1644, s. L. 1 a. — *Någranne* förekommer även stundom utan att stå tillsammans med *granne* eller *nabo:* "Ther the eller någen annan hans någrannar förmeene sigh haffue någon rätt honom . . vm jordhgodz . . eller annedh till att tale om." Ur ett bref av Gustaf I hos Hausen, Bidrag till Finlands historia 3: 368 (1557). "Wåra Någrannar, de Wästra Europeiske Magterna." J. Brauner, Åker och Äng A 4 b (1752). Vetenskaps Academiens Handlingar 30: 265 (1769). Se ett annat ex. så sent som hos Björlin, Elsa 4 (1879; arkaiserande). Även i sing.: "Ytterligare frågades Nilses granne och någranne till, huru Nils förhåller sig mot sin egen hustru." Nordlander, Norrländska samlingar 360 (efter handl. från 1605). Ordet torde numera vara främmande för de flesta.

Möjligen påträffas *Rågrannar* såsom felaktig återgivning av *Någrannar* även i en av A. Neovius utgiven handling ur de "Alopæiska pappren", se Ur Finlands historia s. 547, r. 8 nedifr. ff.: "Her in Consistorio hafva . . Anders Thomasson . . och Hans Jacobsson . . anhållet, att dee medh sina grannar och Rågrannar måtte framgent, som för detta, få Gudstienst ved sit gambla Capell i Savijåki" (1654). Då jag icke sett originalet, vågar jag ej förneka, att här kan stå *Rågrannar*. *Rågranne* kännes nämligen från andra källor: Teitts Klagomålsregister 209 (c. 1555), Alreik, Lärobok i landtmäteriet XVIII (1843), Tiden 1848, n:r 253, s. 3, Svensk Författnings Samling 1866, nr 76, s. 17, Hultin, Bergshandteringen i Finland 1 (1896), Nytt Juridiskt Arkiv 1903, afd. I A, s. 58. På intet av de anförda ställena förekommer dock förbindelsen "granne och rågranne", vadan denna på det citerade stället hos Neovius möjligen beror på felläsning: stort R och stort N äro ju rätt lika i "tysk" stil[1].

[1] Skulle *rågranne* i Teitts klagomålsregister bero på felläsning för *någranne*, vore det kanske inte för djärvt att antaga, att uppkomsten av det i yngre nysvenska skrifter påträffade *rågranne* till en viss grad berott därpå, att man — under inflytande av *rå*, jordgräns — misstytt det i äldre kamerala manuskript påträffade *någranne*.

II: 399, r. 8 nedifr. ff. "Han skall blifwa straffadt vthan alle rådher." Ur Karl IX:s registratur för år 1608. "Rådher" är felläsning eller tryckfel för "nådher".

V: 237, r. 12 uppifr.: "Att för dy att." Ur Gustaf II Adolfs registratur för år 1617. I originalet står "alt för dy att". Jfr "alttfördij att", som i SAOB (A: 1091) citeras från Sveriges . . Ridderskaps . . Riksdagsprotokoll 1: 29 (1627).

2) Till Anteckningar från det sextonde seklet = Historiska handlingar 20 (Stockholm 1904, 1905.)

S. 64, r. 3 nedifr. ff.: "För än elden kom i her Larss Mortensons gårdh, dhå var han kommen i stallet och lade gården åffven för Konungxgården [i aske]" (c. 1580). Det av utgivaren inom klammer satta tillägget beror uppenbarligen därpå, att han fattat *lade* såsom imperfektum av *lägga*. Emellertid bör man läsa *ladegården*, vadan tillägget är obehövligt. *Ladegård* i st. f. *ladugård* är vanligt i äldre sv.; jfr att *ladegården* förekommer i den citerade handlingen s. 87 (överst).

S. 89, r. 2 nedifr. ff.: "Gud alzmectig fogede honom ett gått sunnan vädher, så var och hans skäriebååt velbesägeld, så at han frij och feelig undkom them, män the folgde honom effter 3 veker [til] siös" (c. 1580). Tillägget av *til* är obehövligt och vilseledande; i handskriften talas det om "3 veker siös", d. v. s. tre sjömil. Det är inte meningen, att förföljelsen till sjöss varade tre veckor. Jfr från "Anteckningar ur Hogenskild Bjelkes samlingar" (Hist. handlingar 20: 172): "1 1/2 vichie söös" (c. 1585). "1/2 vichu söös." Därs.

S. 107, r. 11 uppifr. ff.: "Våre så k[onung] G[ustaffs] fogter i Möre och Verendz land med några förståndige bönder aff samme hereder tiltals och handels med the Blekingxboor" (c. 1580). *Tiltals* är naturligtvis skrivfel, felläsning eller tryckfel för *til tals*.

S. 124, r. 19 nedifr. ff.: "[I] andre måtto hafver och Gudh begåfvat E. K. N. med . . karska och dägeliga lijfzarffs-herrar" (c. 1560). Det tillagda *i* obehövligt; jfr "Andra måtto hafver ock Gudh gifvit E. K. N. så stoora rijkedomar". Därs. s. 138 (c. 1560); jfr även fsv. "tridhie motta giorde the honom smälek" (Söderwall 2: 27).

S. 182, r. 1 uppifr. f.: "Vore dhå väll utrustadhe och hvile[de] bådhe fålchett och hestar" (c. 1585). *Hvile* är ej, som utgivaren tyckes tro, skrivfel eller förkortning för *hvilede*. Adj. *hvil* är rätt vanligt i äldre nysvenska. Exempel: Carl IX, Rim-Chrönika 43 (c. 1600). Gustaf II Adolf, Skrifter 510 (1625). Columbus, En svensk Ordeskötsel 47 (1678). Livin, Kyrkostötoschopia 137 (1781) o. s. v. Även i fsv., se Söderwall, och i sv. dial., se Rietz.

S. 190, r. 5 uppifr.: "Sedenn hann var mörd[ed]" (c. 1585). Tillägget av *ed* onödigt, eftersom formen *mörd* var vanlig i äldre nysv. Jfr t. ex.: "Then tid the ädle välborne herrer . . ynkelige blefvo mörde." Svenska riksdagsakter 2: 193 (1568). Andra ex.: Fosz 170, 248 (1621); Wollimhaus i 2 Samlaren 1: 124 (c. 1669) o. s. v.: Även i fsv., se Söderwall (*myrþa*).

S. 251, r. 3 nedifr. ff.: "Tå drogh H. Exellentz fältherren under Capunium, hvilken var rebellist emodt storförsten och haffve slagit sigh till demyterij" (c. 1635?). Det besynnerliga *demyterij*, som utgivaren tyckes uppfatta som ett apellativum, är = Demijteri (Demetrius). Sammanhanget talar för, att det är frågan om en av de upproriske tronpretendenterna med detta namn. Jfr: "En hoop svenska, som vidh konungens ankomst hade sigh till honom slagidh." Därs. 270 ff. (c. 1640).

5) Till Hausen, Bidrag till Finlands historia 3 (Helsingfors 1904).

S. 173, r. 13 nedifr. ff.: "Kom för oss i rättha wälbördig . . Cicel till Pepott i Borgo sochn och klagade till några borgare i Borgo stadh, at the medh wälle och vthan hennes låf och minne fij[s]ka och fahra [i] thett fijske watn wijdh Swijnöö, som vnder Pepott gård af ålder legadt hafwer" (1545). Att utgivarens ändring av "fijka och fahra thett fijske watn" till "fijska och fahra i thett fijske watn" är obehövlig, framgår av följande parallellexempel: "Fiikia oc fara the for:de watn." Svenskt Diplomatarium 1: 520[1]. "Skall eder [*allmogen i Hollola härad i Finland*] effterlathidt ware, så mykit wdi samme Eriemarck [*utmark*] intage som i kunne sielffue ffijke och ffare". Handlingar till upplysning af Finlands häfder 3: 168 (1552). "Hvar han elliest then jord all

[1] Citerat hos Söderwall.

kan sielf lathe fike och fare". Svenska riksdagsakter 2: 72 (1562): "Kom för retta Ioan Persson . . och kärde till sine grannar att the igenteppe konungzådron i Öris ström och Öör wad, så och att then mest igentepper, brukar, fijker och far som minst skattar och äger." Hausen, Bidrag till Finlands historia 2: 227 (1588). "Den som mere fyker och far än han äger deell i åker och ängh och skatten aff byn, han skall haffua föruerkat sine rössior." S. s. Såväl i det första exemplet som i de två sista är det fråga om fiske. I de anförda språkproven betyder "fika och fara" bearbeta, bruka, se Söderwall.

S. 178, r. 16 uppifr. ff.: "[*Bönderna*] klagade att, när dhe äro på deras åker och äng, då fiske dhe och fahre deras fiskewatn, lösinge koner, huussmän och annat sälskap, uthan jordägandens loff eller minne" (1545). S. s. r. 14 ff. nedifr.: "Derför dömbde wij, att ingen skall drista efter denna dag att fiskia eller fahra för benämpde [= förbenämnde] fiskewatn" o. s. v. Dessa citat äro hämtade ur en avskrift av en "utaf L. Hausse och C. Lijnman vidimerad kopia af originalet" (se s. 177). På grund av de förut anförda exemplen på *fika* och *fara* synes det mig högst sannolikt, att *fiska och fara* i citaten beror på avskrivarens okunnighet om det gamla talesättet: då han ej kände till *fika* (*fijka*), ändrade han det till det välbekanta *fiska* (*fiskia*), som han fann giva god mening.

S. 211, r. 10 nedifr. ff.: "Oss emellom hemligen sagt: den sak [*ett mål*] wille iag wel aff ider . . wunnith haffue, huar iag wille man [skule] haffua ffortffarit [*fullföljt det*]." Ur ett brev från Erik Fleming till rådet i Reval (1547). Utgivarens tillägg av *skule* beror sannolikt på en missuppfattning av *man*: Detta ord är här ej pronomen, utan adverb = blott: "Om jag blott ville hava fullföljt", d. v. s. "hade jag bara velat fullfölja" (saken). *Man* såsom partikel = bara är vanligt i äldre nysvenska, se — för att endast hänvisa till ett par ex. — Gustaf den förstes registratur 10: 157 (1535), Gustaf II Adolf, Skrifter 490 (1622).

S. 301, r. 3 nedifr. ff.: "Som vell giörs behoff [af] saltt här ved Eders K: Mttzs gordar att salta fiskenn medh" (1554). Utgivaren har onödigt tillagt *af;* jfr Svenska Akademiens Ordbok under *behof* (B 871).

S. 309, r. 14 nedifr. ff.: "Thet the fattige skolle haffwe aff them (*adelsmännen m. fl.*) igänn, både salth och annedt, motte tho dubbelth vpbetale." Ur en handling från omkring

1555. Orddelningen är här felaktig; det bör vara: "dubbelth vp betale". Jfr: "Bettale the Lybske for . . alt annet szom the hans nådz kon: Ma:t dobbelt vp verdat och skattet." Gustaf I:s registratur 10: 78 (1535); "Gifva . . dobelt opp." Svenska riksdagsakter 1: 516 (1547) o. s. v.

S. 352, r. 9 nedifr. ff.: "Geffuer iach edher med (ↄ: myn) fulle magt, att j wille tala till Iacop Ioensson vm ten iordh, som Madz Larson haffuer köpth vtaff min sijskin barn" (1556). Utgivaren anser med orätt, att *med* står oriktigt för *myn*. *Med* är här = *mitt*, då *fullmakt* ej sällan är neutrum i äldre finländska källor. Exempel: "Fulmachtet." Bidrag till Åbo stads historia I. 6: 218 (1634). Därs. 222. "Sitt fulmacht." Därs. I. 7: 4 (1635).

S. 385, r. 10 uppifr. ff.: "Jtem nähr then menige man vdi hans [*Henrik Tysks*] befalningh mest haffuer behoff [aff] legefolckett, då lather han biude och bäste bondens folck" (1558). *Aff* är här onödigt tillagt, jfr Svenska Akademiens Ordbok under *behof* (B 872), där flere ex. på "hafva behof" med "direkt objekt" anföras. *Biude och bäste* är fel för *binde och bäste*, d. v. s. *binda och basta*. I vanliga fall heter det "basta och binda", se Svenska Akademiens Ordbok under *basta*, v. Formen *bäste*, som förut ej påvisats, beror på inverkan från tyskans *bästen*, medelhögtyskans *besten*.

S. s. r. 14 uppifr.: "Effter som för:te Hendrich förnimmer hwar [bonden] kan haffwe rådh till." Eftersom *hwar* här är = var och en, är tillägget "bonden" vilseledande.

4) Strödda anmärkningar.

Historiska handlingar XIII, 1: 186 (1565) förekommer ordet *rothefäller* om en drabants stallbröder. Fel för *rothesäller*. *Rootesällar* står hos Phrygius, Företal till P. Svarts Ährapredikning 23 (1620), *Rottselle* i Fosz 29 (1621), *rotesällar* hos Dryselius, Monarch-Spegel 333 (1691).

Bidrag till Åbo stads historia I. 7: 22, r. 12 uppifr: "En liten blåhena eller swättiesteen" (1635). Sistnämnda ord beror naturligtvis på feltryckning av *hwättiesteen* (obs. likheten mellan tyskt *h* och långt *s*). *Hvätjesten* (jfr medellågtyskans *wettesten*, tyskans *wetzstein*) av fsv. *hvätia* = hvässa är mycket vanligt i äldre nysv. Exempelvis anföras: "*hwettiesteen*" i Variarum rerum vocabula 43 (1538) och hos Rud-

beck, Atland I: 653 (1679); "*kwättiesten*" hos Runius, Dudaim 2: 80 (1712); "*Wättiesteen*" hos Kolmodin, Qvinno-Spegel 1: 508 (1732); "*vättjosten*" ännu hos Livijn, Samlade skrifter 1: 345 (1824).

Därs. I. 9: 40, r. 17 nedifr. ff.: "Då togh gemene borgare dhetta [*en uttaxering*] toleligen op, så när som Fläsch Mårthen, hwilcken giorde sigh här emot geenstörtigh och mootwilligh, frågandes hwart sakörerna tagha wäghen, som åhra falna, om dhe icke schullåt räckia dher till, såsom och att här togs många peningar och intet kommer staden till godo." Ur Åbo dombok för år 1637. "Schullåt räckia" är naturligtvis fel för "schull' åträckia". *Åträcka* (fsv. *aträkkia*) är ett rätt ovanligt verb. Det finnes uti följ. citat från samma dombok: "Emädan sal. her Mårthens egendom och inventarium ej så wida åttrack [*efter drack, sprack, stack*] att han som een creditor kunne blifwa betalter dett honom hafwa borde." S. 220. "Flere geldenärer woro på den ränta jnwijste, än som hon åtträckia kunde." Därs. 230. "[*Sander Wattsson*] bjöd Robert en . . växel till Stockholm och, der den eij åtträckia kunne, en obligation och landtgodz i vnderpant." Därs. I. 13: 203 (1638). Dessutom känner jag det från en av Rääf citerad handling från 1603: "Och uar där intätt annatt på samma thid att wtträtta än såsom om arff som alltid åtträker." Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergöthland 3: 153.

Skull i stället för *skulle* påträffas också annars i prosa, ej blott framför vokal, utan även framför konsonant[1]: Så t. ex. i en av R. Hausen utgiven handling från år 1666: "Skull[e] man, när sådant præsumerades, gifwa boskapen mallt och sallt." Bidrag till Finlands historia 2: 261. Vidare i ett brev från pfalzgrevinnan Elisabet till Hertig Adolf Johan: "Skulle wij nu för all däna wår möda, där wij nu skull[e] hafwa att förwänta gledje, af ett så kärt barn spöria contrariteten." Historiskt bibliotek utg. af Silfverstolpe. Ny följd I: 128 (c. 1687).

I vers förekommer *skull'* för *skulle* t. ex. hos Wivallius, Dikter 75 (1631), Bellman, Skrifter, Ny samling I: 23, 40 (c. 1770) o. s. v. Se vidare R. Berg, Om den poetiska friheten 16.

Quennerstedt, Karolinska krigares dagböcker 1: 112, r. 13 uppfr. ff.: "Blef jag om affton, då jag skulle gå till

---

[1] Analogi efter *skall*.

mitt spisqvarter hoos madame Fontaine, af 2:ne drukne slachtare, som woro rijdandes i full curier [och mig] på gatan mötte, öfwerfallen, i det de hög mig 2:ne hug öfwer hufwudet." Ur R. Petrés dagbok (1706). Utgivarens tillägg "och mig" är onödigt, emedan *af* framför "2:ne drukne slachtare" kan fattas såsom stående för *och*: *av* och *och* ha bägge uttalats *å*, vilket förklarar skrivfelet. Att Petré gjort sig skyldig till ett dylikt fel, står i god överensstämmelse därmed, att han s. 89, r. 1 uppifr. och s. 117, r. 1 nedifr. skrivit *af* för *att* (på förra stället för infinitivmärket, på det senare för konjunktionen [1]). Jfr även att han stavar *hwarse* för *warse* (s. 72, r. 4 uppifr.), *wärlden* för *wärden* = der Wirt (s. 87, r. 8 uppifr.) o. s. v.

Andra ex. från äldre nysvensk tid på *av* för *och* äro följande: "Tro Man H. Erkiebiskop Bispen j Åbo Doctor Jöns Elai, haf:r låtit vthgå en explication öfuer Cathechesin sampt den vthspridt iblandh Presterskapet i Stifftet af [= och] een Professor Theologiæ wid Abo Academia Doctor Enewald benembdh, skall hafua låtit något tryckia deremoth." Regeringsbrev hos Leinberg, Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet 4: 190 (1603). "Majoren . . von Delvich . . som . . lotat sig fram genom ovägade Moras af Skogar [= *och skogar*], och kommit på en By." A. Cronhiort i Handlingar till upplysande af Finlands öden under det Stora nordiska kriget 33 (1702). "Hr General och Öfver-Commendanten lärer . . förnummit dett Hr Gen:Majoren Cronhiort tänckt låta öfverstarnes Ramss och Wrangels Regementer sampt Prästerskapets af (? och) adelens Dragouner till Ingermanland marchera." J. Apolloff, Därs. 68 (1702). [Utgivarens frågetecken obehövligt].

I fornsvenska skrifter påträffas, som bekant, *aff* l. *off* någon gång för *ok*, se Ottelin, Studier öfver Codex Bureanus 1: 146, O. Östergren i Språk och stil 1: 88. Jag kan tilllägga följande exempel från övergångstiden mellan medeltiden och reformationstidevarvet: "Ericus . . lott . . ihiellslå keieser Lodewiik aff [= och] hertigh Bernno thill Brwnszuik." Oratio contra danos i Scriptores rerum svecicarum medii ævi 3: 55 (c. 1510; måhända avfattat senare).

---

[1] *Af* för konj. *at* redan i fsv., se Östergren i Språk och stil 1: 90. Så brukat också i ett ur drottning Kristinas registratur anfört brev hos Leinberg, Handlingar rörande finska kyrkan 4: 3 (1652).

Omvänt träffar man på *ok* för *af* i fsv., se Östergren cit. st. 89. Även i äldre nysv.: "Åhr och i samme sochen en hoop och [= *af*] dubblare och dryckestuter." Ärkebiskop Abrahams räfst 126 (1596). "Hoorkonones fader och moder wordo ofta vtaf deres kyrkioheerde såsom och vtaf andre och [= *af*] skylle och oskylla, ia och vtaf fougten warnade och förmante, att the icke sådant horerij skulle lida i sijn gårdh." Därs. 137. "Hon söchte efter honom och fick en hoop och [= *af*] ondh ordh af honom." Därs. 176. "Sedan dhe skutit sina gevär (och) [= *af*] mig emot hufvud." S. Löfving i Handlingar till upplysande af Finlands öden under det Stora nordiska kriget 409 (c. 1730). — Ännu så sent som i följ. ex.: "Talrika skaror och menniskor." H. Reuterdahl i Kyrkohistorisk Årsskrift 1906, s. 240 (1835).

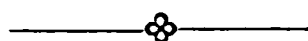
Neovius, Ur Finlands historia s. 366, r. 18 nedifr. ff.: "Hvad är väl orsaken därtil, at vårt kiära Finland, ehuru det ägt sina gamla inbyggare ända if:n de aldra äldsta tider tilbaka, och troligen förän Sverige ännu hunnit så ganska litet upodlas och blifva framstående i anseende til dess vidd och belägenhet?" Ur ett tal av M. J. Alopæus (1773).

I en not anmärker utgivaren, att meningen är avbruten efter ordet Finland: "såsom fortsättning lärer kunna suppleras 'är så litet odladt' eller 'är så fattigt'".

Anmärkningen beror på ett förbiseende: efter *Sverige* bör komma insättas, *Finland* är subjekt till *hunnit,* efter *Sverige* suppleras "fått sina inbyggare" eller något dylikt.

Lund i Juni 1907.

Th. Hjelmqvist.

Familje- och firmabeteckningarna på ~*s* i nutida svenskt riksspråk.

1. *Familje- och firmabeteckningarna på ~s äro "kritiska" bildningar.*

Ingen mera ingående uppmärksamhet torde hittills i den tryckta litteraturen ha ägnats de i svenskt mellanspråk och lägre språk mycket ymnigt förekommande familje- och firmabeteckningarna på ~*s* av typen Petterssons (t. ex. *Wedbergs ha det ju så smått*, A. C. Leffler Ur lifvet, sista saml. s. 36). Utförligast finnas de, så vitt jag vet, omnämnda i Beckmans Svensk språklära § 29 Märk 2 (8 rader). Vädjar man till sin egen språkkänsla för att få upplysning om förekomsten och karaktären av desamma, får man stundom ej heller någon bestämd ledning, och när man vänder sig till andra personer, med begäran att få veta, om de säga eller kunna säga så och så, händer det, att den ene svarar nekande och den andre jakande och den tredje upplyser om att han verkligen ej kan göra klart för sig, hur han i det ifrågavarande fallet skulle säga. Det torde förekomma, att samma bjudning även av en och samma person betecknas på följande olika sätt: "I afton är jag bjuden till Pettersson"; "... till Petterssons"; "... till herrskapet Pettersson"; "... till herrskapet Petterssons". Och om man också iakttagit, att i ett visst fall en form på ~*s* verkligen använts, så uppstår dock ofta ovisshet i fråga om denna *s*-forms karaktär till såväl form som betydelse.

När man säger *Peterssons är bra snälla* eller *Gamle grevens voro också tillräckligt rika för att kunna leva på större fot än alla grannarna,* A. C. Leffler Ur lifvet, sista saml. s. 29, eller *Grevens, vilkas gods låg alldeles i närheten av bruket, hade ju erbjudit henne plats som hushållerska hos dem,* Anna Wahlenberg i Svea 1904 s. 171, är visserligen familjebeteckningen på *~s* en utpräglad plural med pluralens kännetecken (efterföljande predikatsfyllnad och pronomen i pluralis), men den har alldeles samma uttal, d. v. s. är samma fonem, som genitivus singularis av *Petterson* och *Greven,* och den kan i vissa andra satser, t. ex. *Jag kommer från Peterssons,* i fråga om användningen knappast särskiljas från genitivus singularis med "underförstått" huvudord (hem, bostad, gård). Familjebeteckningarna på *~s* och genitiven på *~s* gå formellt över i varandra. Och vad betydelsen angår, så finner man jämte satser som de tre ovan först anförda, i vilka personbetydelsen är tydlig, även sådana användningar av *s*-formen, som när Strindberg i Skärkarlsliv s. 187 efter en liten ortbeskrivning säger *Detta är skräddarns,* i vilket fall ortbetydelsen är lika given som i de förra exemplen personbetydelsen; och mellan dessa ytterligheter ligga gränsfall (t. ex. det ovan anförda *Jag kommer från Peterssons* eller *Gick han till fiskarns, så kom han naturligtvis också in i huset på backen,* Anna Wahlenberg Underliga vägar s. 135), i vilka ena gången personbetydelsen, andra gången ortbetydelsen på grund av det inre tankesammanhanget är den förhärskande. Formerna av typen *Peterssons* bilda således serier, i vilka ur morfologisk synpunkt kasus rektus pluralis och kasus genitivus singularis och ur semologisk synpunkt person- och ortbetydelse mötas och övergå i varandra, utan att, såsom ofta är fallet i dylika serier, någon länk felas och måste genom hypotes framkonstrueras. En undersökning av dessa former måste sålunda lämna en illustration — tagen från det levande språket och därför kanske mera åskådlig — över det sätt, på vilket inom språklivet utvecklingen äger rum till form och betydelse, en utveckling

som är minst lika viktig som den rent ljudliga. Citat ur litteraturen, fullständigt belysande förekomsten av formerna i fråga, torde näppeligen kunna hopbringas; en del av de exempel, som ligga till grund för denna uppsats, äro därför tagna ur konversationen eller bildade för ändamålet och kontrollerade.

2. *Typexempel för familjebeteckningarna på ~s.*

Familjebeteckningarna på *~s* bildas av personnamn (nomina propria) och av en del singulara appellativer och användas för att beteckna medlemmarna av en viss familj, detta sista ord här taget i sin inskränktare bemärkelse, d. v. s. ej lika med ätt, släkt. Som stående exempel på dessa bildningar använder jag "Petterssons".

Typexempel, ordnade efter den ungefärliga frekvens, med vilken de olika bildningarna uppträda:

1) Lundkvists, Montgomery-Cederhielms, Natt och Dags; i lägre språk även: Lundkvistens.

2) Doktorns, grevens, ärkebiskopens.

3) Grosshandlar Bruns, major Palms, prins Bernadottes; i lägre språk även: färgar Lundkvistens.

4) Gustavs.

5) Morbror Edvards.

6) Farbror Salins.

7) Morbrors.

8) Klas Lewenhaupts.

9) Lewenhaupts på Beckershof.

10) Gamla grevens.

11) Unga Petterssons.

12) Fru Palmes.

13) Annas.

14) Mosters.

15) Jägers (för Jägerskiölds), P. A.'s.

16) K. R. Geijers.

17) Min brors.

18) Gustav Englunds, Maria Englunds (med *s*-formen bildad på sonens eller dotterns, möjligen också på hustruns namn).

Läsaren torde om möjligt ersätta de givna exemplen med andra honom bekanta av samma typer. Vissa *s*-bildningar, som av en person användas i dagliga livet, synas lätteligen uppkonstruerade och omöjliga, när de möta honom i en exempelsamling, där ej de konkreta förhållanden äro förhanden, under vilka de uppträda. Endast ett par exempel på det föregående, tagna ur litteraturen, må här anföras med *s*-formerna brukade dels som subjekt dels i ställning efter preposition: *Tusende hälsningar till farmor, moster, syskonen, Kjellmark, Troilis,* Geijer i Ur Geijers brevväxling s. 23; *Det betydde naturligtvis, att pastorns fått en påstöt att taga henne med,* A. C. Leffler Ur lifvet, sista saml. s. 57; *Greve Mårds voro de enda på hela trakten, som ännu brukade åka med spann,* A. C. Leffler Ur lifvet, sista saml. s. 29; *Doktor Wimans hade varit gifta i ett halvt år och hade i dag haft sin första tvist,* Brita Lindgren-Hedström i H. 8. D. 18: VI. 05, omslaget s. 2; *Dagarna gingo åter sin urverksgång hos grosshandlar Grehns,* Anna Wahlenberg Underliga vägar s. 26; *Början var att jag for ut till Malmsjö till Emil Sjögrens,* Anna Branting i Sv. Dagbl. 19: I. 06 s. 8 sp. 3.

Något dialektal anstrykning ha, åtminstone för en stadsbo, de utan tvivel ymnigt förekommande familjebeteckningarna på *~s* bildade av gårdsnamn. Ruben G:son Berg har för mig från Sörmland uppgivit sådana satser som *Kärrbos kommer allihop; Nävekvarns är sjuka; Prästgårdens kommer opp på förmiddan.* Jag har själv i Skånella i Uppland antecknat *Viggbys* (= de på Viggby), samt i en Närtuna-visa: "Ve Strömdals går di så raka, ve Lingons går di på släng . . . ve Fiskeså lever di än, å Vikens bor Ubbysmän." En studentikos bildning av likartat slag förelåg, när en Uppsalakamrat till

mig i samtal använde *Brundusiums* i betydelsen av dem på matstället Brundusium (fru Brundin med familj).

3. *Grundordet.*

Till grundord för familjebeteckningen på *~s* väljes oftast familjens tillnamn, vilket är för alla familjemedlemmarna gemensamt och således synnerligen väl ägnar sig till utgångspunkt för bildningen. Men även av ett namn, en titel eller en släktbeteckning, som blott tillkommer en medlem av familjen, göras dessa *s*-bildningar — då mest av en benämning på familjefadern i viss överensstämmelse med den gamla regeln "a parte potiore fiat denominatio". Hustruns namn kan emellertid också göra tjänst som utgångspunkt för en familjebeteckning på *~s*; så är fallet i exemplet *Annas.* Så benämnes stundom en gift dotters familj av hennes föräldrar; man må ju ej heller förtänka dem, om hennes namn ligger deras hjärta och mun närmare än svärsonens.

För övrigt kan det sägas, att bildningen går lättare, ju enklare och allmängiltigare grundformen är. Mot *unga Petterssons* är intet att invända, men *Pettersson juniors synes mig omöjligt att anse för vårdad svenska.

Att bildningsprincipen är kraftig, därom vittna de talrika ovan anförda typerna bildade till olika grundord. Detta visar ock ett sådant fall, som att jag efter typen *fröknarna Anna och Eva Petterssons* betecknat en familj, av vilken jag egentligen endast kände tvenne döttrar; detta torde emellertid vara en djärv bildning, kanske språkfel. Stundom använder man *s*-bildning av ett ensamt tillnamn, utan att man därför skulle kunna under samma omständigheter omtala någon enda av familjens medlemmar med blott tillnamn — även detta ett tecken till att *s*-formerna bilda en språklig grupp för sig, skild från grundordet och dess genitiv. Man säger mången gång t. ex. att man *mötte Petterssons på gatan,* även då det ej skulle falla en in att om någon av de enskilda medlem-

marna av familjen säga *Pettersson*; man skulle om dem kanske säga "tant Pettersson, farbror Pettersson och Anna Pettersson" eller "fru Pettersson, doktor Pettersson och fröken Pettersson".

Av det föregående har framgått, att grundorden till familjebeteckningarna utgöras antingen av egennamn (t. ex. *Petterssons*), av släktskapsbeteckningar (t. ex. *morbrors*) eller av andra appellativ i bestämd form (t. ex. *grevens*), någon enda gång av ett appellativ föregånget av possessivpronomen (t. ex. *min brors*). När ett appellativ, som ej är släktskapsbeteckning, utgör grundordet, är dettas bestämda betydelse formellt uttryckt, vanligen genom bestämda artikeln (t. ex. *grevens*). Dialektalt förekomma *s*-bildningar även av andra formellt obestämda apellativ än släktskapsbeteckningar, såsom *bagars* (jfr rspr. *bagarns*), *bryggars*, *skräddars*, *professors* och framför allt *grannas*. Ex. *Hos grannas* (titel på en samling skisser av Anna Wahlenberg), *till grannas*, *grannas hästar*, *grannas Erik*, *grannas far; jag såg grannas* (subjekt) *var åt kyrkan i dag; jag såg grannas* (objekt) *i kyrkan*. En eller annan dylik oartikulerad bildning banar sig väg in i den icke folklivsskildrande litteraturen, t. ex. det från en bekant barnlek kända "gå till grannas". *Hur som helst — ett är visst, nämligen att detta "gå till grannas" i denna fråga som i så många andra bevisar samhällsföreteelsernas organiska sammanhang*, Sv. Dagbl. 30: VII. 06 s. 5 sp. 1. Att på motsatt sätt egennamn vid bildande av familjebeteckningar stundom antaga bestämda artikeln för ändelsen *-s*, skall nedan påpekas.

4. *Ändelsen.*

Den ändelse, som tillägges grundorden vid bildandet av familjebeteckningarna, är *~s*, med de inskränkningar i denna regel som betingas av grundordens slutljud. Familjebeteckningen till *Geijer* slutas sålunda i uttalet ej på *r + s* utan på *ş*, och familjebeteckningen till *Hennings* är alldeles lika med grundordet. Familjebeteckningen är dock ofta mera noga än

genitiven med att bliva fonetiskt skild från grundordet, då, i olikhet mot vad ofta är fallet med genitiven, familjebeteckningens karaktär av något från grundordet skilt ej utmärkes genom ställningen i satsen. Under det att genitiven oftast står framför ett annat substantiv på ett sätt, som tydligt visar, att man ej har med en kasus rektus att göra, har familjbeteckningen på *~s* samma funktion i satsen som grundordet, varför det kan vara nödvändigt ur tydlighetens synpunkt, att den skiljer sig från detta genom en ändelse. I otvunget mellanspråk heter genitivus av *Fries* och *Topelius* nästan alltid på samma sätt som kasus rektus, *s*-avledningen däremot i allmänhet *Friesens* och stundom *Topeliuses*, vilket i mitt vanliga uttal är *topeliuș*[1]. Den i *Friesens* förekommande ändelsen *~ens*, respektive *~ns*, uppträder i mellanspråk efter starktryckig stavelse uti namn på *s*-ljud och, efter vad jag antar ehuru intet sådant exempel är mig familjärt, uti sådana på *sch*-ljud (t. ex. *Hirschens*), uti namn på andra ljud knappast annat än i lägre språk (t. ex. *Lundkvistens*). Förr synes denna ändelse dock även i det senare fallet haft en mindre vulgär prägel. Tegnér skriver i ett brev av 1831 *Faxens äro här och resa i morgon*, Efterl. skrifter II s. 268; i våra dagars mellanspråk skulle man däremot till *Faxe* knappast bilda annan familjebeteckning än *Faxes*. Denna olikhet mellan de olika periodernas språk sammanhänger antagligen med att fordom bestämd form av tillnamn var mycket vanligare än nu ("Sparren", "Totten" o. s. v.)[2]. Jag antar nämligen, att ändelsen *~ens* ursprungligen snarare varit en *s*-bildning till tillnamnets bestämda form på *~en*[3] än en bild-

[1] Den från latinet lånade genitivformen Topelii användes aldrig som familjebeteckning.

[2] *Vida betänkligare för det nordiska är Lingens envishet att alltjämt ävlas med det tragiska, vartill han är och förbliver odudlig*, Tegnér Efterl. skrifter I s. 129. Jfr Språk och Stil III s. 196.

[3] Värt att beakta är emellertid, att även tyskan har familjebeteckningar på *~ens* jämte dem på *~s*, t. ex. i Stinde Die Familie Buchholz, erster Teil, ed. Brate *Bergfeldtens* ss. 16, 25, 47, 51, 53, 90, 93, 111,

ning på ~*ens* till obestämd form. När sedan bestämd form av tillnamnet blev ovanligare i mellanspråk och fick en föraktlig eller också speciellt familjär biklang, inskränktes användningen av ~*ens* som ändelse i familjebeteckningar till en viss grupp av namn (typerna *Friesens, Hirschens*), där den av lätt insedda fonetiska skäl bibehölls, men där ~*ens* numera snarare är en plural avledningsändelse än den singulara bestämda artikeln +*s* och alltså utgör ett kanske enastående exempel på en plural avledningsändelse, som uppkommit av singular bestämd artikel + (genitiv)ändelsen ~*s*.

5. *För- och tillnamn äro singulara individnamn.*

Innan vi övergå till att undersöka, varest inom substantivens stora klass man har att placera bildningarna av typen Petterssons, torde det ej vara olämpligt att först kasta en blick på våra för- och tillnamn ur samma synpunkt. Henry Sweet indelar egennamnen — i den språkfilosofiska inledningen till New English Grammar § 158 — uti kollektiva egennamn (t. ex. Filippinerna, Alperna) och individuella egennamn. Till de senare böra, synes det mig, i svenska och engelska bland personnamnen räknas ej blott Karl, Karl Gustav, Karl Gustav Pettersson utan även — åtminstone till sin väsentliga användning — de s. k. familjenamnen, t. ex. Pettersson, vilka av Sweet räknas som kollektiva egennamn. Dagligen och stundligen användas tillnamnen som individnamn. Unge Pettersson får i skolan mottaga bannor och uppmuntringar under benämningen Pettersson; även när han blivit äldre, omtalas han mycket ofta och tilltalas ej heller

120; *Bergfeldtens Auguste* o. d. ss. 11, 13, 16, 48, 147; *Buchholzens* ss. 157, 178, 204; *Heimreichens Elisabeth* s. 72; *Krausens* ss. 9, 124. Det är ej uteslutet, att dessa tyska former styrkt den svenska bildningstypen på ~*ens;* de skulle t. o. m., ehuru detta är mindre troligt, kunnat ge upphov till densamma. Jfr för de tyska formernas historia gen. sg. Herzens: nom. sg. Herz, Hansens: Hans, Vossens: Voss, Mariens: Marie samt nom. plur. jungens: nom. sg. junge.

sällan som Pettersson, ja, i synnerhet om han tycker sig vara en betydande man, tecknar han sig kanske också själv gärna rätt och slätt — Pettersson. Allt detta är användning av det s. k. familjenamnet såsom individnamn. Mot denna synnerligen ymnigt förekommande användning kan, såvitt jag förstår, knappast sättas ett enda exempel, där ett ensamstående tillnamn i vanligt svenskt samtalsspråk brukas såsom kollektiv. *Beskow stavar sitt namn med dubbelt v* betyder "den oss bekante individen Beskow stavar sitt namn med dubbelt v" och ej "släkten B. (= Beskowarna) eller herrskapet B. (= Beskows) stavar sitt namn med dubbelt v".

6. *Familjebeteckningarna på ~s äro plurala kollektiver.*

I motsats till förhållandet med tillnamnen har man enligt min uppfattning plurala kollektiver i familjebeteckningarna på ~s [1].

Jag anser ej dessa *s*-bildningar vara genitiver. Gör man det, får man väl förklara "Petterssons" i ett sådant exempel som "jag såg Petterssons på gatan i går" såsom en ellips för "Petterssons familj och (inklusive) honom själv" [2]. Men detta synes mig ej vara en naturlig uppfattning. För min språkkänsla, liksom förmodligen för varje annan svensks, som förutsättningslöst betraktar språkbruket i denna fråga uti den nutida svenskan, betecknar *Petterssons* i det anförda exemplet ett flertal personer på ett sätt, som är självständigt och isolerat i förhållande till varje användning av genitiven. Jfr s. 131 slutet. *Petterssons* är enligt min mening en bestämd plural. Bestämd plural, ty den betecknar vissa,

[1] Den förste, som mig veterligen framställt meningen, att man i svenskan av tillnamn har plurala *s*-bildningar, är fil. lic. N. Flygare.

[2] Märk huru uttrycket, om det skall förklaras som ellips, ej kan utfyllas blott genom inskjutande av ett enda ord som huvudord, utan huru tanken kräver, att ett extra tillägg tillfogas huvudordet, vilket tillägg ej kommer att stå i något direkt förhållande till genitiven. — Om ellips se Sweet a. a. §§ 111, 112.

bestämda individer, och man kan aldrig säga t. ex., *två Petterssons, knappast heller i vårdat språk *några Petterssons[1]. Bestämd plural, ty jag begagnar även i den mest vårdade stilart, där uttrycket kan förekomma, och kan överhuvud ej tänka mig något annat än *Petterssons äro verkligen bra hyggliga; Petterssons, vilkas vackra villa vid Nynäs brann ned i våras, tillbringa sommarmånaderna i utlandet;* och *Jag var på bjudning hos Petterssons tillsammans med deras närmaste vänner.* Jfr exemplen ur litteraturen ss. *127* och *130*. Däremot heter det i vårdat skriftspråk *Befälet vid detta regemente är verkligen bra hyggligt* (bestämt singulart kollektiv).

Petterssons är dock ej en plural till egennamnet *Pettersson*; till intet egennamn finnes, såsom Noreen framhållit, plural, ehuru en plural form eventuellt kan bildas av ett sådant. Ej heller är *Petterssons* en bestämd plural vare sig till "en med namnet Pettersson" eller till "en av släkten Pettersson". Har man t. ex. varit tillsammans med tvenne oskylda ynglingar med namnet Pettersson, så heter det, om man överhuvud betecknar dessa med ett ord, *Petterssönerna voro ovanligt städade ungdomar*, ej *Petterssons voro etc. Liksom man å andra sidan ej heller använder bildningen *Petterssons*, när det gäller att beteckna alla medlemmarna av en släkt Pettersson; man säger ej *Petterssons ha alltid haft ljust hår, i betydelsen "medlemmarna av en viss släkt Pettersson ha tiderna igenom haft ljust hår". Nej, *Petterssons* angiver medlemmar av familjen, hushållet Pettersson och bland dem ej vilka två som helst utan alla eller alla i ett visst hänseende representativa eller ifrågakommande medlemmar. *Petterssons* är ett bestämt pluralt kollektiv[2] bildat med den plurala avledningsändelsen *~s*.

[1] I enstaka fall kan en familjebeteckning på *~s* även förekomma i s. k. totalitetsbemärkelse. Ex. *En ung läkare, som kommer till en småstad, kan ju alltid få umgås med borgmästarns.*

[2] En sammanfattningsplural enligt Beckmans terminologi. Se hans Sv. språklära § 25, 1.

Om vi nu vilja bland det svenska språkets ordförråd finna några ord, som vid en indelning av substantiven skulle komma att stå *Petterssons* nära, så ha vi att söka sådana ord som de plurala kollektiverna *ständerna*, *Filippinerna*.

7. *Den syntaktiska användningen av familjebeteckningarna på ~s.*

Förutom i ställning som subjekt, direkt eller indirekt objekt, predikatsfyllnad och genitivattribut förekomma familjebeteckningarna på *~s* mycket ofta styrda av preposition, särskilt av *hos*, *till* och *från* [1]. I Selma Lagerlöfs Jerusalem I har ett kapitel till överskrift *Hos skolmästarns*. Anna Wahlenberg skriver i Underliga vägar s. 317 *Ingen människa var bjuden utom Strands*. Ur ett brev har jag antecknat följande för den fria brevstilen typiska förbindelse: *Hon kommer att vara i Visby hos en konsul Björkander, släktingar till Hauffmans*. Även som partitivt attribut möta vi *s*-formerna: *Någon av Petterssons*; *Den näst minsta av Rappes, sju år gammal*; samt såsom apposition: *Dess värdfolk, greve Wachtmeisters, hade Tegnér sammanvigt i Kristianstad år 1825*, Wrangel i Brinkman och Tegnér s. 201. Likaså såsom led i sammansättningar: *Det tillämnade Åbergsbesöket* (i betydelsen "besöket hos Åbergs" eller "besöket av Åbergs"). *Grannas far* torde även, åtminstone på vissa trakter, vara ett sammansatt ord med *s*-avledning som första led. Karlfeldt skriver i ett ord *Se på grannasfar, så vådligt han kör*, Fridolins lustgård s. 99. I sådana för mitt eget språkbruk främmande uttryck som *Petterssons Lina* [2], vilka nog också på sina håll äro sammansättningar, antar jag, att *Petterssons* ibland är genitiv av

[1] "Petterssons äro bra snälla. Jag har sett Petterssons i dag. Jag har lånat boken åt Petterssons. De, som står där, är Petterssons. Petterssons största skatt är deras Johanna. Jag har varit hos Petterssons i dag och frågat dem om ... Jag skall gå till Petterssons i dag och fråga dem om ... Jag kommer just nu från Petterssons och hörde av dem ..."

[2] Titeln på en bok av Sigurd.

individnamnet, ibland av *s*-avledningen och ibland ligger på gränsen mellan dem bägge. *S*-formen kan med sig förena bestämningar, såsom i den ur ett brev antecknade satsen *Jag bor ännu kvar hos de mycket förekommande Gerles.* Natanael Beckman har i sin grammatik § 29 exemplet "Alla Bergs ä' sjuka". Även får man lätt nog höra sådana uttryck som *De där Petterssons är alltid så högfärdiga.* Däremot är det nog en outrerad konstruktion att med Henning Berger i Strix' Midsommarnummer 1903 säga *Men fröken Åström (apropå, känner du några Åströms?) drar omkring barnet i en liten vagn nu om dagarna och har köpt en massa leksaker åt kräket* — familjebeteckningen på *~s* är ju till sin karaktär en bestämd plural och kan näppeligen omedelbart före sig tåla ett *några,* lika litet som ett grundtal (*Två Petterssons).

Det har redan s. 127 anmärkts, att jämte *herrskapet Pettersson* användes *herrskapet Petterssons.* I en skrivelse i N. D. A. 20: II. 97, undertecknad Axel Rundberg, förekommer på ett ställe *herrskapet Lindens,* men på följande rad i samma skrivelse står det *herrskapet Brag.* Vidare må anföras *Herrskapet Svenssons umgås hos själva häradshövdingens, och häradshövdingens äro folk, som icke bjuda vem som helst i sitt hus,* Ernst Ahlgren Efterskörd s. 56. *Varieté utan punsch hade herrskapet Wahlgren arrangerat lördags och söndags afton,* Fyris 5: IV. 97. *S*-formen använd efter ordet familj tillhör möjligen en något lägre stilart. En dödsannons i Sv. Dagbl. 27: XII. 04 är undertecknad *familjen Rossander,* men jag har själv skriftligen på det hjärtligaste gratulerats av *familjerna Lundins.* Ur en tidning, Bil. till Sanningsvittnet 1896, har jag antecknat *Vännerna Schöldborgs från Norrköping mötte här. Han är förvaltare hos baron Hisinger . . .* Och likaledes ur en tidning *Av det tal, br. Sundberg höll, framgick, huru vännerna Baumans de år, de tillhört församlingen, varit stödjepelare i flera avseenden.* De flesta personer med skolbildning torde, om de ej tillhöra frikyrkliga kretsar, mindre tilltalas av uttrycket *vännerna Schöldborgs* än av *vännerna Schöldborg,* men det förra uttrycket har det givna språkliga företrädet, att det

anger personerna som medlemmar av samma familj. Säkerligen mycket ovanlig och kanske mera firma- än familjebeteckning är *s*-formskonstruktionen i följande exempel: *Överraskningen* [över Cleos tidiga ankomst] *är förlåtlig; till och med direktion Uddgrens blev offer för densamma,* Cadet i Sv. Dagbl. 5: V. 04 s. 6.

Den frihet, med vilken familjebeteckningarna på *~s* kunna uppträda i olika syntaktiska funktioner med på det hela taget bibehållen utpräglad betydelse, bidrar naturligtvis i hög gråd till att konstituera dem som en självständig från genitiven skild grupp.

8. *S-formernas betydelse och användning i jämförelse med namnpluralerna på ~arna och ~erna.*

Vi sågo nyss, att det förutom pluralen *Petterssons,* vilken betecknar alla eller alla ifrågakommande medlemmar av en familj Pettersson, även finnes en plural *Petterssönerna,* vilken betecknar antingen vissa eller ock samtliga individer, som tillhöra en och samma släkt Pettersson eller överhuvud taget bära namnet Pettersson. Ännu ett belysande exempel må anföras. Lika väl som vi om en bekant familj Geijer säga *Jag är bjuden till Geijers på middag i dag,* lika omöjligt är det att om medlemmarna av släkten Geijer säga *Geijers tillhöra i allmänhet Värmlands nation; det måste heta *Geijrarna tillhöra i allmänhet Värmlands nation.* Denna senare plural är det ock, som användes för att beteckna de särskilt namnkunniga eller eljes i det offentliga uppträdande personerna med ett och samma namn, de må vara far och son eller bröder eller kanske ej alls släkt, t. ex. *Sturarna, Messenierna, Rudbeckarna, Karlarna* eller, om vi gå till våra dagar *Dyrssarna* (jämte *bröderna Dyrssen*), *Geijrarna* (om de bägge samtida professorerna vid Uppsala universitet) o. s. v. T. o. m. professor och fru Oskar Montelius (således man och hustru) skulle ej kunna omtalas som *Monteliuses, om det

gällde ett allvarligt omnämnande av en offentlig diskussion, där de bägge uppträtt; snarare kunde de då betecknas som *(de bägge) Montelierna,* ehuru man ju i det offentliga livet är van vid att med detta uttryck avses män. Familjebeteckningarna på *~s* ha någonting privat och familjärt över sig samt omtala personerna som familjemedlemmar, ej som offentliga personer. Därför heter det också i främmande personers mun *Konstnärsfamiljen Knut Ekwall* och inte *Ekwalls, när man talar om familjens medlemmar som offentligt uppträdande. Och det beror nog på utländskt inflytande från språk, som ha *~s* till pluraländelse i större utsträckning än svenskan, att man får se sådana uttryck som *På Novillaterrassen var det fullt med folk — som det alltid är, när Caponsacchis spela,* Stockholmsbladet, landsortsuppl. 3: VII. 1903; och nämnda inflytande är obestridligt, när det på a. st. om tvenne bröder, clowner, skrives *Men nog saknade man Villands alltid.*

För att en *s*-avledning skall kunna användas om en familj, är det ej nödvändigt, att denna består av man och hustru (och barn). En *s*-avledning kan beteckna en änka och hennes barn, en sådan kan ock brukas om t. ex. tvenne systrar, som ha hushåll tillsammans, åtminstone om de bo på samma ställe, där det gamla föräldrahemmet en gång fanns, och ännu liksom tyckas representera detsamma. *S*-bildningen av typen Petterssons begagnas dock i allmänhet inte för att beteckna ett mindre hushåll, som den talande har klart för sig bestå av blott en person med tjänare (*Wahlunds); en tiggare kan möjligen i detta fall använda *s*-formen, men ej en person, som är jämnställd med husets herre och vet, att denne ej har familj. Det sistnämnda leder tanken på att *s*-formen nog ibland väljes, när den talande vill göra uttrycket mera opersonligt och ej sätta sig på samma höga eller låga nivå som bäraren av namnet. Jfr s. 131 nederst.

Det kan inträffa, att *s*-bildningen kommer att beteckna föräldrarna i motsats mot barnen. Ex. *Hur många barn har Petterssons?* När det gäller en ungdomsbjudning, där t. ex.

två systrar och en bror Salin äro inbjudna, kan man å andra sidan få höra *Salins* använt om dessa, trots att familjen också består av far och mor och ännu en syster. De tre förstnämnda äro de enda inbjudna och därför också de enda av familjen, som den talande gärna kan mena i ett sådant exempel som *Salins komma ej; de ha skickat återbud.* Lättare får man nog i ett sådant exempel *s*-form, om syskonen äro av olika kön, än om de äro blott bröder eller systrar; i det förra fallet representera de bättre ett hem med dess förening av maskulina och feminina element.

Familjen, ej i vanlig betydelse utan som ekonomisk institution, hushållet, gårdens folk, betecknar *s*-formen i ett sådant exempel som *Grevens har slutat att köra in hö nu* och torde då förekomma även om en ungkarl och hans gårdsfolk.

Ur betydelsens synpunkt är det ibland likgiltigt, om *s*-avledning eller annan pluralbildning till ett tillnamn användes. Om en person i detta fall begagnar sig av den förra eller senare, beror nog ofta på att den andra ej tilltalar honom på grund av sin formella beskaffenhet eller på grund av den association, som den förorsakar. Så säger han kanske i ett visst fall *Lagers* för att undvika associationen med apellativa pluralen *lagrarna*, men däremot *Henningsarna*, *Topelierna* på grund av svårigheten att bilda formellt tilltalande *s*-avledningar till Hennings och Topelius.

9. *Familjebostadsbeteckningarna på ~s.*

I de fall av *s*-bildningar, som hittills behandlats, t. ex. det typiska *Petterssons är bra snälla*, hava *s*-formerna tydligen personbetydelse. Men denna betydelse är ingalunda lika given i alla exempel. Säger jag *Jag skall kila över till Petterssons; jag har inte varit där på så länge,* så skulle kanske någon vara böjd att påstå, att *Petterssons* i detta exempel ej betecknar medlemmarna av familjen Pettersson, utan deras bostad, således ej är familjebeteckning utan familjebostads-

beteckning, och han skulle kanske särskilt påpeka, att formen i den följande satsen motsvaras ej av en personbeteckning utan av ortsadverbet *där*. Detta sista är emellertid ej bevisande: dels kan *där* förekomma efter uttryck bestående av ortspreposition + tydlig personbeteckning[1] (detta beroende på att ortspreposition + personbeteckning alltid anger ort), dels skulle jag ha kunnat i stället bilda meningen på följande sätt: *Jag skall kila över till Petterssons; de gör det alltid så trevligt för en.* Ortsprepositionerna *till* och *från* hava, i motsats till ortsprepositionerna *bredvid, i* m. fl., så allmän betydelse, att det i många satser ej blir omening vare sig prepositionen skulle efterföljas av beteckning på personer eller av beteckning på dessa personers bostad. Men om också den sats, från vilken vi utgingo, skulle gå att rädda för personbeteckningarna, så finnas andra satser, där detta har sig svårare. Om man tar ett sådant exempel som *Varifrån kommer du? Från Petterssons, men där var ingen hemma,* så är det tydligt, att *från Petterssons* ej är lika med "från de personer, som utgöra familjen Pettersson" — dessa voro ju ej hemma — utan betyder från deras bostad, hem, gård. På liknande sätt förhåller det sig också i följande exempel: (Herrskapet Pettersson är på bjudning hos herrskapet Andersson, men har ej medtagit paraplyer. Fru A. till sin man:) *Vart skall du gå?* (Herr A.:) *Jag skall springa till Petterssons och hämta deras paraplyer.*

I sådana exempel som de två sist anförda är det antagligen två slags uttryck, som öva association:

1) familjebeteckningarna av typen Petterssons. I den mån som dessa inverka är familjebeteckningen egentligen = medlemmarna av den familj, om vars bostad man talar, och kan jämföras med sådana ortnamn som *Lothringen, Hessen,*

[1] Ex. *Jag är fortfarande nöjd, att jag kom att bo en tid hos pastor X., ehuru det ej blev så mycket arbetat där, som jag skulle önskat. — Hos min kusin tror jag också att jag får mycket roligt, ty det lär där finnas många barn att leka med.*

Preussen, *Böhmen*, vilka historiskt sett betyda Lothars ättlingar, hessare etc. eller kanske rättare såväl Lothars ättlingar som det av dem bebodda landet etc. [Jfr beträffande beröringen mellan ort- och personbeteckningar i **sv.** likheten i betydelse mellan *Egypternas land* och *Egyptens land; Ön Bornholm hör till danskarna* och *Ön Bornholm hör till Danmark.* Vidare å ena sidan **sv.** *Och han trodde, han och hela hans hus*, Joh. 4: 53; *En af det "gamla Hernösand", f. tulluppsyningsmannen F. A. Nyström, har avlidit*, ur en tidning; *Prompt vår sold vi vilja ha, annars gå vi till Oranien*, Snoilsky; *Berlin, Lübeck* som personnamn; *Påboda* = Pettersson i Påboda[1] o. s. v. Och å andra sidan **sv.** *Han bor i Jakob, i Adolf Fredrik, i Klara* o. s. v. **fsv.** *a annan* = på en annans åker, Östgötal. BB XIX; *a mik* = på min åker, **a.** st. **got.** *qemun fram þamma synagogafada, qiþandans . . .* = . . . kommo några från synagogföreståndarens hus och frågade . . . Mark. V. 35. **ags.** Ex. från Orosius: *Ac þa lond on easthealfe Danais þe þær nihst sindon, Albani hi sint genemde in Latina, we hie hataþ nu Liubene.* — *þas land syndon Creca leode* (= dessa land äro grekernas folk). — *þonne is sio eastemeste þeod haten Libia Cirimacia.* — *þonan westnorþ is þæt lond þe mon Ongle hæt.*]

2) sådana konstruktioner som *Petterssons hus, Petterssons våning, Petterssons bostad.* I den mån dessa inverka är i de två givna exemplen *s*-formen *Pettersons* en genitiv, som med ellips av bostad eller något dylikt ord står ensam. [Jfr i främmande språk *a*) (elliptiska) uttryck bestående av prep. + gen. (se Delbrück Vergleichende Syntax III § 51, Stamm-Heyne-Wrede Ulfilas[9] s. 436): **grek.** efter ἐν, εἰς, ἐκ t. ex. εἰς Πλάτωνος; ἐν Ἅιδου; μανθάνειν ἐν κιθαριστοῦ. **lat.** efter ad, in, ante, ab t. ex. *ad Martis; ad Dianæ; pugnatum est ad Spei.* **got.** *af Areimaþaias,*

[1] Jag har t. o. m., ehuru alldeles sporadiskt, hört *Anna Ultuna* användas som benämning på en jungfru, som förr tjänat på Ultuna. Därmed är att jämföra det norska och danska, även på Gottland förekommande namngivningssättet med gårdsnamnet som tillnamn, t. ex. Synnöve Solbakken.

Mark. 15: 43; *af Beþanias,* Joh. 11: 1; *gaggiþ sums manne fram þis fauramaþleis,* Luk. 8: 49. **mndl.** *tote Lamfroits bi den tune,* Rein. 879; *volghedem al tote des bisscops int hof,* Maerl. 2. 146 (cit. Grimm IV s. 261). **isl.** efter at (synnerligen vanligt) och frá, t. ex. *at Herjafǫðrs,* Vǫluspá 44; *at ins tryggva vinar,* Hávamál v. 67; *at Rögnwalds jarls,* Haralds Saga hins hárfagra 23 s. 67 i Heimskringla, Uppsalaavtr.; *gistu þeir í Grímstungum at auðigs bónda,* Gunnlaugs saga ormstungu; *frá Bjarnar,* Heimskringla, Uppsalaavtr. I s. 130. **fsv.** *at sialfs sins,* Östgötal. Eghna sal III. **fda.** *at annars mans,* cit. Falk-Torp. **eng.** *at Brown's; at the Browns'; to the doctor's; headmasters always recommend St. John's* (ett college); *at St. Mary's.* *b*) uttryck bestående av best. art. + gen.: **grek.** t. ex. ὁπότε ἔλθοις εἰς τὴν ἐκείνου = till hans land, stad, Xenophon Memor. Lib. II Cap. III. 13 (exemplet erhållet av H. Geijer); dylik konstruktion i personlig betydelse i **mht.** *die Ermrîches* Rob. 255, cit. Grimm IV s. 261. *c*) prep. ingående uti ortnamn, som användas såsom kasus rektus: **ags.** *to þæm porte þe mon hæt æt Hæþum,* Orosius Sweet's Extracts s. 16 r. 97. **isl.** *til selja þorsteins, er heita á þorgilsstöðum,* Gunnlaugs saga ormstungu. — En förening av 1) och 2 *c*) torde föreligga i Orosius Sweet's Extracts s. 16 *se . . . hyrþ in on Dene* jämte på samma sida *þe in Denemearce hyraþ.*]

I ett sådant av ortsprepositionen *till* (eller *från*) + *s*-form bestående uttryck, som det från vilket vi utgingo s. 141 nederst, ha vi uti *s*-formen ett morfem, som står på gränsen mellan *s*-avledning — plural familjebeteckning såväl som singular ortbeteckning — och elliptiskt genitivt uttryck, samt ett semem, som ena gången kan vara personbeteckning och andra gången ortbeteckning. Vi få genom detta och övriga i samma sammanhang anförda exempel en serie uttryck, för vilken ur semologisk synpunkt såsom ena ytterligheten kan uppställas ett sådant exempel som *Jag skall kila över till Petterssons; de gör det alltid så trevligt för en,* i vilket tydlig personbetydelse föreligger hos *s*-formen, och såsom andra ytterligheten med

ortbetydelse hos *s*-formen t. ex. följande fall: (jag har under herrskapet P's utländska resa åtagit mig att ha tillsyn över en pågående reparation av deras hus och säger) *Jag skall kila över till Petterssons och se efter, huru långt målarna ha hunnit.* Inom den nämnda serien *s*-former beror det på tankesammanhanget och på meningens yttre byggnad, om person- eller ortbetydelse skall tillskrivas *s*-formen.

Det har ovan s. 142 framhållits, att även förbindelsen ortspreposition + personbeteckning anger ort. Uttrycken *från* eller *till Petterssons* och *från* eller *till Pettersson* äro dock ej att jämställa med varandra till betydelse och användning. Som vårdat samtalsspråk torde språkkänslan kunna erkänna meningen *Jag kommer från Petterssons, men där var ingen hemma,* under det att den ej i samma stilart gillar *Jag kommer från Pettersson, men där var ingen hemma.* Skillnaden mellan uttrycken *från (till) Petterssons* och *från (till) Pettersson* synes vara, att i det senare själva substantivet aldrig har ortbetydelse, medan sådan lätt nog intränger i en *s*-form, som föregås av ortspreposition. *Pettersson* i uttrycket *från (till) Pettersson* är samma semem som Pettersson i *Jag såg Pettersson på gatan; Petterssons* i uttrycket *från (till) Petterssons* är däremot på grund av association med uttryck av typen *Petterssons bostad* i allmänhet semologiskt ej identiskt med den rena personbeteckningen *Petterssons* uti *Jag såg Petterssons på gatan.*

I motsats till förhållandet vid de rena familjebeteckningarna tyckas de av *från* och *till* föregångna *s*-formerna uppträda ej blott i betydelsen av en familjs boningsplats utan även av en ungkarls, åtminstone om denne har en hel gård, ett helt ställe. Tjänare kunna ju bidraga till att bilda ett hushåll, en gård, ett hem, ehuru de ej kunna konstituera en familj. En mening sådan som *Jag skall till doktorns i afton och sko hans häst* synes mig ej alls otänkbar i riksspråk även om doktorn är ungkarl. Familjebostadsbeteckningen på *~s* synes, som mycket naturligt är, ha något mindre förtroligt och personligt

över sig än familjebeteckningen på *~s*, liksom fallet är med denna i förhållande till det rena egennamnet. Jfr s. 131 nederst och s. 140 nederst.

Som av det ovanstående framgår, hava vi uti *s*-formerna i förbindelse med ortspreposition träffat gränsbildningar, ej en så typisk och på det hela taget isolerad grupp avledningar, som vi funno i familjebeteckningarna på *~s*. Uppträda då aldrig bildningarna på *~s* som utpräglade familjebostadsbeteckningar? Exempel därpå kunna uppletas, ehuru sådana ej äro ymnigt förekommande i städernas riksspråk [1].

---

[1] På landsbygden i olika trakter av Sverige synas däremot familjebostadsbeteckningarna förekomma i desto ymnigare användning och stundom övergå till rena ortnamn. Endast några få spridda notiser lämnas här, först från nordvästra Östergötland där enligt uppgift en mängd mindre ställen, som i kyrkböcker och på kartor kunde ha andra namn, i dialekt och dialektfärgat riksspråk för en trettio år sedan allmänt benämndes och väl fortfarande benämnas med *s*-former bildade på innehavarnas namn, t. ex. »... till Hammarlunds», »Niklases ligger vid sjön». På ett ställe bodde en knekt, som hette Moberg; stället kallades "Mobergs", och även sedan Moberg dött och hans hustru och barn kommit därifrån och en annan knekt, Svärd, tagit stället i besittning, fortfor benämningen "Mobergs" att användas av många, så att min sagesman blev helt förvånad, när han kom till folkskolan och där fick höra andra barn kalla stället "Svärds". — Från Småland anföras i H. & E. Folkminnen s. 8 (Sv. Landsm. 37:de h. 1889): ja ska gå te Pär-Jons å bora sten; di stante mett för Jonas-Pärs. — Om man t. ex. i Selanders kartor över Sverige slår upp Gottland, blir man alldeles förvånad över vilken massa ortnamn på *~s*, som man finner där; jag antecknade omkring 90, av vilka några förekommo mer än en gång. En gottlänning, N. Kalström, har för mig uppgivit bl. a. följande ortbenämningar: Bomunds, Botels, Bu̇rs (en socken), Jugennes, Maldes, Mickelgårds, Mickels, Niksdjups, Petes, Pilgårds, Rigges, Sigleifs, Smiss. Ex. Andersson från Bomunds; Bomunds (Pilgårds, Mickels) är värd(t?) 5,000 kronor; Maldes (Rigges, Sigleifs) är en liten gård; Niksdjups är ett litet ställe; Burs är den sydöstligaste socknen på ön; Han bor på Mickels grund (men Han bor på Husarve grund). Jfr Vi såg Bomunds (Pilgårds), de skulle till kyrkan; Jugennes Lars (men Hemmor Lars Larsson). — I Fasterna i Roslagen har jag antecknat: Ve Erikäs (= hos Eriks); Ve Kall Kals (= hos Karl Karlssons). —

I början av uppsatsen anfördes ett exempel ur Strindbergs Skärkarlsliv s. 187, där det efter en ortbeskrivning heter *Detta är skräddarns.* Vidare exempel äro *En liten bäck rinner utmed Petterssons* (*utmed* är en preposition, efter vilken det ej är likgiltigt, om man anger person eller personens bostad; jfr ovan exemplen med *till* och *från* s. 141 f. samt uttrycken med *hos*, efter vilken preposition det aldrig följer ortbeteckning); *Det där är Gumperts; Bredvid Gumperts ligger Toréns; Skall det vara Fogelbergs* (om man ej känner igen Djursholmsvillan). I Sundsvalls läroverks katalog för vårterminen 1903 står i kolumnen för pojkarnas bostäder vid en lärjunges namn enbart *Heffners.* Ej precis bostaden utan snarare hemmet i betydelsen av ekonomisk institution, hushållet (jfr s. 141) betecknar *s*-formen i satsen *Professor Grans tycks vara ett dåligt inackorderingsställe,* liksom när, låt oss säga, fru Öman vid telefonering till sin kryddbod säger *Det är från Ömans.*

I de tvenne sista exemplen är *s*-formen ur formell synpunkt kanske en övergångsform mellan singular och plural *s*-avledning. Den stora betydelse, som en substantivisk predikatsfyllnad kan ha för uppfattningen av numerus hos en som subjekt stående *s*-form, synes av att, i den ovan ur ett samtal anförda satsen, *Professor Grans* givet skulle vara plural *s*-avledning (familjebeteckning), om ett pluralt substantiv gjordes till predikatsfyllnad, t. ex. *Professor Grans är inte alls några matmänniskor.*

När en *s*-form har utpräglad ortbetydelse, såsom i flere av de nu anförda exemplen, så är den en singular *s*-avledning. I exemplet *Det där är Gumperts* är således *Gumperts*

H. Geijer har meddelat mig från ångermanländskan: Han bor i Hammarströms (märk prepositionen "i"); Hon har tjänat i Hammarströms; Hon har tjänat i Pastors; Brita i Borins. — I detta sammanhang må ock påpekas, att sockennamnet Sevalla i Västmanland av Noreen i föreläsningar förklarats som ursprunglig genitiv av mansnamnet Sighvaldi.

grundform, "nominativ", av en *s*-form med ortbetydelse avledd av tillnamnet Gumpert. Dessa singulara *s*-avledningar utgöra visserligen ej en så stark bildningstyp som de plurala *s*-avledningarna med familjebetydelse. Dock synes man mig knappast heller beträffande de förra ha skäl att tala om ellips, ehuru man vid dem, i motsats till vad förhållandet är vid familjebeteckningarna, skulle kunna på ett naturligt sätt utfylla satsen med ett ord (gård, bostad, villa, hus), till vilket *s*-formen vore genitivattribut. Att ett sådant ifyllande är möjligt, gör, att man vid reflexion lätt nog är böjd att förklara *s*-formen som elliptisk genitiv, men konstituerar dock i själva verket ej ellips, om nämligen uttrycket även dessförutan har en isolerad och självständig karaktär, vilket här synes vara fallet. Däremot torde uttryck, som höra under den i detta moment s. 144 påvisade serien av *s*-former föregångna av ortsprepositionerna *från* eller *till*, kunna anses utgöra gränsfall mellan elliptisk konstruktion och *s*-avledning. Efter preposition torde ibland *s*-former komma till användning i sådan betydelse, som de ej gärna antaga i prepositionslös ställning. Sålunda vet jag mig, ehuru jag ej kände det som korrekt, om en ungkarls våning och hushåll ha i samtal använt uttrycket *hos Aspenbergs*, därtill föranledd av att personen i fråga var bortrest och jag således ej kunde säga "hos Aspenberg". Så torde ock *till mosters* förekomma, även om mostern är änka med blott små barn och man aldrig om familjen skulle bruka nominativen "mosters" utan säga "moster och småkusinerna" eller något dylikt. Jfr s. 145 nederst. Det synes ganska möjligt, att genesis till *s*-avledningarna framför allt är att söka i en vidsträckt och elastisk talspråksanvändning av konstruktionen preposition + elliptisk genitiv.

10. Schema över familje- och familjebostadsbeteckningarna på ~s.

Morfologisk synpunkt.

Petterssons ligger vid sjön. Singular *s*-avledning.

Petterssons är bra snälla. Plural *s*-avledning.

Det är från Petterssons (vid telefonering). Gränsfall mellan singular och plural *s*-avledning.

Semologisk synpunkt.

Petterssons är bra snälla.
Personbetydelse: familj.
S-avledning.

Han bor hos Petterssons.
Personbetydelse: familj.
S-avledning.

Jag skall kila över till Petterssons; de gör det alltid så trevligt för en.
Väsentligen personbetydelse: familj.
S-avledning.

Jag skall kila över till Petterssons; jag har inte varit där på så länge.
Ibland personbetydelse: familj. Då grundform plur.
Ibland ortbetydelse: familjebostad. Då gränsfall mellan *s*-avledning och elliptisk genitivkonstruktion.

Snett emot Petterssons bor major Palm.
Väsentligen ortbetydelse: familjebostad.
Gränsfall mellan *s*-avledning och elliptisk genitivkonstruktion.

En liten bäck rinner utmed Petterssons.
Ortbetydelse: familjebostad.
Väsentligen *s*-avledning.

Petterssons ligger vid sjön.
Ortbetydelse: familjebostad.
S-avledning.

Morfologisk synpunkt.

Vårt hus är större än Petterssons.
Elliptisk genitivkonstruktion; genitiven antingen av det singulara tillnamnet eller av den plurala familjebeteckningen.

11. *Firmabeteckningarna på ~s.*

Jag övergår nu till att något omnämna firmabeteckningarna på *~s.* De ord, som jag kommer att säga härom, röra framför allt bruket i fråga om speceri- och manufakturaffärer, bageributiker o. s. v., om vilka *s*-formen ymnigt förekommer i snart sagt var mans mun, samt bruket i fråga om schweizerier. Hur saken gestaltar sig, när det gäller den högre affärsvärlden, bankirfirmor, industriella anläggningar och skeppsrederier, vet jag ej rätt väl.

Om man i Stockholm går nerför Smålandsgatan över Norrmalmstorg, ser man på vänster hand över några stora utställningsfönster en skylt med inskriften "Åkerholmska bosättningsmagasinet"; nedanför fönstren finnas också skyltar, men på dessa står blott *Åkerholms.* Och på andra sidan torget varseblir man ordet *Holmbloms* i jättelika bokstäver uppe på taket av ett femvåningshus, i vilket inrymmes "A. B. Holmbloms Kappaffär". Vi finna alltså vid samma torg tvenne firmor, som vid skyltning begagna firmabeteckningar på *~s.* Detta är ett användande av *s*-formen som första person, vilket möjligen kommer att vinna terräng, men ännu verkar nymodigt[1]. Den första firma, som mig veterligen uti Stockholm i annons eller skylt begagnade *s*-formen, är Silvanders Herrekipering (ursprungligen Göteborgsfirma), vilken åtminstone så tidigt som 1897 i Sv. Dagbl. benämnde sig *Silvanders.* Vidare har jag såväl i annons som på skylt iakttagit *Ströms* för C. H. Ström och C:o English Hat Magazine och på skylt *Rosenbergs* för Rosenbergs Paraplymagasin. Långt oftare begagna firmor *s*-formerna som sin telegrafadress, och allmänheten brukar dem ständigt i dagligt tal om firmor, som de omtala, d. v. s. som tredje person. I stället för att någon, om han uttryckte sig omständligt, skulle säga, att han kommer från G. Olsons

[1] Kanske ännu mer ovanligt är det, att en familj använder *s*-avledning på skylten på sin tamburdörr. Det enda exempel därpå, som jag erinrar mig ha sett, var i ett hus i Uppsala, där på en tamburdörrskylt stod *Normellis.*

Speceriaffär, säger han i allmänhet helt enkelt, att han kommer *från Olsons,* liksom han omtalar, att han *tittat in till Olsons vid Floragatan* samt fått just vad han ville ha *hos Olsons.* Är man nära bekant med herr Olson och van att vid sina uppköp i dennes affär betjänas av honom själv, använder man nog ej *s*-formen utan säger, att *Olson har bra saker,* att man skall gå *till Olson* och köpa det och det o. s. v.

Exempel ur Nya Dagl. Alleh. 1894 och 1895 dels med, dels utan *~s,* vid vilka man emellertid ej får av skrivningen, vare sig det står *s*-form eller icke, med full säkerhet sluta till att författaren i talat mellanspråk skulle begagnat den skrivna formen: [Juvelerarfirma] *från Möllenborgs;* [Engelska och franska varor] *snett emot Sörmans hava vi Lejas etablissement;* [Lax- och fågelaffärer] *till Bergfalks i Gråmunkegränd, G. Carlsson vid Stora Nygatan eller Tiberg vid Slöjdgatan;* [Fruktaffärer] *hos Åkerblads vid Vasagatan, Norrmans vid Lilla Nygatan eller Jippsons uppe vid Karlavägen;* [Viktualieaffärer] *hos fru Holmberg, Slakteribolaget, Sjögrens och Falks . . . hänga skinkorna . . . på sina krokar;* [Bokbinderi och bokförlag] *från Herzogs.*

Andra exempel, först sådana på schweizerier o. d.: *En eftermiddag kort efter majfesten, då jag av en händelse gick förbi Åkerstens, då för tiden det mest ansedda schweizeriet i Uppsala, knackades på rutan, och en bekant juvenal vinkade åt mig att komma in,* cit. från G. Wennerberg Saml. skrifter II i Sv. Dagbl. 27: II. 07 s. 7 sp. 7. *Då kunde man spela Fortuna hos Forssens en hel eftermiddag vid en sexskillings kopp kaffe; men det är sant, du vet inte var Forssens är; ni kalla det visst bakelseanum eller något annat dumt* (märk "det"), Strindberg Från Fjärd. och Svartb. s. 209. *Om du går in till Åkerstens, dit du aldrig brukar gå, för ni unga gå bara på Taddeis och Norbergs,* a. a. s. 210. *Middagen hade smakat bra nere hos Rosengrens,* Sv. Dagbl. 11: I. 07 s. 9 sp. 2. *Matlaget från Cronius' kommer i en vild dispyt, om hon verkligen är barbent eller har köttfärgade strumpor,* Kaifas

i Sv. Dagbl. 29: IV. 07 s. 9. (Jfr *De ha nyss intagit sin enkla och icke så roliga vardagsmiddag hos tant Cronius på Hushållsskolan* a. st.). *I Malmö däremot är ju Kramers av gammalt en omtyckt och för alla användbar restaurant,* E. S. i Sv. Dagbl. 13: VII. 05 s. 4 sp. 6. *Då skulle ni se på Kramœrs i Malmö,* Sv. Folkkal. 1897 s. 104[1]. En övergångsform till elliptisk genitiv torde föreligga i exemplet *Bland stadens schweizerier åtnjöt Åkerstens vid stora torget alltid det största anseendet,* Rud. Hjärne Från det förfl. och det närv. I s. 98. Väsentligen genitiv är kanske *s*-formen i det följande exemplet, där man även bör lägga märke till de *s*-lösa formerna: *En tredje schweizeriidkare var S. Norberg, Flustrets grundläggare . . . Hans lokal var mycket besökt, och där gick stundom ganska friskt till. Den var belägen på Drottninggatan, bredvid Schylanders. I närheten hade man även Fors och Österberg. Här funnos således många klippor och skär, som ej lätt undgingos. Ystrast var väl livet hos Norberg, när någon "Fröjd" . . . gjorde Uppsala den äran,* a. a. s. 101 f. — [Badinrättning] *Flera tecken: i dag öppnas Köhlers — ja, siminrättningen förstås. Då får man åter se direktör Köhler glad,* Waldeck i Sv. Dagbl. 1: VI. 04 s. 8 sp. 4. *Hos Köhlers i värmen,* Överskrift över ett stycke i Sv. Dagbl. 20: VI. 06 s. 9 sp. 3. *Fruntimmersbad- och siminrättningen å Skeppsholmen stängdes i går för säsongen. "Köhlers" hålles däremot öppen t. o. m. nästa måndag* (märk realgenus), Sv. Dagbl. 24: IX. 07 s. 4 sp. 7. — [Konstslöjdaffär] *"Giöbels" öppnade på måndagen en utställning,* Sv. Dagbl. 15: V. 06 s. 8. *Följaktligen såg jag med särskild fröjd, att Giöbels hade en lika enkel som verkningsfull novitet att rycka fram med,* Nitouche i Sv. Dagbl. 6: XII. 05 s. 9 sp. 1. — [Teatersällskap] *Fröken Ingeborg Sandberg skall debutera hos Ranfts i "Geishan", meddelar Nerikes Alleh.,* N. D. A. 17: VIII. 04 s. 3. sp. 7. —

[1] Ofta användas ju emellertid för hotell och (större) restauranter namn, som ej äro bildade på innehavarnas tillnamn, t. ex. Grand Hotell, Operakällaren, Gästis, Iduna, Tre Remmare.

[Hyrkuskverk] *Det ligger ju i sakens natur, att vi här hos Freys länge med uppmärksamhet följt automobilernas intåg i Sverige,* Sv. Dagbl. 2: III. 07 s. 5 sp. 4. — [Mekaniska verkstäder] *Vid W. Wiklunds, som förfärdigat flytbojarna till Andrée-expeditionen, är man övertygad om . . .,* Aftonbl. 22: VI. 04. *Uppkomsten av konflikten vid Kockums enligt arbetarnas mening,* överskrift till telegram- eller telefonmeddelande i Sv. Dagbl. 29: IV. 05 s. 4. sp. 5 [1]. *I kommittén insattes utom mötets ordförande, disponenten Wallberg, följande 19: direktörerna Bolinder (Bolinders mek. verkstad) och Luth (Luth och Rosén), löjtnant Bernström (Separator) och grosshandlaren Olsson (Odelberg och Olsson, Wiklunds velocipedfabrik), samtliga från Stockholm; disponenten Andersson, Arvika, direktör Yngström, Falun, kamrer Lindström (Munktells), Eskilstuna, . . . överdirektör Sjöholm (Lindholmen och Motala) . . . och brukspatron Karnell (Kockums), Malmö,* Sv. Dagbl. 2: XI. 06 s. 4. — [Försörjningsinrättning] *Förhållandena vid Grubbens,* Sv. Dagbl. 20: VI. 06 s. 5 sp. 7. *För de upprörande förhållanden, som för närvarnde*(!) *äga rum vid Stockholms stads försörjningsinrättning vid Fleminggatan, gemenligen kallat*(!) *"Grubbens", ha vi under den senare tiden utförligt redogjort,* Sv. Dagbl. 29: VI. 06 s. 8 sp. 5. *Han uppges vara ett f. d. barberarebiträde Axell, som den 4 juli blev utskriven från Grubbens,* Sv. Dagbl. 1: VIII. 06 s. 5 sp. 3.

Uti den sista exempelgruppen, i vilken vi för övrigt knappt ha att göra med något, som egentligen kan kallas för firma, liksom uti ett eller annat av de föregående exemplen, kännes *s*-konstruktionen lätt nog såsom stående på gränsen till ellips eller rent av utgörande en sådan: *Grubbens* i så fall som ett genitivattribut utlöst ur förbindelsen "Grubbens Gärde" att jämföra med sådana *s*-uttryck som *Han hjälpte några bekanta att tömma vid pass en och en halv kanna Cederlunds,* Sigurd i U. N. T. 4: VIII. 99 och *Ett par nummer*

[1] Jfr *s*-lös form, när verkstadsnamnet är bildat på ortnamn: *"Lindholmen" och Motala verkstad förenas,* Aftonbl. 15: V. 06.

måste bisseras, och sist sjöngs extra Björneborgarnes, A. R. i Uppsala 1: VI. 01. Överhuvud torde kategorien *s*-avledning som firmabeteckning vara starkast och för alla svensktalande mest gällande, när det är fråga om affärsgrenar, med vilka var och en kommer i beröring, t. ex. krydd- eller bagarbodar; i ett fall som *Grubbens* och även *Kockums* är möjligen *s*-formen däremot en avledning för dem, som ha att göra med eller ofta höra talas om nämnda anstalt och verkstad, men för svenskar i gemen kanske snarare en elliptisk genitiv.

Redan i det föregående har påpekats, att beträffande affärer, om vilka *s*-form är fullkomligt gängse, *s*-lös form användes i vissa fall, nämligen då den talande är så bekant med eller har sådan egard för ägaren eller denne senare spelar en så synbar roll i affärsverksamheten, att det blir naturligare att använda hans namn än en firmabeteckning. Möjligen kunna dylika orsaker även åstadkomma, att beträffande vissa slag av affärsverksamhet *s*-former ej komma i bruk; så äro de mig veterligen ej vanliga om mera privata spisningskvarter, "matlokus", där gästerna ej äta tillsammans med familjen på stället (i vilket fall familjebeteckning på *~s* vore naturlig) men dock hafva beröring med värden eller värdinnan: *Vi äter hos fru Brundin.* Detsamma är kanske också anledningen till att det om den bekanta konsthandeln plägade heta *hos Bukowski,* t. ex. *I dagarna utställes emellertid hos Bukowski här i Stockholm en stor landskapsmålning av J. M. W. Turner,* Sv. Dagbl. 9: VIII. 06 s. 4 sp. 8. Jfr *Tavlan lär ha inköpts hos Christie i London för några årtionden sedan,* a. st. *Vigelands bronsstaty "Två människor", som . . . nu är utställd hos Blomqvist, väcker stort uppseende,* Sv. Dagbl. 26: XI. 06 s. 8 sp. 1; men *Ett besök hos "Blomquists" lönar sig alltid,* Sv. Dagbl. 31: VIII. 06 s. 7 sp. 2. Svårare att förklara är, att det i Stockholm om de bekanta bokhandelsfirmorna förekommer *hos Fritze, hos Göthe* jämte *hos Fritzes, hos Göthes.* Anledningen kan här vara rakt motsatt till den ovan framställda. De två firmorna i fråga äro i Stockholm bekanta för

snart sagt var och en, ägarna till desamma med de nämnda namnen däremot ej vidare kända av allmänheten, varjämte namnen ej äro av någon i Sverige särdeles vanlig tillnamnstyp. Det är möjligt, att personnamnen av nämnda skäl i somligas medvetande nästan övergått till benämningar på firmorna från att ursprungligen och för dem, som först använde dem i fråga om affärsverksamheten endast ha varit tillnamn på ägarna[1]. Ett motstycke till ett dylikt förhållande finnes i uttrycket *på Rydberg* (av mig uttalat med accent 1: x́x, ehuru jag uti tillnamnet i regel har accent 2: x̀x), vilket i Stockholm i fråga om det bekanta hotellet förefaller vara minst lika vanligt som *på Rydbergs* (även detta av mig utläst med accent 1: x́x). Ex. *Om en sextiotalets stockholmare . . . utan alla förberedelser . . . infördes i det nuvarande Rydberg, han skulle häpna*, R-s-s i U. N. T. 1: III. 99 s. 3. . . . *tills . . . skurmadamerna vid tvåtiden komma och skura oss ut från Rydbergs eller operakafeet*, Sigurd i U. N. T. 2: I. 99 s. 3. *Gustafsson på Rydberg*, Kaifas i Sv. Dagbl. 15: VII. 07 s. 6 sp. 3. I detta fall beror väl den *s*-lösa formen dock delvis på förmedling av och utlösning ur den i svenskan inlånade konstruktionen *Hotell Rydberg*, vilken utgör hotellets officiella namnform. Egendomligt nog synes således för beteckning av affärsverksamhet i det *s*-lösa tillnamnet mötas den benämning, som förutsätter det mest personliga förhållandet till ägaren, nämligen nämnandet av honom själv i st. f. firman, och det särdeles opersonliga beteckningssättet i uttrycket *på Rydberg*, där allt hänsynstagande till något personligt synes uppgivet och tillnamnet utan avledningsändelse övergått till ortbeteckning (märk prepositionen "på").

Ett par detaljfall må här ytterligare omnämnas. Om den i Stockholm för något tiotal år sedan mycket kända firman Joseph Leja har jag i N. D. A. 1892—1895 antecknat elva gånger "Lejas" mot två gånger "Leja": *från Lejas* (2

[1] Jfr för prepositionen *hos la France* [en blomsteraffär], N. D. A., samt *hos* (jämte *på* och *i*) *Inteckningsbolaget* och *Sundsvallsbanken*.

gånger), *hos Leja, hos Lejas, vägg i vägg med Lejas, till Lejas* (2 gånger); *Vad Paris har i . . ., hava vi i Lejas; Lejas för; Leja förde; Lejas tillhandahåller; När vi lämnat Lejas; Man undviker i den farliga passagen där nere sällan vare sig Scylla Sörmans eller Charybdis Lejas.* Jag tror, att i Stockholm av personer, som ej voro bekanta med någon individ Leja, användes dels "Leja", dels "Lejas". Emellertid har jag snarast det intrycket, att den *s*-lösa formen i (mindre bildat) talspråk var vanligare än den nyss anförda proportionen anger. För förklaringen av *Leja* hänvisar jag till vad som sades om *Fritze* och *Göthe.* Till förmån för formen *Lejas* verkade, utom att den är den normala firmabeteckningen, hos en del personer kanske också analogi med "af Ugglas" och andra tillnamn på *~s*; många Stockholmare visste nog ej, om tillnamnet var Leja eller Lejas. — De bekanta stora kaféerna Berns' Salonger och Blanchs Kafé hava bägge att för sin tillkomst tacka personer, vilkas namn sluta på väsljud och sålunda formellt mindre väl lämpa sig som grundord till *s*-avledningar. I Stockholm är det helt vanligt, att de nämnda etablissemangen, åtminstone i ställning efter preposition, benämnas med samma namn som deras grundare, d. v. s. utan tillfogande av *~s*, t. ex. *Han var på Berns, på Blanch,* liksom det otvungna uttalet är *Blanch Kafé.* Vid reflexion torde emellertid en *s*-form här uppfattas som det riktiga, då man nästan alltid finner namnet på sistnämnda kafé skrivet med ett tillfogat *~s,* detta såväl efter preposition som utan sådan, t. ex. *från Blanchs,* N. D. A.; *I Blanchs, Berns och Strömparterren fick musiken ej spela längre än till kl. 10,* Sv. Dagbl. 2: VIII. 06 s. 5; *Friluftsrestauranterna, Blanchs, Berns och Strömparterren, . . . hade heller inga skäl att klaga,* Sv. Dagbl. 2: V. 07 s. 9; *Å ett par av våra restauranter, såsom Rosenbad och Blanchs,* Sv. Dagbl. 8: VII. 07 s. 6. sp. 7; *De Stockholmare, som i går besökte Berns, Blanchs och Strömparterren,* Sv. Dagbl. 2: VIII. 06 s. 5; *Till Blanchs Kafé,* Kaifas i Sv. Dagbl. 29: IV. 07 s. 9. Endast en gång vet jag mig i tryck ha på-

träffat *s*-lös form: *Kungsträdgården med Blanch, Viktoria, Vattenstånden och de prunkande rabatterna,* Sv. Dagbl. 20: VII. 07 s. 8. sp. 2. Till att uppehålla ~*s* i skrivningen Blanchs har nog i rätt hög grad medverkat det till grundordet hörande *s*'et i Berns; namnen på dessa bägge etablissemang sammanställas mycket ofta.

Av vissa firmanamn bildas till följd av grundordets yttre beskaffenhet icke gärna *s*-avledning. Så förekomma sällan, om någonsin, i vårdat talspråk firmabeteckningar på ~*s* av typerna: *Hirsch's Änkas, *Bröderna Franzéns, *Samson och Wallins, *Hylin och Kompanis, *Broms och Sons, *Koch och Söners, *Albert Anderssons, *F. Höglunds, *Alma Högstedts, *Fru Holmbergs. Dock har jag ur N. D. A. jämte det normala *Från Myrstedt och Stern* och *Hos Myrstedt och Stern* antecknat *Om han går in till Myrstedt & Sterns* samt *Sandgren och Sons* (N. D. A. 19: XII. 1895) i sammanhanget: "Urhandlare ha vi nu många i Stockholm av prima rang. Vi hade vid Drottninggatan Linderoths, vi hava här Tornbergs, och gå vi Regeringsgatan uppför, hava vi Sandgren och Sons."

Vad beträffar den ställning i satsen, i vilken firmabeteckningarna på ~*s* möta oss, kunna de, såsom i några av de i det föregående givna exemplen, uppträda som subjekt eller annan prepositionslös satsdel, men stå dock i det största antalet fall som adverbial eller prepositionsattribut, framför allt efter prepositionerna *hos*[1], *till* och *från*. Även vid *s*-former, som beteckna schweizerier o. d., är *hos* den vanliga prepositionen för att uttrycka "stillastående": *Han fanns ej hemma men troddes vara på Himmelriket eller hos Åkerstens,* Strindberg Från Fjärd. och Svartb. s. 163; *Snart rycker den* [musiken] *väl in även hos Rosengrens, på Iduna och Reisen,* Sv. Dagbl. 12: III. 04 s. 8 sp. 1 o. s. v. I anslutning till

[1] Märk att när denna preposition föregår, man ej skulle kunna efter *s*-formen införa varken ordet "bod" eller "schweizeri", knappast heller "affär".

konstruktionen *på Iduna, på Gästis* begagnas *på* även framför *s*-former, men så vitt jag vet egentligen endast i fråga om några större hotell och kaféer, t. ex. *på Blanchs, på Rydbergs*. En smula egendomligt och möjligen vårdslöst förefaller hos Strindberg på nyss anförda ställe *Efter att ha vilat vid en toddy på Åkerstens*. Jfr *på Taddeis och Norbergs* i ett exempel s. 151. Växlande med *på* förekommer i något annan användning *i*: *Biografen i Blanch's*, Annons i Sv. Dagbl. 3: VIII. 06; *I Blanchs, Berns och Strömparterren fick musiken ej spela längre än till kl. 10*, Sv. Dagbl. 2: VIII. 06 s. 5. I fråga om verkstäder har jag antecknat *vid*; se exempel ovan s. 152. Mycket egendomlig förefaller för en uppsvensk en användning av *till* såsom stillaståendets preposition, vilken jag först iakttog i skrift hos Sigurd men sedan hört i samtal användas dels av en i Växjö född läroverkslärare, dels även av en äldre skånska och som därför torde vara en sydsvensk konstruktion: *Häromkvällen hade jag till Rydbergs hamnat bredvid ett bord, där de förtalde de allra rysligaste saker om bostadsbristen*, Sigurd i U. N. T. 22: III. 99 s. 2; *Den nyaste flickan till Berns*, a. st.; *Har du köpt det här till Gustavssons* (= i Gustavssons affär); *Hörde du inte till Petterssons, att . . .* (= hos familjen Pettersson, att). Jfr sådana uttryck som "sitta till bords, ligga till sängs, vara till sjöss, till lags, till mods, till freds"; vidare i Söderwalls ordbok *Spör hona . . . hwilkit rwm ther är at gästa til henna fadher*, MB 1: 204, samt det i Falk-Torp Dansk-norskens syntax s. 47 från 1500-talets dansk(-norsk)a anförda *Boede til her Mikkels*.

Till sitt numerus äro firmabeteckningarna på *~s* dels pluraler, dels singularer. I det förra fallet fäster man sig vid de i affären verkande personerna, och firmabeteckningarna ansluta sig till familjebeteckningarna av typen Petterssons. Ex. *Silvanders ha(r) en faslig massa olika sorts saker*. I det senare fäster man sig vid lokalen, boden, etablissemanget. Ex. (Om man går på Drottninggatan i Stockholm, kan man säga till en kamrat, som skall in till Silvanders:) *Här är*

Silvanders[1]. I det senare fallet torde *s*-formen ibland ligga på gränsen till eller kanske rent av böra uppfattas som en elliptisk genitiv.

Firmabeteckningarna på *~s* äro en svagare typ än familjebeteckningarna på *~s*. De kunna ej bildas av så många grundordstyper som de senare. Vidare växla de i användningen till en viss grad med *s*-lösa former (t. ex. *Med Ditzinger i ålder och anseende för soliditet, reel behandling och prima varor tävlar även Uhnér vid Fredsgatan. Hans mattor . . . äro kända och erkända . . .,* N. D. A. 20: XII. 94), under det att en familj icke betecknas med blott och bart tillnamnet i grundform. Firmabeteckningarnas svaghet visar sig, när det gäller att förekomma i prepositionslös ställning. Man undviker såväl i samtalsspråk som i skrift något sådant som *Silvanders är utmärkt(a), om ej satsens yttre byggnad eller tankesammanhanget ger stöd. Familjebeteckningarna användas ju däremot utan någon svårighet eller tvekan i prepositionslös ställning: *Petterssons är bra snälla.*

12. *Överblick.*

Som vi sett, bilda bland de svenska s-avledningarna familjebeteckningarna den på en gång starkaste och mest utpräglade gruppen. Dessa utgöra ock i vårt modersmål en kraftigare och mera isolerad typ än motsvarande bildning i engelska och tyska, beroende på att vi i svenska ej ha *~s* som en vanlig pluraländelse, vilket den är i engelska och i tyska, särskilt lågtyska. En *s*-form betecknar i dessa språk ej blott medlemmarna av en familj (i engelska med, i tyska i regel utan bestämda artikeln: eng. *the Browns,* ty. *Krauses*) utan även alla medlemmarna av en släkt samt några bestämda släktingar, t. ex. tvenne bröder eller systrar (= sv. *Petterssönerna*). En *s*-formsnominativ kan ej heller i dessa språk bildas till så många grundord som i svenska. Den svenska avledningen *dok-*

[1] Märk "det" i ett exempel s. 151.

torns (= doktorn med familj) motsvaras på tyska av det familjära *Doktors* men är ej möjlig på engelska — "the doctors" betyder ju doktorerna; och ej ens tyskan gör efter en sådan *s*-form som *morbrors* eller *farbror Petterssons*.

Dock utgöra de svenska familjebeteckningarna icke en avsöndrad grupp utan stå fortfarande både formellt och semologiskt i beröring med andra grupper — ytterst med genitiven, så att vi få en formell och semologisk utvecklingsföljd med singularis genitivus (best. eller obest. form) som den ena ytterligheten och pluralis grundform som den andra, vilket är en övergångsserie, som, så vitt jag vet, föga blivit uppmärksammad, under det att man vetat om, att plur. grundform och sing. grundform kunde uppträda med samma betydelse (t. ex. *Björnen tycker om smultron* och *Björnarna tycka om smultron*) samt att plur. grundform kunde övergå till sing. grundform, t. ex. det eng. *gallows*. Vidare finna vi, huru i *s*-bildningarna mötas fullständigt uttryck och ellips, personbetydelse och ortbetydelse, familjebetydelse och firmabetydelse. Bildningarna äro således i hög grad smidiga och fria. Detta sammanhänger utan tvivel med att de framför allt höra hemma i vardagstal och lägre tal, d. s. v. i oskrivet språk. Vi ha, synes det mig, i dem en bild av det liv, som levdes av de språkliga kategorierna i forntiden, innan skriftspråket lagt sin normerande och katalogiserande, begränsande och förtydligande hand på det fria och barnsliga talet.

G. A. Tiselius.

Smärre bidrag.

5—7.

Språkliga nötter.

Den här nedanför upptecknade visan har meddelats mig af doktorinnan Amalia Leman, som hört små göteborgsbarn sjunga den till dans. Hon förmodar, att den ursprungligen kunnat vara en fransk varietévisa, som sjungits t. ex. på Lorensberg.

Try try traporill
Uti macka rad,
Tjilivettan!
Try try traporill
Uti macka rad!
Vång, vång — sing sing song —
Vissilli vissilli vissilivettan.
Try try traporill
Uti macka rad.
Deväng, deväng, deväng, deväng,
Deväng, lavi på nässan,
Natorion, natorion
Den sången lofva skall!
·||·
För rallala för rallala fnallala etc.

Fröken Astrid Lindelöf (från Landskrona) har åt mig upptecknat följande besvärjelse, som "lille Nils från Vällufs socken" (västra Skåne) "brukade läsa öfver kor":

Alla fåvisa katter alla roffängda vepp tjäradång. Alla böjtjari böjtjari villivari smick smock hörimorrimock teladång. En teove en tutteliman en tutteliman en horomving frisangsiom.

Också detta stycke har meddelats mig af Fröken Astrid Lindelöf; det är en räkneramsa, som hon i sin barndom brukat uppläsa vid lek:

Eisike deisike lontan tontan simili maka kuckeli kaka nästan stilla attile pattile pys.

Ramsan är, som man lätt ser, en variant af "Isika-tisika"-gruppen; jfr Nordlander, Barnvisor och barnrim (Sv. Landsm. V, 5) n:r 207; i synnerhet formen B (Roslagen) och F (Gottland) hos Nordlander erbjuda likheter med den här meddelade skånska. Denna kan måhända genom sin början hänvisa till tyska förebilder.

Göteborg april 1907.

G. Cederschiöld.

---

8. *"Språkliga nötter"*.

Prof. Noreen har i andra årgången sid. 139 av denna tidskrift meddelat några "Språkliga nötter", av vilka den första synts mig allt för lockande för att jag skulle kunna motstå frestelsen att söka rensa bort några av de skalbitar, som trots den givna tolkningen ännu dölja dess egentliga kärna.

I en av sina berättelser omnämner August Blanche, att forna tiders skolpojkar i Stockholm brukade lära sig utantill latinska fraser eller verser, som de sedan delade upp i repliker för att hava i beredskap, när de på sina vandringar i huvudstaden mötte någon stilla borgare. Kunde då detta för honom främmande tungomål avlocka honom ett utrop av förundran över de små utlänningarna, kände deras förtjusning inga gränser.

Det språk, som de använde, var väl i första rummet latin eller möjligen franska, som på den tiden stod högt i kurs.

Jag antar, att följande av prof. Noreen meddelade ramsa hör till denna art av litterär prestation.

Morgon vistir man fröjd.
Ganski skot is danko fil.
Gut tacka vat lap.
Demdom visas sebeligendo.
Ä du dur sprechen.
Ja ä inte dur sprechen.
Per purs va ett afväsen.
Alla mina valko pippi.
Säp syp säbrä mä tär.
Matta då natta maj matta naj nat.

Här tyckes skolgossarnas språkkunskap ha övergått hart när till förbistring, ty utom tyska och latin skönjas franska, kanske också spår av andra romanska språk och, vad som är tämligen säkert, dessutom ett jämförelsevis exotiskt tungomål.

Första raden har prof. Noreen återgivit med *[Guten] Morgen! Wie ist Ihnen, mein Freund? Vistir* torde väl lämpligare tolkas som *wie ist dir?* I tredje raden möter man den bekanta versen: *gutta cavat* etc. Sista ordet är dock här *sebeligendo*, medan det i den ursprungliga versen står *cadendo*. Här föreligger tydligen en sammanblandning av två olika sentenser. En kamrat vid läroverket, kand. Thure Ringnér, har meddelat mig, att det bland lärjungarna vid Uppsala läroverk en tid var gängse en fortsättning av *gutta cavat* av följande lydelse: *sic puer instruitur non vi, sed sæpe legendo*[1].

Det är förmodligen detta sista ord, som man på skämt låtit träda i stället för *cadendo.* I sjunde raden står: *per*

[1] D:r Berg har meddelat mig en annan vers: *Sic puer fit doctus, non vi sed sæpe legendo.*

purs va ett afväsen, där prof. Noreen inte har något förslag för *va ett*. Jag undrar, om det inte är att läsa: *war oft*. Liksom man kan säga *hatt* för *haft*, kunde man ha uppfattat *oft* som *ett*, och hela raden skulle då blivit: *der Bursch war oft abwesend*.

Kommer så en rätt intressant rad: *alla mina valko pippi*. Så fort jag fick se dessa ord, kände jag igen dem såsom ett minne från min skoltid i Karlstad och jag visste också deras betydelse. En av mina skolkamrater, som hade släktingar upp igenom Östmark och Finnskogasocknarna i Värmland, lärde mig denna finska mening jämte dess översättning. Den hade således letat sig väg från Finnskogarna till Karlstad, och prosten H. D. Jansson, som också är värmlänning, och som meddelat prof. Noreen hela ramsan, har förmodligen fått höra den av någon bekant från Norra Värmland. För att nu kontrollera dessa ord satte jag mig i förbindelse med en finsktalande dam och frågade henne, vad det heter på finska: "*gif mig eld på pipan*". Hon skrev då på en lapp med utsatt betoning: "*ála minum válkupippu*". De finska orden äro, som man ser, nästan inte alls förvanskade, utan man tyckes ha satt en viss ära i att riktigt komma ihåg dem.

Den näst sista raden lyder: *säp syp säbrä mä tär*, som prof. Noreen läser: *c'est .... c'est bien, maître!* Kanske *säbrä* snarare är *c'est vrai*; det andra ordet skulle möjligen kunna vara *sûr* och hela raden skulle då lyda: *c'est sûr, c'est vrai, maître!* Sedan skolgossarna nu lämnat prov på tyska, latin, finska och franska, tyckas de i sista raden ha tillgripit speltermen *matador*, ty med kännedom om obenägenheten att ordentligt uttala slutande *r* kan man möjligen så läsa *matta då*. Sedan tyckas de fullkomligt på fri hand av detta ord bildat andra för att därmed härma något annat romanskt språk än franska.

Alfred Stenhagen.

---

9. *Tvenne uttryck från de vandrande gesällernas tid.*

I Norrköpings Tidningar för den 19 januari i år läses under rubriken, Ett "hotell" i Kolmården, bland annat följande: "Den resande gesällen var i regel utstyrd med en bindel, s. k. "fileis", på ryggen, i vilken han hade sina bättre gångkläder samt skodon och andra saker". Detta "fileis" är tydligen det tyska *Felleisen*, den folketymologiska ombildningen av det franska *valise*. Svenska gesäller, som vandrat i Tyskland och kanske arbetat i Hamburg, vilket förr i världen tycks ha varit gesällernas metropol, ha där hört ordet och sedan tagit det med till Sverige, där det så småningom vunnit burskap i gesällspråket.

I samma artikel heter det vidare: "Visserligen bettlade många sitt bröd för dagen eller "slog fäkt", som det kallades, men etc." Än i dag kan man få höra äldre hantverksmästare och fabrikörer tala om, att de haft besök av en gesäll, som "slog fäkt", d. v. s. tiggde. Detta var emellertid inte ett vanligt tiggeri. Det försiggick under rätt dramatiska former. Gesällen träder in och börjar sin stora monolog. Han berättar då, att han känt den nuvarande mästarens far eller, om inte det skulle passa, någon av hans släktingar, och att han arbetat hos dem; därefter övergår han till sina resor och olyckor och, när han till sist talat sig trött, kommer han med slutklämmen, att han måste ha penningar för att fortsätta sin resa. Han får således "fäkta för födan", som det står i Tysk och Svensk Ordbok av Möller, Greifswald 1790. Under verbet *fechten* heter det: *die Handwerksbursche gehen fechten, für betteln.* Sachs-Vilatte upptager *fechten* i betydelsen *einen Zehrpfennig sammeln (von Handwerksburschen)* och Paul säger i sin Deutsches Wörterbuch: "Woher die Verwendung des Wortes für das Betteln der Handwerksburschen kommt, ist nicht klar. Es mag sein, dass es zuerst von entlassenen Landsknechten oder von gewerbsmässigen Fechtern gebraucht wurde". Man skulle möjligen kunna jämföra det med verbet *kriegen*. I franska tycks det också förekomma ett liknande

uttryck för tigga, *croiser la baïonette*, upptaget i Sachs-Vilatte under *fechten*. Analogi till uttrycket "slå fäkt" erbjuder sådana talesätt som "slå mynt", "slå en vigg".

Alfred Stenhagen.

---

10. "*Ros i runa*".

Detta uttryck, som Tegnér använder vid skildringen av Frithiofs besök hos Angantyr, har förmodligen varit föremål för åtskilliga tolkningar. Man skulle t. ex. kunna säga, att *ros* här betyder den unga flickan och *runa* den gamle kämpen. En annan möjlighet vore, att rosen skulle vara den sirliga prydnaden på runslingan. Analogier kunde man då få från vävmönster, bland vilka det finns något, som heter "ros i dräll", "sten i ring", och varmed menas den krumelur, som sticker av mot vävens botten och bildar figur. Sådana utläggningar ha emellertid det emot sig, att de inte förklara fortsättningen: "så glöda läppar små".

Jag vill här bjuda på en annan förklaring, vars styrka synes mig ligga däri, att den är att finna på ett annat ställe i Frithiofs Saga, och att Tegnér själv lämnat den. Det är på sätt och vis en kommentar till det ifrågavarande stället. Runa står här inte i sin egentliga betydelse, utan betecknar en inskrift, vilken som helst, den må nu vara nordisk eller germansk eller latinsk-grekisk. Dylika inskrifter förekomma på murar av tempel och andra monumentala byggnader: "visdomsrunor många på muren täljas". När dessa blivit illa medfarna av tidens tand, bliva de ödemurar, och i sprickorna på dessa murar, kanske till att börja med just där inskriften varit inhuggen, klänga sig rosentelningar fast, och klängrosen slår ut och glöder på muren. Denna förklaring ger, som det synes mig, otvetydigt Tegnér själv, när han i Avskedet låter Frithiof säga:

> "Min fader, Thorsten Vikingsson, for vida
> Omkring i härnad och förtalde ofta,

Vid brasans sken i långa vinterkvällar,
Om Greklands hav och öarna däri,
De gröna lundar i den blanka böljan.
Ett mäktigt släkte bodde fordom där,
Och höga gudar uti marmortempel.
Nu stå de öfvergivna, gräset frodas
Å öde stigar, och *en blomma växer*
Ur runorna, som tala forntids vishet“.

Hade inte metern lagt hinder i vägen, hade förmodligen “en blomma“ fått lämna plats för “en ros“, den enda blomma, som jämte liljan tyckes förekomma i detta på renässansstämning mättade epos. Måhända har alliterationen också gjort sitt till, på samma sätt som assonansen tydligen medverkat vid skapandet av bilden i Konungavalet:

“Sist tar han sköldens runda värn,
En sol i blod“.

---

11. *Vantmakeri.*

I anslutning till den lilla notisen om *Vantmakeri* i S. o. S. VI. 248 vill jag hänvisa till Nyrop, Sprogets Vilde Skud, sid. 120, anm., där det påpekas, att det danska *Rygvante* egentligen är det tyska *Rückwand*; jfr vidare samma arbete sid. 113.

Alfred Stenhagen.

---

12. *Bokunge.*

I S. o. S. VI s. 117 ff. har doktor Ruben G:son Berg påpekat den ansats till en svensk diminutivbildning, som orden på *-unge* utgöra. Ett av de vanligaste och tidigast förekommande exemplen var *bokunge*, som han citerar tidigast från Leopold i LBÄ, 9 & 10, s. 124. Måhända kan det vara värt att erinra om, att detta ord redan användes av Columbus

i En svensk Ordeskötsel (1678) s. 40 i Stjernström-Noreens ed. Där säger han:

"Den andre Erik Schrodetus Upsaliensis har verterat *Ianuam Lingvarum,* däri han är, som fordras, heel ord-rijk; så har han ok skrifwit ett lijtit Lexicon på swänska, Latin, Tyska ok Finska; är man en lijten *book-unge* i duodes, intitulerad: *'Lexicon Scandicum'* . . ."

Vad doktor Berg säger om Atterbom, att han klagade över svenskans brist på diminutiver, fastän han själv använde ord med denna ändelse, gäller även Columbus. Sid. 62 i samma arbete anmärker han helt kort: "Diminutiva felas oss".

Columbus' sätt att skriva ordet — med bindestreck — tyder på att *-unge* för honom varit sammansättningsled, ej suffix. Man kan jämföra det i samma punkt förekommande *ord-rijk.*

Axel Lindqvist.

Ord och uttryck

från tal- och skriftspråk i Kungl. Svea Hovrätt.

Den juridiska stilen, sådan den ter sig i protokoll, utslag och domar, och dess svårbegriplighet för den stora allmänheten hava ju sedan långliga tider tillbaka varit ett, åtminstone menige man emellan, ofta omdebatterat ämne. Missförhållandena beträffande denna stil hålla väl till stor del nu på att ändras, sedan genom Kungl. cirkuläret av den 22 mars 1907 till samtliga förvaltande ämbetsmyndigheter i riket, angående avfattandet av utlåtanden, skrivelser m. m. i ämbetsärenden, ämbetsmyndigheterna i riket anbefallts att avfatta sina skrifter i klara korta meningar och således undvika invecklade satsbyggnader och onödiga upprepningar samt att i övrigt söka tillägna sig ett klart och enkelt skrivsätt.

Men även det i många verk man och man emellan brukliga talspråket och skriftspråket, sådant detta senare i en del fall, såsom vid minnesanteckningar, vid påskrifter å handlingar, akter m. m. uppenbarar sig, torde för en i förhållandena oinvigd ej så sällan vara ganska svårtytt, ja otydbart. Ord och uttryck, som ofta kunna behöva begagnas, förkortas måhända till det yttersta. I korthetens tecken ske väl så ofta även ordbildningar och ordsammanställningar, som för de oinvigde få en i hög grad svårtolkad betydelse.

Ibland går ej ordbildningen huvudsakligen i korthetens tecken, utan synes mest avse att ge uttryck för förhållanden, uppfattningar och tankar, som äro säregna för det och det verket och dess tjänstemän.

För mången ter sig nog ett upptecknande av t. ex. ord och uttryck, som användas i Svea Hovrätt, såsom alldeles onyttigt och fallande inom det ofruktbaras, ja löjligas område. Så torde emellertid ej vara fallet, om än den åsikten med säkerhet skulle få pluralitet, där två eller tre pläga vara församlade.

Språkmännen hava numera delvis andra undersökningsmetoder än förr. För dem framstår det mer och mer som ett oomtvistligt faktum, att ordsamlandet har en stor betydelse för utvecklingen av språkforskningen såsom ett dess nödvändliga underlag.

Självklart torde emellertid vara, vilket ock av erfarenheten till fullo bestyrkts, att våra språkvetenskapsmän ej själva kunna hinna med att företaga alla nödiga uppteckningar av ord och uttryck. De behöva, har jag låtit mig berättas, en stab av ordsamlare. Ju större den staben är och ju mer intresserad i sitt samlande den visar sig vara, dess större möjligheter hava ock språkvetenskapsmännen att få ett omfattande och dugligt språkmateriel att bearbeta och utlösa och dess större förhoppningar finnas således om gott resultat av deras undersökningar.

Ett upptecknande av alla de ord och uttryck, som användas i skolor och ämbetsverk, i industriella verk, fabriker, verkstäder och i olika yrken, vid byggen, i lantbruk, å fartyg, i kaserner, bland idrottsmän etc. etc. skulle ock säkerligen sprida ljus över åtskilliga språkliga egendomligheter och företeelser, som nu kanske icke kunna tolkas eller måhända feltolkas av språkforskarne.

De ord och uttryck, som här nedan meddelas, hava av mig samlats dels under en tids tjänstgöring vid protokollet i Svea Hovrätt, dels ock sedermera på så sätt, att jag "pumpat" välvilliga kamrater, som tjänstgjort längre tid i Hovrätten. Samlandet har ägt rum under åren 1903—1907. Givetvis kan det hända, att ett och annat av de samlade orden och uttrycken ej är bekant för alla i Hovrätten tjänstgörande,

liksom ock att månget ord, som kanske brukas i vissa kretsar eller på vissa divisioner i Hovrätten, ja kanske allmänt därstädes, undgått så väl min uppmärksamhet eller hågkomst som deras, vilka jag "pumpat". Det torde ock vara uppenbart, att därest en person, som under flere år tjänstgjort i Svea Hovrätt och vilken då borde kunna antagas vara mer skolad och hemmastadd i Hovrättsterminologien än jag, sökt samla de i Hovrätten brukliga orden och uttrycken, denne ock skulle haft större utsikt att lyckas få en omfattande samling av dem och ävenledes skulle lyckats att få ordens och uttryckens betydelse och valör mer distinkt angiven, än jag törhända varit i stånd till. Men som det ej torde vara troligt, att någon av dem, som kanske under flere år med allt större allvar trampat Kungliga Hovrättens trappor och nött Kungliga Hovrättens golv, skulle falla på den mycket litet hovrättsmässiga tanken att samla hovrättsslang, har jag dristat mig att göra det. Skulle tidens nivelleringsarbete till sist gå så långt, att en hovrättskarl, ja kanske ett hovrättsljus, törhända skulle taga sig för att uppteckna hovrättsslang, så skulle säkerligen värdefullare primärbidrag vara att införvänta för språkforskningen, än nedanföljande samling av ord och uttryck, som varken göra anspråk på fullständighet eller fullkomlig korrekthet, utan endast avse att utgöra ett första resultat av ett litet försök till samlande av ord och uttryck i tal- och skriftspråk från Kungl. Svea Hovrätt.

Härhos försöket.

Adjungerad ledamot, person som ej är ordinarie ledamot i hovrätt, utan av hovrätten förordnats till ledamot.

Adjunkt, talspr., adjungerad ledamot.

Advokatfisken, talspr., advokatfiskalen; äv. ob., sing. och plur. -fisk, -fiskar.

Aktionerad, talspr., åtalad av advokatfiskal.

Aktuariekontor, aktuariens expedition.

Andra kriminalrummet (eller: lilla kriminalrummet, eller: lilla krim, eller: lilla kriminalen); det rum, dit besvärsmål höra.

Andra referentrummet (eller:

lilla referenten, eller: andra referenten); det rum, dit vädjade saker höra.

Ankarströms fängelse = ett rum i källarvåningen, där Gustav III:s mördare Ankarström förvarades.

Ankomma på någons föredragning; "Föredraganden skall iakttaga, att mål och ärenden, som ankomma på hans föredragning anmälas till föredragning i den ordning, de inkommit".

Anmälan av missnöje; "Anmälan av missnöje med hovrättens dom skall tillfalla den division, därå målet eller ärendet avgjorts".

Anmäla till annotation; "Då utslaget i ett civilt besvärsmål anmäles till annotation hos aktuarien, skall man uppgiva dagen, då besvären ingivits till hovrätten, ävensom utslagets dag och nummer".

Anmäla till föredragning; "Av brottmål, som ej röra häktade personer, skola underställnings- och besvärsmål anmälas till föredragning före skriftväxlingen".

Anmäldes och res. ad acta; påskrift å handling, som hovrätten beslutit att lägga till övriga handlingar i målet.

Annotationsmärke, märke på vissa handlingar, vilket består av ett *annot.* över bråkstreck samt den annoterandes initialer under, t. ex. $\frac{\textit{annot.}}{\text{R. S.}}$

Annotera = $\frac{\textit{annot.}}{\text{A. U.}}$ därmed angives, att en viss åtgärd ifråga om anslag av utslag o. d. blivit verkställd av vederbörande tjänsteman.

Anslå = införa i anslagsböckerna; "Jag skall anslå".

Ansvarstalan; "Käranden har avstått från sin i underrätten förda ansvarstalan.

Arbetsförteckning; "Sekreteraren skall låta upprätta Hovrättens arbetsförteckning".

Arbetsordning; "Det har fastställts ny arbetsordning för hovrätterna år 1901".

Assessorat, assessorsämbete l. -tjänst.

Attestat; tjänstgöringsbetyg.

Avföring ur diariet; att en sak eller ett mål avföres ur diariet, t. ex. vid anmäld förlikning.

Avgiva, t. ex. exception (se d. o.), fullständigt svaromål.

Avhjälpa ett mål med slut talspr.; "Det dröjer länge, innan det målet blir i skick att kunna med slut avhjälpas".

Avskriva en sak; "N. N. har återkallat sin talan och torde därför saken avskrivas".

Avsäga beslut; "Sedan ombudet härefter fått företräda, avsades för ombudet K. Hovrättens ovanberörda i målet fattade beslut, varefter ombudet avträdde".

Avträda; "Härefter avträdde ombuden".

Avvisa talan: “Hans talan avvisades, enär fullmäktigen ej godkändes“.

Befordra till expedition; Sekreteraren skall till expedition befordra hovrättens i plenimål fattade beslut, då de ej genom protokollsutdrag utfärdas.

Befordra till verkställighet; säges angående brev angående häktad; hovrättens skrivelse har ungefär följande formulär:

“Till Konungens Befallningshavande i . . .

Kungl. Hovrättens hosföljande denna dag givna utslag angående häktade N. N. ville Konungens Befallningshavande låta N. N. kungöras och i laga ordning till verkställighet befordras; och överlämnas tillika ett exemplar av utslaget för att N. N. (Länsmannen) tillställas. Stockholm den etc.“

Besluta å division; “Sekreteraren skall uppsätta och till expedition befordra skrivelser och utlåtanden i civila mål och ärenden, som å division beslutas“.

Beslut under rättegången; “Han har genom beslut under rättegången fälts till böter för uteblivande“.

Beslut över invändning; “Referenten skall i avseende å de honom i egenskap av referent tillhörande mål hos Hovrätten anmäla, om beslut över invändning i rättegången tarvas, innan dom eller utslag i huvudsaken meddelas“.

Bestrida tjänst(göring); talspr. “Han får aldrig något förordnande vidare att bestrida tjänstgöring i hovrätten“.

Bestämma talan; “=: angående den av Carl August Pettersson efter stämning vid Häradsrätten förda talan, sådan den under rättegången bestämts =:“

Besvärshandling; “Sekreteraren skall hålla förteckning över dem, som genom anmälan till Hovrätten ställt ombud för besvärshandlingars mottagande“.

Bevaka talan: “Han bevakar sin talan genom ombud“.

Biträdd talan; “=: angående den av B. C. D. genom stämning till Häradsrätten anhängiggjorda samt av övriga ovannämnda byamän såsom mellankommande parter biträdda talan =:“

Blandade vinden, talspr. den vind, där akterna till mål av diverse beskaffenhet ligga.

Bonddomare, talspr., domare på landet.

Byta tjänstgöring: Presidenten kan lämna bifall till att ledamot av Hovrätten under sommarferierna byter tjänstgöring med annan ledamot.

Circulant; talspr., “Ska vi ta circulant på den här saken“, — “ska vi låta saken cirkulera och överlämnas till femte man

(överlämnas till femte man eller taga femte man)".

"Ska vi ta den här saken som circulant?" "Ska vi sätta den här saken som circulant."

"Vi gör väl saken circulant?"

Civila kommunikationsboken, den bok, där anslag om kommunikationer införas.

Civila utslagsboken; den bok, vari vissa utslag huvudsakligen av civil natur införas.

Civila vinden, talspr., den vind, där akterna till civila utslag ligga.

Civil del i brottmål;

Civilt yrkande;

Decision, den del av en dom eller utslag, som innehåller hovrättens avgörande i saken eller målet. Domen eller utslaget består av *rubrik* och *decision.*

Deltaga i lottning; "Å den division i Svea Hovrätt, som handlägger uteslutande vädjade och instämda saker, skall ordföranden på divisionen deltaga i lottningen av vissa ärenden till hälften mot övriga ledamöter å divisionen".

Desert mål; mål, där part förlorat sin talan på grund av försummelse;

"Målet är desert, för besvären ha kommit in för sent".

Diarieförande; Civila besvär ingivas till aktuarien, som efter diarieförandet överlämnar desamma till sekreteraren för införande i den divisions rotel, å vilken målet enligt arbetsordningen skall föredragas.

Diss, pl. -ar = skiljaktig mening; den person, som hyser skiljaktig mening;

"Jag förstår varken divens eller dissens mening"; "Jag förstår varken divens mening eller dissen".

Div; bst. sing. -en; pl. -ar talspr., division. —

Diven nämnes med ordförandens på diven initialer + ordet div; dock undantag för sjunde diven, som benämnes sjunde diven, alltså G-von-R-div (ej: G-von R-sdiv). På sjunde diven är ordföranden föredragningsskyldig, vilket han ej är på de andra diverne.

Division; Hovrätterna fördelas i divisioner med fem ledamöter i vardera; "Divisionen arbetar".

Divisionens anteckningsbok;

Divisionens minnesbok; den bok, där divens ordförande antecknar titeln på vissa mål och ärenden, etc.

Domfört antal; På den divisionen är det icke så många tjänstgörande, att de utgöra domfört antal.

Domsdag; dag då dom avkunnas.

Domskäl. Se Domsmotiv.

Domslista, lista på alla domar, som Hovrätten ger.

Domslösen.

Domsmotiv, skäl för domen (domskäl).

Domsrubrik, domen minus decisionen (ingressen till domen); rubrik till dom.

Draga, talspr., föredraga t. ex. en sak, ett mål.

Dubbel stupstock, talspr., föreläggande så väl om utveckling av talan som bevisning vid äventyr att målet ändock avgöres i befintligt skick.

Döma slutligen. Hovrätten kan avstänga tjänsteman, som ställts under åtal, från utövningen av tjänsten, till dess över honom blivit slutligen dömt.

Efter cirk. res; beslut till utslag i sak eller mål efter det handlingarne cirkulerat.

Egna sig åt Hovrätten; talspr.

Exception; den skrift, varigenom svaranden i Hovrätten bemöter kärandens påstående i libellen.

Excipiera, att i Hovrätten bemöta kärandens påstående i Hovrätten.

Exinkommunikat, adj., — I exinkommunikata mål torde utslag i regel expedieras inom cirka 5 veckor.

Exinkommunikat, subst. En exinkommunikat är ett besvärsmål, som föredrages utan att vara kommuniceradt;

"Hur många exinkommunikater har fiskalen kvar?"

Är målet i det skick, att det kan företagas till avgörande, så föredrages det omedelbart, därvid, för så vitt fråga uppstår om ändring i sakligt hänseende i underrättens slut, målet kommuniceras. I annat fall beslutes genast utslag i målet, då detsamma bliver en s. k. exinkommunikat.

Expeditionshavande; Ordförande å division skall tillse, att vederbörande expeditionshavande fullgör sina skyldigheter.

Expensmedel; Hovrätten äger förordna den eller dem av sina tjänstemän, som därtill anses lämpliga, att emottaga och förvalta expensmedel, som till hovrätten anordnas.

Extra, extraordinarie; "Han är en fattig extra (i hovrätten)".

Femte man; när två röster stå mot två på division, tillkallas en femte man för att få avgörande till stånd.

Fiska; tigga rubriker för att få sätta upp dem.

Fiskalisk aktion; "Han har råkat ut för fiskalisk aktion", = åtal av advokatfiskalen.

Fiskaliskt aktionsmål; se ovan!

Fiskaliskt åtal; Sekreteraren skall föredraga fiskaliska åtal, som inte e lottade.

Fiskalsexpedition; Besvär i krimiella mål jämte alla till dylika mål hörande handlingar inlämnas i fiskalsexpeditionen.

Fiskalsförordnande, förordnande som fiskal.

Fiskalsgask; festlig tillställning med fiskaler som deltagare.

Fiskalskollegium: E. o. fiskalerna jämte de fyra yngsta adjunkterna pläga sammanträda till fiskalskollegierna för att föreslå ny e. o. fiskal.

Fiskalstjänstgöring; "fiskalstjänstgöringen i Hovrätten är ett hundgöra".

Fiskalsvägen; "Han går fiskalsvägen, å det kunde man ju förstå, att han inte skulle bli petad som fiskal, för han är styv som jurist; han hade hellre slutat än gått notarievägen."

Fiskalsämne; talspr., person lämplig till fiskal.

Fiskus, talspr., = hovrättsfiskal.

Forska, talspr.; "Hur skall jag få reda på huru det här ska skrivas?" "Jo forska" (d. v. s. forska i koncepterna).

Frikännas på ett "ehuru", eller: *frikännas med ehuru,* bli frikänd "ehuru . . . förekommit".

Fulla vice häradshövdingemeriter, = i Svea Hovrätt ungefär 18 tingsdagar och 3 månanaders domarförordnande.

Fullfölja talan: "=: att Häradsrätten, varest, sedan H. avlidit, dennes sterbhusdelägare fullföljt omförmälda taan, genom utslag den".

Fullföljd av talan; "Advokatfiskalen skall, då allmän åklagare vill hos justitiekanslern hemställa om fullföljd av talan mot hovrättens utslag i brottmål, tillhandagå åklagaren med handlingars uttagande och översändande till justitiekanslern".

Fullständigt svaromål; "=: förelagt Brusell vid vite av 25 kronor att då vara beredd avgiva fullständigt svaromål".

Fångförteckning: "Advokatfiskalen skall tillse, att fångförteckningarne i stadgad ordning inkomma".

Fånglista; "Fiskalerna skola granska inkomna fånglistor och i dem göra behövliga anteckningar".

Fördelning till tjänstgöring: Presidenten skall bestämma ledamöternas och tjänstemännens fördelning till tjänstgöring på divisionerna.

Föredragande; subst., Aktuarien skall överlämna emottagna handlingar till vederbörande föredragande.

Föredraga slutligen; "Av den, som föredrager ett mål i hovrätten, skall i en rotel antecknas dagen, då målet slutligen föredrages".

Föredraga till avgörande: "Då ett mål skall föredragas till avgörande, skall förslag till rubrik å domen eller utslaget i målet vara uppsatt och underskrivet av referenten".

Föredrogs in pleno och res. ut in prot.; påskrift vid t. ex. ledighetsansökan av hovrättsledamot.

Föredrogs och res. ad. cirk., påskrift å handlingar, om vilka det beslutats, att de skulle cirkulera mellan ledamöterna.

Föredrogs och res., talspr. och påskrift å handling, innebärande ett svar genom särskilt utslag, t. ex. påskrift i vademål utanpå kapprocken vid slutligt avgörande.

Föredrogs och res. till vittnesförhör; påskrift utanpå kapprocken vid beslut om vittnesförhör.

Förekomma inför hovrätten; Det skall föras protokoll över alla mål och ärenden, som inför Hovrätten förekomma.

Företaga ett mål till huvudsaklig prövning; Referenten skall hos hovrätten anmäla om någon hovrättens åtgärd tarvas, innan målet till huvudsaklig prövning företages.

Förevara; Protokollet har justerats för den dag, målet förevarit.

Förhör ut in prot; påskrift, t. ex. i vademål utanpå kapprocken.

Förste vaktmästaren. Se *Hovrättspost.*

Förvisa någon till ny ransakning; "Rådhusrätten i =: =: har åtalats av advokatfisken för uraktlåtenhet att inom behörig tid sända utslag angående person, som förvisats till ny ransakning".

Gående plenum: talspr., när sekreteraren går omkring till varje divisions arbetsrum och inhämtar divisionens mening i ett visst fall, som skall avgöras i plenum.

Gå fattigvägen; I en handskriven "Procedurer vid Svea Hofrätt" läses följande:

"Den, som går fattigvägen, behöfver ej vid revisionsansökningen foga intyg om sin fattigdom, utan har allenast att ställa sig till efterrättelse hvad det blifvande revisionsutslaget innehåller", = processa utan erläggande av i lag och författningar stadgad lösen och stämpel m. m.

Gå fram i Hovrätten: lyckas få förordnande som e. o. fiskal i Hovrätten.

Gå på ett "ehuru": frikänna på ett ehuru.

Göra ändring i slut: "Göra ändring i det slut, vartill Häradsrätten genom överklagande utslaget kommit".

Halvjurist; talspr., en som ej går i rent juridiskt verk.

Handlägga i plenum; talspr., "Den frågan handlägges i plenum".

Harjakt: talspr., jakt efter "har" d. v. s. letande i ett utslag efter var finita verbet i huvudsatsen står.

Harjägare: talspr., se ovan.

Herr Pres.; talspr., herr presidenten.

Hovrätten sitter; "Ordinarie ledamöter i hovrätten, som vistas i den stad, där hovrätten sitter, böra efter kallelse infinna sig plenum och det såväl under ferier som under sessioner".

Hovrättsarkivarie.

Hovrättsassessor.

Hovrättsbal; talspr.,

Hovrättsfiskal.

Hovrättsgask; talspr.,

Hovrättskarl; talspr., en som tjänstgör i Hovrätten; däremot säges aldrig t. ex. Kammarrättskarl etc.

Hovrättsklädd; klädd på vårdat sätt. "Han är just inte vidare hovrättsklädd".

Hovrättsljus; talspr., som begåvad ansedd hovrättskarl.

Hovrättsmanér; talspr., "Han har riktiga hovrättsmanér".

Hovrättsmässig; lämplig för Hovrätten i avseende å yttre uppträdande.

Hovrättspost, Hovrättens betjänte med undantag av förste vaktmästaren.

Hovrättspredikan, den gudstjänst, som hålles för hovrättens ledamöter och tjänstemän, innan hovrätten på nya året första gången sätter sig.

Hovrättssekreterare.

Hovrättstid; "Under min hovrättstid", — den tid då jag tjänstgjorde i hovrätten.

Hovrättsstil; den för hovrättens skrivelser karakteristiska och eftersträvade stilen; "Rubriken är nog bra skriven, men det är inte hovrättsstil".

Hovrättsvaktmästare.

Hovrättsvägen: "gå hovrättsvägen" eller "gå i hovrätten."

Huvudsaklig föredragning; "Före ärendets huvudsakliga föredragning kan mången åtgärd behöva vidtagas".

Huvudsaklig åtgärd; I plenum handläggas bland annat frågor om avgivande av underdånigt yttrande eller vidtagande av annan huvudsaklig åtgärd, i anledning av Kungl. Maj:ts nåd. befallning, om nämligen befallningen innehåller, att frågans handläggning skall äga rum i plenum.

Häktade brev; talspr., = brev om häktade.

Höstsession: hovrättens höstsession räcker =: =:

Indelad; "vara indelad på en division".

Införvänta; "Hosföljande =: =: avgivna memorial ville =: =: låta N. N. tillställas emot bevis, som till Kungl. Hovrätten införväntas. Stockholm etc."

Ingiva; t. ex. besvär, påminnelser.

Inkommande mål; I 15 § av arbetsordningen för hovrätterna talas det om inkommande mål,

Inneliggare; konceptdom eller konceptutslag:

"Hovrättsrådet vill ha inneliggaren färdig till det här utslaget till i morgon", = inneliggande exemplar av domar och utslag;

I minnesboken skall antecknas dagen, då inneliggaren uppvisas.

Inne på föredragning;

Inställa sig hos Kungl. Maj:t:

Iterat: = upprepat brev till underordnad myndighet om skrivelse.

Justera inför hovrätten: Protokoll, domar, utslag och andra expeditioner böra justeras inför hovrätten.

Justmärke: talspr., justeringsmärke.

Juridisk skillnad:

Kalla på någon; Har någon kallat på mig i dag?

Kallelselapp; formulär till kallelse på part eller ombud till förhör, att ifyllas af prot. notarien.

Kanslidiarium.

Kanslitjänstgöring.

Kapprock; talspr. "Handlingarne i vademål förses med kapprock".

Kasusknäckare; knäckare, utredare av rättsfall. "Han är styv kasusknäckare".

Kå be (skrivet *K. B.*), Konungens Befallningshavande.

Kollmärke; talspr., kollationeringsmärke.

Komsa; talspr., kommunicera;

"Ska vi komsa saken?" = ska vi kommunicera saken?;

"Ska besvären komsas?" = ska besvären kommuniceras?"

Knäcka kasus; = *knäcka* rättsfall.

Konklav; talspr., = sluten, förberedande överläggning före plenum; "Vilka äro med i konklaven?"

Kriminell anslagsbok: Sedan i kriminellt mål, vare sig utan kommunikation eller efter verkställd sådan, blivit beslutat utslag samt inneliggaren underskrivits, anslås detta i den kriminella utslagsboken, där parten, liksom i civila besvärsmål, har att själv förvissa sig om när utslag meddelats.

Kriminell del i civilmål:

Kriminella kommunikationsboken:

Kriminella utslagsboken:

Kriminellt yrkande:

Kriminella vinden: den vind, där akterna till kriminella mål förvaras.

Kurialstil.

Kvittrare; var och en som i hovrätten kvitterar akter.

Laglikmätig behandling; = "under yrkande, att Konungens Befallningshavande måtte med undanrödjande av utslaget visa ärendet åter till kronofogden D. för ny laglikmätig behandling" =:

Lantadjunkt; talspr., = en tingshäst, som adjungeras.

Lantis; talspr., lantadjunkt.

Ledamot i hovrätt, den som har rätt att deltaga i hovrättens beslut.

Libell; pl. -er; "Det här målet är desert, enär libellen ingivits efter klagotidens utgång".

Lilla hovrättskatekesen. Se *Lilla katekesen!*

Lilla hovrättsnatten; tiden från tisdag kl. 2 till torsdag kl. 10; kallas så, emedan hovrätten ej sitter då.

Lilla katekesen; en skriven minnesbok för notariearbetet i hovrätten.

Lägga på bibeln; då en uppsatt handling blivit justerad, lägges den på bibeln. "Handlingen ligger på bibeln".

"Vem hämtar den på bibeln?"

"Den som skall expediera den."

Minnesbok; Ordföranden å varje division skall föra en minnesbok, i vilken anteckning skall göras om de ärenden, som handläggas, om dagen för protokollets justering m. m.

Missnöjesanmälan; I den saken har missnöjesanmälan enligt 30 kap. 12 § rättegångsbalken skett.

Motvädjat utslag; "Uti vilken sak häradsrätten genom motvädjande utslaget utlåtit sig, att =:"

Notarieämne; talspr., ej lämplig till fiskal, utan blott till notarie.

Omedelbart upptagande; "Dom i en till Kungl. Hovrättens omedelbara upptagande och prövning instämd sak emellan".

Omkomsa; talspr., kommunicera en sak med en annan person än den, med vilken man förut komsat den, eller än en gång med denne;

"De där besvären få vi allt ta å omkomsa". "Jaså, saken är omkomsad".

Omkommunicera. Se ovan.

Ordinarie session; session, då alla divisionerna samtidigt tjänstgöra. Ordinarie session hålles under tiden 14 januari —31 maj och 1 oktober—20 december.

Papper; Har Hovrättsrådet X några papper hem i dag (till vaktmästaren)?

Lägg det här bland X:s papper.

Partsställning; "Partsställningen är ombytt i Hovrätten."

Petad fiskal; en, som förbigåtts till e. o. fiskal i hovrätten.

Plenimål; Plenum bör utan uppskov hållas, då handläggning av något plenimål erfordras.

Plenisammanträde.

Pleniärende.

Plenum inträffar; "Nu inträffar inte plenum förr än om fredag."

Presen; talspr. presidenten. "Har Presen kommit?"

Pressboken; en bok, vari införas de hovrättens utslag i ansöknings- och besvärsmål från underrätt eller Konungens Befallningshavande, som må hos Kungl. Maj:t överklagas.

Prot; talspr., protokoll.

"Han sitter vid prot." "Ska du sitta vid protet i dag?"

Recit: en redogörelse för de fakta i målet, som behöva refereras för förstående av de yrkanden i målet, som äro föremål för prövning.

Referentrummet (eller *Stora referenten*); Rum, där huvudsakligen vädjade saker föredragas.

Registreringsarbete.

Ren jurist; talspr., person, som tjänstgör i rent juridiskt verk t. ex. i Svea Hovrätt.

Renovationer; "renoverade" exemplar av underrätternas protokoll och domböcker.

"Renovationerna ska vara inne på bestämd tid till hovrätten."

Renovera, avskriva.

Resa: talspr., förkortning av resolvera = avgöra.

"När blev saken resad?"

"Har saken resats?"

Resa sig (om en division); stiga upp; avsluta session;

"Sitter divisionen än?" "Nej den har rest sig."

Res. ad. cirk., talspr. och påskrift på handling, innebärande, att saken eller målet skall cirkulera mellan ledamöterna på diven.

"Det blir res. ad. cirk." = saken eller målet skall cirkulera mellan Kungl. Hovrättens Herrar ledamöter.

Res. ad coms et ut in litt.; talspr. och påskrift på handling, innebärande beslut om kommunikation och brev.

Res. ut in litt.; talspr. och påskrift på handling, innebärande beslut om skrivelse; svar genom brev från sekreteraren.

Res. ut in prot.; talspr. och påskrift på handling, innebärande beslut i protokollet = svaret förefintligt i protokollsparagrafen.

Revisionsansökning. I en handskriven "Procedurer vid Svea Hofrätt" läses följande: "Den som vill söka ändring i Hofrättens dom, har att innan klockan tolf å tjugonde dagen, domsdagen oräknad, till aktuarien ingifva sin revisionsansök ning, åtföljd af revisionsskilling, därest ej fattigvägen anlitas."

Rotel; anteckningsbok för varje ledamot, där de saker, som äro lottade på honom, antecknas.

Rubb; pl. -ar, rubrik.

Rubba; skriva rubriker;

"Ska du gå med på Opris?" "Nej jag ska hem och rubba."

Rubrik; den före decisionen (det egentliga avgörandet i domen eller utslaget) förekommande, koncentrerade sammanfattningen av vad i saken, målet eller ärendet förekommit.

Sekreten; sekreteraren.

Sep; subst. neutr., separatprotokoll.

Sepa; talspr., separatjustera: Justera en § i protokollet för

sig, utan att justera hela protokollet i ett sammanhang.

Sitta; "Hovrätten sitter"; "Han sitter i föredragningen"; "Hovrättsrådet sitter i plenum", "Han sitter vid protet".

Sjunde diven. Se div!

Skiljaktig; av annan mening än flertalet av divens ledamöter.

Skriva bort en sak = ej låtsa om det och det yrkandet i rubriken, utan skrifva bort detsamma i decisionen.

Skriva med recit;

Skrivverk; talspr., "Hovrätten är ett gammalt skrivverk."

Slagsmål om rubriker; talspr., ivrig konkurrens om att få skriva rubriker. Se *Tigga rubriker!*

Slutligt föreläggande. Se *Stupstock!*

S. p. p., vanlig förkortning för sub poena præclusionis = vid äventyr att man förlorar sin talan.

Spricka som fiskal; befinnas olämplig till fiskalstjänst och därför — — —.

Sprucken fiskal; en som förbigåtts till e. o. fiskal i hovrätten.

Stickadjunkt (eller: *stänkadjunkt*), tillfälligt adjungerad.

Stiga upp; "G. v. R. div. stiger upp den 1 juli" = G. v. R. div. får semester den 1 juli.

Stora Hovrättskatekesen. Se *Stora katekesen!*

Stora Hovrättsnatten; tiden från fredag kl. 2 till måndag kl. 10, emedan hovrätten ej har session då.

Stora katekesen: bok, i vilken det står antecknat hänvisningar till protokoll, utslag etc. till hjälp för uppsättning.

Stora kriminalrummet (eller: *stora krim*, eller: *stora kriminalen*).

Rum där häktade mål föredragas.

Stora rummet: Det rum, där civila besvärsmål föredragas.

Stora sessionsrummet.

Stupstock. Se *S. p. p.!*

Ständig adjunkt, en som har ständiga förordnanden som adjunkt.

Svälta i Hovrätten.

Taga åt sig laga kraft.

Te eff; talspr., tillförordnad; "Han är t. f. Han är bara t. f." "Vi stackars t. f. få inte ha egna åsikter."

Tigga rubbar = tigga rubriker.

Tigga rubriker; på grund av det stora antalet e. o. notarier i Svea Hovrätt, som för något år sedan förefanns, voro de extra rent av tvungna att hos ledamöterna tigga sig till att få rubriker att skriva.

Tillfalla; "Anmälan av missnöje med Hovrättens dom skall tillfalla den division, däri målet eller ärendet avgjorts".

Tingshäst; "Vara ute som tingshäst".

Tingssittning; Han är ute på tingssittning.

Tredje referentrummet (eller: *tredje referenten*); Rum, där vädjade saker föredragas.

Tvångsförordna;

Underställt mål; = mål, som enligt lag skall underställas Hovrättens prövning.

Uppsättningsarbete; talspr., "På aktuariekontoret är det intet uppsättningsarbete, bara registreringsarbete".

Utdöma vite;

Utfärda efter anslag; "Detta beslut skall efter anslag utfärdas".

Utgiva; t. ex. dom, utslag.

Utslagsdag; dag, då utslaget gives.

Utställa; t. ex. till kommunikation, till förklaring.

Verka anslående; talspr., anslå utslag.

Vice häradshövdinge-meriter. Se *Fulla vice häradshövdinge-meriter!*

Vice-versa besvär; = Besvär av bägge parterna.

Visa mål ifrån sig; "Hovrätten har visat målet ifrån sig för ny laglikmätig besvärshänvisning".

Visa åter ett mål; "Hovrätten har visat målet åter till Rådhusrätten".

Vitesföreläggande; Käranden har fått vitesförläggande.

Vårsession; Hovrättens vårsession räcker — —

Vädjade vinden; den vind, vari akterna till de vädjade sakerna förvaras.

Attonde divisionen. Så kallades förut de rum, där skriverskorna sutto. Sedan numera en 8 div. är inrättad, kallas skriverskornas rum *nionde divisionen.*

Älska recit; talspr., älska att skriva med recit!

A. Ulrich.

Några kritiska anmärkningar till B. Risbergs Metrik.

("Den svenska versens teori." Senare avdelningen.)

Då jag går att framställa några reflexioner med anledning av det senaste arbetet på metrikens numera så uppmärksammade område, vill jag genast framhålla, att min avsikt icke varit att inlåta mig på en noggrann recension av lektor Risbergs Metrik, utan endast att framhålla ett och annat, som under läsningen trängt sig på en intresserad, vilken ser de metriska frågorna under en i ej ringa mån olika synvinkel. Att upptaga spörsmålen i sin helhet har icke kunnat komma ifråga, därav kunde framkallats en volym lika stor som den föreliggande. Och ett upprepande av skäl och motskäl vore många gånger helt gagnlöst. Så redan då det gäller den första viktiga frågan, den om själva grundprincipen för vår meter: konstitueras den av stavelsers *accent*, d. v. s. intensitet, eller av deras *kvantitet*? Frågan behandlades med iver under den Rosengrenska striden, vars buller nu gått förbi. Denna var väl också endast en episod — visserligen lärorik — inom vår metriska forskning. Jag tror, att den, som sysslar med metriska undersökningar rörande vår vers under tagen hänsyn till accentueringen såsom rytmiskt bestämmande, icke behöver riskera att på en sådan grund komma till resultat, dem en djupgående prövning skall finna ogiltiga. Allt pekar ju på, att i germanska språk accenten är det väsentliga vid rytmiceringen, medan kvantiteten intar en underordnad ställning. Då förf. till förevarande undersökningar bygger på

kvantiteten såsom grundval, har han helt visst ställt sitt arbete så att säga åt sidan och betagit det möjligheten att få en mera avgörande betydelse för undersökningen och kännedomen om vår vers. Såväl den "metriska propedevtiken" (kap. 3) som den "metriska grundläggningen" (kap. 4) influeras därav. Naturligtvis är det ingen tillfällighet, att de forskare, som ställa sig på kvantitetens ståndpunkt, äro företrädare för den antika filologin. Ofta utgår den uppfattning, som gör sig gällande, från uteslutande antika förutsättningar, även om förf. anser sig ha en vidare syn på tingen. Några detaljer till belysning av det nu sagda må först påpekas.

Herr R. talar om *jambisk* och *trokeisk vers* i den bemärkelse, vari man vanligen tar dessa termer, och som ej torde behöva närmare karakteriseras. Men då det är fråga om tvåstavelsetakten (sid. 139 f.), får han jämte den (såsom han säger) "normala" trokéen allehanda antika fötter, t. ex. *jamb*, betecknad ◡́ — (jfr exemplen sid. 108, där dock stundom felplacering synes ha ägt rum); vidare — ◡́, som har den konstiga benämningen "kombination af spondé och pyrrick eller lång upptaktsstavelse och pyrrick". Likaså vid trestavelsetakten får han bl. a. *anapest* ◡́ ◡ —, där visserligen ett par av exemplen (sid. 157 f.) framvisa en besvärlig rytmisering (dock icke versen hos Fröding, som jag fattar helt annorlunda). Yttrandet på sid. 83: "Så kan en daktyl få iktus blott på första stavelsen eller därjämte även på den sista" blir ju helt egendomligt för den, som icke har förf:s syn på saken. Och icke mycket lättare blir det att följa honom, då han i fråga om prosodisk rytmutjämning (sid. 115 f.) påstår, att "subjektivt betonade ord, som stå i arsis, läsas korta, men naturligtvis tryckstarka". Se på exemplen, och försök att göra t. ex. *han* i versen ur Tegnérs minnessång på en gång kort och tryckstarkt!

Hela grundförhållandet för rytmiken synes mig bli oklart. Icke blott i detaljer, utan i det hela uppstår en sammanblandning, som man önskar bli fri från. Och trots allt måste

även hr R. föras till det uttalandet, att rytmisk framställning betingas av iktus. Huru detta kan gå ihop med läran om kvantiteten såsom den bestämmande, vill jag, såsom redan är sagt, icke inlåta mig på. Förf:s för mig och säkerligen för flera föga övertygande resonnemang kan man se sid. 102 f.

Emellertid måste jag något uppehålla mig vid *takten* och vad därmed sammanhänger, något som i hr R:s framställning blir av rätt egendomlig art. Jag kan icke få något sammanhang mellan *taktformer*, beroende på stavelselängd (sid. 80 f.), och *takter*. Av de förstnämnda, även kallade *prosafötter*, anför hr R. de för metriken viktigaste: det är de från antiken välkända *troké, jamb* etc. ända till *andra joniker* och *procelevsmatiker*. Om vikten av allt detta för vår metrik kunna meningarna vara delade — naturligtvis äro *troké* och *jamb* tämligen oundgängliga såsom praktiska beteckningar, och även *daktyl, anapest*, stundom också *spondé*, kunna vara bekväma termer att gripa till för angivande av versens rytmik. (Vad gagn de göra i form av "prosafötter" vet jag däremot icke, jfr några å föreg. sida framdragna exempel.) Svårt är att förstå, varför hr R. inskränkt "prosafötterna" så som han gjort; varför saknas t. ex. — — — ⏑ *spårvägsnätet*, ⏑ — ⏑ ⏑ *berövade*? Ha dessa former icke latinska namn? Och varför icke våga gå över de fyra stavelserna? — Prosafoten, sådan hr R. anger den, synes mig icke vara av något värde för vår rytmik. Den stämmer ej med takten, och till denna nödgas dock även hr R. komma.

Här mötes man av det förhållandet, att hr R. ej vill tillerkänna verklig takt annat än åt versen ("i det vanliga talet har man icke förnimmelse av någon iktus, emedan stavelserna där överhuvud icke sammansluta sig taktvis", sid. 81). För min del har jag i Studier i svensk metrik uttalat den uppfattningen, att takten, sådan den för metriken bestämmes, endast är en abstraktion; de verkliga takterna äro språkleden, innehållande en iktus, vartill vanligen en eller flera sänkningar sluta sig. Det synes som om hr R. icke ägnat någon tanke

åt denna uppfattning, vilken visserligen icke är ny inom den nordiska metriken, och åt vilken jag sökt ge en noggrannare bestämd framställning särskilt vad angår vår äldsta poesi och därmed själva uppkomsten av vår vers. Versen har utgått ur prosan genom att takterna i den senare gjorts rytmiskt likartade eller åtminstone rytmiskt överskådliga. Fullt konstanta mått och alldeles lika taktform finnas endast i ett tänkt skema, som i särskilda fall ligger under versformen. (Jag fäster för dessa frågor stor vikt vid ett uttalande av musikern lektor Kallstenius, att även inom musiken den gängse taktindelningen endast är en abstraktion; det verkliga är de musikaliska leden.) Från nu framställd synpunkt blir läran om *stigande* och *fallande rytm*, liksom den gängse läran om *upptakt*, av föga betydelse (jfr Stud. i sv. metr. s. 14 f.). Däremot får begreppet *inre upptakt* en synnerlig vikt (d. v. s. upptakt vid en takt som står inne i versen, jfr strax följande ex. på taktindelning). Även bland dem, som efter abstrakt skema vilja avmäta vers, blir enigheten ej stor, såsom framgår sid. 84 f. Mot de tre anförda avmätningarna av en versperiod hos Fröding skulle jag vilja ställa en fjärde av följande utseende:

Och Jonte | han fumlade || druligt | med tömmen,
och Brunte | han drumlade || framåt | i drömmen.

Att jag sätter denna period i "långrader", beror därpå, att jag icke liksom hr R. med *vers* avser *versrad* (sid. 83), utan en metrisk enhet av visst slag. Framställningen av *vers* och *versled* blir hos hr R. mycket svävande. Flera gånger ledes han in på en förnuftigare versavdelning än den av diktaren gjorda eller den blott typografiska (så vid sista ex. från Stagnelius å sid. 194). Men han tager icke steget fullt ut till en verkligen rytmiskt grundad bestämning av versen. Härvid måste denna själv alltid ses såsom led i en större rytmisk grupp, och särskilt måste, då verklig strofbildning är för handen, strofens hela struktur ligga klar. Vid ett sådant fall som

första ex. från Stagnelius å sid. 194 kan man icke ha någon verklig uppfattning av versen, innan man satts i tillfälle att skärskåda periodförbindelsen i dess helhet.

Den indelning hr R. ger av versformerna (sid. 192 ff.), nämligen efter antalet takter i versen, må hava sitt berättigande (enligt min mening måste den undergå åtskillig modifikation för att träffa de verkligen rytmiska förhållandena; jfr bl. a. vad som nedan säges om s. k. kontraktion eller tänjning). Men då hr R. vid exemplen, med undantag för entaktingen, sammanställer endast verser med *lika många* takter (så som han själv uppfattar denna sak) och på grund därav fäller vissa allmänna och ästetiska omdömen om versformerna, kan detta icke få någon helt genomgripande betydelse. Vid strofisk diktning är ju en förening av verser med (enligt förf.) *olika* taktantal i hög grad vanlig, kanske vanligast. Och en viss karakter kan ligga i versslaget, sådant det blir genom sammanslutningen av verserna, men svårligen i den särskilda versformen på grund av dess taktantal.

En fråga av stor vikt för riktigt angivande av versen är den rytmiseringsprincip, som hr R. upptagit till behandling sid. 146 ff. Han anser att "våra metrici" haft en helt onöjaktig och ofullständig uppfattning av densamma. Då ingenstädes antydes, att undertecknad från rytmisk och historisk ståndpunkt sökt bestämma dess art och i flera metriska undersökningar genomfört min åskådning, får jag väl draga den slutsatsen, att hr R. anser sig saklöst kunna gå denna förbi. Det gäller den företeelse som jag kallat *tänjning,* men som hr R. vanligen ger namnet *kontraktion*; i korthet kan den karakteriseras såsom taktökning vid kvinnligt slutfall. En fullständig utredning av det skiljaktiga i vår uppfattning skulle bliva allt för lång. Jag får inskränka mig till ett par påpekanden; först det, att det nya och viktiga som hr R. vill föra fram: att företeelsen är egendomlig för den jambiska versen (för *all* jambisk vers, sid. 148) — detta är något som jag ingalunda kan ansluta mig till. För mig är den en reglering av takt-

förhållandena inom strofen, särskilt inom fyrtaktsversens grupp (som är den viktigaste av alla). Särskilt måste jag opponera emot det förfarandet att vid vers, som i övrigt är fyrtaktig, överföra de kvinnligt slutande verserna till femtakter (sid. 201, 215). Vidare vill jag framhålla företeelsens rent rytmiska karakter, d. v. s. att den icke är betingad av själva versens material, som kräver en normalt språklig framsägning. — Överhuvud är det egendomligt, att hr R. ej medger tänjning (jag använder helst denna term) vid trokeisk vers; och dock är den där lika väl förekommande som vid jambisk. Man behöver endast läsa, eller ännu bättre sjunga följande versar:

Lilla Karl, sov sött i ro,
tids nog får du vaka —

för att finna att så är förhållandet. Och varför skulle icke vara tänjning i Snoilskys:

Jag sjunger om klippor som stupa —

(sid. 197). Hr R:s regel visar sig på många sätt vara en ohållbar konstruktion. Undersökningarna äro tydligen otillräckliga. Det egentliga beviset får man genom *ett* exempel (sid. 147) med hr R:s egen läsning. Då de båda första verserna av Kung Karl anföras, hade det varit av intresse, om även den tredje:

Hur svenska stålet biter —

blivit medtagen och även normalt *läst.*

Vad beträffar den skillnad i *tempot* mellan tvåtakt och fyrtakt å ena sidan, tretakt å den andra, som hr R. anför såsom ny och märklig (sid. 212 ff.), synes den mig visst icke vara undandragen diskussion. I fråga om tempo är man allt för mycket inne på rent subjektiva uppfattningar, särskilt då man endast håller sig till sin egen läsning. Jag har träffat dem, som snarast haft en uppfattning motsatt den å anförda ställe utvecklade.

Den framställning hr R. ger av *taktarterna* utmärker sig för en ganska hög grad av systematiskhet, men denna torde till stor del endast vara skenbar. Då den också saknar all historisk grund, blir bristen framför allt stor, när det gäller äldre versformers behandling. Hr R:s utgångspunkt är att tänka sig en *normal taktfyllning*: två, tre etc. stavelser. Detta må gälla för en stor del av den moderna versen, som under långa tider stått under vissa bestämda konstinflytanden. Men det är långt ifrån någon grundprincip för vår vers, vilken tvärtom såsom all germansk vers ursprungligen är fri i fråga om sänkningarna och naturligtvis även upptakten (uppfattningen av den fria upptakten är nog icke så försummad som hr R. anger sid. 162). Underligt är att se, huruledes äldre och yngre bildningar av denna mer fria art dragas in i systemet. Visserligen upptager framställningen något som kallas *blandad vers* (sid. 158 ff.), men blandningen består endast i växling av en och två sänkningsstavelser (och till dessa blandade verser höra ju sapfiska, alkaiska m. fl. samt hexametern!). I hög grad missvisande blir den framställning som ges av *folkviseversen* (sid. 174 ff.). Genom påverkan av Rosenbergs gammalmodiga teorier göres denna utan vidare till "fyrstavelsetakt", och är man så långt kommen, är det ej svårt att under folkvisetakten få in en hel del saker, som föga eller intet ha med den gamla folkvisan att göra (särskilt flera former hos Fröding). Den uppfattning av folkvisan och dess vers, som kommer till synes, är helt föråldrad och tydligen icke grundad på några som helst undersökningar. Och i varje fall ha de resultat rörande folkviseversen, vartill undertecknad kommit i Stud. i sv. metrik (jag hänvisar särskilt till sid. 64 ff. därstädes), icke haft någon som helst inverkan på förf. Icke bättre är det beställt med det sätt, varpå *knitteln* behandlas: den placeras i en sista grupp *fri vers* tillhopa med allehanda ut- och inländska bildningar från Klopstock till Ekelund. — Det är icke på få ställen man finner egendomliga omdömen om versarterna och deras uppträdande, som i den historiska belysningen kunna

visa sig helt annorlunda. Det nu sagda kan i någon mån ge prov därpå. Att upptaga en del andra frågor skulle föra allt för långt.

Allt detta i fråga om versen. Men detsamma gäller ock i fråga om *strofbildningen*: den systematiskhet, som finnes, är konstlad, ty indelningen efter antal rader ("radingar", sid. 245 ff.) träffar ej det väsentliga, vilket är periodernas beskaffenhet och sammanknytning. Jfr vad som ovan sagts om versbestämningen, som alltid står i växelverkan härmed. Att indela efter mekaniskt räknade versrader, som vid noggrannare prövning måste betydligt modifieras, ger ju ett resultat af föga stadga. Och att under ett visst radantal sammanföra periodbildningar av den mest skilda beskaffenhet bidrager icke till en verklig uppfattning eller ens översikt av företeelserna. Det fordras en mera organisk indelning, som låter deras samband — och stundom även ursprung — träda fram. På historisk grund kan man visa, huru ur enkla grundformer helt konstmässiga typer framvuxit. —

Och härmed har jag angivit min från förf:s ganska avvikande syn på de metriska spörsmålen. Om teorier kan man tvista, gamla sådana kunna revideras och nya kunna konstrueras. Den viktigaste uppgiften synes mig vara att noggrant genomgå vad som faktiskt förefinnes och vad som funnits. En grundlig undersökning av enskilda skalders metrik, äldres och yngres, sedd mot en historisk bakgrund, med fastställande av versarternas natur och utgångspunkter och (icke minst viktigt) med utförlig statistik av versmaterialets rytmisering — detta är vad vi behöva, och det blir förvisso till mera nytta än allmänna uttalanden, gjorda på grund av versar som plockas här och där, från Tegnér, Fröding, folkvisorna etc. Men så torde det också dröja rätt länge, innan en tillfredsställande sammanfattning av den svenska metriken kan skrivas.

Det har nu för mig särskilt gällt att framhålla dessa synpunkter, och därför har min ställning gent emot hr R:s Metrik blivit skäligen negativ. Vad som är förtjänstfullt i

arbetet har jag hittills ej omnämnt. Vid dess läsning får man uppfattning av en strävan hos förf. att tränga in till verkliga metriska spörsmål. Ofta kommer till synes en god ästetisk uppfattning, ävensom känsla för versens rätta valör. De analyser av vissa moderna metriska företeelser, som göras, kunna innehålla goda antydningar och uppslag (t. ex. utredningen av modifikationerna vid den ofta diskuterade "koriambiska" bildningen). Bland väl behandlade deskriptiva avdelningar märkes kapitlet om rimmet. — Men detta och mera till kan för dem, som fordra en djupare och vidare blick över vår metrik, icke göra tillfyllest.

Sven Lampa.

Till frågan om rytmiken i svenska efterbildningar av dróttkvædr háttr och hrynhenda.

De älskare av den norröna skaldediktningen, som finnas i vårt land, ha med stort intresse tagit del av prof. Fr. Läfflers uppsats om "En hittills otryckt dikt av Viktor Rydberg" (Språk och stil 1907, ss. 108 ff.). De ha känt sig värmda av den sympati för försöken att på vårt mål efterbilda de norröna skaldernas ståtligaste versformer, åt vilken förf. ger uttryck. Vad mig personligen beträffar, har jag all anledning att känna mig tacksam för det erkännande, prof. Läffler ger mina "Nordiska Fornkväden". Ett gillande — om ej i allt, så dock i det huvudsakliga — från sådant håll förmår väl att uppväga mycket av den möda, som varit förknippad med tolkningsarbetet, och jag skulle väl även uteslutande ha inskränkt mig till att i tacksam hågkomst bevara det, såvida ej vissa punkter i fråga om mina tolkningar av norröna dikter i allittererande-assonerande versform hade synts mig behöva en ytterligare belysning.

Först ber jag att få förutskicka den anmärkningen, att prof. Läffler i sin översikt över den på nyssnämnda versmått avfattade litteratur — vare sig i original eller översättning —, som f. n. existerar på svenskt språk, kommit att förbigå några av mig gjorda översättningar, tvenne av dikter i *hrynhenda* samt en av en dikt i *hálfhnept*. De två förra äro publicerade i Nordisk Tidskrift: 1899 tre fjärdedelar av *Eysteinn Ásgrímssons* märkliga 100-strofiga dikt *Lilja*, 1901 de bevarade partierna av *Markús Skeggjasons* ståtliga *Eiríksdrápa* (18 hela,

12 halva och 2 fjärdedels-strofer), den sistnämnda, *Óláfsdrápa sænska*, i Hist. Tidskr. 1899 s. 231. Dessa översättningar utgöra tillsammans kvantitativt taget ej en så alldeles föraktlig del av den litteratur, det här är fråga om, varför det kanske ej är alldeles olämpligt att i detta sammanhang påminna om deras tillvaro.

Och sedan till frågan om den rytmiska byggnaden i efterbildningar av strofer i *dróttkvæðr háttr* (samt *fornskaldaháttr*)! När man vill söka att i svensk vers återge *dróttkvætt*-radernas mångskiftande typer, torde det vara ett bestämt missgrepp att med fasthållande av de norröna originalens stora regelmässighet i *stavelsetal* bygga de svenska raderna av idel trokéer, som i enformig följd rada opp sig efter varandra hela dikten igenom (oavsett att det med begagnande av en dylik versbyggnad torde vara omöjligt att verkställa översättningar av norröna dikter utan att öka versfötternas antal). Vill man ej göra detta, så återstår endast att, likasom jag gjort, begagna en något friare rytm, exempelvis med en och två stavelser växlande i versfotens svagare del och möjligen emellanåt enstavig upptakt. Om man sedan vid användningen av denna rytmiska form låter sig i det enskilda fallet bestämmas av hänsynen till innehållet, av nödtvång, eller kanske av båda i förening, är nog ej alltid så lätt att avgöra, ej ens för versbyggaren själv. För mig har det vid mitt tolkningsarbete varit en mycket maktpåliggande sak att så vitt möjligt söka återge originalens bilder (eller "omskrivningar", som det heter på det ortodoxa filologiska språket) och det helt naturligt *utan* att begagna mig av originalens stora frihet ifråga om ordställning. Därför har jag ej *uteslutande* kunnat ägna mig åt uppgiften att skapa en i metriskt hänseende i allo fullt adekvat motbild till originalen.

Den största frihet, som jag tillåtit mig i fråga om *dróttkvætt*stroferna är enligt min egen uppfattning *icke* bruket av upptakt[1] utan behandlingen i vissa fall av den sista versfoten

[1] I allmänhet vill det synas, som om betydelsen av upptakt, åtminstone enstavig, för karaktären av svensk vers väl mycket över-

i raden. Denna bör efter min mening helst vara tvåstavig, men jag har dock, såsom jag påpekat i mina slutanmärkningar till "Nord. Fornkväden", emellanåt även här låtit två svagtoniga stavelser följa den starktoniga. Detta har dock ej skett oftare än i ungefär var 25 rad, och jag har så vitt möjligt sökt inskränka bruket av denna frihet till sådana ställen i diktverken, där det mera ovanliga i denna rytmiska anordning ej synts mig strida mot innehållets karaktär.

En annan frihet, som jag, delvis efter prof. Läfflers föredöme, tillåtit mig vid behandlingen av samma versfot, är att låta den stavelse, som enligt schemat har huvudton, åtföljas av ett enstavigt ord i stället för av en stavelse, som hör till samma ord som den huvudtoniga. Jag räknar nu icke hit de fall, då det senare ordet är enklitiskt, ty i så fall hör det ju fonetiskt samman med det närmast föregående. Sådana sammanställningar som *skänkt mig, sänkt sig, ter sig, är han, skar han, bar han, gick han*, m. fl. dylika, ("glanssmyckets rövare) *rev då*" strida ju icke ens mot de strängaste krav på den omtalade versfotens beskaffenhet. Något mera tvivelaktigt kan det synas med den rytmiska riktigheten av sista fotens byggnad i följande rader eller radslut: *Ragn.-dr.* 14: 3: "mig blid dock", *Haustl.* 8: 2: "en lång stund", ib. 17: 6: "af väntan tung blef", *Vellekla* 9: 4: "på slikt sätt", *Þórsdr.* 7: 4: "I vådan gafs bättre råd ej", 19: 6: "(där . .) ofridens rågar ro få". Radslutet i *Glymdr.* 4: 3: "till Hilds lek" verkar väl ännu tyngre, och absolut förkastliga skulle

drives. — Här må kanske nämnas, att det beror på ett missförstånd, då prof. Läffler nämner, att jag i redogörelsen för den i Nord. Fornkväden använda versbyggnaden ej berör användningen av upptakt i dróttkvættstrofernas jämna linier. I den allmänna delen av den mycket kortfattade redogörelsen omtalar jag nämligen såsom en av mig i de meddelade översättningarna använd rytmisk princip "variation i antalet av jämförelsevis svagt betonade stavelser i versen (fritt bruk av upptakt häri inbegripet)"; några specialfall i fråga om upptaktens användning i *málaháttr* ha särskilt antecknats i de rader, jag ägnat detta versmått, men denna omständighet upphäver naturligtvis icke det citerade uttalandets giltighet, vad beträffar andra versmått.

verssluten i *Haustl.* 6: 7: "på Manheins värste' *väns rygg*" och ib. 18: 5: "mörka klyftors *marks kung*" böra anses, om ej en något (om ock obetydligt) förmildrande omständighet kunde tänkas ligga däri, att i båda fallen det senare ordet hör till den föregående frasen. Tyvärr måste jag bekänna, att jag med berått mod och fri vilja gjort mig skyldig till de sistnämnda rytmiska oregelmässigheterna. Under mitt arbete med översättandet av *Haustl.* lyckades det mig att av verserna i fråga erhålla formuleringar, som återgåvo tankeinnehållet lika riktigt och i rytmiskt hänseende voro korrekta nog, men varje gång övergav jag dem för de i den slutliga redaktionen nedskrivna, enär dessa, trots — eller kanske just på grund av — den metriska inkorrektheten, i fråga om kraftmättad stämning ej uppnåddes av de förra.

I samband med vad här yttrats, vill jag beröra prof. Läfflers förslag till ändring i min tolkning av *Haustl.* 9: 5—8:

"Glanssmyckets röfvare ref då
rådgoda disen brådsnart
till gårdar, som värnas i vård af
vida fjällbygders Nidad."

i stället för

"Glanssmyckets röfvare ref då
den rådgoda disen brådsnart
till gårdar, som värnas och vårdas
af vida fjällbygders Nidad."

Uteslutandet av *den* framför *rådgoda* är en otvivelaktig förbättring, enär ingen grund här finnes för placerande av upptakt framför huvudstavelsen. Ändringen i den följande raden åter innebär enligt min mening ingen förbättring. Enär *av* här är avgjort proklitiskt och ej enklitiskt, så skulle — den typografiska anordningen spelar ju ingen roll — den sista raden *i realiteten* komma att behålla den upptakt, som meningen vore att avlägsna, under det att den näst sista faktiskt komme att sluta med en *enstavig* versfot.

Detta om mitt sätt att bygga *dróttkvættstrofer.* Vad

beträffar *hrynhenda*, så har denna versform en mera pompös karaktär, och därför torde ock rytmiska friheter ej i så stor utsträckning böra användas, när man efterbildar den på svenska. Både i *Eiríksdrápa* och i *Lilja* har jag undvikit andra versutgångar än de regelbundet korrekta. I tolkningen av den förra dikten förekommer någon gång (enstavig) upptakt, i den senare åter, vars starkt lyriska stämning jag ansett böra med omsorg bevaras, även vad beträffar den yttre formen, har jag i alla 100 stroferna (också i dem, som ej blivit tryckta i Nordisk Tidskrift) undvikit även upptakt.

Axel Åkerblom.

Om lag- och lagman- i ortnamn.

Åtskilliga svenska ortnamn hava såsom första sammansättningsled ordet *lag* och ännu flere subst. *lagman*. Exempel på namn av det förra slaget äro *Lagfors*, en by i Ljustorp i Medelpad, **Laghforss** 1547, och den bekanta *Laforsen* i Ljusnan i Färila socken, **Lagforsen**. 1540. Uti Rosenbergs "Geografiskt handlexikon öfver Sverige" finnes en hel mängd namn, som innehålla det senare ordet, t. ex. *Lagmans-backa, -berga, -holm, -landet, -kvarn, -ö* m. fl.

Av de förra namnen har jag ej sett någon förklaring; själv har jag (Norrl. saml. s. 241) till dess tolkning hänvisat på de i ångermanländskan brukade sammansättningarna *lag-skog, lag-slått,* varmed betecknas en skogstrakt eller ett som slåttesland, som byamännen hava *"i lag"* eller gemensamt. Det i den senare gruppen ingående *lagman* fattas av Ortnamnskommittén (del III, s. 20 i fråga om Lagmansered, äldre *Lagmansryd*) såsom innehållande ett fsv. personnamn *Lagman*.

Något skäl att frångå vår uppfattning av "lag"-namnen ha vi ej; vi finna den tvärt om stärkt av den senare namngruppen. Att detta gamla personnamn emellanåt kan ingå i sammansatta ortnamn, är ej osannolikt; men ofta har nog ordet "lagman" härvid en annan betydelse.

Läser man Medelpads och Ångermanlands gamla domböcker från 1620- och 1630-talet, så råkar man ej sällan på uppgifter av följande art:

En man villkorade sig (förband sig) med sina *skatt-lagar* att ej intaga främmande fiskare, eller att Jon i Margård med

sina *vone-lagar* kärde till Erik Pålsson i Backen och hans *not-lagar* o. s. v. Män, som äro mågar i samma hus, kallas *måg-lagar*. Äntligen ha vi från tinget med Resele och Ramsele gäll i Ångermanland funnit antecknat, att en man klagade, att hans granne tagit sig *laghe mahn* uti en annan socken och gillrat efter bjurvånar på klagandens skog.

Här föreligger naturligtvis fsv. *laghi*, m. kamrat (jfr fölghis-laghi, följeslagare). *Skattlage* är den, som jämte andra skattar för en jord, ett fiske eller dylikt, och *von-* ellér *vån-lage* är meddelägare i fiskevonor eller -vånor, d. v. s. fiskebragder. På samma sätt är lage-man icke det isl. *lög-maðr*, utan *lags-maðr*, companion.

Med de två anförda namnen *La(g)fors* sammanställa vi **Lagmans forssen** år 1602, enligt Waranen, Handlingar upplysande Finlands historia 1: 269, ett fiske i Kumo älv. Uti Indalsälven fanns på 1500-talets mitt ett fiske med namnet *Lagmans-ören*, vilket utan tvivel ock hör hit. I samma floddal finnes i Jämtland byn *Lagmanslandet* och på en karta över detta finnes en liten sjö, som har namnet *Lagmanstjärn*. Synnerligen bevisande synes oss den omständigheten vara, att det är namn på fisken, som gärna innehålla detta ord "lagman", ty ett sådant är ju sällan en enskilds egendom.

Till betydelsen sammanställa vi detta namn med det ångermanländska flodnamnet *Mångmanån*, anfört av H. Geijer i hans uppsats "Om sättet för dialektala ortnamns upptagande i riksspråket", särtryck ur Språk och stil, s. 83. I Boteå socken i samma landskap ha vi sett omnämnd en kvarn med namnet *Mångmansquarnen*. *Mang-man* är i dialekten en vanlig beteckning för "flere personer" ("Det går långsamt, *då mang-man sko jära nanting*", d. v. s. då mången man (eller allmänheten) skall göra någonting). Uti ångermanländska domböcker uppenbarar sig ordet ej sällan, då det heter om någon, som dömts till böter, att han "för mången mans bön" slapp med ett mindre belopp. Åns och kvarnens

namn bero naturligtvis därpå, att många personer haft fiskerätt i den förra och varit delägare i den senare.

Vi begagna tillfället att belysa ett av H. Geijer i nämnda avhandling s. 52, från Ångermanland anfört ord *gålmåle*, vars betydelse säges vara av de allra flesta glömd. Det ingår i ett av honom anfört namn *Gårdmålstjärn* i Ed, och vi kunna tillägga i *Gålmåsbärje*, ett berg vid landsvägen i Para by i Sånga socken. En allmogeman, som trodde sig känna dess betydelse, såg däri *Gammelgårds-berget*. H. Geijers sagesman åter tolkade det såsom: "något, som ligger något så när nära gården". Och denne kom nog sanningen närmare.

I domboken ifrån tinget i Resele i Ångermanland d. 10 dec. 1646 finna vi appellativet brukat. Herr Hans Knutsson, Caplan, lovade, heter det där, en man 10 daler k. m. för att han skulle föra sin gård av hans *gårdemål*.

Betydelsen torde framgå härav. I Aasens Norsk Ordbog upptages s. 485 subst. *Maal* med betydelsen av "punkt eller gräns, till vilken något räcker", och gårdmål blir då *gårdens* eller *gårdstomtens gräns*.

J. Nordlander.

Giöta Kiämpa-wisa.

En språk-estetisk undersökning.

I en uppsats med titeln "Göta Kämpavisa", som inleder en samling Bibliografiska och Litteraturhistoriska Anteckningar, tryckt i Upsala 1896, ville prof. Schück frånkänna Gunno Eurelius-Dahlstierna författarskapet till den bekanta dikten med detta namn, vilken man dittills allmänt tillskrivit honom. I stället hävdade han, att Israel Holmström var författaren. Hans skäl var följande:

Dikten, vars fulla titel är: *Giöta Kiämpa-WISA om Kåningen å Herr Pädar,* utkom första gången anonymt, utan angiven tryckort eller tryckår, troligen i Stockholm. Någon uppgift, att Dahlstierna skulle vara författaren, förekommer, så vitt Schück kunnat finna, ej förrän 1765, i J. H. Lidéns Historiola litteraria, och enligt S:s mening skulle Lidéns korta notis, som anföres utan all hemul, blott som ett naket påstående, ensam vara ursprunget till hela den följande traditionen om D:s författarskap. "Men Lidéns uppgift är väl alltför sen för att på något sätt kunna anses afgörande; Lidén föddes nämligen 1741 och hans arbete, en studentdisputation, utgafs 1765, då författaren ännu blott var 24 år gammal."

Emellertid hade Schück under sina biblioteksstudier funnit en annan uppgift om diktens auktor. Bland några litterära notiser, De Poesi, som ingå i en handskriven samling Strödda Historiska Anteckningar av Magnus von Celse, läses först, under Gunno Eurelius' namn, ett omnämnande av hans

Uppsatsen utgör en utvidgad omarbetning av ett föredrag i Språkvetenskapliga Sällskapet den 27 jan. 1908.

arbeten "Den trogne herden" och "Kongaskald", och därefter, några sidor längre fram:

"Anonymi Götha Kämpewijsa om konungen och Hr. Peder är af Holmström öfver actionen wid Narva 1700".

Då Celse var betydligt äldre än Lidén, f. 1709, och tillhörde en gammal litterär släkt, anser Schück, att hans uppgift tydligen bör tillmätas större trovärdighet än Lidéns. S. anför vidare som ytterligare skäl, att Lidén, då han sedermera skrev ett tillägg till sin Historiola, där gjort en anteckning, på tal om Holmström, av innehåll, att Hr Cancellie Rådet M. v. Celse sagt honom "det Holmström ær auctor till Göthiska Kæmpevisan", som Lidén förut tillagt Eurelius.

"Frågas sålunda nogare efter rætta auctoren„.

Varav S. anser sig kunna sluta: 1:o att Celse känt Lidéns uppgift och för honom förklarat denna oriktig, 2:o att "Lidén ansett sig böra söka en hemul för sin uppgift, men — vad som är av vikt — någon dylik *har han icke funnit*, och han har således blivit svaret skyldig".

Dessutom anser Schück, att Celses uppgift i och för sig är sannolikare än Lidéns. Av inre skäl. "Det finnes ej den aflägsnaste likhet mellan den på dialekt skrifna, i folkvisans tonart hållna kämpavisan och Dahlstiernas alla andra med säkerhet kända poem med deras bombast och italieniserande skaplynne. Däremot erinrar denna kämpavisa onekligen ganska mycket om Holmströms folkliga dikter" [1].

[1] S. åberopar Atterboms uttryck "Utan särskild underrättelse skulle väl ingen förmoda, att den (Kämpavisan) härrör från en författare, som satt förtjust vid Marinis och Lohensteins fötter". Häri torde knappast behöva inläggas mera, än att det är svårt att se någonting av Marini eller Lohenstein i Kämpavisan. Som uttrycket står hos Atterbom, är det endast fråga om olikheten mellan visan och Dahlstiernas försvenskning av Guarinis Pastor Fido. "De likna hvarann blott deri, att kämpa-tonen i den ena och herda-tonen i den andra drifvas bägge till caricatur. Båda dessa benägenheter till o-mått igenkänner man i 'Kunga-Skalden'; men tillika en oafbruten sträfvan att upphäfva eller utplåna motsatsen dem emellan." Längre fram skriver han: "Anträffad bland en mängd andra visor 'tryckta i år'

"Med långt större rätt än den, med hvilken man hittills tillskrifvit Dahlstierna visan, torde man således för framtiden kunna räkna den bland Holmströms dikter".

* * *

Med den snabbhet att göra sig tillgodo vetenskapens nyaste resultat, som så fördelaktigt utmärker vår tids exakta forskning, ej minst på det humanistiska området, kan det ej förvåna en att se, hur Schücks åsikt snart börjar bli accepterad av yrkeskolleger och även snart blir den, som doceras i läroböckerna och i den halvpopulära handbokslitteraturen. I Warburgs "Svensk Litteraturhistoria i sammandrag" 3:de uppl. 1888 nämnes Kämpavisan bland Dahlstiernas dikter. I åtminstone en del senare upplagor, som jag sett, är den här struken, men nämnes försiktigtvis ej heller under I. Holmströms namn. Schück själv i Illustr. Sv. Litteraturhistoria I 1896 s. 367 framhåller bland andra punkter, i vilka "Holmström kan sägas förebåda den följande periodens litteratur", också "den bekanta dikten *Giöta Kiämpa-Visa*, etc., som länge gällt som Dahlstiernas, men enligt säkrare intyg är af Holmström". Den är enligt Schück att anse som en utlöpare av den gamla medeltidsballaden, och betecknar å andra sidan också "ett uppslag till något nytt, nämligen till frihetstidens allegoriskt politiska diktning" (jfr Dalins allegoriska *Kämpewisa* om hattpartiets krig mot Ryssland: "Men Hatten

var Kämpavisan en af min barndoms tidigaste vittra njutningar". "Han borde ha författat flera qväden af samma slag: ty detta har, i sanning, en flägt af den äkta fornkämpadiktens anda. Sitt hufvudsakliga lyte, en viss half-parodisk kämpabålhet, har denna visa gemensamt med mången af de gamla — ehuru visserligen ej af de äldsta". Det synes klart, att A. ej var blind för karaktärslikheten mellan visan och D:s övriga dikter. — Också Hammarskölds omdöme förtjänar nämnas: "Göta Kämpevisa har formen af en gammal Romans och vittnar tydligt, genom sina hopade prydnader och sitt synbara sträfvande att göra effect, att den äkta, sköna romans-tonen redan vid den tiden var förklingad; dock kunna författarens afgjorda poetiska anlag icke heller i denna visa misskännas".

är krönt med lager, seger och ära") och förebådar också "den politiska sagan öfver hufvud, åtminstone så tillvida som Holmström här i en barnslig diktart — ty såsom sådan gällde då balladen lika väl som sagan — har inlagt ett allvarligt politiskt innehåll. Att det direkta uppslaget till frihetstidens politiska saga kom från England, förminskar icke Holmströms originalitet"[1]. I Gunnar Castréns nyligen utgivna arbete Stormaktstidens diktning (Helsingfors 1907) omtalas utan reservation, att slaget vid Narva besjunges av Israel Holmström i Göta Kämpavisa. Och i en Läsebok i svensk litteratur, som rätt allmänt användes i våra skolor, utgiven av E. Hildebrand (2 uppl. 1904), få våra gymnasister läsa s. 112 f. ett utdrag ur Kunga-Skald av Gunno (Eurelius) Dahlstierna och sid. 114 ff. såsom det enda provet på Israel Holmströms dikter — Giöta Kiämpa-wisa!

* * *

Då jag här skall ta upp frågan om författarskapet till ny prövning, lämnar jag alldeles åsido den bibliografiska sidan av saken, som Schück utförligt belyst. I stället skall jag fästa mig vid de inre skälen. Här har Schück nöjt sig med ett naket påstående: Kämpavisan har "ej den aflägsnaste likhet" med Dahlstiernas säkert kända poem, erinrar däremot "ganska mycket om Holmströms folkliga dikter". Min uppgift är alltså att genom detaljerad analys av innehåll, stämning, stil, språk, stavning i Giöta Kiämpa-wisa, under jämförelse med dels Dahlstiernas, dels Holmströms övriga arbeten, komma till en uppfattning om, på vilken sida de flesta och mest avgörande likheterna äro att finna, och var man således från denna synpunkt helst bör placera den[2].

[1] Sid. 356, på tal om Dahlstierna, är S:s uttryck mindre bestämt: "*Giöta Kiämpa-Wisa* etc., som även tillagts honom", (d. v. s. D.) "är däremot sannolikt av Holmström".

[2] Av Dahlstiernas dikter har jag jämfört dem, som äro tryckta i Hansellis Saml. Vitterhetsarb. del VI, främst Kunga-Skald = KS, som jag till en del kontrollerat efter originalupplagan, Stettin u. å. där avvikelserna från H:s text dock ej äro synnerligt betydande. Giöta

Det är sant, att GK är hållen i 'folkvisans tonart', Och man kan möjligen ha rätt att kalla en del av I. Holmströms dikter "folkliga". Men begreppet folklighet rymmer alltför många varianter inom sig, och i själva verket är den Holmströmska "folkligheten" vitt skild från den, som GK är exempel på. Holmström var ju en glad tillfällighetsrimmare, en sällskapspoet à la Hallman eller v. Braun, som skrev för stunden och för att roa sina talrika vänner — lätt och lekande, livligt och realistiskt.

Man kan läsa de i sitt slag utan tvivel förträffliga dikterna i "Valda stycken", t. ex. den drastiska:

Men war jag icke willer?
Jo, willer war iag nog,
när iag gick sta ok frija,
ha, ha, frija
och för en unger pijga
den gambla käringen tog,

den mera lustiga "Een fiskare-broos wijsa[1], giord för älskande åkare ock deras frutimmer":

Endtlig gapa iag så länge etc.

eller de något fransyskt frivola, som äro tryckta av Frunck. Men det "folkliga" i dessa dikter, är det icke snarast det som kan finnas hos en glad stockholmsborgare av medelklas-

Kiämpa-wisa = GK citeras överallt efter första upplagans text (i U. B.). Här är Hansellis text mindre användbar. Citatsiffrorna åsyfta dock sidorna i H:s uppl. Vidare har jag begagnat översättningen av Pastor Fido, Den Trogna Heerden af Gunno Eurelius (Sam. Höpfner, Stettin u. å) = TH. Av Holmström känner jag vad som finnes tryckt hos Hanselli VI, i Noreen och Meyers "Valda stycken" och i G. Fruncks uppsats Ett bidrag till Israel Holmströms monografi i Samlaren 1881 = "Saml." Samt, efter originaltryck i U. B., Parentation öfwer Drottning Ulrica Eleonora 1693, Parentation öfwer Konung Carl XI 1697, och 'Underdånige Glädie Tanckar', då Kon. Carl XII kröntes 1697 (= Parent. 1693, Parent. 1697, Glädie T. 1697),

[1] d. v. s. visa från fiskar-kajen eller -bryggan: jfr Munk-*bron*, Skepps-*bron*.

sen, en lättsinnig och godlynt skämtare, sådan som Tessin karaktäriserat Holmström: "alltid glad, alltid fattig, alltid owålig". Den mera bondska folkligheten synes mig alldeles saknas i H:s dikter. Och bland alla hans kända poesier finner jag knappast en enda allvarligt menad dikt. Ty som en sådan kan man ej gärna räkna hans sentimentala pastoral *Den olycklige Sylvanders ynkeliga lefverne och önskelige död* eller hans tomt deklamatoriska, låt vara lättlöpande parentationer, med stilblommor som denna: "Wij hafwom och wij ha, wij hafwe nu förlora Wår blida Drottning etc." eller "De wore, äre, blij dess skiöna hufwudbona". Schück anmärker också, att dikten om Sylvander — liksom några andra allvarliga dikter av H. — snarare bör betraktas som en slags språkövning, än som uttryck för den muntre skaldens verkliga naturell.

En skald av helt annat slag var Eurelius-Dahlstierna. Att han tog skaldskapet på djupaste allvar, kan ingen betvivla. 'Fast iag det fritt tilstå kan / att iag till Skaldekonsten i från Ungdommen wäl en Naturlig Böjelse / men ändå mera Lust och tränektan haft; och öfwer måttan giärna Poeter och deras Skrifter både hört och läsit / och så wäl som *Naso*, fast iag långt inte så wijda där med kommit / hållit dem i stort wärde: Där han i sine bedröfwelsers 4de book och 10de klage-breef således om sig betygar:

De Klooke Systrar / som på Helikon sitt Boo
Stadfästat / drogo mig till deras trygga Roo:
Ty tog iag moot hwad till mitt Unga Öra bore
De Söte Skalder: ja den heela Liufwa Skock /
Som ey allena Mig utan och Steen och Stock /
Beweekte / tänckte iag de alle Gudar wore.

Icke dess mindre hafwer jag ~ ifrån mit tiugunde till tiugu och siette åhr / då iag i Kongl. Maytz. tiänst i Liefland fick annat att giöra än sittia under ett grönt trää och dickta wijsor / måst läggia denne Plogen aldeles på Reenen[1]. Men

[1] Obs. det bukoliska!

sedermera / då iag åter någorlunda blef Ledig / haar Naturen igen lupit til sin gamla wana / och således ibland andra / som än ey ögon fått och knapt lära fåå / och så dätta Foster framburit' etc.[1] Man tycker sig förstå, då man läser hans dikter, isynnerhet hans Kungaskald, hur han varit just sådan som han här beskriver sig, en passionerad läsare av gammal och ny poesi, som från ungdomen svärmat för de stora skalderna och drömt att efterlikna dessa, som han "tänckte att de alle Gudar wore". Det är en naiv, men uppriktig, i sitt slag storartad konstentusiasm över allt han skrivit. Hans förebilder voro den italienska skolan och de klassiska skalderna, Ovidius, Virgilius, särskilt herdedikten, den bukoliska poesien. Hans svärmeri för denna förenade sig med den hembygdskärlek, som klingar igenom det mesta han skrivit, och som särskilt inspirerat de vackra naturskildringarne. Den sydliga, "välska" herdedikten ville han omplantera på svensk mark[2]. Det landskap han beskriver är till en del ett litterärt lån från denna diktning, men det är alltigenom fyllt med liv av erinringarna från den dalsländska hembygdens natur. Det är därifrån han hämtar bilder och liknelser, och det är dess språk, han i stor utsträckning anlitar.

Så länge Pijpa / Horn och Giällt up stämde Lurar
I marken Siunga gladt de Heerdars Söta Roo;
Så länge Lång-Spell hörs i Såta Heerdars Boo /
Och Nyckle-Gijgans Sträng den styfwa Boge skurar;
Så länge Wänn med Wänn hoos Fäät i Skuggen kurar,
Så länge Liung på Fiäll och Ahl wed Bäckar groo;
Så länge Pregiel-Slag hörs på den Swänska Loo /
Och Bonden på sin Äng de Runde Höötorn Murar etc.
TH (i tillägnan).

I Kunga-Skald, hans storslagna griftkväde över Carl XI, som alltigenom sväller av hans nästan måttlösa kärlek till sin

[1] Företal till Den Trogna Heerden.

[2] Detta står att läsa uttryckligen i företalet till översättningen av Pastor Fido, vilken han tillägnar "alle Wackre Swänske Wallbarn".

kung och sin hembygd och överallt vittnar om hans iver att finna de starkaste uttryck för dessa känslor, säger en av hans många Alter Ego, en till Nya Sverige utflyttad landsman, att han ännu minns, fast han i långa år

. . . på främmad Strand bå Ondt och Godt bepröfvat:
Gått Vall med utlänskt Fää och plögt så sällsam Reen[1];
Som vore det i Gåår, hur mine Landsmänn taala
I Värmars Bygd och hur Västgiöta Tuppar gala.

Och gång på gång är det minnena från hembygden, bukoliskt färglagda, som komma fram i de talrika episoderna i Kunga-Skald.

Doch som jag mine Lamm ey länge sedan kiörde
Till Vattn i grääs-full Äng på mitt Hemfödda Daal,
KS 57.

Så börjar han en utförlig skildring av herdelivet på Dal, i vilken han bl. a. lagt in en lång växelsång mellan två infödda herdar, *Tool på Åås* och *Giarmund Skald*, efter det äkta bukoliska mönstret (Theocritos, Virgilius), och som han försett med en mängd enskilda drag av självständig iakttagelse av hemmets natur och livet där. Det är detta drag, som förklarar, hur han kan kalla sig själv en "sorgsen skogs-poet" och hur han kan säga om sin dikt i tillägnan:

Det är ey Kunga-lijkt, som faller näst ved Plogen,
Och haar mit Bondeqvaa ey annan Moor än Skogen.

Det förklarar också hans val av 'sång-möja'. Den av de nio muserna, som inspirerar honom, är Thalia.

. . . Hvij? Kiänner du ey meer din vänn Thalia,
Till den du lijkväll förr hafft lust så ofta frija?

Som Atterbom gissar, bör man säkert söka skälet i Thalias ursprungliga egenskap av lantlighet, av bevågenhet för åkermän, av förtrolighet med deras villkor och levnadssätt.

[1] D. vistades som kgl. lantmätare utomlands (d. v. s. i Pommern och Lifland) en stor del av sitt liv.

Läs också slutstanzen i dikten:

Vänd och Sång-Möia giän; ty Solen går i Skogen:
Och Lutan trötnar heelt utaf de månge Slag,
Du giordt; Bärg-skuggan giörs och Lång: och Grannen Plogen
Uhr Marken drifver hem: och fast bå Du och Jag,
Om så Förmågan är, haa ännu meer i Hogen;
Haar lijkväl Gråta Mått och Siunga haar sin Lag.
Men Oförmågan giör oss Bägge här påminte
Att sägia; när Vij haa sagt Allt: Vij Haa Sagt Inte!

Det synes lätt att förstå, att en skald med denna läggning, kan falla på en sådan idé, som att besjunga segern vid Narva i en dikt på allmogemål[1], och som han stämt i folkvisans tonart, han, som säkert från ungdomen svärmat för folkvisorna, icke mindre än för annan poesi[2].

I stockholmaren Holmströms dikter finner man ej något allmogemål — däremot talrika spår av stadsdialekt[3] — och knappast heller ett enda drag i skildringen, som är hämtat ur lantlivet.

* * *

[1] Vilket allmogemål det är, skall visas längre fram.

[2] I en gravdikt över Carl Liedeman (Hans. VI s. 102 ff.) är inflickad en vacker beskrivning på det värmländska fäbodlivet. Här heter det om fäbodtösen, när hon slutat arbetet för dagen:

Sehn böriar hon en Skald (d. v. s. ett kväde) alt om de
gamle Kämpar
Dän Älsta hon då vet utaf de månge tiog,
Som hon i Minne har, ok så til orden lämpar
Sit kva, at Grannen ok en Visa sig på tog
At siunga gladelig (ty dem äi Sorger krämper),
Dän kalla Vinter-Natt är ändå länge nog.
De kunna Skalder fler än de Homerus skrifvet,
Fast de äi skriva lärt, det är dem ärfda gifvet.

I noten 31 till Kunga-Skald citerar D. "Wästgiöta-wijsan": Jfr nedan sid. 221.

[3] Man får komma ihåg, att mycket av det, som nu för tiden endast är landsortspråk, förr i tiden också varit stadsspråk.

Giöta Kiämpa-wisa är, fastän skriven på dialekt, en fullt allvarligt menad dikt, av patetiskt-fosterländsk grundstämning. Det "halvparodiska", som Atterbom velat finna i den, existerar där knappast. Det är hans egen nyromantiska 1800-tals-estetik, som hört fram detta drag, särskilt ur de för honom stötande dialektala språkformerna.

Den börjar med en burleskt hållen allegori om staden Narva.

Herr Pädar[1] han drömde en dröm om a Natt,
Dä war alt om så weener ena Möja
Den wille han i sömnen så giärna taga fatt,
Han nappa henne hårdt i sin Slöja
— I hafwen dät wäll hördt at CARL KUNG bar sårgian för hennar —

Han nappa uti Slöja; men kan troo ho streeta moot,
Så Säng å sparlaka de bruste;
Hon sparka Herr Pädar på sin ömskinna Foot,
At han wackna där weed å swåra pusta.

Drömmen oroade honom i nätterna tre, han vred sig utmed 'sängeståcken' och orkade alls inte sova. Så beskrives omständligt, hur han tillkallar sina spåmän, som efter åtskilliga ceremonier lyckas tyda hans dröm och tala om för honom, vad det är för en älskog som kväljer honom i sömnen. Det är en 'uthrijkes fager Möö'. Den sköna är ingen annan än 'stålts Narwa'. Hennes syster 'lijtan Iwangroo' är inte heller utan skuld. Herr Pädar blir glad och rustar till giljarefärd. Han låter inte avhålla sig av en gammal käring, som runkar sitt 'skrynkiöta Tryne' och spår olycka och fördärv. Budkavlar sändas ut och folk samlas från hela Gårdarike. Så beskrives frieriet, som naturligtvis leder till ett snöpligt avslag.

En segersäll ung Hiälte jag låfwat[2] haar min troo;
Den wil iag och til dödzdaga hålla;
Men om Herr Pädar kommer någe nära we mitt Boo,

[1] Orig. Päder. [2] Orig. läfwat.

Heeta Ekeluta månde honom skålla.
'I packen Eder fort', ty snart kommer den, som skall lära Herr Pädar mores.

På wägen är min Wänn, min Herre å min Kung;
Med honom iag mäg långeseen mån para:
Herr Pädar blijr wist fåhlin när han min Hiälte ung
Får see komma mig at förswara.

Gud signe däg Kung CARL där du såfwer i natt,
Wist haar du dine Möjar i minne!
Mäg drömde at Herr Pädar lop bort frå sin Hatt,
Å stöfwelkraga faasna i Grinne!

Herr Pädar trampade i marken och svor 'i ilsko å wreede'. Nu skola de tagas med våld, d. v. s. belägringen skall börja. Men ungmörna och deras svänner försvara sig tappert. Angriparne få det hett, från loftsgluggarne östes över dem glödgat brännvin ur koppar-ämbar: 'Fast många wore de som då finge ruus; De somna alla just där de sute' etc.

Allt detta är, om man så vill, parodiskt, men man får komma ihåg att det gäller den förhånade fienden. Och det hela är bara den burleska inledningen — något för långdragen kanske — som skall bilda bakgrund och kontrast till det storpatetiska, som skall komma. Så snart Kung Carl är med på skådebanan, blir tonen en annan. Redan i svaret på frieriet får man en förkänning: På wägen är min Wänn, min Herre å min Kung etc. Så berättas, hur Carl mönstrar sina män nere i Skåne.

Just då kom Ryckte flygande öster öfwer Siö,
O saa: Kung CARL du Segersälle Hiälte,
Herr Pädar röfwa will stoltz Narfwa din Möö;
Men ännu så spänner hon Bälte.

Hon är wäl lijtan Jungfru, men strijder som en Man;
Och alle hennes raske små-Swänniar,

De fächta som Kiämpar; hwar öga skiönia[1] Kan
Huru illa Gårda-hoopen där we gränniar.

Nu är det ett patos, som är fullt värdigt det stolta ämnet, om också språket är folkdiktens.

Å Kung CARL han satt på förgyllande Stool,
Han månde där we lijte säg besinna;
Och saa: Är dä[2] den wänskap du swoor oss i fiool?
Du troolösa; Gud ska däg finna!

Just lijka som ett Leijon som hinsidon Öön
Får höra sina späde Ungar skrijka,
Full ifwer å full harm då lägger säg i Siön,
Och hinner förrn man troor öfwer wijka.

Så modder we Carls hamn, steeg Kung CARL om bord;
Strax hyssades Trossar och Ankar:
Å HERren ware mä däg i Gerningar och Ord,
Och främje dine Anslag å tanckar!

Å Kung CARL drog öfwer dät salte Haaf;
Hans Segel stode[3] alle heelt stinna;
Hans Skepp lupo alle för Winn i fult traaf
Å lyckelig Hamn alla de finna.

Den Swänska Flåte lade wed Päronå[4] til Strands;
CARLS Hiärta af ifwer mon brinna;
Han fråga sine Swännar: hwad giörnij nu til lands?
De roopte alle: Döö eller winna!

Och i hela den följande skildringen av slaget och segern är det patetiskt-fosterländska förhärskande. Det burleska är med, men endast som kontrast, för att förhåna fienden. T. ex. när budbäraren berättar nederlaget för Herr Pädar:

Där komma de Swänske i hamn och i häl;
Där hialp hwarken Sabel eller Öxa:

[1] Orig. skiänia. [2] Orig. då.
[3] stodde i orig. [4] d. v. s. Pernau.

Alt hwa de råkte på dä sloge de ihiäl;
Sade han: å han siällffde i Böxa!

De giorde öfwer Wallen så mäcktuge Språng;
Ho kan deras Lång-Swääl fördraga?
Dä wärsta war de skute alla på en gång,
Å skoonte hwarken Hals- eller Kraga!

De slogo i hiäl fyra de sloge i hiäl fem,
De slogo 'hiäl hwar man kan jag meena;
Å aldrig knådes Bröö meer i wärdane för dem;
Men iag slapp där undan allena!

Så slutar det hela med fiendens klagan och gråt, men svenskarnes jubelrop över segern.

Straxt hördes ett Skrään långt öster under skog:
Wee oss! wåre Männ liggia slagne:
Hwem kiörer nu wår Harf; hoo styrer nu wår Plog?
Å alle wåre Herrar ä tagne!

Men där gror en fägnad i Swearijkes Lann,
De Wall-Barn de lalla å de qwäda:
I Giöta där frögdas bå qwinna å Man;
De låfwa Gud som dem welat gläda!
I hafwen dät wäl hördt at CARL Kung baar sårgian för hennar![1]

I allt detta finner jag intet, som är otänkbart hos författaren av Kunga-Skald. Även denna är ju en patetiskt-fosterländsk dikt, om också i en annan tonart och med — delvis — annat språk. Att det folkliga eller rättare lantliga draget icke saknas i den, har jag redan framhållit. Man invänder, att hela det där komiskt-drastiska elementet är borta.

[1] Man kunde våga sig på en jämförelse med en fosterländsk dikt från senare tid, som likaledes blivit mycket populär: Runebergs Sandels. Den börjar ju också i det triviala: Sandels han satt i Pardala by, åt frukost i allsköns ro... Så kommer omslaget: Det var storm, det var brak, det var strid... Och som Kämpavisan slutar den i segerjublet: Hurra för vår tappre genral!

Men. Kunga-Skald är ju också en stor begravningsdikt, ett sorgekväde, där klagan måste vara grundtonen.

För övrigt saknas det komiska inte alldeles. Det kommer fram på flera ställen, och bland annat just där dikten skildrar Carl XI:s fälttåg i Skåne och segrarne där.

I Skåne hade sig Ovännen svåra rotat
Och taget Fäste in och brand satt Landet kring,
Så länge ingen var, som honom här tils mootat.
Där Laag ey gäller meer, är godt att hålla Ting!
Ty haar han månge Slått med Våld och Liungeld hootat;
Strax slööts och Halmstad in i trångan Hake-ring:
Men, hur där Ellades, den Halm vill' inte brinna:
När Gud ey mera vill, kan ingen Städer vinna!

Sij nu i samma Sinn fram på de brandte Åsar
Lät sig Kung CARL och see med sine Svännar blå:
Och som Ovännens Koo här tils gick i Smör-måsar,
Ty tänckte de: hvem är som Kuxar där uhr Vråå?
Men som där Fahnor sågs där modde Hoopen flåsar,
Då hördes: O! att Vij här vore långt ifrå!
Ty Konung CARL är där förvist i Leeken Siälfver;
Han törs, om Han där är, till oss blandt desse Älfver.

Atterbom har fäst sig vid uttrycket "ovännens ko gick härtills i smör-måsar", och framhåller, att det bland andra dylika i Kunga-Skald visar, att D. icke bryr sig om "att bland enstaka uttryck väja dem vi kalla låga, när han tycker sig finna det kraftigast betecknande". För övrigt är ju likheten omisskännlig med beskrivningen på Carl XII:s uppträdande på skådeplatsen i GK.

Litet senare heter det, också om skånska kriget:

Christjanstad, varstu af Illklooke Männ vålltagen,
Som noga stängde dig och höllo Vård och vackt?
Af din Kungs tappra Arm blefstu lijkväl utdragen
Och frälst från våldsamt Tvång med Modigheet och Mackt.

Här ha vi ju i grunden hela idén till det allegoriska motivet med 'Herr Pädar' och 'stålts Narwa'.

I både innehåll och stämning synes mig alltså Giöta Kiämpa-wisa rätt mycket erinra om Kunga-Skald.

Däremot är det väl en fråga, om den glade skämtaren Holmström kan tänkas ha varit mäktig av det patos, som onekligen ligger bakom som grundtonen i visan. Det är rätt betecknande, att H. också en gång skrev en dikt, som var inspirerad av segern vid Narva. Det är en supplique till Konung Carl XII, i Stockholms-Fruntimbrets namn, att konungen med anledning av segern och den allmänna glädjen, ville bevilja prolongation på placatet om förbudne Sidentygs bärande.

* * *

Stormaktstidens svenska diktning behärskades, med få undantag, av renässansdiktens stilkaraktär. Denna är till en stor del ett arv från antiken, men de klassiska stilegendomligheterna hade utbildats vidare och stegrats av renässansskalderna, och hos senrenässansens diktare i Italien (Marini, Guarini) och i den schlesiska skolan i Tyskland (Lohenstein) hade denna stil nått sin kulmen, med en hopning och tillspetsning av de egendomliga finesserna, som vitt skilde den från de antika förebilderna.

Den mest utpräglade representanten i Sverige för renässansens stil är just Dahlstierna. I sin bok om Stormaktstidens diktning Kap. VII („Stil") har G. Castrén givit en systematisk översikt av den svenska renässanspoetikens egendomligheter. I exempelsamlingarna för de olika stilprydnaderna figurerar här synnerligen ofta Dahlstiernas namn. „Hos Gunno Eurelius finna vi de grannaste, djärvaste omskrivningarna". Också Holmström nämnes, men så vitt jag kunnat finna, blott en enda gång. I hans „folkliga" dikter saknas omskrivningarna helt naturligt så gott som alldeles.

Om det nu är D., som skrivit Kämpavisan, väntar man

att också i den finna åtminstone något av den överströmmande rikedom på renässansstilens grannlåter, som utmärker hans övriga dikter. Hammarskiöld har sett, att de finnas. Han talar om G. K:s hopade prydnader och synbara strävande att göra effekt.

Jag skall här med ledning av Castréns översikt gå igenom några av Eurelius' stilegendomligheter för att se, om de äro företrädda i Giöta Kiämpa-wisa.

Att bilder och prydnader, i vilka den antika mytologiens figurer ståta, fastän de äro så vanliga i D:s säkra dikter t. ex. KS, saknas i GK, är ej förvånande.

Ett annat vanligt stilmedel är upprepningen, hopandet av synonymer och analoga uttryck för åstadkommande av patos: "man radar en lång serie attribut framför ett substantiv, eller samlar en mängd olika bilder för samma sak, eller ger man helt enkelt en katalogartad uppräkning." (Castrén 173).

Ex. ur Stiernhielms 'Bröllopsbesvärs ihugkommelse':

Gammal oc ung, rik, fattig, skiön, lächt, lärder oc olärd,
Starck oc swag, lång, låg, all ting som finnes i wärlden
Ter sig ihop.

Inte sällan förhöjes effekten med tillhjälp av rim och alliteration (såsom i orden med begynnande *l* i det anförda exemplet). Dahlstierna har i KS: Vår Hiälm, vår Kronas *Sk*ydd, vår *Sk*iöld, vår Kung och Herre; De ting han rörer ved, de *b*ugna, *b*ryts och knaka; Och han skall där han står skyy, *f*alla, *f*ly och vijka; Moot *st*orm, *st*röm och väär m. fl.

I GK finner jag: Af skräck, ångst å tusende sårgiar; Och swoor uthi ilsko å wreede; Herr Pädar han stickna we Spåqwinnans ohl, som *w*innögd och *w*rång-syynt hon sade; Å säg wackert *tw*åla å *tw*ätta, m. fl. dylika, tydligen hithörande, om också ej särskilt karaktäristiska exempel.

Abstrakta begrepp personifieras (Castrén 161 ff.). Svea står vid Carl XI:s gravsten och utbrister i klagan:

Så rogar Du dig här, min Roo och all min Glädie,
Och Iag i Oroo än skall lefva sorgelig.
O! Himmel, mig i Dag den Gunst och Nåd tilstädie,
Att detta kalla Hvalf och så kring-hvärfde mig!
Ja kunde Lijfvet siälf med Långtan min i Vädie
Få lööpa, Stoora Carl, Jag vore nu hoos Dig.

I Kämpavisan är det Narva, som hälsar Carl XII välkommen efter vunnen seger:

Wällkommen, swara hon: du som stälte
Ditt dyra Lijf up för Sällheeten wår;
Sinne Gud däg, du stridsamma Hiälte!

Hon tagde[1]: men Kyste på Konungens hann,
Ty Räddhoga, häpnad å Glädie
De lop' i hennes Bröst lijka som hwar om ann
Doch Glädien blef främst nu på wädie.
GK 95.

Här frapperar, utom likheten i personifieringen av på ena sidan Lifvet och Längtan, på den andra Räddhoga, Häpnad och Glädie, som på båda hållen löpa i kapp, också den gemensamma användningen av uttrycket *löpa i Vädie, blef främst på Vädie*, som jag inte kan erinra mig ha sett annat än på dessa två ställen i den 1600-tals poesi jag läst. Hanselli har i noterna till GK ansett sig nödgad översätta ordet[2].

"En annan företeelse, som i hög grad bidrager att ge denna periods stil dess karaktär är omskrifningen" (Castrén 155 ff.)

"Omskrifningarnas art varierar från den enkla bilden (som endast oegentligt kan föras hit) till den mångledade *kenningen*. ~ Den enklaste arten af omskrifning är otvifvelaktigt den, då ett räkneord återges upplöst i faktorer och addender". Besläktad är omskrivningen för tidsbestämningar. Ex.

[1] teg.
[2] Vädie *jagten, loppet* (icke alldeles riktigt).

hos Rudeen: "Vi se sex gånger sju i dag de dagar räknas..." Stiernhielm: "En gång och fyre gånger fyre Har Febus gjort sin årskrets".

Dessa arter äro ej speciellt vanliga hos D., som hade mera smak för de praktfullare, mer fantasistarka omskrivningarne. Men de finnas dock. KS: Tänck på, jag minns ännu, fast desse Cedrar löfvat Sig nijo Gånger fämm... 52. Likaså GK: Ty Sermethof mä sex gånger tusen til häst 91.

Å hundra Mura-Bräcker å try tiog å fem
Å tije te, när noga man räcknar. 95.

En omskriven tidsbestämning står GK 91:

Å detta war en Tisdag, i Wintermånan kall
Då tiugundagen syntes half mogen.

Hopningen av epitet, och nybildning av sådana äro vanliga stilmedel. Särskilt bildas nya epitet genom sammansättningar, som stundom äro tre- eller flerledade. Stiernhielm har stor talang för dylika: gullgålblänkjandes hår, friskdaggdrypande drufvor, herrdryckshållande bolkar. Columbus talar om: solmotstarrand örnar, hvirfvelsväfvand, söttvingand; Hiärne i Rosimunda: tyststigande fötter; Lucidor: villvallhvälfvand, svandunblöt etc. (Castrén s. 179).

Dahlstierna har ej ratat denna stilprydnad, och han har alldeles originella nybildningar. KS överflödar av exempel: ulf-bitne Fåren, eens-sinte, de Thronens Full-troo Männ, floorbebundnan Krantz, jämn-bohl-bräddade (skepp), skarp-klodde Biörnar, lustigt-sinnade (svenner), din östan-komne Broder, tusend-sälle, tiock-lefrade af blod, blöötsnöhvit o. s. v.

I GK finner man: ödmiuk-fulle ohl 82, med alla sina fulltrogne drängiar 92, och til sine fulltroo-go-Drängiar 86, Mä Wallar å stört-diupe Grafwar 92.

Den mest karaktäristiska typen är, som synes, sammansättningen av två adjektiv, med det första oböjt eller i neutrum: skarp-klodde, tyststigande, lustigt-sinnade. Man kan

iakttaga, att hos andra skalder sammansättningarne med ett presensparticip i senare leden äro jämförelsevis vanliga, medan D. i regel har participium preteriti. Och detta stundom i betydelse av presensparticip! Alldeles egendomliga för D. förefalla sammansättningar med *-flugen* som senare led. KS: Du, som med manlig Pijl flog de *Skiyy-flugne* Örnar (= i skyn flygande!) 60. (Svea står vid graven) med *ogiämt-flugne* Låckar Och vidt-uprifvet Bröst. 66[1].

Begrafningsdikt öfver Pfalzgrefve Adolf Johan och hans Gemål, Hanselli s. 107: O hela Världens Vän, all Lifs och Lefnadz Amma, *Lättflugne* Tid (= lätt flygande?)

Den Trogna Herden: Den tröge Hwalfisk som de *lättflugne* Hafsswijn 10.

Slutligen också GK:

. . . . de sloge säg ee broo
Altöfver de *snäll-flugne* Floder 85.

I Israel Holmströms dikter har jag ej funnit något liknande exempel.

En speciell egendomlighet för Dahlstiernas stil är också, att han djärvt försvenskar egennamn ur främmande språk, varvid han understundom begagnar rätt kraftiga 'folketymologiska' omtydningar. Det passar ju särdeles i Kämpavisans stil. Novgorod kallas *stora Nogåhl*, Pernau blir *Päronå*, Ivanogorod *Iwangroo*, furst Dolgorucky heter *Dolgeruka* (jfr "hin digre å hin *dålje*") eller på ett annat ställe *Dåligruka*. Men också i KS, ett "bondeqvaa" (jfr ovan), möter samma sak:

Jag byter heelt för nögd, det ehr och skall hugsvala
Det jordiska Stockholm i Himmlens *Jerusalå*[2].

Hercules heter *Hära-kulle* KS 25, jfr *Herkull* TH 156. Vidare *Stråtesund* = Straat van Sunda, *Sante Päär* = Isola de Sante

[1] Jfr också KS 25 vill-fahrne (villfarande) Stiärnors rad.

[2] Not: Besee Stääks Runesteen i Upland och Nääs sockn: där stå för Jerusala contractè Jursala. Jämnför Not. Verelii till Hervara Saga fol. 38.

Pedro, *Graanvijkan:* not: Elliest groohafvet: Sinus cronicus, nunc album mare; *Vena deyans* son = Venus' son Anchises, alla i KS.

Bland bilder är den 'homeriska liknelsen' den mest anmärkningsvärda (Castrén s. 164). Den är ej så särdeles allmän; vanligast förekommer den, helt naturligt, i hexametriska dikter; se t. ex. Stiernhielms Hercules v. 353 ff. Men exempel finnas också i andra dikter, t. ex. i Hiärnes Rosimunda[1]. Eurelius' Kunga-Skald har ganska många exempel. De saknas ej heller i Kämpavisan. Där läses en typisk homerisk liknelse, på det mest patetiska stället i hela dikten, där den dramatiska spänningen är på sin höjdpunkt. Det är när Carl inskeppar sig till Ryssland för att undsätta Narva:

Just lijka som ett Leijon, som hinsidon Öön
Får höra sina späde Ungar[2] skrijka
Full ifwer å full harm då lägger säg i Siön
Och hinner förrn man troor öfwer wijka.

Så modder(!), we Carls hamn, steeg Kung CARL
om bord etc.[3]
GK 90.

Jämför:

Lijk som de spaake Fåår på Blomster-äng sig beeta,
Där mätte Lammes-Lust är Språng och vännlig Leeck,
— — — — — — — — — — — — — — —
Då, förr än Någon tror, een Gråbeen grymm framränner
Och slacktar här och där med Blod-besprängde Tänner[3].
KS 16.

På ett annat ställe talas om

. . . . blanke Skiut-gevär,
Som Kulor kunde ströö i Vädret, ey som Agnar,
Men som man Erter såår Kring Loon (= logen).[3]
KS 35.

---

[1] Också i Holmströms parentationer har jag funnit liknelser, som möjligen kunna rubriceras som 'homeriska'.

[2] νήπια τέκνα.

[3] Spärrningar av mig.

I samma strof kallas kulorna *baane-Bäär*, dödsbringande bär: en 'kenning' av god isländsk typ, som D. nyskapat av inhemskt material. En annan likartad är *Vatu-skrinda* = skepp. (KS 51.)

Carl XI:s svärd heter *Baana-Tirfing* i skildringen av striden vid Christjanstad: KS 38. I noten upplyses: Hvad Tirfing för et Kiämpe-svärd var, som aldrig drogs uth för gäfves, uthan det skulle giöra Baane, lääss i Hervara saga Cap. 2 och flere städes.

Jämför i GK om Karl XII:

Då hwijfwa Kung CARL mä Tirfingen röö
Som aldrig drogs uth utan baane.
GK 92.

I KS skildras s. 37:

. . . . huru klart af desse Segrar brinner.
Kung Carls guld-smidde Brand i detta stora slag.

Noten omtalar: Brann eller Brand är et Kiämpe-svärd, som Västgiöta-vijsan lyder: Hialmar draar uth sin bruna Brand, han glimmar alt som Solen den röda.

Jämför:

Å då drog Kung CARL uth sin gullsmidde Brann,
Han skijner alt som Sohlen then röda.
GK 91.

Den som nu tror på Holmströms författarskap, får väl tänka sig, att likheter sådana som de anförda bero på plagiat eller lån från Dahlstierna. Man måste då medge, att Holmström plagierat med en viss grundlighet, då han inte ens försummat att annotera de lärda noterna till Dahlstiernas dikt.

Från dessa fornnordiskt klingande 'kenningar' och 'heiti' som *Tirfing*, *Brann* komma vi in på egenheter i ordförrådet.

Gunno Eurelius var dalsländing, från Örs socken i Nordals härad. Den natur, han skildrar, är värmländsk-dalsk skogsbygd och hans ordförråd är i enlighet därmed.

Redan en så skenbart likgiltig sak, som att 'berg' hos honom heter *Fiäll* försätter oss i hans hembygds språkmiljö. Eller att 'backe' heter *Lijd*. Se Hof Dial. Vestr. 192: Vg. *li, lid* = Sv. *bakke, bakka*! (jfr öst-norskan).

KS: Soolen, som förr Mången I *fiällen* Midnats-tijd plä lysa fram till By 20; som Snöö i *brante lijder*, Den Våhre Soolen varm i Strijde Bäckar sprijder 6; Har redet öfver Skog och norre långe *Fiäll* 42; lijk som utför *Lij* 47; högst up i *Fiäll* 61.

TH: Jag beeter mine Fåår långt bort på torre Heeder Och ligger nu i *Lijd* / nu i en Grönan Groop (i tillägnan); Liung på *Fiäll* (ibid.); Blandt desse *Lijder* och så Brante höge *Fiäll* 200.

Jfr GK: Å den som wore nu längst Noohl åth te *Fiäls* 93; öfwer *Lijden* 92, under *Lijda* 97.

Hos en östsvensk författare på 1600-talet, isynnerhet om han varit upplänning, skulle det heta *te Bärgs* och inte *te Fiäls*: jfr ännu i Uppland och Västmanland *tə baş* till bergs d. v. s. till bergsbygden, i Västmanland och Dalarne. Jag skulle tro, att det också borde ha hetat *norr (åth)* och inte *noohl*.

Holmström saknar, så vitt jag kan se, både *Fiäll* och *Lijd*.

Ett annat karaktäristiskt ord hos Dahlstierna, som dock knappast varit speciellt värmland-dalskt, är *Wall-barn:* KS 58 Som *Wall-barn* glade giör och Boskaps-hoopen spaker, KS 60. TH i titeln (jfr ovan s. 207 not), GK 97 De *Wall-Barn* de lalla å de qwäda.

fä(h)lin (-en) : af häpnad steel och *fälen* KS 8, jfr: Herr Pädar blir wist *fählin* GK 88[1].

skålla: Hon, fast hon åldrig är, ändå heelt Unger *Skåller* KS 28, där det i noten förklaras: Skålla heeter Synas och hafva anseende af en ting, Vestigotica dialecto. Jfr: Hans

[1] Jfr Ihre Dial. Lex. *Fälin* Dal. Verml. 'pavidus', Lignell Beskrifning öfver Dal 1851 s. 109 *fälen* rädd, Rietz 176 b *fälen, fälin* modfälld etc. Ul., dls., vg., bhl. (Elfs.)

opsyn som *Ellgloa skåller* GK 82. På östra Sveriges språk heter detta ord, där det finns, *skulla* eller *skullra*. Att D. har *å* för *u*, är i överensstämmelse med en allmän västsvensk och norsk egenhet, att *å* l. *o* ofta står framför *ll*, *ld*, *lt*, där den östligare svenskan har *u*[1]. Det är därför vi i Norge ha *Holmenkollen* o. d., men på svenska *Kullen*, *kulle*. D. skriver *Kållen* om *Kullen* i Skåne, *hålt* för *hult* m. fl. (Jfr fornisl. *kollr*, men normal fornsv. *kulder*).

Ellgloa GK (se ovan). Jfr TH: see på denne *Glod* 19, des *Glod* 38 = *glöd*[2].

Jämför hos Holmström: i sin Grymheetz *Glöö* Parent. 1697, den normalsvenska formen.

Wädie GK och KS, jfr ovan s. 217.

Belare 'friare för en annans räkning' KS 36, TH 88 och GK 84.

hwijfwa 'svinga, svänga': Då *hwijfwa* Kung CARL mä Tirfingen röö GK 92. Jfr: Kan du af Omackt ey din' Armar kring dig *hwifwa* TH 99. De enda två ställen där jag kan erinra mig ha sett ordet i svensk litteratur[3]. Enligt uppgift av D:r S. Lampa höres ordet ännu i Vgl. och kan där brukas i samma betydelse som i ex. från TH. Aasen har *kviva (kveiv, kvivet)* i en betydelse som ej synes alltför avlägsen 'surre, suse, hvine': "det kviver for Öyrom", och endast från Solör, alltså en norsk bygd, som omedelbart gränsar till Värmland.

skrynkiöta Tryne GK 83, *skrynkiot* TH 199.

Möja: så weener ena *Möja* GK 81. Vänd och *Sång-*

---

[1] Ihre *skålla* V. G. Verml. Synas, apparere. Hof Dial. Vestr. 258 *skålla* 'id'. No. *skolla* se stort ut etc. Fru Brenner (sthlm) Hanselli XVII s. 95: Där *skulla* inga klippor högt.

[2] Ihre *gloäscha* Verml.; Rietz *glo* Vgl.; Noreen Fryksdalen; Kallstenius Värml. bergslag; K. Lindberg Skee i Bohuslän etc. "I Göta dialekter gifves ett fem. *glo*, pl. *glör*": Rydqvist Sv. Spr. lagar II s. 159. Hof Dial. Vestrog. 135 *ghlo* rust., Sv. *glöd*.

[3] T. Rudeen (värml. f. 1661) Hanselli VIII s. 189: Lilla nöstblad, tu äst säll, Att en iungfrus hand så väll Tråen om tig *vifver* (not vid korrekturläsn.)

möia giän KS 72. Plur.: Wist haar du dine *Möjar* i minne GK 88, *Möjar* ~ *möör* KS.

så modder we Carlshamn, steeg Kung CARL om bord GK 90, där *modde* Hoopen flåsar KS 35[1] (jfr ovan s. 014).

nontij någonsin GK 82, *nåntij* GK 84, 87; jfr *någontijd* TH 253[2].

Jag övergår till grammatiska egenheter, som utmärka GK och till vilka KS, TH och Dahlstiernas övriga dikter visa motsvarigheter.

skola har säregna former i pr. pl.: *sko, skon* : GK *skoni* skolen I 83, *sko* unge-swage Flicker 88, *sko wij* 91, D'ää de som *sko* betala lage 94. Hanselli har s. 94 De kläda *ska* blodiga Skiorter, men originalet har här *skå*! I KS har jag funnit 20 à 30 ex. på *sko*, t. ex. s. 32 3 ggr. Det är vanligt också i TH t. ex. 14, 194 (*sko'n i*) och finnes också i hans sonetter och övriga dikter. *skoo* står KS 21, TH 210. *Sku* är sällsynt, men står åtminstone KS 64 (*skun*), TH 76.

[1] Hanselli översätter, troligen riktigt, i GK 'så till mods'. Jfr isl. *móðr* (häftig) sinnesrörelse. Rietz 442 har *modd(er)* 1) 'som är vid godt mod' Nk. Vgl.; därav *illa-modder* Hall., *missmodd* Vb. 2) hågad, benägen 'ja va inte *modder* te gräla' Ögl. Nk. Kl. Sdml. Vm. 3) högfärdig Vb. Någon av dessa betydelser torde passa även för stället i KS. "Hoopen" är danskarne, straxt före Carl XI:s ankomst. Norelius i Arkiv II s. 270 översätter 'trötta hopen' med hänvisning till Rietz 456. Men Rietz har endast *mödder* i bet. 'trött'. — För dem, som möjligen begagna Norelius' uppsats, torde här böra påpekas, att N. för flera exempel, som han anför eller diskuterar, ej observerat Dahlstiernas egna rättelser i tryckfelsförteckningen till originalupplagan, t. ex. s. 270 *Nuger* läs *Unger*, s. 264 *Hiärna!* (— *Ärne)* läs *Hiärne*, 267 *Glädin-roop* läs *Glädie-roop*. Obs. också i Valda stycken etc. utg. av Noreen-Meyer s. 211: 'sins Handels wijda topp', översatt (dock med ?) s. 267 "sin handelsflottas vidtfarande masttopp". D. själv och Hanselli ha här rättat till *lopp*. Obs:! också: "N. B.- Elliest på alla ställe där (ck) stå effter een lång vocal bör (c) wara borta / som effter behag och kan rättas".

[2] Förövrigt *nånsin* t. ex. GK 87, KS 32 och ofta, jfr Hjelmqvist Arkiv 18, 332 ff.

Utanför Dahlstiernas författarskap är *sko* en stor raritet. I Hellqvists bok om 1600-talets svenska är den ej antecknad — något som visserligen i och för sig ej har så mycket att betyda. Det heter normalt: *Jag ska; wij, de sku, I sku(n)*. Holmström har alltid *u*-former.

gifva heter vanligen *ge(e)*, men i rim ej sällan *gefwa* t. ex. *lefwa* — *gefwa* — *Ewa* KS 10, *le(e)fwa* — *gefwa* KS 24, TH 29, 73, 74, 81, 153, 257, *begefwa-lefwa* TH 180[1]. Inuti versraden står *gefwa* 1 g. TH 209. Jämför i GK *gefwa* — *lefwa* 87! Obs. även *gefwet* = givit — *drefwet* TH 148, *trefna* — *tilgifna* TH 214. *geffua* var i 1500-talets svenska en vanlig form t. ex. i Nyja Test. 1526 ~ *giffua*), i Gustaf Vasas registratur o. s. v. (sup. och n. part. nästan alltid *giffuit*!) På 1600-talet fick den vika för *gee* (pres. *geer*, sällan *gir*) och det genom skriftspråkstradition bevarade *gifwa*, vilket dock stundom ännu kan rimma med *e*-ord, ehuru det skrives med *i*. *gefwa* är en egendomlighet för Dahlstierna. Holmström har *gee* och *gifwa* och rimmar det senare alltid med *i*-ord t. ex. Parent. 1697 *gifwa* — *rifwa*. Sup. *gifwi(t)*, rim: *rifwi(t), Lijfwet*.

Andra säregna rim hos D. äro:

rom rum — *om* — *Ålderdom* KS 64. Jfr *rommit* — *kommit* 49, *skom* skum — *krom* krum — *om* 51, *romlig* rymlig KS noten 105. Liknande skrivningar med *o* och rim med *o*-ord möta också hos andra dåtida skalder från västra Sverige t. ex. Lagerlöf (*skrom* = isl. *skrúm* Hanselli IV 64), Rudeen m. fl. Det är en egenhet för västsvenska och norska (i synnerhet östnorska[2]), att vissa vokaler, bl. a. *u*, förändras framför nasala konsonanter. Det är så det på norska heter *Romerike* < *Raumarike*, *flom* översvämning < *flaum* etc. Också *ton* för *tun* förekommer: jfr Dahlst. KS s. 76 *tun* eller *toon*. Verbet till *rom* (som i nuv. Dalbomål åtminstone delvis uttalas *rǫm* med långt slutet *o*-ljud) heter, naturligt nog, ej *rȳma* l. *rymma*, utan *røma* (så i östnorska) eller *römma*. Så är det skrivet GK 93,

[1] *kifwa* — *gifwa* TH 30, *rifwa* — *gifwa* TH 162.

[2] Jfr t. ex. Larsen, Solørske dial. s. 155 och not.

TH 141, jfr *römd* rymd TH 255; *römma* finnes även eljes t. ex. hos Lagerlöf: se Kock Sv. Ljudh. I s. 464 (där man dock finner en förklaring av ordets vokalisation, vilken ej kan vara riktig). — Holmström har *rum* t. ex. Parent. 1697.

D., liksom andra västsvenska skalder, rimmar också stundom *o* i sådana ord som *hog*, *rog* — med ursprungligt kort *ŏ* (eller *ŭ*) framför *g*-ljud, i vilket fall normala nysv. dialekter i regel ha öppet *å* eller vokal mellan *å* och *ö* — med ord som i nysv. ha långt slutet *ō*, som uppkommit av fornsv. långt *ō*. Ex. KS 60 *rog* — *nog* — *plog*, 72 *Skogen* — *Plogen* — *Hogen*, TH 231 *hog* — *nog*. (Jfr Rudeen Hans. VIII 261 *hog* — *nog*). Kämpavisan har ett ex.: *uti Hoge* — *noga* 95. En besläktad sak är, att *bugar* kan skrivas *bogar* och rimmar t. ex. med *skogar* KS 6, TH 5, GK 82.

Intet av dessa västsvenska rimsätt träffas hos Holmström. I stället har han talrika exempel på en art av upplands-rim, som på den tiden ej voro ovanliga, nämligen då *ä* rimmar med *e* i sådana ord, där *e* kommer av fsv. *ĭ* t. ex. i gravdikten över Pompe: Mången täck och fager mö önskade som Pompe *lefva*, Många hiältar efter*sträfva* Att få liksom Pompe dö. (Jfr vidare min avhandling om vokalerna *ĭ* och *y̆* i svenskan UUÅ 1908.)

Ovanliga former av enstaka ord:

vän adj. heter *ween(er)* GK 81, 87, 95 (*min weena* — *allena*). Jfr TH 243 *för sin Wena*, 73 *weena* — *allena*. KS 71 *vena* Deyans son[1]. Men även *vän* förekommer.

wackna vaknade GK 81, jfr *wacknat* TH 4, *förlicknas* 6[2].

Loo loge : bakom *Loon* GK 83. Jfr *Loo* KS 19, 35, 61, TH tillägnan (jfr ovan s. 207). Också värmländingen Rudeen har *Loo* Hanselli VIII 212. Eljes hette det *loge* l. *loga* (sällan *love*). Jfr Hof Dial. Vestr. 193: vg. *lo*, sv. *loge*, *loga*[3].

---

[1] *min weena* etc.: möjligen fsv. *vina* f. 'väninna'.

[2] *wacknar* — *saknar* hos Holmström i Parent. 1697, men i följande rad *wakna*.

[3] Ihre *lo* V. G.; Noreen Fryksd.; Lindell Dal s. 103 etc. Men Ul. Vml. Sdml. Ögl. *loge*, *love* l. dyl.

flåte flotta GK 90; jfr *flotta* hos Holmström Parent. 1697.

Drag ur formläran:

Substantiv: b. sing. fem. GK *solan, sårgian* eller *wijka, natta, döra, stunna.* KS *Getans, Graanvijkan* etc.

Neutra på vokal, isynnerhet svagtonig, hade omkring år 1700 normalt pluralis på *-n* i överensstämmelse med dialekterna i Upl. Vml. s. Dal. Gästr. Sdml. Nke. D. har på götiskt vis ofta eller oftast ingen ändelse. KS 4 *vapne-Skiffte, på alla ställe,* TH 237 *de tycke, som,* 62 *de Äple, hwilkas.* KS 62 *Tu Fogleboo* etc. Jfr GK 96 *Träa* träden, *dina stycke* kanoner 96[1]. Jfr däremot hos Holmström *ögnewittnen, stycken, fält-stycken* (dock även *stycke* i frasen *slita i stycke*), *rijken, hufwun, ärmklän, blaan* = blad, *knän, knäna* etc.

D. har ovanligt många fall av böjda singularformer på *-e* av subst. som föregås av preposition, t. ex. KS *uhr denna mulle, i Tålamode.* GK *mä wåldsamma mode* 86, *med nådeligo tale* 83 (rim: *giorde honom qwale!*), *i syne* 83, Ryttare å Footfoolck *i rade* 85, *på fähle* 86, faasna *i Grinne* 88, *för lifwe* (?) 89, *på Wädie* (?) 95, *(illfijnas) uti Hoge* 95, Jag als ingen Lust haar *i Blode* 94. Dessa kunna väl stundom vara framkallade av rimbehov.

swännar svenner GK 89, KS 18, 41, TH 26[2].

Adjektiv. Då adjektivet står som attribut framför ett substantiv har det i best. sing. och best. l. obest. plur. följande böjning:

Sg. m. *-e* ∾ *a* f. *-a* n. *-a* Pl. m. f. n. *-e*.

Exempel ur stanz XVI s. 9: *fordna Gyldna Tijd, det snälla Bij, söte Kammrar, det gröna Fält, brede Skuldror, den*

---

[1] GK 93 *braaka sönder i stycken* och *högge . . i stycke,* KS *Rijken.*

[2] GK 91 står undantagsvis *swänniar* och rimmar med *gränniar* (grinar, låter illa). Lignell uppger för nyare dalbomål *gränna* gråta (Beskrifning öfver grefskapet Dal, 110). Det ursprungliga har alltså möjligen varit *swännar — grännar.* I tryckeriet har *grännar* ändrats till det mer bekanta *gränniar* och så har *swänniar* följt med för rimmets skull. — Också andra förklaringsmöjligheter äro tänkbara.

vilde Skogen, den vijda jorden, faste städer. Han är så noga härmed, att han i tryckfelslistan till KS rättat *De danska Öjar* till *danske, de Swänska > Swänske, blancka Swärd* till *blancke, Israels Skogs-Wijsa* till *Wijse* och å andra sidan *Dit höge Daga-taal > höga, Norre Johlen > Norra.* På de tio första sidorna i KS har jag räknat 35 à 40 fall av *-e* i pluralis mot 2 fall av *-a*, 25 à 30 på *-a* i fem. och n. sing. Också m. sing. har oftast *-a.* GK har 51 ggr *-e* i plur. t. ex. *ödmiuk-fulle ohl.* Fallen med *-a* har jag räknat till 18, t. ex. *utländska Belare*[1]. I f. och n. sg. står *-a* 10 ggr, t. ex. *den heela Natta, -e* blott en gång: *dät salte Haf* 90. I m. sg. växla *-e* och *-a* liksom i KS. Denna böjning är väsentligen densamma, som enligt vad Hof och Beckman (Sv. språklära s. 40) upplysa, är utmärkande för västgötskan. Det är i det hela den g ö t i s k a adjektiv-böjningen. — Holmström har som uppsvensk författare i regel *-a* i alla de ifrågavarande ställningarne. Endast i m. sg. kan han ha *-e.* På de 10 första sidorna av Parent. 1693 har han *-a* i plur. 19 ggr t. ex. *med wåta ögon, -e* 1 g. *sönderrefne Kläder, -a* i sing. c. 40 ggr t. ex. *den stora Nåden, wårt hela Land, -e*: *den gyllne tijden.*

Tvåstaviga adj. på *-en* visa stundom *-an* för *-en* i obest. fem. sing. t. ex. KS *med bundan Syn* 52, GK *med Sårgbundan röst* 91, *lijtan Iwangroo* 89, *lijtan Jungfru* 90. *-an* motsvarar den nuvarande dialektens *-a*[2]: jfr Lignell s. 103 *Kona ä gala* kvinnan är galen, 110 *håkka* fem. vilken. Ändelsen *-a* är utmärkande för götiska dialekter, och ersättes i sveamål vanligen av *-en* l. *-i (-e)*[2].

[1] Dessa få väsentligen betraktas som tryckfel liksom de få fallen i KS. Att sådana äro talrikare i GK, är naturligt i en skrift på dialekt, som ju är svårare att sätta. Man kan också tänka sig, att skillnaden beror helt enkelt på, att det är ett annat tryckeri (i Stockholm i stället för i Stettin?). Mindre troligt är, att D. själv skulle ha satt in *a*-formerna (förledd av stilarten?)

[2] Jfr GK *solan* ~ *natta.*

[3] Jfr Hesselman Sveamålen s. 30 f., 43 not, 66.

Karaktäristiska avledningsändelser hos adjektiv[1]: 1) *et* l. *ot* l. *t*: GK, TH *skrynkiot* l. *skrynkiöt* (jfr sid. 223), TH *ragget* raggig 85, KS *skallott* 33, KS *som vore fåneta nog* not 82 s. 75, jfr KS De vilde *naakte* männ 51, den *naakte* indian, TH det *naakta* Elfenbeen 250, TH de *krook'te* Stijgars 248, de *brok'te* Fiädrar 194 (jfr nedan). 2) *-ol* i *kättol,* se nedan sid. 231. 3) *elig*: GK *nådelig* 94, *förfaselige* hopar 85, KS *oförmodelig* 8 etc. Jfr i Holmströms Sylvander *ynklig* 6 ggr i versen, fastän *ynkeliga* i titeln.

Verb: 2 pers. sg. pret. av st. vb. (och pres. av pret.-pres. vb.) ändas stundom på *st,* vilket omkring år 1700 var rätt ovanligt. Ex. GK *du west* du vet 91, KS *varstu* var du, *du vest,* även *sestu* ser du.

Pret. plur. av st. vb. slutar på *-e* t. ex. *gofve* gåfvo, *rede* redo[2].

Ändelsen *-ade* i pt. av sv. vb. är mycket ofta utbytt mot *te*[2] l. *de* t. ex. KS *vaakte*[3] vakade, *raaste* rasade, *klingde* klingade, TH *börg'de*[3] började 207, GK *roopte, taalte, tijnte* tinade.

Supinum av 1 kl. st. verb har ofta *e* i både stam och ändelse t. ex. KS *bedrefvet* bedrivit 10, *redet* ridit 42, *ledet* lidit 45, TH *drefwet* — *gefwet* gifvit 148, *grepet* 222. Jfr GK *har reede te Tuna* 87, *har reede* ridit 95. Detta *-e* är götiskt och sydsvenskt, sveamålen ha *i*: jfr Hesselman Sveam. s. 19, 33, 66. Holmström har regelmässigt *i* både i stam och ändelse ex. *rifwi* — *blifwi, gifwit* — *blifwit, gifwi* — *blifwi* Parent. 1693, *rifwi* rifvit — *gifwi* gifvet, *slijti* — *bijti* Parent. 1697 etc.

Inte ens stavningen, som betraktas med sådan ringaktning av våra moderna litteraturhistorici och textutgi-

[1] Jfr Lignell s. 108 f. om ändelserna *et, ete, ele(g), all, oll.*

[2] Dessa två drag möta även eljes, t. ex. hos Holmström, men alls ej i samma utsträckning,

[3] Jfr (?) KS *naakte* < *naakote, främbde* 49 < *främmade,* TH *krook'te* < *krookote* (se ovan).

vare[1], saknar betydelse för denna "litteraturhistoriska" undersökning. D:s stavning är rätt karaktäristisk. Ex. KS *börgia*, *värgia*, *fördölgia*, TH *börgia* 35, 221: jfr GK *bårgiar vargia*, *sårgian*, *börgia* 13. Holmström skriver alltid *böria* l. *börja*. GK:s *siuta*, *siälffde* motsvaras av KS *siöna*, *siul*, *siööt*, TH *siufwa*, *siöne* etc.

Överensstämmelsen mellan GK och D:s allmänt erkända skrifter i språkligt avseende är alltså så fullständig man kan önska, detta trots den omständigheten, att GK är skriven på dialekt och de andra på s. k. "riksspråk"! Men som man kan vänta, finnes å andra sidan i GK:s folkspråk åtskilligt, som man söker förgäves i KS och TH. Dessa fall kunna givetvis alls icke anföras som instans mot, att D. skulle vara författaren eller som ett försvar för hypotesen om H:s författarskap. Ty dels saknas de så gott som alldeles i Holmströms säkra skrifter, även hans "folkliga", dels äro de, i likhet med många av de redan anförda, till stor del sådana, att motsvarigheter till dem i de nuvarande dialekterna ej stå att finna annat än på det västsvenska området eller endast i Dalsland. Antaga, att stockholmaren Holmström skulle ha kunnat skriva en lång dikt på nästan oklanderligt dalbomål, vore att begära för mycket av hans språk- och skaldeförmåga.

I GK heter det *mäg*, *däg*, *säg* för *mig* etc. Detta förvånade mig till en början, då jag trodde att *mäg* var en speciellt uppsvensk form, spridd norrifrån ned mot Mälaren[2], men sedan ersatt av *mäj*. Emellertid har jag nu funnit, att *mäg*

---

[1] Jag tänker t. ex. på det sätt, varpå R. Steffen misshandlat svenska författares språk i sin läsebok Översikt av sv. litteraturen. Eller hur Schück utgivit E. G. Geijers brev; där förresten icke blott stavningen ändrats, utan också t. ex. Geijers karaktäristiska *han*, *hon* rättas till modernt färglöst *den!*

[2] Holmström har *mey* o. dyl.

är just vad man skall vänta hos Dahlstierna: Lignell anger som dalbomål *mäg mäj mäk* (s. 110) och speciellt i Nordals härad, Örs socken, där D. var född, heter det *mäg, däg, säg,* som man kan se i dialektproven i Bondesons Historiegubbar på Dal: en av Bondesons gubbar är just från denna socken.

de heter *de,* icke *di* eller *dåm,* som i allmänhet eljes i sv. dialekter[1]. Likaså hos Bondeson. *till* heter *te,* icke *tä* som i uppländska[2]. Obs. *mä* med, *ve* vid, *dä* det = Bondeson.

om a Natt 81: jfr Lignell 102 *a ku* en ko. *ee broo* en bro 85: jfr Lignell *e mar* ett sto.

Sängeståfwan sofrummet: Bondeson *stôva,* Lignell *stofva.*

Kättel kittel = Bondeson.

Nättel nässla : *nättla* nu västgötska, på Dal *näta* enl. Rietz.

vålltaka-nöö: jfr *tak* tag Götaland (Rietz och Hof).

tagde teg: Helsl. Dal. Sk. Hall. enl, Rietz, Skee i Bohusl. (*tàutə*) enl. Lindberg. Norge, se Aasen[3],

kättol (tryckfel för *kettol*?) kittlig: jfr Lignell: *kettol* kittlig 109, *atoll, atall* ful, ib.

Ändelsen *-all* i adjektiv är västsvensk och norsk!

snuppla snava: Lignell *snoppla* 111. Ihre *snöppla, snuppla* V. G.

vinnelögat fönstret: jfr no. och västsv. *vinnöga* o. dyl.

illfijnas ∼ uti Hoge 95[4]: Ihre *illfinas* Verml. 'vara orolig till sinnes'! Förövrigt har jag endast funnit former med *ä,* och med något avvikande betydelse: *illfänas* Hels. Sud. Jämtl.

---

[1] Ack. *dem* i GK, men Bondeson *dom!* Hanselli 94 *Dom* är fel för *dem!*

[2] *tä dätta* 97 är tryckfel hos Hanselli, likaså *Ryssledra-Remma* för *Rysslädra-* 84.

[3] Jfr *tagt* (rim: *sagt*) = tegat hos värml. Rudeen Hanselli VIII s. 262.

[4] Men sij Herr Pädar håller än öster ut mäd Aå
Han illfijnas heelt uti Hoge.
Han lyder å han lyssnar hur' alt skulle gåå
Men sammskåtta räcknar han noga.

Högeligen åstunda[1]. V. B. 'Åstunda något men ej veta hvad' *illfänjas* Sud. id.: Ihre, Rietz m. fl.

den Piga är ey gree 88. Hanselli översätter 'ej god att löpa på, nappas med'. Jfr Ihre *gre* Verml. *Han är icke gre*, h. e. 'han är icke god at löpa på'. Jag har förgäves sökt ordet i andra svenska dialektordböcker. Jfr no. *grei*, också i liknande betydelse. KS 42 *greer* sitt Håår 'reder ut sitt hår'.

hin digre å hin dålje: Ihre *dolg* stor, ansenlig Verml. Dal.

skåår: dine slagne, som liggia där i *skåår* 97: Ihre *skår* V. G. 'slag' O. G. Linea quam servat fæniseca! Götal. enl. Rietz.

Lignell skriver s. 112: "I vissa socknar nyttjas högst öfverflödigt, såsom fyllnadsartiklar i samtalet, orden: *må vetta, kan tro*".

Jämför i Kämpavisan:

Han nappa uti Slöja, men *kan troo* ho streeta moot 81.
Men då *ska troo* Herr Pädars öga dä rann[2] 90.
Men då *ska tro* de Gårda-Män de börgia speta skinn 92.

Jfr: Å hwem *troo* där flänger i footsijdan Kåfft 97.

Som man finner, är det ej så oriktigt, då D. i Kunga-Skald säger om landsmannen i Nya Sverige, som talar i hans eget namn, att han kunde minnas ännu, fast han så länge varit borta i främmande land,

Som vore det i Gåår, hur mine Landsmänn tala
I Värmars Bygd. — — —

För fullständighetens skull anför jag till sist några karaktäristika för Isr. Holmströms språk. Också det är ganska egenartat, starkt lokalt färgat, som det är. Man kan nästan betrakta Holmström och Dahlstierna, språkligt sett, som två polära motsättningar i samtidens litteratur, den ena utpräg-

[1] Även i Uppland.
[2] Orig.: *raan*.

lat uppsvensk (stockholmsk), den andra götisk. Också i lynnesriktning äro de ju mycket olika varandra.

Holmströmska särdrag finnas många, både av stilistisk och språklig art. Jag skall blott fästa mig vid några få, mera egendomliga.

En glosa, som H. använder med stor förkärlek, är verbet *trösta, jag tröst, de tröst* etc. i betydelsen 'kunna, jag kan'. I hans just ej omfångsrika alstring har jag antecknat över 20 exempel: Hwem skulle den ey *trösta* läcka, Saml. 102, Jag *tröst* af häpenhet min tunga nappast röra, Parent. 1697, De *tröst* maktlöse nu en Mask ey från sig slå, ibid. En gång står pret. *tröster*: jag *tröster* knapt det Eder nu berätta, Parent. 1693, och två gånger *tröss*: Men *tröss* hwarannan dock ey see, Saml. 98, Den liksom Orpheus *tröss* röra sten och ståckar, Saml. 102.

För Dahlstierna är *trösta* 'kunna' främmande, fastän man möjligen kunde vänta motsatsen, då Lignell har en uppgift, att det användes på Dal.

Redan förut har jag omtalat, att *vi skola* etc. hos Holmström heter *wij sku* etc. Det är nu en så ytterst vanlig sak i 1600-talets poesi, att det snarast kan betecknas som dåtida poetiskt normalspråk. Däremot är det sällsynt, att samma form *sku* också kan betyda *skulle*. Det finns nu för tiden i roslagsspråket utanför Stockholm och möter ofta hos Holmström, åtminstone i originalupplagorna av hans Parentationer 1693, 1697 och Glädie Tanckar 1697, t. ex. Dem wille nådigt han i deras ängzlan höra, Gaf dem Pardon, förbööd att ingen *sku* dem röra, Parent. 1697, När något Huus *sku* byggas eller lagas, Strax wiste man hwar som der til *sku* Pengar tagas, ibid. *Sku* den ey Hierta haa som är en Hieltes Son?, Glädie T. 1697. Ty *skulle* hiertlig oss som lefwa nu förtryta / Om nånsin nån med skäl *sku* kunna oss förwijta, At mindre kiärlek wij och *skulle* låta see, ibid. Jag har räknat 16 ex. I de

visor, som äro utgivna av Noreen-Meyer och av Frunck står *skull'*, vilket kan bero på senare rättelse av dem som redigerat de handskrivna vissamlingarne[1].

Sällsynt är också, att *haa* l. *ha* betyder *hade*[2]. (Också detta har motsvarigheter i modern uppländska). Ex.: Då tientes utan Lön / då *haa* man mycken möda / och kunde sig ändå.,. Parent. 1697 och flerestädes. Noreen-Meyer 209, Saml. 99 står *had'*; kanske senare rättelse?

Varken *sku* 'skulle' eller *ha* 'hade' har jag funnit hos Dahlstierna och ej heller i GK.

En egenhet för 1600-talets uppländska i sydöstra Uppland (Attundaland) var, att de starka maskulinerna i stor utsträckning behöllo den gamla nominativändelsen *-er*. Då detta även uppträder i stockholmaren Holmströms dikter eller hos den acklimatiserade stockholmaren, ursprungligen västgöten Runius, tyder det på, att det på den tiden också var stockholms-dialekt. Ex.: Ach! det wor för mig en *harmer*, Saml. 106, Jag arme stackars *dränger*, N.-M. 204, Förr skall gråsteen blij en limpa ~ Brunckeberg blij förr enn *båter* (~ förrän Elin iag förlåter) N.-M. 210, en knyl lijk som en *tratter*, ibid. 204. — Detta drag är likaledes främmande för D. och för GK.

Mycket anmärkningsvärt är slutligen, att Holmström i regel behandlar ord av typen *barn* som tvåstaviga i versen och även ofta skriver dem med ett inskjutet *e*: *baren*. Ex.: dess *Kunga-baren* förde, Parent. 1693, Hon älska högt sin Kung och sina *Baren* kiäre, ib., Een Moder som alt ondt bland sina *Baren* delar, ib., Och lemnas fattig qwar med många, många *Baren*, Som oförsörgde gå och söria epter *Fahren*, Parent. 1697, Som *Baren* böre wij nu gråta, söria, qwida, ib., En *Jären-Klimp*, ib., Och hon satt *wärenlöös* med

[1] *Sku* = skulle, träffas också hos andra dåtida stockholmsförfattare.

[2] Även = *har* t. ex. Parent. 1693: Som hon oss lemnat *haa*. Jfr också preterita som *tohl'* torde, *lefd'* lefde, *måst*, *wor* vore etc. hos H. Om *sku* skulle jfr min avhandling Om vokalerna *i* och *y* s. 27.

många *Baren* qwar, Glädie T. 1697, *en wärenlöser Enkia*, ib., ty i dess *Barendom*, ib., *Barendommen*, ib., verldens *baren* — en visput *väderqvaren*, Hans. 219, med mans och *barens* skrijk, ib. 220. I dikten om olika människors "proprium" skriver utgivaren G. Frunck, förmodligen efter den handskrift han följt, *barn* — *qwarn* (Saml. s. 96). Det är de två första rimraderna i strofen, och då alla övriga strofer på denna plats ha kvinnliga rim, bör ändras till *baren* — *qwaren*. Saml. 97 står Som älskar dig, som hund giör *haren*, Så skiön att hon kan skräma *barnen*. Bättre: *baren*. Också N.-M. s. 209 rad 19 har kanske ursprungligen stått *baren* för *barnen*. — Enstavigt *barn* har Holmström sällan, men åtminstone i: Den åter oss som *Barn* har räkt dess Nådes-hand, Parent. 1693, best. f. *Barnen* Parent. 1697, Saml. 93. Jfr även: "*Skarn* och Russin, drufwe-grenar", Saml. 96.

Också namnet *Carl* fyller oftast två hela stavelser i Holmströms vers, utan att detta dock utmärkes i stavningen: Kungz CARLS Hieltemod det ingalunda led / At . . . Parent. 1693, Så länge CARLS Namn / besitter CARLS trohn, ib., Det har sin wärieman i Konung CARL funnit, Glädie T. 1697. Dock är det även enstavigt: Kung CARL den Tolfte har wår önskan welat höra, ib. Sammanhänger detta på något sätt med skrivformen *Carol* och latiniseringen *Carolus*?

Dahlstierna och Giöta Kiämpavisa räkna alltid *barn*, *Carl* som en stavelse[1].

* * *

Av det föregående framgår, att Giöta Kiämpa-wisa icke kan vara författad av Isr. Holmström. I stället visar under-

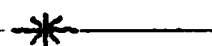
[1] Om det uppsvenska uttalet "*baren*" jfr vidare Hesselman Stafv. och Vok.-kval. § 104, dens. S. o. S. IV s. 111 not 2, Sveamålen s. 24 not 1. Skrivformer som *baren* finnas också i andra äldre stockholmska språkkällor t. ex. i ett memorial af Jean de la Vallée om Stockholms slottslokaler 1660, och i en 'Explication till en planritning' af dens., båda tryckta av Klemming (Ur en anteckn. saml. s. 274 ff.) : *baren*, *hören*, *huushören*, *vattuqaren*, men *hörnet*. Vidare i Karl XI:s egenh. bref: *Arwe Horen*, *baren*.

sökningen, att den med ganska stor säkerhet — på grund av likheter i innehåll, stil, språk m. m. — för framtiden kan räknas bland Gunno Dahlstiernas dikter.

Den vunna insikten, att visan är skriven på dalbomål, en götisk dialekt, kan måhända belysa författarens val av titel. Ty varför skulle han eljes ha kallat sin dikt Giöta Kiämpawisa och icke lika gärna Swea eller Swea och Giöta?

Upsala, Februari 1908.

Bengt Hesselman.

Anteckningar om pentametern i svenskan.

1.

Som bekant har senare hälften av en pentameter i svenskan regelmässigt formen av två daktyler och en starktonig stavelse, alltså i schema

s′ss s′ss s′ eller ‒́ ◡ ◡ ‒́ ◡ ◡ ‒́ ,

Någon svårighet att få ordmaterial för att fylla ut detta metriska skelett finnes det naturligtvis icke. Tvärtom kan man ju uppvisa ett stort antal olika förbindelser av ord i prosatext, vilka besitta denna rytmisering, och det är snarare att befara en alltför lättfunnen följd av ord.

Enklast är givetvis det fallet, att ord och versfötter ha genomgående samma begränsning, såsom i vershalvan

Jupiters väldiga örn [1]

Detta förekommer likväl endast då och då; i Brinkmans "Tankebilder" är det blott femton pentametrar, som visa denna typ. Ett tätare upprepande skulle väl också alldeles fördärva rytmen genom sitt lättsinne.

Närmast följande fall är att endera daktylen består av två eller tre ord, medan den andra är en trestaving:

krönte dess heliga barm
sjönk i hans lågande famn
tiderna rulla sin väg
tittade först ur sin knopp

Detta torde vara det allra vanligaste fallet; hos Brinkman finns det 41 gånger bara på de 10 första sidorna.

[1] Liksom de följande 6 exemplen ur distika av Stagnelius.

Vanligt är också, att båda daktylerna äro delade på två (tre) ord:

fjättrar ej evigt dess blick
blir dock för graven ett rov

Att båda daktylerna äro uppdelade i enstavingar är däremot sällsynt nog; från Brinkman lånar jag ett exempel härpå:

Fruktlöst tror du på Gud, bor ej din tro i ditt bröst.

Dessa fall, då de tre starktoniga stavelserna äro antingen första stavelser i ord eller enstavingar, utgöra tillsammans ett oerhört stort flertal av de svenska pentametrarna. Utan att här vilja diskutera fördelar och nackdelar av detta förhållande, anmärker jag endast att man i allmänhet ej anser en dylik gestaltning av versen förmånlig.

Men man finner även, att ord och versfötter icke sammanfalla, varvid antingen pentameterns fjärde versfot slutar ini ett ord:

Eden begynner sin maj[1],

eller att den femte slutar ini ett ord:

djupt hon din mening förstår

eller att båda äro så beskaffade:

evigt betrakta varann
jordens förnyelsestund (Elgström).

Endast i det fall, att femte versfoten skär av slutordet, undgår man sammanfall av versens sjätte fot och sista ord. Svenska pentametrar visa också i allmänhet utgång på enstavingar. Minor framhåller däremot, att i tyskan äro flerstavingar älskade som slutord — Schillers pentametrar utgå likväl oftast på enstavingar eller jambord — och att A. W. Schlegel gav sig särskild möda för att få mångstaviga ord i sina översättningar från grekiskan. I svenska original är dylikt tydligen ej ens eftersträvat. Av Atterboms pentametrar äro gott tre femtedelar försedda med en enstaving

[1] Jämte de två följande ur Stagnelius.

som sista ord; hos Stagnelius och Bernhard Elis Malmström stiger antalet till sex sjundedelar. Av dessa tre skalder är Atterbom den i allo omväxlingsrikaste. Medan Malmström och Stagnelius jämte enstavingar egentligen endast ha jambiska ord („ein Jambus im Verschluss, der ~ den fallenden Rhytmus des Verses am Schluss verfälscht“, Minor) i pentameterslut — den förre har dessutom 8, den senare 4 peoner[1] som slutord — har Atterbom 8 anapestord, 17 peonord, 2 femstavingar och 1 sexstaving. Jag exemplifierar alla dessa sällsynta typer:

Frysa ihop till satir, fabel, epik, dramatik.
Världen förgäter din konst, hyllar min karrikatyr.
Men jag, vid Gud! ej förtjänt detta förtroendesprov.
Långt fruntimmer med vett, purt guvernantideal.

En sexstaving finns också hos Tegnér i den bekanta versen

Hela din stat, är han ej en dykerikommission

(versen gör likväl ett dåligt intryck emedan både tredje och fjärde höjningen falla på satsbetonade ord).

Ehuru ej avsett, har det hänt någon gång, att två pentametrar rimmat inbördes, såsom i Atterboms „Recensionsblommor“:

Mästrar du alltså blott och är själv ej mästare vorden?
Ja, ty naturen mig ej ämnat att mästare bli.
Gott! nu talar du skäligt modest. Håll fort och var blygsam!
Mången i skryt är titan, fast han är dvärg i geni.

Ett rimmande distikonpar är „Saknadens ånger“, n:o 25 i första avdelningen av Brinkmans „Tankebilder“.

Påtagligen med avsikt rimmade distika finnas även, t. d. fablerna „Flickan och ormen“ samt „Grodorna och solen“ i Cederborghs tidskrift „Samlaren“, I, n:r 16 och II, n:r 19.

[1] För enkelhetens skull hopför jag under denna benämning ord av typerna ⏒⏑⏑⏑ och ⏑⏑⏑⏒.

2.

Man har i latin och tyska noga undersökt förhållandet mellan första versfoten i hexametern och första i pentametern. Det har därvid visat sig, att i latinet föredrogs en daktylisk början av båda verserna (typ *a*); sällsyntare var förbindelsen av en daktylisk hexameter och en spondeiskt början de pentameter (typ *b*), medan spondeisk hexameter jämte daktylisk pentameter (typ *c*) endast sällan förekom. Goethe och Schiller däremot föredrogo att låta båda verserna börja med tvåstaviga fötter (typ *d*); typ *a* är hos dem sällsynt. För att få en jämförelse har jag undersökt Atterbom och Stagnelius. Av den förre valde jag de båda berömda italienska dikterna "Byströms Juno" och "Ave Maria", sådana de föreligga i "Samlade skrifter" I, samt "Till Hedborn" och "Till en ung skaldinna", ur II, och Byron ur III. Den första visade följande antal av de olika typerna: 13 *a*, 2 *b*, 1 *c*. Den andra hade 35 *a*, 12 *b*, 14 *c*, 10 *d*. Detta närmar sig ju långt mera det latinska bruket än de tyska klassikernas, ehuru den senare dikten intar en mellanställning. De båda andra dikterna visade 11 *a*, 2 *b*, 14 *c*, 5 *d* och 52 *a*, 11 *b*, 13 *c*, 3 *d*[1]. "Byron" slutligen hade 40 *a*, 15 *b*, 22 *c* och 8 *d*. I Stagnelius 20 elegier överväger också *a*-typen betydligt. Två smärre stycken ha endast *a*, i elva andra äro *a*-typerna två tredjedelar eller mera av samtliga distika och endast i ett enda, den 19:e elegin, är en annan typ (*c*) numeriskt överlägsen denna. I sin helhet är proportionen 195 *a*, 25 *b*, 67 *c*, 14 *d*. Så mycket mera egendomlig är då Livijns elegi "Kärlekens Hämd" i romanen "Axel Sigfridson", dess proportion är nämligen: 5 *a*, 8 *b*, 3 *c*, 11 *d*, således med den av Goethe älskade övervikten för tvåstavig ingång av dessa verser. Dess pentametrar visa över huvud rikedom på tvåstaviga fötter i sin första halva: endast 4 ha typen –́◡◡ –́◡◡ –́; 14 ha formen –́◡ –́◡◡ –́, 6 –́◡◡ –́◡ –́ och 3 den i svenskan annars ytterligt sällsynta

[1] I sin ursprungliga form (se Böttiger, "Auroraförbundet") hade dikten endast hälften så många *a*-typer.

formen —́⏑ —́⏑—́[1]. Malmström har alldeles avgjort *a*-typer som huvudform: 274 *a*, 8 *b*, 119 *c*, 10 *d*.

Det kan möjligen förtjäna anmärkas, att även i pentameterns första halva uppträder en tvåstavig fot jämförelsevis sällan. De 18 fall av formen —́⏑ —́⏑⏑ —́, som enligt ovanstående beräkning finnas hos Malmström, visa även, att tvåstavingen uppträder hellre i första foten än i den andra, ty de pentametrar, som ha formen —́⏑⏑ ·´·⏑ —́⏑⏑ —́⏑⏑ — äro hos Malmström endast 11 (därav 6 i elegin över Franzén). I ett par fall kan man till och med se att skalden med flit undvikit tvåstavingen, så i "Angelika", där

Flyende *engelens* fot

är en hos Malmström sällsynt licentia.

I de fem dikter av Atterbom, som nyss nämndes, började 68 pentametrar med tvåstavingar. Därtill komma 29, vars andra fot är tvåstavig. Av detta är en (i "Byron") tämligen svårläst:

Ömsom en *lords prakt*-sal, ömsom en abbots kapell.

Placeringen av ett dylikt sammansatt ord som sista del av en troké (spondé) och starktonig stavelse före cesuren förefaller mitt öra obehaglig. Den älskades emellertid av Brinkman, som i "Tankebilder" har flera liknande ställen, t. d.

Är ju din *natt stjärn*klart lysande även som hans
Tuppen ett *helt by*lag väcker till nyttiga värv
Tempel, och *dit sång*mön banar och jämnar en stig
Vige Franz*éns sång*mö oss till ett älskande par.
Endast en *tom syn*krets, seglarens mål är och vinst.
Skimrande, *kvickt, kärn*tomt bilda ditt liv och din dikt!
Kände sin *dröms ur*bild, Stella! och hyllade dig.

Brinkman har — i motsats mot Atterbom och Malmström — dubbelt så många pentametrar av typen —́⏑⏑ —́⏑ ·—́ —́⏑⏑ ·—́⏑⏑ ·—́ som av typen —́⏑ —́⏑⏑ ·´· —́⏑⏑ —́⏑⏑—́; tillsammans äro likväl dessa pentametrar ej ens en femtedel av samt-

[1] Denna typ finns i Goethes Elegieen i 2,5 %.

liga. På ett ställe har Brinkman genom licentia undvikit en pentameter med två tvåstavingar:

Pöbelens lagbrott, tyst, när de av makten begås.

Fyra femtedelar av Brinckmans distika tillhöra *a*-typen; en åttondel är *c*-typen, en sextondel *b*-typen och endast 3 äro *d*-typ. De tvåstavigt började pentametrarna uppgå icke till stort mer än 6 %. (Forts. följer).

Ruben G:son Berg.

Smärre bidrag.

13. *Familjebeteckningarna på -s.*

Det är med stort intresse, som jag genomläst D:r Tiselius uppsats om former av typen Petterssons. Detta dels därför, att jag redan sedan länge gjort en del hithörande iakttagelser, dels därför att saken i sin helhet — liksom i det hela sådant i vår syntax, som icke går in i något latinskt schema — är dåligt genomforskad, dels slutligen på grund av den slående likheten med språkbruket i engelskan (*at Crossby's* och *the Crossbys*), vilken för in på lockande men svåra frågor rörande alternativen historiskt samband eller parallell utveckling.

I sak har jag ytterst litet att lägga till eller invända mot den av Tiselius gjorda utredningen. Men jag har icke kunnat avhålla mig från att nedskriva ett par anteckningar, vilka visserligen något gå utom ramen för Språk och Stils program, då det mesta stoffet blir dialektalt, men å andra sidan torde det kunna i någon mån bidraga till belysning av litteraturspråkets hithörande bildningar. Vad först beträffar de ifrågavarande bildningarnas stilart, så förefalla de mig i hög grad tillhöra samtalsspråket. Då de förekomma i litteraturen, är väl detta nästan uteslutande i sådant sammanhang, då man återger samtalsspråk. Jag frapperas därför i hög grad av ett sådant uttryck som *Grevens, vilkas gods låg alldeles i närheten.* I den stilart, där *grevens* hör hemma, kan jag inte använda *vilkas.*

Å andra sidan vill jag påpeka, att de äro i hög grad vanliga inom det område, de tillhöra. Jag minnes väl, att jag under en visit hört en person tala om *Gustavs* (socken i Dalarna) och fått till svar: *Vem är Gustav.* Den frågande (till börden västgötska) kom alltså vid uppfattandet av denna form att i första rummet tänka på en familjebeteckning.

Den syntaktiska funktionen anges av Tiselius alldeles rätt, då han säger, att formerna kunna ha vilken som helst användning, som tillkommer "kasus rektus" eller om man så vill med Brates och min terminologi grundformen. Den enda användning av nämnvärd betydelse, som Tiselius icke nämner är väl såsom tilltal. Såsom en kuriositet vill jag nämna, att jag en enstaka gång och av ett barn (från Alingsås) hört den i sådan användning. Den lilla fröken (som väl var en fem eller sex år, plägade, då hon fick se min hustru och mig, ge till känna sin önskan om ett samtal genom att högljutt ropa *Beckmans!*

Tiselius framhåller, att formen *Petterssons* kan användas på ett sätt, som dels isolerar sig från användningen av *Pettersson* utan titel och dels från genitivens övriga användningar. Vad som här anförts synes mig blott tåla en mycket liten modifikation. Det är alldeles riktigt, att jag kan säga *Petterssons* utan att jag skulle säga *Pettersson* till någon av familjens medlemmar, men alldeles löst är förbindelsen icke. Antar jag, att någon av Petterssons kan höra mig, t. ex. om jag talar om en utflykt, i vilken de och min familj deltagit, torde jag väl föredraga *Herskapet Pettersson*, om vi icke äro så bekanta, att åtminstone jag är du med Pettersson och min hustru med fru Pettersson. Likaledes är åtminstone i mitt språk formen Petterssons icke alldeles löst från den ton av något mindre familjärt, som i allmänhet vidlåder användningen av familjenamnen i motsats mot förnamnen. Mina systrar med män heta i mitt språk *Hjalmar* och *Maria* eller *Hanna* och *Harald.* Blott undantagsvis skulle jag kunna förmå mig att kalla dem

Danells eller *Dahlgrens*[1]. Men här råder sannolikt stor individuell växling såsom i det hela i avseende på beteckningen av familjemedlemmar.

Slutligen ett ord om den geografiska utbredningen av hithörande uttryck. Jag tror, att den är synnerligen stor, och särskilt tror jag, att det för Tiselius påfallande och även för mig starkt dialektala bruket av *till (te)* såsom stillaståendets preposition är ytterst vanligt i södra Sverige. Mig är det bekant från min västgötska hembygd, ja jag tror, att *te Petterssons* där var den avgjort vanligaste varianten av hithörande uttryck. Min första tjänarinna (från norra Skåne) talade titt och ofta om den tid, då hon *tjänte te grevens* o. s. v. Här ha vi en tydlig formell anknytning till övriga användningar av till med genitiv. Så vitt jag kan minnas, är det blott i förbindelse med genitiv, som till kan antaga betydelse av vilande vid, men i detta fall är det mycket vanligt, sitta *till bords* o. s. v.

Därmed är jag inne på den intressanta frågan: Var ha dessa former sin psykologiska rot? Är det i genitiven eller i något annat? Därmed sammanhänger naturligtvis den av Tiselius, så vitt jag förstår honom, icke direkt upptagna frågan: Varur ha de historiskt utvecklat sig, ur genitivanvändningar eller ur något annat? Det ifrågasatta "något annat" kunde väl i så fall blott vara lågtyska pluraler på -s.

Lättast kommer man till svar, då det gäller familjebostadsbeteckningarna. Att dessa äro genitiver, ligger väl i öppen dag, även då de syntaktiskt antagit flere förbindelsemöjligheter. De äro också ytterst vanliga. Själva Stockholm har väl inte för ro skull sitt *Lill-Jans*. Min hemsocken Synnerby har på den forna sockenallmänningen Gröneskog ett ställe, som allmänt benämnes (eller benämndes) Sockerbagars, fast ingen sockerbagare i mannaminne hade bott där. Rörande det av Tiselius nämnda gottländska *Smiss* har D:r O. Alm-

[1] Jag tror att min styvmor (från Dalsland) benämnde sin sons hem så.

gren välvilligt meddelat mig, att ett så benämnt ställe är kännetecknat av ett fynd, som tyder på en bronsålderssmedja, något som ju alldeles bestämt tyder på att bildningen av namnet i fråga är gammal.

Detta är några antydningar rörande bildningens historia. Något mer vill jag tala om deras ännu levande associationer, sådana jag funnit dem. Men då jag det gör, måste jag stiga ned från min riksspråkspiedestal och tänka mig saken såsom dialekttalande västgöte. Västgötskan lämnar nämligen värdefullt material till frågans utredning ur dialektens synpunkt. Beträffande detta material har jag, som efter mångårig vistelse utom provinsen och i städer, ibland är något osäker i dialektens idiomatik, ställt mitt manuskript under D:r Lampas granskning.

Till en början har västgötskan en annan genitiv än den på *-s*. Den slutar på *-a* och användes av personliga egennamn och någon gång av andra ord, som in casu äro egennamn, t. ex. *Kala stöva*, *Fara päls*. Denna genitiv står i förbindelse med *te* ofta som familje- eller familjebostadsbeteckning. Ex. *När ja tjänte te Larsa i Agetorp*. Ja även såsom firmabeteckning har jag hört den, då det gällde en blygsam lanthandel, vars ägare hette Glader. Man gick te *Gladra* och man köpte sina förnödenheter likaledes *te Gladra*.

Alltså åtminstone för västgöten råder association mellan *-s*-former av typen *Petterssons* och annorlunda byggda säkert genitiviska bildningar. Men det råder säkert en stark association mellan dessa användningar och s-genitivens mest allmänna status, status possessivus. Detta visas genom likartade förbindelser, vilka som andra led ha ett possessivt pronomen. En dylik bildning tillhör väl även riksspråket, det är den, som finnes i *gå hem till sitt, gå var till sitt*. I Västergötland använder man ytterst ofta en annan liknande, den heter *te vårt* (te vårat), som är familjebostadsbeteckning och betyder både hem (adv.) och hemma.

Familjebeteckningar med possessivpronomen äro *våra* och

era. T. ex. *Har era börjat å så?* Det betecknar den familj (inräknat tjänstfolk), som jag (du) tillhör. Det kan synas bra identiskt med *vi* och *I*, men en skillnad torde råda. Den som exempel anförda frågan torde vara naturligast, om den tilltalade icke antages ha själv personligen lagt hand vid sådden.

Av det sagda torde framgå, att åtminstone för en västgöte stark association råder mellan familje- och familjebeteckningarna på *-s* å ena sidan och genitiviska eller possessiva uttryck av vanligt slag å den andra. Från denna utgångspunkt skola vi söka bedöma den praktiskt-pedagogiska frågan: Böra dessa former (speciellt i en skolgrammatik) behandlas såsom en specifik användning av genitiven eller böra de eller vissa av dem brytas ut och få något annat namn? Jag vill för jämförelses skull härmed sammanställa vad som är att säga om verbets *s*-former.

Det torde vara de flesta läsare bekant, att jag i motsats mot, så vitt jag vet, alla föregångare skilt på *s*-form av ett verb och passivum. Jag har därtill haft följande skäl.

1. Begreppet passivum kan med framgång definieras och har väl faktiskt alltid definierats på semologiskt sätt; i alla händelser behöva vi en term för det semologiska begrepp, som därmed betecknats;

2. Vårt språk har användningar av sin *s*-form, vilka starkt avvika från dem, som i andra språk pläga kallas passivum, och dessa äro icke sällan resp. forms vanligaste.

I motsats däremot gäller om substantivets *s*-form följande:

1. Man kan ganska lätt uppställa en morfologisk kategori, som svarar mot den.

2. Man kan ganska lätt få tillsamman under ett gemensamt namn vårt språks typiska *s*-formsanvändningar och de främmande språkens typiska genitivanvändningar.

Till en början vill jag därför försvara, att jag kallat den form, som i vårt språk så gott som alltid bildas på *-s* för genitiv. På grund av vad jag ovan anfört, vill jag även

påstå, att det är mer praktiskt, att man åt de av Tiselius behandlade användningarna bereder ett rum såsom specifika användningar och betydelser av genitiven än om man skulle i den elementära grammatiken införa den antydningsvis skymtande termen *s*-avledning.

Sköfde i oktober 1907.

Nat. Beckman.

---

14. *Tvåstavig versfot i pentameterns andra hälft.*

I Språk och Stil VI: 198 omnämner professor Paulson ett undantag i svensk klassisk poesi från regeln, att i pentameterns senare hälft ej får förekomma någon tvåstavig versfot. Det är i Tegnérs "Språken":

En hälft stöter du fram, *en hälft* sväljer du ner!

Anmärkningen torde ha gjorts första gången av Rydqvist i Heimdall n:o 7 (11 febr. 1829), i en granskning av Tegnérs "Smärre dikter". Då anmärktes en andra dylik rad, nämligen ur "England och Frankrike".

"Frihet för mig, det förstås, *ej för* andra också;"

Tegnér ändrade i nästa upplaga till "ej för de andra", varemot det förstnämnda "felet" fick stå och alltså får anses avsiktligt — som Paulson antar, är det väl för parallellismens skull. Versen är ju en sådan, där enligt A. W. Schlegels uttryck den ena halvan av pentametern svarar den andra. Rydqvist tillade: "Att i senare afdelningen af pentametern upptaga spondéer i stället för daktyler, om än brukadt af Klopstock, är något fritt. De torde ha tillkommit af skrif- eller tryckfel; ty Tegnér röjer eljes, i de antika versmåtten, en korrekt och välbildad metrik, utan att vara pedantiskt sträng".

Därest vår klassiska poesi även omfattar Atterbom, kan ännu ett undantag nämnas; i hans "Elegier till Hedborn" (Phosphoros 1812, sid. 13) läses:

Av svartmantlade män buren i *långsamt* tåg.

---

[1] även anfört i Risberg, Metrik 165.

Denna undermätiga pentameter anmärktes i en granskning av Phosphoros i Svensk Literatur-tidning 1815, sp. 340, där raden utan vidare kallas "en falskt byggd pentameter". Mig synas de båda exemplen fulländat uttrycksfulla och ej förtjänta av klander.

Möjligen kan även Stagnelius räknas till våra klassiker. I hans elegi n:o 14 (Eichhorns numrering i uppl. av 1868) finns denna pentameter:

Fast hon en bokstav ej läst *av Vol*taire och Rousseau;

Den versen klingar ej riktigt väl, synes det mig.

Detsamma gäller även följande ex.:

På det ur graven ett ord *hinna* må deras fröjd.

Det tillhör heller inte vår "klassiska" poesi, utan läses i fru von Knorrings "Cousinerna", andra delens tionde kapitel. En försiktig not där påpekar, att den som läser opp de distika, vari denna pentameter ingår, ej kan väntas "höja sig efter parodiens och poetikens strängaste lagar". — I handskriftlig avfattning av svenska distika finnas flera dylika pentametrar.

R. G. B.

---

15. *Bornerad.*

Det händer icke sällan, att man hör även bildade personer använda ordet *bornerad* i ett sammanhang, där dess etymologiska betydelse *inskränkt* icke passar, utan där den talande tydligen menar *pösande, dryg, övermodig*. Även i skriftspråket finna vi ej sällan exempel på denna omtydning vilken påtagligen förorsakats av ordets associering med verket *bornera* = skumma, mussera. Stundom låter det sig icke med säkerhet avgöra, vilkendera betydelsen författaren velat inlägga i ordet, så t. ex. på följande tre ställen: "Vi tala här om hvarje självständig tänkare och inbegripa ej härunder 'våra doktrinära statstheologers och de vidskepliga landtpresternas *bornerade* nitälskan mot den fria vetenskapens ärliga

forskning'" (Nils Lilja, Menniskan, 2 uppl., s. 196); "En snillrik författare har nyligen sökt dräpa hela nystafningen genom att stämpla den som ett utslag af Chronschougsanden. Nåja, det lär väl kunna erkännas, att en något ovis nystafvarentusiasm på sin tid uppblåst reformens snara nödvändighet till väl stora dimensioner. Men å andra sidan, det med fog förlöjligade, *bornerade* nitet, som förevigats i salig John Chrouschougs person, existerar nog hos alla samhällsklasser och inom partigrupperingar af alla färger" (C. H. H., Sv. Dagbl. 2/1 08); "Erkännandet häraf borde återhållit allt det elaka hån, hvarmed den anonyme författaren anser tillständigt att öfverösa det finska folket, medan han i kapitlets något dunkla afslutning låter en *bornerad* chauvinism framlysa" (C. G. Santesson, Sv. Dagbl. 30/10 05). Men om det också måste medgivas, att epitetet *inskränkt* (= om inskränkthet vittnande) låter förena sig med substantiven *nit*, *nitälskan*, *chauvinism*, förefaller väl dock den andra betydelsen naturligare. Sistnämnda betydelse, som väl icke utan fog skulle kunna kallas den "oriktiga", men som man i varje fall, vilken ståndpunkt man än intar i fråga om språkriktighet, kan kalla den "sekundära", har ordet tydligen i följande exempel: "Ryssarne sakna icke en viss fallenhet för skryt och storordighet, men denna svaghet är i grunden af samma oförargliga art som deras muntliga grofkornighet och tar sig ej samma *bornerade* uttryck som t. ex. preussarens" (Jensen, Slavia s. 77). Slutligen användes ordet på följande ställe i samma grundbetydelse, men, såsom det tyckes, utan allt bibegrepp av klander (eller åtminstone med klandret reducerat till det minsta möjliga), således ungefär liktydigt med *översvallande* (livskraft) *sprudlande* (humor): "Vi kunna knappt erhålla en lättare tillgänglig och känsligare bild av Mach's ståndpunkt än om vi vända oss till Theodor Beers visserligen panegyriska och i komiskt ungdomsfrisk och *bornerad* ton hållna referat 'Die Weltanschauung eines modernen Naturforschers' (1903), men som dock i liffull och intelligent genomträngning af

motsatsen mellan äldre och nyare naturuppfattning torde stå 'auf der Höhe.'" (Vitalis Norström, Sv. Dagbl. $^{23}/_{2}$ 06).

Man skulle nästan vänta, att sedan ordet associerats med *bornera*, den passiva participformen småningom undanträngts av den aktiva, vilken onekligen vore ett mera adekvat uttryck för den nya betydelsen. Så har emellertid icke skett. Vi ha aldrig hört *bornerande* användas i ifrågavarande betydelse och blott en gång funnit det i tryck: "Vidare var det mången en nagel i ögat, att inom I. O. G. T., som bland sig så småningom kommit att räkna flere lysande representanter för det reflexionslöst *bornerande* "frisinnet" här i landet, skulle finnas något, som kunde få den allra minsta tolkning af tvång (E. P. Vr., Falköpings tidn. $^{18}/_{7}$ 06).

Substantivet *bornerthet*, likasom det till sin bildning därmed likartade *blaserthet*, har redan i denna tidskrift blivit "belagt" (men kanske icke *trångbröstenhet*, vilket förekommer hos Ninian Værnér, Mina hundår i Amerika, s. 41). De förstnämnda orden ha en obehaglig klang av dansk-svensk rotvälska, och mången torde av detta skäl se sig nödsakad "taga avstånd från" dem. För *blaserthet* ha vi tyvärr ingen ekvivalent att rekommendera; men "vis-à-vis" *bornerthet*, så kan man, såsom nedan synes, i samma betydelse med fördel "använda sig av" ett annat till samma stam hörande substantiv, som hittills endast varit brukligt i konkret betydelse: "Och å andra sidan ha vi där [i Norge] en till sitt grundväsen mycket odemokratisk akademisk *bornyr*, som med ringaktning ser ned på alla bildningsinstitutioner förutom dem som kunna inrangeras bland akademierna . . . En minskad förekomst af universitetssnobberi och akademisk *bornyr* mot såväl folkskollärarekåren som mot andra professionella men ej obligatoriskt universitetsbildade samhällsgrupper skulle härvid utöfva ett välgörande inflytande" (Sv. Dagbl. $^{10}/_{1}$ 04); "Uppenbarligen har emellertid icke ens denne utpräglade norskvän kunnat undgå att lägga märke till och ägna ett litet löje åt den norska högfärds*bornyren*" (Sv. Dagbl. $^{21}/_{2}$ 05).

Måhända erbjuder språket många andra med det nu nämnda likartade exempel på betydelseförskjutning, ehuru vi för tillfället ej kunna erinra oss mer än ett, nämligen *anboren*, som vi mer än en gång vid läsning hört uttalas med långt *a*. Man har då tydligen ansett den första stavelsen vara stamstavelsen i *anor* och uppfattat ordet såsom liktydigt med *högboren*. Så hos Blanche, Berättelser III, s. 203 "Monsieur de Betune suckade, förmodligen med tanken på sitt fädernesland, där i giftermålsaffärer handen är allt och hjärtat intet, isynnerhet inom de *anborna* familjerna".

A. M.

16. *En omtvistad namnändring.*

I denna tidskrift för 1906—07 har d:r Herman Geijer i uppsatsen "Om sättet för dialektala ortnamns upptagande i riksspråket" framställt några erinringar med avseende på några ortnamnsformer å Sollefteåbladet av Generalstabens karta. På detta ha nämligen åtskilliga namn ganska väsentligen omformats efter den kungl. Ortnamnskommitténs anvisningar. Till dessa hör bynamnet *Nässjö* i Långsele, av allmoge och boksynt folk vida omkring alltid kallat *Nässe*. Byn *Nässe* känna alla till på en vidsträckt omkrets, och oräkneliga äro de, som ätit lax, fångad i *Nässe*-forsen, utan kännedom om att byn i jordeboken skrives *Nässjö*.

På det nämnda kartbladet har byn nu fått en tredje och alldeles ny form, nämligen *Nässja*, emedan man antagit, att detta är den form, varur *Nässe* utvecklat sig. Men så alldeles säkert är detta nog icke.

Namnets äldsta kända former förskriva sig från skattelängder och äro *Nes* 1535, 42, 43, *Näsiö* 1543, *Nässiö* 1555. Dessa härröra från fogdarnes skrivare, vilka såsom främlingar på orten icke voro så förtrogna med uttalet av namnen som landskapets präster på samma tid. De av dessa senare förda

[1] Av namnet ha antecknats *Näszia* 1558, *Näszie* 1557 och *Nesie* 1560.

tionde- och kotals-längderna uppvisa av detta namn former, som tyda på en helt annan bildning, än den Ortnamnskommittén tänkt sig. I dessa finna vi *Nesim[s noten]* 1556, *Nessim* 1557, *Näsim* 1583, 84, *Nässim* 1589 och ännu så sent som år 1601. På 1500-talet sluta en hel del namn i landskapet på *-im,* t. ex. *Solim, Salim,* vilka ju äro en sammansättning av *sol* eller *sal* och *-hem.* Men lika visst är ock *Nesim* ingenting annat än *näs + hem* eller samma sammansättning som i *Nässom* i Bjärtrå socken, *Nesheme* 1314, *Nesemi* 1324, ett namn, vilket ock eljest är väl bekant. O. Rygh, "Norske Gaardnavne", Forord og Indledning, nämner s. 69, att "*nes* finnes mindre ofta som första led i namn, dock i mycket gamla sammansättningar (Nesin, Neseimr)". En motsvarighet till detta senare namn ha vi i detta *Nässe.* Exempel på bortfallande av *m* i slikt fall har man gott om i jämtska ortnamn, t. ex.: *Mielleim* och *Mieldeime* 1345, nu Mjälle å Frösön;

Risim 1469, nu Rise i Offerdal;
Tandeim 1480, nu Tanne å Frösön;
Vagleim 1422, nu Vagle, likaledes på Frösön.

Att samma utveckling föreligger beträffande vårt *Näsim* eller *Nässe,* är uppenbart. Det slutande *m*:et var statt i försvinnande redan på 1500-talets mitt, såsom synes därav, att i de nämnda tionde- och kotalsregistren även formen *Näse* eller *Näsee* förekommer; jfr ock *Näszi* 1547 i årliga räntan, se mina Norrl. saml. s. 203. I Boteå socken vid Ångermanälven finnes en utjord *Macke.* I fogderäkenskaperna för 1586 har jag för första gången sett denna omtalad, då bönder i några byar fingo plikta för det de hade ogilla vägar på *Makems skogen.* Här har *m*:et skyddats av den efterföljande gen.-ändelsen på samma sätt, som då dialektens *mära* (morgon) ger sammansättningen *mărans*-mjålk, mjölk ifrån dagens morgon. — Namnets form *Näsiö,* som uppenbarar sig redan 1543, betyder ej mycket, då man finner, att det redan nämnda *Nesheme* 1314 i Bjärtrå även skrives *Nässiö* 1545.

Huvudsumman av vad vi här anfört, är den, att namnet ifråga är ett ursprungligt *Näs-hem* och att, om den n. v. officiella skrivningen skall slopas, den enligt H. Geijers åsikt bör ersättas av formen *Nässe*.

J. Nordlander.

---

17. *Nsv. namn på **Bast-**.*

I första häftet av denna tidskrifts sjunde årgång s. 82 har Lundberg behandlat några namn på *Bast-*, i vilka han tror sig finna minnen av forntida bastberedning. Dock framhålles även svårigheten "att skilja namnen med *bast* från dem med *bastu*, *badstuga*". — Även i Finland äro namn på *Bast-* rätt vanliga, t. ex. *Bastö* på Åland, i Ingå, Sibbo, *Bastholmen* i Påmark, *Bastböle* i Finnby, *Bastvik* i Kyrkslätt, *Bastbäcka* i Nedervetil.

Första leden *Bast-* i dessa namn kan förklaras på olika sätt. Stundom kan den väl, såsom Lundberg antagit, vara sv. *bast*, i några fall är den säkert en förkortning av *bastu*. Så t. ex. i *Bastö* i Ingå, som 1552, 1553 skrives *Bastuedö* (alltså sammansatt av *bastu*, *ed* och *ö*). Men även andra etymologier äro möjliga. Jag vill här återupprepa ett av mig tidigare (Språkliga bidrag till den sv. bosättningens hist. I s. 286 f.) gjort antagande, som ej synes blivit observerat, att detta *bast* stundom vore att anse såsom den östnordiska motsvarigheten till isl. superlativen *baztr*. Enligt Tamm, Uppsalastudier s. 31 återfinnes den i Östgötalagens *bazst* (neutr.).

Vidare kan man även tänka sig ett person- eller släktnamn såsom första led. *Bast* är ett gammalt släktnamn i Finland, t. ex. *Sigfredh Bast* 1488 i Hollola, *Hanss Bast* 1471 i Sysmä, *Bast* 1469 i Jämsä. Stundom uppträder det i den finska formen *Basti*, t. ex. 1468 i Tuulois, 1459 i Sysmä. Namnet är sannolikt en förkortning av *Sebastian*, vilket även är känt under formen *Bastian*, *Bastien* (släktnamn 1487 i Sysmä, 1478 i Jämsä).

Även namnet *Basse* kan stundom tänkas föreligga, alldenstund det är belagt från ortnamn i Finland, t. ex. *Lill-*, *Storbass* i Esbå, *Basseböle* 1540, *Bassböla* 1555 i Bjärnå (nu förfinskat *Passi*).

Helsingfors 15 januari 1908.

Ralf Saxén.

SPRÅK OCH STIL

TIDSKRIFT FÖR NYSVENSK SPRÅKFORSKNING

UTGIVEN AV

BENGT HESSELMAN OLOF ÖSTERGREN

RUBEN G:SON BERG

ÅTTONDE ÅRGÅNGEN

1908

I DISTRIBUTION HOS
AKTIEBOLAGET LJUS
STOCKHOLM

UPPSALA 1908
K. W. APPELBERGS BOKTRYCKERI

INNEHÅLL:

Svenska alexandriner.

Vanliga definitionen på den svenska alexandrinen är ju: en sexfotad jambisk vers, delt i två hemisticher av en starkt markerad cesur. Ibland tillfogar man, att i längre skaldestycken på alexandriner plägar rimningen vara omväxlande manlig (a) och kvinnlig (*b*) efter någon av typerna **a a *b b* c c *d d*** eller **a a *b* a *b*** eller **a *b b* a** o. s. v.

Särskilt anmärkes dessutom ofta, att den svenska alexandrinen gärna blir entonig, emedan den inte har den franskas svävande accentueringar, utan i stället måste skanderas som det hette i "Polyfem" under kriget mot akademikerna:

brekék koáx brekék, koáx brekék koáx.

I Swensk Literatur-Tidning 1816, sp. 587 f. heter det sålunda om alexandrinen: "Öfwer dess otjenlighet för de nordiska språken har redan ofta blifwit taladt. Den är i fransyska dramatiken icke blott oumbärlig, utan äfwen dräglig; emedan denna versart der utgör en harmoni mellan den stränga metern och accenten. Rec. menar nemligen sålunda: fransyska språket är icke så i saknad af all tonwigt, som man wanligen föreställer sig. Men den är så matt, att den utan örats förolämpning antingen lätt förenar sig med meterns lagar eller också gör sjelfwa rythmen obestämdt swäfwande. Af denna strid mellan accent och meter uppstår en harmoniös försoning, som långt ifrån att, som man merendels inbillar sig, göra versen laglös och hård, twertom gifwer den nya skönheter. ~ Men i de skandinaviskt-germaniska tungomålen är ett annat förhållande rådande. Accenten är här alltför bestämd, för att tillåta skalden någon annan frihet än en owillkorlig åtlydnad

af det wanliga uttalet. Hvarken böjer sig här accenten efter metern, eller metern efter accenten. Men genom detta tvång uppstår först en enformighet, som i tyska och swenska alexandrinen är alldeles odräglig: och sedan medför dess natur den olägenheten att tvinga skalden till ett wisst antithetiskt skrifsätt och ett uppblåst, falskt oratoriskt pathos". Rydqvist upprepar till en del detsamma i Svenska Akad:s Handl. XII: 421 på tal om det franskklassiska skådespelet: "Man har trott sig kunna i någon mån förklara den enformiga högtidligheten så i skådespelet, som ofta eljest i Fransmannens poetiska alster, genom den allmänt nyttjade Alexandrinen, hvars jemna och lika återkommande tonfall innehåller ett slags medelmåttig upphöjning och prakt. Äfven Fru Staël går in härpå. Icke kan det nekas, att ju denna versart har ett visst majestät, som föga anstår en hvardagshandling, hvilken likväl ofta, både i sorgespelet och epiken, måste förekomma, och att den betydelse, som härigenom inrymmes åt det mindre vigtiga eller stora, verkar löjlighet, såsom allt högtidligt, hvilket kommer i otid. Lika litet bör det förbises, att det sententiösa och epigrammatiska, som ligger i versslaget, ofta mera spetsar uttrycket, än som, t. ex. i ett djupt upprördt tillstånd, är lämpligt. Men från en annan sida vore det högst orätt, att dömma den Franska Alexandrinen alldeles sådan, som samma versmått, användt i de starkt betonade Germaniska tungomålen; emedan Franska språkets regellöshet i tonvigt tillvägabringar en beständig vexling af hvilopunkter för deklamationen. ~ För Komedien är Alexandrinen förträfflig. Ståten förhöjer här effekten; uddigheten underhåller och äggar".

Emellertid gå uttalandena isär redan i fråga om dylika huvudpunkter. Franzén, som själv aldrig riktigt lärde sig behärska denna versart — jag stöder mig härvid på Gunnar Castréns auktoritet; se hans bok om Franzén, sid. 253! — utbrast likväl en gång: "huru olika är den icke på Svenska med den i Fransyskan så obestämda, i Tyskan så stela" (Sv. Akad. Handl. XV: 236). Detta anföres med jubel av Fryxell

i hans "Bidrag till Sverges literatur-historia" II: 66, som ävenledes vill göra troligt att bruket av alexandriner var i avtagande under Leopoldska perioden och påstår att "Predikaren" ej är skriven på alexandriner. Hm. Annars äro klagarna i flertal. Redan Adlerbeth föreläste om alexandrinens enformighet i företalet till sin översättning av Æneiden: "Den enformiga Alexandrinska versen, hittills på vårt modersmål ensam använd i det Episka Skald-slaget, är i sanning föga lämpelig för en öfversättning, i hvilken man fordrar eller åtminstone önskar, att igenkänna Originalets skiftrika harmoni". Denna hänsynslösa jämförelse mellan de båda sexfotingarna, alexandrin och hexameter, var lika allvarligt hotande för alexandrinens välde på den tiden, som det var en persiflage efter dess nederlag, när Fahlcrantz i "Noachs ark" lät Japhet behandla den:

Hel dig, Alexandrin, du går på säkra fötter,
Till själens innersta gå dina djupa rötter

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Hel dig, du herrliga! — Alexandrin jag menar —
Då Hexametern blind bland stock och stenar skenar,
En ny Minerva du, ur smakens helpension,
Fullbildad träder fram, med rim och med reson.

I sin anmälan av Euphrosynes samlade dikter 1832 levererade även Runeberg en kraftig fördömelse av alexandrinen, "poesiens styfkjortel, den breda, enformiga och stela". "Om något versslag i verlden är oskickligt att smyga sig efter och uttrycka tankens [här hade väl *stämningens*, *själens* eller något liknande varit långt bättre och riktigare] modifikationer, så är det detta. Glädje och sorg, hastighet och hvila, styrka och vekhet, allt antager i dess former samma ton. Den olyckliga pausen i dess midt är ett oöfverspringligt hinder för all ledighet" o. s. v.

Detta är ungefär lika argt som någonsin nyromantikerna plägade uttrycka sig. I "Polyfem" (andra samlingen, n:o 9) fanns det bland teserna två (10 och 11), som lödo:

"Det är samma skilnad mellan Hexametern och Alexandrin, som det är emellan en frisk yngling, som lätt springer

till sitt mål, och en benlös usling, som måste bäras för att komma ifrån stället.

Hexametern, såsom product af ren konst, äger i sig sjelf behag, och kan derföre upphjelpa ett annars mindre lyckligt poem; då Alexandrinen deremot gör sjelfwa Atis och Camilla tröttsam". Hammarsköld klagade över den akademiska slentrian, vilken "sanctionerade såsom norm en versart, Alexandrinen, som för vårt starkt accentuerade och poetiskt rörliga tungomål är högst olämplig och rhetoriskt tvingande".

Det romantiska utdömandet av alexandrinen har följts med sympati eller åtminstone ej föranlett någon allmän protest. Även de, som ogynnsammast bedömt nyromantiken, ha undvikit att i detta fall klandra dess teori; i stället har man angripit deras praktik, skapandet av nya versformer. Samma litteraturhistoriker, vilka framhållit som en evärdelig förtjänst hos Stiernhielm, att han åstadkom en omvälvning av vår metrik och införde nya versmått, ha ondgjort sig över, att nyromantikerna till följd av sin beundran för de sydromanska vitterheterna införde flera för svenskan olämpliga versslag. Det är tacken för att dessa romantiker skrevo vår första, i årtionden enda verslära, för att de återinförde "den blandade versen", införde sonetten, ottave rime, terzinen, odlade blankvers och flera antika metra m. m., överhuvud gjorde svenska versens orkestrering till verklighet.

Professor G. H. J. Ljunggren låter efter Fryxells föredöme förstå (Sv. Vitt. Häfd. III: 312), att alexandrinen redan befann sig i en viss tillbakagång under de s. k. järnåren, "den begagnades aldrig af Kullberg, sällan af Valerius. *Dermed sammanhängde en i viss mån större möjlighet för så väl lyrisk lyftning som för rikare omvexling*". Jag har kursiverat denna mening, som ju (trots det dyrbara "i viss mån" och det nästan lika varsamma "sammanhängde") anger, att denna akademiska auktoritet också erkände alexandrinens enformighet, ehuru det ej skedde i klar bekännelse. Att han likväl även för den svenska alexandrinen förutsätter en självständig

uppgift, det framgår av hans uttryck om versformerna i Tegnérs "Svea", om vilka han säger (s. a. IV: 275): "I första afdelningen är versmåttet alexandrinskt . . . Man har i den förra trott sig se skaldens sista offer på den gamla poesiens altare . . . *Att den förra kläddes i praktfulla alexandriner kom sig dock helt enkelt af dess innehåll*". Även denna mening har jag kursiverat, ty den synes mig i hög grad intressant, ehuru gåtfull. På ett annat ställe (III: 316) heter det om Valerius dikt "Tålamodet" att: "Stycket . . . har dock intet tröttande . . . Snarare lider då den mest berömda af dessa dikter, *Qvinnan*, af nämnda fel, ehuru dertill utan tvifvel den alexandrinska versformen bidrager". Såväl "ehuru" som "bidrager" synes mig rätt kuriöst, men faktum kvarstår i alla händelser.

Det är givet, att dylika omdömen uppstått genom erfarenheter av alexandrinens herravälde, vilka berättiga den hårda tonen. Men man kan ändå möjligen vara tveksam om ett ting: har verkligen svensk vitter odling sökt tillvarata alexandrinens utvecklingsmöjligheter? Eller har inte snarare en epigonisk urartning kvävt dessa möjligheter, varför en tvär brytning helt plötsligt skar av allt vidare bruk? Med dessa tvivel har jag börjat min lilla undersökning av en del svenska alexandrinverser under slutet av dess blomstringstid.

Under förutsättning av att vi i alexandrinen verkligen hade att göra med en sexfotad, jambisk vers med utpräglad cesur, vore versarten naturligtvis omöjlig för även jämförelsevis små dikter. En så oerhörd likformighet, som redan tio kupletter (= dubbelrader, som rimma inbördes) av dylik vers skulle åstadkomma, vore knappast uthärdlig. Här gäller emellertid i ovanligt hög grad vad som måste uppmärksammas rörande alla s. k. versschema, nämligen att det för skansionen uppgjorda metriska skelettet är något helt annat än den verkliga versens metrik. Jag undrar till och med, om det inte är fullkomligt vilseledande i ett fall som detta.

Den svenska alexandrinen är nämligen en vers, som medger ganska stora friheter. Den tillhör den stora grupp

verser i svenskan, vilken med ett gammalt namn kan kallas *de stavelseräknande*, och har allt efter rimmets en- eller tvåstavighet tolv eller tretton stavelser. Det avgörande, det som skiljer en art från en annan inom denna grupp är antalet stavelser i versen. Som lätt iakttagbar motsats mot dessa står den grupp, som kan kallas *accentuerande* och vars arter särskiljas genom det olika antalet höjningar i versen. De accentuerande versarterna, som här inte närmare angå mig, kunna delas i två underavdelningar, av vilka den ena har höjningarnas omgivning bestämd (t. d. den alkaiska strofens verser) och den andra har den inom vissa gränser obestämd (t. d. verserna i Geijers "Vikingen").

I "Sprache als Schöpfung und Entwickelung" har Vossler med exempel från Racine och Molière behandlat skillnaden mellan vad han kallar rationella verser, d. v. s. sådana som stå det abstrakta schemat nära, och irrationella, d. v. s. sådana som väsentligt avvika från detta. Som en massa nyskapade termer alltid är till hinders, använder jag mig här av Vosslers ehuru de inte alldeles tillfredsställa mig, och talar därför om svenska verser med samma termer. Som irrationella svenska alexandriner kunna betraktas sådana verser, som ha åtta höjningar, och sådana, som ha bara fyra. Även sådana verser, vars höjningar falla på till stor del andra stavelser än de jämna och verser med förändrad cesur.

Utgångspunkten för mig är naturligtvis ej ett schema, ej ett lösryckt parti, utan versen, sådan den lästs vid deklamation av dikten. För mina estetiska läsare behöver jag naturligtvis ej framhålla, vilken omöjlighet det är att bedöma metriken av en enstaka rad; mångt och mycket kan endast avgöras efter kännedom om dikten i sin helhet; det är denna, som skall förklara detaljerna och ej tvärtom. När jag här nödgas anföra enskilda rader för att ej använda för stort utrymme, anhåller jag därför att en eventuell klandrare ville uppsöka citatsammanhanget, där sådant kunnat vara av vikt.

Till att börja med väljer jag ett exempel ur Almquists

stora drama på alexandriner, "Ninon de Lenclos", ett av de sista originaldramerna i Sverige på detta versmått[1]. Michel Beaumanoir störtar in för att göra upp ett hästköp med herr de Vevaulaine. Han utropar:

> Förtjust, herr Vevaulaine! ert stall
> Jag skådat — hvilken skatt! Torino blifva skall
> *Min — min — o min! — blott säg, hur mycket vill ni hafva?*
> Hugg till och fordra bra! Er summa förestafva,
> Jag ger er strax kontant.

Den av mig kursiverade raden betecknas väl rätteligen med

— / -- / ◡— / ◡-- / ◡ —◡◡◡· -◡ /

då jag med — anger stark stavelse och med / en paus vid läsning, de två viktigaste prosodiska fakta. Den har visserligen alltså sex betonade stavelser, men som jamber kan raden knappast uppfattas. Jag kan inte se någon som helst fördel av att säga, det schemat ◡—◡—◡— / ◡—◡—◡—◡ föresvävat Almqvist vid dess författande, ty ingenting blir klarare eller begripligare genom en sådan osanning. En dikt skrives som bekant inte på det viset, att skalden avviker från det rationella versschemat för att göra effekt, utan effekten uppstår därigenom att formen (här = versschemat) uttrycker innehållet.

Lika litet har det rationella schemat föresvävat Almqvist då han i samma drama låter Godolphin utropa:

> Jag tycker det är synd, ja synd emot vår gud.
> ◡—◡◡◡— / — / —◡◡◡— /

Durez avbryter samtalet med advokaten i andra aktens första scen med raden

> Tys . . Ninon kommer . . ts! — fort! låt oss in bege
> — / —◡—◡ / — / — / —◡—◡— /

Där ha vi verkligen åtta starkt betonade stavelser.

---

[1] Ett alexandrindrama, som utkom 1814, Lings "Eylif den götiske", var skrivet redan under skaldens vistelse i Köpenhamn, således långt före Tegnérs "Svea".

De irrationella alexandrinerna äro emellertid ej ensamma om makten. Det finns även rationella, och som exempel på dem väljer jag en annan rad ur "Ninon de Lenclos". Henry Beaumanoir utropar i tredje aktens åttonde scen:

Jasmée de Vevaulaine? den himmelskt skära väfnad
Af dygd, finesse och grace, som solbestänkt min lefnad!
⏑— / ⏑— (/) ⏑— / ⏑—⏑—⏑—⏑ /

Den raden är verkligen "sex jamber". Absolut. Visserligen skulle man annars inte vilja tillmäta sista stavelsen i 'solbestänkt' starkton, men med det patos, som här utmärker den unge mannen, måste jag anse att den har ovanligt eftertryck. Vad gör nu denna alexandrin för intryck? Otvivelaktigt gör den intryck av att vara ovanlig; trots sin schematism förefaller den väl närmast irrationell. Ty dylika alexandriner äro minsann ganska sällsynta[1] — utom i metrikerna. Hur mycket mera typisk förefaller inte denna rad:

Om irrande och kall din blick i öknar far
⏑—⏑⏑⏑— / ⏑—⏑—⏑— /

där man får nöja sig med bara fem höjningar. Inför ett dylikt perspektiv, att de rationella verserna förefalla onormala och de irrationella normala, har man ju någon anledning till stilla betraktelser över versschema och praxis.

Nu invänder kanske någon: jag tror er inte, min herre, förrän ni statistiskt bevisar, att de irrationella typerna ha övervikten. Jag svarar att en liten statistik kan jag stå till tjänst med, men någon mera omfattande anser jag obehövlig. I första sången av "Atis och Camilla" ha vi rationella verser endast i raderna n:o 3, 10, 18, 29 och 30 av de första 30 raderna. Beckman anmärker (Grunddragen², sid. 66, not 2)

[1] Jag vill anföra en annan, från Leopolds "Virginia":

Hans hat mot mig var långt ifrån allena
Den fria Romarns. Nej: det var rivalens ock,
Till fólkets gúnst, till námn, till Díg, till állt — och dóck.

Även denna sista rad gör absolut intryck av att vara ett undantag och är ju såtillvida irrationell att den inte har någon enstaka mittcesur.

att av “Sveas“ första 100 rader blott 76 börja fullkongruent jambiskt — således är “schemat“ där sviket i en fjärndel fall *bara ifråga om de två första fötterna.* Ytterligare exempel kunna lätt uppsökas av tvivlaren.

Själva detta faktum, att de rationella verserna endast utgöra mindretalet, är naturligtvis inte något egendomligt för alexandrinen, utan karakteriserar alla de stavelseräknande versarterna i svenskan. Låt oss ta blankversen! Astolfs monolog i “Lycksalighetens ö“[2] (I: 35 f.) har på sina första femtio rader ej en enda, som skall läsas ⏑–⏑–⏑–⏑–⏑–. Det är lätt att förstå, att blankversen inte förefaller enformig, och likaledes, att den måste behandlas med omsorg, ifall den inte skall övergå till vardagstal.

Rent teoretiskt sett, borde alexandrinen inte vara omöjlig, alldenstund den genom att vanligen uppträda i irrationella former alltså undgår den absoluta regelbundenhet, varmed “schemat“ hotar. Men det kan också finnas mindre regelbundna former, vilka ej äro poetiskt lämpliga ehuru de ej äro rent omöjliga. Det finns alexandriner, som äro rent resonemangsretoriskt förträffliga, t. d. Oxenstiernas

> Hvad styrelsernas konst och mensklighetens lag,
> ⏑ – ⏑ ⏑ ⏑ – / ⏑ – ⏑ ⏑ ⏑ – /
> hvad vettenskaperna för jorden uppenbarat
> ⏑ – ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ / ⏑ – ⏑ – ⏑ – – (?) ⏑ /

eller Wallins till “kvinnan“:

> (Du) skall ge en nytänd själ dess första, ädla böjning,
> och trycka formande och lekande och mild
> ⏑ – ⏑ / – ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ ⏑ – /
> I späda hjertats vax ditt eget hjertas bild.

Men lyriskt behag ha de givetvis icke.

Ödesdiger för alexandrinen i svenskan har otvivelaktigt cesuren varit. Utan det tvång, som den föranledde, hade versmåttet säkerligen kunnat ortvänjas här; nu förefal-

ler det nästan lika omöjligt att tänka sig en dikt på alexandriner som en dikt av idel pentametrar. Den rytmiska bristen är i båda formerna densamma.

Att två alexandriner i följd ha rimord före cesuren är naturligtvis en sällsynthet. Jakob Tengström har ett dylikt fall i "Förtjensten":

Men stärkt utaf sin *dygd*, han lider och välsignar
den otacksamma *bygd*, som ler då hjertan dignar

Bekantare äro Tegnérs rader i "Svea".

Du sofver, Svea *folk!* Hvem vill din hvila rubba?
Men sveket med sin *dolk*, men våldet med sin klubba,

Ett annat exempel anför Wallmark i sin underbara antologi, "Swenska Språkets Skönheter" II: 320:

Om lyckan, af en *nyck*, förklarar mot dig krig,
Så tro, att dess *förtryck* ej öfwerlefwer dig.

Mot denna form är ju inget att invända. Vi känna igen den från flera vackra dikter; jag tar på en slump K. A. Melins förtjusande tolkning av Thomas Moores "All that's bright must fade":

Allt, som är ljuft och kärt,
skall mistas först och snarast:
allt, som är rent och skärt,
skall blekna bort som klarast.

Det kan givetvis ej vara uppdelningen på två verser som gör skillnaden, eller hur? Skulle det kunna vara rimmet? Genast inställer sig ett annat versminne:

I junis vackra natt, då dagen knappast svinner,
förr'n morgonen på nytt i österskyar brinner. (Fallström)

I originalet står det nu visserligen så här:

I junis vackra natt,
då dagen knappast svinner,
förr'n morgonen på nytt
i österskyar brinner.

Men det är ju i huvudsak detsamma. Och ändå tror jag knappast, att någon skulle falla på den idén att vi här hade att göra med alexandrinperioder, därest man inte skreve ihop

verserna som tvåradingar. Men då skulle säkerligen ingen föreslå en uppdelning till fyrrading. I Beckmans "Grunddragen af den svenska versläran"[2] sid. 76, anm. 2, framhålles också, att det ibland är oklart, om ej vad som gäller för ett kolon (= vershalva) rätteligen borde anses för en självständig vers.

Nej, vad vi känna igen som alexandriner, det ser ut på helt annat sätt. Normalsvensken har typen given uti Tegnérs "Svea", den sista stora segern på detta versmått, den dikt som i sig upptog det bästa av den föregående utvecklingen. En hel del av dess rader är också typisk form av stilistiskt-versifikatorisk art. Hur denna bildas, det belyser på ett oöverträffligt sätt en anmärkning av Schiller i brev till Goethe: "Die Eigenschaft des Alexandriners sich in zwei gleiche Hälften zu trennen, und die Natur des Reims, aus zwei Alexandrinern ein Kouplet zu machen, bestimmen nicht bloss die ganze Sprache, sie bestimmen auch den ganzen innern Geist dieser Stücke. Die Charaktere, die Gesinnungen, das Betragen der Personen, alles stellt sich dadurch unter die Regel des Gegensatzes, und wie die Geige des Musikanten die Bewegungen der Tänzer leitet, so auch die zweischenklige Natur des Alexandriners die Bewegungen des Gemüts und die Gedanken. Der Verstand wird ununterbrochen aufgefordert, und jedes Gefühl, jeder Gedanke in diese Form, wie in das Bette des Prokrustes, gezwängt." Här är genom ett typfall det avskyvärda skildrat, som i så stort antal fall gjort alexandrinerna impopulära även hos oss, och framför allt gjort dem så syskonlika inbördes.

Låt oss ställa opp några av dessa versers paradigmer!

Lätt urskiljbar är den dubbla imperativen, som både är dramatiskt verksam och retoriskt upplyftande. I Svea finns den representerad av:

Gråt, Svea, hvad du mist, men skydda hvad du eger!
gå, lef förutan dygd och dö förutan ära!
förlåt den vilda sorg, förlåt en ynglings ord
lägg bort ditt ärfda namn och köp dig andra grifter!

Hos Wallin finner man:

Var stolt, det är din rätt! — Var ljuf, det är ditt värde!
Försmå de storas gunst, förakta hopens yra!
Använden edert nit och edra suckar höjen!
Bevaka menskans rätt, beherrska hennes bröst!
Tro du naturens gång, tro känslan i ditt bröst!
Låt upp din port, Nyslott! — Sänk, svenska Fredrikshamn!
Bränn fattigdomens skörd, bränn torftighetens tjell!

Hos Choræus:

Qväf hoppets tysta suck, och hjertats känsla mörda!
Lef utan dygdens hopp, dö utan dygdens tröst!

Hos Creutz:

Kom, lifva upp min vers och mina sinnen rör!
Var lugn som griftens djup, var som en engel god!

Hos Valerius:

Så evigt nyttans säd, men berga ingen skörd!
Bjud röfvaren din pung, bjud mördaren ditt bröst!

Hos Oxenstierna:

Gån, binden näfvern hop och rågen ymnigt der!

Hos Blom:

Se urnan mot hans bröst, se hjeltens tårar rinna!
Förskräcks för Minnets ljus och blekna för din lager!

Hos Leopold (Predikaren):

Men pröfva hvar hon finns, och vet att hon är sann.
Sök dig ett eget träd. Var öm, var omtänksam
Och vattna kring dess rot och gärda kring dess stam.
Behåll ditt lugn, min son, förakta dem som skända.
Styrk här ett krossadt mod, ryck der en' dygd ur nöden.

Hos Sjöberg:

Förvaren folkens rätt, för friden vördnad hafven,

Hos Casström:

Beundra Romarns smak, beundra Romarns makt

Den parallella uppställningen av dessa maningar, som till på köpet ofta stå antitetiskt emot varann, gör ju ett intryck av torr schablon. Det blir något av schackbrädets rutor, av lika och raka linjer tvärs igenom versen.

På samma sätt verka karaktärsskildringarna med kolon mot kolon.

N. L. Sjöberg:

Försiktig i beslut och djerf i företag

Leopold:

I grunden allvarsam, i umgänget behaglig
Bestämda för dess ok, och värda dess förakt
'Förlorad för sitt namn, och flyktig ur sin bygd

Choræus:

Oändlig i begär och gränslös uti pligter
Så mörk af sorgens natt, så hemsk af tviflets spöken
I sångkonst en Sirén, en vestanfläkt i dans.
Så ljuf som skördens glans, som gräsets bädd så len.

Nordforss:

Nu höljd i svekets natt, nu klädd i vapnens fara

Wallin:

Förskönad till sin form, förädlad till sin art.
Mer vördnadsvärd än stor, mer kär än minnesvärd

Valerius:

Så sluten som hans hjelm, så härdad som hans klinga.

Alldeles outhärdlig blir naturligtvis denna koppling, då den utan uppehåll sträcker sig över flera rader, som i följande två kupletter av Wallin:

(Den oskuldsfulla själ)
som, mera trygg än djerf, och mera god än lärd,
och af det ädla ledd och af det sköna närd,
med kärleksöppet bröst och hofsam sinnesställning
har samvetet till ljus, till lag och vedergällning.

I Svea finnas raderna:

och i sin enfald vis, uti sitt armod ärad
så trygg som klippans rot, som himlens vind så fri

Som det framgår redan av detta lilla antal exempelverser, är effekten ungefär densamma, om de båda lederna ställas kiastiskt som om de stå i vanlig och lika ledföljd.

En tredje grupp bildas av dubbla verber, eller ett verb med dubbla objekter, vilka antingen ställas kiastiskt eller parallellt:

Till himlen ögat lyfts och tanken till Camilla (Creutz)
Han skänkte fredens lugn och krigets blixt bestämde
Af Nordens tröga barn du gjorde hvad du ville,
medborgare din dygd och tänkare ditt snille (Sjöberg)
Jag känner stoftets krets, och ögats gräns jag vet (Casström)
En blef af kärlek tänd, i det hon kärlek tände (Gyllenborg)
Du såras till din kropp och ängslas till din själ
Du hörs ej i min sång, du käns ej i mitt bröst (Tengström)
Min börda är för tung, min skuldra är för svag. (Choræus)
Han fire nöjets dar och mate sångens dufva
Som suga landets märg och sinnets krafter mörda
Uppammar sjelfsådd skörd och kokar drufvans saft
Hon leder nöjets dans och knäpper sångens luta
Hon gjutit isfyld våg och murat fjällens väggar (Tegnér)
Allt gynnade mitt hat, allt eldade min ifver (Leopold)

I satiren, med dess uteslutande förståndsbetoning, används naturligtvis denna motsatsställning ideligen. Ett långt stycke sådana antiteser mellan sken och verklighet hämtar jag ur Gyllenborgs "Verlds-föraktaren":

At rik och mägtig bli man börjar med at slösa,
Man bygger stora slott och äger ej en sten,
Man är om ära mon och gör sig rätt gemen,
Man har sin egen fru för sina vänners nytta,
Man parar sig ihop, at från hvarannan flytta,
Man tala kan i alt fast man har intet lärt,
Man ljuger på hvaran och omgås lika kärt.

Intrycket av parallellism blir naturligtvis allt starkare, ju flera av satsdelarna, som äro utsatta i kongruenta former. Tegnérs rad i Svea:

och jollrar flärdens ord och fångar blommans doft

är exempelvis en fullständig satsparallell med absolut rytmparallell. I kuplett stegras parallellismen:

Och villans röjda svek, och brottets väckta blygd,
Gaf menskotanken ljus, och menskohjertat dygd (Wallin)

Det tycks, som om man vant sig vid att fortskrida så långsamt och metodiskt i tanken, att man hellre fyllde ut kupletten med en onödig dubblering än lät en del av nästa innehållsmoment komma in före nästa kupletts början — d. v. s. man gjorde motsatsen till enjambemanget till sin regel. Därför denna aldrig sinande ström av rader, denna förfärliga amplifikation, som svällde alexandrindikterna så starkt — tills Valerius och Tegnér i skarpare poängtering sökte rädda formen från vattusot.

Med denna ordrikedom sammanhängde å andra sidan den starka böjelsen för retorik. Hur avgjort denna retoriska ton klingar genom hela alexandrindiktningen, det ser man på mängden av utrop. Delvis kan man betrakta de redan anförda imperativerna som sådana, då de ju i ganska stor omfattning endast ha effekten till orsak, men sakna levande adressat. En annan sorts utrop äro de många som inledas med *o!*, *ve!* m. fl. för rationell versingång mycket lämpliga ord. Ur "Svea" minnas vi:

O Sveas forna dar, o fädrens gudaminnen!
{O Aura, dödens bygd! O borg som Ehrnsvärd byggt!
{O Finlands vida graf! O fädrens spilda blod!
{O Finland, trohets hem! O borg som Ehrnsvärd byggt!

Samma typ visa:

O mina fäders land! O Sverige, Vasars rike	(Lidner)
O Swedenborgare! O Rosencreutzare!	
O drömmars tydare! O skatters sökare!	(Kellgren)
O kärleks tyranni! o hederns grymma lagar!	
O villans ljufva tid! o mina flydda år!	(Leopold)
O Seinens vilda strand! o blodbestänkta jord!	(Oxenstierna)
Ve mig olycklige! ve lifvets sista dag!	(Choræus)
O känslans stridighet! O tankens blinda flygt!	(Blom)
Hvad ärerika dar! hvad stora skiftens möte!	(Sjöberg)
O ålderdomens verld, o diktens gyllne dar!	(Stagnelius)
O! Galliens blodepok; o! seklets midnattsfläck!	
O känslans blomningsstund! o njutningarnas vår!	(Valerius)
I ålderdomens ljus! I höga Hjelte-själar!	(Gyllenborg)

En helt annan sida av alexandrinernas karaktär kommer fram i det noggrant indelade och avdelade, det betänksamt resonerande, som präglar så många av lärodikternas rader. Metriskt blir resultatet samma tudelning, samma fyrdelning o. s. v., som vi sett uppstå även av andra orsaker. En i uttrycket mycket säregen grupp bland dessa är den, som består av två verber eller adjektiver eller substantiver, som vartdera äro försedda med ett privativt *utan*. Till dömes:

Min tanke utan ljus, mitt hjärta utan mod.
J hjertan utan strid, j ögon utan tårar (Leopold)
Utvecklas utan tvång och härdas utan våda
Såg mödor utan qval, och glädje utan ånger (Wallin)
Regera utan våld och segra utan tårar
Af nöjen utan brott och dygder utan strider
Tyranner utan dygd och vildar utan mod
Förlusten utan tröst och sorgen utan hopp
Berömma utan val och utan skäl försmå
Och hafvet utan storm och vintern utan isar (Oxenstierna)
Grym utan ändamål, och hatfull utan hämd (Blom)
Förenta utan val och styrda utan skick (Kellgren)
En Ädling utan dygd, en Lärd förutan vett (Sjöberg)
Att lefva utan hopp och dö förutan tröst (Choræus)

Choræus ger ett fruktansvärt exempel på detta sätt att skriva i "Menniskans bestämmelse", där han deklamerar:

Det finnes, detta lif, ej blott i Skaldens sånger,
Af dygder utan flärd, af sällhet utan ånger,
Af tankar utan svek, af känslor utan qval,
Af rymder utan gräns, af tider utan tal.

I "Svea" är av denna typ:

gå, lef förutan dygd och fall förutan ära!

På ett egendomligt sätt verka alla dessa verser och deras tusen motsvarigheter som en sorts stenkalla ornamentala mosaikarbeten. Det finns inga levande figurer i dem, bara mönster. De äro icke organiska, de ha icke vuxit fram, utan fogats ihop av färdiga, passande små bitar. Endast rim- och meterhänsyn hindrar de olika partierna att uppträda i en an-

nan ordning. Tag den ofta förekommande kuplett-typ, som i sin första rad innehåller ett gemensamt led i två "satser", vilka i den andra raden fördelas på två kolon; ur "Svea":

Hon gaf för skilda zoner
Åt sederna sin färg, åt språken sina toner

eller Bloms:

Då väntar ock en dag, vid griftens mörka famn
Dess tårar eder mull, dess kärlek edra namn.

eller Leopolds:

en tyrann, hvars högmod kostat har
Er ålderdom dess lugn, — er dotter hennes dar.

eller Valerius:

Straff åt den flygtiga, som gör, med Circes svek,
Af skönheten sin konst, af lidelsen sin lek;

eller Gyllenborgs:

Det deras ifver var mot mördarn af din ätt,
Som skyndade hans fall och främjade din rätt.

Det är kopulationer, som kunna ställas ihop hur som helst, bara rimorden passa ihop och stavelsetalet fylles.

Synnerligen ofta äro den ena alexandrinens båda hemisticher samordnade satsdelar, vilkas huvudord tillhör den bredvidstående raden. Här finns bl. a. en typisk art av den fyrfotade alexandrinen, den som består av två s. k. genitivattributer med bestämningar, antingen subjekt eller objekt:

han anser utan häpnad
Nödwändighetens lag och händelsernas lopp. (Gyllenborg)
minnet gömt för menskans tidehvarf
Erfarenhetens rön och sanningarnas arf. (Oxenstierna)
En fars bestraffnings-röst, en mors förmaningstår
I åsyn af en Gud, hvad dubbel kraft de vinna! (Leopold)

En annan grupp, delvis redan representerad i det föregående, är den av attributförsedda substantiver, en i vart kolon:

den tid du verlden gett
Det öfvade förstånd, det fördomsfria vett
med lika huldhet tar
De vågande begär, de vikande försvar. (Oxenstierna)

Dess gryende begrepp, dess blommande behag (Wallin)
En värdigare hand, en lyckligare dag
Skall kröna någon gång (Tengström)

En tredje grupp bildas av de på kolon delade adverbialerna:

Af vackrare behof, af ädlare begär (Choræus)
Åt manliga beslut och ädla företag
Till hemgårdars förswar och fienders förfäran
Med böljorna till fält och klyftorna till kammar (Wallin)
Med hafvet i sin barm och ljungelden i tågen (Leopold)
Med dygderna till stöd och visheten till värn (Oxenstierna)
I despotismens jern, i frihetsvillans yra
I dagens fruktsamhet, i middagssolens värma
I skötet af en vän, i famnen af en maka
Af hatets sträckta dolk, af aggets dolda gift (Stenhammar)
I tidens morgonstund, uti naturens rike
I hennes rena själ, i hennes ädla seder (Adlerbeth)
Mot veklighetens slott, mot yppighetens boja (Choræus)

Med rätta pekade Schiller på kuplettens farliga tendens att jämte cesuren fastställa uppställningen 2 + 2 o. s. v. Det är därför intressant att se, hur flera av skalderna söka frigöra sig från detta tvång. Ett sätt var naturligtvis överklivningen, men detta förstörde den åtrådda rytmen i flertalet fall. Gyllenborgs

Du, som mitt ställe fyllt, låt samma kärlek lifva
Ditt hjerta, när du går att lag för norden gifva

är deklamatoriskt mycket kinkigt, om man ville uppnå den älskade stiliseringen. Ensamstående ypperligt men naturligtvis alltid ett undantagsfall är Tegnérs

Hvar är din forna kraft, ditt forna allvar? Hvar
det hjeltenamn, o folk, som trötta ryktet bar?

Ett annat, radikalare sätt var att slopa kuplettrimningen och ta friare förbindelser av rim. Detta var naturligt nog i vissa strofbyggnader, t. d. Wellanders "Skalde-Stycke öfver Konung Gustaf I:s Ärestod", som har rimställningen *abaab*, men var mera egendomligt i cyklisk versbildning. Oxenstierna och Kullberg t. d. visa många sådana både i didaktiska och dra-

matiska verk. Leopold är väl i detta fall den djärvaste. "De tvenne Nunnorna" har sålunda följande fyrradingar: a*bb*a, *c*dd*c*, e*f*e*f*, *ghgh*, i*k*i*k*, l*mm*l, *nono*. "Sång öfver Sjö-Slaget vid Hogland 1788" har inga kupletter alls. Tragedien "Virginia" (1792—1802) har visserligen uteslutande kupletter, men den 1790 uppförda "Oden" däremot har en synnerligen omväxlande rimställning. Där förekomma kedjor av följande slag: *a*bb*a*b; *a*b*a*b*a*b*a*; *a*bb*aa*; a*b*aa*b*aac; *a*bb*a*cc*a*d*a*d*a*d. Detta har obestridligen i mycket förlivligat framställningen[1], fast Leopolds retoriska stil återigen neutraliserat verkan av denna lyckliga metriska nyhet[2].

Även ur en annan synpunkt äro Leopolds alexandriner ofta anmärkningsvärda. Hans cesurer äro nämligen ovanliga. I regel faller ju pausen efter ett tungt betonat ord, något som särskilt fordras vid den parallella eller antitetiska uppställningen:

[1] Att denna ändring i rimmens följd kändes som en avvikelse är väl oomtvistligt. I Atterboms "Fågel blå" förekommer följande scen i prosautkastet. Florinna har använt blankvers i tal till sin fader, men blir av denne ålagd att säga om samma saker på alexandriner. Hon gör så och får utlåtandet: "Rätt bra, mitt socker, med något mera öfning går det förträffligt; anmärker emellertid, att hon blandar om hvarandra de manliga och de qvinliga rimmen, i stället för att låta i sträng alexandrinsk ordning hvart rimpar oåtskiljeligt följas" (se "Fågel blå", 188—9). — Leopolds känsla av alexandrinens faror framgår även av ett yttrande, som Ljunggren anför i Sv. Vitt. Häfd. II: 323, där han påpekar, att i översättningen av Popes "Essai on Man" begagnas för första gången "den fyra- à fem-fotiga trocheiska versart, som Pope ofta nyttjat; den prisas af Leopold framför den släpande Alexandrinen, af hvilket versfalls eviga enstämmighet örat tröttas". — Av ett brev från Leopold till Gjörwell 21 sept. 1810, där det heter: "den Landskapliga Sången utgjorde aldrig min favoritläsning, och de tyska hexametriska öfversättningarne aldraminst. I alla dessa ometriska Språk, som våra nordiska, är denna versart för mig outhärdelig", framgår det emellertid, att han ej tålde hexametern. Sinne för dennas skiftningsrikedom ägde han således ej.

[2] Egendomligt nog har Leopold i Oden en rimlös rad (Fjärde akten, första scenen):

Om möjligt, hata ej en brottslig älskarinna,

Förödd af jern och guld / och dränkt i gråt och blod

För det vanligaste slaget av rationella verser är detta absolut karakteristiskt. Klyvningen i två lika hälfter blir fullkomligt avgörande genom denna taktfasta avskärning. Höjdpunkten nås, i fall det uppstår korrespondens mellan ordet före cesuren och rimordet, vare sig det är en antises eller en addition (många sådana rader citerade förut), t. d.

Med oaftorkad gråt, med oförbundna sår
De hvila på ett strå, de falla för en flägt (Choræus)

Den schematiska rytmen är då ofta bestämd till två höjningar i vartdera kolon (t. d. ⏑—⏑⏑⏑— / ⏑—⏑⏑⏑—) och man finner ofta sådana rader som

Fullkomlighetens lag, odödlighetens tröst
En evighet af qval, en evighet af frid (Choræus)
Förbannad af dig sjelf, förbannad utaf oss (Casström)
Ur famnen af en mor, från hjertat af en far (Gyllenborg)
Med fasan på sin hjelm och dundrets vigg i handen
En värdigare hand, en lyckligare dag (Oxenstierna)

Det är den kompletta rytm- och satsparallellism, som jag talat om i det föregående, i vissa rader driven till en schematism, som i förening med satsernas förenkling efterlämnar ett intryck av nästan innehållslöshet.

Men även i rationellt byggda verser gavs en mindre sträng cesur, som föll efter tredje stavelsen i ord av typerna *flygande* och *boningsmän*:

Se dina härjare hvarannan ändtlig mörda (Oxenstierna)

Här var möjligheten till parallellism inom versen väsentligen minskad. Denna versformning uppträder hos Leopold mycket ofta:

Förgätne boningsmän af obebyggda fält
Bland Schytiens hämnare, att Yngve saknats blott
Af ett förtroende, som det ej väntat hade
Jag tackar Gudarna, som främjat mina mått!
De förebråelser, hvarmed jag öfverhopat

[1] Jämför Tegnérs: "Med hjertat blödande, men styrkans lugn på pannan" med Bloms: "Med bilan i sin hand, och foten, tryckt på bojan" och Tengströms: "Med pilen i sitt bröst och döden i sin blick".

Det förefaller verkligen, som om det bakom åtminstone en del av dessa verser skulle legat en medveten strävan att flytta cesurerna till inkongruenta platser, att skapa en sorts dramatisk vers av mindre stel struktur. Jag citerar ett parti av Thildas tal till Asmun i sjätte scenen av andra akten:

1 Min far, intill sitt bröst han Thildas bröst skall trycka,
2 Och känna på dess slag, om hon är värd hans hand.
3 Förlåt, Försyn, den hämd, som ur mitt hjerta ropat!
4 Och ni, min far, förlåt den orätt jag er gjort,
5 De förebråelser, hvarmed jag öfverhopat
6 En far, hvars hjertelag jag bättre känna bort.

I 1 faller den stora pausen efter "far"; tungt betonade *sitt bröst* och *Thildas bröst*, som utgöra höjdpunkterna i raden. 2 är rationell. 3 har stora pauser efter de första orden, men bara en mindre efter "hämd"; 4 har stor paus efter "far"; 5 har knappast någon stark cesur och binds genom överklivningen nära ihop med 6, vars egentliga paus är efter "far". Emellan sådana, nästan naturligt dramatiska, stycken, där en skansion är omöjlig, har Leopold naturligtvis också flera kupletter, och till och med sådana av en oerhört sträng parallellism, men då ofta satta i en verkningsfull tillspetsning:

Asmun: Hvad törs han lofva sig af mig och mitt försvar?
Sigurd: Allt hvad han af en vän, en hjälte och en like
Kan vänta för sig sjelf, för Yngve, för sitt rike.

I andra fall möter man en tredelning av alexandrinen, som fullkomligt tar bort karaktären av parallellism. Asmuns vers:

Jag dig förstår: / jag ser din makt, / jag ser vår fara

eller Thildas:

Se henne dö; / men dö dig värdig — / en hjeltinna

är ju fullkomligt irrationell. Men sistnämnda vers följes av tre, alla rationella och parallella:

Fördömlig i sitt fel, / försonad af sitt slut,
Och rys af lika skräck, / och lika tårar gjut,
Att henne brottslig se, / och att dig hämnad finna.

Thildas utrop:

Befall mig dö: / — men låt min skugga njuta ro

har åter en tudelning, som är lika irrationell. Ytterligare:

En annan! / Fienden af dig och af din far!

och Valerius:

Ja, gläd dig, / grånande och vördnadsvärda qvinna;

Med sådana rader äro vi långt från den vanliga alexandrintypen. Det ges verkligen också både en mängd enstaka rader och hela partier av en smidighet och klang, som man rakt inte väntar sig, då man är van vid den rationella typen. Men villkoren äro: cesuren flyttbar, ingen parallellism och helst överklivningar.

Det ges annars fall, då även en trekoppling av innehållselement äger rum, med versens gestaltning bibehållen rationell. Det sker t. d. i

Bland denna ryslighet af smärtor, skrän och sår (Nordforss)
Som jordens frukter bär med dans, och sång, och rop
Förundrad, tankfull, stum, han vet ej hvad han ämnar

Med fragga, blod och dam det kedjan sölat har (Creutz)

Vid Tibern, Rhen och Po intill Eufratens flod (Oxenstierna)

Trekoppling har annars naturligtvis tendens att ta bort mittcesuren; t. d. i Oxenstiernas

Vår Prins, det blir din lott att ensam på en gång
Ge ämne, / eftersyn (/) och mod / åt Skaldens sång.

eller Valerius:

Af åren, / plågorna, / förbannelsen belastad.

Sällsynt är naturligtvis en dubbel sådan trekoppling med kolon + kolon i parad, såsom hos Sjöberg:

Beundrad dyrkad, följd af hjältar, statsmän, snillen

och hos Stagnelius:

Då himmel, skogar, haf, då källor, träd och floder.

En paus efter sjätte stavelsen behöver förövrigt inte nödvändigtvis vara ett sådant oöverspringligt hinder för ledigheten, som Runeberg påstod. Det finns nämligen även en fyrdelt alexandrin, med tre lika starka pauser. Exempelvis, med en stark stavelse som den sjätte:

Den själ, hos hvilken allt med lika framgång gäller,
Revolutioner, vers, bataljer, karuseller (Leopold)
⏑⏑⏑–⏑ / – / ⏑–⏑ / ⏑⏑–⏑ /

Spirituell och elegant som den är, måste den anses förträfflig, ehuru irrationell. Även den allra strävsammaste räknare torde vara ur stånd att upptäcka mer än fyra höjningar i den. — Ett annat exempel på fyrdelning, med samma fyrhöjningstakt, kan hämtas från samma författare; där är sjätte stavelsen svag:

Den Gud, som från sin tron förskräckte med sitt dunder
Olýmp / och människor / och jórd / och oceán.

Mindre deklamatorisk är en fyrkoppling i osymmetrisk ställning, varigenom cesuren bortfaller, som i Oxenstiernas:

Din dygd, / din tro, / ditt mod, / din ära vakne än

Utan att ha prägeln av antites eller parallell har ett stort antal alexandrinverser karakteriserats av en upprepning utav enstaka ord, således ett stilistiskt märke, som kan förlänas nästan vilken versrad som helst, därest den skall vara bärare av en viss stämning. Det synes mig emellertid, som om denna art skulle förekomma så ofta och så utpräglat i alexandrinerna, att den förtjänade särskilt framhållas. Tag t. d. Nordforss:

Den njugga skatt de tillbjuda, är blott
Den *bergens* starka son ur *bergens* afgrund bryter.
Ditt *hjerta* ett förbund med hvarje *hjerta* knöt

eller Wallins

Ett *hjerta* klappande emot ett tacksamt *hjerta*

eller Lepolds

Då *härar* vid dess gräns med *härar* sammanstötte.

Jämte de många antiteserna och parallellerna — här har jag endast anfört sådana, som fylla var sitt kolon, men det finns ju även mängder av andra, såsom t. d. Stenhammars

Känn fallna hjeltars kraft att nya hjeltar föda

eller Creutz

Der ögat vårens pragt och höstens frukter finner

och som i lika hög grad känneteckna dessa verser — bidragande naturligtvis att ge de vanliga alexandrinerna prägeln av att vara uppdelade i idel leder av två och två och två.

Även Tegnér har uttalat sig om alexandrinen och dess poetiska lämplighet med orden: "Dess rätta plats är i den resonerande och gnomiska poesien, der den med sitt enformiga eftertryck ofta gör god verkan". Det är tydligt, att han här tänker på just den cesurkluvna rationella typ, som med den germanska andens återuppvaknande i nyromantiken sjöng på sin sista vers. Till jämförelse och motsats vill jag anföra ett citat från Almquist. När Richard Furumo slutat "Ninon de Lenclos", uppstår det diskussion på Jaktslottet om det upplästa stycket. Hovmarskalken kallar alexandrinen *denna förkastliga vers.* Julianus andrager till den bortgångne Richard Furumos försvar: "Alexandrinen? den är, som man vet, en föraktlig vers. Isynnerhet då den brukas för epopeer, är den genom sin tomma pomp och enformighet mera löjlig än som det episka lifvet anstår. Men i ett visst slags komik ser det nästan ut, som om alexandrinen föddes med ämnet"[1].

Innan jag övergår till några sena försök med alexandriner, vill jag omnämna ett försök under senare hälften av 1700-talet att bryta slentrianen i fråga om alexandrinversen. Det var Gustaf Regnér, som i "Samlaren" för 1774 offentliggjorde en dikt, "Min Enslighet", på orimmade alexandriner. Jag nöjer mig med att anföra den förstra strofen:

Ack! ljufwa Enslighet, så finner jag dig åter!
Från bullret och till dig, hwad söt den wäxling är!
Mit hjerta är för fullt, at icke nu förklara,
Hwad jag så länge känt, hur högt jag läskar dig.

[1] För säkerhets skull påpekar jag, att Goethe egentligen endast för komisk effekt nyttjade alexandrinen, t. d. i fjerde akten av Fausts andra del. Jämför även Rydqvists uttalande ovan på sidan 2!

Försöket väckte uppmärksamhet och även gillande. I inledningen till sin översättning av Voltaires "Zayr" (1774) redogjorde Sotberg för några av de synpunkter han sökt tilllämpa vid sin översättning. Han hade bl. a. sökt "förekomma enstämmig declamation och den ovanan, att fälla rösten och hvila på rimsluten, som gör ett det obehagligaste ljud för örat, och är väl egentligen Acteurens fel; men torde ock af en Auctor kunna till någon del förebyggas. Skulle vår theater få sina skaldestycken utan rim, änskönt med den smak och styrka sammanskrefne, som vi sett, utom andra, ett vitterhets prof, kalladt *Min Enslighet*, i Samlaren nyligen utgifvet, vore vi ändock föga hulpne, hvad declamation beträffar. Takten blef alltid densamma i tolf och tretton versar, och våra öron saknade visst, i den händelsen, hvad de ännu icke tåla att tydligen höra. De åstunda rim, och tillika en blandning af ljud i ett poëme, äfvensom i en behaglig prose. Hvad alltså, till den ändan, kan innefattas i regler, lär förmodligen vara, att declamera versen efter meningen och icke efter takten: att hvila, än på rimslutet, än på hemistichen, altsom sammanhanget fordrar: att uttala det sidsta ordet äfven så högt som det första o. s. v. hvaruppå jag förnämligast syftat då jag i i öfversättningen tagit mig den friheten .... att låta den ena versen löpa in i den andra, som jag nog vet, att vår prosodie icke tillåter, men gör på theatern sin goda verkan. Jag talar blott om mechaniken ...." Någon efterföljd hade Regnér ej heller, så vitt jag vet; alexandrinerna rimmades fortfarande och allt framgent; vanligen mycket korrekt för resten, om man undantar de döva rimmen på -e och -ar (t. d. *veklingar—hövdingar*) och en ren lapsus[1] som Gyllenborgs *graf—svag*

[1] en sådan kan även åstadkomma en fjortonstaving:

Att af den Öfverprest, som Babylons vördnad följer (Kullberg II: 18). Jämför Risberg, "Den svenska versens teori", sid. 142. — Fjortonstaving är väl däremot inte Stenhammars vers:

Ja, den förträfflig är, den stoiska apathi

Den är snarare exempel på den metriska syneres och dieres, varom Risberg talar i nämnda arbete sid. 127 ff. och som jag tidigare behandlat på föreläsningar i historisk svensk metrik, h. t. 1906.

(III: 243) eller Leopolds *härar—begära* („Oden“, I: 5). Regnérs försök kunde ju annars ha haft samma verkan som likartade haft för tyskan, där t. d. Lessing genom användning av rimlösa alexandriner fördes över till hexametern.

Den efterskörd av alexandriner, som står att göra i vår poesi under årtiondena närmast efter „Svea“ är inte stor och innehåller nästan uteslutande mycket svaga saker, som det är onödigt att här ta hänsyn till, medan däremot den långa utvecklingsperioden från Wiwallius 1637 — Stiernhielm torde väl vara senare som alexandrinskald — och hän till gustavianerna erbjuder mycket af intresse, fast jag i detta sammanhang måste avstå från att diskutera den. Däremot finnas sentida exempel på artens återuppdykande, ehuru den vanligen inskränkts till pasticher eller översättningar från original på detta versmått. Pasticher äro de båda dikter, som i Beckmans „Grunddragen“ nämnas som moderna alexandrindikter, Malmströms „Det gamla paret“ och Frödings „Corydon till Chloe“. I den förra äro kortare jambiska rader instuckna, och tonen i allmänhet ganska gustaviansk, med här exemplifierade stilistiska typer tämligen rikt företrädda. Frödings dikt återgår till tidigare mönster än gustavianerna. Pastiche är också en liten samling alexandriner i Almquists „Amorina“, där hovmarskalkinnan Olivelantz och hennes dotter fröken Angelique hålla tal rörande en av dem instiftad dygdeorden. Stundom övergår pastichen i stor parodi, och utan hänsyn till versens integritet låter Almquist de vildaste överklivningar äga rum. I orden skall tas in var flicka

som noggrann om sig är,
Som blott med själens blick, med hjertats ljufva tjusning
Tillhöra vill en vän, fri från all sinnesbrusning;
Och, om hon något vill, dock tyglar det hon vill
Med sedigt skick, så att det icke alls syns till.

Rent parodiskt är också det av Palmblad och Atterbom skrivna brev till Hammarsköld den 27 september 1811 (se Frunck, „Bref rörande nya skolans historia“, sid. 359), som i hisklig

blandning av leopoldska och romantiska klangord inbjuder Lorenzo till Uppsala:

Välkommen alltså hit och haf din hustru med dig
Och i din högtidsskrud med mycken omsorg kläd dig
— — — — — — — — — — — — — — — — —
I tidens urbrunnsdjup, där känslans allhet svallar,
Där Palmblad står på tå och Jofurs åska knallar
Och med sin gyllne staf mot firmamentet slår
Och ropar Hammarsköld, kom ädle vän, gutår!
Vill du studenter se, så gå de här på gatan,
De ropa ej på Gud, men ofta uppå satan.
Novitier stråla här med rosenrödan kind,
Som bleknar hastigt, ha! för Astrids sirocksvind o. s. v.

Varken pastiche eller parodi äro Orvar Odds alexandriner i "Grefvinnan Gruffiakin", där de utgöra formen för flera av samtalen. Man kunde väntat sig mera av hans uddiga och eleganta maner, än vad dessa verser bjuda på. Det förefaller mig, som om han inte riktigt beslutat sig för att genomföra den originella behandling av den traditionella versen dit hans öra kunnat leda honom, om han bara vågat sig ut tillräckligt. Formen är i alla fall rörlig och växlingsrik, går alltifrån sådana medvetet gustavianska verser som

Dö, och åt verlden gif exemplet af din dygd;

och till Orvar Odds egen slingriga konversationston:

Susanne, du är en narr! Dock — jag dig huldt förlåter;
den lilla locken, ja,... åhja! har ondt ej gjort,...
och blomsterna, — ja men! Min nåd jag ger dig åter.
Har guldaxen du der?... Nå, fumla inte! fort!
Och nu — till vår signor jag återkommer än;
det är då likväl klart, fullkomligt klart som dagen,
han deklareradt är den ryska fruns galant,
och min envoyé — ur brädet ömkligt slagen!
o, det är mig en stor, en sann soulagement!

En sång i cykeln "Ett ord i förbigående", visar emellertid, hur ett fullkomligt borttagande av alla de övliga kännetecknen gör den 12- och 13-staviga raden till något alldeles annat.

En främmande, passerande på slump alléen,
i hvimlet tog helt sonika sin man vid armen,
sin herr baron. Förbluffad smått, sig envoyéen
åt sidan vände... Tänk er blott förtreten, harmen!

Här är versernas jambiska karaktär fullt bevarad — i den mån en sådan kan sägas tillkomma dessa verser — men effekten är icke alexandrinernas, emedan all klyvning, allt det antitetiska eller parallella är borta; metriskt framhålles detta genom att den sjätte stavelsen är placerad ini ett ord uti flertalet rader. Är den någon gång ställd efter ett betonat ord, kan denna enstaka cesur ej ge versen alexandrinkaraktär[1]:

"Baron! För denna ädla dame — infamt! — ni lågar,
ni tärs af oren eld." — "Signor!" — "Hör hvad jag säger:
Slut på kurtisen! Ej ett steg ni längre vågar!
Jag hoppas ni behörigt ordet öfverväger"

Djupt allvar präglar däremot en modern alexandrindikt av Topelius, tredje sången av "Ett Lützen-minne" (från 1882). Delvis bunden vid de traditionella typerna, är formen här likväl rörligt patetisk på ett helt annat sätt än man är van vid. Tyvärr finnas normlösa rader, som det åtminstone med högsvensk läsning ej går att ge klang och som störa intrycket; annars ljuder versen med sina skiftande pauser och energiska överklivningar ståtligt utan att vara stel:

Se där hans plats: att stå som berget kröner stranden,
belyst af hafvets sol, när natt beskuggar landen:
att varda facklan vid den nya tidens port,
att strida för det ljus han förr än andra sport,
att båda sol och dö för den i morgonbranden.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
Gif folken stora tankar,
ödmjuka i sin kraft! Allt som förhäfver sig,
är dömdt till undergång. Fall väntar väglös stig,
och rotlös är den kraft, som ryckes från sitt fäste.

[1] Risberg omnämner i sitt ovananförda arbete sid. 206 denna dikt samt Runebergs "Den gamles hemkomst" och "Adlercreutz" jämte två dikter av Heidenstam såsom skrivna på en "alexandrinartad vers men utan stående midtcesur".

Flyg, höstens biltoge, sök våren och ditt näste
i grönska som ej dör!

På sätt och vis förtjäna översättningarna nu större uppmärksamhet än de alltjämt fåtaliga originalerna på alexandriner. Det är sådana redan kvantitativt betydande alster som Klintbergs tolkning av Molières "Le misanthrope", Hagbergs av Racines "Phèdre" och Molanders av Rostands "Cyrano de Bergerac". Tillfälligheten är det väl knappast, som vållat, att de båda förstnämnda, som översatt klassiska dramer, i sin behandling av alexandriner livligt återkalla i minnet våra 1700-talspoeter, medan däremot Molander, som fritt översatt ett modernt skådespel, lyckats få en ganska nymodig klang och merendels mycken ledighet i sin vers.

I deklamationens tjänst har Molander först och främst gjort överklivningarna många och djärva. För replikernas sammanhang har han uppoffrat versernas integritet, men därigenom naturligtvis vunnit bestämda brytningar med cesurens stelhet. Karakteristisk är denna de Guiches replik i fjärde akten:

Ni vet det...? När i går jag under stridens lopp
caracolerade och samlade min tropp
till storm mot fienden — till storm för tredje gången! —
jag kom för långt framför, var nära att bli fången
och skjuten, då det föll mig in att kasta af
mitt skärp, som sade, att jag fransman var och gaf
min officersgrad an. Det har ibland sitt värde
att finna sig — hvad sägs?

Enstaka står däremot en fjortonstavig kuplett med trestaviga rim:

Han ärnar ge Roxane... tar nog tillbaka senare!...
åt en herr de Valvert, vicomte och mjuka tjänare.

De gammaltypiska raderna förekomma ytterst sällan, så, att de verka som en momentan tillspetsning:

italienska kragar,
med spetsar, tofsar, bjäfs, som fladdra för hvar vind,
förvekliga er hals, förkvinnliga er kind;

att, med klingan sänkt uti mitt hjärta — sjunga
och möta dödens udd med udden af min tunga.

En svaghet, som vid läsning är påfallande i dessa Molanders verser, är inflickningen av en enstavig interjektion, vanligen *he!*, för att fylla ut raden. Redan Hammarsköld anmärkte i sin granskning av Wallins översättningar från latinet (i "Upsala Tidning", okt. 1808), att versmåttet gjort flera inflickningar nödvändiga. Onekligen lurar den faran vid nästan varje regelbunden vers, och jag vet knappast någon form, som gått fri från invändningar i detta hänseende. Men ofta nog ge de rationella alexandrinerna anledning till denna iakttagelse. T. d. hos Gyllenborg:

(att ha ett liv för)
att skåda Gustafs tid och Sveriges lycka *se*

där det sista, kursiverade ordet är en fullkomlig överloppsgärning och bara försvagar. Ett annat exempel lämnar denna rad ur "Oden":

Lågt, Asmun, var ditt brott, och feg din stämpling *var*

där samma anmärkning gäller. Svårare är visserligen Orvar Odds upprepning:

Jag säger än en gång: när sådant, *slikt* kan ske

och möjligen kan man hos samma författare misstänka meternöd som medverkande till ordskapelsen

Jag hade junkern visat
hvad qvinnans mod förmår, och honom *afbespisat.*

I Klintbergs översättning "Misantropen" finns ett överflödigt *är* i raden

Är blindhet eller *är* förlåtelse ert skäl.

Att är likaledes oriktigt upprepat i Leopolds vers:

Han kommer att sin brud och *att* sitt fosterland
Ur samma farors hot och samma bojor rycka!

Men strängt taget bär givetvis idealet av alexandrin efter gamla måttet skulden för upprepningar av långt voluminösare slag. När Leopold skriver:

Och huru andra qval ett dödligt bröst förtära,
Än saknaden af makt och *saknaden af* ära.

så äro de båda kursiverade orden en onödig amplifikation, som visserligen kan låta retorisk, men i sin tomhet, sin oförklarlighet ur sammanhanget tydligen visar sig vara formens tvång på innehållet. Likaså hos Nordforss:

Han, som på en gång den dubbla smärtan röner
Af sin förlust som Kung, *af sin förlust* som Far.

* * *

I Angelo de Gubernatis "Dictionnaire international des écrivains du monde latin", band I står på sidan 145 f. en biografi över den svenske översättaren Göran Björkman, där det bl. a. läses: "Dans ses traductions, Mr. Björkman le prémier a modifié la métrique suédoise pour y faire passer l'aléxandrin et les mètres dits barbares". Detta högst märkliga uttalande, som hos Gubernatis förutsätter en svensk källa — men vilken? — av pyramidal okunnighet, har nu följts av ett minst lika underbart i tidningen "Såningsmannen" för 27 juni 1908 i en oundertecknad artikel om samme översättare: "D:r B. har "utan att be någon om lov", infört en nyhet i metriskt avseende. Redan tidigt hade han lärt att dela gamle Pehr Wieselgrens avsky för den vrångbild av romansk vers, som i vår litteratur går under namnet alexandriner. När det sedan för honom gällde att överflytta dikter, som voro författade på alexandriner, de romanska språkens kanske vanligaste versmått, kunde det därför icke falla honom in att ikläda dem de svenska kvasi-alexandrinernas "långrockar". Dessas regelbundna tröskande med jamber utan ända finner han nämligen lika illa passande för originalens innehåll som det är främmande för verskonsten hos de språk, på vilka originalen äro författade. För att även i formellt avseende vara trogen mot originalen bröt han därför med gammal slentrian och tillämpade på svensk vers den romanska versens rytmik. Klart är, att många, som glömt vår inhemska knittelvers och vant sina öron vid den traditionella, entonigt sjungande germanska versbildningen, skulle finna regellös och halsbrytande en versbildning, som

likt den romanska närmar sig talspråkets naturliga rytmik. Men doktor B. vet vad han gör".

Är också den sista satsen sann, är det likväl påtagligt, att författaren till artikeln i Såningsmannen inte vet vad han skriver. Jag lämnar därför opuset åsido. Dock föranleddes jag av dessa båda konstifika uttalanden att söka få tag på denna metriska nyhet, som var på en gång svenskans första alexandrin och senaste knittelvers. Några översättningar på "jambiskt" versmått gäckade mig först, men sonetten "Järtecken" från Antonio de Castro Feijó syntes ominös nog:

Se'n vårt sista "farväl", gömdt i kyssar, var sagdt,
ville jag än en gång se vår fristad, vårt näste,
där vi, äfven vi hyllat Amors urgamla makt,
där vi, att fånga lyckan, vår sista drömväf fäste . . .

In på tå jag mig smyger. Mitt hjärta slår knappt mer,
Mig tyckes, att liksom förr något din närhet bådar . . .
Öfver din bädd en spindel, ve, jag sväfva då ser,
han där fäst — som förr vi — en väf af spröda trådar.

Ur min hand glider ljuset. Som förstenad jag står . . .
Genom fönstret syns mörkret, som öfver nejden rår,
dubbelt mörkt vid den glans, månen i strömmar gjuter.
Och likt ett skri af ångest, hörs skallet af en hund,
där i nattdunkelt fjärran utan medveten grund
mot tystnaden och månen han tjuter, tjuter, tjuter.

Stavelseräkning ger vid handen, att med undantag av första raden, som har 12 stavelser, och fjärde och fjortonde, som ha 14, äro samtliga rader 13-staviga, vare sig de ha en- eller tvåstaviga rim. Rytmen synes mig obeskrivlig, men i alla händelser vida underlägsen den rationella alexandrinmetrik, som den är avsedd att ersätta. Någon anledning att räkna dessa rimmade rader till alexandrinerna, föreligger enligt min mening icke.

Till andra, till mitt ämne hörande företeelser, som jag här ej hunnit beröra, skall jag återkomma i en följande uppsats.

Ruben G:son Berg.

Anmärkningar

till "Valda stycken av svenska författare 1526—1732", utgivna av Ad. Noreen och E. Meyer. Andra upplagan. Stockholm 1907.

I.

S. 11 r. 28 ff.

Allom them, som thenna cröneke läsande eller hörande warda, önskar jach, Olauus Petrj, predikare i Stocholm saligheetennes kundtskap.

Glossaret översätter *kundtskap* på detta ställe med 'kännedom'. Sammanhanget synes kräva betydelsen 'erfarenhet av' d. v. s. 'åtnjutande av saligheten' (en betydelse som utg. f. ö. kanske åsyftat med sin översättning). Jfr liknande hälsningar till läsaren i skrifter från denna tid: Laurentii Petri Förmaning til Clerkerijt samt medh menige man, om boot och bättring 1558: *Dilectis in Christo fratribus, — — Laurentius episcop. Vpsalens. æternam in eodem Domino nostro Jesu Christo salutem*; samma stilisering av inledningshälsningen till herdabreven, Troil Skrifter och Handlingar V p. 202 och 243. Vidare inledningsorden till samme författares Om förbudhen Skylskap och Swågerskap etc. 1572: *Allom Christnom öffuer hela Swerigis Rike önskar iagh Laurentius, Biscop j Vpsala, ewinnerligh helso aff Gudh Fadher, genom wår Herra och Frelsare Jesum Christum. Æternam in Domino salutem* — som f. ö. är ytterst vanlig i Medeltidsurkunder — översättes i ett brev i samma samling p. 317 med: *Ewerdeliga helsso i helssonas skapara Jhesu Christo.*

I inledningsorden till Een forclarning om Wijgdawatn 1538 använder Laurentiûs formeln: *Allom thetta kan före-*

komma, önskar iach Laurentius, Biscop j Vpsala, wors herres Jesu Christi nåd och kundskap. Här bör väl *kundskap* likaledes tolkas 'personlig erfarenhet, personligt åtnjutande av', ty blott teoretisk kännedom om Kristus och hans nåd måste han förutsätta hos alla, som fingo hans skrift i sina händer.

S. 20 r. 14 ff.

Tå nu sådana claghmål gingo fru Chirstine, her Steens efflerleffuersko, hardt vnder öghonen, baar hon fram thet breff, som ther på giffuit war, at Stäket skulle nedherbrytas . . .

S. 21 r. 16 ff.

Tå ropadhe biscop Vincentius honom vnder öghonen och sadhe, at han icke sadhe sanningen . . .

I första upplagan av läseboken översättes det först anförda stället "försiggingo alldeles under ögonen på fru C." och det senare citatet med "ehuru konungen hade honom under sina ögon". I den andra upplagan bibehålles den förra tolkningen; den senare ändras till "mitt i ansiktet på honom". Tamm påpekar Ark. XVI s. 149, att med *honom* avses ej konung Kristiern utan Niels Lycka, jfr Finsk tidskrift XXXV s. 234 not, men f. ö. synes han godkänna Noreens översättning. Emellertid har *vnder ögonen* på de anförda ställena en betydelse som alls icke eller ofullständigt träffas av de givna tolkningarna. Uttrycket är lånat från det mlt. *under ogen* vilket av Schiller-Lübben återges med 'entgegen, ins Gesicht': jfr "unde makeden en vorbunt wedder den koning Christiern, dat se eme mochten vnder ogen stan" (= göra motstånd mot honom); "unde worden des to rade, dat se hertogen W. under ogen theen wolden" (= att draga i fält mot hertig W.). Första citatet bör sålunda översättas: "då dessa klagomål riktade sig direkt mot fru Kerstin". Det senare bör kanske snarare översättas med "ropade mot honom (d. v. s. till svar på hans ord)", då det är möjligt att uttrycket icke har samma ursprungliga och konkreta betydelse som i mlt. "i ansiktet på". *Under ögonen* träffas ock i Peder Swarts Gustaf I:s krö-

nika s. 6: "Doctor Hemming Gad hade warit theres gamble frue Drötning Christina myket vnder ögonen, när hon war bestallat her i Swerige" (= "uppträtt som motståndare till dr. Kristina") Vendell, Språket i Peder Swarts krönika s. 409 översätter rätt: "vara en nagel i ögat på någon", om han med detta uttryck — i likhet med Dalin — menar "vara någon till hinder, förtret". För egen del förstår jag med detta uttryck 'vara föremål för någons misshag'.

S. 21 r. 24 ff.

Teslikes ropadhe och Anders Rwth och Anders Karlson, ther the stodo j ringhen, och bodho, at suenske män skulle see widh theres skadha och ey låta så skamligha förrådha sigh . . .

see widh översättes i båda upplagorna med "lägga på hjärtat". I fsv. betyder emellertid *sea vidher* 'taga sig till vara för' t. ex. Erikskrönikan I. 3210:

ok toko om sidhe widh at see = 'och togo sig omsider till vara' Söderwall.

Även i fvn. betyder *siá við* '(se på, se något rakt i ögonen;) se upp för, taga sig tillvara för'.

S. 24 r. 18 ff.

Tenck vppå sabbaths daghen . . . Tå skalt tu intet arbete göra/ ey heller tin son/ ey heller tijn dotter/ ey heller tin tienare/ ey heller tijn tienarinna/ ey heller tin öök/ ey heller tin fremling/ som innan tins stadz port är.

Här bör påpekas att *öök* är genus mask. *tin öök* alltså 'din dragare'. Detta framgår redan av stavningen *tin* gent emot *tijn dotter, tijn tienarinna;* jfr Luk. 10: 34 (Den barmhärtige samariten) "ladhe på sin öök/ och förde honom til herberghet/ och skötte honom": nya översättningen "lade honom på sitt eget ök". Pl. *the ööker*' de dragare' 2 Kon. 3: 9; v. 17 *idhra ööker*. Jfr fsv. *öker* m., fvn. *eykr* m.

S. 27 r. 16.

. . . *roo honom ont till hoes Dalekaraner* . . . *roo till* tolkar Noreen säkerligen riktigt med 'anstifta, styra till'. Tvivel-

aktigt är det emellertid om *roo* — såsom Noreen antager, se glossaret s. 296 — är en biform till *råd(h)a*: en ljudenlig övergång *rå* > *ro* är knappast styrkt. Och att vi verkligen ha att göra med ett uttal *ro* därför talar även preteritet *rodde honom ont til* i Peder Swarts krön. s. 99. — *Ro* 'remigare' användes i nutida svenska i överflyttad betydelse i flere uttryck: *ro hit med fatet, skålen* o. s. v., *ro ut med pengar* 'punga ut', *ro öfver en plats åt en god vän* 'manövrera så att en vän får — med förbigående av andra och kanske mer berättigade — en anställning han söker', *ro sig upp* 'skaffa sig framgång' m. fl. *ro til* erinrar osökt om *ställa till, styra till.* Det senare är översättning av mlt. *tosturen* 'zudirigieren, zusteuern, zuwenden' liksom y. fsv. *tilskynda* av mlt. *toschunden* 'ställa till, anstifta'. Möjligen är *ro til* en översättning av mlt. synonymet *tosturen* vilken senare fått vika för den formellt mer liknande *styra till.* Vendell Språket i P. Swarts krönika s. 335 tänker sig som en möjlighet att *ro til* är identiskt med *ro* 'remigare'.

I K. Bibliotekets visbok i 16:o s. 47 ff. är upptecknad en ballad om en stolts jungfru, som hämtas under själva bröllopshögtidligheten av sin älskade på ett skepp och på detta sätt räddas från en make man sökt påtvinga henne. Omkvädet är här *I ron till* och får väl tänkas som befälhavarens order till båtsmännen då han kommer seglande för att rädda sin kära.

S. 29 r. 7 f.

The ginge sigh til siögestrand
the satthe sigh nidh till at bethe.

Noreen översätter i båda upplagorna *bethe* med 'fiska med *agn* eller bete'. I nsv. dial. finns ett *beta på* = sätta agn på kroken. Kanske alltså: de agnade på krokarne, men i stället för att fiska togo de fram ett schackspel och begynte spela. *Beta* finns väl i bet. jaga eg. 'låta hundarne bita villebrådet' men ej i bet. 'fiska'.

S. 31 r. 19 ff.

I sittienn her, fruger och jomfrur;
j sömmenn alt om i må.

Citatet är taget ur balladen med motiv från sagan om Hero och Leander. Ungersvennen (Leander) har drunknat därför att en illvillig människa släckt det ljus efter vilket L. styrde kurs, då han sam över sundet. En tjänare bär bud om olyckan till jungfruburen, och hans första ord till de sömmande kvinnorna äro de ovan anförda. Noreen tolkar i båda upplagorna hans ord: "I syn allt vad I orken". Enligt benägen upplysning fattar han *om* postpositivt styrande *alt (i må)*. *Om alt i må* så = "av alla edra krafter". Han jämför *dygnet om, året om*. Jag fattar *om* som konditional konj. och *alt* som pleonasm; jfr SAOB under *alt*: sålunda (med strykande av semikolon):

"Sitten här, fruar och jungfrur,
och sömmen, om I det kunnen,
(sedan I hört vad jag har att förtälja)".

S. 36 r. 24.

Huadh haffuen ij nogh, eller villen ij mer? Det torde böra påpekas i glossaret, att *huadh* här betyder 'månne?'. Se exempel från y. fsv. hos Söderwall: *huat ær iak nakor judhe? huat — ælla* (= fvn. *huárt — eða*): *huat vare jomfrun fæst ælla ey?*

S. 40 r. 12 f.

Tw sægh, att tw stodh på grunneth.
Så fan tu thet gullet widh brunnet.

Tamm gissar (Ark. XVI, 150), att i det hittills ej förklarade uttrycket *widh brunnet* ingår ett substantiv *brunn* n. 'bränning, vågsvall'. Noreen har i nya upplagan ej upptagit denna tanke. Kanske ligger dock lösningen på den väg Tamm anvisat. *Brunn* är ju som väl alla etymologer — om ock delvis motvilligt — anta nära besläktat med *brinna*. I äldre germanska språk har ordet betydelsen 'källa, källsprång' och

(i anglosaxiska) 'bäck'. Dess nuvarande betydelse förutsätter alltså en äldre 'vatten i sjudande, kokande rörelse'. Jfr fgutn. *sauþr* 'brunn', mlt. *sot* 'aufwallendes wasser, quelle, zichbrunnen': *sjuda* och det med samma starka verb nära besläktade fvn. *seyð* n. 'fors utan vattenfall, där emellertid vattnet bildar bubblor på ytan som vid kokning'. Vid sidan av *brinna* står det fvn. *bruni* m. 'branden ved ild', fsv. *broni*, *bruni* m. 'brand, eld, låga, hetta', vilket i nsv. är ombildat till *brånad*. Samma *bruni* förekommer i nygutn. i sammansättningen *allbruna* subst., vilket användes om den konstanta sjudande bränning längs stränderna som står under en hård storm, se Säve Havets och fiskarens sagor, andra uppl. s. 53, 34. *Allbruna* är intressant, då det visar att inom den ordgrupp, som utgöres av verbet *brinna* och därtill sig formellt anslutande ord, redan tidigt skett en betydelseutvidgning därigenom att föreställningen om *fladdrande, lågande*, som ursprungligen synes ha tillkommit endast elden, fått låna sin ljudkropp jämväl till betecknande av vågornas rörelser, som likna eldens, då de brytas mot skär och strand. Det nsv. *bränning* kan ej tagas som bevis på ett sådant bruk av ordgruppen vid Sverges kuster i gammal tid. *Bränning* är nämligen ett relativt ungt ord, som först i nysvensk tid upptagits ur holländska (och lågtyska) *branding*, nda. *brænding*, se Tamm Et. ordb. och Falk-Torp. I ä. ndl. hade *barnen* (= *brennen*) denna betydelse, nu uppbäres den av *branden*.

Att jämväl ett tydligen hithörande *brunn-* i äldre tid haft betydelsen 'bränning, brytande sjö' torde framgå av namnet *Brunnsbådan*. Kand. O. Lundberg, som gjort mig uppmärksam på detta namn, meddelar att ett så benämnt grund, som nu ligger i vattenytan och å sjökortet markeras som bränning, är beläget i sydligaste delen av Lilla Nassa skärgård.

Om det *brunn-* 'bränning', som ingår i Brunnsbådan är formellt identiskt med *brunn* 'puteus' kunna vi anse, att fsv. *brunnr* : fht. etc. *brunno* : fsv. *bruni* på samma sätt som *maðr* (< *mannr*) : got. *manna* : fvn. *-mane*, got. *mana-seþs* : fvn. *runnr*

'buske' : fsv. *runne* m. 'buske' : nsv. och nno. dial. *rŏne, rŭne* m. 'fräken (equisetum)' av *rinna* bl. a. 'skjuta upp, spira fram'.

Brunnet i vår text kan vara förvanskning för *brunnen*, vållad av rimordet *grunneth* under en period av visans tradition, då ordet redan i språket f. ö. råkat i glömska eller åtminstone dess ursprungliga genus förgätits. Skulle *brunnet* vara riktigt, kunde det uppfattas som avlett av ett verb *brunna* (bildat på * *brunnr*) 'bryta sig, uppröras (om sjön)', jfr *kall* n. : *kalla; fall* : *falla* o. s. v.

En annan möjlighet vore att *brunnet* står för *brunet* eller *brunen*, en äldre och ursprungligare form för nysv. *bryn* i skogsbryn, vattenbryn o. s. v. vilken ännu lever kvar i sv. dial. med fem., ngn gång (som på Nargö) neutr. kön. Ordet betecknar 'kant, rand', *isbrun* 'iskant', i vårt fall 'strandkant'.

Vad själva föreställningen beträffar, att man kan finna skatter i sjön, är det en spridd folktro att de makter som råda i vattnen äga skatter, som vissa människor få skåda. Så berättar Hyltén-Cavallius i Värend och Virdarne I s. 262, att näcken enligt folktron i Värend stundom förvandlar sig till en silverskål, som lockar människors barn, och en flicka fann en gång i sjön en guldkedja, som emellertid vållade hennes ofärd, då näcken strax efteråt bortförde henne.

S. 53 r. 18.

När han fåår den slöijer seet
får han först itt hiertans wee

Jfr s. 48 r. 38 ff.

När Pyramus kom den jagare godh
och fick thet blodiga klädet see etc.

Det synes sannolikt att *-t* i *seet* bör strykas såsom felskrivet; felskrivningen är visserligen kanske föranledd av att *-t* i slutljud vid denna tid ofta var stumt. Saken är nämligen den, att *få* i betydelsen 'komma i tillfälle att (genom en händelse)' konstrueras med *få* och infin. utan *at*; däremot styr *få* i bet. 'vara i stånd, kunna, förmå, komma i tillfälle (genom egna bemödanden)' particip.

S. 55 r. 26.

geta miölk håller fritt mina gäster; och

S. 59 r. 18.

Konsten skall tu lära frij.

Noreen översätter *fritt, frij* på dessa ställen med 'gratis'. Det är emellertid sannolikt, att orden böra fattas annorlunda: *fritt* torde snarare vara = 'frikostigt, i ymnigt mått', jfr Judas redivivus (Klemmings upplaga) s. 43.

När fremmande kommer så skole wij
Therass tiänare pläga frij

d. v. s. 'frikostigt, rikligt'; *frij* är här adverb — i lågtysk form, jfr mlt. *vrî* = *vrilike* 'fritt, obehindrat; utan ängslan, dristigt, fräckt; frivilligt, gärna' — liksom s. 59 r. 18. På detta ställe är betydelsen något avvikande 'utan avkortning (prut), inskränkning, fullständigt, helt och hållet'. Jfr ock Judas s. 66:

Fram skulle han komma thz säger iagh frij

S. 60 r. 15.

Här skal iagh een draswt in klunka

Fråga är om en stor smörklimp. Noreen återger i båda upplagorna ordet med "räkel". Enligt Rietz brukas *drasut* i norrländska dialekter (Västerbotten och Medelpad) om något stort, oformligt såväl ifråga om levande som livlösa ting. *Räkel* kan jag åtminstone endast använda om personer. Jfr också Dalin och Cavallin Sv.-lat. ordbok.

S. 60 r. 32.

Hålt, lät migh få rådh ther till.

Rådh torde här betyda 'hjälp'; *få* 'lämna'; *radh* i y. fsv. betecknar 'hjälp, bistånd'. Alltså: "vänta, skall jag hjälpa dig". Noreen åsyftar kanske denna översättning med sin tolkning av *rådh* som "utväg".

S. 62 r. 16.

Effter han giffwer oss så godh ordh
må wij vnnanom sittia på bol.

Bol återges i glossaret med 'båtkant, "bord"'. Noreen tycks sålunda fatta Alguters ord så, att han vill låta Judas slå sig ned på båtens reling. Av praktiska skäl kan detta ej vara meningen. *På bol* är en försvenskning av det lågt. *an bord* 'om bord'. Jfr Hertig Fredrik v. 2378:

herra frederik pa bordhit stær
eth wædher effter honom slo
och kastadhe honom wth j sio.

Här är uttrycket något annorlunda (bestämd form, kanske uttalat *på bordhe*), men intet i skildringen f. ö. antyder att h. Fredrik skulle ha stått på relingen då han kastades över bord. *Om bord* som i fvn., fsv. ursprungligen heter *innan borðs*, synes vara en omstöpning av det mlt. och nht. *an bord*, detta såväl i uttrycken *gå, stiga ombord* etc. som i *ombordläggning* o. d.

S. 73 r. 5.

när vardhen hafuer oss barn till vendh
at vij tå få en evi glädhe.

Barn har jag gissat vara en förvanskning av *baken* "när världen vänt oss ryggen". Denna gissning bekräftas av uppteckningen i 1500- och 1600-talens visböcker s. 208 (= K. Bibliotekets visbok i 8:o n:r 22):

när werden hon haffwer osz sin back thill went.

Jfr Thomisen Den danske Psalmeboeg 1569: *sin bag.*

S. 78 r. 27.

Ey är någon man min wän så godh
at han får någhot i saken boot
vthan iagh får stoor gåfwa.

Här är *boot* particip av verbet *boo* i bet. 'ställa i ordning, till rätta': "att han får något åtgjort i sin rättssak". Mindre sannolikt är att *boot* skall fattas som oomljutt ptc. av verbet *böta*. — I glossaret är för *bo* i ovan angivna, mindre allmänna betydelse endast hänvisat till s. 68, 10.

S. 82 r. 24.

Botn aff gull översätter Noreen med "guldgruva". Detta träffar tydligen meningen. Svårare är att förklara hur *botn* fått denna betydelse. Troligen är det en transformering (försvenskning) av det mlt. *bodene, bodde, bote* 'tunna'.

S. 80 r. 18.

Full arla iagh om daghen åth. Orden yttras av Infirmus (Den sjuke) i Forsius' Speculum vitæ humanæ. Sjuklingen skildrar i det sammanhang, varur citatet tagits, de laster och brott, varigenom han förskyllt sitt lidande. En av hans försyndelser är den att han — enligt utgivarens översättning — åt så tidigt som möjligt på dagen (se Ordlistan under *full*). Vi ha svårt att fatta det syndiga i detta. Man måste för att förstå orden erinra sig, att vid denna tid (1500-, 1600-talen) de egentliga måltiderna voro två: dagvard kl. 9 och nattvard kl. 4—5 samt att vid den tidiga uppstigningen dracks öl med något tilltugg motsvarande vårt morgonkaffe. Denna morgondryck räknades emellertid ej som något egentligt mål. Endast fråssare lät redan i arla morgonstunden (= full arla eg. 'mycket tidigt') uppduka för sig en fullständig måltid, som ju vid denna tid brukade vara synnerligen bastant.

S. 86 r. 26.

Lucia, tu tysta gloop! Citatet är ur Rudbeckius' Insignis pueritia. Lucia är modern, som söker förmå sin unge son att uppenbara statshemligheter. Då han för att bli henne kvitt uppdiktat en historia för henne, kan hon trots löfte ej hålla mun utan vållar genom sin lösmynthet ett folkupplopp. Det är under skildringen av detta förf. utbrister i ovan angivna ord. *Gloop* får väl därför här knappast tilläggas den svävande nysvenska betydelsen. I våra dialekter förekommer *glopa* 'ovettig, oförskämd kvinsperson', *glophund* 'plumpkarl'; *glopmunn* 'en som talar plumpt, som ej kan tiga'; jfr nno. dial. *glōp* 'svalg, gap', nsv. dial. *glaper* 'talträngd människa, storpratare', *glap* 'öppning, hål', *glapa* 'vara talträngd, stå

öppen, stå på glänt'. *Gloop* torde sålunda betyda antingen 'mun' eller 'slammertacka'.

S. 88 ff.

Mot det urval ur Gustaf Adolfs skrifter som upptagits i läseboken kan den anmärkningen göras, att ingen enda originalskrift av hans egen hand är medtagen. Då endast ett eller ett par utdrag av en förf:s verk kunnat upptagas, kunna ju litterära hänsyn nödga de språkliga att vika, men i det föreliggande fallet finnes icke ett sådant nödtvång. G. A. är representerad av icke mindre än 11 sidor vers och prosa. Det synes mig sålunda vara ett önskemål, att i en följande upplaga även läsebokens språkliga uppgift tillgodoses med åtminstone något original. Av de litterära noterna s. 241 framgår f. ö. icke alltid klart, om det är ett avtryck av ett orginal eller en avskrift man har att göra med.

S. 90 r. 20.

. . . *hwem feehlat eller drabbat hafwer* . . . I ordlistan översättes *drabba* med 'träffa rätt' och i anmärkningarna den ovan anförda satsen med 'tagit miste eller träffat rätt'. Emellertid synes sammanhanget kräva en annan betydelse. Gustaf Adolf skildrar fördelarna av en framställning av den svenska historien. En sådan är den, "att wij som i een spegel see måge, hwem dygdeligen och regementet till nytta lefwat hafwer, hwem odygdeligen och med fäderneslandsens skada eller intet gagn lefwat hafwer, och ändteligen, hvem feehlat eller drabbat hafwer", och härav kunna hämta lärdomar för vårt eget handlande. Satsens konstruktion visar, att förf. indelar ur en synpunkt historiens personer i tre grupper: dugliga och till statens gagn verksamma, slappa och liknöjda vilka genom sin overksamhet tillfogat staten skada eller försummat att gagna den, där detta varit möjligt, samt slutligen sådana, som positivt skadat den genom sin verksamhet. *Feehlat eller drabbat* böra sålunda vara synonymer och *eller* är '= *sive*'. *Drabba* betyder också i nysv. dial. 'fela, brista, fattas', *drabbfoter*

'tungfotad'; *drabba* brukas i nno. om vind som genom berg, skogar etc. avledes ur sin rätta riktning. *Drabba* torde sålunda på vårt ställe betyda 'begå felsteg'.

S. 90 r. 31.

Gustaf Adolf framhåller att den svenska historia han börjat måste fullbordas av andra, "om hela mitt lefwerne beslutas skall". Här fattar utgivaren *besluta* som 'avsluta' varför följaktligen *lefwerne* måste betyda 'levernebeskrivning'. *Beslutas* kan också beteckna 'omfattas, inneslutas, ingå', då *lefwerne* kan tagas i sin vanliga betydelse 'liv': "om hela mitt liv skall ingå i det historiska verket". Jfr SAOB *besluta*.

S. 92 r. 21.

I avskedstalet till ständerna 1630 förmanar Gustaf Adolf prästerskapet att taga sig till vara för *parti*. I ordlistan översättes ordet med 'partianda'. Närmare bestämt torde åsyftas 'sekterism'. För sektväsen var ju den lutherska kyrkan i äldre tid mycket ängslig och *parti* har i ä. da. synnerligen ofta betydelsen 'sekt', se Kalkars Ordbog s. v.

S. 95 r. 15.

... *fienden* ... *hafwer stoor fördeel i quarteer, ty heela Tysklandh ähr hans roof vnderkastat framför oss.* I läsebokens 1:sta upplaga översättes slutet med "är ett byte för honom vida mer än för oss". I andra upplagan har riktigt satts komma före *framför* men utg. har glömt att i noterna stryka den äldre översättningen "är — — — oss".

S. 98 r. 30.

I ett brev till Ebba Brahe beder Gustaf Adolf henne: *"att (i) ther hoos stadigt i Eder dygdericka hierta betrackten, att iag bär sorgen för Eder"*. Ordlistan tolkar på detta ställe *sorg* med 'omsorg'. I själva verket torde *"att jag bär sorgen för Eder"* ha en långt rikare innebörd. Det är stämningen i de gamla folkvisorna som här slår emot oss och i verkligheten har G. A. parafraserat omkvädet i balladen om Florens och fru Margreta. Bröms Gyllenmärs' visbok n:r 39:

Florens hadhe Fru Margretha kiär
och kiärast af alt sit sinne
han tencker på henne bådhe nat och dag
alt huru han skulle henne vinna
i hafven thet väl hört, at florens bär sorgen för henne.

Alltså menar G. A. går han nu i sorg över att han ej kan få sin älskade, men en gång skall liksom för Florens sorgen vändas i glädje.

S. 99 r. 30.

Thernäst bleff han (kejsaren) *beryctat, at the* (sju unge männen) *woro på berget Celeon etc.* I pass. med personsubjekt 'ryktesvis få veta' anför SAOB *berykta* endast från detta ställe, se spalt B 1352. Ordet bör i denna användning säkerligen skiljas från *berykta* 'utsprida ett (ont) rykte', mlt. *beruchten.* Det är i stället en ovanlig form av det mlt. *berichten* 'belehren, unterweisen'. Eljest uppträder det mlt. *berichten* under den svenska formen *berätta.* Mlt. *bericht* förekommer dock i 1500- och 1600-talens svenska stundom under formen *berickt, bericht. Berätta* förekommer ofta under äldre tid med den konstruktion som *berykta* har på det här behandlade stället. Så t. ex *wij . . . äre . . . beretted wordne; skal wårt Archivum ther om berättas, at — — —* Se SAOB sp. B 1370. *y* i *beryctat* beror väl på anslutning i stavning och väl också uttal till det vanliga *berykta* genom förmedling av *rykte.*

Vårt *berykta* bör väl sålunda upptagas som särskilt ord i SAOB.

S. 99 r. 36.

Men föräldranar beklagade them ganska swårliga, för thet at the haffua giffuit them fattigom sina ägodelar. Det torde vara pedagogiskt riktigare att återge *beklaga* med dess ursprungliga och i äldre tid vanliga betydelse 'anklaga, beskylla, klaga på', se SAOB sp. B 936, än med den från den nutida betydelsen hos *beklaga* utgående 'beklaga sig över' som ordlistan gör.

Otto von Friesen.

Några ordförklaringar.

1. *Ett kok stryk.*

Den enda förklaring som givits på detta välbekanta uttryck är, så vitt jag känner, den som härrör från Vilh. Andersen (i Festskr. till Thomsen s. 273). Han tänker sig uttryckets uppkomst så: förbindelsen *ett kok ris*, som — naturligtvis — från början innehållit växtnamnet (Oryza), har genom en skämtsam omtydning kommit att användas som om det innehölle ordet *ris* '(med ris utdelad) aga'. Såsom väsentligen liktydigt med detta *ris* har så ordet *stryk* lätt kunnat intaga dess plats.

Det är givet, att denna förklaring förutsätter, att ett uttryck *ett kok ris* i betydelsen 'ett kok stryk' en gång existerat. Ett sådant är emellertid hittills icke påvisat, och då något exempel därpå icke finnes i Sv. Akad:s stora språkprovsamlingar, torde dess tidigare tillvaro vara högst tvivelaktig. Och kunna vi giva en annan antaglig förklaring på uppkomsten av *ett kok stryk* än den Andersen givit, bortfaller ju också varje skäl att operera därmed. Det är en sådan förklaring jag här anser mig kunna lämna.

För att genast gå rakt på sak: det är den välbekanta *kåkstrykningen*, den offentliga avstraffningen medelst prygel vid kåken (skampålen), som uttrycket väsentligen har att tacka för sin uppkomst. Se vi på det ä. nsv. verbet *kåkstryka*, i synnerhet bekant i formen *kåkstruken*, så kunna vi — efter vad vi veta om äldre tiders aksentuering — redan utan några direkta vittnesbörd vara benägna att antaga, att detta ord

åtminstone ofta (sannolikt i regel) haft aksenten på senare sammansättningsleden. Nu ha vi emellertid, så vitt jag kan förstå, ett direkt stöd för ett sådant uttal i den skrivning, varmed ordet möter i följande ex.: Dömdes att *kockstrijkas* och förvijsas staden. Bidr. t. Helsingf. stads hist. 3: 162 (1640). Den som skriver ordet så, torde säkerligen icke ha uttalat det med långt slutet *å*, utan med kort och öppet. Och detta uttal torde här knappast ha uppkommit under huvudton, enär sammansättningsaksenten och associationen med det enkla ordet *kåk* då säkerligen skulle ha motverkat den vokalförkortning (och den i samband därmed stående öppning av vokalen) som eljes vore naturlig framför dubbelkonsonant. — Något *o*-ljud komma vi emellertid icke till på denna väg. Och på ljudlagsenligt sätt har detta ej heller kunnat uppkomma. Det är folketymologien eller en medvetet skämtsam omtydning som här gripit in. Men icke ens med dess hjälp torde väl gärna till *kockstryka* (uttalat med öppet *å*) direkt ha bildats *(ett) kok stryk*. Den behövliga mellanleden ger oss följande ställe: Du skal vara försäkrad om ett *kåk-stryk*. Lagerström Madame April-Wäder 15 (1736). Här ha vi uppenbarligen (formellt) ett verbalsubstantiv till det nyss omnämnda verbet. Det är möjligt, att dylika bildningar till sammansatta verb icke äro vanliga; om så är, kunna vi här tänka oss, att *kåkstryk* bildats till *kåkstryka* efter mönstret av *stryk* vid sidan av *stryka* (som nämligen i äldre tid även betydde 'piska opp, ge stryk'; så redan i fsv. (se Söderwall))[1]. Skrivningen med *å* i det anförda exemplet behöver naturligtvis icke bevisa uttal med slutet *å*-ljud; men den visar med bestämdhet på (alltfort bestående) association med *kåk*.

Från *kåkstryk* — uttalat med aksenten på senare stavelsen och (därav framkallat) öppet *å*-ljud — är steget icke långt till *(ett) kok stryk*. Vad först betydelsen beträffar, finnas

[1] *stryk* i den moderna — eller åtminstone en ytterst närstående — bet. känner jag tidigast från Dryselius Monarch. 454 (1691), i förb.: *få stryk*.

ju inga svårigheter: ett hot om 'kåkstrykning', använt en smula i otid, kunde lätt i realiteten bliva till ett hot om en avbasning i allmänhet. Det är tämligen tydligt, att denna utveckling redan föreligger avslutad i det nyss anförda Lagerströmska exemplet[1]. Vad den formella sidan av saken angår, återstår att förklara, varför en ombildning alls skedde, varför man sålunda icke blev stående vid *(ett) kåkstryk*. En folketymologisk omtydning förutsätter väl åtminstone i regel, att man kan få fram någon mening genom sammanställandet av de beståndsdelar, varav man låter det skenbart nya ordet uppstå. Och i detta fall är det naturligtvis förbindelser som *ett kok fisk, ett kok svamp* o. dyl. som verkat attraherande. Uti ordet *kok* (och ännu mer i verbet *koka*) ligger ju för det första begreppet 'värme, hetta'. Och benägenheten att förbinda (kroppslig) bestraffning med föreställningen om hetta är ju ej svår att påvisa (jfr t. ex. *basa, risbastu, han skall få sina fiskar varma*). Vidare torde i ordet *kok* ligga föreställningen om en viss bestämd portion. Och att fatta en avbasning som utdelandet av en behörig 'portion' aga åt vederbörande torde icke stöta språkkänslan (jfr *få sin ranson, nu har han fått vad han skall ha*).

Det äldsta belägg på *ett kok stryk* jag känner är: Jag.. har eij rätt särdeles maga at smälta.. *ett kook stryk*. Gyllenborg Villhj. 25 (1723). Det engelska originalet (Steeles 'The lying lover') har här något helt annat: *to be kick'd or can'd.*

[1] Utom sammanhanget talar nog också därför förefintligheten av obestämd artikel (jfr t. ex. *en avbasning*). Att denna skulle tyda på, att Lagerström bildat *ett kåkstryk* — som jag visserligen icke kunnat stödja från annat håll — av *ett kok stryk* genom sekundär anslutning till *kåkstryka*, kan jag icke tro. Det historiska sammanhanget mellan *kåkstryka* och *ett kok stryk* anser jag i varje fall säkert. Däremot synes det mig icke omöjligt att se saken så, att Lagerström kände, ja kanske rent av avsåg, uttrycket *ett kok stryk* (om vars ålder se strax nedan i texten), men att han, medveten om dess uppkomst, stavade det i anslutning till denna. Är detta förhållandet, så är det väl också möjligt, att obest. artikeln tillkommit först i samband med omtydningen och ombildningen.

Att uttrycket då ej var mycket gammalt, synes man kunna sluta dels därav att, som vi sett, föregångaren *kåkstryk* ännu ej alldeles undanträngts, dels därav, att ordet *kok* i exemplet tages — om ock i bild — i sin ursprungliga betydelse. De två i ålder följande exemplen (i Sv. Akad:s samlingar) äro: Jag har hördt säjas, at en Officerare har en gång giett honom *et kok stryk*. Dalin Argus 2: 80 (1754; det förtjänar anmärkas, att första uppl. har: en Örfil). Jag.. hade så när fådt *et* raisonabelt *kok stryk* i arfvodeslön. L'avoc. Savetier 34 (1757). Dessförinnan finna vi det dock redan i Linds lexikon (1749), dels i den sv. avdelningen (under kok), dels i den tyska (under tracht); men även här saknas det i första uppl. (1738), där såsom översättning på *Tracht schläge* står: en *hop käpp-slängar*.

Man invänder måhända mot ovan framställda förklaring, att *ett kok stryk* genom den lösryckes från sambandet med andra uttryck, i vilka en liknande uppfattning av begreppet prygel kommer till uttryck och vilka icke kunna vara sekundärt uppkomna. Några sådana ha ovan anförts. I tyskan talar man t. ex. om *eine Prügelsuppe*, i danskan om *bankekød* (se Nyrop Ord. liv 26). Intet av dessa uttryck har dock kunnat vara direkt mönster eller står så nära att det fordrar direkt anknytning till *ett kok stryk*. Ett indirekt samband har jag ju icke förnekat. Tvärtom är det just möjligheten att på antytt sätt uppfatta den kroppsliga agan som — efter vad redan utvecklats — gjort, att uttrycket överhuvud kunnat få sin nuvarande gestalt.

Slutligen anser jag ett icke oviktigt stöd för den nu framlagda uppfattningen finnas däri, att svenskan är det enda även av de skandinaviska språken, där uttrycket anträffas. Tydligen sammanhänger det därmed, att — så vitt jag kunnat finna — en procedur benämnd *kåkstrykning* endast funnits hos oss.

2. *Rabalder.*

De flesta känna väl ett ord *rabalder* med betydelsen 'larm, oväsen, bråk, spektakel'. Det synes emellertid icke vara gammalt i svenskan: i Sv. Akad:s samlingar finnes det ej antecknat förrän från 1893, då ur tidningspressen. Den som antecknat detta ställe meddelar, att ordet uppdök i 'Vårt Land' på hösten 1892 och då alltid gällde något som stod i samband med den trassliga 'norska frågan'. Det torde då vara anledning att antaga, att ordet vid denna tid inlånats till oss från norskan. Det finnes med samma betydelse också i danskan. Det blir sålunda egentligen med det dansk-norska *rabalder* vi ha att göra.

Två förklaringsförsök äro mig bekanta. Jessen Etym. ordb. anser ordet vara en 'fri Variant til *Balder*', med vilket senare avses ett ord med betydelsen 'larm, buller'. Anslutning till detta ord för förklaring av ordets form antages också av Falk o. Torp Etym. ordb., som emellertid bestämdare yttra sig om upprinnelsen. Enligt dem är *rabalder* en ombildning av mlt. *rabbat* 'vildskab, larm', som i sin tur sammanhänger med (f)fra. *rabâter* 'larme', prov. *rabasta* 'strid, oprør'. Omöjligt kan ju detta ingalunda sägas vara. Dock förefaller det litet underligt, om anslutning till *balder* skulle ha skett omedelbart vid inlånandet av ett formellt så pass olika ord. Man skulle nog vänta, att i danskan (eller norskan) en den lågtyska mer närstående form kunnat påvisas. Ordets förklaring är också enligt min mening en annan.

I fsv. finnes ett *ribbalde* med betydelsen 'skojare, landstrykare'. Detta ord hade i äldre tid en synnerligen vidsträckt spridning. Dess yttersta upprinnelse tyckes vara dunkel, och jag behöver här ej heller yttra mig därom. Det mlat. *ribaldus* (*robaldus, rubaldus*; om de skiftande betydelserna hos detta se Du Cange), som man uppställt som ett slags utgångsform, kan ju vara en latinisering av någon av de nationella formerna[1],

[1] Detta ingår också i Grimms — för övrigt väl med rätta av Diez tillbakavisade — etymologi, enligt vilken vi i ordet skulle ha att se ett fhty. *regimbald.*

bland vilka kunna nämnas it. *ribaldo*, fr. *ribaut*, mlt. *ribalt*, *ribolt*. I isl. finna vi det i formen *ribbaldi*, för ä. da. upptar Kalkar det under formen *ribalde*.

Dessa *ribbalder* spelade i äldre tider en ej så alldeles obeaktad roll. Åtminstone att döma av förhållandena hos oss, och i de övriga skandinaviska länderna torde saken ha varit densamma. Dessa landstrykare synas nämligen ha sökt att för sig underlätta arbetet för livsuppehället genom att giva sig ut för 'djäknar' och begagna den rätt som tillkom dessa att ute i bygderna skaffa sig studiehjälp i form av almosor. Därför är det också ett vanligt påbud i de gamla skolordningarna, att vederbörande skola hålla ögonen på dylika. I 'Then Swenska Kyrkeordningen' av 1571 talas (s. 84 r) om 'Skalckar och *Ribalder* som på Landzbygdenne vnder diekna nampn gå effter almoso', och på ett annat ställe heter det: Inga *Riballer*, Driftedieknar eller Studenter, som icke hålla sigh till Schole, Gymnasium eller Academier, skole lidne warda i städer och åå landet. Emporagrius i Kyrkoordn. o. förslag II. 2: 361 (c. 1655: i förslag till kyrkoordning). I ett förslag till instruktion för dem som skola inspektera skolorna i Stockholm av 1651 åläggës inspektörerna att 'afskaffa' alla '*raballer*' (Handl. t. Skand. Hist. 33: 295). Här träffa vi en form *raballer*. Denna synes icke ha varit sällsynt i svenskan. Jag har också antecknat den från Loccenius, som i noterna till sin upplaga av Ericus Olai Historia (1654) säger (s. 210): "Nostrates Sueci adhuc erronem & fugitivum *Raballe* vocant". I Sv. Akad:s samlingar finnes ett ex. på 'een *Rabald*' (Handl. t. Skand. Hist. 31: 73 (1661); på detta ställe föreligger säkerligen en genom subtraktion av det som pluraländelse fattade *-er* uppkommen form. Hur för övrigt *a* i första stavelsen skall förklaras, kan ju vara osäkert. Sannolikt så, att den obetonade förstavelsens vokal artikulerats mindre distinkt och därför lätt assimilerats med den följande starktoniga. Även för danska är — vilket ju här är av vikt — formen *rabalder* styrkt (se exemplen under r i b a l d e hos Kalkar).

Då vi nu alltså gjort bekantskap med ett ord av samma form som det vars förklaring vi uppställt som vårt ämne, så återstår att överväga möjligheten av ett samband, varpå man onekligen känner sig frestad att tro. Om en betydelseförskjutning utan vidare av det gamla ordet till en betydelse 'larm' o. s. v. kan ju icke vara tal. Även jag antar, att det är *balder* som övat påverkan. Eller rättare sagt: ordet *rabalder* 'landstrykare' har genom en folketymologisk anslutning till — kontamination, 'beröring' med (eller hur man nu vill kalla det) — *balder* kommit att användas som en fylligare form av detta ord. Någon likhet i betydelsen redan från början mellan de båda orden är ju icke av nöden vid dylika av ljudlikhet framkallade omtydningar[1]. Annars kunde man ju möjligen mena, att en 'landstrykare' och 'oväsen' vore begrepp som realiter sett icke behövde sakna alla beröringspunkter samt peka på möjligheten, att utgångspunkten varit sammansättningar sådana som no. *rabalderstykke* som äldst möjligen kunde ha betytt 'skälmstycke förövat av en lösdrivare'. Sannolikt är väl i varje fall, att någon omtydning icke skett förrän ordet börjat bli mindre vanligt i sin ursprungliga användning. Ty det är nog endast det icke fullt förstådda som på detta sätt faller ett offer för associationsbegäret.

Det är som sagt i danskan eller norskan som ordet fått denna bet. 'larm, buller'. Det sv. *baller* betyder ('högljutt) sladder l. pladder' (se SAOB); där hade därför en anslutning till detta ord bort giva ett i någon mån annat resultat.

Till sist kan antecknas, att ordet i den moderna betydelsen en gång anträffats i sv. med realgenus (Göteb. Handels-Tidn. 1895, nr 269, s. 3). Från no. (o. da.) synes det däremot icke vara bekant annat än som neutrum.

---

[1] Jfr. t. ex. betydelseförändringen hos da. *blødsøden* (Nyrop Ord. liv 213), *gratis* (Andersen i Festskr. t. Thomsen 292) och det välbekanta *aktiv* i bet. 'aktsam, försiktig'. I detta sammanhang kan meddelas *motiv* i bet. 'motighet', varpå jag fått en uppgift från Lagga s:n i Uppland: Han har haft så mycket *motiv* under sista året.

3. *Baluns.*

I det moderna vardags- och vulgärspråket finnes ett ord *baluns* med betydelsen 'baltillställning'. Hur pass spritt det är, därom vågar jag ej närmare yttra mig. Själv känner jag det från Stockholm; det är emellertid känt även i sydligaste Sveriges städer. In i den egentliga litteraturen synes ordet icke ha vågat sig (det upptas näml. icke i SAOB). Om ordets ålder kan jag icke heller lämna några uppgifter. Om den förklaring, jag här förslagsvis vill framställa, är riktig, bör det emellertid ha en ganska respektabel ålder. Jag antar nämligen som sannolikt, att det är en kontraherad form av ett äldre *balunehus*, varvid öppet *u*-ljud inträtt samtidigt med förkortningen framför dubbelkonsonant. På *balunehus* meddelar E. Jacobsson i Meddel. fr. sv. slöjdfören. 1894, s. 60 ett citat från slottsräkenskaperna av 1626 samt upplyser: "ännu efter ett tjugotal år kallas i räkenskaperna Bollhuset någon gång för *Balunehus*, dock oftare Balhusset"[1]. Om ordets förklaring har J. den meningen, att det skulle vara "en af de främmande arbetarne gjord kombination af franska ordet paume (då stafvadt paulme) och det tyska Ballhaus". Han har säkerligen icke känt det enkla ordet *bal(l)un* '(stor) med luft fylld boll använd vid spel o. lekar' SAOB, varav vi här ha en sammansättning. Detta *ballun* har sålunda — då någon direkt utländsk förebild till *bal(l)unehus* icke synes finnas — säkerligen funnits tidigare i svenskan än det äldsta citatet i SAOB (Lex. Linc. 1640) utvisar (redan det, att ett lexikon är den äldsta källan, tyder ju därpå). Om dess sannolika förklaring se SAOB. Det tyska ordet *ballhaus* har alltså hos

[1] Sedan uppsatsen inlämnats till tryckning, har jag hos Flodmark Bollhusen o. Lejonkulan s. 5 funnit omtalat '*Balunehuset* på Slätzbackan', i citat från 1647--48, och s. 1 säges, att byggnaden i fråga i räkenskaperna (rörande de sista åren av 1620-talet) oftast benämnes '*Balunehuset*'.

oss dels blivit *balhus*[1], dels översatts till *bollhus* eller *ballunehus*[2].

Nu betyder ju emellertid *baluns* baltillställning, icke ballokal. Förskjutningen tänker jag mig kunna (naturligtvis först efter kontraktionen) ha skett särskilt i förbindelse med prep. *på*: *på balunset* (gå *på balunset*, jag har varit *på balunset*).

Men nu är ju ordet real-genus. Genusbytet kan, sedan betydelseförskjutningen ägt rum, ha förorsakats av anslutning å ena sidan till andra ord på *-uns* (*luns*, *kluns*, *duns*; av neutra kan jag icke finna mer än *uns*), å den andra till *bal* och *balett*.

Lund januari 1908.

Hjalmar Lindroth.

---

[1] Att detta bör fattas som 'hus där bal hålles', är redan på den grund osannolikt, att ordet *bal* då näppeligen fanns i sv. (se SAOB).

[2] Om det bekanta förhållandet, att i den urspr. för bollspel avsedda byggnaden så småningom baletter o. skådespel blevo dominerande, behöver jag här blott erinra.

Kollektiv med pluralis.

Under sekler har hos vårt språk en tendens gjort sig gällande att låta verbets singularformer uttränga och ersätta pluralens. I vårt umgängesspråk står singularen redan som obestridd segerherre, och även i skriftspråket gör den i våra dagar stora landvinningar, framför allt när det gäller att återge samtal. I den senaste läseboken för våra barn har Selma Lagerlöf genomfört denna princip så radikalt, att många gråhårsmän med bekymmer skaka sina huvud vid tanken på vilket fördärvat modersmål deras senfödda ättlingar få inlära, och helt säkert i privatkretsen lika harmfullt döma henne för fosterlandsförräderi, som flera ärehöljda fosterländska män offentligt slungat en sådan anklagelse i ansiktet på hennes medbroder på den lärda Parnassen för dennes rättstavningsreform. Men trots denna singularens frammarsch så gott som över hela linjen finns det dock punkter, vilka han lämnat obesatta och där pluralen tagit en blodig hämnd, i det den mot tidsströmningen kämpat sig fram till likaberättigande med sin övermodige motståndare. En sådan punkt är kollektivet, som ur formens stränga synpunkt borde efterföljas av singularis, men som dock trotsande formen och lärde grammatici ofta tager sina bestämningar i pluralis.

Samma företeelse uppvisa också andra språk, såsom grekiska, latin, franska, engelska, tyska, danska och norska, ja vårt eget modersmål har under gångna tider ej hållit sig obesmittat av denna constructio ad intellectum eller κατὰ σύνεσιν, såsom lärt folk älskar kalla den. Man kunde därför

misstänka, att den inkommit i svenskan genom sådan främmande påverkan, Jag har dock starka skäl att tro, att så ej är förhållandet. Under en mångårig skolverksamhet har jag haft rika tillfällen att konstatera dess frodiga tillvaro i kriaböcker hos pojkar, som för övrigt ej tagit starka intryck vare sig av de klassiska, romanska eller germanska språken. Jag har förmanat, och jag har satt bockar. Men mestadels har det varit för döva öron och icke seende ögon. Orsaken till pojkarnes upprepade blunder är nog att söka i kollektivets eget pluralisbegrepp, som lurar dem att bruka plurala former, där den stränga grammatikan vill ha singularis. N. Linder (Regler och råd angående svenska språkets behandling s. 144) uttalar visserligen som sin åsikt, att "fel af ifrågavarande beskaffenhet uppkomma genom förvexling af verkliga pluralformer med till betydelsen nära stående kollektiva singularisformer", men detta räcker icke till att förklara samma benägenhet för pluralis hos kollektiver, för vilka inga betydelselika pluralformer genast stå till buds, varför jag håller före, att kollektivets inneboende pluralbegrepp såväl i vårt som andra språk framkallat dylika konstruktioner.

Emellertid predikas i våra dagar allmänt från skolkateddrarna, att i vårt språk måste sådana betraktas som barbarismer, och våra skolgrammatici, åtminstone av yngre datum, vilja ej medgiva svenskan hennes närmaste släktingars friheter i detta hänseende. Varken hos Nils Tiällmann (Svensk språk- och skrifkonst, 1696) eller Anders af Botin (Svenska språket i tal och skrift, 1792) finner jag något direkt yttrande om denna företeelse, men den senare formulerar som en regel utan undantag (s. 198): "verbum svarar emot sitt nomen i lika numero, så att om nomen är singulare eller plurale, brukas verbum äfvenså". Ett bestämt uttalande i frågan förekommer först hos P. G. Boivie (Försök till en svensk syntax, 1826). Som huvudregel uppställer han samma fordran som sin föregångare (s. 18): "nomina collectiva, ehuru de beteckna flera, böra likväl hafva verbum finitum i singularis, då de själfva

äro ställda i singularis". Men han medger dock undantag: "framuti meningen kan det hända, att ett kollektivt nomen betraktas som plurale" (s. 18); "nomina collectiva, ehuru de stå i singularis, kunna dock i följande satser betraktas, såsom vore de af pluralis nummer" (s. 66). Såsom exempel anför han ur Adlerbeths översättning av Ovidii Metamorfoser hop —dem, ungdom—vi, släkte—er. C. J. L. Almquist (Svensk språklära, 1832) åter går i teorien ej utöver Botin, ty på tal om kongruens skriver han kort och gott (s. 141): "satsens verbum rättar sig efter subjektet till tal"; (s. 145) "adjektiverna, antingen de äro predikater eller tilläggningsord, rätta sig till tal efter de substantiver, som de tillhöra i satsen". I praktiken följer han dock Boivie, i det han t. ex. i "Ladugårdsarrendets" tionde kapitel låter pron. de syfta på arrendatorsfolket i föregående mening. Däremot följes Boivie även i teorien uti "Svensk språklära, utgifven af Svenska Akademien" (1836), där det (s. 252) i fullkomlig överensstämmelse med den frejdade rektorns åsikter heter: "ehuru kollektiverna par, folk, ungdom m. fl. stå i singularet, kan likväl ett på dem syftande pronomen längre fram i meningen, tillika med verb och adjektiv, ställas i pluralet" samt (s. 253): "åtskilliga kollektiver i obestämdt singular, såsom en del, en mängd, en hop, en myckenhet m. fl., hvilka åsyfta ett nomen eller pronomen i pluralet, taga verbet till sig antingen i singularet eller i pluralet". Emellertid skall kollektivet i så fall syfta på ett i det föregående utsatt substantiv, och (s. 254) "hopställes kollektivet med ett annat kollektiv i singularet, så ställes verbet oftast i singularet. Om slutligen kollektivet, utan efterföljande pluralt substantiv, står antingen med bestämd eller demonstrativ artikel eller i obestämd form efter en genitiv, så sättes verbet i singularis". Vida strängare uppträder Anders Fryxell (Svensk språklära, 1837), ty han uppställer som undantagslös regel (s. 89): "adjektiver, pronominaladjektiver samt participier skola alltid till numerus rätta sig efter det substantiv, som de bestämma", och endast vid

subjektets och predikatets kongruens gör han ett undantag (s. 81): "om ett kollektivt substantiv är subjekt, kan verbet stundom sättas i pluralis, fastän subjektet är singularis". Icke ens så medgörlig är David Sjöstrand (Lärobok i svenska språket, 1865). Med sträng konsekvens upprätthåller denne kravet på överensstämmelse i numerus mellan substantivet och dess bestämningar, ja han går så långt, att när den frisinnade Boivie (s. 19) anmärker, "att kollektiva ord, ställda i subjektet ihop med ett annat substantiv, som är plurale, kunna taga till sig ett verbum eller något annat predikatsord i pluralis", och Sjöstrand själv ej vill förneka ett sådant språkbruk (en mängd sjuke lågo där), han (s. 68) för att rädda kongruensen fattar partitivattributet som subjekt och kollektivet som attribut till detta. Stränga kongruenskrav angående numerus uppställer även J. A. Aurén (Svensk språklära, 1880), vilken (ss. 79, 95) endast för predikatsverbet till subjekt i singularis, som har ett partitivt attribut i pluralis, medger rättighet att stå i singularis eller pluralis. Intet annat fall finner heller nåd för N. Linder (Regler och råd, 1886), som kraftigt (s. 144) varnar för att falla för frestelsen att behandla kollektiv med tanke på deras pluralbegrepp: "när kollektiva ord stå ensamma i singularis, akte man sig för att sätta motsvarande pronomen och predikat i pluralis". Och den ståndpunkten intaga våra nutida läroboksförfattare utan undantag. Trots det att Ruben G:son Berg i en uppsats (Några anmärkningar om kollektiverna) i Pedag. Tidskr. 1900 (ss. 444 ff.) med en synnerligen rikhaltig exempelsamling uppvisat, att såväl i tal- som skriftspråket ett kollektiv kan taga predikat och övriga bestämningar i pluralis, har detta gått våra senare skolgrammatici förbi, vilka bestämt fordra, att ett kollektiv, som jämte sig ej har ett attribut i pluralis, skall styra sina bestämningar i singularis och ej i pluralis.

Samma år som Bergs uppsats kom till allmänhetens kännedom, förklarar D. A. Sundén i sin då så gott som allenahärskande Svensk språklära, att verbet rättar sig som predikat

efter subjektet till numerus (s. 202), att adjektivet som predikatsfyllnad och attribut följer sitt substantiv i numerus (s. 192), och att ett pronomen överensstämmer i numerus med sitt substantiv (s. 195). Två år senare skriver Gustaf Cederschiöld (Svenskan som skriftspråk s. 258): "i vårt nuvarande tal plägar ett kollektivt substantiv i fortsatt framställning åtföljas af plural. Men för skriftspråket gäller den yttre formen mera". Samma uppfattning hävdar 1904 Natanael Beckman (Svensk språklära s. 49, jfr s. 15): "kollektiver få i samtalsspråket ibland predikatsfyllnaden i pluralis". För skriftspråket godtager han ej detta undantag, lika litet som han känner något sådant i övriga kongruensfall (ss. 58, 197). På samma ståndpunkt står ock Erik Brate i Svensk språklära av 1905, då han på tal om subjektet som norm för predikatets numerus starkt framhäver, att "kollektiva i sing." fordra predikatet i sing. (s. 144), och angående adjektiv och pronomina ej har något särskilt påpekande. Så sent som 1907 framhåller G. A. Tiselius (Språk och Stil VII, 136) såsom karakteristiskt för ett "bestämt singulart kollektiv" i vårdat skriftspråk, att det tager sina bestämningar i singularis.

Såsom härav synes, stå våra moderna skolgrammatici mangrant fylkade kring den meningen, att kollektiv med pluralis ej ha hemortsrätt i vårdat svenskt skriftspråk, och i överensstämmelse därmed förkunna våra modersmålslärare under grammatikans helgd lagens stränga påbud härutinnan. Men då jag av egen erfarenhet väl vet, vilket besvär dessa kollektiv vålla kriarättaren, och då jag i vår litteratur ideligen träffat på dessa pojkarnas språkliga synder, har jag ansett det ej vara ur vägen att genom en allsidig exempelsamling belysa detta språkbruk. För den skull har jag vid läsningen av nyare svensk litteratur samlat material, och under detta mitt sysslande med ifrågavarande spörsmål har jag kommit till den bestämda uppfattningen, att kollektivet rätt ofta har sina bestämningar i pluralis.

Ett sådant fall erkänna alla, som yttrat sig i frågan.

Redan Boivie framhåller, som vi sett, (s. 19), att ett kollektiv, åtföljt av ett substantiv i pluralis, kan taga predikatsord i pluralis. Och Svenska Akademiens språklära medgiver (s. 253) i sådana fall rätt till plural ställning åt "ett efterföljande verb jemte adjektiv eller particip", såvida det är ett kollektiv "i obestämdt singular". Men icke ens denna fordran uppställer den, "om kollektivet förmedelst en preposition hopställes med ett pluralt substantiv", ty då "sättes verbet antingen i singularet eller pluralet". I allmänhet har man icke heller upptagit detta krav på kollektivets ställning i obestämt singular, och våra dagars skriftspråk tager, såsom framgår av följande exempel, ingen som helst hänsyn till om kollektivet har bestämd eller obestämd form. I våra dagar känner sig också ingen manad att bestrida det påståendet, att om kollektivet har bredvid sig ett ensamt eller av preposition styrt substantiv i pluralis, rättar sig ofta predikatet till numerus efter detta attribut. Visserligen nämna icke alla grammatici expressis verbis ett prepositionsstyrt substantiv såsom attribut, men helt säkert instämma de utan undantag med Brate, som (s. 145) framhäver detta faktum. Och för denna uppfattnings riktighet talar en mångfald exempel, av vilka jag endast anför några stycken.

En hel del av berättelserna förelågo (Erik Björkman).

En fil av vagnar svänga in genom grinden (Nils Erdmann).

Flertalet av vår tids människor ha bevarat religiösa behov (Ellen Key).

Det stora flertalet av våra kritici äro utan tvivel ärans män (K. G. Ossian-Nilsson).

Flertalet av kommittéens ledamöter funno betänkligt (Karl Warburg).

Flertalet av dess tänkare äro ivriga dyrkare av fysik (Nils Erdmann).

Den följd av samtal och visioner, som lyktar det lilla sällsamma evangeliet, äro åter av en rent underbar längtans och ensamhetens poesi (Oscar Levertin).

Den kedja av erotiska motiv, vilka behandlas i hennes romaner, låta osökt föra sig tillbaka till dessa skrifter (Johan Mortensen).

Veta vi då säkert, att icke en kombination av ljudvågor kunna transformeras i ljusbilder? (August Strindberg).

Majoriteten av medlemmarna voro illitterata. (Henrik Schück).

En mängd av våra vanliga ord äro lånade från skönlitteraturen (Henrik Schück).

Ett par av grannarna föreslogo oss att ta henne hit (Anna Wahlenberg).

En hel rad av tidevarvets skalder hava hugfäst denna död (Oscar Levertin).

En rad av namn dyka upp (Marika Cederström).

En besynnerlig samling av pojkar mottogo honom med fräcka ögonkast (August Strindberg).

Däremot känner jag mig tveksam inför Brates påstående (samma sida), att predikatet tager intryck av det substantiv, som står det närmast. Visserligen träffar man ej så sällan på denna ordställning, såsom framgår av följande exempel.

Ett icke obetydligt antal samlare hava sysselsatt sig med att . . (Richard Steffen).

En del kvinnor vilja ej längre vara mödrar (Ellen Key).

Flertalet människor lära sent känna sitt eget hjärta (Ellen Key):

En flock skrämda rådjur försvunno (Birger Mörner).

Endast ett fåtal plantor hade blivit utsatta (Birger Mörner).

Det fåtal bilder, vi känna, bilda ingen sammanhängande kedja (Axel Romdahl).

En halv million människor tjöto (Aug. Strindberg).

En sådan mängd personliga dokument finnas icke heller (Oscar Levertin).

En mängd borgerliga familjer börja vinna social betydelse (Ludvig Stavenow).

Ett par herrar gingo i livligt samspråk (Gustaf af Geijerstam).

Ett par små påsar på båda sidor om munnen skvallra om vällevnad (Gustaf af Geijerstam).

Ett par dagar gingo (Axel Lundegård).

Ett par kviddor summo till hälften in i ryssjan (Karl-Erik Forsslund).

Ett par arbetare försvunno i en tvärgata (Gustaf Janson).

Ett par arbetare kommo gående (Marika Cederström).

En svärm fromma ensittare sprungo och tiggde allmosor (Verner v. Heidenstam).

Ett sällskap herrar och damer sutto tillsammans (Gustaf af Geijerstam).

En hel trupp barnkängor börja smälla över våra huvuden (Aug. Strindberg).

Men detta förhållande har snarare sin grund i den raka ordföljden än i den omständigheten, att predikatet står närmare attributet än subjektet. Ty i alla de anförda exemplen är det dock attributet, som är det huvudsakliga, och det föresvävar den skrivande som satsens verkliga subjekt, vilket förhållande väl varit det bestämmande för Sjöstrand att, såsom ovan framhållits, betrakta vårt partitivattribut som subjekt. Men hur går det då, ifall ordföljden blir omvänd? Svenska Akademiens språklära hävdar (s. 253) den meningen, att i så fall sättes verbet "merendels i singularet". Dock, tillägger den, "står verbet äfven i detta fall stundom i pluralet". Sjöstrand åter menar från sin utgångspunkt (s. 68), att predikatet utan undantag till numerus rättar sig efter det singulara kollektivet (attributet). Linder tyckes dock hålla före, att olika författare oavsett ordföljden konsekvent tillämpa olika praxis (s. 144): "många nyttja alltid pluralis, några alltid singularis". I anslutning till Sjöstrand fastslår däremot Sundén (s. 170) i elfte upplagan av sin språklära (1892), att singularis nyttjas, isynnerhet om verbet går före subjektet. Men han har snart kommit på andra tankar. Redan i följande upplaga (1895) stryker han (s. 190) denna mening. Och det med rätta. Ty ej så sällan finner man i litteraturen, att predikatet även vid omvänd ordföljd står i pluralis. Se här några exempel!

Emellertid höra en del bildningar hit (Adolf Noreen).

Från skilda tider finnas en hel del avhandlingar över engelsk stilistik (Olof Östergren).

Vid jämförelse visa sig en del olikheter (Th. M. Fries).

I England hava en del traditioner uppstått (Th. M. Fries).

Helt säkert voro en del av dessa tidsfördriv av litterär art (Fredrik Böök).

På grund av knapp tid vid korrekturläsningen ha en del tryckfel kommit att kvarstå (Fredrik Böök).

Till Rousseau återgå mer eller mindre direkt största delen av dessa strömningar (Fredrik Böök).

Uppe i unga frökens rum sutto ett dussin sjuttonåringar hopkrupna (Mari Mihi).

Klockan tre stodo ett halft dussin vagnar kvar (Ellen Ryding).

På sandplanen flögo en flock barfotade barn som gråsparvar av och an (Oscar Levertin).

Innanför vakten stodo en grupp av präster och lagläsare (August Strindberg).

Nalkades man staden, uppstucko småningom ur trädgårdar en handfull spetsgavlade hus (Klas Fåhræus).

Där flögo en massa svalor (Selma Lagerlöf).

Där voro en myckenhet trupper samlade till mönstring (August Strindberg).

Mellan dessa stucko upp en otrolig mängd svarta vinbärsbuskar (August Strindberg).

Här funnos en mängd opåräknade utgifter (August Strindberg).

På vattnet framför den summo en mängd stockar (Selma Lagerlöf).

Öster om honom funnos också en mängd åsar (Selma Lagerlöf).

Rörande belöningar förekommo en mängd stadganden (Julius Österberg).

På lättsinnets bestraffning anföras en mängd exempel (Th. M. Fries).

Ur "Epreuves" inflöto en stor mängd anekdoter i Ristells Journal (Fredrik Böök).

I de två första kapitlen förekomma en mängd ändringar (Fredrik Böök).

I alla Bellmans dikter förekomma en mängd av rena språkfel (Fredrik Böök).

I detta häfte äro återgivna en mängd teckningar (Oscar Levertin).

Hos Svedenborg blanda sig en mängd drag (Ludvig Stavenow).

Vid minsta stöt sättas en mängd elektriska ringklockor i rörelse (Ellen Ryding).

Därpå följa en oändlighet af tortyrscener (Johan Mortensen).

Strax kommo ett par lurviga ungar framrusande (Selma Lagerlöf).

Där funnos redan förut ett par örnar (Selma Lagerlöf).

I det stora huset höllos endast ett par rum vid makt (Selma Lagerlöf).

Vid fönstren sutto just ett par grupper av de omtalade emigranterna (Oscar Levertin).

Genom detta ögonblicksliv skredo avmätt och ämbetsmannadrygt ett par av Roms siamesiska tvillingar (Oscar Levertin).

Så hophålla ett par lika knäppen en ked av skiftande länkar (Oscar Levertin).

Vid bordet stodo ett par stolar (Gustaf af Geijerstam).

På denna plats lågo förut ett par gula trähus (Gustaf af Geijerstam).

Bredvid honom lågo ett par tunnor uppstaplade mot väggen (Gustaf af Geijerstam).

På lassen sutto ett par små masar uppflugna (Karl-Erik Forsslund).

Där funnos till och med ett par smågäddor (Karl-Erik Forsslund).

Bäst han så låg där, kommo ett par mindre kräftor framkrypande (Karl-Erik Forsslund).

Intill hörnfönstret stå ett par bekväma stolar (Marika Cederström).

I deras förmak postera ett par betjänter (Nils Erdmann).

Angående Bellmans opera ha ett par gissningar blivit framställda (Nils Erdmann).

Alltid stodo ett par kuvert dukade vid hans bord (Nils Erdmann).

Av allt detta äro endast ett par smärre dikter hittills otryckta (Richard Steffen).

Över de spetsiga stenarna drogo ett par snabba hästar en vagn (Jane Gernandt-Claine).

Vid middagstiden kommo ett par bärplockerskor gående samma väg (Walter Hülphers).

Från den tyska renässanskonsten kunna anföras ett par porträtt (Axel Romdahl).

Vid ingången sutto en rad av tiggare och sjuka (Verner von Heidenstam).

Icke långt härifrån ligga en rad av uråldriga termer (Verner von Heidenstam).

Inom kort sprungo en rad muntra människor hand i hand genom rummen (Gustaf Janson).

Åter skorra en rad oanständiga ord genom nattens tystnad (Math. Roos).

Snart stodo där rad vid rad den brokigaste samling av uppslagsverk och handböcker (August Strindberg).

Under nittiotalet hava dock en serie volymer om Japan publicerats (Johan Mortensen).

Av bestående värde äro väl endast ett dussintal dikter (Johan Mortensen).

Åren 1802—23 utkommo i Sverige ett trettiotal sådana översättningar och upplagor (Fredrik Böök).

Med sådana exempel för ögonen kunna vi tryggt påstå, att predikatet följer det substantiv, som drager den huvud-

sakliga uppmärksamheten till sig, utan hänsyn till sin yttre ställning i satsen. Men då ordföljden så ofta är rak och till följd därav predikatet kommer efter subjektet och det sistnämndas attribut i sin ordning står efter sitt huvudord men före predikatet, inträffar det ej så sällan, att den plurala verbformen kommer närmare den plurala substantivformen än den singulara. Men det inträffar icke så ofta, som Brate tyckes tro, och i en skolgrammatik borde till lärjungarnas fromma, ifall så ske kan, lämnas dem klart besked, när de skola sätta predikatet i pluralis eller singularis. Och i detta fall torde det icke mött några oövervinneliga hinder. Ty Sundén, som också konstaterar, att predikatets numerus vanligen rättar sig efter det närmast stående substantivet, inför med sin tolfte upplaga (s. 190) i den skolgrammatiska litteraturen det meddelandet, att verbet alltid bör stå i singularis om den kollektiva enheten tydligt framträder, men i pluralis, om tanken företrädesvis faller på de enskilda föremålen. Även Beckman framhåller (s. 110), att efter ett subjekt, som är utbildat med ett partitivt attribut, också kan stå singularis, och detta särskilt om man huvudsakligen tänker på enheten.

Av sig självt faller, att det partitiva attributet ej behöver vara ett substantiv, utan att ett pronomen eller adjektiv kan träda i dess ställe, t. ex.

Flertalet av dem voro lidelsefulla esteter (Mari Mihi).

Flertalet dylika låta påvisa sig och undergå en del skiftningar (Axel Romdahl).

I "Samtalet" förekommo ett par dylika (Fredrik Böök).

Ett tiotal andra voro där ej heller (Per Hallström).

Likaledes är det klart, att även predikatsfyllnaden och andra satsdelar kunna stå i pluralis. Till redan anförda exempel vill jag endast foga följande.

Hans flock av getter lagt sig i en skock och drömma duvna över tuggan (Oscar Levertin).

Ett tiotal av namn funnos antecknade på kuratorns lista (Gustaf af Geijerstam).

Jag hade fått ett par av dem med beröm avtryckta (Gustaf af Geijerstam).

Vi måste förutsätta, att en mängd dylika farser gått förlorade (Henrik Schück).

Ett par av damerna sade sig vara smått avundsjuka (Lea).

Ett par gondoler hade redan slitits lösa (Selma Lagerlöf).

Men må vi lämna kollektiv med pluralt attribut och i stället närmare betrakta kollektivet, då det står ensamt eller med singulart attribut. Såsom vi i det föregående sett, var Boivie liberal nog (ss. 18, 66) att någon gång låta kollektivet i sådant fall "betraktas som plurale". Och även Svenska Akademiens språklära har samma uppfattning med avseende på pronomina (s. 252) och även med avseende på verbet (s. 253), om kollektivet "i obestämdt singular åsyftar ett nomen eller pronomen i pluralet". Den kan t. o. m. gå så långt, att den blundar för pluralis efter ett kollektiv, åtföljt av ett singulart kollektiv, ty angående sådana fall heter det (s. 254): "om kollektivet hopställes med ett annat kollektiv i singularet, så ställes verbet oftast i singularet". Men längre kan den ej gå. "Om slutligen", fortsätter den, "kollektivet, utan efterföljande pluralt substantiv, står antingen med bestämd eller demonstrativ artikel eller i obestämd form efter en genitiv, så sättes verbet i singularet." För predikatets vidkommande kunde även Fryxell (s. 81) medge pluralis efter singulart subjekt. Men alla övriga grammatici vilja icke veta av några sådana friheter. Lämna vi däremot dessa lärda herrar och rikta vår uppmärksamhet på det levande språket, skola vi finna, att vi nu måste gå utöver Svenska Akademiens ståndpunkt på 1830-talet, vilken dock varit den mest vidsynta, som någon av våra grammatici intagit. Ej längre behöver kollektivet uppträda i "obestämt singular". Även när det "står med bestämd eller demonstrativ artikel eller i obestämd form efter en genitiv", tager det ej så sällan sina bestämningar i pluralis. Ej längre behöver det heller "åsyfta ett nomen eller pronomen i pluralet". Även utan sådana underförstådda ord uppträder det med sin svit i pluralis, såsom av det följande nogsamt framgår.

Vända vi oss först till pressen, vars språk, såsom naturligt är, böljar mera fritt och i hastigheten ej så noga fogar sig efter stränga regler, möta vi oupphörligt sådana friheter. Endast ett par exempel på subjektet i sing. och predikatet i plur.

I vespergudstjänsten deltogo en mycket stor folkskara (Söderm. Läns Tidn. $^{25}/_{8}$ 1907).

Det demokratiska partiet i Förenta Staterna angripa regeringen (Göteb. Aftonbl. $^{24}/_{7}$ 1907).

Pronomina i pluralis, vilka hänföra sig till ett substantiv i singularis, uppvisar så gott som varje tidningsnummer. Ur endast några exemplar har jag antecknat pron. de, deras, dem syftande på adeln, auditorium, befäl, borgerskap, deputation, direktion, advokatfirma, högern, folkskollärarkåren, manskap, konungaparet, påfågelsparet, personal, pluton, polisen, samhälle, slödder, societet, stab, styrelse, sällskap, trupp.

Men det är icke endast i tidningarnas ofta under brådska nerskrivna spalter, vi träffa på dylika friheter. Även bokspråket uppträder med samma later och det icke blott normalprosan utan än högre stilarter. Våra bästa stilister låta konstruktioner av sådan art flyta ur pennan. Hur vitt dessa brett ut sig, framgår bäst av följande exempelsamling. För överskådlighetens skull hopför jag bestämningarna i vissa grupper och börjar först med pluralt predikat till singulart substantiv.

Är det hedningars avkomma, som dyka upp? (Aug. Strindberg).

Befolkningen buro gåvor (Alfhild Agrell).

En del komma hit just genom religionsgrubbel (Aug. Strindberg).

Efter babyloniska fångenskapen gingo en del åter hit (August Strindberg).

En del utmärka sig också för en lekande kvickhet (Richard Steffen).

Ståndspersonernas flertal använda svenska (Adolf Noreen).

Romerska folket älskade honom och buro länge blommor till hans grav (August Strindberg).

Folket, som blivit varskodda, betraktade mannen med skrämda blickar (Aug. Strindberg).

Folk, som gingo förbi, skrattade (August Strindberg).

Det fanns folk, som påstodo (August Strindberg, Gustaf af Geijerstam).

Dit kommo mångahanda folk, kutterseglare, sommargäster (August Strindberg).

Folket från Lunel hava fiskat månen (Oscar Levertin).

Folk på sjukhus tro ej, att de amputerats (Oscar Levertin).

Folk, som gå ikring och tala om dylikt (Oscar Levertin).

Folket ur fiskarhyddorna läto näten falla (Per Hallström).

Det fattigare folket iakttogo nötningen (Per Hallström).

Fattigt folk ansågo (Per Hallström).

Folk, som gingo förbi (Per Hallström).

Folk, som behöva honom (Per Hallström).

Fattigt folk ha ej råd att kela (Gustaf af Geijerstam).

Han tyckte, att folk veko undan för honom (Gustaf af Geijerstam).

Utanför är det fullt med folk, som vänta (Gustaf af Geijerstam).

Den odlade bygdens folk ha ej känning av mödor (Hjalmar Höglund).

Folk, som inte förmå skilja en vigvam från en bungalow, hava vanställt oss (Mari Mihi).

Folk funno (Karl Warburg).

De många Glimmerlys, som folket hyllande beundra (Fredrik Vetterlund).

Husets folk kommo instörtande (Anna Wahlenberg).

Folk sågo på henne (Anna Wahlenberg).

Hans goda uppfattning sade honom, att fint folk aldrig knacka (Anna Wahlenberg).

Det händer med en del folk, som hava barn (Maria Rieck-Müller).

I alla rummen stodo folk på tå (Mathilda Malling).

Folk förstodo icke, att de sköto en kärra (Hilma Angered-Strandberg).

Folk börja åter röra sig (Hilma Angered-Strandberg).

Det finns folk, som ta sig alla anledningar att yvas (Anna Branting).

Folk sågo efter henne (Jane Gernandt-Claine).

Så lycklig, som folk bruka vara (Annie Quiding).

Husfolket togo den påklädda ur bädden (Olof Högberg).

Staden vimlar av lantfolk, som irra kring gatorna (Oscar Levertin).

Han måste taga legofolk, som åto upp utsädet (August Strindberg).

Tjänstefolket togo henne till skottavla för sitt åtlöje (Gerda Wall).

Endast värdfolket med sina gäster fingo plats där (Jenny Engelke).

Till och med hans förbund hade börjat tvivla och funno snart botten (August Strindberg).

Herrskapet voro ruinerade (August Strindberg).

Herrskapet kommo upp i salongen (Gustaf af Geijerstam).

Solviksherrskapet stodo på sin veranda och sågo ut över sjön (Karl-Erik Forsslund).

Storhopen förspredo sig bortöver ängarna (Olof Högberg).

Änglarnas kor stämma in (Gustaf Ljunggren).

Synnerligast i den krets, som redan sågo i Almqvist förkunnaren av ett nytt liv (A. Th. Lysander).

Barnakull efter barnakull gingo ut i livet (Hjalmar Höglund).

Massan, som kommit utströmmande och som nu trängas för att komma ombord (August Strindberg).

Mindretalet voro i sin fulla rätt (Gustaf Janson).

En mängd folk önska lyckosam resa (Sophie Elkan).

Ett gift par fingo två barn (August Strindberg).

Ett par följa henne (Karl-Erik Forsslund).

Ett par smeto sin väg (Karl-Erik Forsslund).

Ett par stamma ur medeltidens dunkel (Annie Quiding).

Uppkomlingsparet, som hava all möda (Karl Warburg).

Rikets råd göra inga föredragningar i uthus (August Strindberg).

Konungen satt omgiven av en samling, som dels varit med på jakten, dels blivit inbjudna efteråt (August Strindberg).

En övermodig skara av det unga Amerika togo akterdäck i besittning (Hilma Angered-Strandberg).

Från Karins barn härstamma ännu i dag en vitt utgrenad släkt (Jenny Engelke).

Sällskapet De Missnöjda skrevo en annan historia (August Strindberg).

Ungdomen slogo boll (Helena Nyblom).

Rika Lundmarks äro inte utan, de (August Strindberg).

Webers blevo i staden (Hjalmar Söderberg).

Hultmans begåvo sig ånyo västerut (Hilma Angered-Strandberg).

Gullbergs fingo del av nyheten (Hilma Angered-Strandberg).

Mettings voro torpare (Math. Roos).

Shelleys fingo flytta (A. Th. Lysander).

Där kommo Lilljebjörns från Odenstad (Nils Erdmann).

Jonssons brygga nog aldrig julöl mera (Dan).

Gamla baronens leva indraget (Dan).

Ehuru Sundén (s. 183) uppfattar en sådan s-form som possessiv genitiv med underförstått “familjemedlemmar“ och Beckman (s. 37) likaledes räknar den som genitiv, medtager jag dylika fall, enär G. A. Tiselius (Verdandi 1906, s. 206,

Språk och Stil 1907, 127 ff.) gör gällande, att familjebeteckningar av typen Petterssons böra uppfattas som kollektiver. Han förklarar dem visserligen vara plurala sådana, men den möjligheten synes mig ej vara utesluten att behandla dem som vanliga kollektiv, d. v. s. sammanfattningsord med singular form och plural betydelse, i det hela motsvarande familjen. Ty ursprungligen är det efter all sannolikhet en genitivform (Petterssons familj), som under tidernas lopp förvandlats till ett kollektiv.

Predikatsfyllnad eller predikativt attribut i pluralis uppvisa följande exempel.

En del bli förskämda (Sophie Elkan).

Äro icke flertalet kanske snarare värda att få komma under rubriken? (Olof Östergren).

Ett flertal blevo plåttäckta (August Hahr).

Folket tycktes genast vara färdiga att taga parti för kvinnorna (August Strindberg).

Folket började också bli uppmärksamma (August Strindberg).

Folket började se trötta ut (August Strindberg).

Folket dansade med barnen men sågo icke glada ut (August Strindberg).

Husets folk lågo dubbla (Oscar Levertin).

Längre bort låg kyrkan med ett klagande dån, när folk voro döda (Per Hallström).

Folk gingo sysslolösa och högtidsklädda omkring och väntade (Hilma Angered-Strandberg).

Det finns folk, som äro både konstnärer och vetenskapsmän (Annie Quiding).

Folk hittades ihjälfrusna i drivan (Albert Engström).

Ett glädjande vittnesbörd om att folk blivit mera självständiga i sina omdömen (Otto Sylwan).

Det föll ord om småfolk, som också kunde bli stora, om de ville (August Strindberg).

Herrskapet där, en ryttmästare och hans fru, voro närmaste jämbördiga grannar (Gustaf Ullman).

Hela detta koppel, som i åratal varit släppta lösa på allt ärevördigt, de voro nu kärleksfulla (August Strindberg).

Paret förföljes av olyckor och sitter ensamma (August Strindberg).

Det gamla paret har setat ensamma (Karl Lundin).

Härvid såg prästparet djupt bekymrade ut (Jenny Engelke).

Framåtskridandets nyliberala parti blevo ångerköpta (August Strindberg).

Baronens äro så fina (Dan).

Adeln var nära att förvandla den svenska allmogen till medelbara undersåtar (Ludvig Stavenow).

Den var en uppfinning för att göra folk missnöjda (August Strindberg).

Kaptenen lät folket hålla sig beredda på det värsta (August Strindberg).

Jag har hört ert folk prisas såsom trogna statens gudar (August Strindberg).

Från fönstret sågo de nu folket samlat och stundtals stående orörliga (August Strindberg).

Det är ingenting, som gör folk angelägna att minnas (Hilma Angered-Strandberg).

Han studerade egenheterna hos det folk, han nära nog började anse som landsmän (Gustaf Janson).

Hon gick förbi ett förlovat par, som trodde sig obemärkta (Anna Branting).

Regndagarna hade hållit sällskapet instängda (August Strindberg).

Då ser jag sällskapet nakna (August Strindberg).

Det behöver knappast påpekas, att predikatsfyllnaden till ett subjekt i pluralis kan utgöras av ett kollektiv.

De andra voro så bra folk, som där fanns (Per Hallström).

De voro dalfolk (Karl-Erik Forsslund).

I följande exempel kommer pluralen till uttryck i en attributiv satsförkortning, en sammandragen satsfogning eller ett adverbial.

Adelsfamilj — omedvetna (Johan Mortensen).

Vid gränsskälet stå såsom representanter för det folk, hon försmått, en blåögd barnaflock (Karl Warburg).

Han såg en stor svärm med folk, som lockade av ryktet hade väntat att få hälsa den nye mästaren (August Strindberg).

Nytt folk norrifrån, friska, hederliga, godsinnade (August Strindberg).

Fiskarfolket hade blivit inkallade till skiljedomare såsom varande mest kompetenta (August Strindberg).

Då begynte folk löpa kring, upprörda och klarvakna (Hilma Angered-Strandberg).

Folk sprungo skyndsamt fram och åter, rastlösa och ivriga (Elisabeth Kuylenstierna).

De jagas av skärfolket, som skrudade i vita dräkter ligga på lur bakom isstycken och snö (Axel Sjöberg).

Modiga genom fiendens ihärdiga tystnad ryckte skyttelinien framåt (Gustaf Janson).

En mängd folk stodo där och väntade nyfikna och undrande (Mathilda Roos).

Ett ungt par, synbarligen nygifta (Ernst Ahlgren).

Glömske av tid och rum förirrade sig sällskapet allt djupare i skogen (August Strindberg).

Sällskapet lyssnade bestörta (L. Arosenius).

Hultmans stannade betagna av skräck (Hilma Angered-Strandberg).

Uthungrade upplöste sig truppen och kastade sig som vargar över maten (August Strindberg).

I solnedgången hade armén skingrats och virvlats bort mot mörkret som vissna löv (Per Hallström).

Vid ordet länsman samlade sig folk, krypande fram ur hål och vrår som myror, när man kravsar i stacken (August Strindberg).

Som mörkrädda barn låg församlingen med ansiktena mot golvet (August Strindberg).

Lövet flög som fågelsvärmar över ängen (Helena Nyblom).

Han befallde folket skifta sig i fem hopar (August Strindberg).

Med neddragna hattar spridde sig folket (Verner v. Heidenstam).

Folket delade sig i två läger (Albert Engström).

Folket har stannat i grupper, innan de gå var och en till sitt (Maria Rieck-Müller).

Värdfolket kom emot mig med vaggande huvuden (Hilma Angered-Strandberg).

Med lyftade huvuden trängdes och trampade människohopen kring samma fläck, ljudlöst och stilla, som hade de sett något förfärligt, vilket fjättrade dem vid platsen, band deras tungor och gjorde tyst omkring dem (Gustaf af Geijerstam).

Studentkåren delades i två partier (Gustaf af Geijerstam).

Han hälsade massan, som stod med blottade huvuden (Olof Högberg).

Mängden vandrade gruppvis tillbaka till staden (Gustaf af Geijerstam).

Bakom denne man stod huvud vid huvud en hel nation (Oscar Levertin).

Röda Rummet befann sig snart inne och presenterades under antagna namn (August Strindberg).

Runt omkring sov hans vakt med solbrända ansikten (Verner v. Heidenstam).

Stundom erhåller ett pronomen som subjekt kollektiv betydelse, och då kan man få se dess bestämningar i pluralis, t. ex.

Man satte sig till bords glada och nöjda med sin värld och med varandra (August Strindberg).

Man såg på varann (Per Hallström).

Man ansåg sig mogna för en liten dans (Gustaf af Geijerstam).

Man är hjälpsam mot varandra på landsbygden (Walter Hülphers).

Man beundrade varandra ömsesidigt (Math. Roos).

Man kände icke varandras rang (Per Hallström).

Man lovade varandra högtidligt att hålla ihop (Ludvig Stavenow).

Innanför sover man, vi bjuda oss på en smula af deras frukost och lämna dem hela massan av bekymmer (Per Hallström).

Att man — varandra ej är någon ovanlig vändning, kan man se av att i Geijerstams "Erik Grane" förekommer den ej mindre än fyra gånger och i ett annat arbete (Ellen Rydings översättning av Leblanc, Arsène Lupin) läses den tre gånger.

Man slår ned ögonen för varandra. När man så gått förbi varandra, stannade man. Man brann av begär att ömsesidigt övertyga varandra. Man passar för varandra. Man blev snart bekant med varandra. Man påminner varandra om blodiga sägner. Man sade varandra god natt.

Någon enstaka gång efterföljes ett indefinit pronomen i singularis, vanligen med prepositionsattribut i pluralis, av pluralt predikatsverb. Ja det kan t. o. m. hända, att ett sådant pronomen som adjektivattribut framkallar samma verkan, t. ex.

Vart och ett av de förra exemplen känneteckna karlen medelst en egenskap (Adolf Noreen).

Ingen av barnen voro i skolan i dag (Math. Roos).

En och annan småsak ur dessa manuskript ha ännu ej tryckts (Richard Steffen).

Men i dylika fall torde konstruktionen bli till mera genom attraktion än genom någon kollektivuppfattning av pronominet.

Någon gång händer dock, att när ett pronomen syftar på ett kollektiv, detta pronomen alldeles glömmer bort kollektivets singulara form och endast tänker på dess innebörd av pluralis.

Gudaparet varken såg eller hörde den dyrkan, som ägnades dem. Han satte sig vid skrivbordet, och hon gick omkring och ordnade (Karl-Erik Forsslund).

Truppen kastade sig över maten, och då den var knappt tillräcklig för tjugufem man, råkade de i handgemäng. Mina kommandoord lyssnade ingen till (August Strindberg).

Av besättningen var det ingen, som sov den natten (Gustaf af Geijerstam).

Av allt annat dalfolk var det ingen, som krökte ryggen (Selma Lagerlöf).

Slåtterfolket gick sin väg, den ena efter den andra (Gustaf af Geijerstam).

En efter en skulle folket stupa (Gustaf Janson).

Trollpacket kom smygande en och en (Karl-Erik Forsslund).

Folket greps av helig hänförelse. En av dem påminde sig en sång (Selma Lagerlöf).

Av samma anledning är det ytterst vanligt, att ett pronomen, som syftar på ett kollektiv, själv står i pluralis.

Mohammed förebrår sin samtid, att så få av dem anamma tron (O. E. Lindberg).

De flesta i sällskapet (Ellen Ryding).

Folk, sådana som han, kunna falla (Mari Mihi).

Folket började ledsna. Några hade gått i land (August Strindberg).

Några av patrasket (Gustaf af Geijerstam).

Där var mycket folk, alla hebréer dock (Aug. Strindberg).

De hade länge sett, huru folket varit missnöjt, de hade märkt, huru alla längtade tillbaka (August Strindberg).

Husfolket hade ställt upp sig, och alla höllo tända lyktor (Verner v. Heidenstam).

Nu stannade hela följet. Alla vände huvudena mot land (Karl-Erik Forsslund).

Folk sprungo skyndsamt fram och åter, några talande, andra tysta, somliga med tårar i ögonen och alla starkt upprörda (Elisabeth Kuylenstierna).

Folk syntes komma på vägen, somliga gående, andra åkande och ridande (Aug. Strindberg).

Det stackars fattiga folket visste sig ingen råd. Somliga grepo efter hästens tyglar (Selma Lagerlöf).

Manskapet hade nog göra med att bärga sig själva (Selma Lagerlöf).

Det finns folk, som ljuger på sig själva (August Strindberg).

Han lät helst folk sköta sig själva (Anna Wahlenberg).

Folket ropade till varandra (Selma Lagerlöf).

På stenhällarna sprang folk om varandra (Selma Lagerlöf).

I en liten grupp, som redan kände varann (Per Hallström).

Folket måste stödja varandra i striden (Math. Roos).

Herrskapet viskade med varandra (Gustaf af Geijerstam).

En hel massa småfisk, som summo om varandra (Gustaf af Geijerstam).

Ett förlovat par kysste varandra (Anna Branting).

Han lär sig inse vikten av att gott folk hjälper varandra (Karl Warburg).

Sällskapet samlas för att underhålla varandra med berättelser (Fredrik Böök).

Bland olika typer av människor finns det ett par, som äro varandras motsatser (Fredrik Vetterlund).

Han fick se en båt med ett par i, greps av nyfikenhet att veta, vilka det var (Per Hallström).

Mellan dessa partier stodo en hel del, som allesammans voro intresserade (Gustaf af Geijerstam).

Det fanns folk på vinden, vilka hade något för sig, som de sökte att dölja (August Strindberg).

Gatorna började fyllas med folk, vilka allesammans drogo sig bortåt platsen (Gustaf af Geijerstam).

Nu finns det folk, vilka stötas av dessa brister (Bengt Lidforss).

Hertigen värvade krigsfolk, för vilka greve Jacob och Marsk Stig voro överstar (Henrik Schück).

En folksamling, ur vilkas munnar utgingo bandremsor (August Strindberg).

De fromma skickade en utvald skara till prästgården, vilka förklarade (August Strindberg).

Man undantager ett obetydligt fåtal med verkligt vetenskapligt anseende, vilka dock ej velat bestrida Linnés förtjänster i vissa avseenden (Th. M. Fries).

Blanche öfverlät redaktionen åt Carléns, vilka även inköpte hans andel i tidningen (Nils Erdmann).

Säker på att det var husets folk, ville han komma på det klara med huruvida dessa ville hemlighålla sina förehavanden eller icke (August Strindberg).

Till överdrifter höll ultrafennomanien på att urarta, då dessa icke insågo, vems ärenden de gingo (Karl Warburg).

Svenska akademien och deras anhängare (Olof Östergren).

Allmogen hade fattat misstroende till den unga drottningen från det där landet, varom de aldrig hade sport (Mari Mihi).

Allmogen — de, deras (August Bondeson, Anna Maria Roos).

Vakterna släppte in allmänheten. Gripna av sången föllo de ner på sina knän (August Strindberg).

Indelta armén hurrar icke, ty man har glömt ge dem brännvin (August Strindberg).

Bandet drog försorg om att intet ögonvittne, som kunnat röja dem, fick överleva konungens fall (Henrik Schück).

Han anställde små samtal med befolkningen och ville göra sig underrättad om huru de hade det (August Strindberg).

Befolkningen var varken bättre eller sämre än på andra ställen, deras upplysning likaså (Gustaf af Geijerstam).

Det berättas om befolkningen i Egypten, att de äro angelägna om att behålla sin mask (Johan Erikson).

Lantbefolkningen hälsar så vänligt. De nicka och vifta (Henning Berger).

Ortsbefolkningen — deras (Herman Geijer).

Befälet — de (Aug. Strindberg).

Besättningen — de (August Strindberg).

Han var bolaget djupt tacksam därför. Så hade de dock insett hans värde (Henning Berger).

Boskapen vek utan att fly in i skogen, när de voro så nära hemmet (Per Hallström).

Frans visade sig nådig mot brödraskapet. Han bekräftade deras privilegier (Johan Mortensen).

Vid mottagandet av en deputation hade majestätet beklagat, att hans makt icke var så stor, som de trodde (August Strindberg).

Detektiven — dem (August Strindberg).

Han visar kungliga familjen små uppmärksamheter och vet alltid, när deras födelsedagar infalla (August Strindberg).

Hon fick följa med familjen ut till deras lantställe (Gustaf af Geijerstam).

Familjen — de (Hjalmar Söderberg, Annie Åkerhielm, Math. Roos).

På tjugu stegs avstånd från fienden gavs salva med den effekt, att deras eld tystnade (Maria Rieck-Müller).

Kan inte fienden kvarhållas här några timmar, måste de ovillkorligen hinna oss (Mari Mihi).

Ryttaren höll hästen i tygeln mitt i barnflocken, stod leende och såg prövande på dem (Per Hallström).

Hon fattade stor vänskap för det unga folket, men hon sade dem aldrig, vem hon var (Selma Lagerlöf).

Det var löst folk. De hade legat gömda bakom en bergkulle (Selma Lagerlöf).

Hans folk sov. Han ropade till dem (Selma Lagerlöf).

Hon kunde säga folk, vad som skulle komma att hända dem (Selma Lagerlöf).

Domarna voro församlade för att hjälpa folk till rätta med deras tvister (Selma Lagerlöf).

Han medgav, att folket där var litet besynnerligt, men tillade, att man aldrig hade hört något ont om dem (August Strindberg).

Eftersom det hörde till hans uppdrag att lära känna folkets tänkesätt, lugnade han lätt nog sina samvetsbetänkligheter över att snoka i deras hemligheter (August Strindberg).

Som folket ej hade fått ut sin lön, hade de allesammans gått sin väg (August Strindberg).

Lasse sammankallade allt folket. Därpå framställde han för dem (August Strindberg).

Folket trodde icke längre på honom, och de behövde icke längre Lasses eldstenar (August Strindberg).

Folket skonar honom ej, fastän de tro (August Strindberg).

Under det folket var i krig, kunde de icke arbeta (August Strindberg).

Nu hade folk samlats i kyrkan, och bland dem syntes general Pecklin (August Strindberg).

Han var van att då han rekvirerade sitt folk, de på minuten voro på platsen (August Strindberg).

Han lockade ur folk deras hemligheter (August Strindberg).

Folket hade samlats i köket och Gusten med dem (August Strindberg).

Att byta tankar med folket tjänade ingenting till, ty de hade inga att ge i stället (Per Hallström).

Stenarna har folket släpat hit; de ha lagt dem på varann (Per Hallström).

Folket väcktes av ett dån. De stirrade genom fönstren (Per Hallström).

Där gick mycket folk. En del av dem sades icke arbeta alls (Per Hallström).

Folket såg på, men de tänkte ingenting (Per Hallström).

Ur skogen kom det omsider folk fram, de sågo så den fallne tjuren (Per Hallström).

Sägner äro icke ordrika i folkets mun, det är liksom mot deras vilja de bli kvar (Per Hallström).

Som där kom folk in, befallde han dem att taga lansar (Per Hallström).

Äntligen böjde sig folket i ödmjukhet under Herrens gissel, men mörksens furste göt skräck i deras blod (Axel Lundegård).

Han kallade traktens folk till hjälp. De kastade sig på knä och gräto (Axel Lundegård).

Folket saknar varje spår av andlig näring, mässan är det enda andliga innehållet av deras liv (Anne-Charlotte Leffler).

Gammalt folk skakade på huvudet, när de fingo veta, att . . . (Gustaf af Geijerstam).

När han fick se folk, sprang han och gömde sig, och när de rodde bort igen, stod han bakom ett träd (Gustaf af Geijerstam).

När folk talade om honom, kallade de honom alltid för Petter med ögat (Gustaf af Geijerstam).

Han utdelade några befallningar åt folket, de förstodo icke, vad som gick åt honom (Tor Hedberg).

Karaktäristisk för folkets måttlighet, för deras grad av renlighet (Tor Hedberg).

Han kallade ned husets folk; kunde de också se stjärnan? (Birger Mörner).

Sten hade talat till sitt folk. Hans vädjan till deras mod . . . (Mari Mihi).

Det förvånar ingen, att folk mödar sig, även om deras förmögenhetsförhållanden tilläte dem att lägga händerna i kors (Mari Mihi).

Folket på trakten brukade samlas där, och då drucko de parvis ur bleckmåttet (Artur Möller).

Folket i trakten hade en vidskeplig fruktan, de påstodo (Mathilda Roos).

Liksom gammalt folk, när de blifvit skumögda (Maria Rieck-Müller).

Jag låter folk tro, vad de vilja (Anna Branting).

Han tyckte om att ha folk omkring sig och traktera dem (Marika Cederström).

Han ser, att rätt mycket folk rör sig på gatan; de äro allvarsamma, mörkklädda (Marika Cederström).

Han anser rökning nyttig för folk, isynnerhet när de röka med måtta (Henrik Schück).

Detta gåtfulla folk hade trängt ner till Kampanien, där de hotade nybyggena (Henrik Schück).

På själva piazzan församlade sig folket, och till dylika sammanträden kallades de medels klockringning (Henrik Schück).

Folk kom att tänka på kardinalen, när de sågo Hin Ondes bild (Karl Warburg).

Folket svarade, att de icke ville uppgiva slottet (Gustaf Cederschiöld).

Franska folket och deras skalder (Johan Vising).

Folk — de, dem (Oscar Levertin, Gustaf Ullman, Karl-Erik Forsslund, Hjalmar Höglund, Hjalmar Bergman, Henning v. Melsted, Hilma Angered-Strandberg, W. Hülphers m. fl.).

Jag beundrade hennes förtrolighet med arbetsfolket, hennes förmåga att besvära dem (Per Hallström).

Detta bondefolk diktade inga sagor, och de kunde därför ej . . . (Henrik Schück).

Flugfolket och deras gäster voro alldeles ostörda (Karl-Erik Forsslund).

Fästfolket följde gångstigen. De kände sig helt högtidliga till mods (Oscar Levertin).

Han blängde på gårdsfolket, som ville han göra narr av dem (Anna Wahlenberg).

Hon var missnöjd med husbondfolket, därför att de alltid togo ungarna ifrån henne (Selma Lagerlöf).

Vid fötterna lågo älsklingsdjuren, allvarsamt blickande upp mot sitt husbondfolk och bidande som de (Oscar Levertin).

Senare kom hans husbondfolk hem. De sände ut brev och bud (Karl-Erik Forsslund).

Finskt krigsfolk — de (Mari Mihi).

Kyrkfolk — de (Selma Lagerlöf).

Han uppmanade allt manfolk att samlas, så fort de kunde (August Strindberg).

"Gift dig", ropade sjöfolket till drottningen, då de igenkände henne (Verner v. Heidenstam).

Skeppsfolket — de (Selma Lagerlöf).

Glädje klingar från småfolkets hem, då deras hertig far förbi (Karl Warburg).

Hon kunde vinna småfolkets förtroende, hon betraktade icke deras förhållande ovanifrån (Ellen Key).

Småfolket — dem (Mari Mihi).

Tjänstefolket menade, att deras matmor icke hade bott präktigare (Verner v. Heidenstam).

Allt tjänstfolket presenterades för matmodern, som kände sig generad av deras nyfikna blickar (Ernst Ahlgren).

Tjänstfolket hade litet svårt att glömma, att de tjänat tillsammans med henne (Gustaf af Geijerstam).

Gerts förundran var knappast större än tjänstfolkets, då de fingo befallning . . . (Birger Mörner).

Hans ord hade på värdfolket en avgörande verkan. Det ryckte till i deras ansikten, för deras tunga fantasi framgledo skräckscener (Per Hallström).

Vi komma ihåg, huru hjärtligt vi blevo mottagna av vårt värdfolk, huru vi i deras villa bjödos på jordgubbar (Karl Ljungstedt).

Följe — de (Sophie Elkan).

Församlingen, som han beslutat ge en duvning, eftersom han hade dem i händerna (August Strindberg).

Församlingen hade fått halm utbredd på golvet, att de icke skulle frysa allt för mycket vid knäfallen (August Strindberg).

Församlingen tog med en viss skadeglädje del av budet, emedan de hoppades få sina präster billigare (August Strindberg).

Församlingen insände till drottningen en böneskrift, vari de enträget begärde (Henry Tottie).

Brödraförsamlingen — deras (Sophie Elkan).

Den gruppen känna vi från frälsningsarmén, där de inträda utan hopp men gå ut förhoppningsfulla (August Strindberg).

Om detta senare (herrskapet) hade Lundstedt hört ett och annat utan att lyckas få se dem (August Strindberg).

Herrskapet Browning har utsvävat i denna genre, och efter dem har i engelsk lyrik . . . (Oscar Levertin).

Trastherrskapet flög efter honom en bit. Sen flögo de tillbaka till granen (Karl-Erik Forsslund).

Ett myggherrskap höll före, att deras drottning var den skönaste av alla (Karl-Erik Forsslund).

Jag tycker inte så mycket om herrskapet, när jag ser närmare på dem (Hjalmar Söderberg).

Herr Ladevig inväntade herrskapet utanför deras dörr (Huck Leber).

Där kom en stor renhjord. De satte över gärdesgården så lätt, att icke en klöv skrapade snön av översta längan (Per Hallström).

Då nu hopen fick se gesällen komma, blevo de ursinniga (August Strindberg).

Jaa, sorlade hopen, som om de fått avlösning från sabbatsbrottet (August Strindberg).

Hon blickade frimodigt ut över folkhopen. Det tycktes, som om hon velat säga dem, att . . . (August Strindberg).

Hovet hade blifvit tillkallat. De dinerade nu som bäst (Birger Mörner).

Hären kom hem. Konungen emottog dem väl (Gustaf Cederschiöld).

När den danska hären kom fram, drog sig hertigen före dem in i landet (Gustaf Cederschiöld).

Högern — deras (Mauritz Hellberg).

Första klassen tog sig denna företrädesrätt, ehuru deras eget område var fredat (Hilma Angered-Strandberg).

Därtill kräves, att vi förstå arbetsklassens krav och räcka dem handen till hjälp (Mathilda Roos).

Överklassen, som uppfunnit moralboken, de kunde den utantill förut (August Strindberg).

Överklassen har lagt beslag på det materiella goda, det skulle även höra till deras privilegier (Mathilda Roos).

Det är just underklassens offervillighet, det är deras kärlek, som . . . (Mathilda Roos).

Suparklubb — de (Aug. Strindberg).

Judekoloni — de (Aug. Strindberg).

Hela detta koppel, som i åratal hetsats på regering och ämbetsmän, de voro nu tysta (August Strindberg).

Intryck gör anfallet mot Reuchlin på den humanistkrets, till vilken han hörde. De fatta denna stormlöpning som ett hugg mot sig (Oscar Levertin).

Kommer det någon rysk strövkår, så sök att kvarhålla dem så länge som möjligt (Mari Mihi).

Lena fördes till förundran över sin motvilja för sitt eget kön. "De hata mig, för att jag skiljer mig från dem". (Anna Branting).

Det kvinnliga könet syntes honom innesluta idel lägre varelser. Detta menade han bero på deras medelmåttiga intelligens (Amalia Fahlstedt).

När samma majoritet ville lagstifta i kulturfrågor och när de ville kasta i fängelse . . . (August Strindberg).

Precis som han tänkte manskapet. En eländig barack var deras enda framtidsperspektiv, och under tiden hade de blott strapatser (Gustaf Janson).

Han riktade några ord till manskapet. Han tackade dem för visat mod (Gustaf Janson).

Han höll förhör med manskapet, varvid han sökte meddela dem kunskap (Henry Tottie).

Majoren vände sig till folkmassan och frågade, om de medgåve honom rätt att hissa flaggan (August Strindberg).

Menigheten var bänkad längs långväggarna. Under festen åto de av offerköttet och drucko av spadet (Henrik Schück).

Hotherus hade haft för sed att avkunna sina utslag för menigheten. Fördenskull kommo de nu (Henrik Schück).

Själva militären var nedsatt, då vi kände alla deras hemligheter (August Strindberg).

Är nationen på förfall, sitter despoten kvar, och då ha de icke bättre förtjänt (August Strindberg).

Världens mest prosaiska nation slog sig på intriger och misslyckades. Till deras heder kan man ej annat än medgiva, att de inte äga förutsättningar för dylika (Gustaf Janson).

Han tryckte sin prägel på omgivningen, utan att de kände tvång (August Strindberg).

Jag känner mig främmande för min omgivning, ty vad som intresserar mig, intresserar icke dem (Ernst Ahlgren).

Packet, som väsnades där nere, de hycklade åtminstone icke (Birger Mörner).

Trollpacket kom på den tiden försiktigt; nu komma de i stora hopar (Karl-Erik Forsslund).

Jag kände så mycken sympati för det unga paret, att jag höjde mitt glas mot dem båda (Gustaf af Geijerstam).

Det unga paret hade ärft litet. Inte hade de så värst mycket att börja med (Mari Mihi).

I närheten stod ett ungt par. Arm i arm stodo de lutade mot ångarens reling (Elisabeth Kuylenstierna-Wenster).

Därom kan underjordens härskarpar döma, eftersom de själva äro gudar. (Johannes Paulson).

Det rådande partiet såg icke ogärna, att konungens tankar voro upptagna, då de därigenom hoppades få styra i fred. (August Strindberg).

Patrasket — de (Hjalmar Höglund).

Nu skulle prästerskapet visa, att de själva kunde riva hjärtat ur bröstet (August Strindberg).

Han fäste prästerskapets uppmärksamhet på Kgl. Maj:ts instruktion, efter vilken de vore skyldiga att rätta sig (Henry Tottie).

För att höja prästerskapets bildning och sporra dem till att förkovra sig (Henry Tottie).

Och publiken, ja de kunde inte gå in i en boklåda, förrän de måste läsa det (August Strindberg).

Den bildade publiken fann ett stort behag däri. De beundrade det fyndiga sätt . . . (Johan Mortensen).

Publiken — de (Gustaf Ullman).

Pöbeln — de (August Strindberg).

Redaktionen — deras (August Strindberg, August Bondeson).

Ryska regeringen — de (August Strindberg).

Nyromantikens intresse för religionen och deras strider för dess erkännande i filosofi och poesi (Olof Östergren).

Han frågade rådet, om de ville jäva honom (August Strindberg).

Tilläventyrs hade Londons råd skonat honom, tilläventyrs mindes de hans ungdom (K. G. Ossian-Nilsson).

Stadens råd bönfaller hos Juppiter, att han måtte sända rikedomar till deras samhälle (Johannes Paulson).

Nu frågade han samhället, om de ville föda honom (August Strindberg).

När senaten en dag ropade, att Cæsars smädare borde straffas, bad han dem icke öppna det fönstret (Viktor Rydberg).

Folkskaran — de, dem (Gustaf Ullman).

Det var syskonskaran. Klas skakade deras ivriga händer ifrån sig (Gustaf Ullman).

Omkring honom sitter en ungdomsskara, som girigt dricker ur den vetandets källåder, hans hand tillför dem (Mathilda Roos).

Penningskickning — dem (Lydia Wahlström).

Det är en skvadron av gardet till häst. De komma i skritt (Birger Mörner).

Det gick icke lätt att tämja det unga släktet. Förgäves sökte Uffka skrämma dem med helvetet. Deras tankar voro ännu friska, så att de skrattade åt Uffka (August Strindberg).

Ett yngre släkte — de (Gustaf af Geijerstam).

Det är ett styvsint släkte. På dem är mildhet förspilld (Gustaf Ullman).

Detta i allt annat starkare släkte. I allt annat, blott ej i kärleken, ty där komma de till korta (Anna Branting).

Ville stammen giva Lasse och Peter tribut, skulle de få deras uppfinning (August Strindberg).

Också för min olyckliga stam är hatets tid förbi, men de måste först lära sig älska alla (Oscar Levertin).

Akademistaten — de (Mathilda Roos).

En gädda jagar hela stimmet. De hoppa kvickt upp i solskenet (Karl-Erik Forsslund).

Folkskollärareståndet behöver inte snegla ont på Chronschoug. Det är inte särskilt dem, han vill någonting (Klara Johanson).

Svenska sviten — dem (Sophie Elkan).

Barnsvärmen — de (Aug. Strindberg).

Han tackades för den gästvänlighet, han visat sällskapet, då han upplät sin park till deras nöje (August Strindberg).

Sedan sällskapet klätt om sig, samlades de i salen (August Strindberg).

Sedan hon plundrat sällskapet och hade alla deras relationer i sin ficka, märkte hon Borg (August Strindberg).

Om han hade sökt detta lysande sällskap, så hade han förtjänt sitt öde, men de hade lockat honom (August Strindberg).

Kvinnan insläppte sällskapet mot löfte, att de skulle gå tyst (August Strindberg).

Sällskapet höll händerna för ögonen, som om de blygdes att se varandra i ansiktet (August Strindberg).

Hela sällskapet satt tyst. De hade alltid känt med sig . . . (Per Hallström).

Sedan sällskapet gjort en kort visit, vandrade de ut till tullen (Henrik Schück).

Det var detta sällskap, som upptäckte templet, vars gavelfigurer de bortförde (Henrik Schück).

Det finns folk, som tycker om den där typen. Det ser ut, som om de kunde bita av ståltråd med framtänderna (Marika Cederström).

Det är mest ungdomen, som uppmuntras att dyrka skuggor, för att de icke skola taga del i verklighetens bråk (August Strindberg).

När ungdomen tog på sig kapporna, vågade de icke se på varandra (August Strindberg),

Han tog avsked av ungdomen, varnande dem för att få damm på själarna (August Strindberg).

Det fanns nu en annan ungdom, som icke ville känna Zola, ty de ansågo honom vara en gengångare (August Strindberg).

Talen från katedrarna gåvo den diktande ungdomen mönster för deras övningar i musernas tjänst (Oscar Levertin).

Studerande ungdom — dem, deras (Karl Warburg).

Låt icke ungdomen mista kontakten med livet, sporra dem till arbete, lätta för dem vägen till plats i samhället (Olof Östergren).

I salen visade sig all stadens finaste ungdom. Hand i hand kommo de för att dansa (Helena Nyblom).

Ätt — de (Gustaf Ullman).

Hedes hängde fast vid gården med större kärlek, än som var lyckligt för dem (Selma Lagerlöf).

v. Schevens — (där), dem (A. Th. Lysander).

Hon är hushållsbiträde hos Schröderheims på deras gård Bisslinge (Nils Erdmann).

Det var min avsikt att besöka skådespelarens i deras hem (Dan).

Baronens — de, deras, dem (Dan).

I ett och annat av dessa exempel måste man utan tvivel antaga, att pluralformen utan författarens avsikt och rent av mot hans vilja flutit ur hans penna. Så skriver — för att taga ett icke anfört exempel — Erik Björkman 1906 i "G. Chaucer" s. 114: "Folket hyste sådan fruktan för honom, att de ej vågade angifva honom", men i "rättelser" s. 235 ändrar

han "de" till "man", dock icke till "det". Mer än en gång har helt säkert en ej så sällsynt förekommande attraktion underlättat tillkomsten av pluralformen, såsom bland de anförda exemplen: värdfolket med sina gäster fingo; sällskapet De Missnöjda skrevo; folket ur fiskarhyddorna läto; många, som folket beundra; dit kommo folk, kutterseglare, sommargäster; från Karins barn härstamma en släkt; änglarnas kor stämma in; det finns folk, som äro konstnärer; folket dansade med barnen men sågo icke; såsom representanter stå en flock; de fromma skickade en skara, vilka förklarade (jfr om attraktion Ruben G:son Berg, Språk och Stil I, 47). Understundom har ock efter all sannolikhet pluralformen glidit in, emedan bestämningen följt så långt efter huvudordet, att intrycket av dess singulara form hunnit förflyktigas och endast kollektivets pluralbegrepp fortfar att verka. Möjligt är väl ock, att vid ett sammansatt kollektiv det första ledets pluralbegrepp framlockat bestämningens plural, t. ex.: såsom representanter stå en *barna*flock; mitt i *barn*flocken stod han och såg prövande på dem; med lyftade huvuden trängdes *människo*hopen; *pennings*kickning — dem. Vid ett och annat fall får man dessutom räkna med ren vårdslöshet hos författaren vare sig vid nedskrivandet eller korrekturläsningen. När Strindberg skriver: "Han intogs tidigt af ett djupt förakt för det militära yrket. Han såg mycket hyggligt folk bland dem, men så snart de fingo uniformen på sig, voro de ej sig lika", föresvävar honom tydligen militären i st. f. det militära yrket. Ett tryckfel har troligen insmugit sig, när det hos Per Hallström heter: "Då var glädjen stor i Florens, och burna af dem (den?) blefvo Orlando och hans mor".

Men å andra sidan äro de fall, då predikatets pluralis nästan omedelbart följer på subjektets singularis eller den plurala bestämningen helt osökt sluter sig till det singulara huvudordet, så ymnigt förekommande och uppträda så allmänt hos våra författare, att de ej enbart kunna förklaras genom oaktsamhet och blunder hos dessa utan måste anses ha sin

tillvaro med deras fulla begivande. De förekomma alldeles för talrikt, för att de kunna stå där oavsiktligt. För övrigt uppträda uti samma mening bestämningar till ett kollektiv både i singularis och pluralis, såsom vi mångfaldiga gånger varit i tillfälle att se. Ytterligare några exempel!

Redaktionen lever gratis hos källarmästarne, taga möbler och kläder på kredit (August Strindberg).

Stilla satt fästfolket i den skrangliga pinnsoffan, talade eller tego (Oscar Levertin).

Hela hovet satt på gröna sidentaburetter och åto mercurialpiller (Oscar Levertin).

Nu behövde icke överklassen, som den kallade sig, emedan Gud satt dem över underklassen, frukta någon kritik. (August Strindberg).

Man anmälde misstankar mot en familj, det var meningen att häkta den. Goubin beslöt att låta sin skyddsling varna dem och sluta sig till dem (Per Hallström).

Folk såg nästan ut att bocka sig, då de nämnde hans namn (Anna Wahlenberg).

Då och då kom ett sällskap turister, gingo genom kyrkan och försvunno igen (Annie Åkerhielm).

Ungdomen strök i långa rader gatan framåt eller stodo och tasslade på bryggorna (Hilma Angered-Strandberg).

Och Tor Hedberg, som i sin studie över Bruno Liljefors 1902 skriver (s. 15): "Dit skulle jag locka ungdomen; jag skulle endast bedja den öppna ögon och sinnen och sedan lämna den på tu man hand med sin kamrat. Ingenstädes skulle de bättre kunna lära sig tvenne ting", han ändrar sedan, när denna hans konstnärsmonografi tryckes om i Verdandis Småskrifter 1906, ej "de" till "den" utan på båda ställena (s. 12) "den" till "dem".

Det är sålunda klart, att våra författare avsiktligt låta bestämningar till ett kollektiv gå i pluralis. Därmed är icke sagt, att de tagit detta till regel. Åtminstone har jag fått det intrycket, att de i allmänhet, ifall man undantager folk, låta kollektivet följas av singularis. Men undantagen äro dock så talrika, att de ej bekräfta utan fastmer upphäva den regel, som våra skolgrammatici formulerat. Vi måste dock nöja oss

med att låta den falla utan att kunna sätta någon bättre i stället. Ty det är ej lätt att lista ut någon bestämd princip, vilken våra författare i detta fall följa. Med verbets pluralformer är det lättast att komma till rätta. Tendensen mot singularis är hos dessa alltför stark, för att den skall kunna hejdas. Och det finns således intet skäl att uppmuntra pluralformer i sådana fall. Värre är det med adjektiven och framför allt pronomina. Ty dessa pocka på pluralis med en sådan styrka, att vi se oss nödsakade att bryta med den nuvarande uppfattningen, och då måste vi vandra tillbaka till Boivie och Svenska Akademiens språklära för att fortsätta på den väg, de slagit in på. Vi måste således tillerkänna åtminstone pronomina rätt att ställas i pluralis, oaktat de syfta på substantiv i singularis. Men när skola de ställas i pluralis och när i singularis? Det är ingalunda lätt att avge ett bestämt svar på denna fråga, ty författarna tyckas göra än si, än så. Enligt min mening bör man dock fordra singularis, när enheten hos kollektivet särdeles kraftigt framträder för tanken, däremot pluralis, då flertalet är för uppfattningen förhärskande. Men att konsekvent tillämpa denna regel förefaller svårt nog. Därför kan man gärna i allmänhet låta bestämningarna i singularis sluta sig till det kollektiva huvudordet, men man får ingalunda undantagslöst utmönstra som oriktigt språkbruk alla de fall, då de presentera sig i pluralis. Allra minst bör man betrakta sådana friheter, vilka dock våra bästa författare avsiktligt tillåta sig, som några dödssynder, ifall de råkat förirra sig in i mogenhetsuppsatser. Och kunde dessa mina anspråkslösa rader i någon mån bidraga till att stadga en sådan uppfattning, vore de ingalunda förgäves.

Nyköping i februari 1908.

J. E. Hylén.

Smärre bidrag.

1. *Pentametern i svenskan.*

R. G. B. har i Språk och Stil VII, Smärre bidrag 14 kompletterat en uppgift av mig i ett föregående häfte. Jag har nämligen där sagt att jag icke erinrade mig ur vår klassiska poesi någon annan pentameter med tvåstavig fot i versens senare hälft än den bekanta tegnérska ur "Språken":

En hälft stöter du fram, en hälft sväljer du ner.

Denna min uppgift kompletterar R. G. B. med att anföra ytterligare trenne exempel, av vilka jag dock vill låta blott det från Atterbom hämtade gälla. Jag tror att vi äro överens om att det av R. G. B. ur Tegnér anförda, beror på något slags förbiseende (tryckfel?) och vad exemplet från Stagnelius beträffar utgör det en regelbunden pentameter. Den bör nämligen skanderas på följande sätt:

Fast hon en bokstaf ej / läst af Voltaire och Rousseau.

Johannes Paulson.

Efterskrift. Jag är alldeles ense med professor Paulson om att min skandering av Stagnelii hexameter är ett tryckfel minst sagt. Däremot är väl knappast det tegnérska beroende på förbiseende. Geijer har gjort på samma sätt i dikten "I ett ungt Fruntimmers Minnesbok". I "Poetisk Kalender för År 1820" har den följande pentameter:

Så att Du kan, en dag, äfven minnas med fröjd!

För att få bort "felet" omskrev Geijer denna rad i "Skaldestycken" 1835 på följanda sätt:

Thilda! att dig en dag blomstrar ock minnenas fröjd!

Både Tegnér och Geijer ha väl skrivit okonstlat, men blivit av kritiken — i senare fallet möjligen boktryckaren Palmblad? — rättade. ***R. G. B.***

En bok om stilbegreppet.

Manfredi Porena. Dell ostile. Dialog o. Torino, Fratelli Bocca, 1907.

Den estetiska forskning, som bygger på psykologisk grund, har under de senaste åren fått flera värdefulla bidrag från Italien. Medan Mario Pilo bredvid allmänt estetiska undersökningar ägnat sig åt musikens psykologi, ha Benedetto Croce och Manfredi Porena visat ett starkt intresse för *språkets* konstnärliga behandling. Av dessa två torde Croce vara mest känd i Sverge, tack vare Federns tyska översättning av hans huvudverk, Estetica come scienza dell' espressione e linguistica generale, och den hos oss mycket uppmärksammade Vosslers livliga beundran för detta verk. Eget nog ligger emellertid värdet av Croces estetik mera i arbetets historiska del än i hans av Vossler omfattade lära, att den estetiska uppfattningen och den estetiska framställningen äro identiska akter ("l'intuizione è l'espressione"). Denna sats torde vara mycket anfäktbar, och den har mött berättigad kritik redan i Croces hemland. Hans främste vedersakare där är Porena, som i slutet av sitt mycket uppmärksammade arbete Che cos' è il bello? verkställt en omfattande granskning av Croces åsikter, utmärkt för skarpsinne och en behärskad, nykter uppfattning.

Dessa egenskaper sätta ock sin prägel på Porenas senaste arbete, Dello stile, som är en filosofisk utläggning av stilens begrepp. Stora partier av den fylliga volymen behandla speciellt italienska meningar och italienska misstag på stillärans

område, men den innehåller på samma gång flera värdefulla tankar och beaktansvärda anmärkningar av mera allmänt intresse, vadan ett omnämnande av boken för svensk publik torde kunna ha sin betydelse.

Mot bokens slut gör Porena en tyvärr dunkel och knapphändig antydan om vilka vetenskapliga uppgifter han anser stilistiken ha. Han skiljer på en allmän stilistik och en speciell, tillämpad stilistik. Den allmänna stilistiken har två olika uppgifter: dels att fastställa, vad som är stil, dels att undersöka, vilka estetiska värden de olika stilistiska greppen kunna få. Den enskildá stilistiken sysslar med stil i en mera konkret mening: ett visst folks eller litterärt skedes stil, en viss författares eller boks eller ett styckes eller en sats' stil. Och även denna del av stilistiken skulle kunna sägas ha två sidor: en empirisk, som söker visa, vilka stilgrepp som framträda i det undersökta materialet, antingen så, att den inom ett strängt begränsat område (t. ex. en kort dikt) letar fram stilföreteelserna en för en, eller så, att den inom ett vidlyftigare material (t. ex. en bok, en epoks eller ett helt folks litteratur) söker påvisa några allmänna drag; samt en estetisk, som har att värdesätta stilföreteelserna hos en viss författare eller i en viss skrift. En viktig uppgift blir i sistnämnda fall att fastslå, vilken estetisk klang som det eller det stilistiska uttrycksmedlet hade på den studerade författarens tid och i hans litterära miljö. Ty denna klang kan ändra sig under tidernas lopp, så att vad som för några hundra år sen hade en vulgär anstrykning nu kan ha en högtidlig biton o. s. v. Det synes framgå av Porenas antydningar, att enligt hans mening den "empiriska" sidan och den estetiska borde behandlas var för sig. Häri har jag svårt att instämma. Vad skulle det vara för nytta till att t. ex. redogöra för egenheterna i Thorilds stil, om man icke samtidigt sökte visa, om varje uttrycksmedel var vanligt eller ovanligt på hans tid och vilka estetiska avsikter som tagit gestalt däri? Den empiriska och den estetiska

undersökningen av en historiskt given stil böra gå hand i hand och fullständiga varandra.

Från praktisk synpunkt har också stilistiken enligt Porena uppgiften att undervisa i skriftlig framställningskonst, försåvitt därmed menas något annat än att skriva korrekt, ty detta lär man av grammatiken och ordboken. Dock är denna undervisning mindre en uppgift för stilläran än en följd av de andra lärdomar den meddelar. Porena förnekar i likhet med Gourmont, att man genom studier kan skapa sig en stil, vilket däremot är Albalats övertygelse, men i betonad motsats mot Gourmont framhåller han, att en författares stil liksom hela hans person i viss mån formas av hans studier och läsning[1].

Det är den allmänna stilistikens först anförda uppgift, som Porena i det föreliggande arbetet söker fylla. Men fastän större delen av boken sysselsätter sig med stilbegreppet, kommer författaren ingenstädes fram till en definition, som han vill fullt stå för. Här liksom i sitt föregående estetiska arbete kämpar han med svårigheten, att de ord han ville begagna i en eventuell definition självfva behövde definieras. Och så föredrager han att utförligt mönstra begreppet från olika sidor och söka dra upp gränslinjerna för dess innehåll. Härvid börjar han med en kritik av olika definitioner, som givits av begreppet, alltifrån D'Alemberts och Voltaires till Brunetières, Gröbers och Vosslers. Mot flera stilfilosofer gör Porena den anmärkningen, att de bestämt begreppets gränser så, att dess betydelse kommer i strid med gängse språkbruk. Ett annat vanligt fel är att använda ordet stil i olika betydelser om varandra. Man talar på den ena sidan om god stil och dålig stil, medan man på nästa sida talar om att det eller det arbetet saknar stil, varvid man tar ordet i pregnant betydelse = god stil. Mången rör samman stilen med det innehåll, som den är en omklädnad om, andra förblanda stilens egenskaper med de psykiska tillstånd, som de äro uttryck för,

[1] Några antydningar om Albalats och Gourmonts olika ståndpunkter finner man i O. Östergrens Stilistisk språkvetenskap, s. 7—15.

andra söka analysera det intellektuella förlopp, varur stilen växer fram, och tro sig därmed säga, vad som *är* stil, medan åter somliga förväxla stilen med språket.

Porena söker nu bringa reda i denna begreppsförvirring genom att i varje framställning, skriftlig eller muntlig, logiskt särskilja tre olika sfärer ("provincie"): det *rena innehållet* eller den *rena tanken*, *stilen* och *språket*.

Vad nu först framställningens innehåll angår, så kan det omfatta många element, som på samma gång äro stilelement. Två personer skildra en företeelse, som de uppfattat precis lika, på olika sätt: den ene använder t. ex. en liknelse, som den andre icke har. Denna liknelse är en del av innehållet, på samma gång den är ett stilistiskt drag. Skillnaden mellan en uttänjd stil och en koncentrerad är tillika en innehållsskillnad: den ene författaren meddelar ting, som den andre förtiger, ehuru de existerat även för honom. Å andra sidan hör icke allt innehåll till stilen. Om en person säger: "den blomman är vit", och en annan: "den blomman är gul", så förefinnes ingen skillnad i de båda satsernas stil, men väl i deras innehåll. Porena kallar det innehåll, som icke på samma gång är stilistiskt moment, för det rena innehållet eller den rena tanken. Skillnaden mellan de båda anförda satserna är en skillnad i *föreställningen*, och denna skillnad förefinnes, *innan* den verksamhet begynner, genom vilken dessa föreställningar meddelas åt andra. Men skillnaden mellan en uttänjd och en sammanträngd framställning ligger ej i det ursprungliga föreställningsinnehållet utan just i den nämnda meddelande verksamheten. Likaså skillnaden mellan en bildrik och en bildfri framställning. Alltså: så länge en tanke betraktas för sig, är isolerad, har den ingen stilkaraktär, men den får det genom det samband, vari den ställes med andra tankar, då den infogas som ett led i en framställning. Och detta beror på att det rena innehållet, de isolerade tankar, omdömen o. s. v., av vilka en framställning är sammansatt, intet ha att göra med den intellektuella verksamhet, genom vilken vi meddela dem

åt andra, enär de bestå för sig oberoende av den, medan däremot utväljandet av vissa tankar ur en stor tankemassa, deras sammanställande o. s. v. är en väsentlig del av denna verksamhet. Jag kan föreställa mig, att Gösta Berling står i predikstolen, jag kan tänka, att församlingen har väntat på detta ögonblick, jag kan tänka på att han är klädd så och så och att han ser så och så ut, och varje sådan föreställning för sig har ingen stil. Men om jag börjar en bok om Gösta Berling med orden: "Äntligen stod prästen på predikstolen", då är jag stilistiskt verksam. Porena vet inget namn för denna intellektuella verksamhet, som bearbetar det rena innehållet, för att det må muntligt eller skriftligt meddelas. Han hjälper sig med termen "skriva eller tala i intellektuell mening", varvid han använder orden skriva och tala i samma betydelse, som då man säger om en person, att han skriver väl eller talar väl, och därmed menar att han har god stil. Innehållet i en framställning räkna vi till dess stil, om vi betrakta det som ett alster av denna obenämnda verksamhet. Det är därför felaktigt att räkna en författares sätt att *se* till hans stil. Om någon skulle beskriva en väg beströdd med gröna blad och därvid skrev, att vägen tycktes vara full av blodfläckar, så skulle vi anmärka på det som en besynnerlighet i stilen, men om en läkare upplyste oss om att personen var färgblind, så skulle vi icke längre finna hans stil besynnerlig. Och vi ha rätt att tala om onatur i t. ex. Marinis stil, blott om vi antaga, att han sett på företeelserna på samma sätt som vi och ändå uttryckt sig på detta sätt, som för oss är onaturligt. En författares stil skall alltså bedömas efter graden av överensstämmelse mellan hans föreställning om en sak och hans uttryck därför. Skarp iakttagelseförmåga och säker blick för tingens egendomligheter skänker icke i och för sig god stil. Dennas värde beror på förmågan att begagna sina iakttagelser, belysa den ena företeelsen med den andra o. s. v.

Skillnaden mellan stil och språk är lättare att påvisa. Om jag säger: "Jag älskar min moder", och någon annan

säger: "Ich liebe meine Mutter", så är det samma skillnad mellan oss som mellan två snickare, som äro hänvisade att göra var sin stol, den ena av björk och den andre av ek. Men om jag säger: "Mannen avled ögonblickligen", och någon annan säger: "Karlen dog på kuppen", så är skillnaden densamma som mellan två snickare, som ha fritt val mellan olika träslag, då de skola göra var sin stol, och därvid välja den ene björk, den andre ek. Vi hade båda tillgång till samma grupp av uttrycksmöjligheter, men vi valde olika genom eget initiativ. Då vi göra ett dylikt val, så äro vi bundna av det sammanhang, som redan förefinnes mellan ordens ljudkroppar och deras betydelser, men vi ha frihet genom möjligheten att välja olika uttryck för samma betydelse. Bandet mellan ljudkroppen och betydelsen är ett *språkligt* förhållande, men valet av ett ord bland många är en *stilistisk* handling. Begagnandet av ett visst ord, ett visst uttryck, en viss konstruktion är av språklig natur, om det ej fanns något annat att välja på, då den ifrågavarande tanken skulle klädas i ord, men det är av både språklig och stilistisk natur, då möjlighet till val förefanns. Ordet (liksom frasen o. s. v.) är således en *språklig* företeelse, sett i sammanhang med sin betydelse, men en *stilistisk*, sett i förhållande till andra av språket erbjudna uttrycksmöjligheter. Att både språkliga och stilistiska synpunkter kunna läggas på samma ord är icke märkligare, än att en person kan på en gång vara svensk och ingenjör.

I anslutning till denna distinktion mellan stil och språk tar Porena upp till granskning ett par av de satser, på vilka Croces och Vosslers [1] språkfilosofiska åskådningar vila. Det torde icke vara behövligt att här återge hans bevisföring, helst som den riktar sig mot de punkter i de båda författarnas arbeten, som från början förefallit mest paradoxala och

[1] Eget nog har Porena först under korrekturläsningen fått fatt i Vosslers Sprache als Schöpfung und Entwicklung, varför någon vidare hänsyn till detta arbete ej tagits i hans bok.

icke torde vunnit något synnerligen vidsträckt erkännande. Medan Croce förfäktat, att var och en, som talar eller skriver, själv skapar sitt språk, och icke vill erkänna något i språket som konvention, visar Porena, att blott vad han kallar stil framgår ur personligt initiativ ("attività individuale"), och att språket är ett färdigt liggande material, som författaren eller den talande passivt upptager. Han tar även upp spörsmålet, om icke varje element av det som nu är språk, konvention, en gång uppkommit genom en enskild persons åtgörande. Och den frågan besvarar han liksom Vossler med ja, blott med det tillägget, att månget språkligt faktum vilar på en hel serie åtgöranden av enskilda. Men han tar avstånd från Vosslers överdrivna sats, att varje språklig företeelse för att kunna förklaras måste föras tillbaka på ett fritt stilistiskt initiativ. Jämte det han visar, att de fonetiska förändringarna kunna bero på uttalsfel och alltså ha rent fysiska orsaker, gör han den fyndiga anmärkningen, att enligt den nämnda Vosslerska satsen de perioder i språkens liv, då de förändras snabbast och mest, skulle tyda på stor andlig livaktighet. Men nu visar språkhistorien och erfarenheten, att en dylik snabb utveckling beror på andlig tröghet, råhet och barbari. Barbarspråken förändras vida snabbare än kulturspråken!

Man måste alltså erkänna, att den stora massan av ord delvis fått sin nuvarande form genom förändringar, som icke varit av stilistisk art. Men vi kunna också i många fall påvisa, att vad som nu är ett språkligt förhållande i sitt ursprung varit ett stilistiskt. Många ord ha medvetet skapats genom en stilistisk akt. Och då man av språkligt givna element skapar ett sammansatt ord, föreligger personligt initiativ. Varje metaforisk betydelse har äfvenledes stilistiskt ursprung, så ock varje omskrivning. Men en dylik bildning blir icke genast språk. Den som tar upp nybildningen närmast efter dess skapelse har ännu en känsla av hur den tillkommit och liksom bildar den ånyo inom sig: den har för honom ännu stilkaraktär. Så är icke förhållandet med de ord och betydelser, som

länge gått i utbyte från den ene till den andre, och där sammanhanget mellan prägeln och dess betydelse redan är givet. Man kan jämföra förhållandena vid en ny religions stiftande. Steget mellan Mohammed och Ali är icke så långt som mellan Ali och en nutida muselman, ty Ali fick liksom genomskåda innebörden i varje bud, varje bruk, som Mohammed införde, och det gör icke den moderne mohammedanen. Efter hand som ett sådant ord kommer i bruk, försvagas emellertid den stilistiska karaktären, och bandet mellan ordet och dess innebörd blir mer omedelbart, fastare. Och en dag är detta band orubbligt, och stilfärgen är borta. Stilfärgens förbleknande kan gå fort, nämligen om nybildningen snabbt vinner burskap, men det kan också räcka i sekler.

Man skulle kunna likna en nations språk vid en stor massa av ojämn fasthet. Den största och viktigaste delen är fullt fast: det är det allmänt vedertagna språkbruket. Över denna solida massa välver sig en skorpa, som nertill är nästan fast men högre upp blir allmera lös, ja flytande: det är sådant som är och icke är språk, som representerar ännu icke fullt stadgat bruk. Det helt flytande är det fullständigt individuella språkbruket, och allt som hör till denna skorpa är stil, i samma mån det saknar fasthet. Gränsen mellan skorpan och det fasta är obestämd. Och på andra sidan om den fasta massan möter oss ett motsatt fenomen. En och annan fast partikel mjuknar och löser sig från sitt fäste, blir flytande och kanske försvinner.

Denna gräns mellan vad som är språk och vad som medger personlig formning är subjektivt given, den drages av var och en efter hans språkkänsla. Den ene kan känna sig bunden av en given form, som för en annan kan användas som stilistiskt grepp. Då en skåning säger: "De' beror sej på", så har icke hans användning av denna förbindelse stilfärg, eftersom den tillhör hans idiom, men om en västgöte använder uttrycket i något syfte, så föreligger ett stilistiskt grepp.

Senare delen av sitt arbete ägnar Porena åt vad han kallar stilen som karaktär. Denna del är abstraktare än den förra och bjuder på en del spekulationer, som synas mig ha mindre praktiskt värde för stilforskaren. Men samtidigt framkastar Porena här några av sina intressantaste och värdefullaste tankar.

Ordet stil har i det föregående i allmänhet tagits i konkret betydelse, om sammanfattningen av allt det, som i en framställning framgått ur författarens stilistiska initiativ. Men ordet kan också användas abstraktare, om denna konkreta stils karaktär. I detta fall ser jag bort från en del stilelement, som icke bidraga till eller åtminstone icke avgöra helhetsintrycket, som icke äro dominerande. Så kan man tala om en litterär epoks eller skolas stil, om arkaiserande stil eller om högre stil, familjär stil, livlig eller tung stil o. s. v.

Med denna stilkaraktär menar Porena icke blott stilens individuella drag, som skiljer den från andra stilar. Så har däremot Brunetière i artikeln Style i Nouvelle Encyclopédie begränsat begreppet. Brunetière betonar, att en författares stil tar intryck av tidsmiljön, av den skola han tillhör, av språket han skriver på, av det ämne han behandlar, och menar, att alla dessa påverkningar hindra stilens fria växt, och att stilen börjar först där dessa inflytanden upphöra. "Le style n'est que notre manière de nous exprimer, mais cette manière n'en est une, et surtout elle n'est nôtre qu'à condition de différer des autres." Porena ogillar denna åsikt. Med *attività individuale* ("personligt initiativ") menar han icke en sådan attività, som skiljer den ena personen från den andra, utan en sådan, som utövas av en person. Och denna verksamhet kan vara mer eller mindre lika hos olika individer. Författarne av en viss litterär skola, under en viss epok, i ett visst land, få alltid vissa gemensamma stildrag, som i alla fall äro deras och karakterisera dem var för sig. Dock förutsätta dessa stilistiska grepp, som så att säga ligga i luften och liksom *måste* tas upp, i samma mån de bli gemensamma för flera

författare, ett slappare initiativ, och ett stildrag, som går igen hos kanske alla författare i ett land eller av en viss litterär riktning, nästan förlorar sin stilfärg och börjar verka språk. Härav följer också, att ju mer man tar ordet stil i abstrakt, allmän, vittomfattande mening, dess mer mista dess element sin stilistiska färg och närma sig språk.

Stilens karaktär är dock aldrig något absolut. Den är ett quid, som framträder vid jämförelse med andra stilar. Men dessa jämförelseled kunna skifta, och då skiftar också resultatet av jämförelsen. Samma konkreta stil framvisar olika drag, om jag betraktar den som karakteriserande författaren eller tidevarvet eller folket eller ämnet. Föreställningsbakgrunden („lo sfondo mentale“), mot vilken stilkaraktären avtecknar sig, är nämligen olika i dessa olika fall. Och den är till på köpet olika hos olika personer. En bildad och mycket beläst man märker vid läsningen av ett stycke helt andra stilegenheter än den obildade och obeläste. Och stilen i ett för hundra år sen utkommet arbete var en helt annan för dåtida läsare än för oss, emedan bakgrunden hos dem var en helt annan än hos oss. Men med litterär bildning följer, att man ej blott har en allmän bakgrund, mot vilken man kan betrakta stilkaraktärerna hos enskilda författare eller epoker o. s. v., utan man bildar sig för varje epok och skola o. s. v. en viss helhetsbild, en typ, vilken man gör till bakgrund, då en skrift från denna epok eller denna skola o. s. v. betraktas. En kännare av Cicero lägger märke till helt andra stilegenheter i ett särskilt brev av honom än den som saknar förtrogenhet med Cicero. Dock kan strängt taget aldrig annat än relativa drag framgå ur en sådan stilbetraktelse.

Samma relativitet vidlåder vår uppfattning av den känsloton, som vi kunna höra klinga emot oss ur en författares stil. Stilen tar intryck av författarens själsläge („disposizione psicologica“), och genom en inre „association“ sluta vi oss till de olika känslolägen, mot vilka stilens skiftningar svara. Men härvid ta vi ofta miste. Samma känsloskiftning har icke

hos vilken författare som helst samma uttryck, och därför gäller det, då man vill komma åt den stämning, som ligger bakom orden, att jämföra dessa med samma författares normala uttrycksformer, varmed menas de, som sakna varje dylik känslobetoning och återge hans apatiska själsläge. Men vanligen jämföra vi med vissa allmänna former, som vi äro vana att anse som normala, apatiska. Och även om vi fått upp ögonen för det skeva häri och medvetet sträva att leta oss till en författares normala uttrycksformer för att sedan sammanställa dessa och hans olika stilformer, så kan enligt Porena icke denna förståndsverksamhet hjälpa oss till en omedelbar subjektiv uppfattning av stilformernas andliga kynne. Detta kan endast förstås, menar han, genom en erfarenhet av formens stilvärde, som vi förvärvat genom en lång serie associationer, och alla förståndets försök att resonnemangsvis ersätta denna erfarenhet äro förgäves. Som praktiskt exempel anför Porena arkaismen. Denna brukar ha en högtidlig, upphöjd, förnäm klang. Är det då möjligt, att jag blott därför, att någon upplyst mig om att ett visst uttryck är arkaiserande, kan ur det förnimma denna högtidliga, förnäma klang? Frågan besvaras med nej i överensstämmelse med Porenas empiristiska teori om de konstnärliga uttrycksformernas betydelse, vilken han framlagt i Che cos' è il bello?, och enligt vilken vi förstå ett uttryck genom de associationsmöjligheter, som vår erfarenhet skänkt oss. Han står på denna punkt i medveten opposition mot den tyska Einfühlungsteorin, speciellt sådan den formulerats av Lipps. Jag är böjd att tro, att Einfühlungsteorin åtminstone i det sammanhang, varom här är fråga, ger ett riktigare svar, och att förståndets slutsatser mycket väl kunna hjälpa fantasin att finna de rätta övertonerna, där associationen sviker. Hur ofta upplysa icke språkliga kommentarer till diktverk på främmande språk, att en form eller ett ord är arkaiserande, och har icke ofta just en sådan upplysning hjälpt läsaren att förnimma en fläkt av den ande, som

susar över ordet i fråga? Tänkom oss t. ex., att en person, som är förtrogen med den augusteiska tidens latinska författare, en dag öppnar Lucretius' bok De rerum natura och läser: Aeneadum genetrix, hominum *divom*que voluptas! Han stannar vid formen *divom*, och i en grammatik eller kommentar får han veta, att det är en ålderdomligare form för det senare divum. Kan han icke av denna upplysning få en påstöt att begripa ordets stilvärde? Eller är detta honom omöjligt, såvida han icke har så stor förtrogenhet med det äldre latinska språket, att han omedelbart associerar formen med detta ålderdomliga språks ton? Härmed naturligtvis icke förnekat, att vår uppfattning, även då den är som träffsäkrast, blott är relativt riktig.

Trots det livliga betonandet av den nämnda relativiteten erkänner dock Porena, att så länge vi ha att göra med samtida författare, våra misstag i uppfattningen av deras stämningar icke behöva bli så stora. De samtida författarnas apatiska stil torde nämligen i allmänhet vara ungefär densamma som den allmänna apatiska stiltyp vi bildat oss genom läsning av vår samtida litteratur, tidningarna inbegripna, och vår dagliga konversation. Lägg däremot för oss en författare från en avlägsen tid eller från ett annat folks litteratur, eller av en skola med många konstlade stilformer, och vi skola göra oss skyldiga till svåra missförstånd. Den som känner flera epokers och skolors stil har emellertid flera apatiska stiltyper att jämföra med och förstår i varje fall, vilken av dessa typer som skall vara måttstock. Därför bli hans misstag mindre, i samma grad hans litterära bildning är vidsträckt.

Härmed har jag i korthet antytt de tankar i Porenas bok, som jag ansett vara av mest praktiskt värde. Bokens största förtjänst ligger i att den bringar större logisk reda i några föreställningar om stilen, som man förut haft mera på känn, och som därför icke kunnat vara en säker ledning vid vetenskaplig forskning. Trots sin abstrakt estetiska hållning

ger boken goda uppslag för den historiska stilforskningen, icke minst genom framhållandet av jämförelsebakgrundens roll vid påvisandet av en given författares stilistiska egenheter.

Grimslöv i juli 1908.

Josua Mjöberg.

Ytterligare om den allittererande-assonerande diktningen i nysvenskan.

Doktor Axel Åkerblom, den mycket förtjänstfulle nysvenske tolkaren av flere av den norröna skaldediktningens främsta alster, har i sista dubbelhäftet av denna tidskrifts förra årgång, framhållit, att jag i min föregående uppsats om ovanstående ämne kommit att förbigå några av honom gjorda översättningar. Jag beklagar på det livligaste detta förbiseende, delvis beroende på glömska, delvis på obekantskap med ifrågavarande nysvenska tolkning. Jag ber nu att å min sida få gottgöra detta mitt förbiseende genom att här anföra några prov å dessa d:r Å:s tolkningar med några därtill fogade anmärkningar ävensom att få bemöta en av d:r Å. mot mig gjord invändning.

Ur den i Historisk Tidskrift för 1899 intagna tolkningen av *Olafsdrápa Sænska* må följande halvstrof anföras:

> **H**öra må jofurn **h**är
> — **h***of*vet lyss till hans l*of* —
> fatte han **r**immen **r**ätt
> och **r***ad*erna i mitt kv*ad*.

Denna dikt är avfattad i det versslag, som i Snorre-Eddan kallas *Halfhnept*. Det har med *Dróttkvæðr háttr* den likheten, att det har både assonans och allitteration, men är dock ett därifrån skilt versslag. D:r Å. har i sin tolkning flerstädes använt upptakt, ehuru originalet icke har sådan, ej heller exemplet i Snorres *Háttatal*, och han har i inledningen till *Nord. Fornkväden* förbehållit sig denna frihet i allmänhet

vid sina tolkningar, efter vad han nu erinrar om. Jag kan emellertid ej underlåta att framhålla, att denna frihet, som ju ger den eljest så strängt byggda versen en påfallande oregelbundenhet i metriskt avseende, icke bör begagnas annat än då verkligt nödtvång föreligger. I det anförda tolkningsprovet hade den ju så lätt kunn'at undvikas genom att komma satts efter *rätt* och sista radens början de *och* strukits. Man finner ju genast att versen därigenom vinner i välljud.

Likaså kunde tolkarens

Tengeln ännu ung
med idrottskraft gick i strid

bli kvitt upptakten i andra raden genom att ändras så:

Tengeln gick ännu ung
idrottskraftig i strid.

I det tredje exemplet på upptakt i tolkningen av denna dikt kunde väl också denna ha avlägsnats genom att i st. f. *de smidiga* satts blott *smidiga.* Även i det fjärde fallet kunde upptakten avlägsnas. (T. ex. genom att översätta så:

Stred att folket fick frid
— få endast slikt förstå —
Olof, som örn ger val . . .).

Jag vill på tal härom upptaga den invändning, d:r Å. gör mot det förslag till ändring av hans översättning av en Haustlǫng-strof, som jag gjort i syfte att få bort upptakten.

Jag föreslog att ändra

. . . värnas och vårdas
af vida fjällbygders Nidad

till

. . . värnas i vård af
vida fjällbygders Nidad.

D:r Å. säger, att denna ändring icke innebär någon förbättring. "Enär *av* här är avgjort proklitiskt och ej enklitiskt,

så skulle . . . den sista raden *i realiteten* komma att behålla den upptakt, som meningen vore att avlägsna, under det att den näst sista faktiskt komme att sluta med en *enstavig* versfot.“

Jag svarar härtill, att naturligtvis var det min mening, när jag föreslog nämnda ändring, att versen då skulle avläsas så, att sista stavelsen *af* fördes enklitiskt till det föregående och icke proklitiskt till det efterföljande, nästa vers början ordet. Detta är ju en metrisk frihet, som är vedertagen i svensk poesi, något som d:r Å. synes ha förbisett.

Det må vara nog att därpå anföra följande exempel. Jag skall först anföra några fall från dikter, som ej efterbilda norröna mönster.

Hos Carl A. Kullberg läses i dikten *Nemesis*:

Det var ett luftigt lif på
Olympens tinnar

———

Med jernhand kopplad fast vid
En Messalina.

Hos V. Rydberg finna vi i dikten *Höstkväll* följande verspar:

Trött att jaga han gömt sin näbb i
Vingens af skurar tyngda dun.

———

Dör hans ve som en sakta ton i
höstens väldiga sorgedikt.

Hos G. Wennerberg finner man i *Beppo* verspar som följande:

Mjukast ler han dock mot
Rika resenärer —

———

(Eller vänder talet)
På ett osökt sätt till
Kända älsklingstemat.

Hos Topelius, *Imatra*, läses:

Rytande[1] af
segerglädje.

Likaså hos Tegnér, *Prometheus*:

Slumraren[1] i
skyn deruppe.

Med dessa exempel för ögonen kunna vi förstå, varför Tegnér o. a. vid efterbildningar av sådana norröna dikter, där upptakt var tillåten, likväl undvikit den. T. ex. i Tegnérs *Rings drapa*:

Gåfvan gick glad från
Gifmilda handen.

i st. f.:

. . . glad
från gifmilda . . .

Eller i Clas Livijus *Känslan:*

Menniskan månde i
Mullen slumra.

Lifvet log ur
Lysande ögon . . .

Eller i Topelius *Saga på kämpens hög*:

Klar går en klang af
klingor derinne.

Nu är han gäst i
Gudarnes gårdar.

[1] Tredje stavelsen betonad enligt Adolf Lindgrens lag (se hans Satser i svensk verslära sid. 15).

De ha insett, att sådan ordställning var i svensk poesi tillåten, och de ha nyttjat den i st. f. upptakt för att nå regelbundenhet i den svenska versens rytm.

Tegnér har till och med begagnat sig härav för att förlägga allitterationen på denna enklitiska stavelse, vilket visserligen är klandervärt.

Så i:

Ax flätar Frej **kring**
Konungens krona

och

Stod med sin sköld **för**
Fredliga fält.

Dessa fall visa ju tydligt, att här ingalunda endast ett oegentligt skrivsätt — oriktig radavdelning — föreligger, såsom d:r Å. synes mena.

I här anförda fall är en preposition och det av den styrda ordet genom versavdelningen skilda från varandra; i st. f. att proklitiskt sluta sig till det styrda ordet har då prepositionen enklitiskt slutit sig till det föregående, i uttalet närmast stående ordet. I själva verket finnes i prosa en viss motsvarighet härtill. I uttryck som: Tåget sprang han i kapp med — Hvem är han i vård hos — Det var dig han gaf boken åt — har likaledes prepositionen, som är skild, här genom ordföljden, från sitt styrda ord, enklitiskt slutit sig till ett föregående ord. En viss analogi från sådana fall kan ha medverkat till det nyss påpekade poetiska språkbruket.

Här nu ett prov på d:r Å:s översättning av *Lilja*, vartill vi välja första versen för att komma ur valet och kvalet med hänsyn till de många förträffligt översatta verserna:

Allmakts Gud, Du, som evigt r å der
öfver m*äng*der af mänskor och *äng*lar,
b*un*den ej af **ställen** och **st***un*der,
stark och tr*ygg* Du Ditt välde b*ygg*er.

Du, som på en gång utom, inom,
ofvan, n*ed*an och kring oss dig b*red*er,
lof ske Dig uti åldrar evigt,
E*n* med sanning, i tre förgr*en*ad.

Slutligen ett prov på översättningen av *Eiríksdrápa*:

Venders förödare näpser hvar niding,
hans nit mot v*ik*ingars illdåd ej s*vi*ker;
tjufvars händer tengeln afhögg,
träget mot br*ott*et straff han m*ått*at.
Aldrig förnam du, att Erik ville
*öfv*a våld vid domars pr*öf*ning.
Segervinnaren frälsning funnit,
följande *if*rig Guds lag i l*if*vet.

Här har översättaren, i motsats mot i Lilja, stundom använt upptakt, oaktat det originala versmåttet ej medgiver sådan. Härom gäller vad som nyss sades, att med god vilja översättaren ej sällan kunnat undvika den metriskt störande upptakten. Så kunde ju i andra versraden ovan ha satts:

nitet mot vikingars illdåd ej sviker.

I en annan strof kunde i st. f.

den segervane; brottslingars bane

ha satts:

segervan han, brottslingars bane.

På ett annat ställe kunde i st. f.

med ära vill budlungen lifvet bära

ha satts:

ärofullt budlungen lifvet vill bära.

I en halvstrof, där ej mindre än tre av de fyra verserna börja med upptakt, kunde åtminstone en sådan ha undvikits.

I st. f.

. . . det välde,
med vapen en gång han tagit; den skapas

kunde ha satts:

. . . väldet,
vapentaget af honom; . . .

Då detta skall läggas i tryck, kan tilläggas, att doktor Å. i senaste häftet av Nordisk Tidskrift meddelat översättningar av tvenne dikter av Sigvat Tordarson.

Jag slutar med ett varmt tack till d:r Å. för hans vackra, framgångsrika strävande att med nysvenskan införliva de här omnämnda klangrika norröna versarterna.

L. Fr. Läffler.

Språklig kommentar till skolupplagor.

Några anmärkningar till:

K. Gyllenborg Svenska sprätthöken, *Linné* Västgötaresa, *Piper* Minnen, *Creutz* Atis och Kamilla, *Wallenberg* Min son på galejan, *Sparrman* Resa, *Bellman* Fredmans epistlar, *Kellgren* Valda smärre dikter, *Kexél* Kapten Puff, *Leopold* Valda smärre dikter, *Lenngren* Skaldeförsök i urval. I serien För skola och hem. Svensk bokskatt utgifven af J. A. Lundell och Ad. Noreen.

Vid genomläsandet av en del litteratur från 1700-talet och början av förra århundradet, utgiven i serien För skola och hem, har det varit mig påfallande, hur otillräckliga de språkliga anmärkningarna där i allmänhet varit. Man får ju ta hänsyn till det begränsade utrymmet och erkänna, att en och annan, t. e. Risberg i allmänhet har lämpligt urval av språkliga anmärkningar.

Blott någon gång äro de givna anmärkningarna helt oriktiga. Ibland lämnas förklaringen på ett ord ej första gången det förekommer, utan först flera sidor senare. Så t. e. i G. A. Pipers Minnen, där 'massakrerat' står förklarat först på sid. 9, ehuru det förekommit flere gånger förut, eller 'radera' översättes s. 14 men icke 'bortraderas', s. 12, eller 'snuftoback' förklaras s. 37 men icke snuftobakshorn s. 26. På samma sätt förklaras (seglet)'apan' i Min son på galejan först s. 15, ehuru det förekommer två sidor tidigare, och i Sparrmans Resa 'in summa' s. 59 i stället för s. 9, eller 'skötten'

s. 48 i stället för s. 43 o. s. v. För stavningen har — av lättlästhetsskäl, 'pedagogiska' skäl, vilka här som vid utgivandet av Folkskolans läsebok fått väga tyngre än den omvårdnad man är skyldig ett konstverk, även om det endast är ett språkligt — ingen hänsyn visats, Gyllenborgs Svenska sprätthöken är t. e. utgiven med den senast i skolornas lägre klasser påbjudna stavningen. Däremot har man omsorgsfullt sökt behålla sådant, som kan misstänkas ange verkligt uttalade ordformer. Så uppstår emellertid ett, vad ordformernas utseende angår, kompromissat språk, och därtill kommer, att det med den största försiktighet icke är möjligt att alltid bibehålla ordformerna, om man gör stavningen nutida. Så då 'trägård' hos fru Lenngren ändras till 'trädgård', 'den sorgsna' till 'den sorgsne' eller 'bråskan' till 'brådskan'.

Bland smärre onöjaktigheter kan ju anmärkas, att i Pipers Minnen utgivaren s. 8 tillagt ett 'vår' framför 'boskapsvakt' i 'tillika med vårt arriärgarde och boskapsvakt'. På denna tid voro inkongruenser av denna art ännu vanligare än nu, och det är alltså icke tidstroget att införa en sådan ändring. I Creutz Atis och Kamilla säges, att 'torndön' är vardaglig form för 'tordön'. Det är naturligtvis icke riktigt. Hade formen haft vardaglig klang, skulle den språkligt finkänslige Creutz icke använt det i en dikt så omsorgsfullt filad, så mjukt formad som denna. Snarare har väl tankeförbindelse med 'torn' eller formens större tyngd och mäktighet gjort ordet för Creutz i denna form mer behagligt och mer målande. Eller ock var formen vanligare än som av lexika framgår. G. F. Gyllenborg brukar den t. e. i sitt Vinter-Qväde. Likaså är det oriktigt att kalla 'gnistror' vardaglig form för 'gnistor'. Det är en form som träffas även t. e. hos G. F. Gyllenborg, hos Bellman, hos Jacob Wallenberg, i Lidners Spastaras död. Oriktigt översättes också "dess enda ögnakast kan hjärtats oro stilla" med "ett enda ögonkast af henne". Det betyder i stället: Hennes ögonkast är det enda, som kan stilla hans hjärtas oro. Vi ha här att göra med ett förr rätt

vanligt uttryckssätt, enligt vilket ord som 'ende', 'endast' o. d. brukas på franskt sätt, så att vi nu måste begagna oss av omskrivning för att få fram rätta meningen. På lika eller liknande sätt skriver t. e. Karl Gyllenborg, Svenska sprätthöken (Sk. o. hem s. 65) 'hvilkens samtycke endast felades att' (= var det enda, som felades för att), eller Creutz själv (Sk. o. hem s. 20) 'Kamilla ensam är som känner allt igen'; hos Linné finner man (Sk. o. hem s. 41) 'att alltså förenämnde sena är säkert densamma, som endast gör, att svinet kan rota' (= ensamt); Leopold (Sk. o. hem 32) skriver 'Ja, ensam döden är mitt hopp' (som kan bli nutida genom omkastning: döden ensam l. döden är nu mitt enda hopp); Wallenberg har: 'några hundrade sötungar, hvilka endast utgjorde hans betjäning' (Sk. o. hem 63) och Sparrman slutligen (Sk. o. hem 16): 'kallt vatten, hvarmed jag endast undfägnades'.

I utdraget ur Linnés Västgötaresa kunde man önskat oftare angivet, när språket är dialektiskt eller ovanligare, och detsamma gäller nog även exempelvis Bellmanshäftet, Sparrmans Resa och utdraget ur Wallenbergs Min son på galejan. Det 'trol.', som utgivaren satt framför sin förklaring på 'valdmänner' = urangutanger kan för visso strykas. I Sparrmans resa översättes 'instruktioner i dieton' (s. 17) knappast riktigt med 'föreskrifter om matordning'; ordet hade då en vidare betydelse 'liv, levnadsordning', som överensstämde bättre med det grekiska ursprungsordet. (Jfr O. Östergren, Stil. studier i Törneros språk s. 34 och numer även Nord. Familjebok, nya uppl.) Fullt noggrant är det ej heller att, som s. 21 sker, återge "Frun måste allena till sängs, emedan mannen engagerade sig med Josephi historia för att öfvertyga mig om sin nit i studier" med 'sysselsätta sig'. Det betyder naturligtvis 'tog itu med, satte sig att läsa, fördjupade sig i' eller något dylikt. Sid. 25 i samma häfte borde väl ha anmärkts att i "kapabel af upplysning" vi ha 1700-talsbetydelsen av ordet 'upplysning', vilken något skiljer sig från vår nutida, varför utgivarens översättning "i stånd att tillgodo-

göra sig upplysning“ icke blir fullt riktig. Bättre vore väl 'mottaglig för vår nutida bildning' eller något dylikt.

I Lenngrenshäftet kunde ju anmärkts, att Fru Lenngrens ordbruk ofta ej är så utpräglat gustavianskt som t. e. Creutz, Kellgrens, G. F. Gyllenborgs och särskilt Leopolds. Hennes sätt att bruka orden är ej fullt så olikt vårt, tonen och de finare betydelseskiftningarna överensstämma mer med vår tids orduppfattning än hos gustavianerna för övrigt. I detta häfte är man särskilt illa försedd med språkliga förklaringar. Låt oss se på den första dikten Den glada festen! Man hade t. e. här önskat få veta, att ordet 'krams' icke var något för tillfället bildat ord, det upptas av Weste i betydelsen 'krimskrams'. Menar månne för övrigt utgivaren med sin förklaring, att det endast här skulle förekomma enkelt? När man ser fru Lenngren skriva 'fyrti gånger', så vill man naturligtvis veta, om hon möjligen även uttalat så. Weste anger emellertid för 'fyratio', att det vanl. uttalas 'förtio' och “fam.“ förti, och Moberg (1825) säger i sin språklära på liknande sätt, att 'fyratio' vanl. uttalas 'förrti'. S. 6 hade uttrycket 'trogen önskan' behövt förklaring. Där står: “Gubben tidigt ren på morgonstunden / trogen önskan af sin gumma fått“. Vad som ligger i uttrycket finner man av Weste, som översätter 'Med trogen önskan' med 'en souhaitant de tout mon coeur'; alltså 'en (hjärte)varm, uppriktig (så ännu Dalins ordb.!) lyckönskan' e. d. 'Fromma laget' i samma dikt innebär icke fullt detsamma som nu, vi använda ej så gärna ordet 'from', och det ägde väl förr mer av det nutida 'präktig, god'; 'gudfruktig' skulle kanske gå något bättre eller ock får man återge stället med 'Fromt står man nu församlade (vid bordet) till bordsbön'. Ej heller 'nickade så fromt åt hvem som kom' skulle väl i nutida språk kunna bibehållas; det innebär väl 'vänligt l. kärleksfullt'. Om 'fej' kunde anmärkts, att det ej är något vanligt ord. Är 'nattyg' n-kön eller t-kön? Weste anger t-kön, 'nätt och struken' måste alltså hänföra sig till 'gamla prästmor' själv. 'Kyrkherrgåln' o. d. äro former, som på den tiden ännu hade

burskap i poesin. 'Små fêter' brukat i en sådan dikt och i detta lantliga sammanhang erinrar om franskans betydelse även i vardagslivet på denna tiden. 'Röja' verkade då icke fullt så påfallande litterärt som nu i 'Skumt han redan röjt dem långt ifrån'. 'Doter' anges i förklaringarna som ålderdomlig form. Rättare vore nog: ej sällan förekommande lokal avvikelse från den vanligare litterära formen 'dotter'. Har man på fru Lenngrens tid kunnat betona 'jordgúbbar' såsom versen fordrar? Weste, som anger accentuering har verkligen endast betoningen 'jórdgubbar'. Men i varje fall kunde ju anmärkts, att ännu in på 1800-talet låg tonen i ett stort antal ord på sista sammansättningsleden i stället för som nu i de flesta fall på första. Att det på fru Lenngrens tid var brukligt att låta adjektivet ändas på *-a* även i former som 'den gamla' (om gubben prästfar) och 'Lilla Göran', är ju ock en upplysning, som åtminstone läraren bör sättas i tillfälle att meddela sina lärjungar. 'Fryntlig' skulle vi väl knappast nu för tiden finna riktigt lämpligt, så som det brukas här i dikten: "Gumman, fryntlig, lägger för och ler". Vi få icke tänka oss den nutida litet gästgivaraktiga tonen över ordet. I stället hade det mer kvar av betydelsen 'freundlich', vänlig. "Glad är dagen, tillfället betydligt" förklaras ej heller. Sv. Akad. ordbok upptar för 'betydlig' en numer försvunnen betydelse 'betydelsefull, viktig, av vikt', vilken naturligtvis är den som här föreligger.

Jag vill nu ej påstå, att allt detta och annat dylikt skulle stått som anmärkningar i de till utrymmet strängt begränsade upplagor, som utges i serien För skola och hem, men jag vill fästa uppmärksamheten på, huru behövligt det är, att vi få goda skolupplagor av våra klassiska verk med rikliga förklaringar, sakliga, språkliga, stilistiska, om det skall bli verkligt värde med den utsträckta litteraturläsningen i våra läroverk. Även från de principer, som synas varit utgivarnas i ifrågavarande serie, är det dock påfallande, att t. e. ordet 'aga' icke förklarats i fru Lenngrens dikt Gumman:

“Glad är gumman, glad med värdighet, deras (= de lekande barnens) fägnad, aldrig deras aga“. Ordet har säkerligen här betydelsen 'förskräckelse, fruktan, vördnad blandad med fasa', en betydelse, som nog även återfinnes i ett exempel i SAOB från fru Lenngren, som ordboken emellertid uppför under betydelsen 'god ordning, skick', ehuru dock med påpekan att denna betydelse ej alltid är skarpt skild från betydelsen 'fruktan i förening med vördnadsfull lydnad'. Även på fru Lenngrens tid har nog denna betydelse verkat ålderdomlig eller dialektisk. I bildat tal hos t. e. hälsingar hör man ännu i dag denna användning. Ett ord, som ävenledes bort förklaras, är ordet 'trevlighet' i “Se ordning, mildhet, trefllighet / med blomster hennes fotspår hölja“ (Några ord till min kära dotter, s. 30). Ordet betydde vid denna tid ej detsamma som nu, vilket man nogsamt ser, om man slår upp i Weste. Adj. 'treflig' översätts i första hand med “industrieux, activ, laborieux“, i andra hand med “Qui vient bien, qui se nourrit bien, bien portant“, först i tredje hand (och blott “om rum, orter“) med “Agréable, où l'on se plaît, où l'on se trouve à son aise“. 'Trevlighet' översätts endast med “Industrie, génie industrieux“. Vi finge här alltså sätta 'arbetsamhet', 'flit' eller möjligen 'huslighet'.

Bellmans uttryck i episteln 42 'stjärnan tindrar i sin fläkt' och dylika behöva naturligtvis förklaring. Ur en föregående epistel minnas vi kanske “Lärkan i skyn / fläktar så sval, / tuppen i byn / flaxar och gal“. Något längre ned i episteln 42 kommer: “Men den hvita gångarn där, / som de gröna seldon bär, / märk, hur snällt han går i dansen, / fläktar svansen, / stolt och tvär“. Så slå vi upp Weste. På 'fläkt' finna vi blott översättningen 'souffle', men 'fläkta' återges först med “Faire du vent, éventer, souffler“, men sedan också med “Voltiger, flotter el. jouer au gré du vent, s'agiter, badiner, déjouer“. Vi ha alltså även en betydelse 'fladdra, vaja (för vinden), röra sig av och an', som tydligen kan gå ända till skiftningarna: 'vifta l. slå', 'sväva' och 'tindra' eller

'lysa med dallrande l. svävande sken'. Att åtminstone vissa av dessa skiftningar varit fullt utbildade, visar J. P. G. Möllers exempel (i ordboken av 1790): 'Fogeln flägtar med vingarna' och 'Flägta i luften; in der Luft hin und her flattern'.

Även i Kellgrens dikter saknar man alltför ofta språkliga anmärkningar, där man från utgivarprinciperna skulle vänta sig dem. Ett par exempel! Sid. 6 står "Ursinnige! Hur länge lida / det grymma krigets tyranni?" Ordet har samma ton och betydelse som nu Vanvettige! Sid. 9: "Men du, en man till ljus och hjärta" hade man behövt en hänvisning till tankesammanhanget med tidens dyrkan av 'upp*lysning*' eller till dubbelbetydelsen av ordet i *Ljusets* fiender (som antydes i utgivarns inledning till dikten), eller till exemplet s. 12: "Du först mitt hjärta skänkte / den eld, som Promethé med våld från himlen sänkte, / och strax min tanka *ljus*, min sällhet mognad vann". I dikten Till Backus och Kärleken börjar andra versen "Om jag ej eder vård, er nåd, er ömhet njutit, / en ödslig natt mitt lif i evig dvala slutit". Vad betyder 'ödslig'? Det kan här återges med 'en hemsk (och ensam) natt', en betydelse som ännu återfinnes dialektalt. Här har man kanske av sig själv något på känn, vad den rätta betydelsen skall vara, men värre är det, att 'slutit' ej står angivet som dåtida växelform till 'slutat'. Obegripliga bli också s. 13 raderna: "Homerus, seklers röst kan ej ditt lof fullkomna. / Hvem bringar ej din sång att undra — och att somna?" Här är det oundvikligt att upplysa läsaren om att 'undra' ej har vår nutida betydelse, utan sin dåtida andra betydelse 'beundra'. Likaså följande sida: "Min undran gifs med mera rätt / åt älskarn i din Höga visa"; vidare sid. 40 där 'förundran' står = 'beundran' samt det bekanta "Om druckna pojkars undran / och dårars lof du söker". Även 'vällust' behöver naturligtvis anges som avvikande från vårt nutida ord. Gustavianskt vill det säga: dygdig l. oskyldig vällust, (ädel) njutning, sällhet, lycksalighet, ädelt nöje. På samma sätt kan 'nöje' i gustaviansk stil ibland ha en högre

färgning. Ofta står 'ro' hos Kellgren i samma betydelse som ännu i 'för ro skull', ehuru även det med något högre ton = 'glädje', men ingenstädes finner jag detta påpekat i anmärkningarna.

En lärare, som med sina lärjungar skall genomgå en eller annan dikt ur detta häfte, har onekligen icke mycken ledning därför i en upplaga, som så ofta lämnar honom i sticket, och hurudan blir väl läsningen i hemmen! Hur mycket blir ej halvförstått eller missförstått! Exemplen på ord som i detta häfte behövt, men ej fått förklaring, kunde ännu mångfaldigas. Blott än ett par viktigare fall! 'Usel', 'usling' i t. e. 'som icke rörs vid uslas nöd' förklaras icke. Nog minnas vi alla från Lidners "Hvar helst en usling fins, är han min vän, min bror", att dessa ord verkligen tarva förklaring. Man nöjer sig vanligen med att ej alls tänka på betydelsen; pressas man, försöker man med ett 'trashank' eller dylikt, men orden hade på den tiden utom sin nuvarande betydelse även betydelsen 'olycklig, en olycklig'. Eller s. 21 i Mina löjen, där det talas om Levi barn: "och allt det andeliga gräl, / som plär en pöbels lättro gäcka: / allt må ju med fördubbladt skäl / till löje mer än vrede väcka". 'Gräl' har här icke nutidsbetydelsen, och det är så mycket farligare att icke påpeka detta, som man möjligen med nöd kan pressa in den betydelsen på detta ställe. Men en omsorgsfullare läsning av sammanhanget visar snart, att uttrycket bör sammanhållas t. e. med skildringen av Momus, den personifierade tadelsjukan s. 40: "Utur hans falska blick ett bittert löje lyste, / hans läppar gift, hans hjärta galla hyste, / hans panna grälets skrynklor bar". Ja, vi ha tydligen samma betydelse som i Dalins dialog mellan Herr Sprätthök och Herr Gräl. Vi slå nu upp 'gräl' i våra ordböcker. Första översättningen är hos Weste Tracas, tracasserie o. d. Det kan ju ej angå oss. Men vid slutet av artikeln upptas ännu en betydelse. Eller rättare, Weste har ej riktigt vetat, om han bort uppföra detta som särskilt ord, och gått en medelväg, satt det i samma artikel, men dock mer för sig. Där står "Gräl,

Epines, difficultés; Pédanterie, érudition pédante, subtilités, vaines subtilités, recherches minutieuses, discussion minutieuse, vétillerie, pointillerie, disputes d'école". Vidare står som ett ord för sig Gräl = grälmakare, skolfux; på Gräla finner man exemplen: "G. i metaphysiken, s'abîmer dans la métaphysique, dans l'étude de etc. G. i böcker, pâlir sur les livres, fouiller dans etc. Han sitter beständigt och grälar, se Påla" (d. v. s. rota). Yttermera finner man "Grälig styl, stile embarassé. Grälig syssla, sak, un casse-tête". 'Gräl' betyder alltså skolfuxeri, pedanteri, lärt grubbel, rotande i böcker, småaktig och lärd petighet, lärt pladder, lappri, galenskaper, skoldamm, viktig lärdhet o. d.

I Kapten Puff hade det behövts anmärkningar om språkets grad av vardaglighet och om dialektformer och där liksom i en hel del av de övriga ett påpekande av de latinska ändelsernas större livskraft i dåtidens språk: 'kommissarius', 'fysikus' (för övrigt förr ibl. = naturvetenskapsman l. d., ibl. = läkare), 'i medio januarii' och annat dylikt, som delvis i början, delvis mot mitten av 1800-talet började mer på allvar trängas tillbaka för svenska former, samtidigt med latinherraväldets allmänna tillbakagång.

Som man sett, kunna anmärkningar av åtskilliga slag göras mot de i För skola och hem offentliggjorda texternas behandling. Åtskilligt vore för framtiden lätt nog hjälpt. Att lära elever i skolorna att läsa vår litteratur, sådan den verkligen föreligger från författarnes händer, vore t. e. säkerligen intet svårt arbete. Värre bleve det väl med förbättrandet av anmärkningarna. Detta krävde onekligen, om det skulle bli ett grundligt förbättrande, rätt mycket större utrymme än som nu bestås. Men åtminstone kunna de viktigaste språkliga meddelandena få plats, även så som häftena nu vanligen te sig.

Ett annat botemedel, som för övrigt alltid måste om och om igen påpekas, är det, att man läser texterna med begagnande av de hjälpmedel, som även under nuvarande för-

hållanden verkligen föreligga. Det går icke längre an, att jag vill icke säga endast allmänheten, nej historici, litteraturhistorici, ja till och med stundom språkmän läsa vår äldre litteratur med en mer eller mindre utpräglad tro, att de 'kunna språket'. De måste lära sig det, alldeles som man lär sig ett främmande språk, d. v. s. genom omsorgsfull läsning och genom användande av ordböcker. Särskilt viktigt är naturligtvis detta för modersmålslärare, som skola kunna i skolan förmedla förståendet av vår äldre litteratur och väcka kärlek för densamma. Än en gång, man måste underkasta sig mödan att begagna de hjälpmedel som självmant erbjuda sig.

Vilka äro då dessa hjälpmedel? Vi sakna ju ännu ordböcker över den äldre nysvenskan. Svenska Akademins stora Ordbok börjar ju visserligen nu fortskrida så långt, att man litet emellan kan vända sig till densamma[1] — bokstäverna A och C äro ju fullbordade, B föreligger till ordet Bevan (= van, övad) och D till Dekorativ —; men hur skall man gå till väga för övriga bokstäver? Kunde F. A. Dahlgrens handskrivna glossar över föråldrade svenska ord och talesätt, som nu befinner sig i Svenska Akademins ordbokssamlingar, utgivas för sig, vore den värsta bristen säkerligen fylld. Men rådlös behöver man ej stå, ens som sakerna nu förhålla sig. Vi äga ju en mängd äldre ordböcker, av vilka åtskilliga äro lätt åtkomliga i bibliotek och enskilda boksamlingar. Jag erinrar blott om Spegels Glossar av 1712, Serenius svensk-engelsk-latinska av 1741, Linds svensk-tyska ordbok av 1749, Levin Möllers svensk-franska av 1745, Ihres glossar av 1769, Sahlstedts svenska ordbok av 1773, J. P. G. Möllers svensk-tyska av 1790, 2 uppl. 1808 (i vilken Leopold medarbetat) och slutligen det, som kanske gör de bästa tjänsterna: Westes svensk-franska av 1807. Alltid kan man äga tillgång till någon av dessa eller övriga ordböcker, som finnas angivna hos Noreen, Vårt Språk I. 183—190, 209—213, 219—220, 233—240.

[1] Även i detta hänseende ha gjorts och göras allt fortfarande litet emellan underlåtenhetssynder även av språkforskare.

I Språk o. Stil finnas åtskilliga uppsatser, som underlätta förståendet av vår äldre litteratur, och i min avhandling Stilistiska studier i Törneros språk har jag behandlat rätt utförligt en mängd skillnader mellan språket i början av 1800-talet och vårt nutida språk. Jfr ock ordlistan till Noreen-Meyer Valda stycken!

Använder man ordböckerna vid läsningen och skänker läsningen större uppmärksamhet, skall man snart finna, att man exempelvis kommer att förstå gustavianernas språk på ett helt annat sätt än genom vanlig fördärvlig snabbläsning. Och uppfattningen av stilen kan naturligtvis endast bli helt ohistorisk och beroende av nutida smaktillfälligheter, så länge man ej vet eller tänker på, att orden alltför ofta i senare tid fått annan klang och ton, att en viss betydelse som nu är ovanlig, högtidlig, vardaglig eller simpel då varit vanlig och haft normalprosans klang o. s. v.

Använder man nu ordböcker, kan man aldrig göra sådana misstag som att utan vidare likställa 'usling' i Lidners "Hvarhelst en usling finns" med vårt nutida ord, eller läsa versen med på sin höjd en dunkel känsla av, att det nog ändå måste vara något fel här; Lidner har kanske ej riktigt lyckligt uttryckt vad han vill säga. Eller man kan genom ordböcker eller omsorgsfullare läsning finna, att 'besynnerlig' ofta betyder 'synnerlig'; att 'anse' brukas = 'se på'; att 'så vida' kan vara lika med 'så till vida, i den mån'; att t. e. "Vid ankomsten till Riga fann jag för mig 15 officerare" betyder "fann jag före mig"; att 'slå ut' l. 'utslå' även kan betyda 'avslå'; att 'förtjusa' ofta var lika med 'förtrolla, kollra bort' och även 'genom förtrollning döva'; att 'snällhet' ännu i början på 1800-talet synes mer ha betydelsen av 'huslighet', 'raskhet i sina sysslor' än sin nutida betydelse; att 'prins' på gustaviansk tid efter franskan kunde betyda 'furste'; att 'beställning' förr var vanligare än nu i betydelsen 'ämbete'; att 'töva' förr icke nödvändigtvis hade skönlitterär klang; att 'artig' kunde brukas även om djur (i betydelsen 'ädel, god') som då Linné på tal om fåravel säger att "af den oartigaste

mor genom en ädel fader kan blifva den noblaste familie“; att 'ömhet' i gustaviansk dikt har samma betydelse som ännu 'öm' i uttrycket 'kärlekens ömma låga' eller i 'ömhetsbetygelser' d. v. s. 'tendresse, sensibilité du coeur, attendrissement, langueur, passion, affection'; att Leopolds uttryck 'i en malmgårds hyrda sköt' eller 'I skötet af ett kabinett' icke på den tiden kunde stöta så mycket som nu; då var nämligen 'sköte, sköt' mycket vanligare än nu i dikt, och därmed följde även en friare bildlig användning av ordet. Creutz skriver t. e. “Camilla syns ej än ur drömmens sköte vakna“, G. F. Gyllenborg “i ärans sköte dväljas“, Kellgren talar om döda källan, vilkens bölja aldrig “i ett lyckligt sköt“ fått dölja najaders nakna prakt. Exemplen kunde ännu hundrafaldigas.

Blott ett vill jag emellertid ännu framföra, innan jag slutar, emedan det är särskilt belysande. I Eglé och Annett skildrar Leopold, huru Eglé rätt snart efter giftermålet börjar bli utttråkad, hon 'tog alla mått att jaga tiden bort' (Weste anger att 'mått' även kan betyda 'mått och steg'!), visiten blev tråkig, supén ej livlig, “spektaklet (det vanliga dåtida uttryckssättet, där vi skulle säga 'teatern', ehuru betydelsen noga taget är 'skådespelet, teaterstycket') gaf blott sömn och tog den bort för natten“, och så fortsätter han:

“Nu söktes de behag, en verksam lefnad ger: / man drätslade sitt guld, man satt' [1] ett flor i hatten, / man läste i en bok, man slog på sitt klavér; / men timmen flöt ej fram, den stod som stannadt vatten, / och ledsnans ögonblick beständigt blefvo fler“. Man kan först märka, att 'ledsnans' icke trycks med apostrof; dessa former voro ännu i poesi så vanliga, att man ej ännu tänkte på att alltid betrakta dem som förkortningar av längre former som 'ledsnaden'. Ordet hette förr även 'ledsna', t. e. i första uppl. av Argus, och denna form finna vi i prosa ännu i Sparrmans Resa mot slutet av 1700-talet.

Men viktigare är en annan sak. I anmärkningarna till

[1] Apostrofen återfinns icke i den upplaga, efter vilken dikten är avtryckt. I uppl. av 1800—02 står 'dräslade'.

dikten översättes 'drätsla sitt guld' med "ordna, sköta sina pengar (jfr rikets drätsel = statens penningförhållanden)". Hade man nu slagit upp i Weste, hade man funnit, att han upptar orden 'drätsla' och 'drätsling', men skiljer dem från 'drätsel, drätselverk' och översätter dem med 'effiler, effilage'. Effiler återigen översättes t. e. av Levin Möller med 'draga ut trådarna utur något, som är wirckadt'. Det är tydligt, att det är fråga om guldbroderi, som, när det var färdigt, skulle befrias från de linnetrådar man använt till hjälp vid broderingen. Detta passar ju också bättre i sammanhanget. Det skall ju vara ett lättare, mer onyttigt arbete, för att ge den behöriga bakgrunden åt det satiriska 'en verksam lefnad'.

Uppsala, sept. 1908.

Olof Östergren.

Två svenska smådikter av Sylvester Phrygius.

Den bekante predikanten och latinpoeten Sylvester Phrygius Calmariensis (f. 1572, död 1628 såsom superintendent i Göteborg), om vars predikningar och latinska poem må hänvisas till Schück, Svensk Literaturhistoria 1: 320 o. 636 f., har även understundom försökt sig som rimmare på modersmålet. Så t. ex. har han skrivit ett par "måltidsrim", som bifogats hans kulturhistoriskt intressanta "Gudeligh Echtenskaps Predikning (1615), två dikter om Gustaf Vasa, vilka utgöra ett appendix till hans edition av P. Swarts Ährapredikning (1620) samt några versifierade rader, som han lagt i Gunilla Bjelkes mun, se Agon regius G g 3 b (1620). Dessa poem, om man så får kalla dem, röja icke någon större poetisk begåvning och äro i formellt avseende så klumpiga, att Wieselgren (Biogr. ex. 11: 219) ej utan skäl jämfört deras författare med en "snäll dansmästare i dalkarlsskor".

Samma tunga form är utmärkande för ett par av Phrygius på svenska skrivna smådikter eller epigram, som hittills torde varit tämligen obemärkta[1]. De döljas av sin omgivning, eftersom de ingå i ett av hans latinska arbeten och såväl föregås som efterföljas av latinska dikter. Arbetet i fråga är titulerat[2] "M. Sylvestri Phrygii Calmariensis Sveci Poetæ Coronati Distichorum ad pietatem et bonos mores Paræneticorum Centuria prima, ad et Gentis et mentis indole nobi-

[1] Framlidne Bibliotekarien A. Palm har haft vänligheten att fästa min uppmärksamhet på dem.

[2] Titeln återges i något normaliserad form.

lissimum adolescentem, Dn. Petrum Nicolai à Säbij, S. S. Musas Germanorum Athenis, hoc est Vitebergæ colentem". Skriften är tryckt i Rostock (hos Stephan Myliander) 1602 och omfattar två kvartark. Ett avslutande skaldebrev till den klandersjuke Momus — *nasuto, umbratico, maledico et ab omni honestate relicto* — är dagtecknat i Lybeck den fjärde maj 1602.

Petrus Nicolai à Säbij, ynglingen som var lika mycket utmärkt genom själens som genom ättens adel, har helt säkert varit Pehr Nilsson Natt och Dag till Säby, Bro och Wisbohammar, f. 1584 † 1634 — alltså år 1602 aderton år gammal[1]. Den tolv år äldre Phrygius har måhända varit hans guvernör och med anledning härav velat förmana honom till *pietas* och *boni mores,* låt vara att han redan var framstående ej blott genom *mentis indole* utan även *virtutis decore,* såsom det heter i överskriften till det dedikationspoem, varmed Phrygius tillägnat sina distika åt Petrus Nicolai, sin "vän och hedervärde herre".

Utom dedikations- och avslutningsdikterna samt de hundra distika, som titeln omtalar, innehåller häftet på själva titelbladet en bön om fred som skalden låter Regnum Sueticum rikta till den treenige guden[2] — fem distika, utmärkta genom högre poetisk flykt än de övriga — samt dessutom de nämnda svenska smådikterna eller epigrammen.

Dessa äro infogade å sidan B 3 a mellan distiket nr 100 och skaldebrevet till Momus. Såsom överskrift läses ἐπεισάγματα = tillägg[3], (ἐπισάγματα användes på motsvarande sätt i Phrygii edition av P. Swarts Ährapredikning s. 103).

Då dessa smådikter äro av ett visst språkligt intresse — dess estetiska värde är mycket obetydligt — må de återges här, åtföljda av några kommenterande anmärkningar[4].

[1] Se om honom Anreps Ättartaflor.

[2] Det var väl svenskarnas motgångar i striderna mot Polackerna 1601 och 1602 som framkallade denna dikt.

[3] Se Pape, Handwörterbuch der Griechischen Sprache 1: 747.

[4] För dessa anmärkningar har jag fått begagna mig av Svenska Akademiens samlingar.

Text.

I.

Buske Pelle.

Thett är:

Gårsgriisz, Morshans, deggeföll, smörgåsenisse, ammeföll, hagekalf, hemföding, höstkykling, askefiis &c.

När Buskepelle will sig så hemma stella,
Som en gild Påhane;
Och hafwar[!] then wane
På en fremande bane;
Skal hans wijszheet, konst och ord eij mera gelda,
Än som itt Vglarop
Vthi en kråkahop.

II.

Then är eij bättre än som itt nööt
Ther aldrig kom af moderens skööt.

Kommentar.

I båda epigrammen gisslar Phrygius sådana unga män, som ej genom studieresor skaffat sig bildning och vett.

Såsom belysande må anföras följande parallellställe från en av hans predikningar: "*[Högättade och rika personer]* bör icke . . wara förflaate widh sijna Söner i vpwäxten, tilstädiandes them inventera, hwadh finnes kan i Frustugun, eller Spassera heema på Stallzdyngian[1] etc. Ther the intet annat

[1] Med "Spassera heema på Stallzdyngian" må jämföras den i äldre svenska förekommande frasen "ligga hemma på soporna" med snarlik betydelse. Ex. "När nu Götherne sigh . . församlat hadhe, dwaldes the inthet hemma på soporne eller inne om huswäggiarna." Skytte, Oration B 6 a (1604).

"Jag som är een stooran Glooper,
Ligger altijdh heeman på Sooper."

lära, än Drijnckerij ock ståltheet, otucht och Skörheet: Vthan förskicke them til the orter och Personer, thär the aff Barnsbeenen kunde lära bliffwa så walartade[!] och skickelige, fromme och rättfärdige, att när Faderen döör, så är thet lijka som han wore intet dödh." Likpredikan över Niels Anderson Liliehöök 18 (1619).

Av stort språkligt intresse är den synonymradda, som föregår det första epigrammet. Författaren har förklarat överskriften *Buske-Pelle* med nio liktydiga ord, som liksom *Buske-Pelle* använts för att beteckna vad vi nu kalla en morsgris, en "mammas gosse".

Dessa ord ge anledning till följande anmärkningar:

1) *Buske-Pelle* — som måhända innebär en skämtsam anspelning på Petrus Nicolais förnamn: om denne icke rest till Wittenberg, kunde han blivit en *Buske-Pelle* — betecknar morsgrisen såsom så tafatt och blyg. att han ej vågar gå fram, om hans hem skulle gästas av främmande utan håller sig gömd bland buskarna.

Namnbildningen förekommer — med avvikande betydelse — även i Daniel Hunds krönika om Erik XIV:

"The [d. v. s. de danska trupperna, som ryckt in i
Småland] lupo vth på bygden mest,
The wore wan widh thet fete flesk,
Som Juterne gerne pläga äta;
Men Buske Pelle gaff them sådant måål,
The finge hwarken flesk eller kåål,
En hwass skechte finge the mäta . .
The foro så illa widh Warnemoo,
The swore om Gudz fem undh och sin troo,

Brasck, Filius Prodigus A 4 b (1645).
"Detta kan inte ta lag, at liggia på Soperne längre."
Lindschöld, Den Stoora Genius B 4 b (1669).

Jfr även fsv. *hema i asku sitia*, se Äldre Västgötalagen Arfþær bolkær 19, det nysv. "sitta hemma vid köksspiseln" (se Hellquist, Studier i 1600-talets svenska 65) m. fl. uttryck (se t. ex. Carlén, Rosen på Tistelön 14, 83 (1842)).

The wille eij lenger fram renne;
Ther bleff så mongen skutin ihiel,
Hest och man ingen foor wäl,
Ther bleffwe och monge ophengde."

Stroferna 299 f., s. 75 (c. 1605).

Utgivaren av Daniel Hunds krönika — F. A. Dahlgren — har satt i fråga (se s. 133), att med *Buske-Pelle* skulle åsyftas "Peder Brahe, som vid Warnemo [= Vernamo] var anförare för Svenskarne".

För min del tror jag, att *Buske-Pelle* varit en skämtsam appellativ bildning om den som kröp i buskarna: här måhända använt såsom en sammanfattande personbeteckning om de småländska bönderna, som på snapphanevis bakom bråtar gjorde fienden avbräck. Jfr:

"alle skoger wore försedd
Medh folk och brotter store."

Strof 302, s. 76.

Det är ju möjligt, att benämningen främst syftar på deras anförare Per Brahe och att den omständigheten, att han hette *Per* till förnamn, spelat in. Är detta fallet, måste man emellertid finna det underligt, att Per Brahes namn ej nämnts i det föregående. Att *Buske-Pelle* ej varit en av Hund för tillfället gjord bildning, synes framgå av parallellstället hos Phrygius, låt vara att denne nyttjar ifrågavarande namnbildning uti en avvikande mening.

Jfr med avseende på bildningen det skånska *Boska-Jens*, som enl. Rietz 47 skulle betyda "lätting, lurifax": "Jöns som ligger bak buskarne eller gömmer sig der." Se vidare Hjelmqvist, Förnamn och familjenamn 94 f. Jfr även de i detta arbete anförda bildningarna *Buska-Jösse*, *Buska-Karl*, *Buska-Märta*, vilka, liksom även *Buska-Jöns*, nyttjas personifierande om sommarvärmens framkallande av dåsighet och lättja.

Förnamn och Familjenamn s. 281 har jag med stöd av *Laske-Pelle* [= La Chapelle] uttalat den förmodan, att de appellativa bildningarna på *Pelle* ha ganska gamla anor i vårt

språk. Denna min förmodan har bekräftats av *Buske-Pelle*, som är vida äldre än de av mig förut anförda sammansättningarna med *Pelle* som efterled.

Buske-Pelle, använt om den som dold bakom bråtar anfaller sin fiende, påminner om *busk(e)krypare*, nyttjat på liknande sätt. Jag anför två moderna exempel, av vilka det förra visar såväl en mera ursprunglig som en bildlig användning av ordet. "Vi ha just nyss infångat några norska snapphanar, som här legat gömda i buskarna för att skjuta ers majestät .. Det finns också andra mer högtbetrodda buskekrypare. Jag har nyss .. fått ett nytt angifvelsebref om hemliga konspirationer mot krona och lif." Heidenstam, Karolinerna 2: 283 (1898). "Vana vid buskkryparkriget." Janson, Abrahams offer 23 (1901).

Aven, isynnerhet i äldre nysvenska, om rädd soldat, som håller sig undan faran: pultron; jfr *Buske-Pelle* hos Phrygius. Exempel: "När the *[de svenska mödrarna]* sända them *[sina söner]* til krijg, liggia the them i öronen, och förmana, at the eij skole sättia i förgätenhet sina förfäders tapperhet: vthan heller manligen fächta, och medh ähran döö; än the skulle wara buskekrypare, och komma heem med skammen." Isogæus, Carla Seger-Skiöld 498 (c. 1700). "*[Storskrytare äro ofta]* rädde stackare, ömskinte, och store buskekrypare." Därs. 629. "Vet du väl, at vårt Regimente har nu på några dagar mistat tretio sådane buskkrypare *[om desertörer]*?" Envallsson, General Schlenzheim 2 (1796). "Karl buskekrypare *[d. v. s. Carl IX]*, sade de *[Polackerna]*, vågade sig ej ut på slätten." Fryxell, Berättelser 4: 295 (1830). Dalin (1850). Jfr tyskans *Buschklepper*, *Strauchdieb*.

Jfr även fraserna: *Krypa bakom busken, krypa i busken, stå bakom busken* o. s. v. Exempel: "Effter som heela Rijkz- och Regementzens wälferd hänger ther uppå, at han *[konungen eller högste befälhavaren]* är sielff tilstädes, och förer Baneret i Marckenne fram, måste han intet *post principia stare*, det är, stå back om Buskan." Rudbeckius, Wälsignat Konunga Rege-

mente 206 (1615). "*[Huru mången]* seer gierna effter buskan: när han skulle see fiendan oförskräckt i ögnsynen." Isogæus, Carla Seger-Skiöld 552 (c. 1700). "The krypa baak om buskan, när soldaten måste kläda skottet." Därs. 929.

"Jag såg dock mången an' till högre grader stiga
som när det gälde hugg, bak busken låg och bliga."

Livin, Kyrkostötoschopia 76 (1781).

"Du kruka, du pultron, hvart har du lupit?
I hvilken buske, säg mig, har du krupit?"

Hagberg, Shakspere 1: 62 (1847) o. s. v.

Adjektivet *buskablyg* erbjuder en god parallell till *Buske-Pelle* hos Phrygius, förutsatt att nu gängse uppfattning, enligt vilken — se Dalin (1850) — det egentligen skulle beteckna "en som av blyghet gömmer sig undan i buskarna", är den riktiga.

Det förekommer, så vitt jag känner, tidigast hos Törneros. "Gölar och småsjöar uppblickade buskablygt och surmulet ur de djupa dälderna." Bref och dagboksanteckningar 431 (1831).

Fyra år yngre är följande exempel, som jag anför såsom rätt belysande. "'Så snöpligt slutades hela vårt äfventyr . . sade berättaren, — 'och jag ger mig hin i våld på, att det hänger så tillhopa med den synen som stallmästaren inbillade sig att se." — "Nå, nå kamrat!" — ljöd en annan stämma — "gör icke narr af den mannen, ty han är min själ icke buskblyg." Sparre, Adolf Findling 1: 211 (1835). Här alltså tillsammans med negation, såsom numera torde vara regel: "inte buskablyg" = ogenerad, orädd, "som ej sätter sina påsar vid dörrn". Liksom i exemplet från Sparre nyttjas formen *buskblyg* även t. ex. hos Fryxell, Berättelser 13: 125 (1846). *Buskablyg* påträffas t. ex. hos Sturzen-Becker, Samlade arbeten 1: 3 (1861), Laurén, Minnen 93 (1877; "icke buskablyg att sjunga ut sanningen"), Topelius, Vinterqvällar I. 1: 333 (1880), Ericson, Fågelkåserier 1: 170 (1906) o. s. v.

För att *busk(a)blyg* ej ursprungligen syftat på den som gömde sig bland buskarna, tala följande förhållanden:

Weste (1807) upptager sammansättningen *buskrädd*, som älva år tidigare påträffas i följ. ex.: "Ej [= ack], ni .. nyfikna som fruntimmer, och buskrädda som harar!" Envallsson, General Schlenzheim 45 (1796).

Detta *buskrädd*, som väl snarast[1] betyder "rädd för en buske (buskar)", liksom *spökrädd* betyder "rädd för spöken", *strykrädd* "rädd för stryk", *ljusrädd* "rädd för ljus", står, förmodar jag, i sammanhang med ett ordspråk, som möter i något växlande form. Jag anför: "I wele .. icke .. wara alt för redde för huar buske, Förty j wette wäll huru thet gamble ordspråck är, at huicken ther redis för hwar buske, then kommer seent till skogz." Gustaf I:s registratur 14: 202 (1542). "Then må intet fahra til Skogs, som rädes för hwar Buska." Hiärne, Suurbrunnar widh Medewij 165 (1680). Jfr: "Han lopp såsom ett wildt, oskäligt Diur, och lijka såsom han hade warit rädd för hwar Buska." Girs, Erichz Then Fiortondes Historia 94 (c. 1630).

Främmande motsvarigheter och förebilder:

Efter Wanders ordspråkslexikon (se 1: 518; jfr 5: 1088) må från högtyskan citeras: "Wer alle Büsche scheut, kommt selten zu Holze" — "Wer sich vorm Busche fürchtet, kommt nie in den Wald."

Från nedertyskan kan anföras: "De vör'n Busk gro't, kummt nümmer to Holt." Bremen enl. Eckart, Niederdeutsche Sprichwörter 68.

Wander anför (se cit. ställena) från danskan: "Den som er lange for buske, kommer (komme) aldrig udi skov."

Jag förmodar, att *busk(a)blyg*[2] egentligen betecknat den

---

[1] Jfr "Soldater .. som intet äro rädda i Buskan." Rudbeck, Atland 1: 705 (1679). Sammanhanget tyckes ej tala för att förf. tänkt på soldater, som av rädsla gömma sig bland buskarna.

[2] Enl. Tamm, Sammansatta ord i nutida svenskan s. 123, skulle *buska* i *buskablyg* vara en gammal gen. sing. l. plur. Bör ej ordet

som är "skygg för en buske", alltså hyser en obefogad rädsla. Numera nyttjas "inte buskablyg" stundom om den som — långt ifrån att hysa någon obefogad rädsla — tvärtom är ganska fräck (alltså ironiskt). På grund av sin allitteration har det utträngt det äldre *buskrädd.*

2) *Gårsgriisz,* d. v. s. gårdsgris. Jfr:

"Gåhlgrisen mått *[vid hemkomstölet efter bröllopet]*
bij *[d. v. s. bli]* steckt, ja gammul tackån mä."

Et mycket lustigt Tidfördrijf C 3 a (c. 1690). — Jfr *gårdsvin* i äldre danska, se Kalkar, som med tvekan översätter: "et svin, der fedes i hus eller indhegning."

Gårdsgris = bortskämt barn, som ej varit ute i världen, bör jämföras med *stug(u)gris (stufvegris)* i samma betydelse:

"Hwad skulle jagh medh en Stufvegrijs,
Som altijd sitter på Bordet och fijs."

Alle Bedlegrannas Spegel 12 (1647).

"Han är näswijs som en stugugrijs." Mont-Louis' Franska grammatika 289 (1739). "Tanja behöfver inte gå ut. Det är bättre, att hon stannar i barnkammaren, — en sådan stuggris som hon är!" Hedberg, Kovalevsky: Systrarna Rajevski 9 (1889).

Andra sammansättningar med begynnande *stugu-* som böra jämföras, äro:

Stugupilt: Ex.: "Litet skulle det anstå en stugupilt som han att kasta sig in i några äfventyrligheter." Heidenstam, Karolinerna 2: 36 (1898).

Stugusittare. Cederschiöld, Noveller av Riehl 2: 40 (1878). H. Schück i Nordisk tidskrift 1894, s. 226.

---

snarare förklaras så, att förleden utgöres av den oförändrade, genom utjämning efter singularens oblika kasus uppkomna grundform *buska,* som ännu förekommer i svenska dialekter (t. ex. i Uppland, Dalarna och Norrland, se Hesselman i Uppland 2: 526; jfr dens., Sveamålen 16 f.) och som var vanlig i äldre nysv., se t. ex. Lexicon lincopense (1640; under *agasyllis*), Spegel (1712), Serenius (1741)?

Med *gårdsgris* må vidare jämföras, att i äldre tyska den nyblivne studenten kallas *Haushahn*. Jfr även *Hauskatze* som beteckning "eines zu Hause hockenden Menschen", *Haushammel* som beteckning "eines Menschen, der sein Leben nur mit Besorgung häuslicher Geschäfte hinbringt." Se Grimm.

Jfr *morsgris*, se under följande.

3) *Morshans*. Denna sammansättning med *-Hans* känner jag ej från annat håll. Jfr emellertid att — se Hjelmqvist, Förnamn och Familjenamn 108 f. — *Hans i källaren* förr betecknade barnet i moderlivet och att enl. Rudbeck, Atland 2: 585 (1689) *Hönnekin* (d. v. s. det lågtyska *Hannekin, Hennekin*) brukades om "en Moders barn . . och serdeles den som än är i sitt moders lijff". Jfr även *Junker Hans* = gunstig junker, munsjör, som uppvisats från år 1602 i Förnamn och Familjenamn 115, samt det nyländska *Pjåk-Hans* (se Därs. 117).

Jfr *Morsgris*. Exempel:

"Du Moors-Grijser *[Cupido]*.
Du äst nappast afwänd än från Tissarne;
Och wilst gå på frijerij?"
Stiernhielm, Cupido 8 intr. (1642).
"Een Moors-Grjs . .
Som baak om Ungnen tör wäl trotza tig *[havet]*
och fleera."

Spegel, Guds Werk och Hwila 88 (1685). Se även Österling, Terentii Comedier 2: 395 (1700), Wetterbergh, Simon Sellners rikedomar 229 (1853; som två ord), Topelius, Fältskärns berättelser 5: 285 (1867) o. s. v.

Jfr vidare t. ex. *mammas gosse* samt tyskans *Mutterkalb* (se nedan) och *Muttersöhnchen* = "ein von der Mutter verzogener Sohn", se Grimm. — Jfr även i Phrygii andra smådikt: "Ther aldrig kom af moderens sköööt."

4) *Deggeföll*, d. v. s. föl som däggar eller diar, variant till *ammeföll*, se nedan. Jfr att i skånskan *(kele) dägge* förekommer i motsvarande användning. I äldre danska betecknar

dæg(ge) 1) "en unge, som opfødes med mælk, d. v. s. ej får die" [liksom *Dæggebarn*], 2) "et forkælet menneske", se Kalkar, som anför sammansättningarna *Kæle-*, *Syndedægge*.

Jfr att bland bland de vedernamn, varmed äldre studenter i Tyskland under pennalismens dagar hälsade nyblivna studenter, var också *Säuglinge*. Man sjöng om dem:

"Prächtig kommen alle Penäl her gezogen,
Die da newlich sind auszgeflogen,
Vnd haben *lange zu Hause gesogen*
Von der Mutter."

Se Moscherosch, Gesichte Philanders von Sittewald (uppl. av 1650) 1: 426.

5) *Smörgåsenisse*. Anföres i mitt arbete Förnamn och Familjenamn 225 i betydelsen "pojke (barn) som äter (för) många smörgåsar" från Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk 165 (1897) samt från talspråket i Stockholm och Göteborg; i betydelsen kypare kände jag det från Stockholm. Något egentligt litteraturcitat kunde jag ej anföra vare sig på den ena eller den andra användningen. Att denna förnamnsbildning skulle räkna trehundraåriga anor, föll mig icke in.

Smörgås-Nisse hos Phrygius betecknar förmodligen den bortskämde morsgrisen, som jämt mumsar på de smörgåsar han tiggt sig till av sin mamma, som jämt "sitter vid mors brödkorg" (se Brasck, Filius Prodigus B 1 b (1645)).

Måhända ligger där i denna benämning också en antydan om att han brukar springa med skvaller, som belönas med en smörgås. Jfr:

"Mången har för lögn fådt smörgås, öhl och mat."
Runius, Dudaim 2: 86 (1712).

[*"Sara tänker på]* Hur mången sig i by en smörgås tiena lär
Med Isac Abrams son, som nylig födder är."

Kolmodin, Biblisk Qvinno-Spegel 1: 18 (1732).

"Det är sant, at hon *[ett skvalleraktigt fruntimmer]* förtienar wackra Smörgåsar." Dalin, Argus O 1 b (1734).

I vissa svenska provinser — från Småland känner jag

det — brukas uttrycket *skvallersmörgås*. "Fick du smörgås?" frågar man även hånande den som skvallrat.

På *Smörgås-Nisse* i betydelsen kypare, som serverar smörgåsar, kan jag nu anföra följande exempel: "En londonsk sandwichboy. . är helt enkelt en gatans 'smörgåsnisse'." Stockholms Dagblad (Landsortsuppl.) 1905, nr 137, s. 2, sp. 6.

Phrygii *Smörgåsenisse* är särskilt intressant på grund av sin ålder; av de sammansättningar med *Nisse* jag anför i min bok är ingen belagd ur så gammal källa: äldst är *orgla-nisse*, som dock ej med fullt säkerhet är appellativt; det är belagt från 1685.

Måhända äro många andra sekundärt använda namnbildningar, som jag blott känner från unga källor, lika gamla.

Smörgåsenisse hos Phrygius är vidare av intresse, emedan det utan tvivel är ett av de äldsta beläggen på förekomsten av ordet *smörgås* i nysv. Ett år yngre är följande exempel från Balck: "Then samme hade gärna wiliet med slijk ordh, förskaffat honom en smörgåås aff sijnom Herra eller en kindpust". Hundrade Esopi Fabler 36 (1603). [I tyska originalet: "gern ein schlagens angericht het"] Det synes, att ordet här brukas bildligt om ett slag (sannolikt en örfil); jfr att så ofta en handgriplig bestraffning fått namn av något ätbart. Se t. ex. Kluge, Etymologisches Wörterbuch under *Ohrfeige*, Nyrop, Ordenes Liv 26, H. Schröder i ZfdPh. 37: 396 f. o. s. v.[1]

6) *Ammeföll*. Är i SAOB (A: 1208) uppvisat från Lexicon lincopense (1640) och Fasciculus (1690). Att den i SAOB med tvekan givna betydelsen: "af modern förvekligadt barn, morsgris" träffar det riktiga, visas av stället hos Phrygius.

Jfr *mammoföl* i följ. ex.: "Manotreptus [!] then som lenge dijr, mammoföl." Variarum rerum vocabula (Anderssons uppl.) 10 (1538). Jfr *däggeföll* och därunder anförda paralleller.

---

[1] Om uppkomsten av ordet *smörgås* hänvisas till Vodskov i Arkiv 9: 368, Tegnér, Därs. 10: 182 ff., Kock, Om språkets förändring s. 66 f.

7) *Hagekalf*, Kalv som går i inhägnaden närmast hemmet? Känt blott från detta ställe.

Jfr tyskans *Mutterkalb*, såsom skällsord till unga studenter, se Moscherosch, Gesichte Philanders von Sittewald (uppl. av 1650) 1: 426.

8) *Hemföding* användes ibland i äldre svenska såsom en föraktlig benämning på den som fått sin uppfostran blott i hemmet. Exempel: "Profecto ego stabularij filium aut ignarum aut barbarum, aut stupidum aliquem nobilem *Heemföding* mei similem non agnosco." E. Erici (1607) i Historiallinen Arkisto 18: 370. "Effter jagh inthe hopp haffuer om honom *[Johan Oxenstierna]*, att [han] någon goodh student bliffua skall, så vill jagh ey heller haffua honom till nogon hemfödingh, och, hvar vij icke hade krigh nok sielffua, så skulle jagh senda honom till kriget i Nederlandh." G. Oxenstierna i A. Oxenstiernas brevväxling 3: 276 (1632). "Ty om jagh leffuer, tencker jagh aff ingen *[= ingen aff]* mine söner att upföda till någon hemfödingh, uthan att öffuerantvarda dem H. K. M:tt och fäderneslandet till tienst." Dens., Därs.

"Hemföding och moorsgrijs,
Ligger hema i askan och fijs."

Törning, Swea och Giötha Ordsprååkz Tilökning 63 (1677).

"Wi som hafwa rest vtomlands, hafwa gerna den siukan eller wurmen, hwad man kallar det, at wi förtälja det wi hafwa hördt och sedt på fremmande ställen, til at låta se, det wi äro inga hemfödingar." Lagerström, Holbergs Gerdt Westphaler 56 (1737). — Utan någon utpräglad förklenande bibetydelse: "Skulle . . denne Hemfödingen *[som fått undervisning blott i hemmet]* hinna . . längre . . i kunskap än de, som gå den allmänna Scholæ-vägen, så är likafullt hans förlust ganska stor." Löwenhielm, Tal om ungdomens upfostran 37 (1767).

Vanligt i äldre nysv. uti betydelsen *inföding*.

Jfr d. *hjemføding*, t. *Hausbrütling* o. s. v.

9) *Höstkyckling* känner jag ej från annan källa. Mammas gosse, som ej varit utom hemmet, är lika ömtålig och bortklemad, som en om hösten kläckt kyckling: denne har ju vid den kalla årstidens början ej samma motståndskraft som hans tidigare kläckta anförvanter: vårkycklingarna.

10) *Askefiis.* Se om detta ord och dess paralleller utredningen i SAOB (A 2490 f.) Tidigast uppvisat från c. 1601. I den betydelse som ordet har hos Phrygius: "stackare som ingenting gör och ingenting duger till annat än att sitta hemma bakom ugnen" har Ordboken det först från 1663.

* * *

Ett par anmärkningar till själva dikterna:

Påfågelns, "*en gild Påhanes*", inbilskhet och högfärd, har Phrygius omtalat även i en av sina predikningar: "Påhanen är en höghfärdigh fogel, hwilken ofta speglar sigh vthi sina egna vthslagna fiädrar: Men när han seer nidh på sina swarta och skorfotta fötter, fäller han sitt modh, dragar fiädrerna samman, och blifwer bedröfwat." Likpred. öv. Margareta Olai C 1 b (1608). Jfr: "På-Fogeln låter siuncka sina högfärdiga Fiädrar, när han skådar sina stygga och fula Fötter." Hoorn, Jord-Gumman 1: 23 (1697).

Redan Birgitta tyckes anspela på påfågelns fåfänga: "hulke som sik thynga mz klädhom swa som .. pafoghlin mz fiädhrom". Uppenb. 3: 201 [cit. efter Söderwall].

Jfr även följande exempel från äldre och yngre nysvenska: "Påhanar och dynckelgoda hiernar." L. Petri, Om Kyrkio Stadgar 30 a (1566). "The högferdige stolte Påhanar." P. Erici, Postilla 1: 170 b (1582).

"Högmod tyckes mig en Påfve-Fågel[!] liker."
Eldh, Myrthen och cypresser 103 (1725). "Han är stolt som en påfogel." Mont-Louis' Franska grammatika 289 (1739). "Ryssland, civilisationens påfågel, som med högmod utbreder sin ståtliga stjert i Petersburg, och bland Siberiens drifvor gömmer fötterna af sitt barbari." Crusenstolpe, 1720, 1772,

1809, s. 393 (1837). "Uppblåst som en påfogel." Hodell, Himmel och underjord 47 (1866).

Se om främmande motsvarigheter och förebilder Wanders ordspråkslexikon 3: 1252 f.

Itt Vglarop Vthi en kråkahop. Anspelar på att kråkorna (liksom andra fåglar) sägas förfölja ugglan, när den visar sig ensam om dagen. Jfr: "Var ingen, som var villig att komma honom till assistence, der dee sågo honom något tryckte, uthan vore alla på honom likasom een hoop med kråker på een ugla." Svenska riksrådets protokoll 7: 341 (1638).

"Christendomen war, en ensam Uggla lik,
Som städse blir förfölgd af andra foglars skrik."

Kolmodin, Biblisk Qvinno-Spegel 2: 518 (1750).

Efter tyskan: "Er lebt wie die Eule unter den Krähen, d. h. wird verspottet, verfolgt." Schrader, Der Bilderschmuck der deutschen Sprache[2] 261.

Se andra exempel hos Wander 1: 903 f., 5: 1243.

I den andra smådikten förtjänar jämförelsen med *nötet* att uppmärksammas. Denna tyckes ej förekomma i fsv., men är som bekant mycket vanlig i nysv. (redan i 1700-talets litteratur). Jfr användningen av latinets *pecus*, se vidare om motsvarigheter och förebilder i andra språk Wander 4: 1629 ff.

Lund i Juli 1908.

Theodor Hjelmqvist.

Per Sprogvild och G. Cederschiöld, Verbalabstrakterna.

För språkforskare, modersmålslärare och författare.

"En kyndig Vurdering af Sprogets Midler og Veje og herpå støttede Oversigter, Øvelser i Dannelse af Nyord samt i det hele gode Sprogavlsråd vil give tænkende Mennesker Adgang til uendelige Sprogskatte, som aldrig endnu er løftede op i Dagens Lys, men som i Kraft af Sproglovene vil kunne fremdrages og modtages med fuld Forståelse. Ja når blot Sprogmændene vilde nedlægge al deres Viden, al deres Fantasi og Skarpsind i en Sprogavlsordbog, vilde der derigennem i Løbet af nogle få År kunne lægges os så mange nye Ord i Munden, som måske ikke er spontant opstået i Hundreder af År ~. Den Rædsel, hvormed Sprogtræger imødeser en radikal Nyavl ~, kan kun aflokke ham (d. v. s. en Sprogvild) et Smil. Han véd jo af Erfaring, at Forståelsen lettelig sikres gennem Sprogets Love."

Ett yttrande som detta kunde aldrig upprunnit i ett på sedvanligt sätt skolat, junggrammatiskt huvud. Junggrammatikernas intresse ligger åt annat håll, och deras metoder komma dem icke sällan att se bundet på det nutida språket, att icke tala om det kommande. Det är betecknande, att en språkligt oskolad person, en "Per Sprogvild", författaren till Dansk Sprogavl, från vilken orden härovan hämtats, det är betecknande, att från sådant håll kunnat påvisas så betydande brister såväl i de språkvetenskapliga intressena överhuvud som också i uppfattningen av ordens uppkomst, liv och utveckling.

Hur nytt verka icke ord som dessa: "Det er overhovedet Per Sprogvilds Mening, at når *Samleren* har haft sin Tid, så kommer Turen til *Sprogtænkeren*. Han skimter endda videre frem og aner den Tid, da også *Ildkeren* får sin Gærning, den Gærning at gå ud i Folket og virke for ny og dristig Sprogavl. Dette må imidlertid blive andres Opgave. Per Sprogvild selv kan ikke göre andet end at pege på Sproglovene og deres Betydning for Sprogets Liv, Forståelse og Vævxt, og idet han som Vild navnlig ikke tiltror sig Ævne til at lede et odlet Sprogs Veje, må han nöjes med at søge at kalde vore Sprogmænd frem".

Ett så klart fattat, praktiskt framtidsmål för språket, tanken att de vetenskapliga studierna kunde vara underordnade en *nyttig* avsikt och icke endast *rent* vetenskapliga — märk, att detta stundom betyder för utövaren något nöjesartat eller självförnöjt, för åskådaren och avlönaren något onyttigt och ledsamt — den tanken är oss en smula ovan på detta område och därför befriande och befruktande. Det är icke ofta man i de humanistiska vetenskaperna finner framställd den satsen, att även de för att äga högsta berättigande måste bli praktiska vetenskaper.

Per Sprogvild har redan av mången, som han själv förespår, fått den domen "Manden er jo gal" och 'Bladanmælderne' har som Jespersen påpekar "næsten alle som én kastet sig over ham". Icke nog med, att *han vill sätta nyskapelsen av danska ord i system, och det även om de nya orden till en början stöta de språktröge*, han gör också själv som han lär och begagnar i sin bok en mängd nybildade eller ovanliga ord, som införas, om så behöves, med lämpliga förklaringar, första gången de möta[1]. Men mot dem som ropa om galen-

[1] Till läsarens hjälp finns för övrigt i slutet av boken ett ordregister, där de flesta av dessa nyheter förklaras. Där upptas t. e. av de i mitt citat härovan förekommande Ildk = agitation, (Sprog)-træge = språktrög(ing), språkkonservativ. Genom denna ordlista vill förf. ock underlätta utbredningen av de ord han framför. Boken är utkommen 1901.

skap har han redan sagt ett allvarligt ord i sin bok: "Den Tid kan måske også komme, da Sivet svajer sig for Vinden, og da det mere bliver klart, at den Opfattelse, som absolut fordömmer mit Skrifts Tendens, just ikke kan være sikker på at repræsentere den allerhöjeste Sprogkultur. Man vil i alt Fald allerede nu kunne skimte, at der ved de overleverede Former for Sprogopfattelse klæber ikke ringe Brøst, og at man på dette Område kendelig står tilbage i sundt Omdömme."

Per Sprogvild drar i härnad för danskheten i språket, för språkets verkliga folklighet och för dess rika utbildning genom de medel det på egen grund besitter. Och hans bevisföring för nödvändigheten av dessa strävanden är ingalunda att förakta.

Till en början visar han i en klar jämförelse med de motsatta förhållandena i det materiella livet, huru i språklivet nästan alla äro konservativa, Træger (trögingar); där har det tillvanda värde framför det nya endast därför att det är gammalt och vant, man tänker icke på om en ny uppfinning är värdefullare än den gamla, man tröskar med slaga eller skär med lie, även där maskiner kunde göra mödan tusen gånger lättare. I språklivet är det mycket svårare att genomdriva en nyhet, därför måste språktrögheten bekämpas. Ordböcker och grammatikor bokföra blott de ord och regler, som faktiskt förekomma i vedertaget språkbruk, isynnerhet det litterära. Ingenstädes tänker man på att leda den språkliga nydaningen genom nybildningsordböcker och nybildningsgrammatiker eller genom språkliga nybildningsövningar. Hos barnen i skolorna kväver man i stället omsorgsfullt alla självständiga språkförsök, liksom man förr i teckningskonsten genom de rutade böckerna, de räta linjerna, de hopskarvade cirklarna, de tråkiga "gipserna" grundligt lyckades förkväva de naturliga anlagen att se och återge naturen. I teckningskonsten ha vi besegrat denna farliga, välmenande me-

tod, men när skola vi hinna så långt i språkkonsten? Redan ordet 'språkkonsten' verkar ju nästan obefintligt!

Per Sprogvild kunde väl ha framdragit denna jämförelse till stöd för sina satser och han kunde också pekat på ett land med synnerligen "klassiskt" språk, Frankrike, som alltsedan slutet av 1600-talet ägt nybildningsordböcker, vilkas värde man väl insett, och vilkas förslag ofta i stor utsträckning antagits i det allmänna språkbruket[1].

I Danmark och hos oss är ju däremot den vanliga gången denna. Bildar någon ett nytt ord, det må ur synpunkten av språkets sätt att skapa vara så väl gjort som helst, det må ha hundra analogier, så möts det dock i 99 fall av 100 med löje eller förargelse. Danska barn brukade bilda "at gange" i stället för "at multiplicere". En skämttidning tog fasta på det och klandrade det överlägset. Men se, det var dock naturligt och behövligt, och numer tål man ordet i många skolor, åtminstone så länge barnen äro mindre. — I förbigående sagt samma princip som C. J. L. Almquist ville införa i vår egen grammatikundervisning: först svenska grammatiktermer, sedan även de främmande. — Motsvarande bildning tycks även för svenska barn vara naturlig. Jag har i en uppsats om Språklig nyskapelse i Nord. Tidskr. 1905 anfört bildningen 'gångra' (av 3 *gånger* 3 o. d.). Men hos oss har ordet ännu icke nått så långt som i Danmark. Vi äro i detta fall än "språktrögare" än danskarna, och, allmännare sett, vi ha

[1] I Sverige har verkligen en gång gjorts en ansats till en nybildningsordbok. Det var assessorn i Antikvitetsarkivet *Samuel Gagnerus*, som på 1770-talet till kanslikollegium inlämnade omkring 70 ark av ett arbete "Försök till det nu warande Swenska Språkets Odling och Riktande med goda och ännu lämpliga ord utur Fornspråket". Detta upptog nämligen även förslag till nybildningar och lån ur dialekterna. Bland ord som Gagnerus förordar äro *bragd, brådlynt, dravel, hugstor, ädelboren, ävlan*. Som "vågade" anser han *förstena, likställig, motverka, omfång, stortänkt, urämne*. Av arbetet utkom emellertid endast utdrag (i Nya Lärda Tidningar) samt ett provark. Samlingarna synas ha gått förlorade (jfr Noreen Vårt Språk I. 214 f.).

aldrig haft så stark känning av språkrensningsarbetet som de, vi motta så gärna det främmande med uppräckta armar, under det vi avvisa det nya inhemska. Det är svårare att skaffa erkänd plats i språket åt ett ord som 'spårvänta' eller 'vänta' än åt dess "fina" främlingsuttryck 'refuge'.

Under det man nu i allmänhet sällan hyser några betänkligheter mot att införa rent främmande ord och uttryck, har man samtidigt så lätt att avvisa nybildade danska eller svenska ord med en sur min och ett ord om odanskt, osvenskt! Här har Per Sprogvild påvisat en grov allmän feluppfattning hos våra språkvetenskapsmän. Deras metod att bestämma vad som är lånat eller odanskt o. s. v. är helt enkelt löjligt ytlig. Metoden tar för givet, att icke två saker kunna uppkomma och finnas *bredvid* varann, oberoende av varann, nej det måste sättas ett 'propter' emellan, och orsaksgivande blir då det språk, där man tillfälligtvis har det första bokliga belägget! Häremot sätter Per Sprogvild sin sats: "som *dansk* må *ethvert Ord* gælde, som er *dannet af dansk Ordæmne under Iagttagelse af danske Orddansregler*"[1] och han fortsätter: "I Modsæt[1] til den sædvanlige Fremgangsmåde, der fordyber sig i Sprogsægd[1] og alene ser hen til, hvor Ordet först findes optegnet, bör *Tidsprioriteten* anses for *aldeles ligegyldig og det afgörende alene* blive, om Ordet fyldestgör *det indre Kendetegn på et dansk Ord,* som overfor er formuleret". Som man ser, har hans anmärkning betydelse såväl för den historiska forskningen om språklånen som för den naturliga uppfattningen av vad som bör anses språkligt nationellt. I senare fallet blir det en språkriktighetsfråga, och icke blott språkvetenskapsmännen, utan även författarne och den läsande och talande allmänheten drabbas då av anmärkningarna. Hur ofta komma ej från dylikt håll just dessa utrop odanskt! osvenskt! utan den ringaste motivering, som invändning mot nybildade inhemska ord!

[1] Nybildningar: Dan = Dannelse; Modsæt = Modsætning; (Sprog)sægd = (Sprog)historie.

Otto Jespersen har i anledning av Per Sprogvilds bok skrivit en synnerligen läsvärd artikel om Sprogrøgt (i Tilskueren 1902, s. 185—204). Han vidrör mer i förbigående några smärre fel, som vidlåda boken på grund av att författaren ej är språkligt bildad — för min del tror jag icke, att Per Sprogvild skulle sett fullt så klart som han gjort, om han varit språklärd —, och säger så: "Bogen fortjener imidlertid Opmærksamhed, og da Forfatteren ikke kan findes i Vejviseren og jeg altsaa er udelukket fra at ringe paa hos ham og sige: 'Jeg er Otto Sproggal, som gærne vil trykke Per Sprogvilds Haand med Tak for hans Bog', bliver jeg nødt til at gaa den Vej at skrive en Artikel for at vise ham min Glæde over Bogen." Jespersen erkänner — med en viss inskränkning —, att "vore Sprogforskere har været for villige til at antage Laan fra Tysk i alle de Tilfælde, hvor en Dannelse ikke er eftervist i Oldnordisk eller i det ældste Dansk". I själva frågan om danskheten har han emellertid en ståndpunkt, som han i denna uppsats framlagt synnerligen klar och fastformad; — i själva verket torde den mindre skilja sig från Per Sprogvilds än Jespersen själv tyckes finna. Det beror på, vad Per Sprogvild menar med 'dansk, inhemsk'. Säkert icke detsamma som språkhistorikerna, vilket J. antar, utan något mer omfattande, så att även sådant inräknas som nu kännes som danskt. Men tanken är hos Jespersen klarare sagd och fri från den sammanblandning av det historiskt danska och det nutidsnationella som Per Sprogvild här ej kan frikännas från, om det också för hans avsikter har föga betydelse. En verklig skillnad i ståndpunkt är det dock mellan dem bägge. Den kan bevisas t. e. därmed att Jespersen icke vill utdöma ett ord som Historie, vilket Per Sprogvild önskar ersätta med 'Sægd'. Jespersens mening är denna, att "et Ord bliver dansk ene og alene ved at bruges og forstaaes af Danske i naturligt dansk Sprog. ~ Ordenes Værd beror ikke paa deres Herkomst, men paa den Maade, hvorpaa de opfylder Ords Formaal: at bringe en Tanke fra et Men-

neskes til et andet Menneskes Bevidsthed. ~ Det Ord er bedst, der med de færreste og simpleste Midler giver den sikreste och fyldigste Forstaaelse". Hur blir nu detta omsatt till verklighet? Jo, Jespersen fortsätter: De allra flesta litet längre främlingsorden, särskilt de latinska och grekiska, äro svår- eller oförståeliga för den stora massan av folket. "Naar andre — ikke-klassisk dannede, ogsaa f. Eks. Hovedmassen af Damer, selv med den bedste Skoledannelse — hører saadan et Ord, faar de tit en højst taaget Forestilling af hvad det drejer sig om; selv at bruge det er naturligvis endnu vanskligere." Eller "Der er sikkerlig ingen Grund til at le, fordi en Almuesmand bumrer i et langt besværligt Ord, som vi i de flæste Tilfælde har paanødet ham uden nogen virkelig Grund. Eller rettere uden nogen anden Grund end den Dovenskab, der ligger i at tage et fuldfærdigt Ord i et andet Sprog uden at tænke sig om for at finde et godt Udtryck i sit Eget". Jespersen vill därför ha bort främlingsord, som stå ensamma i språket utan associationer; de förstås naturligtvis sämre än de övriga. *Lexikon* är därför ett dåligt ord. (För Salmonsens Konversationslexikon föreslår han Salmonsens Alvider). Även latinsk eller grekisk böjning: *medici* o. d., vill han fördriva till förmån för den regelrätta danska böjningen. Och engelskans rätt vanliga sätt att förkorta de främmande ord den upptar ('phone' = telefon och telefonera, 'cab' = cabriolet, 'photo' o. s. v.) anbefaller han även för danskan. I det viktigaste överensstämmer alltså Jespersens ståndpunkt i frågan med Per Sprogvilds, och de skilja sig bägge skarpt från Tegnér och Noreen, som synas mig alltför litet ha betänkt den nationella och sociala sidan av saken. Men låt oss återgå till Per Sprogvild!

I förhållande till norskan blir den naturliga nutida uppfattningen enligt Per Sprogvild denna: (Vi gör bedst i) *"at godtage som både danske og norske Ord (Fællesord) alle sådanne Ord, som er dannede af fælles Sprogæmne efter fælles Sproglove"*. Och i förhållande till Tyskland kan den uttryckas så: *"i*

Forhold til Tyskland må fælles Ord godtages som danske, når de er eller kan være dannede af dansk Ordæmne efter danske Sproglove". Man ser att en sådan ståndpunkt för svenskan drar med sig den viktiga följden, att Noreens avvisande hållning mot en del bildningar, som överensstämma med danska och norska och som han kallar danismer och norvagismer, blir vetenskapligt och praktiskt ohållbar och olämplig. Per Sprogvilds bevisande exempel vill jag ej här upprepa; den som så önskar kan finna dem i hans bok i kapitlet om Danskhed.

Nästa avdelning heter Systematisk Sprogavl. Här utvidgas och klargörs ur ännu en synpunkt begreppet 'dansk', eller, med en lätt och tillbörlig utvidgning av tanken, 'inhemsk'. Det danska språket (allmännare Ett språk överhuvud) omfattar alla de ord som det är möjligt att skapa av danskt (dess eget) språkgods efter danska (dess egna) språklagar. Med en hel del belysande exempel visar förf. så, huru lätt nya ord erbjuda sig, blott man tänker litet över språkets tillgångar och låter språkfantasin binda samman och utforma räckor av sammanhängande ord efter mönster av redan befintliga andra, liknande räckor. Ville man blott, kunde man lätteligen på detta sätt skapa 3000 ord om året. De språktröge skulle slå sig för sitt bröst, om de läste detta, och utbrista: "Om en enda man på ett år skulle skapa 3000 nya ord, då bleve ju språket fullkomligt fördärvat för oss, ingen skulle längre förstå det". Men härvid glömma de, såsom även språkmännen vanligen gjort, att vi "ikke går om med Ordbøgerne i vore Hoveder, men meget snarere fremavler de Ord, vi har Brug for. ~ V o r T a l e er altså egentlig e n s t a d i g g e n t a g e n S p r o g a v l, idet Ord föjes sammen og opfattes af andre, ikke just fordi de huskes, m e n fordi de er byggede op af Sprogets Elementer og efter Sprogets Love". Nyskapelse är alltså blott ett fullt medvetet och avsiktligt genomförande av ett tillvägagångssätt, som vi dagligen mer omedvetet begagna, då vi tala eller skriva. Visserligen kan det ofta bli

nödvändigt att till en början förklara nybildningarna eller att anbringa dem taktfullt, i belysande sammanhang, men ju mer man bleve van vid ordbildningsreglerna, desto lättare skulle man ha att förstå det nya.

Här ha åter språkvetenskapsmännen och grammatikförfattarna svåra synder på sitt samvete. Deras uppfattning av *avledningen*, såväl när det gäller dess väsen som dess betydelse, är stelnad i former, osann och vilseledande. Per Sprogvilds resonnemanger gälla i första hand danskan, men principiellt beröras språken i allmänhet därav. Vad svenskan angår, vill jag anmärka det betecknande i att hela avledningsläran var bortglömd (!) i första upplagan av Beckmans svenska språklära och i tredje upplagan fått på sin lott *en* sida.

I fråga om ordbildningsläran har man egentligen endast haft öga för hur det givna ordförrådet faktiskt kommit till. Man ger regler och undantag och några få exempel. Hela detta system ogillar Per Sprogvild. Man bör icke blott uppvisa, utan även pröva och värdera språkets tendenser, ge råd om vad som bör hämmas eller befordras, visa när och under vilka förhållanden man bör bruka det ena eller andra uttrycksmedlet och därvid ta hänsyn ej blott till sådant, som lägger beslag på förståndet och minnet, utan också till det som därjämte talar till ögat, som är åskådligt. Man bör framlägga (varför icke för lärjungarna i skolan?) ordgrupper, låta folk själva se, hur i dessa grupper språket har verkat, hur ordbildningen försiggått. Har man klart fått för sig en eller par dylika ordgrupper, då blir nyskapelse vid behov betydligt lättare än förr. Uppgiften för grammatiken blir i detta fall, visserligen att uppvisa de vanliga avledningssätten och ge en sann bild av de verkliga förhållandena, men därjämte särskilt att *framdra de bättre avledningssätten*, att *ge översiktslistor över bruket* av de olika sätten att avleda och isynnerhet över dem, som icke äro just de allra vanligaste[1].

[1] Jespersen anmärker, att Per Sprogvild ej tagit hänsyn till skillnaden mellan levande och döda avledningsändelser. Anmärk-

I samband härmed kritiserar Per Sprogvild den vanliga uppfattningen av avledning, att den blott skulle försiggå *från ordklass till ordklass*. Ordklassen, säger han, är icke utgångspunkten, utan den är senare abstraktion; *det väsentliga i avledningen ligger däri, att den gemensamma roten (ibland med, ibland utan avledningsändelse) uppträder i olika funktioner*. Även här har språkvetenskapen haft samma ytliga metod som ifråga om lånorden. Ehuru man vet, hur tillfällig ett ords första förekomst i böckerna är, ehuru man vet hur svårt det är att ens få reda på det första beläggstället (otaliga exempel från det stora franska ordboksarbetet eller från vår egen svenska akademis ordboksgärning visa det), så brukar man dock helt schematiskt anta det först förekommande ordet som grundord och de andra som avledda. I livet försiggår väl saken för det allra mesta så som Per Sprogvild skildrar: "af én Person og på et Sted tages én Ordform i Brug, af en anden Person eller på et andet Sted en anden Ordform, og når Ordene da endelig breder sig så vidt, at de eller noget af dem falder ind under en Sprogbogholders Horizont, så er det naturligvis en Tilfældighed, om det ene eller det andet Ord påtræffes först". Jespersen anmärker i anledning av dylika yttranden, att Per Sprogvild "i hvert Fald ikke sagt noget for Sprogforskere overraskende, naar han flere Steder i sin Bog fremhæver, at slige Ord (som Oldebørn) kan opstaa ved uafhængig Dannelse hos mange Medlemmer af et Sprogsamfund". Ja, det är sant, nytt är yttrandet icke, men det oaktat tyvärr så välbehövligt!

Med Per Sprogvilds uppfattning av begreppet "avledning" borde man snarare, säger Per själv, tala om rotutbildning, rotgrening eller rotklyvning, men som han icke har den åsikten

ningen drabbar kanske ej fullt. I detta sammanhang framgår ju, att han haft öga för en viss skillnad. Men han har icke låtit detta förleda sig till, att endast vilja uppmuntra de levande; han tror även på möjligheten att väcka till liv de döende eller döda och med hans förslag om undervisning i nyskapelse skulle detta alls icke vara omöjligt.

att orden skola vara definitioner, anser han sig kunna behålla de gamla termerna; isynnerhet som det hävdvunna grammatiska åskådningssättet för visso även i andra hand haft inflytande på vårt sätt att nyskapa. Man bör blott alltid klart fasthålla, vad som är det väsentliga i den verksamhet, som vi vant oss att kalla avledning.

Författaren går så i de följande kapitlen närmare in på de olika sätten att avleda, söker påvisa vilka ändelser, som äro olämpliga: t. e. ning- och else-orden, hed-orden och dylika 'Langord'; de äro "golde, fordi de ikke egner sig til at danne Udgangspunkt for nye Afledninger". Han vill återuppliva gamla korta avledningsformer t. e. substantivändelserna -t och -d, Sægd, Bindt 'en inderlig Forbindelse'; -me, Blidme, Godme o. s. v.; eller avledning utan tillägg, ibland genom omljud eller avljud, ibland genom växling av genus, något som språkmännen ej ägnat tillräcklig uppmärksamhet. Ej heller avljudet ha de behandlat på tillfredsställande sätt: "man giver ikke nöjere Regler om, endsige vejledende Oversigt over, hvornår Lydskifte faktisk indtræder, endmindre naturligvis, hvornår Lydskifte formålstjenlig bör benyttes. Derimod dvæler man særlig ved Lydskiftets Oprindelse i Oldsprogene". Men för oss är det mera värdefullt att få veta vilken roll ljudskiftet spelar den dag i dag, och vilken betydelse det ännu kan och bör få för vår nyskapelse. "Bruket är Wettskapens ände-mål" skrev Samuel Columbus.

Betecknande för det ringa intresse man haft för avledningens nutida betydelse är, att man hittills icke ansett sig behöva en term för det, som Per Sprogvild nämner *Avledsskifte*, d. v. s. att ett avledningssätt utbytes mot ett annat. Genom 'avledningsskifte' kan man t. e. av 'Bundt' bilda 'Bindt', såsom förf. gjort. Ett annat begrepp som ävenledes har stor betydelse för nybildningsläran är vad han kallar *Rodfund* eller *Genledning*, och som han i sin ordlista översätter med *avledning från ord till rot*, ett tillvägagångssätt, som även det varit bra mycket förbisett av våra språkforskare. Ty även detta

har betydelse såväl för språkhistorien som för den nutida grammatiken och nyskapelsen. Överhuvudtaget: Avledningsreglerna äro icke endast ordbildningsregler, utan de utgöra framför allt den andliga mekanism, varigenom orden fasthållas i själen och bli förståeliga. 'Genledning', återgång till roten, är ett kraftigt medel att uppliva ord som gått ur bruk. En del avledningar finnas, som innehålla en gemensam kärna, vilken icke alls eller ock icke längre finns som särskilt ord. Danskan har t. e. ordet *Gunst* och de därav bildade *begunstige* och *Begunstigelse*. Genom 'Fremledning' (motsatsen mot Genledning) kan man få de något bättre *Forgunst* och *foregunste*, men ännu bättre är det att bruka 'Genledning'. Ta vi bort ändelsen *-st* ur Gunst, få vi roten *gun*, av vilken vi genom ljudskifte kunna bilda *gynne*. Tillvägagångssättet belyser också begreppet 'danskhet'. Ty *gynna* finns ju i svenskan, men det oaktat skulle detta 'gynne' kunna vara bildat fullt oberoende. Och även om det bildats under inverkan l. medverkan av 'gynna', så hade det i alla fall icke därför varit odanskt!

Genom denna syn på sakerna, förändras också åsikten om ordens föråldring. Ett ord kan aldrig anses föråldrat, om det när som helst kan återupplivas ur det förefintliga ordförrådet genom 'Frem- eller Genledning'. Föråldrat är blott det ord "som ikke kan genoptages med fuld Klarhed selv under Forudsætning af sproglig Oplysning". Andra ord kunna vara glömda en tid, men de komma upp igen i kraft av språkets bildningslagar.

En av de viktigaste punkterna i Per Sprogvilds framställning är naturligtvis hans förhållande till de främmande orden. Hur han ställer sig till sådana, som *kunna* vara danskt bildade ha vi redan tillräckligt sett. Men de andra?

Han utgår vid bedömandet från "den andliga mekanism" varom han ovan talat: de omtalade avledningssätten sammanknyta orden på samma sätt som våra föreställningar äro med varandra sammanknutna; vi få en beröringslag som säger "fra Tankebindt til Lighed i Ord, fra Lighed i Ord til Tankebindt".

Men ett ord som det grekiska *hydrat* står utan förbindelser med andra ord och därför också utan tankeförbindelser, det har ingen 'ljuskärna' som lyser för de infödda; ja det har ej ens (och så är *vanligen* fallet med dessa främlingsord) en ljuskärna för de lärde. Ty dessas grekiska associationer äro dem i allmänhet icke så närliggande. Härav följer: för det första, att ordet blir svårbegripligt, svårt att komma ihåg, det måste rent mekaniskt innötas; för det andra, att det icke blir alstrande. Man känner icke i allmänhet avledningsmekanismen i grekiskan och man drar sig för att bruka den inhemska. De främmande orden äro lemlästade statyer, lösryckta från den språkkropp dit de höra, och därjämte förkväva de, genom sin svårighet att vidare utbildas, den inhemska språkalstringen. Alltså bort med dem! Låt dem ersättas av inhemska ord *med ljuskärna*, med bekant ton och klang och färg, med oändliga utbildningsmöjligheter! Man bör leva sig in i sitt eget språk och rätt övertänka, hur man skulle ha uttryckt sig, om man varit avskuren från all förbindelse med utlandet. Det är vägen att finna ersättningar för de utländska inkräktarna. Sådan är här Per Sprogvilds ståndpunkt. Den synes mig i varje fall stå högt över främlingsodlarnas, om man ock ville göra en och annan mindre invändning.

Boken väckte som sagt i Danmark rätt mycket uppseende och fick ett gott mottagande av Otto Jespersen. Betecknande är det, att man hör danskar tala om den och säga, att han föreslagit en mängd goda nya ord. I Sverige hade näppeligen ännu många kunnat uppletas, som skulle intagit en sådan ståndpunkt. De språktröges rop hade väl varit det enda man här hört.

Det kan vara intressant nog att i samband med Per Sprogvilds "Tanker og Fantasier" om Dansk Sprogavl betrakta ett svenskt språkvetenskapligt arbete av nyaste datum: G. Cederschiölds Studier öfver verbalabstrakterna i nutida svenska.

Redan från början torde det emellertid vara skäl att

påpeka, att hos våra svenska språkforskare den nutida grammatiken icke varit i så hög grad bortskymd, som den — även om man bortser från en eller annan överdrift i hans bok — synes ha varit i Danmark på Per Sprogvilds tid. Jag erinrar om Noreens verksamhet på föreläsningar, på universitetsseminarier och i smärre artiklar (Vårt språk däremot började ju utkomma först 1903), Cederschiölds behandling av svenskan som skriftspråk eller av Grundtalen, Svenska Akademiens Ordboksarbete och Tamms böcker om ordbildning, som även söka ange vilka avledningsändelser, som ännu äro alstrande. Men för visso var det år 1901 här i Sverige i allmänhet långt till den ståndpunkt ifråga om nyskapelse, som Per Sprogvild representerar. Det kanske får anses som betecknande, att jag själv, ehuru intresserad av liknande spörsmål, icke förrän just nu tagit del av hans bok. Den hör för visso icke till dem, som vanligen läsas av våra språkforskare eller som komma upp på studiekursförslagen. Och ännu i Noreens Vårt språk, som dock t. e. i betydelseläran ger en mängd översikter över olika språkkategorier med rikligt framförande av exempel och framdragande av hittills förbisedda kategorier, även där äro stil- och nyskapelse-synpunkterna så gott som alldeles bortskymda.

Cederschiölds sista bok står givetvis mycket närmare Per Sprogvild än hans tidigare. Han betraktar verbalabstrakterna "förnämligast ur praktiskt-stilistisk synpunkt", han vill undersöka skillnaden mellan talspråk och skriftspråk i användningen av verbalabstrakter, och därvid antar för honom den frågan allt större värde och vikt: "hvilka utvägar har skriftsvenskan att substantivera verbet, och hvilka af dessa utvägar böra företrädesvis väljas i sådana stilarter, som skola vara så enkla, lättfattliga, folkliga och rent svenska som möjligt?" Eller han säger på ett ställe: "De svenska språkläror, som blifvit använda i våra skolor, ha föga sysselsatt sig med frågan om verbets substantivering. I och för sig borde väl annars denna fråga vara fullt ut lika viktig som frågan om verbets adjek-

tivering — participbildningen —, som ju af ålder plägat upptagas t. o. m. i den elementäraste svenska flexionslära". Klarast framträder kanske såväl överensstämmelsen som skillnaden, om jag anför (delvis fritt återger) en del av de sammanfattande slutorden:

"Ymnigast förekomma verbalabstrakterna inom den stelare, mera opersonliga prosan", där avledningar på *-ande* äro de vanligaste, ehuru också ett rätt stort antal på *-ning*, *-else* och *-an*, som alls icke förekomma i ledigt talspråk, där spela en betydande roll. "Ålderdomliga stilarter, särskildt kyrkosvenskan och kanslistilen, disponera dessutom öfver ett antal abstr. på *-an*, *-else*, några på *-sel* och *-nad* m. fl., som ej äro användbara i annan stil." Den lediga talsvenskan är jämförelsevis sparsam på verbalabstrakter, i synnerhet sådana med avledningsändelse. De på *-ande* äro sällsynta i bildat tal och saknas nästan fullständigt i det folkliga talet. De på *-(n)ing* äro allmännare, men mer begränsade till antalet än i skriftsvenskan; av verb, som äro egendomliga för talsvenskan avledas i regel icke abstr. på *-(n)ing*. Däremot visar talsvenskan en avgjord förkärlek för *korta* abstr., isynnerhet sådana, som äro lika med verbets infinitivstam; dessa abstr. synas tillväxa i antal, de flesta nybildningar av denna typ ha neutralt genus.

Han fortfar vidare ungefär så:

De långa substantiven på *-ande (-ende)* äro obekväma, emedan de äro föga alstrande, de tynga stilen, och dessutom vidga de klyftan mellan skrift- och talsvenska och göra skriftsvenskan svårfattlig för folket. Man finner försök, särskilt i skönlitteraturen, att ersätta dem, men "härvid göras ofta missgrepp, i det man, påverkad af dansk-norska eller tyska förebilder, skapar afledningar på *-ning*, *-an* eller *-else*, som förefalla alltför osvenska; i sht dansk-norskan blir lätt missledande, eftersom den har vissa afledningsändelser gemensamma med svenskan, men brukar dem i andra förbindelser. Bäst lyckas den litterära reaktionen mot *ande*-afledningarnas herra-

välde, när den ur talspråket upptager "korta" (ändelselösa) abstrakter. För öfrigt är det naturligtvis af vikt att hålla vid lif gamla abstrakter med afledningarna *-sel, -nad, -a, -e, -d, -t, -st* m. fl. och icke låta dem undanträngas af de starkare typerna (på *-ande* och *-ning*)".

Betecknande för Cederschiölds ståndpunkt är också det, att han visserligen anser, att de "korta" abstrakterna "med sin rent af idealiska enkelhet" äro de bästa, men blott "så framt de redan finnas eller kunna — utan att verka stötande — nybildas". Går icke detta, får man för att undvika *-ande* ta sin tillflykt till någon konstruktion med infinitiv eller finit verb.

Som man ser, har nyskapelsen icke för Cederschiöld den bestämt övervägande betydelse som för Per Sprogvild. Han synes icke tro på möjligheten att vidare nybilda ord med de "gamla" avledningsändelserna, som *-sel, -nad, -a, -t* o. s. v., vilka Per Sprogvild djärvt vill återuppliva, han gillar icke ens de "korta" nybildningarna, om de verka stötande. Han har inga resonnemang om möjligheten av att man genom inlärande av ordbildningsreglerna kan komma längre i ordbildning än för närvarande, ingenting om möjligheten att driva igenom det som först stöter, ingenting om kamp mot språktrögheten. Och hans åsikter om det "inhemska" synas ej heller gå samman med Per Sprogvilds. Men intresset för de korta abstrakterna, intresset för nybildningen sådan den träffas i litteraturen och livet, och intresset för språkets förfolkligande, allt detta är dock gemensamt för dem bägge.

Jag vill nu något närmare betrakta Cederschiölds bok i och för sig.

Undersökningen begränsas till riksspråket, dock medtas även en del ord, som tillhöra bygdemålsfärgat riksspråk. Bland verbalabstrakter upptas endast sådana, som "nu för tiden verkligen kunna brukas såsom nomina actionis till formellt motsvarande verb". I regeln uteslutna äro alllså t. e. substantiv, som nu blivit konkreta eller substantiv som, med

Noreens term. visa heteroklitisk böjning, d. v. s. där verbalsubstantivet har annan stam än verbet, men de dock så starkt sammanhållas, att man kan tala om böjning (som typexempel kunde väl sättas: älska ~ kärlek). Ursprungligen sammansatta subst., som ännu ha den för sammansättningar karaktäristiska betoningen (semifortis på slutleden), upptas icke. Spådom, kunskap, dröjsmål o. d. äro alltså uteslutna. Det hade onekligen varit intressant att ha fått även dessa belysta på samma sätt som de övriga och med rikhaltigare exempel ur den nybildande litteraturen än Tamm, i sina Avledningsändelser hos svenska subst., förebragt. På grund av deras formella olikhet med de *avledningar*, som här behandlas, har förf. emellertid bestämt sig för att utelämna dem. Kanske är det också så, att de särskilt ur nybildningssynpunkt med större fördel behandlas i samband t. e. med adjektivabstrakterna på *-het* och övriga abstrakter på *-skap*. Men naturligen får man även då ta upp jämförelser med verbalabstrakterna. Är det t. e. stilmöjligt att som Agrell i sin sista diktsamling nybilda *het*-ord på detta sätt:

Hafsfruns ögons smaragdkalla *grönhet*
dragit min själ mot sin sugande skönhet.
Den dolda örtagården s. 18.

åt konstidéens tigande *serenhet*
ib. 60.

Hvita Svan, hvars ljufva blidhet
skänkt mitt hjärta tröst.
svep i fjäderskrudens *sidhet*

mildt mig mot ditt bröst, —
låt i rymdens *vidhet*
tona klar din röst!
ib. 101[1].

Eller lyckas han bättre med införande av *ning*-ord i sitt diktspråk:

[1] Även *brutalhet* använder han i dikt s. 44.

Musikens klang med gälla flöjters *pipning*
och galna stråkars vällustlånga drag
ib. 63.

Då förhäxningens
makt får dö,
fjunbeväxningen
skall du strö
ib. 16 (Svanjungfrun).

Nu vill min Psyche smärtad gå till *skriftning*
i stilla tempel, där vår längtan bor,
att snyfta ut, fördold i ljusa flor,
från törnens styng och vallmobloms förgiftning: —
ib. 50.

Särskilt det sista exemplet visar att frågorna, så ställda, ej äro så lätt lösta. Det kan finnas sätt att anpassa även dylika ordskapelser. Men som allmänt omdöme om Agrells språkbehandling i denna sista samling (de övriga känner jag ej tillräckligt) måste sägas, att han icke är lycklig i anpassningen av sina nyskapelser. De bilda alltför ofta uppseendeväckande rim. Det blir samma störande, häftiga intryck, samma intryck av vårdslöshet som man får genom Beatricerimmet i den eljest vackra lilla diktkransen "I Tatralandet", vilken verkligen förtjänat att avslutas på ett bättre sätt.

Men jag återgår till Cederschiöld. Den substantiverade infinitiven medtas blott i förbigående i inledningen; dess substantivering är i svenskan icke långt hunnen, och förf. tror icke, att vårt språk strävar mot en utvidgning av dess brukbarhet. Vid utförandet av skillnaderna mellan infinitiven och verbalabstrakterna säger förf. bland annat, att vid de 'löst' l. 'oäkta' sammansatta verben "inf. kan liksom de finita formerna skilja prefixet från verbet, substantivet däremot fasthåller alltid prefixet". Detta 'alltid' är ej fullt riktigt, ty undantagsvis förekommer även här särskiljning. Jfr t. e. 'hemlängtan' med 'längtan hem', 'ett rusande åstad' (där hopfogning väl knappast kan tänkas), 'kallelse tillbaka' l. 'vid nedgåendet från' med 'vid gåendet ned från' o. s. v. Det

finns till och med några få fall, där särskiljandet är vanligare än hopfogandet.

En nyhet inom vår språkvetenskapliga litteratur är det redan antydda sättet att behandla orden efter deras bruk i olika stilarter, synnerligast i den utsträckning, vari det här brukas. I Svenska Akademiens Ordbok förekomma ju en mängd stiluppgifter och påpekanden om ords eller uttrycks brukbarhetsområden, uppgifter som grunda sig på rätt omfattande meddelanden från olika delar av landet eller ock på redaktörernas litteraturkännedom och personliga förfrågningar, och som kunna ge modersmålslärare och författare goda vinkar vid bedömandet av stilfrågor; även i Noreens Vårt språk eller i Lyttkens-Wulffs inledning till Uttalsordboken förekomma ju en del spridda dylika uppgifter. Men en så väsentlig plats som i Cederschiölds sista bok har hittills stilsynpunkten icke någonstädes ernått inom facklitteraturen. Uppgifterna om substantivens brukligbetsområden bero "nästan uteslutande" på förf:s egen språkerfarenhet. Han befarar, att andras uppfattning i många enskilda fall ej skall sammanfalla med hans. *I allmänhet sett* kan jag dock för min del instämma i fördelningen. Dock håller jag det för troligt, att kanske till och med ett eller annat av de allmännare uttalandena (hur försiktigt de än formats) kunnat i någon liten mån förändrats, för den händelse förf. haft tid och möjlighet till ett mer omfattande studium av våra författare och språkanvändare från nyskapelsesynpunkt och från synpunkten av ordens anbringande.

Vid behandlingen av *ande- (ende-)*orden framhåller förf. med rätta deras tyngd, deras därav följande obekvämhet till vidare utbildning eller sammansättning och deras ofolklighet. Utbildningen med genitiv eller prepositionsattribut leder ofta till oklarhet. Sammansättningar kunna bli så tunghanterliga som 'öppethållandet' eller 'uppseendeväckande', av vilket det sista numer knappt stöter. Att förf:s varningar även mot dylika nu genomlidna och därför ej såsom sjukdom kända språksjukligheter är berättigad, torde man erkänna, om man

tänker litet på ett av hans exempel från tidningsstilen: "[En diplomatisk meddelare] tillägger detta *försenande* af ett dygn i det ryska svarets *afgifvande betydelsen* af den *afgörande händelse*, som framkallade *öppnandet* af fientligheterna". Det är ock betecknande, att förf. icke har antecknat mer än ett 20-tal ord, där första ledet utgöres av ett neutralt subst. på *-ande*. Nästan alla dessa sammansättningar anser han till stilen vara "fullt skriftspråksmässiga". För min del ville jag möjligen göra undantag för 'äganderätt', som väl även tillhör talspråket — det kan väl där näppeligen umbäras. 'Påseendebok' (bok som skickas till påseende), vilket anges som talspråk, känner jag icke; det är kanske lokalt.

Följer så en avdelning, där förf. genomgår de verb, av vilka nom. act. på *-ande* (l. *-ende*) icke pläga bildas. Det är icke ofta jag är av olika mening med förf. om vad som här kan förekomma eller icke förekomma. Fullt möjliga förefalla mig dock: i skönlitterär stil *förstummandet, nalkandet* (*åldrandet* tycks mig alldeles otvivelaktigt); vidare *molandet* (av mola = småvärka), *väsnandet* (även i talspråk), och möjligen *låssandet*. Men det är allt, vad jag nu kan erinra mig.

Tredje kapitlet behandlar abstr. på *-(n)ing*. Som den normala avledningen i nutida svenska anger förf. *-ning; -ing* får betraktas som undantag, säger han. Även här behandlas utförligt de verbgrupper eller enskilda verb, som icke pläga bilda nom. act. på *-(n)ing*. Av intresse är här särskilt behandlingen av förhållandet mellan -ning och -ing. Det är möjligheten av missuppfattning (man kan ej alltid veta, om t. e. ett 'skoning' hör till verbet 'sko' eller verbet 'skona'), som här har haft stor betydelse. Sammanhanget utvisar visserligen i allmänhet vad som menas, men ändock ställer sig saken verkligen så, att "antingen ettdera verbet eller ock (och oftast) bägge afstå från bildandet af abstr. af kategorien *-(n)ing*". Och t. o. m. där det ej finns två verb av dylik art, så tycks man ändå dra sig för att bilda abstr., där det ej genast är klart, om *n* hör till stammen eller avledningen.

Bland abstrakter, som jag här anser möjliga, äro: *toning* dels som fotografiterm, dels skönl. (det brukas, med en rätt egendomlig betydelseskiftning, i Österlings Preludier s. 7 och 20), *vissning* (Österling har *vissningsfriden*, Preludier 130), *styvning* (till 'styva', fackterm), *falning* och *multning* skönlitterära; *agning* och *påagning* (till agna på), *bibringning*, *uppnämning*, *väpning*, *skrinning*, *adling*, *(av)magring*, *uthungring*, *ledsagning(skonst)* rätt ofta brukat t. e. för ackompagnemang, *postning*, *schasning*, *nackning* (av höns) *snuggning*, *uppfiffning*, *stoltsering*, *bornering*. Från Agrell har jag redan anfört tre, väl mera tillfälliga, bildningar[1].

I Lundell och Noreens svenska bokskatt "För skola och hem", har jag antecknat några nu ovanliga eller omöjliga *(n)ing*-ord. J. Wallenberg använder *surringar* XIV. 16 (som sjöterm) i stället för vårt 'surrningar'; vidare har han 'din *mistning* smärtar mig' s. 9, 31, *brakningen* 17 f., *remningar* 18, togo i *öfvervägning* 22 (som dock upptas i SAOL), *afsättningar* 40 (= avsatser). Kellgren har i Mina löjen *skyddnings*blick V. 21. Hos Leopold finner man *trängtningar* XXIV. 43, *suckningens* behag, s. 45, *dyrknings*lag 53, böner, *dyrkningar* och sånger 54, *frågningar* 57, *skoning* av skona 69 och 72. Det förr vanliga *tilläggning(ar)*, som man t. ex. finner som överskrift ("Tilläggningar, rättelser och förbättringar"; Weste 1807) har nu vikit för det bekvämare 'tillägg'.

Efter en kortare behandling av abstr. på *-are* (en liten grupp av nybildningar, där egentligen blott *avstickare* kan brukas fullt abstrakt) kommer en något utförligare av de på *-eri*. Dessa synas raskt tillväxa, men förf. anser dem icke fullt folkliga; nybildningarna, säger han, ske mest i bildat tal eller i vittert språk, varför han varnar för försöken att utsträcka denna avlednings brukbarhet. Ungefär samma hållning intar förf. till *an*-orden. Han sätter icke det stilistiska

[1] Sid. 45, noten, omtalar förf., att komplettering(s-prövning) i Lund på 1870-talet brukade av studenterna kallas *komplettamen*. Så är ännu fallet i Uppsala; man kan höra t. e. *komplettamensfest*.

värdet av abstraktbildningarna på *-an* särdeles högt. Han erkänner visserligen att de äro jämförelsevis korta (bättre än de på *-ande* och *-(n)ing*) och bereda omväxling i övermåttet av dessa, men de äro ej folkliga och de äro "opraktiska genom sin oförmåga att anta slutartikel och pluraländelse". I *dikt* betyder det emellertid ej *så* mycket, att dylika former saknas, i synnerhet som ju obest. form av dessa subst. ofta brukas i samma funktioner som eljest den bestämda. Kanske kunde det för övrigt även vara en möjlighet, att de med tiden vunne tillräckligt i folklighet för att ej vidare försvåra läsningen av poesi. Dels genom sin tvåstavighet, dels genom sin skönlitterära ton synas de mig vara en given vinst för vårt diktspråk, och för min del måste jag alltså hålla på de försök, som hittills gjorts att återuppliva ändelsen, samt anse dem värda all uppmuntran inom diktens begränsade område. Det är gott att icke låta möjligheterna till omväxling där bli färre än de utan alltför stora olägenheter kunna bli.

I samband med de av Cederschiöld anförda nybildningarna kan jag nämna, att Österling i dikten Strofer (i Hälsningar) brukar ordet *jäktan* (uppvisat av Berg hos Tranér), i Hälsningar 62 *snyftan* och i Preludier 58 *förnekan(snatt)*, samt att även hos Agrell, Den dolda örtagården s. 10 träffas det 'mindre allmänna' *bidan* (en bidans tid). I fråga om brukligshetsområdena förefaller det mig som om *begäran* i vissa talesätt vore fullt brukligt i samtal (på allmän begäran, de var en bra toki begäran); likaså *ängslan* (usch, en sån ängslan skulle ja inte villa vara me om vidare).

Avledningen *-else* åter har såsom Cederschiöld påpekar knappast någon tillvaro i poesin. Blott en mindre del av *else*-orden tillhöra bildat, vardagligt talspråk, de flesta finner man i "normalprosa, kanslistil, andlig stil eller annan högre stilart". Nybildningar synas icke röna gott mottagande. På detta parti har jag inget annat att påpeka än att *övertygelse* synes mig väl kunna få plural (män av olika l. skilda övertygelser).

I det åttonde kapitlet sammanföras en del smärre grupper av abstrakter (de på *-sel*, *-nad*, *-a*, *-e*, *-m*, *-(e)n*, *-d*, *-t* och *-(e)st*). I förbigående vidröras här även några utländska avledningsändelser. Cederschiölds ståndpunkt i fråga om de förra är denna: de äro synnerligen värdefulla genom sin korthet och sin nära anslutning till verben; därför böra vi göra allt för att behålla dem, vi ännu äga kvar, om vi också icke kunna vidare förkovra dem. Här skulle Per Sprogvild tvärtom kraftfullt velat gripa in för att göra dylika grupper mer levande och bekanta och sålunda uppmuntra till nybildning i samma riktning. Och jag kan ej neka till, att saken, i synnerhet med en annorlunda inriktad modersmålsundervisning, icke synes mig omöjlig.

Ett enda exempel. Cederschiöld tror knappast, att man kan vänta några nybildningar inom *nad*-gruppen. Tamm, säger han, har framställt såsom en *möjlighet*, "att vissa inkoativer på *-na*, t. e. de som beteckna färgskifte, skulle kunna bilda abstr. på *-(n)ad*, d. v. s. att man komme att tala (l. skriva) exempelvis om "trädens *gulnad* om hösten", "hårets *grånad* på ålderdomen", men chanserna synas Cederschiöld icke stora. Emellertid förekomma egendomligt nog just dessa ord hos en av våra nyare diktare. Anders Österling skriver i Preludier s. 41:

Igenom kolgrått hvirfveldamm
sin *gulnad* skenet drager

och i Hälsningar s. 88:

Jag ser på töcknen, som fientligt sluta
sin usla *grånad* om palatsens makt.

Och i Preludier s. 78 träffar man därjämte *blånad* användt på liknande sätt:

— — väna floden drar
i trädens *blånad* sina silfversömmar.

Och Ola Hansson skriver i Dikter s. 70:

Små skira, sidenhvita molnkuddar ligga strödda på ett täcke, i hvars väf inslagets skära ljusblå höljer sig som ett tunt flor öfver grundränningens bleka *hvitnad.*

Visserligen är ju ej härmed sagt, att orden slå igenom, men betecknande är det dock, att Österling, när han skrev t. e. den första av dessa verser, icke hade en tanke på att ordet 'gulnad' skulle vara nybildning. Detta visar, att det ej är nödvändigt att t. e. just ett abstrakt 'rodnad' skulle behövas för att avge föredöme; nej när den abstrakta *nad*-typen blott helt allmänt förefinns, är detta fullt tillräckligt för att vid behov osökt och naturligt framkalla nya bildningar. Exemplet bevisar än en gång, att anpassningen och tillfället förmå bra mycket mer ifråga om en nyskapelses införande och utbredande, än man i allmänhet i första hugget är böjd att tro.

Bland smärre anmärkningar har jag blott dessa: jämte *klädsel, avklädsel* o. s. v. ha vi även *påklädsel* och *utklädsel* (som även finnas konkret brukade); *byggnad* är abstr. även i uttr. 'stå under b.'; *sömnad* (o. *linnesömnad*) torde användas även av sömmerskor (t. ex. i annonser) och sålunda ej uteslutande vara skriftspråksmässiga; 'utgåva' finns använt även av O. v. Friesen; *tenta* subst. o. verb = tentamen, tentera är mig fullständigt obekant; *glädje* kan nog förekomma även i enklare, folkligt talspråk t. e. han visar då aldri nån glädje över nånting!, va ä de för glädje me å visa dej sakerna, när du inte ser på dem?, den lilla glädjen kan du väl åtminstone göra honom! *Rörsel* träffas i prosa hos O. Kolmodin 1732.

Nästa avdelning innefattar verbalabstrakter utan avledningsändelse men med 'inre böjning' (Noreens term) d. v. s. här med annan vokal än motsvarande verb. Cederschiöld anser dem synnerligen värdefulla, men tror att nybildningar ej gärna kunna uppkomma. Per Sprogvild skulle naturligtvis ha ivrigt kämpat för utbredningen av detta avledningssätt. Och som jag tror med full rätt. *Rev* i bet. 'stark efterfrågan på en vara' är väl fullt lokalt; för mig åtminstone är det alldeles obekant; *övergrepp* synes mig däremot fullt stadgat i

svenskt språkbruk (dylika övergrepp bestraffar sig själva); *skov* förekommer här och var i litteraturen (under vissa skov, med vissa mellanskov).

I tionde och elfte kapitlet behandlas slutligen utförligt "de korta abstrakterna", som sakna avledningsändelse (i kap. 11 de på *-el, -er* till verb på *-la, -ra*) och ha samma vokal som verbet i infinitiv. Det är denna grupp, som Cederschiöld med rätta anser för den viktigaste och den som förser och kan förse oss med de mesta och bästa nybildningarna.

'Jag gör några randanmärkningar. *Tvist* i t. e. 'en tvist om ord' l. 'råka i tvist om något' kan nog förekomma i ledigt umgängestal, likaså *harm* i uttrycket 'de vore då en harm, om ~' samt *misstro* i 'ja har en liten misstro mot honom', men dessa exempel inverka kanske knappast (för så vitt de icke kunna förökas) på det allmänna omdömet om ordens stilvärde. *Puts* kan nog brukas som abstr. till 'putsa' (putsen återstår ännu). *Hemgång* är även spelterm: 'h. i spel'. *Brist* borde nog kanske hellre förts till de ord, som finnas i de flesta stilarter ('i brist på bättre', 'de ä allti en brist, de kan du inte förneka' o. s. v.). *Smäck* skulle jag ej kunna bruka som neutrum. *Giv* som kortspelsterm torde vara sällsynt, jag vet mig endast ha hört bestämda formen. *Vin* träffas även hos Agrell, Den dolda örtagården s. 43 ("trots slungors hvin"). *Hopp*, brukat i pluralis, förekommer stundom, t. e. hos Stagnelius. *Mothåll* är vanligt i Uppsala, finns upptaget i Sv. Akad. ordlista och är säkerligen allmänt över hela Sverige. (Inte ett) *smack* förefaller mig vara ett annat ord än "ett stilla tung*smack*"; det förra torde ej eller åtminstone ej alltid sammanhållas med 'smacka'. *Fjäs* förefaller mig icke föråldrat (där va ett faslit fjäs för di kungliga!). *Fej* upptas ej i SAOL och är för mig obekant från vår tid. 'I *bänd*' som likaledes är okänt för mig, finns däremot uppfört i SAOL. *Skäll* = 'ovett' är vanligt även i Stockholm, Uppsala o. s. v. *Hyfs* likaledes vanligt i Uppland (sätta h. på; ja vet inte hur ja ska få någe l. nå(go)n h. på de här). *Kel* finns även i Uppsverige.

Kok är mer abstrakt t. e. i 'Första koket misslyckades'. *Svindel* skiljer sig, egendomligt nog, från alla övriga abstrakter på *-el* och *-er* genom sin grava accent (som åtminstone i Uppsala torde vara den enda förekommande; Cederschiöld anger "stundom med acc. 32"). *Myller* förekommer oupphörligt (skulle enligt Per Sprogvilds betraktelsesätt ingalunda anges som 'danskt lån') t. e. hos Agrell, Den dolda örtag. s. 25, N. W. Lundh, Stranden s. 42. *Mullret* av åskan är vanligt, likaså *plotter* t. e. = hopplottring l. något hopplottrat (de blir i alla fall bara plotter). Av nybildningar har jag slutligen antecknat: "det blef *skorr* och vild lek efter glimtarnas stim", N. W. Lundh, Ljunghuset; fyrens *blänk*, Lundh, Enslingen 10; "skönjer jag ytans *glis*", Österling Preludier 14; "Det blef *rust* och matlagning, som det ej varit på många herrans år" 'Emanuel Franzén' i Strix 25, 6. 08; "i daggens *flimmer*", Österling Prel. 49; "täflingen kommer att bjuda på flere goda *löp* med många bra hästar" Sv. Dagbl. 27. 9. 08; "beskäftigt *fingerpek* och visa ord" Bo Bergman En människa 36. Från äldre tid kan ju påpekas Bellmans "i krogdörrns ränn och *löp*" Carléns uppl. II. 309 och "Eols *hvin*" ib. II. 323. O. Kolmodin skriver "then sweda och thet *plåg*" Bibl. Qwinno-Speg. I. 10; J. Rudbeckius (1630-talet) "*hårdragh*".

Förf. avslutar sin undersökning med en sammanfattning, där han bl. a. ger goda vinkar även för en fortsatt behandling av ämnet. Särskilt hänvisar han då på avdelningen om de korta abstrakterna, för vilka han säger sig ha haft alltför litet material, samt på frågan om orsakerna, varför en mängd verb sakna (n)ing-avledning, en fråga som han anser kunna föras längre, än han för närvarande kommit med den.

Jag vill till slut blott uttala en önskan, att så många som möjligt ville läsa och på allvar sätta sig in i de bägge synnerligen intressanta böcker, jag ovan sökt ge en föreställning om. Språkforskaren behöver dem till motvikt mot sin ofta ensidiga språkuppfostran, läraren för att kunna bilda sig

en åsikt om värdet av nyskapelse och en utgångspunkt för kriarättning och bedömande av våra författares språk, författarna själva för att lära sig både att friare nyskapa och att med takt och försiktighet anbringa det nyskapade.

Arild 2 juli 1908.

Olof Östergren.

Små textkritiska bidrag.

Efterföljande anteckningar sluta sig till förut av mig offentliggjorda bidrag till textkritiken av vissa, huvudsakligen äldre nysvenska, urkundspublikationer (se Från filologiska föreningen i Lund III, s. 162—168; Språk och Stil 7, s. 116—126[1]).

Då jag — för Svenska Akademiens Ordbok[2] — tagit kännedom om de arbeten, som nedan citeras, har jag ibland stött på ord eller uttryck, vilkas riktighet förefallit mig misstänkt. Vid närmare granskning har jag i de flesta fall funnit, att en rättelse, som gav tillfredsställande form och mening, låg nära till hands. — Stundom har jag trott mig finna, att en utgivare onödigt ändrat texten eller att han på grund av missförstånd avdelat den oriktigt eller tillfogat obehövliga tillägg.

De handskrifter, som ligga till grund för de editioner, mot vilka jag i det följande framställer mina anmärkningar, har jag ej haft tillfälle att jämföra. Det är möjligt — fastän icke sannolikt — att ett och annat av det, som jag här nedan anmärker på, beror på fel i originalet.

En noggrann jämförelse mellan manuskripten och avtrycken skulle — det anser jag mig på grund av de iakttagelser jag gjort ha rätt att förmoda — troligen ge vid handen även andra smärre felaktigheter och missförstånd än de här nedan påpekade, vilka anträffats mera tillfälligtvis[3].

Vissa av mina rättelser framställas blott gissningsvis och med tvekan.

---

[1] Egna tillägg inom de i det följande anförda citaten äro kursiverade.

[2] Dennas samlingar har jag fått använda.

[3] Detta gäller ej i fråga om det, som det vill synas, omsorgsfulla avtryck av ett brev från G. Nilson Strut, som föranlett mina anmärkningar under 4.

Stundom torde en oriktighet, som jag funnit mig föranlåten att rätta, emedan den skulle kunna ge anledning till missförstånd, snarast böra anses bero på tryckfel[1].

1.
Till Historiskt bibliotek utgivet av Carl Silfverstolpe. 1875 o. följ. år.

1: 271, r. 11 nedifr. ff.: "Och wele wij så haffwe vm förgyllningen besteltt, Att the vnderste wåninger schole förfylles medh Twiste gull, Männ the öffuerste medh Fijntt Gull". Brev från Johan III 1579. Då, såvitt jag kunnat finna, något "förfylla med guld" eljest ej förekommer, torde *förfylles* vara skrivfel eller tryckfel för *förgylles*.

2: 260, r. 4 nedifr. ff.: "Och såsom wij tilförennde thenn tid E. K. M. skildes hädann ödmiukeligenn begierade att E. K. M. och wille ifrån Danzich, eller tädann effter, skriffue Storfurstenn något hårdt till och alffuarligenn till på thet hann deste snarrare till Frid motte brukes, alt så förmode wij allerede det skedt ware." Ur en handling av 1594 (kopia bland Acta historica). "Bruka någon till frid" förefaller mig synnerligen misstänkt; jag förmodar, att *brukes* är förvanskning av *bewekes*. Jfr frasen "beveka till fred" i följande citat: "Så hafwer dock den Fijenden så förhärdatt waritt, att han j the nästförledne Åhr icke allenest till ingen redelig Fredh hafwer bewekes kunnett o. s. v." Sveriges Rikes Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll 1: 10 (1626). "Ett Memorial, der uti begärdes, at Hans Maj:t wille låta beweka sig til fred." Nordberg, Carl den XII:s historia 1: 375 1740). Jfr även: "Olyckan bewäger honom til fred." Pfeif, (De habitu 261 (1713).

2: 261, r. 7 uppifr. ff.: "Will behöffues att wij haffue så mykit Folck wederrede som igenom Gudz tillhielp nödtorffteligenn kunne besittie Befestningerne och werie Rikzens Grenntzer så frampt wij nogonn lideligh och oförwitelig Frid förunnte skule." Samma handling. *Förunnte,* som ej ger någon mening, bör säkerligen ändras till *föruente,* d. v. s. förvänta.

---

[1] Den tryckfelsförteckning, som bifogats del 2 av Consistorii Academici Aboensis äldre protokoller, gör ej anspråk på att vara fullständig.

2: 278, r. 9 nedifr. ff.: "För wåre Personer wele wij nödigt, så lenge förmögenheeten tillsäger [icke] försittia huad wårt kall och Embete kräfuer, vthann ded effter machtenn med flijt troligenn effterkomma och fulborda." Brev från rådsherrarna till hertig Karl 1596 (kopia bland Acta historica). Om, såsom synes sannolikt, utgivaren tillagt det inom klammer satta *icke* för att åstadkomma mening, må påpekas, att tillägget är obehövligt: *nödigt* i det föregående betyder, liksom *nödhugt, nödhigt* o. s. v. i fsv., *nødig* i modern danska, "blott på grund av nödtvång", d. v. s. ogärna, en betydelse, som är mycket vanlig i äldre nysv.

2: 292, r. 18 nedifr. ff.: "Mykid Folk haffuer H. F. N. sanked ihop . . . ther hankes ihop altt thz som tiene will." Brev från G. Banér 1596. *Hankes* står väl för *sankes*. Något *hanka ihop* känner jag ej från annat håll.

2: 337, r. 21 nedifr. ff.: "Hade.. warit tryggare, att man.. tilbudit sig att om något feell wore på ferde, så wille man gierna råda ther bätter vppå." Brev från rådsherrarna till hertig Karl 1598 (kopia bland Acta historica). *Bätter*, som icke ger mening, bör ändras till *bötter*, d. v. s. *böter*.

Råda böter (i st. f. det numera ensamt förekommande *råda bot*) påträffas t. ex. i följande citat: "The.. wilia.. raadha ther godha bötther paa." Gustaf I:s registratur 3: 94 (1526). "Råde wij och förmana edher . . . at j råde böther här vppå, läggiandes från edher the Skalckar som brotzlige äre." Tegel, Gustaf I:s historia 1: 195 (efter ett brev av 1528). "Begärede at ther opå måtte rådes böther." Sveriges traktater 5: 117 (1601). "Jagh seer, att stadsens undergångh är förhanden, hvar derpå i tiidher icke böter rådhes." J. Skytte i Oxenstiernska brevväxlingen 10:332 (1632). "Bediandes... att der opå tydige böther rådhas måtte." Annerstedt, Upsala Universitets historia, Bihang 1: 411 (i handl. av 1654). — I fsv.: *radha böter*, se Söderwalls Ordbok 1: 143.

Formen *bötter (bötther)*, som utom i rådsherrebrevet även påträffas i det från Gustaf I:s registratur anförda citatet, är ej ovanlig i äldre nysvenska. Jag anför exempelvis: "Ther motthe legghias bötther paa." Gustaf I:s registratur 3: 45 (1526). "Gudh alzmecktig hafver låtit månge handa straff alleredo utgå och der igenom oss till bötter och bättringh nådeligen varnadt och kalla låtit." Svenska Riksdagsakter 1: 352 (1544). "Jag wil förtijga andra olägenheter, såsom här dageligen infalla: här vppå bötter att skaffa hafwer iagh mig nog.

sampt beflijtat." Gustaf II Adolf, Skrifter 117 (1615). "Thet är inge bötter skaffat på tullen." Svenska riksrådets protokoll 8: 132 (1640). *Bötter* ännu hos Helmfelt (1662) i Handlingar rörande Skandinaviens historia 31: 506.

Jfr att singularis *boott (bott)* någon gång påträffas, se Gustaf I:s registratur 12: 32 (1538), 24: 562 (1554), Ärkebiskop Abrahams räfst 79, 111 (1596).

3: 137, r. 1 uppifr. ff.: "Wår hiertans innerlige önskan skall det altijdh wara, att Gudh, som alt förmåhr, alt sådant i sinom tijdh öfwerflödeligen wille med tieneligh och enligh wählsignelse recompensera." Brev från P. Planæus 1687. Äro *tieneligh* och *enligh*, som ju ej äro absolut omöjliga, förvanskningar av *timeligh* och *ewigh*?

3: 225, r. 20 nedifr. ff.: "Der H. K. Maj:tt och dätt höghloflige Compagn: nådigst täktess här ett kroogberij och en winchell [= *handelsbod*] . . . att vprätta låta." Ur Printz' andra ämbetsberättelse 1644. *Kroogberij* står (genom tryckfel?) för *kroogherij*. Jfr: "Taltes om krogerij, skjutznings- och gästningsordningen." Svenska riksrådets protokoll 5: 165 (1635). "Krogerij medh öhl och brennewijns sahl att anställa." Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll 7: 241 (1660).

2.

Till Consistorii Academici Aboensis äldre protokoller (utgivna av finska historiska samfundet 1884—1898).

1: 17, r. 5 uppifr. ff.: "Effter Reverendiss: Dn: Procancellarius och heele Senatus haf:r rådhsampt funnit, at en Medicus widh Academien hadhes (behof), hwilken them, som der till lust och wilia hafwa, kunde instruera" (14 Nov. 1640). Utgivarens inom parentes satta tillägg: *behof* är onödigt och vilseledande. "At en Medicus hadhes", d. v. s. "att man hade en Medicus", fanns rådsamt, icke att en Medicus behövdes.

1: 99, r. 4 nedifr. ff.: "Quinnan kunde wijsa samma lögnachtigh breff och fåfäng tilsäljelse opå echtenskapet stadsens predikander [*i rättelseförteckningen rättat till predikanter*]" (22 Nov. 1643). Det meningslösa *tilsäljelse* är fel för det i äldre nysvenska vanliga *tilsäijelse*. Jfr i det föregående å samma sida: "vthlofuas i breffuet at taga henne til ähta [= *äkta*]." *Tillsäijelse* förekommer t. ex. 1: 234, r. 17 uppifr.

(1646), *tillseijelsse* 1: 248, r. 20 nedifr. (1647) i betydelsen löfte.

1: 112, r. 12 nedifr. ff.: "Han . . finner sigh beswärat öfwer stadzens Magistraat, at thee saaken prolongera, och icke suaranne till doms hielpa" (13 Mars 1641). *Suaranne* är påtagligen fel för *snaranne* = snarare. Jfr: "Hieronimus swarade: at hoon arbetade och sydde något åt honom, och på thet hoon thess flijtigare woore, hafuer han suttit och wäntat at få snaranne sit igen." Därs. 115 (13 Mars 1641). Jfr att moderna finländska dialekter ha *an(e)* till normal komparativändelse. Jfr även de fsv. komparativerna på *-ane*, varom se Kock i Arkiv 14: 236 f., Noreen, Aschw. Gram. 356.

1: 120, r. 18 nedifr. f.: "Sigh hafua högh orsaak at betacka Senatum på thet flijtwanligaste" (13 April 1644). *Flijtwanligaste* säkerligen fel för *flijtwänligaste*. *Flijtwenligen* förekommer t. ex. 1: 149, r. 6 nedifr. (1645).

1: 333, r. 14 nedifr. ff.: "Beswäradho sigh Magn. D. R. [= *Magnificus Dominus Rector*] öfver Abrahamum Cursorem, at han . . icke lätit op Acad. dör i rättan tijdh, der Mag. R. må(s)t stå $^1/_2$ tijma vthe" (8 Mars 1648). Genom att inskjuta *s* efter *å* i originalets *måt* har utgivaren måhända förmått någon läsare att tro, att *måt* [i betydelsen *måst*] vore skrivfel för *måst*. *Måtte* har som bekant, jfr Hellquist, Studier i 1600-talets svenska 189, ofta betydelsen "måste" (liksom fsv. *mate*). Exemplet ovan visar, att även supinum *måt*[1] nyttjas på motsvarande sätt. Så ock i följande citat: "Thenne olyckie *[människans fördärvade natur]* haffue the aller högzste hälligen mott bekenne j sig." Ludvigsson, Norman 21 (c. 1550). I betydelsen "måste" förekommer *måtte* ännu i 1800-talets litteratur. Jfr t. ex.: "En varelse som jag har räddat från att drunkna då tre eller fyra af hans blinda bröder och systrar måtte deran." Hagberg, Shakspere 2: 211 (1847). Även i talspråket i vissa bygder; se Hellquist, cit. st.

1: 449, r. 2 uppifr. ff.: "Acad. wachtmestare . . sade . . at han då rumonet der skedde war på [lilla?] sidhan om ån" (15 Maj 1650). *Rumonet* är väl fel för *rumoret* = bullret, oroligheten, tumultet.

1: 549, r. 5 nedifr. ff.: "Pastoris son j Kumå, Berthollus, berättadhe såsom witne, att Clemens haf:r kallat Stephanum

[1] *Måt* i citatet ovan skulle kunna vara förkortning för *måtte*; jfr Kock i Arkiv 25: 34.

en lappare, och Stephanus kallat honom en lappare och. mantliugare(?)“ (1 April 1653). Genom frågetecknet efter *mantliugare* har utgivaren gett tillkänna sin ovisshet om ordets rätta läsning. Säkerligen bör där läsas *maatliugare* = snyltgäst, parasit. Ordet är mycket vanligt i äldre nysvenska, se t. ex. J. Erici, Christeligh och nödhtorfftigh wnderwisningh E 5 b (1594), Schroderus, Pacianus, Huru en Furste sitt Land och Folk . . styra skall 85 (1616), Chronander, Bele-Snack E 1 b (1649), Lindschöld, Den Stoora Genius A 4 a (1669), Modee, Håkan Smulgråt 48 (1739). Ännu så sent som hos Deleen, Svenskt och Engelskt Hand-Lexicon (1829). Jfr Kock, Om språkets förändring 47.

På de fyra först citerade ställena stavas ordets första sammansättningsdel med två *a*. Helt säkert har i Åboprotokollet ett *a* fellästs som *n*.

2: 7, r. 17 uppifr. ff.: “Taaltes om albo professorum, och syhntes inthet wara otienligit, att the skrifwes in uthi samma book som studenterne, fremst j booken, och Procancellarii (namn) framför andra“ (11 okt. 1654). Utgivarens tillägg av *namn* oriktigt, emedan *Procancellarii* är nomin. pluralis, att jämföra med *studenterne* och det på *professores (professorum)* tillbakasyftande *the* i det föregående.

2: 71, r. 1 uppifr. ff.: “Emedan i medler tidh peningar behöfdes att fortsättia werckett medh, tyckte(s) Senatui godt wara, att peningar togos till låns af någon på billigt interesse“ (8 Jan. 1657). Tillägget av *s* i *tycktes* onödigt och vilseledande: *tyckte* nyttjades förr (se Hellquist, cit. arb. 183 f.) impersonelt i samma betydelse som *tycktes*. Jfr från samma källa (2: 321, r. 1 nedifr. f.): “Migh tycker, att will Carl wachtmästare, som målsägande är, förlijkas, står honom fritt“ (6 Nov. 1661.) Men därs. 2: 351, r. 15 uppifr. f.: “Jagh tycker att här uthinnan behöfwes alla collegiernes sammankompst“ (20 Mars 1662); Därs. 3: 346, r. 11 uppifr.: “tycks mig skäligt“ (17 Nov. 1669) o. s. v.

2: 137, r. 13 uppifr. f.: “Laurentius Sundelius deprecera(r) och klaga(r) sigh öfwer sin fattigdom“ (24 Nov. 1658). Originalets *deprecera* och *klaga* äro imperfekter; jfr från samma del av Åboprotokollen: *comparera* för *comparerade* 133. 215, *ropa* för *ropade* 180; från del 3: *ropa* = *ropade* 101, *swara* = *swarade* 110, *recommendera* = *recommenderade* 136 o. s. v. Se andra ex. på imperfektformer på *-a* från 1600-talet hos Hellquist, cit. arb. 73.

2: 366, r. 5 uppifr.: "En ladd(ad) bössa" (30 Juni 1662). Att *ad* här tillagts i *ladd(ad)* för "meningens skull" (se företalet till första delen av protokollen s. VIII) får naturligtvis ej tydas så, som om *ladd* skulle vara felaktigt. Part. *ladd* är vanligt i äldre nysvenska. Jfr: "Ett longtt röör ladtt och späntt." Historiska handlingar XIII. 1: 298 (1567). "Ladde och spente bysser." Svenska riksdagsakter 3: 181 (1593) Rudbeck, Bref 196 (1683) o. s. v.[1]

2: 507, r. 11 nedifr.: "*[Han]* framtedde sitt armkläde, som war alt öfwerblodigt" (29 Mars 1664). I st. f. *alt öfwerblodigt* bör avdelas *alt öfwer* (l. *altöfwer*) *blodigt*. Jfr Svenska Akademiens Ordbok A: 1083, där exempel på *allt över* anföras.

3: 75, r. 1 uppifr. ff.: "Sedhan beswärade [sig] M. Rothovius öfwer M. Petræi hustro, at hon hade tillegnat sig een wepa, som honom kom till" (11 Okt. 1665). Om, såsom synes vara sannolikt, utgivaren tillagt det inom klammer satta *sig*, emedan detta ord skulle enligt hans mening (se Förordet till del 3) utelämnats vid textens renskrivning, måste tillägget anses överflödigt. Det intransitivt nyttjade *besvära* = anföra klagomål, i Svenska Akademiens Ordbok (se B: 1822) citerat från åren 1597 och 1630, är mycket vanligt i Åbo akademis äldre protokoll del 3. Så t. ex. nyttjas *besvära över* s. 86 (från 1665) — s. 100, 116, 121, 122, 128 (bis), 131, 134 (från 1666) —, *besvära på* s. 86 (från 1665) o. s. v. Uti del 1 av samma protokoll förekommer *besvära över* s 32 (1641), s. 167 (1645). Måhända särskilt vanligt i äldre finländska (det ena av citaten i SAOB är från en finländsk källa).

3: 102, r. 6 nedifr. ff.: "Framkom Her Barons Christer Horns fulmechtige Erich Olufson och refererade, huru hans principal hade brukat salig Kolmodinum för sin fulmechtige uti et och annat och, i medler tidh han utelandz wara, skulle gifwit honom några charta blanck och gårdzbref etc." (14 Febr. 1666). Utgivarens kommatering är vilseledande: kommet efter *wara* bör flyttas till efter *skulle*.

Uti äldre nysvenska är *emellertid* (*i medler tijdh* o. s. v.) vanligt i betydelsen *medan, under det att,* så länge som. Jag anför exempelvis: "I medler tiidh dette stillestånd wharer,

---

[1] *Ladd(ad)* är genom sitt onödiga tillägg typiskt för en mängd uti editionen av Åboprotokollen obehövligt kompletterade ord. Ex.: *venlige(n)* 1: 106, r. 13 uppifr. (1644), *fäl(le)s* 1: 183, r. 7 nedifr. (1645), *sliika förseende(n)*. Därs. r. 5 nedifr., *sina witne(n)* 1: 212, r. 12 uppifr. (1646), *mycke(t)* 1: 401, r. 17 uppifr. (1649) o. s. v.

måge begge potentaternes vndersåther, som pass, wägebreff och bewiis hafue, wännligen och säkertt med hwar annen handle och wandle." Sveriges traktater 5: 39 (1585). "Imedlertijdh mannen såleedes är borto, blifwer henne inrådt at säija åth Jörans hustru om mannen." Bidrag till Finlands historia 2: 342 (1670). "Imedlertid alt detta passerade i Stockholm" o. s. v. Nordberg, Carl XII:s historia 2: 483 (1740).

Uti ovanstående citat från Åboprotokollen passar icke betydelsen "medan". Här motsvarar *i medler tidh* "emedan, eftersom". Samma betydelse tillkommer *emellertid* i följ.: "Jag ser mig Gud ske lof! väl tilfreds, emedlertid jag ettdera måste hafva, sakerna eller penningarna." N. Tessin (1687) hos Crusenstolpe, Huset Tessin 1: 186. Jfr även citatet från Gisle Struts brev här nedan.

3: 480, r. 15 uppifr. ff.: "Karin Pärs dotter, swärdhfäiarens hustru, bekiende sin dotter bekient för sigh, det Lillieholmen sammanlagh medh henne hafft, och på sitt yttersta bedt Gudh straffa Lillieholmen . . Och sade swärdfäijiarens hustru *[till Herman Liljeholm]*: där du Herman mycket talar, så tör iag något säija, att du blifwer steckre(?) före" (8 Febr. 1671). Om det av utgivaren genom ett frågetecken såsom osäkert utmärkta *steckre*, står i handskriften, kan det ej betyda annat än "kortare" [fsv. *stäkre* o. s. v.]. Jfr t. ex.: "Den tijd, stäckre heller lengre." G. Strut (1587) i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift II. 6—7: 116. "En tijdh . . längre eller steckre." Kyrko-ordningar och förslag 1: 489 (c. 1618). "Dagarne äro . . stäckre." Boije. Den . . Förfarna Svenska Landthushållaren 162 (1756) o. s. v. Meningen skulle då vara: jag skall säga någonting sådant, att du inte längre vågar morska dig, "är så stor på det", utan "kommer till korta", kryper ihop, faller till föga. Eller också skulle *steckre* stå för "ett huvud stäckre", se Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll 8: 141 (1660).

Skulle åter, som jag anser möjligt, originalet ha *stecken*, vore detta att anse som en germanism: det tyska *stecken*. Jfr att i äldre tyska (se Heynes ordbok 3: 772) *er bleibet stecken* nyttjades i betydelsen *expedire se non potest* "han kan inte reda sig". Meningen skulle då vara den: jag lär säga något, som är så beskaffat, att du på grund därav "blir fast", råkar illa ut. Jag anser sannolikt, att det tyska *stecken* (nedertyskans *steken*) även nyttjas i följande citat ur ett brev från Gustaf Banér till Hogenskild Bjelke d. 22 Febr. 1597: "Typotii

breff sådant som jag thz oförsegled bekom förskicker jag b. [=*brodren*] her medh tilhonde, men hwem weth huad vnder steken ligger.“ Historiskt bibliotek 2: 304. Jfr: “Hwadh härvnder sticker, kan jag icke ähnnu döma.“ A. Oxenstiernas Bref till J. Oxenstierna 238 (1646). Jfr även danskans: “der maa stikke noget under (være en hemmelig Hensigt dermed)“. Videnskabernes Selskabs Ordbog 6: 831.

3: 539, r. 19 nedifr. ff.: “D. Thauvonius sade: conclusio: iag kan intet samtyckia där till, at Deus [i] nogon motto kan sejas causa instrumentalis“ (1666). Det synes sannolikt, att det inom klammer tillsatta *i* tillagts av utgivaren, emedan det enligt hans mening skulle av vårdslöshet utelämnats vid renskrivningen (jfr Förordet till del 3). *Nogon motto* = på något sätt har emellertid motstycken i äldre nysv. och fsv.; se min anmärkning i Språk och Stil 7: 120.

3.

Till Bidrag till Helsingfors stads historia samlade och utgivna av P. Nordmann 1905—1906.

1: 17, r. 8 nedifr. ff.: “Vi fatighe menn [*borgarna i Helsingfors*] sitiie här i en ahnann veegh och haffue en svor tunghe aff Edher Nådz folck, som komme iffron Räfflee, Viborgh, Tavestelandh och alle andre örдder.“ Ur en odaterad skrivelse ur samlingen “Städernas besvär“, enligt utgivaren avfattad “mellan åren 1563 och 1567“. Det med hänsyn till stavningsform och betydelse påfallande *ahnann* är säkerligen fel för *almann:* en *almann veegh*, d. v. s. en offentlig landsväg, allfarväg. Jfr att Svenska Akademiens Ordbok (A: 1018) upptager sammansättningen *allman-väg*, som där belagts från Florinus (1695) och Lindh (1749). Jfr norskans *alman-väg.*

1: 84, r. 12 nedifr. ff.: “All denn stund handell och vandell ähr itt märkeligit näringsmedel, hvarigenom een stadh kan bringes uthi önskelig postus och vällstånd.“ Ur Städernas besvär 1642. *Postus* orätt för *postur* (tryckfel?) *Postur* är en i äldre nysvenska vanlig biform till *posityr*; se exempel på denna form i Sveriges Rikes Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll 2: 115 (1634), 2: 147 (1634). 4: 5 (1645); med stavningen *postür:* Därs. 4: 95 (1647), V. 1: 9 (1652).

S. s. r. 5 nedifr. ff.: "På det att denna nija staden dätta höghnödige näringsmedell, som ähr handell, icke aff skiäres eller förspårres." Samma handl. *Förspårres* står (genom tryckfel?) för *förspärres*.

1: 85, r. 6 uppifr. "*[Emedan]* cronan nijttigere ähr att hafva een god stadh behollen och florerande änn månge små och föga importerande, de hvar andre uthi derass tillväxt och förkoffring hindra och præindicera." Samma handl. Det meningslösa *præindicera* bör utbytas mot *præiudicera*. Sistnämnda verb ej ovanligt i äldre nysv., se t. ex. Sveriges traktater 5: 148 (1603), Sveriges Rikes Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll 1: 59 (1627), Pfeif, De habitu 24 (1713). Även i yngre litteratur, se Crusenstolpe, Ställningar och förhållanden 12: 105 (1848).

S. s. r. 15 uppifr. ff.: "Kräfias och nödige ähre läghligheeten aff strömmar och flijtande vattn att kunna förmedellst deras tillhielp upbijggia qvarner och andre behörlige värkhuuss." Samma handling. *Läghligheeten* (genom tryckfel?) för *läghligheeter*.

1: 86, r. 11 nedifr. ff.: "*[Inkomster]*, af hvillcke . . måge . . stadzens nödige bijggninger . . till stadzens nijtta, förkoffring och seder uppsatte och ved macht ehrholdne blifua." Samma handling. Jag misstänker, att *seder* är felläsning eller tryckfel för *heder*.

1: 102, r. 9 nedifr. ff.: "Blifuer och derigenom *[d. v. s. om all handel går över Helsingfors]* stort undersleff förtaget, som myckit föröfues både i tullens afleggiande, sålckz uthförende och förbudne varurs inhemptande." Ur Städernas besvär 1644. *Sålckz* står säkerligen för *fålckz*. Ett lands invånare fingo ej utan vidare lämna sin fosterbygd. Jfr: "Hvad det follkets öfverförsel från Finland vidkommer, så vill Kongl. Maij:t det landshöfdingen förbjuder dem att öfverföra någon med mindre han icke hafver sina riktiga och gode bevis". Bidrag till Helsingfors stads historia 3: 19 (kungabrev av 1654).

1: 103, r. 14 uppifr. ff.: "Tridningen af accijsen, som E. K. M:tt allernådigest staden för undt och effterlåtit hafuer." Samma handling. Står *Tridningen* för *Tridiungen?* Jfr: "Tridiwnghen *[åt]* presthen." Skara Stifts jordebok 30 (1540). "Kärandens tridiungh." Consist. Acad. Aboensis äldre protokoller 1: 235 (1646). "En tridiung tijond af skafftsädh." Emporagrius, i Kyrko-ordningar och förslag II. 2: 330 (c.

1655). "Alla af dhen tridiung dhe innehafft gående skatter och beswär." Växjö Domkapitels akter 1690, n:r 116. Även *tredjung*, se t. ex. Stiernhielm, Archimedes reformatus kap. 7 (1644), Nehrman, Jurisprudentia civilis 40 (1746). — Även i följande citat står kanske *tridning* för *tridiung*: "Skall caplan lönas med een tridning moot thet caplans boo gifuer, effter han åfftare predikar än för them." Hertzberg, Bidrag till Finlands kulturhistoria på 1600-talet 1: 24 (handling från 1637).

För riktigheten av *tridning(en)* talar emellertid att i fsv. ett enstaka *tridningger* uppvisats (se Söderwall). Jfr att i äldre nydanska enstaka ex. på *tredning* finnas (se Kalkar). Jfr även att på Nuckö tredjedelen av en gårds åkerjord heter "trining", se Danell, Nuckömålet 1: 107, och att på Ormsö "träning" betecknar tredjedel (i sht av ett odlat fält), se Vendell, Ordbok över de östsvenska dialekterna 1032.

1: 108, r. 8 uppifr. ff.: "*[Helsingfors borgare begära]*, att derbe:te bönder *[allmogen i Helsingfors omnäjd]* skola så segla till be:te Lifländske städer, det då allenast måtte skie med trä last och fisk." Skrivelse från drottning Kristina 1647. I st. f. *att derbe:te* bör stå *att, der be:te,* och i st. f. *så* bör läsas *få*.

1: 114, r. 3 uppifr. ff.: "Så alldenstundh dhe see mehre flättia en allffvar brukas medh exeentionen." Ur handling av 1647. *Exeentionen* naturligtvis fel för *executionen.*

1: 242, r. 6 uppifr. ff.: "Framkom Hendrich Kleensmedh och framhadhe een bonde . . aff hvilken han hafver kiöpt . . humbla, hvarmedh han sin bijgd uthskempt och förderfuedh hafuer." Handl. av 1639. *Bijgd* bör ändras till *brijgd* (= *brygd*).

3: 203, r. 5 nedifr.: "till saksens lindring och sin exens." Ur handling av 1643. *Exens* står felaktigt för *excus* (= ursäkt), som passar i sammanhanget.

4.

Till Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift, Andra bandet, sjätte och sjunde häftena, utg. av F. Ödberg 1907.

S. 116, r. 11 nedifr. ff.: "Han *[Palne Rosenstråle]* moste giöre sosom en goder farbror och effterlåte, att wi alle samptlige slechten tillhopa (komma), sosom wi för:de pantegodz bördsret och arffzret haffwe, och berama oss emellan en

försagdan dagh och tijdh, der vi, som gudh teckes, kunne komma tillsammans". Brev från Gisle Nilson Strut 1587. Det, såsom det vill synas[1], av utgivaren (inom parentes) tilllagda *komma* (efter *tillhopa*) är obehövligt: *samptlige slechten tillhopa* är apposition till *wi alle,* det framför *berama* stående *och* är = även. Jfr *och* = *ock* därs. 119, r. 12 uppifr., s. 123, r. 5 uppifr.

S. 120, r. 9 nedifr. ff.: "Och i midlertijd, k. h. syster, (om) detta nu alt bestellas skall, så kan jag och min k. hustru och hennes b(roder) komma till eder i winther, om gudh teckes helsan er med, heller huru snart eder sielve synes, thet skie kan" (samma brev). Det av utgivaren efter all sannolikhet inom parentes tillagda *om* (före *detta nu alt*) är onödigt, då *i midlertijd* här, såsom i ett ovan ur Åboprotokollen anfört citat, betyder "då, eftersom". Se ovan!

Lund i juni 1908.

[1] Utgivaren skiljer ej mellan de parentetiska tillsatser, som finnas i originalet och de av honom själv gjorda.

Theodor Hjelmqvist.

Några anmärkningar rörande jämtska och ångermanländska ortnamn.

Efter avslutandet av min uppsats 'Om sättet för dialektala ortnamns upptagande i riksspråket', S. o. S. VI s. 203 ff., VII s. 13 ff., vilken uppsats huvudsakligen var grundad på en undersökning av namnförrådet inom området för Sollefteåbladet av Generalstabens karta och särskilt den då utkomna sydöstra delen därav, ha de trenne återstående delarna av detta kartblad utkommit. Namnbehandlingen å dessa ger anledning till ytterligare några anmärkningar. Dessutom ha med anledning av nämnda uppsats framkommit ett par uttalanden, vilka jag önskade få bemöta och i sammanhang därmed på ett par punkter fullständiga den förut lämnade framställningen.

I huvudsak följes samma princip å de under 1907 och 1908 utgivna sydvästra, nordvästra och nordöstra delarna av Sollefteå-bladet som å den 1906 utgivna sydöstra delen: namn som ha en genom jordeboken fastställd, officiell form, upptagas i denna form, i övriga fall följas i regel Ortnamnskommitténs förslag, dock äro avvikelserna såväl från jordeboken som från kommittéförslagen nu betydligt flera. På den sydöstra delen förekommo endast tvenne namn, som avveko från jordebokens form, och tvenne med jordeboksnamn sammansatta namn, skrivna på annat sätt än de enkla namnen skrivits i jordeboken (s. S. o. S. VI s. 222 och VII s. 51, separatupplagan s. 20); på de nu utkomna kartbladsdelarna finnas tillsammans tolv namn i en form, som (ej blott ortografiskt) skiljer sig från jordebokens namn å samma ort. På n.v.

delen förekomma följande avvikelser: *Edsele* (sockennamn) jb. *Edsleö* (jfr. S. o. S. VI s. 222, sep.-uppl. s. 20), *Ramna* jb. *Ramnå* (jfr. S. o. S. VII s. 53, sep.-uppl. s. 84), *Gässjön* jb. *Gässjö* (de båda sistnämnda byar i Edsele sn), *Löfberget* jb. *Löfberg* (i Ramsele sn), *Norrmoflo* jb. *Moflo, Åkvisslan* jb. *Åqvistland*[1] (i Ådals-Lidens sn). På n.ö. kartbladsdelen: *Västerrå* jb. *Vesterå, Österrå* jb. *Österå* (i Resele sn), *Oldsjön* jb. *Oldsjö, Ållsjö* jb. *Ållsjön* (i Eds sn), *Mobrännan* jb. *Mobränna* (i Överlännäs sn), *Björnbäcken* jb. *Jakobsberg eller Björnbäcken*[2] (i Multrå sn). Vid alla dessa avvikelser — utom *Ållsjö*, som sannolikt är tryckfel — har kartan följt kommitténs förslag. Endast i fråga om e t t fall torde lämpligheten av ändringen möjligen kunna bli föremål för olika meningar, nämligen den för övrigt ganska obetydliga ändringen *Mobränna* till *Mobrännan*, som strider mot kartans förfaringssätt i andra, analoga fall (jfr S. o. S. VII s. 37 f., sep.-uppl. s. 70). De ortografiska avvikelserna från jordeboken inskränka sig ej till sådana fall, som följa därav att det för kartan gällande stavsättet nu konsekvent tillämpats. Så har kartan (i enlighet med kommitténs förslag) *Stråcknäset* jb. *Strocknäset* (i Edsele sn, n.v. kartbladsdelen), *Norrtannflo* och *Södertannflo* (i Resele sn, n.ö. kartbladsdelen). Den förstnämnda ändringen beror på en av kommitténs ortografiska principer, de båda sistnämnda utgöra anslutning till uttalet och skriftbruket i orten.

Slutligen har kartan emanciperat sig från hänsynen till vissa i jordeboken förekommande namn på lokaliteter, som ej själva äro namngivna på kartan, men stå i nära sammanhang med andra, vilkas namn kartan upptagit. Det på konceptkartan förekommande namnet *Nordhammar fäb.* (i Resele sn,

---

[1] Jordebokens form är däremot bibehållen på ett annat ställe med samma namn: *Åkvistland* i Eds sn (n.ö. kartbladsdelen).

[2] I ett annat fullkomligt likartat fall har kartan nu upptagit jordebokens dubbelformer: *Mo eller Gammelmo* (i Edsele sn, n.v. kartbladsdelen). Konceptkartan hade *Mo*. Både namnet *Mo* och namnet *Jakobsberg* är obrukligt i orten, såväl i skrift som tal.

n.ö. kartbladsdelen) har sålunda nu, i väsentlig överensstämmelse med kommitténs förslag utbytts mot *Nordhedfäb*. *Nordhammar* är jordebokens namn på den skogstrakt, på vilken fäbodstället är beläget. I bygden användes ej detta namn, utan skogen kallas där *he̜ʹa* Heden, och fäbodstället *nø̜lhebo̜ən̜*[1] i motsats mot det inom en sydligare del av samma skogstrakt belägna *sø̜rhebo̜ən̜*, på kartan nu *Sörhedfäb*. (på konceptkartan med ett mindre känt namn *Sågbacken fäb.*). På samma sätt har kartan nu, efter kommitténs förslag, på grund av bruket i orten upptagit sjönamnen *Mo-orrsjön* (i Resele sn, n.ö. kartbladsdelen), *Hälsjön* (i Ragunda sn) och *Tärrsjön* (i Fors' sn, s.v. kartbladsdelen) i dessa former, trots jordebokens namn på angränsande skogstrakter: *Oringsjö* (se S. o. S. VI s. 238, sep.-uppl. s. 36), *Halasjölandet* (se S. o. S. VI s. 231, sep.-uppl. s. 29) och *Torresjölandet*. På konceptkartan hade dessa sjöar de i orten mindre användbara namnen *Oringsjön*, *Halasjön* och *Torrsjön*.

Visar kartan sålunda en ganska stor frihet gent emot jordebokens namn, så gör den det även gent emot kommittéförslagen. I allmänhet bestå avvikelserna från de senare däri att konceptkartans namnformer stundom bibehållits gent emot kommitténs rättelser. Som exempel må anföras följande (alla från Ragunda sn, s.v. kartbladsdelen): *Ängesberg* kom. *Ängesberget* (dial. *æ̃ŋəsbærjə*), *Telemarkstjärn* kom. *Telemarktjärn* (dial. *telamarkʃ̜ana*), *Mannsjön* kom. *Mannssjön* (dial. *man̜sʃø̜n*~*man̜ʃø̜n*, jfr om liknande namn S. o. S. VII s. 44 f., sep.-uppl. s. 74 f.). I de flesta fall tillhöra de sålunda från kommittéförslagen avvikande namnen mindre betydande orter, och

[1] *nø̜l-* (~*nø̜r-*), utvecklat ur *nördre*, motsvarar närmast rspr. *norr-*. Rspr. *nord* motsvaras i dial. av *no̜l*. Namnet borde därför egentligen ha skrivits *Norrhedfäb.*, liksom alla andra namn å detta kartblad, innehållande dial. *nø̜l-*, *nø̜r-* av kommittén skrivits med *Norr-*, icke *Nord-*. Ett hithörande namn, *Nörnabben* (ett berg i Edsele sn., n.v. kartbladsdelen) har icke medtagits i kommitténs förslag, utan oförmedlat inkommit på kartan från mina anteckningar, i vilka dialektformer stundom meddelades utan någon rikspråksomskrivning.

avvikelserna gälla relativt mindre framträdande drag i namnens form. Rättelser av väsentligare fel i namnformerna, liksom även ett flertal rättelser av samma art som de nyssnämnda *Ängesberget* etc. ha däremot iakttagits. Så är nu konceptkartans *Oxängsberget* rättat till *Ofsängberget* (dial. *ofsæŋbærje*, första leden innehåller samma ord som no. dial. och fno. *ups* 'klippevæg', se t. ex. Aasen och Fritzner), *Vårdalsberget* till *Våldalsberget* (dial. *vadasbærje* ~ *valdasbærje*, första leden är dialektordet *vaľ* skogsavfall), *Snöberget* till *Snödberget* (dial. *snøbærje* betyder det kala berget), *Vattaberg* till *Vättaberget* (dial. *vatabærje*, första leden är samma ord som fno. *viti* 'Signal, navnlig om Brændestabel' (Fritzner), no. dial. *viti* m. fl. former, se Aasen och Ross; häls. *vett* 'vårdkase, kummel, stenrös på bergshöjder' Rz s. 815 m. m.), namnet *Lientjärn*, på konceptkartan använt om Döda fallets klippränna, är nu struket o. s. v. Den sistnämnda namnformen berodde på felaktig association av den stundom förekommande benämningen *linjsana* lin(rötnings)tjärnen med bynamnet *Lien*, ehuru byns ägor ej gränsa därintill. Även några namn, som i jordeboken förekomma i dylika vanställda former, ha nu rättats i enlighet med kommitténs förslag (s. ovan s. 177). I dessa fall införes dock ej genom de nu på kartan använda formerna någon nyhet, då de redan äro allmänt använda, även i skrift, trots jordeboken. Sådana jordeboksnamn däremot, som visserligen kunna ha tillkommit genom missförstånd eller godtycklig tolkning av dialektformerna, men nu äro förhärskande i skriftbruket och därför ej utan olägenhet kunna ändras på kartan utan samtidig ändring i jordeboken och i skriftbruket i allmänhet, ha med lyckligt urval lämnats orörda. Så har kartan bibehållit *Döviken*, för vilket namn kommittén på grund av dialektformen *de'vika* föreslog *Deviken*, och *Krokvåg*, för vilket på grund av dialektformen *krakvo* eller *krokvo* föreslogs *Kråkvåg* (båda namnen tillhöra byar i Ragunda).

Tyvärr har samma försiktighet icke iakttagits gent emot kommitténs ändringsförslag rörande i jordeboken icke upptagna

namn. Så har kartan nu upptagit de av kommittén på mycket lösa grunder föreslagna formerna *Gilleran* för *Gerilån* (i Ragunda, s.v. och n.v. kartbladsdelarna), dial. *jı̇̀lẹra*, *jı̇̀l̰ẹra* eller *jı̇̀lr̥a* ~ *jı̇̀rıla* (accenten osäker i alla formerna) och *Helgsjön* för konceptkartans *Ḥällsjön*, dial. *Håssjön hoʃø̱n* (i Resele, n.v. kartbladsdelen), ehuru dessa ändringar äro nog stora att göra namnen oigenkännliga. Jag har S. o. S. VII s. 30 f., 38 f., sep.-uppl. s. 61 och 69 utförligt redogjort för förhållandena vid det förra av dessa namn och angivit de skäl, på grund varav jag redan vid kommitténs förberedande behandling av namnen avrådde från ändringen. En motsvarande framställning rörande det senare namnet finns S. o. S. VI s. 230 f., sep.-uppl. s. 28 f.

I fråga om en namnkategori, de synnerligen ofta förekommande sammansatta fäbodnamnen, finner man på kartan nu, i strid mot kommitténs förslag, en enhetlig princip så gott som fullständigt genomförd: densamma som redan börjat tilllämpas på den s.ö. kartbladsdelen (se S. o. S. VII s. 42 f., sep.-uppl. s. 73 f.). Fäbodnamn, som bestå av en sammansättning av hembyns namn med ordet *bodarna* utan inskjutande av något annat ord, ha upplösts enligt typen *Björkings fäb.* (byn Björkings fäbodställe i Sollefteå sn) i stället för att skrivas på det av kommittén föreslagna sättet *Björkingsbod(arna) fäb.*[1] De fäbodnamn åter, i vilkas första sammansättningsled ingår något annat ord än bynamnet, ha på kartan skrivits enligt typen *Filforsfäb.* i stället för på det av kommittén föreslagna sättet *Filforsbod(arna) fäb.* Bildningar av typen *Filforsfäb.* äro visserligen i tal mindre använda än bildningar av typerna *Filforsbodarna* och *Björkings fäbodar*, men jag tror likväl att de här, åtminstone i de flesta fall, äro fullt användbara och berättigade — dock med undantag för en talrik grupp: de dubbelt sammansatta fäbodnamnen av

[1] Undantag synes endast föreligga i *Näsfäb.* och *Skogsfäb.* (i Ragunda sn, s.v. kartbladsdelen) om de till byarna *Näs* och *Skogen* hörande fäbodställena.

typen *'Ammersgammalfäb.'* *amasgamalbuan* d. v. s. 'byn Ammers gamla fäbodar, i motsats mot samma bys nyare fäbodställe: *amasnybuan*, på kartan nu *'Ammersnyfäb.'* I skrift och i riksspråkstal bli dylika namnbildningar alltför oformliga, och det finns ju den mycket nära liggande möjligheten att skriva dem i analogi med *Björkings fäb.*: *Ammers g.* (eller *gml.* som ordet förkortats på andra kartblad) *fäb.*, *Ammers n. fäb.*

Den i fråga om de enkelt sammansatta fäbodnamnen i regel genomförda upplösningen har icke utsträckts till andra, fullkomligt likartade fall, där den utan svårighet kunnat genomföras. Så äro t. ex. sjönamnen *Norrgagnetsjön* och *Sörgagnetsjön* (i Helgums sn, n.v. kartbladsdelen) nu upptagna i dessa, med kommitténs förslag väsentligen överensstämmande former, ehuru de med fördel och mera språkriktigt hade kunnat skrivas *N(orra)* och *S(ödra) Gagnetsjön* eller *Gagnatssjön* (jfr S. o. S. VII s. 41, sep.-uppl. s. 71 f.).

S. o. S. VI s. 204, sep.-uppl. s. 2 framhölls, att kommitténs granskning från början var väsentligen begränsad till de redan på konceptkartan upptagna namnen och att den först vid det senare företagna genomgåendet av kartbladets västra delar utsträcktes även till sådana bland mina anteckningar befintliga namn, vilka icke funnos upptagna på konceptkartan, men möjligen kunde väntas inkomma på den nu utgivna kartan. Ett icke ringa antal av dessa namn återfinnes också på denna, men de vid kommittébehandlingen uppgjorda förslagsformerna ha ej kommit till användning. Därigenom har kartan kommit att innehålla en del namnformer, som ganska mycket bryta mot kommitténs för övrigt, i synnerhet vid tiden för namnrevisionen å detta kartblad, vanligen följda principer. Så har kartan nu *Vårfsberget* ej *Hvarfsberget* (i Ragunda sn, s. v. kartbladsdelen, jfr S. o. S. VII s. 19, sep.-uppl. s. 50). Detta förhållande har även givit anledning till åtskilliga smärre inkonsekvenser, som lätteligen skulle kunnat avlägsnas, om en enhetlig slutrevision hade ägt rum. Bland de mera iögonenfallande må nämnas behandlingen av namn,

sammansatta med ordet *myr*. I regel ha namn på myrar på kartan skrivits i riksspråksformer på *-myren*, under det att några med detta ord sammansatta gårdsnamn, som i orten bruka skrivas i former på *-myra*, bibehållits i sådan form (jfr S. o. S. VII s. 37, sep.-uppl. s. 67 f.). Men härifrån avvika nu på kartan, utan någon anledning, namnen '*Bröllopsmyran*' i Helgum och '*Siljemyra*' i Ragunda (båda på s.v. kartbladsdelen). Vid det senare namnet föreligger dessutom en missuppfattning i avseende på användningen: det är nämligen på kartan använt som bynamn och tillagt de västligaste gårdarna i Näs' by. I verkligheten tillkommer det endast en liten myr vid foten av Siljemyrberget, så benämnd, emedan där växer sälj (*silj* är en dialektform för detta ord).

Bland de av mig provisoriskt uppställda riksspråksformer, som upptagits i kommitténs förslag och nu inkommit på kartan, finnas några osäkra. Åtminstone en har jag sedermera funnit vara avgjort oriktig, nämligen fäbodnamnet *Skravabackbodarna* (i Håsjö sn, s.v. kartbladsdelen), på kartan *Skrafvabackfäb.*, i dialekten *skrovobakbuan*. Då förhållandena med detta namn synas mig i flera avseenden belysande, redogör jag något utförligare därför. Namnet uppgavs härröra därav att vid detta fäbodställe (som jag ej sett) växer mycket *skrovofǫ́r*, om vilket namns betydelse jag för tillfället ej kunde få annan upplysning än att det betecknade något eller några växtslag, som ansågos som dåliga foderväxter. Jag antog då att första leden var samma ord som i det av Rietz s. 597 från Jämtland anförda *Skrava-gräs* Tussilago Farfara, och då det i jämtskan finns enstaka fall av en övergång *a—a* > *ǫ—o* som t. ex. *hǫ̀no* (gevärs-)hane, antog jag vidare som sannolikt, att *skrovo-* på detta sätt uppstått ur *skrava-*. Då nu av detta ortnamn formen *Skravaback(s)bodarna* fanns i skrift (så på konceptkartan) och ej var så okänd i orten, att den för den skull nödvändigt behövde ändras, lät jag den stå kvar. Sedermera har jag likväl i sydvästra Jämtland återfunnit samma växtbenämning i formen *skrovogråse*, visserligen ej an-

vänd särskilt om Tussilago (vars blad där, kollektivt, kallas *skra̜`pa*, f. sg. best. form), utan om andra, isynnerhet på skogsslåtter förekommande, mindre gärna sedda 'gräs'. Den gemensamma betydelsen sades vara den, att namnet gäller hårdtorkade, storbladiga växter. Med detta namn torde sammanhänga hall. *skróvtistel* Circium (Rietz s. 600) närk. *skråftistel* Sonchus oleracius (Jenssen-Tusch Nord. Plantenavne s. 231 efter Wahlberg), östsv. dial. *skrovblo̜mo* Tarald, Silene inflata (Vendell Ordb. ö. östsv. dial.) samt ordet *skrov*, om vars betydelse och släktskapssammanhang jfr v. Friesen De germ. mediageminatorna s. 83. En besläktad stam på *-m*, förhållande sig till *skrov* som ordet *stam* (< *stavn*) till *stav*, synes föreligga i västerb. *skroma* 'hästhove-ört' (Rietz s. 600), no. dial. *Skrum* n. 'om Græs og Hø, som indeholder meget uædeligt eller har liden Næringsværd' (Ross), jyll. dial. *skrum* 'al slags ukrudt i sæd, især agerkål' (Feilberg Ordb.). Dessa växtbenämningar se ut att ha ett gemensamt ursprung med grundbetydelsen: skrymmande, mindre värdefulla växter (bland fodret). Det nyssnämnda, av Rietz från Jämtland anförda *skrava-gräs* kan möjligen härledas ur samma ursprung, då det åtminstone i norra Jämtland finns exempel på övergången *ŏ* > *a*, ehuru utan närmare undersökning ej heller detta antagande torde kunna göras med någon säkerhet. I alla händelser synes jtl. *skrovofo̜´rˇ*, *skrovogrå̜s* icke kunna härledas ur *skrava-* och den nyssnämnda riksspråksomskrivningen *Skrafvabackfäb.* således ej heller kunna teoretiskt rättfärdigas. Ur praktisk synpunkt torde den däremot, såsom nyss nämndes, låta försvara sig. Även ur denna synpunkt borde dock en riksspråksform *Skro(f)vobackbodarna* eller, fast väl mindre acceptabelt, *Skrå(f)vå-*, *Skrå(f)vo-* (jfr S. o. S. VI s. 234, sep.-uppl. s. 32) vara att föredra, då namnet utan tvivel är mest känt och använt i dialektformen.

En väsentlig del av kartans avvikelser från såväl jordebokens namn som från kommittéförslagen och från de i mina anteckningar meddelade namnformerna beror uppenbarligen på

likgiltighet för vad som, stundom ej utan ett visst berättigande, betraktas som petitesser. På kartan blir dock ett sådant betraktelsesätt berättigat i mycket mindre utsträckning, än när det gäller enskilda namns skrivning vid andra tillfällen. Kartans namnskick blir ofta normgivande och borde, så vitt möjligt, söka motsvara de fordringar, som för den skull kunna ställas på detsamma. Den samtidiga förekomsten av flera, i sig själva likartade, men utan synbar grund på olika sätt skrivna namn ger här mycket snart ett intryck av oreda, även när förhållandena i verkligheten visa en viss regelbundenhet. Att t. ex. i fråga om förekomsten eller uteblivandet av *-s-* mellan lederna av sammansatta ord de på detta kartblad framställda trakterna, med undantag särskilt av e t t mindre område, i allmänhet följa vissa gamla, för det nutida riksspråket på andra håll främmande regler, detta förhållande fördunklas ej oväsentligt genom kartans och delvis även Ortnamnskommitténs behandling av namnen (jfr S. o. S. VII s. 44 f., sep.-uppl. s. 74 f.). För övrigt inskränka sig ej felaktigheterna till dylika, relativt mindre väsentliga drag i namnformen. Till förut anförda exempel kunna läggas följande, i vilka felkällan ej torde kunna vara någon annan än antingen felläsning eller möjligen — i en del fall — felaktig konjektur vid oförstådda namn *Silfvermyren* för *Sivermyren* (av mansnamnet *Sivert*, i Ådals-Lidens sn, n.v. kartbladsdelen), *Sillberget* för *Lillberget* (i Ragunda sn, samma kartbladsdel), *Nyslättberget* för *Nyslåttberget* och *Grannmyrberget* för *Grån(n)-myrberget* (i Ragunda sn, s.v. kartbladsdelen; om sistnämnda namn jfr S. o. S. VII s. 30 o. 32, sep.-uppl. s. 60 o. 63).

I det hela visar det sig, att det ännu fattas ganska mycket i att kartan fått så pålitliga och korrekta namn som möjligt. Visserligen ha flertalet anmärkta felaktigheter i konceptkartans namnformer rättats, men en del kvarstå, och om också dessa, såsom ovan framhållits, i allmänhet ej äro av synnerligen störande art, åtminstone ej tagna vart för sig, så kan detta ej alltid sägas om de nya dels felaktiga, dels tvi-

velaktiga former, som under och efter kommitténs behandling inkommit och som i vissa fall mycket skarpt avvika från hittills i tal och skrift brukliga former. Dylika onödiga, i orterna ofta synnerligen ovälkomna namnändringar äro tyvärr mer ägnade att ådraga sig uppmärksamheten än förbättringarna, som till allra största delen bestå i rättelser av sådana fel, som av vem som helst bort kunna undvikas. Även valet av på kartan upptagna namn lämnar åtskilligt övrigt att önska. Under dessa omständigheter kan man frestas att betvivla, att det alls varit värt att söka åstadkomma denna namnrevision. Vid kommitténs behandling av Sollefteå-bladet voro dock förhållandena i vissa avseenden ogynnsammare än sedermera. Även för en del av de följande bladen synes det dock vara anledning att befara, att resultatet icke motsvarar rimliga förväntningar[1].

*

I S. o. S. VII s. 252 ff. har J. Nordlander framställt vissa invändningar mot upptagandet på kartan av namnformen *Nässja* för *Nässjö* eller *Nässe* (bynamn i Långsele, s.ö. kartbladsdelen) och tillika sökt ersätta den av mig S. o. S. VI s. 227 f., sep.-uppl. s. 25 f. antydda förklaringen av namnets ursprung med en annan, enligt vilken det skulle vara en sammansättning av *näs* och *hem*. På kartan står likväl ej *Nässja* utan *Nässjö*. Formen *Nässja* finns endast i Ortnamnskommitténs förslag, men har ej accepterats på den grund att den avvek från jordebokens namnform *Nässjö*. Då emellertid Nordlanders förklaring, ehuru ej närmare utförd, kan synas plausibel och då samma förklaringssätts tillämpning på andra fall skulle ha rätt vittgående konsekvenser, vill jag här något närmare granska förutsättningarna för densamma.

[1] Den i Ymer 1907 s. 231 meddelade förteckningen över kartblad, som av kommittén reviderats för kartverkets räkning, är icke fullt exakt. Bl. a. upptagas där bladen Dufed och Åre, som båda äro utgivna i oreviderat skick.

Nordlander utgår från några i tionde- och andra längder åren 1551—1601 förekommande former av denna bys namn: *Näsim* m. fl. Att namnet här slutar på *-im* utgör enligt hans uppfattning bevis för att det är sammansatt med *-hem*. Samtidigt med formen på *-im* förekomma former på *-i* och *-e*: *Näszi*, *Näse* m. fl. Dessa och därmed den nuvarande dialektformen *Nässe* antar han ha uppkommit ur formen på *-im* genom bortfall av *-m*, ett bortfall, som han anser föreligga även i åtskilliga jämtska ortnamn. Som exempel anföres bl a. bynamnet *Mjälle* å Frösön, år 1345 skrivet *mielleim* (ack.), *(j) mielleimi* (Sv. Dipl. V n:o 3919), *(a) mieldeime* (ib. n:o 3920).

Att sistnämnda namn ursprungligen innehållit ordet *heimr* som senare sammansättningsled är otvivelaktigt. Första sammansättningsleden återfinnes i några norska namn (jfr Rygh Norske Gaardnavne XVI s. 202). Av den utveckling, som ligger emellan den älsta bevarade namnformen och den nuvarande skriftformens uppkomst, erhålles en i huvudsak klar bild genom sammanställning av övriga i hittills tryckta diplom förekommande former. De äro följande: *(j) Mellem* 1450 (? Dipl. Norv. XV n:o 77); *(j) Mællem* 1465 (ib. XIV n:o 95); *(j) Miælla* 1480 (ib. XIV n:o 142); *(i) Miellom* 1480 (? Jämtlands läns fornminnesför. tidskr. I sid. 107); *(j) Miællem* 1522 (Dipl. Norv. XIV n:o 286); *(j) Myællem* 1546 (ib. XIV n:o 830); *(j, po) Miellem* 1523, 36, 45, 54, 56, 59, 62 (ib. XIV n:o 391, 396, 751, 816; ib. XV n:o 643, 660, 684, 709); *(j) Miellen* 1536 (ib. XIV n:o 754); *(på) Miællom* 1543 (ib. XIV n:o 799), *Mielle* (ack.) 1562 ib. XV n:o 709); *(y) Miælle* 1585 (ib. XV n:o 592).

Den här förekommande utvecklingen är så tillvida typisk för jämtska *hem*-namn, som dessa i allmänhet skrivas i former på *-em* under 1400-talet och förra delen av 1500-talet, vilka former under senare delen av sistnämnda århundrade fullständigt uttrångas av former på *-om* (använda i dativfunktion) i förening med former på *-e*, växlande med mindre van-

ligt *-a* (använda i alla kasus' funktioner)[1]. Härmed uppgå *hem*-namnen i den bland äldre jämtska gårdsnamn talrikast företrädda namntypen: de plurala gårdsnamnen, som vid denna tid regelbundet böjas på detta sätt i skrift. Formen på *-e*, *-a* (i medeltidshandlingar även *-æ*) torde här icke utgå från former på *-ar*, *-er*, som visserligen under äldre tider även förekomma, ehuru aldrig regelbundet genomförda, utan från former på *-a*, som redan från början synas ha kunnat brukas såväl för nominativ- och ackusativformen på *-ar*, *-er* som för dativformer på *-om*. Så skrives namnet på byn *Valla*, belägen i grannskapet av *Mjälle* och ofta nämnd tillsammans med denna, än *(j) Wallom*, än *(j) Walla*, än *(j) Walle*, stundom i samma diplom, t. ex. i Dipl. Norv. XIV n:o 143 (av år 1480), där alla tre formerna förekomma. I dialekten har ändelsevokalen i långstaviga ord apokoperats, varvid stamstavelsens vokal fått cirkumflex, så att de båda bynamnen nu lyda *mjæ̂l̠ˇ* eller *mjâl̠ˇ*, *vôl̠ˇ*. Dativformerna **mjæ̀l̠om* (**mjæ̀l̠om*), **vòl̠om* äro utdöda och den plurala karaktären utplånad för språkkäns-

[1] Förekomsten av formen *Miellom* år 1480 är osäker. Det diplom, vari den förekommer, uppgives vara tryckt efter avskrift av ett i Vemdalens kyrka befintligt original. Emellertid finns samma diplom även tryckt i Dipl. Norv. III n:o 942 efter original i Vitt.-Hist.- o. Ant.-Akad. i Stockholm. De båda tryckta texterna visa många olikheter i enskilda ords form, vilka olikheter tydligen till väsentlig del äro avskrivnings- eller tryckfel i den i Jtl. l. fornminnesför. tidskr. tryckta texten. Utan att ha sett handskriften i Vemdalen kan man naturligtvis ej med säkerhet bestämma dess förhållande till handskriften i Stockholm. Sådan den tryckts, ser den närmast ut att vara en av en del yngre språkformer karaktäriserad avskrift. Formen *Miellom* förekommer endast i Vemdalstexten. Samma person, som här kallas Mogens i Miellom, kallas i Dipl. Norv. III n:o 942 Mognus Niclesson. I Dipl. Norv. XIV n:o 142 (original skrivet samma år 1480) kallas han Magens Nilsson j Miælla j Frøsø sokn. Detta i förening därmed att även av andra med *hem* sammansatta namn enstaka gånger former på *-om*, *-um* förekomma under 1400-talet, synas tyda på att formen *Miellom* här möjligen kan vara äkta och denna olikhet mellan de båda texterna således återgå på olika läsarter i samtliga dubbelexemplar av originalet.

lan[1]. Appellativet *vól̥ˇ* (fäbod-)vall böjes däremot regelbundet i pluralis (obest. form) *vôl̥ˇ*, dat. *vòl̥om*, och åtminstone i västra Jämtland finnas ännu några gamla plurala gårdsnamn med bevarad, fast i utdöende stadd dativböjning. I kyrkböcker träffar man redan omkring år 1800 hithörande, nu utdöda dativformer på *-om*, och dessa bli talrikare ju längre man går tillbaka i tiden. Dylika dativer t. ex. *tæ̀gom* av bynamnet *Tege* i Åre, i skrift ännu någon gång även *Tegom*, kunna i dialekten ersättas av den andra kasusformen i dativfunktion, alltså *ɪ tæ̂jˇ* ~ *ɪ tæ̀gom*. Något motsvarande inträffar aldrig vid sådana plurala namn, som ha bestämda artikeln, t ex. *Krokom* i Mattmar, som i dialekten i dativ endast kan heta *kròkom*, aldrig *kròkan*, *kròkan*. Bestämda artikeln torde i detta namn vara ursprunglig. År 1483 skrevs, sannolikt åsyftande samma by: *j Kroka* (Dipl. Norv. III n:o 942).

Sättet varpå *Miellem* utvecklat sig till *Mielle* med dativformen *Miellom*, har av allt att döma varit det, att *Miellem* här liksom på andra håll i Sverige övergått till *Miellom*, vilken form uppfattades som en dativ och analogiskt kompletterades med kasusformen *Mielle*. Att detta är förhållandet bekräftas genom bynamnet *Landsom* i Ås, Myssjö och Sundsjö socknar. Namnet i Ås lyder i dialekten (av de övriga känner jag ej dialektformen) *là̖nsom*, uppfattat och använt som dativ

[1] Bynamnet *vôl̥ˇ* finns även i Åre (likaledes oböjligt och utan plural karaktär), men skriftformen är här numera uteslutande *Vallan*. Den S. o. S. VII s. 55, sep.-uppl. s. 85 efter en ej alltid fullt säker sagesman lämnade uppgiften om uppkomsten av denna skriftform är oriktig. Namnet skrives nämligen redan år 1688 i kyrkböcker *Wallan*, och från 1740-talet är denna form där den vanligaste. Därjämte förekomma, delvis ända in på 1800-talet, formerna *Walla*, *Walle*, *Wallarna*, *Wallana*, *Walland*, *Wallen* samt dativformen *(i) Wallom*. I privat skrift har formen *Walla* fortlevat intill senaste tid och i en och annan allmogemans rikspråkstal kan den ännu någon gång höras. Formen *Wallan* är bestämd form plural (i dialekten *vòl̥an* till appellativet *vól̥ˇ*). Vacklan mellan bestämd och obestämd form visar sig stundom i äldre skrivningar av jämtska och (oftare) trondhjemska plurala gårdsnamn.

vid sidan av *la'nsan, la'nsan*. År 1431 (Dipl. Norv. VI n:o 441) skrevs det *(j) Landzæmne*, sedermera intill slutet av 1500-talet *Landzem* och likn. Namnet i Myssjö visar likaledes genom skrivningen *Landzæmpne* 1456 (Dipl. Norv. III n:o 833), namnet i Sundsjö genom samma skriftform 1410 (Sv. D. N. S. II n:o 1278), att det som senare led innehåller ordet *ämne*, som på samma sätt även förekommer i norska namn (jfr Rygh Norske Gaardnavne XIII s. 423).

Samma övergång *-em* > *-om* i svagtonig ställning torde även kunna anses föreligga i dialektens former för pronomina *dem* och *som*: *dom, som*. I de äldsta jämtska diplomen skrivas dessa alltid *þæim* eller *þeim, sem*. Under 1400-talet undantränges småningom den senare formen av *som*. Att samma tids diplom ha *them* dem, kan betyda, att dialekten då ännu bibehållit denna form i starktonig ställning, jfr att i trondhjemska dialekter, som i ganska ringa utsträckning ha övergången till *-om* i *hem*-namn, pronominet för tredje person plural ännu uppträder med *ä*-vokal i starktonig, med *o*-vokal i svagtonig ställning. I övre Værdalen har jag sålunda antecknat *dam* och *dom*, och i Norvegia 1902 s. 86 anför Am. B. Larsen från Selbu motsvarande former *dam, am*.

Ett sådant bortfall av *-m*, som förutsättes genom antagandet av övergången *Miellem* > *Mjälle*, torde sakna analogier i jämtskan. De exempel på *m*-bortfall som kunna anföras ur denna dialekt, äro endast följande: dativformen av pronominet för tredje person singularis maskulinum: *a, a* (i værdalsmålet *om*) samt ändelsen *-a, -a* i dativ singularis av maskulina substantiv med bestämda artikeln, t. ex. *ga'la, ga'la* samt slutligen prepositionen *mila* (m. fl. former) mellan. Om också de båda sistnämnda exemplen kunna betraktas som flertydiga, så torde man redan på grund av det först anförda kunna antaga, att det funnits en övergång *-om* > *-a, -a* i svagtonigaste ställning, sammanhängande med de bekanta övergångarna *-an, -en, -on* > *-a, -a*. Vore det nu ett häremot svarande bortfall av *-m*, som förelåge i *Mjälle*, skulle man i

dialekten ha väntat en form med kvarstående *-a, -a,* icke en form med apokope och cirkumflex. Ett exempel på *m*-bortfall i *hem*-namn skulle däremot möjligen kunna sökas i de av K. H. Karlsson (Sv. Fornminnesföreningens tidskrift X s. 50, jfr Uppland I s. 410) anförda 'betydligt förvanskade' uppländska namnen *Marma* < *Marheme, Stjerna* < *Skœrnem, Ärna* < *Ernem* m. fl., men dessa låta sig dock hellre förklaras på samma sätt som *Mjälle*: genom sammanfall med den plurala gårdsnamntypen och analogisk nybildning av formerna på *-a,* som här icke, såsom i Jämtland, varit underkastade övergång till *-ä, -e* och apokope. Den direkta motsvarigheten till de uppländska *hem*-namnens gamla former synes vara representerad av *Marjume, Skornome, Massum, Markim* m. fl.

I Ångermanland är det mindre lätt än i Jämtland att skilja de med *hem* sammansatta namnen från andra och följa deras utveckling. Dels äro tillgängliga gamla skriftformer här mycket färre, dels också dialekten både i äldre och yngre skeden mera oberäknelig och flertydig. Även här utbytes *-em (-öm, -im)* mot slutet av 1500-talet allmänt mot *-om* i skrift, men det är osäkert i vad mån detta grundar sig på en övergång *-em* etc. > *-om* i dialekten. I denna uttalas nämligen på många håll namn som i skrift ändas på *-om,* även sådana som torde vara ursprungliga dativer, med *-ǝm* växlande med *-om, -ǫm, -ǝm* m. fl. delvis på vokalharmoni med den första, starktoniga stavelsen beroende former. Det ser ut som om den här i mycket större utsträckning än i Jämtland genomförda reduktionen av alla ändelsevokaler till *e (ǝ, ə)* åtminstone delvis skulle ha sträckt sig även till dat. pl.-ändelsen *-om.* Man kan därför ej som Nordlander och före honom delvis även K. H. Karlsson (Sv. Fornminnesför. tidskr. X s. 50) betrakta 1500-talets skrivformer med *-em, -öm (-ijöm)* som otvetydiga bevis på att föreliggande namn är ett *hem*-namn. Något som ger anledning att anta *m*-bortfall i dylika namn har jag ej funnit.

Formen *Näszi, Näse* etc. låter sig därför ej uppfatta

som uppkommen genom dylikt *m*-bortfall ur *Näsim*. Däremot kunna bägge formerna osökt förklaras ur de för ett pluralt namn karaktäristiska böjningsformerna *Næsia*, *Næsium*. Genom ändelsevokalens reduktion har *Næsia* blivit *Næsie*, vilken form väl närmast ligger till grund för det redan vid tiden för namnets första uppträdande i skrift (1540-talet) vanliga, folketymologiskt ombildade *Nässjö*, som fortfarande utgör namnets officiella form. Apokopen, som i Ångermanland inträtt i trestaviga, ehuru i allmänhet ej i tvåstaviga ord, har givit upphov till formen *Näszi* < *Næsie*. Ur den apokoperade formen har vidare genom reduktion av ändelsevokalen uppstått *Näse*, varur den nuvarande dialektala, men även i riksspråk använda formen *ne`ṣa* *Nässe*, (jfr ångl. *he`ṣa* hässja). Liksom *Näszi* genom apokope uppstått ur *Næsie*, har *Näsim* genom synkope uppstått ur *Næsium*. Den av Nordlander a. st. framhållna formen *Nesims noten* (1556) utgör intet hinder för denna förklaring av *Näsim* ur dativen. Genitivformer bildade genom tillägg av *-s* till dativ pluralis förekommer i jämtskan åtminstone vid förbindelsen *för* — *skull*, t. ex. *før ba̤ṛnømṣ‿skul̠ˇ* 'för barnens skull' och likaledes i norska dialekter, jfr Am. B. Larsen i Arkiv f. nord. fil. XIII s. 247, varest även anföras genitivformerna *bondomss*, *barnomss* ur ett diplom från Rendalen av år 1546.

Härmed torde vara klart, att *Näsim* icke är en sammansättning med *-hem*, utan att namnet utgår från plurala böjningsformer av ordet *näs*. Samma namn förekommer flerstädes i Sverige, varpå några exempel må anföras. Nordlander har själv i Ymer 1907 s. 71 omnämnt ett: *Näs(s)ja*, namn på en by i Öster Färnebo socken i Gästrikland, belägen på ett näs mellan Dalälven och Fängsjöns utloppså. Detta namn skrevs *Nässij* 1542, *(i) Næsiom* 1379. På grund av den senare formen räknar Nordlander även det som *hem*-namn. I Gottröra socken i Uppland finns en numera ej vid något vatten belägen gård *Nässja*, vars namn år 1311 skrevs *(de) Nessium* (latinskt diplom i Sv. Dipl. III n:o 1789). På det

stora näs, som skjuter ut i Vättern väster om Vadstena ligger socknen *Nässja*, som ganska ofta nämnes i diplomen, t. ex. *(in parochia) næsia* 1330 (ib. IV n:o 2810), *(predia mea in) næssiom* 1336 (ib. IV n:o 3229), *en fiærdhongx attong iordh i Østnæsiom i Næsia sokn* 1411 (Sv. D. N. S. n:o 1399). Sockennamnet *Nässjö* i Tveta härad i Småland synes ha varit föremål för en liknande omtydning som bynamnet i Långsele, då detta sockennamn hos Styffe Skandinavien under unionstiden[2] s. 171 anföres i formen *Næssia* från år 1398. Jfr dock *(de) . . . nessio in thwetom* 1333 (Sv. D. IV n:o 2992) och *ecclesie næssyo* (dat.) 1344 (ib. V n:o 3860).

Namnet förekommer även flerstädes i Norge, t. ex. *Nesjan* i Rennebu (Rygh Norske Gaardnavne XIV s. 175), i dialektform *Nä`sjaŋŋ* (best. form pl.), dat. *Nä`sjåm*. Även vid detta namn har samma folketymologi som vid *Nässe* i Långsele gjort sig gällande i äldre skriftformer: *Nessiøe* 1723 m. fl. Vidare kunna anföras *Nesjan* i Levanger (ib. XV s. 115), dial. *Nä`sjan; Nesene* i Grong (ib. s. 298), som endast anföres i den dialektala dativformen *Ne`ssåm; Nesje* i Borge (ib. XVI s. 323), dial. *Nä`si* ~ *Nä`ssja; Nordnesje* och *Sørnesje* i Veø (ib. XIII s. 246, där den förmodan uttalas, 'at det oprindelige Gaardnavn har været Nes, og at Flertalsformen senere er intraadt paa Grund af Gaardens Deling. Den har nemlig ikke her nogen Grund i Kystlinions Former'). dial. *Nö`rnäsje, Sö`rnäsje; Nesja øvre og nedre* i Sundalen (ib. s. 389 o. 392), dial. *Nī`ssja*, vilket namn O. R. härleder ur *Nesjar, men K. R. ur *Nesin, d. v. s. nes sammansatt med vin. Slutligen må erinras om det historiskt bekanta *Nesjar*, skådeplatsen för Olov Haraldssons sjöseger över Sven jarl palmsöndagen 1016, efter vilken plats Sighvats skalds till minne av slaget författade dikt fått namnet *Nesjavísur*. Den topografiska tolkningen av detta namn har under år 1907 varit föremål för en utförlig diskussion mellan Yngvar Nielsen och A. Kjær i (norsk) Historisk Tidskrift (Fjerde Række, Femte Bind). Gent emot den förres hypotes, att *Nesjar* betecknat

den s. k. Mølen, en obebodd, i spetsen i tvenne uddar kluven landtunga längst västerut i Brunlanes' herred, eller möjligen Mølen tillika med ett annat näs, det närmast i sydost därifrån belägna, har Kjær särskilt genom citat ur konungasagorna visat, att namnet haft en vidsträcktare betydelse, omfattande en större kuststräcka med bakom liggande bygd, åtminstone Bergs och Tanums socknar och i äldre tider sannolikt också återstående, öster därom belägna delar av det nuvarande Brunlanes' herred. (Jfr även Norske Gaardnavne VI s. 308).

Han ingår därvid även på ett par frågor av språklig och mera allmän betydelse. Som ett resultat av norska ortnamnsundersökningar framhålles, att plurala namn sådana som *Nesjar*, *Sandar* o. dyl. förekomma dels betecknande större områden, dels betecknande ett enda trångt begränsat ställe, men i senare fallet endast brukade om gårdar, ej om obebyggda orter. Detta är en även för motsvarande svenska namn i allmänhet gällande regel, som dock ej är utan undantag, och sådana saknas kanske ej alldeles även i Norge, jfr det av Am. B. Larsen Lydlæren i den solørske Dialekt s. 64 anförda *næ̜ſa* 'næsten stedsnavn, benævnelse på en slåtteeng'. Om anledningen till den plurala formen säges, a. st. s. 223: 'Overalt, hvar der var en Flerhed af Sandstrækninger, kunde man bruge Benævnelsen S a n d a r: om Smaaflækker som Gaardnavn, om store Moer som Grænde- eller Bygdenavn. N e s j a r betegner ju kun en Flerhed af Nes: var der paa en Gaard, der laa ved Vand, flere fremspringende Odder, blev det et passende Gaardnavn, gjaldt det større Halvøer, maatte det kunde bruges som Landskabsnavn'. Bland svenska plurala namn har jag funnit flera, som tydligt visa, att denna förklaring ej kan vara allmängiltig. Ett sådant exempel är namnet *Nässe* i Långsele. Det finns nämligen i byn endast en enda lokalitet, som kan ha givit anledning till namnet, nämligen det lilla näs, som i nordvästlig riktning från östligaste gården i byn sticker ut i Faxälven, och som har en ganska

jämnt rundad strandlinje, varikring älven går i en relativt trång, mycket strid fåra. Namnet måste därför här ursprungligen ha betytt gården eller gårdarna vid näset, näsgården l. näsgårdarna, næsia (-gardher l. -gardhar)[1].

*

I sitt senaste arbete, Stilistisk Språkvetenskap s. 68, har doc. Östergren framhållit den på flera ställen i min uppsats i S. o. S. VI och VII förekommande distinktionen mellan lokalt och allmänt riksspråk som någonting nytt och i sammanhang därmed velat tillägga den en överdriven betydelse. Nyheten inskränker sig emellertid till benämningen lokalt riksspråk, och uppgiften för de av doc. Ö. citerade partierna av min uppsats var endast att inom ett mycket begränsat område, där det för tillfället syntes mig påkallat, tillämpa synpunkter, som förut tillämpats inom andra områden. Väsentligen samma ståndpunkt har utvecklats redan i Lundells föreläsningar 'Om rättstafningsfrågan' (tr. 1886), och den torde även annars ej vara ovanlig, om den än, särskildt i vårt land, torde ha rätt mycket tillbakaträngts under senare tid. Nu synes man ofta vid bestämmande av vad som är riksspråksenligt tämligen ensidigt utgå från den begreppsbestämningen, att riksspråket är en för hela språkområdet gemensam norm, och därvid ganska starkt urgera såväl det förra momentet: att riksspråket utgör någonting för hela landet gemensamt, som det senare: att det är en norm. Mycket som jag be-

[1] Efter det ovanstående blivit satt, har jag i kammararkivet genomgått handlingar rörande Ångermanland för några år från 1540- till 1580-talet och därvid — delvis med ledning av d:r Nordlanders anteckningar, som han vänskapsfullt ställt till mitt förfogande — anträffat bl. a. följande former av denna bys namn: *Neszia* 1558 (tiondelängd), *Neszie* 1557 (kotalslängd), *Nesie* 1560 (tiondelängd), *Nässie* 1583 (saköreslängd), *(i) Næssiom* 1560 (jordebok). Då *Nässe* och *Nässim* vid samma tid förekomma i handlingarna, torde *Nässia*, *Nässie* och *Nässiom* få anses som ej tillhörande dialekten, utan endast en utdöende skrifttradition och till denna sig anslutande, icke dialektalt uttal.

traktat som riksspråk har från denna ståndpunkt snarare betraktats som dialekt och ansetts böra undergå vissa förändringar för att bringas i bättre överensstämmelse med 'rikspråket'. Med anledning därav vill jag nu söka något närmare utveckla min mening.

Till lokalt rikspråk har jag hänfört sådana språkformer, som å varje ifrågavarande ort — av hur liten eller stor utsträckning som helst — ha brukat och bruka begagnas som ersättning för dialektformer, när man skall skriva eller tala rikspråk, men som å andra orter företrädas av olika språkformer i motsvarande användning. Gent emot dialekten fungera de som rikspråksformer och ha en väsentligen rikspråkig habitus. De skilja sig sålunda såväl från ortens dialekt som från sådana rikspråksformer, som ej äro bundna till någon viss ort eller äro bundna till andra orter. Deras olikhet gent emot andra rikspråksformer har långt ifrån alltid sin rot direkt i dialekten. Särskildt av ortnamn och av ord, hörande till terrängbeteckningens terminologi finner man former och typer av rikspråklig karaktär, stundom också av ganska hög ålder och fast utbildning, men ej gemensamma för hela landets rikspråk.

Utgår man från denna uppfattning av förhållandena, kommer man i en viss motsättning mot den teori om rikspråket, som utbildats av Noreen och som kanske för närvarande är den hos oss allmännast omfattade. I fråga om ortnamn har denna teori tillämpats på sådant sätt, att ett ortnamn icke anses ha 'ingått i det svenska rikspråket', förr än det vunnit en viss 'allmännare användning och spridning', även om vid sidan av dess dialektala form existerar en annan, i skrift och i rikspråkstal i orten använd och i enlighet därmed ombildad form (jfr Noreens uttalanden i Ymer 1907 s. 233 f.; det därstädes — i annat sammanhang — anförda exemplet *Nolgårn* är naturligtvis icke att betrakta som representativt för bruket i hittillsvarande skrift och i rikspråkstal i fråga om hela mängden sådana namn, som blott ha 'så att

säga rent lokal användning och spridning'). I ett annat avseende karaktäristiskt för denna, i sin riktning ganska långt drivna teori är ett yttrande i 'Vårt Språk' I s. 97 not 2, där Noreen gent emot Lyttkens-Wulffs med hänsyn till uttalsskiftningarna inom riksspråket gjorda indelning av landet i olika uttalsområden, såsom sin uppfattning bl. a. framhåller, att 'än det ena, än det andra uttalet utgör en avvikelse från det såsom norm mer eller mindre erkända, ej en lika berättigad variant'. Härmed utsäges, att det endast är denna 'norm', som betraktas som riksspråk i egentlig mening. Fattat på dylikt sätt, får riksspråket en abstrakt och exklusiv karaktär, som även framträder i den minutiösa bestämningen av riksspråkets ljud. Med denna åskådning är också förenad en till synes obegränsad tilltro till riksspråksnormens förmåga att 'mer och mer' utplåna de 'dialektala färgningar', som ännu göra sig så starkt gällande, att ingen svensks riksspråksuttal anses kunna fritagas därifrån (ib. s. 94). Som en framtidsutsikt skildras likväl, hurusom 'även differenserna i avseende på tonfallen, i fråga om vilka knappast ännu någon riksspråksnorm uppställts, än mindre erkänts', komma att utjämnas, om än 'sist och med största svårighet'.

I överensstämmelse med denna uppfattning av riksspråket står även den transformeringsprincip, som i Ortnamnskommitténs arbetsplan teoretiskt uppställts som en vägledande synpunkt för behandlingen av dialektala ortnamn och som innerst sammanfaller med den synpunkt, som i allmänhet är rådande vid sådan transskription, som dialektord bruka undergå för lexikaliska och grammatiska ändamål. Denna karaktär hos transformeringsprincipen framgår visserligen ej otvetydigt av de i kommitténs arbetsplan använda ordalagen, då transformeringen säges innebära, 'att dialektens ljud utbytes mot dem, som därmed korrespondera i riksspråket'. Kommitténs praxis visar emellertid, att dylik konstruerande transskription åsyftas eller åtminstone, att de anförda orden äro avsedda att ge rum även åt en sådan tolkning. Redan i arbetsplanen

är 'transformeringen' emellertid ej oväsentligt kringskuren genom medgivanden åt andra allmänna synpunkter, och i tillämpningen har den inskränkts inom allt snävare och snävare, men svävande gränser. Principen själv synes dock förbli oförändrad, trots all ändring i praxis. Så förklarar Noreen i den nyss citerade redogörelsen för Ortnamnskommitténs arbeten Ymer 1907 s. 234 visserligen, att det t. ex. 'icke skulle falla kommittén in att föreslå, det järnvägsstationen *Degerfors* måtte omdöpas till *Digerfors'*, men att dock 'denna senare form enligt kommitténs allmänna principer egentligen vore att anse som ortens "rätta" namn i svenskt riksspråk'. Grunden till att de allmänna principerna i ett dylikt fall icke tillämpas, är naturligtvis den, att 'en dialektform vunnit allmänt burskap'. I sådana fall däremot, där det gäller en mindre bekant ort, vid vars namn det ej gör sig så starkt förnimbart, även för utomstående, vad som är vedertaget och möjligt att använda eller där det verkligen ej existerar någon i orten vedertagen riksspråklig form, där konstrueras ofta, men ej alltid en ny riksspråksform i enlighet med kommitténs principer. Det är dock ingen säkerhet för att denna nya namnform ens i sådana fall alltid är behövlig eller avpassad efter namnregleringsbehovet, där ett sådant förefinns. Granskningen av Sollefteå-bladet torde ha lämnat tillräckliga exempel — och flera skulle lätt kunna tilläggas — på osäkerheten i dessa avseenden, en osäkerhet, som utan tvivel i sin mån beror på beskaffenheten av kommitténs principiella ståndpunkt.

Visserligen uppträda de av kommittén hyllade principerna ej med anspråk på att utgöra 'några bestämda regler, som kunna vara tillämpliga på alla fall', och i den kasuistik, som i många enskilda fall blir avgörande, kunna ofta principsynpunkterna utan olägenhet alldeles lämnas ur räkningen. Detta oaktat, torde de ifrågakommande synpunkterna behöva analyseras, särskilt med hänsyn till sin giltighetssfär. Vad den nu berörda frågan om transformeringen beträffar, har jag sökt lämna ett bidrag till dess utredning i den föregående

uppsatsen i S. o. S., jfr bl. a. VI s. 224 ff., VII s. 33 f., 51 ff., sep.-uppl. s. 22 ff., 63 ff., 82 ff. En kort sammanfattning finns VII s. 27 f., sep.-uppl. s. 58. I fråga om det i kommitténs arbetsplan särskilt framhållna fallet, att flera riksspråksmotsvarigheter äro i och för sig möjliga, jfr de S. o. S. VII s. 46, sep.-uppl. s. 76 anförda exemplen, vilka likväl ej äro avsedda att tjäna som premisser till en allmängiltig slutsats. Huvudsynpunkten har genomgående varit att i den mån mitt material tillät det, söka fastställa 'transformeringens' uppgift och därav betingade begränsning genom att undersöka dess förekomst i redan befintliga, spontant bildade rikssprȧksformer av ortnamn, som väsentligen tillhöra eller tillhört dialektalt språkbruk. Hur stor brist på konsekvens och insikt dessa rikspråksformer än kunna visa och hur mycket de än uppblandats med rena missbildningar, i de flesta fall väl införda av främmande skrivare, så finner man dock ibland dem tillika de naturligaste uttrycken för de verkliga behoven i fråga om rikspråksomskrivning och modifiering av dylika ortnamn. Man finner härvid även, att dessa språkriktighetsbehov icke verka i riktning hän emot en abstrakt enhetlig riksspråksnorm. Därför erfordras också som förutsättning för en ändamålsenlig skrivning av dialektala ortnamn en viss inblick i hela den språkliga miljön, ej blott uppställande av vissa principer och upptecknande av enskilda uttalsformer ur dialekterna. Ett namns dialektform, såvida den är pålitligt meddelad och verkligen representativ för allmänt bruk bland de dialekttalande själva, kan visserligen ofta, i norrländska trakter kanske i de flesta fall, vara tillräcklig för bedömande av hur namnet nu lämpligen kan skrivas, men detta bedömande kommer lätt, helst när det sker på avstånd, att bli förenat med omedvetna vanskligheter. Det kunde bli betydligt säkrare och på samma gång lättare, om man toge mera notis om dialektens variantformer och om det lokala riksspråket. Radikala namnändringar borde ej företagas, utan att man vet någonting om hur ifrågavarande namn brukar skrivas och uttalas i

icke dialektalt språkbruk i orten, och utan att man i någon mån kan känna, vilken nybildad skriftform, som är bäst ägnad att för ortsbefolkningen representera dialektformen i de fall, där sådan nybildning behövs.

*

Slutligen önskar jag få begagna detta tillfälle till att rätta ett par misstag, vartill jag tyvärr gjort mig skyldig. I slutet av nämnda uppsats S. o. S. VII s. 64 f., sep.-uppl. s. 95 hade jag, i avsikt att visa att Ortnamnskommittén med betydligt mindre stränghet tillämpat sin nyssnämnda transformeringsprincip inom området för sin huvudsakliga verksamhet än å Sollefteå-bladet, inlåtit mig på några, av utrymmesskäl mycket knapphändiga anmärkningar rörande de då utkomna delarna av 'Ortnamnen i Älvsborgs län'. En av dessa anmärkningar rörde saknaden i redogörelsen för Väne härads namn av dialektformen *vẹnhæ̨ra*, som för mig uppgivits av en bland kommitténs undersökare inom en annan del av Älvsborgs län. Då jag av egen erfarenhet känner, hur lätt dialektformer, särskilt variantformer, kunna förbigås, och likaledes känner flera exempel på att en gammal dialektform av ett ortnamn kan vara undanträngd inom orten, men kvarleva i grannskapet (jfr om ett sådant fall S. o. S. VII s. 18, sep.-uppl. s. 48 f., jfr även Am. B. Larsen Lydlæren i den solørske Dialect s. 71 f.), så har jag utan vidare tagit uppgiften om förekomsten av dialektformen *vẹnhæ̨ra* för god. Den torde emellertid icke vara att bygga på, då — enligt vad kommitténs sekreterare, d:r Lampa, meddelat mig — ingen annan hemul för densamma kunnat anträffas. D:r L. anser det därför sannolikt, att denna uppgift beror på förväxling med namnet på Vedens härad, av vilket namn en dylik dialektform med säkerhet uppgivits. Även i skrift ha de båda häradenas namn ofta förväxlats. Möjligen har strävan att undvika denna förväxling bidragit till utrotandet i Väne härad av denna dialektform, som man

i och för sig kunde ha anledning att vänta och som styrkes av äldre skriftformer.

Ännu mindre grundad var min a. st. uttalade gissning, att den i 'Ortnamnen i Älvsborgs län' XII s. 172 meddelade uttalsformen *nèşka sịdan* skulle bero på framfrågning. Upptecknaren har upplyst mig om under vilka omständigheter han hört denna namnform, och det är därav klart, att den är att betrakta som ett gott källcitat. Men detta framgår dock ej av denna uttalsform ensam för sig, sådan den meddelas i kommitténs arbete, och den torde därför i allmänhet — vilket min anmärkning borde inskränkt sig till att framhålla — bli betydelselös för läsaren. I detta liksom i många andra fall, där kommittén också ofta underlåtit att meddela någon uttalsuppgift, synes uttalet, vare sig tillfälligt eller icke, vara tämligen likgiltigt i och för sig, och det egentliga föremålet för fråga snarare vara förekomsten: i vilket språklager hör namnet hemma, i dialekt eller i riksspråk?, förekommer det i allmänt bruk eller är det ovanligt? finns det anledning att förmoda litterärt ursprung eller påverkan?, m. fl. frågor, som ofta skulle kunna besvaras med ett eller ett par ord i förkortning. Vad de förstnämnda frågorna beträffar, är det väl endast i ett mindretal fall, som det kan förekomma någon egentlig anledning till tvekan, och detsamma torde i ännu högre grad gälla om de sistnämnda. Namnet *nèşka sịdan* och det korresponderande *svǽnska sịdan* (a. a. sid. 155) äro dock tillfällen, vid vilka även de sistnämnda, sägenforskningen rörande frågorna skulle kunna önskas något fullständigare besvarade, även om sådana traditioner som de varpå dessa båda namn hänsyfta, här äro jämförelsevis sällsynta och torftiga och uppenbarligen ej ha på långt när samma betydelse för uppfattningen av namnen, som de verkligen ofta ha i Norrland.

Herman Geijer.

Danismer i nusvenskt ordförråd.

Redan tidigare — i denna tidskrifts fjärde årgång (ss. 70 ff.) — har författaren av denna uppsats under titeln "Språklig skandinavism" meddelat en del danismer (inclusive norvagismer), som anträffas i modern svensk litteratur, antingen mera enstaka eller tämligen införlivade med det gängse ordförrådet.

Det torde knappast behövas någon urskuldan, för att jag nu återigen tager uppmärksamheten i anspråk för dessa ting. Frågan är ju fortfarande lika aktuell. Strömmen av danska och dansk-norska ord och ordasätt, som genom tidningspressen och andra, mera höglitterära kanaler flödar in i vårt språk, tycks sedan då (1904) knappast visa någon tendens till sjunkande. Och nu som då äro de språkliga immigranterna från Danmark och Norge ett mycket "blandat" sällskap. Båda dessa sakförhållanden — språkinvasionens utomordentliga omfattning och det starkt växlande värdet av de införda nyheterna — gör det ju till en plikt, för dem som intressera sig för det levande svenska språkets växt och trivsel, att en smula hålla ögonen på vad som här försiggår.

Bemötande av O. Östergrens metodiska anmärkningar.

Innan jag övergår till behandlingen av nytt och gammalt material i danismfrågan, finner jag det emellertid vara nödvändigt att upptaga till bemötande den kritik som av Olof Östergren i hans i våras utkomna Stilistisk språkvetenskap (s. 93 f.) riktats mot min föregående behandling av ämnet, och särskilt att taga i närmare skärskådande hans principiellt metodiska anmärkningar.

Förf. inleder sitt omnämnande av min undersökning med orden: "Det är emellertid icke så lätt som man tror, att konstatera, att det eller det ordet, den eller den frasen är en danism eller norvagism. I många fall kan det vara självständig nybildning, i andra upptagande av äldre svenskt språkbruk (så särskilt hos Levertin), stundom även sydsvenska provinsialismer. Därjämte är det ofta svårt att skilja det danska från det norska och även från det tyska inflytandet". Dessa allmänna anmärkningar om uppgiftens svårigheter kan jag så mycket lättare skriva under, som de ingenting annat innehålla än vad jag själv framhållit i inledningen till min förra uppsats[1].

Inte heller har jag något att invända emot Östergrens påpekande att "naturligtvis kunna stötarna till användningen av ett visst uttryck ha kommit från flera håll, och det ena förklaringssättet utesluter ingalunda med nödvändighet det andra, tvärtom ha väl som oftast flera orsaker samverkat"[2].

H e l t n y är däremot den metodologiska sats som hr Östergren omedelbart därpå vill slå fast: "E n d a m ö j l i g h e t e n att nå någon fast metod att konstatera danismer eller i allmänhet inflytande från främmande språk på modersmålet, synes mig vara den att utgå från i n d i v i d u e l l a j ä m f ö r e l s e r[3]. Man väljer en författare, som har nära själsfränder i det främmande landet. Kan man nu, med hjälp av betydelse- eller stämningsskiftningar i ord och uttryck eller på annat sätt

[1] Särskilt för sydsvenska författares vidkommande har jag där på förhand uttryckligen reserverat mig ifråga om "den för en uppsvensk hart när oöverkomliga uppgiften att skilja mellan (litterära) danismer och levande sydsvenska provinsialismer". Att skilja mellan d a n s k a och n o r s k a lån har jag aldrig ens f ö r s ö k t — se not 1 s. 72 — annat än i ett par helt enstaka fall.

[2] Just så har jag i min förra uppsats resonerat i fråga om ordet *utgåva* eller uttrycket *"att ställa något i utsikt"*, men jag vill på samma gång här medgiva, att jag med fördel kunde gjort ett mera utsträckt bruk av detta betraktelsesätt.

[3] Spärrat av mig.

klarlägga, att antingen hos denne författare och en mängd av hans samtida, bruket av vissa ord och uttryck återgå på samma lånekälla eller ock att den förste tydligt givit ordet dess spridning, *då först har man fått ett säkert bevis för saken*“[1].

Det är tydligt, att om denna metodiska princip är *riktig*, så vore i och med detsamma domen fälld över så gott som all vår hittillsvarande lånordsforskning. Den vetenskapliga säkerheten i fråga om de lån och främmande inflytelser på svenskan, som man hittills trott sig kunna konstatera — allt ifrån medeltidens lågtyska till 1700-talets franska lånordsfloder — skulle vara lika med $\pm$ 0. Ty “de individuella jämförelserna“, så som doc. Östergren vill ha dem, äro ju beklagligt litet använda av Tamm och andra arbetare på detta fält! Man har ju rent av — med fullständigt åsidosättande av alla individuella “betydelse- och stämningsskiftningar“ — trott sig kunna fastställa vissa “*fonetiska* kännetecken på lånord i svenska språket“.

Man har emellertid knappast anledning att utan vidare böja sig för det av Östergren resta kravet om “lånekällans“ uppvisande på de “individuella jämförelsernas“ väg *såsom en generell och oeftergivlig fordran*, när det gäller att påvisa, att ett visst ord är *inlånat* i vårt språk. Ett sådant krav faller ju redan på det sakförhållandet, att det ordförråd, som är *individuellt karakteristiskt*, självfallet måste bli en försvinnande minoritet bredvid det allmänt gängse, för alla eller för det bildade flertalet *gemensamma* ordförrådet. Och *inlånen* från ett språk äro ingalunda begränsade till det förra slaget av ord — de individuellt karakteristiska. Utan *tvärtom* är det ju i stället så, att det stora flertalet lånord, som trängt in i vårt språk — exempelvis från danskan — äro sådana, som en läsare av dansk litteratur möter *ideligen* och *överallt*, och som just därigenom oemotståndligt tränga sig på honom och bita sig

[1] Spärrat av mig.

fast i hans språkminne! — Jag kan inte därför finna, att ord som *glimrande, spydig, fräjdig, förståelse, misstillit, hulka* etc. etc. skulle vara ett spår mera tvivelaktiga till sitt danska ursprung, än det lilla fåtal ord, för vilka man — med större eller mindre grad av sannolikhet — kan peka på en individuell lånekälla[1].

Att jag inte kan erkänna de individuella jämförelsernas väg såsom den allena saliggörande för konstaterande av främmande påverkan hindrar mig emellertid icke att synnerligen villigt erkänna de "individualistiska" synpunkternas stora betydelse — på sin plats. När man har att göra sitt val emellan flera olika ursprungsmöjligheter, som var för sig äro tänkbara (vilket händer ofta nog, men långt ifrån vid alla lånord) så böra givetvis alla möjliga individuella hänsyn få göra sig gällande — i fråga om författarens litterära förbindelser, "betydelse- och stämningsskiftningar" vid hans användning av ordet o. s. v.

Detta slags individuella hänsyn tycks däremot doc. Östergren knappast göra tillbörlig rättvisa åt. Han avslutar raden av sina metodiska anvisningar med följande råd: "Är det ej alltid säkrast att ej gå över ån efter vatten, utan först söka anledningarna på denna sidan sundet?" En tämligen obestridlig sanning, efter vad det vill synas. Och dock blir den i sin tillämpning — åtminstone i doc. Östergrens tillämpning — något annat, därigenom att regeln anlägges som en mekanisk schablon, i st. f. att lämpas efter de individuella fallen.

Det finns nämligen svenska författare hos vilka man har långt större anledning att vänta sig spår av litterära inflytel-

[1] De enda ord, vid vilka jag i min förra uppsats vågade göra någon förmodan härom, var *dorsk, självhävdelse* och *genombrott*, som hänfördes till resp. J. P. Jacobsen, Kierkegaard och Georg Brandes. — En helt annan sak blir ju, att sådana litterärt lokaliserade lån äga ett alldeles särskilt intresse och ett helt annat värde för idéströmningarnas och de litterära påverkningarnas historia.

ser från danskan och dansk-norskan än av förtrogenhet med svenska bygdemål. Om nu dessa skribenter "gått över ån efter vatten", så är det naturligtvis ingenting annat att göra för granskarne av deras språk än att — gå samma väg!

En god typ för dessa författare är Hjalmar Söderberg. Därför är det alldeles ingen avgörande invändning mot min beteckning av dennes uttryck "det var *bittert kallt*" som en danism, = da. no. *bitterlig koldt*, att i svenska dialekter förekomma uttryck som "*bittert te vara kallt*". Även om denna dialektala vändning, som är känd endast från Närke, voro fullständigt analog med Söderbergs (och med den danska förbindelsen), så skulle det enligt min tanke vara ojämförligt större sannolikhet för, att Hjalmar Söderberg (den exkluvaste stockholmare i vår litteratur) fått sin sammanställning från dansk och norsk litteratur än från närkingskt folkmål[1].

Jag har senare anträffat uttrycket *bittert kallt* hos andra svenska författare, men — väl att märka — endast hos sådana, som överhuvud visa starka spår av dansk påverkan, nämligen Per Hallström (Skogslandet s. 14) och Gustaf Ullman (Kaprifol s. 82), samt slutligen i en direkt översättning från danskan (Troels Lunds Hälsobegrepp i Norden, översatt av R. Geete, s. 282). — En annan sammanställning, tydligen en självständig språkskapelse, finna vi hos Pelle Molin: "grå hus i klunga för att icke vara så *bittert allena*, då vintern står mörk öfver landet". (Ådalens poesi, 6 uppl. s. 63.)

Jag går vidare till de konkreta fallen, de av mina da-

[1] Härtill kommer nu i detta särskilda fall, att det från Rietz anförda uttrycket är av väsentligt annan karaktär än förbindelsen *bittert kallt* hos Hj. Söderberg, och *bitterlig koldt* i da. no. Ordet *bittert* har i Närkesmålet icke haft någon sådan användning som specifikt förstärkningsord till *kallt*, utan det brukas som allmänt förstärknings- eller intensitets-ord (Riets anför också ex. "*han är bitter te svära*"), vilket ju är en helt annan sak. F. ö. är det högst tvivelaktigt, om ordet i nutida Närkesmål överhuvud alls har kvar något av denna förstärkningsfunktion — allmänt närkingsk är den i varje fall inte.

nismer mot vilka Östergren anför jäv. Vid Levertins sammanställning *purt unga* anknyter Ö. sin gensaga därtill, "att *pur* var ett i äldre tid mer omtyckt ord än nu". och anför från Linné uttrycket "*pur mo*", där vi nu skulle säga *ren mo*.

Det är emellertid en sak för sig att använda *pur* som adjektiv, och en helt annan att välja detta ord för att därmed förstärka betydelsen hos just adj. *ung*. Den sammanställningen ligger verkligen så pass fjärran för våra språk- och tankevanor, att sambandet med den i danskan vanliga och fixa förbindelsen *pur ung* borde vara alldeles i ögonen fallande! — F. ö. kan jag nu anföra förbindelsen i en form, som är absolut bevisande för dess danska ursprung. John Kruse skriver nämligen *pur(!) unga människor* (Nordisk Tidskr. 08 s. 81). Det vågar väl ändå ingen påstå, att en svensk skulle funnit på att skriva ett adverb *pur* (i st. f. *purt*) oberoende av det danska *pur ung*?[1]

Däremot vill jag genast erkänna riktigheten av denna Östergrens anmärkning: "att *troskyldig* hos A. U. Bååth skulle vara danskt lån är väl ej alldeles säkert, ordet finns i skånska dialekter". Jag hade emellertid anfört ordet även från Oscar Levertin (1885). Hur man skall uppfatta ordets förekomst

---

[1] Ett bättre exempel, där Levertins användning av ordet har fullständig motsvarighet hos 16- och 1700-talens svenska författare. kunde Östergren ha fått i ex. "på mjuka kuddar skall du *blödt* som en gudinna hvila". Lucidor har t. ex. sammansättningen *svandunblöt*. Men inte ens i ett sådant fall — och inte ens hos Levertin, där man ju dock har rätt att förutsätta en intim kännedom om äldre tiders litterära språkbruk — behöver det därför vara givet, att ordet upphämtats från inhemsk språkbotten och inte från dansk. Vilken roll som danskan spelat vid denna för Levertins språksinne onekligen blamanta rimnödsfras, det röjes ju här av stavningen (= da. no. *blödt*). Även i den av Ruben Berg andragna sammanställningen "*en blöd sentimentalitet*" giver Levertin dansk ljuddräkt åt ordet. Jfr nedan om *dorsk*, *dyrka*, *(o)hygglig* m. fl., som också ha hemul i äldre svenskt språk, vilket icke därför utesluter att de i modern svenska äro danismer — t. o. m. hos Levertin, som enligt Östergren särskilt utmärker sig för upptagande av äldre svenskt språkbruk.

hos denne förf. säger Östergren ingenting om. För min del vill jag i fråga om Levertin vidhålla ordets karaktär av danism. Att han skulle upptagit ordet direkt från de sydsvenska landsskapsmålen, kan ingen gärna ifrågasätta. Även den möjligheten, att han lärt känna ordet från sydsvenska författare (som Bååth), torde vara mindre sannolik, än att han övertagit det från dansk och norsk litteratur. Det litterära och språkliga inflytande, som den tidens skånska författare (Ernst Ahlgren, Lundegård, Ola Hansson, Bååth) kan ha utövat på de uppsvenska kollegerna, kan ju i ingen mån jämföras med de mäktiga intryck, som denna författargeneration mottog från den samtida norska och danska litteraturen, och varom inte minst Levertins språk bär mångfaldigt vittne[1]. — I jämförelse med detta allmänna vägande av specifikt skånskt och danskt-norskt inflytande mot vartannat spelar det en mindre roll, att i Svenska akademiens ordbokssamlingar det tidigaste belägget från sydsvenska författare (det av mig anförda från Bååth) kommer omkring 10 år senare än Levertins användning av ordet. Sådant kan ju nämligen allt för väl bero på en tillfällighet[2].

Ordets betydelse kan ju också vara av vikt, men torde i detta fall icke giva något avgörande utslag i fråga om ursprungskällan. I litterärt bruk har ordet en avgjort sympatisk färg, = barnsligt förtroendefull. Levertin

[1] Jag erinrar i detta sammanhang om Strindbergs ord (1885): "den svenska litteraturen från 1865 till nu heter Björnson, Ibsen och Lie".

[2] Att i detalj på de litterära beläggens väg söka följa ett ords spridningshistoria (så som Östergren föreslår i sina anvisningar till en "fast metod" eller så som jag själv tänkt mig saken, l. c. s. 72) torde överhuvud endast undantagsvis giva lön för den oerhörda mödan, i form av säkra resultat. Hur vanskliga dylika ordkronologiska spörsmål äro, har Östergren fått erfara, då han i praktiken stått inför liknande uppgifter. Han nödgas då konstatera, att frågan, huruvida något visst ord hos Törneros är "[ett hapax legomenon eller] ett hos honom först uppträdande uttryck ... ej är möjligt att säkert avgöra ens, där man har hjälp av Svenska Akademiens Ordbok". (Stilistiska studier i Törneros språk s. 24).

talar t. ex. på det citerade stället om hur den balerövrade unga flickan "var så innerligt, så troskyldigt lycklig". Jfr da. no. *troskyldig* (enligt Beckmans ordbok) = "förtroendefull, omisstänksam, tillitsfull". Liknande betydelse lär förekomma även i Skånemålen, ehuru mera med biton av enfald. (Rietz översätter ordet menlös, beskedlig). — I citatet från Bååth skulle jag snarast vilja lägga in betydelsen naiv och därför trovärdig, en betydelse som står nära den, som ordet har i vissa sydsvenska folkmål[1]. Niléns Ordbok över Sörbygdmålet (i Bohuslän) angiver sålunda betydelsen säker, tillförlitlig, och även i Skånemål lär mera undantagsvis förekomma en betydelse pålitlig, uppriktig. (Enligt meddelande av doc. Emil Olsson)[2].

Också i fråga om Gustaf Ullmans *solfallsstillhet* hänvisar Östergren till att man träffar ordet (*solfall*, solnedgång) "i sydsvenska mål". Har docent Östergren någon annan källa för detta påstående än Rietz? Han känner ordet endast från Småland. Om ordet nu för tiden verkligen är levande "i sydsvenska mål" torde vara ovisst. I alla händelser är det inte så i Skåne. I Ullmans hembygd, Halland, tycks det idiomatiska dialektuttrycket för solnedgång vara *solgladning* (om man får av Möllers Ordbok döma om det nutida folkmålet)[3].

---

[1] Bååth säger, på tal om en gammal naiv julsed (att elda upp bastun för de osynligas räkning): "det finnes näppeligen något annat drag som *i så tydlig och troskyldig form* visar oss, hur stort pris nordboarne ... satte på dessa ångbad i hemmet".

[2] De belägg på *troskyldig*, som finnas i SAOB s språkprovsamling, äro från följande författare: Lange (finländare) från år 1884, St. Dagbl. 1893, A. U. Bååth 1894, Joh. Paulsson 1901. — Det förtjänar kanske påpekas, att även Fröding använder ordet, i dikten "Härjarinnor".

[3] Jag har senare anträffat också sammansättningen *solfallsdager* hos en sydsvensk författare, Otto Lundh (i kalendern Från Saxos stad, Lund 1905, s. 15). — Just nu meddelas mig, att ordet *solfall* är levande i Bohuslänsk dialekt, vilket ju onekligen förändrar saken — till förmån för doc. Östergrens uppfattning. *(Tillägg vid korrekturet.)*

Slutligen vill Östergren i fråga om sådana uttryck som *han sökte in i skogen igen, han sökte alltid framåt* o. d. (som jag återfört på motsvarande danska vändningar) göra gällande, att denna användning av verbet *söka (till)* = begiva sig (till), röra sig i en viss riktning kunnat uppkomma självständigt på svensk språkbotten. "Frasen 'han söker te den kyrkan' = besöker, vilket i Rietz dialektlexikon anges som allmänt över hela Sverige"; anser Ö. kunde giva en "naturlig anknytningspunkt för en sådan utveckling". — "När Strindberg upptager det [i uttr. "vi skulle aldrig sökt hit"], är det i en något liknande situation, och den som säger det är Kersti, kronbruden, som även eljest talar ett folkligt språk". — Härvid är dock att märka, att i den anförda landsmålsfrasen "han söker te den kyrkan" har verbet icke helt enkelt betydelsen begiva sig till, utan det betyder han brukar besöka den kyrkan, han hör till den och den församlingen. Denna folkliga användning av verbet *söka* är f. ö. så skarpt begränsad till denna enda, nästan fackmässiga förbindelse, att det förefaller mycket litet sannolikt, att man där skulle ha ursprunget till den anförda, ganska allmänna användningen av *söka (till)* = begiva sig (till).

Snarare skulle man kunna peka på sådana konstruktioner som i dessa exempel: "Gebals veka kvinnogud, till hvilkens helgedom allt Asien *sökte sig*" (Ugglas, Himmelens folk s. 37) eller "de *söka sig* gärna från stadens hank och stör" (Levertin). Men just att man inte konstruerar reflexivt utan skriver t. ex. "skulpturen har sökt tillbaka till Donatello" (Nordensvan, Bildkonsten s. 182) eller "att söka närmare Kristus" (prof. Pfannenstill i ett diskussionsinlägg enligt St. Dagbl. 10 okt. 08) — det hänvisar otvetydigt, synes det mig, till inflytande från danskt uttryckssätt.

Härmed skulle jag vara färdig med mitt svaromål på docent Östergrens kritik av min förra uppsats, och med försvaret för mitt arbetssätt.

Tillägg och rättelser till "Språklig skandinavism"

I anknytning till den nu sist förda diskussionen av några enstaka exempel skulle jag här vilja infoga några beriktigande eller kompletterande anmärkningar till det i "Språklig skandinavism" meddelade materialet, varvid jag också kommer att beröra de anmärkningar eller tilläggsnotiser av Fr. Tamm och Ruben G:son Berg, som återfinnas i det närmast följande häftet af Språk och Stil IV (s. 189 ff.).

Adj. *dorsk* (hos Levertin) är en av de moderna danismer, till vilka Ruben Berg framdrager motsvarigheter hos fosforisterna. Det förtjänar kanske nämnas, att ordet icke tycks ha varit alldeles främmande även för gammalt svenskt språk. Hos Sven Hof (Dialectus Vestrogothica s. 67) hittar man nämligen "*Dôrsk*: lat, deses, piger. Dalecarl. Cuprimont". Det synes dock ha varit ett mycket anspråkslöst liv i det fördolda, som detta citat bär vittne om, och uppfattningen av ordets förekomst i modern litteratur (åtminstone hos Levertin) påverkas näppeligen härav. Förhållandet kan dock giva en lärorik påminnelse därom, hur försiktig man måste vara med att på doktrinärt puristiska grunder utdöma språklånen från danska och norska.

Förpinad kunde jag endast anföra från den i sitt språk halvt fördanskade David Sprengel. Lämpligare bevis för ordets inträngande i vårt språk giver Fröding (i "Det borde varit stjärnor!") och K. G. Ossian-Nilsson ("Den oroliga, svartögda, förpinade flickan", Sv. Dagbl. 2 sept. 07). — En danism av samma typ anföres av Ruben Berg (l. c. s. 191), adj. *försliten* (= da. *forslidt*) hos Jane Gernandt-Claine. Detta ord användes också av Heidenstam (Karolinerna II s. 119). Hos honom kan det dock tänkas vara nyttjat i arkaiserande syfte, och möjligen vara upptaget från äldre svenska. Det återfinnes nämligen hos lexikograferna Serenius, Weste o. a. — Samma sida (i Karolinerna) hittas ytterligare en likartad bildning *förarmad*. (Jfr da. *forarmet*, ty. *verarmt*.) Samtliga dessa ord synas mig ha en något mattare eller mildare innebörd än de motsvarande vardagliga svenska: *ut-*

pinad, utsliten, utarmad, som mera närma sig den yttersta gränsen av det möjliga — redan den tyngre accentformen på dessa ord bidrager f. ö. till ett starkare intryck.

Det neutrala subst. *grundlag* måste vara äldre i svenskan än vad ordböckerna giva vid handen. Jag har anträffat det i Föreningens för Nerkes folkspråk och fornminnen verksamhet 1859—60 (Redogörelse, s. 5): "ett vackert grundlag till en ordbok", Jfr *underlag.*

Misstänkliggörelse. Även verbet *misstänkliggöra* är numera ytterst vanligt, särskilt i tidningsspråket. T. ex. Sv. Dagbl. 25 febr. 06 s. 3, Ups. N. T. 17 nov. 04, Nerikes All. 9 sept. 08 — jämte *göra misstänklig.* Jag har (av d:r Bruno Sjöros) fått den upplysningen att i finländsk svenska användes ett adj. *misstänklig.* Förklaringen till våra tidningsledares *misstänklig-göra, -görelse* lär väl dock knappast ligga på detta håll, utan dessa "vanskapningar" äro säkerligen språkliga gengångare från unionsbråkets dagar, då man hade riklig användning för dessa ord.

Användningen av verbet *skylla* = ha någon att tacka för ngt tycks inte vara så alldeles enastående. Här två nya citat: "I själva verket skylla vi det lilla, som vi veta, hypoteser som..." Mæterlinck, Bikupan s. 205. ("Bemyndigad öfversättning från franskan" —?). "Att lektor W. mäktat ett så intensivt arbete skylles... hans ovanliga själsspänstighet", Gurli Linder, Idun 1906 s. 14. — Danismen är ju påfallande som sådan, men på samma gång, hur mycket enklare och lättvintare är inte denna konstruktion än dess tunga svenska motsvarighet! [1]

På tal om ordet *skönandar* må nämnas en äldre försvenskning av det franska *bel esprit* (som är moderordet för

[1] [Not vid korrekturet.] En annan konstruktion, som gör samma tjänst, finner man hos Snoilsky (i brev av 1879, anfört i K. Warburgs Snoilsky-biografi s. 238): "Blir det dugligt, vet jag åtminstone, att *jag förskyller det hos* den inverkan och det idéutbyte jag fått".

ty. *Schöngeist*, da. *skønånd* och alla dessa bildningar). Thorild talar t. ex. i "En kritik öfver kritiker" om "Frankrikes *vackra snillen*", liksom han också använder uttrycket "någon *vacker konst*" i st. f. det nutida "skön konst". (Jfr Weste: *de vackra konsterna, de v. vetenskaperna* = fra. *les beaux arts, les belles lettres.* — Ordet *skönandar* (Obs. alltid pluralis!) kunde jag endast anföra från en tidningsartikel av Levertin. Andra beläggställen äro samme förf:s Svenska Gestalter s. 30; Evert Wrangel, Ord och bild 1906 s. 498 (där ordet sättes inom citationstecken, vilket väl antyder tvivel om dess hemul som svenskt ord); signaturen "Steffen", Idun 1906 s. 15.

Enastående är inte heller Ellen Keys *spiror* i dansk betydelse = grodd, brodd. "Alla spiror till en friare utveckling förstördes", skriver K. A. Edin i Ups. N. T. 7 nov. 04. Märk även här ordet använt i pluralis!

Uttrycket *slå någon sönder och samman*, som jag (under bestämd reservation med hänsyn till otillräckligt källmaterial) antog möjligen vara av danskt ursprung, är tydligen — sedan Berg uppvisat ordet från Runius — att stryka från danismförteckningen.

Jämte det adjektiviska participet *insmickrande* kan man också hitta grundverbet: "uttryck som anspela på mänskliga lemmar och organ och därigenom *smickra sig in* i vår uppfattning"; Fåhreus, Konstverkets byggnad s. 4.

Ordet *lyhörd* (citerat från Ellen Key: "l. för bruset från evighetens haf") hade jag uppfattat som en fri omstöpning av det danska *lydhör*. Häremot påpekar Tamm (Språk och stil IV s. 189), att "i formellt avseende är detta adj. nog beroende på det i Bohuslän vanliga, endast i neutrum förekommande *lyhört*,[1] som betyder: så beskaffadt, att man hör synnerligen väl på grund af för ljudets fortplantning gynnsamma

[1] I samma form och betydelse anföres ordet av Rietz (s. 400) från Halland och Blekinge. — I södra Skåne finnes också den-formen *lyhörd* = "begåfvad med god hörsel".

akustiska förhållanden". Vi ha således här att göra endast med ett semologiskt lån från da. no.

Ruben Berg kommer oekså in på detta ord (l. c. s. 190). Han anför ett poetiskt citat från Lennart Hennings:

"Ibland, en höstens dag,
när det blir *lydhört* i luften",

med den anmärkningen, att "förf. tror sig där ha skrifvit sörmländska". Jag vågar dock göra den förmodan, att Lennart Hennings här råkat ut för ett litet självbedrägeri. Den semologiska användningen av ordet är visserligen den samma, som lever i (åtminstone sydsvenska) folkmål, men här möter oss det kuriösa, att ordets form är omstöpt genom (omedveten) påverkan av det da. no. *lydhör.* (Alltså rent motsatt förhållande mot hos Ellen Key!) — Samma danska form av ordet har jag antecknat från en ledare i Sv. Dagbl. 20 juli 05 ("för folkstämningen *lydhöre* män") och från en artikel av G(urli) L(inder) i Sv. Dagbl. 28 okt. 05. På senare stället skrives emellertid ordet inom citationstecken, förf. har tydligen varit medveten om dess karaktär av lån. Ordet är i båda dessa fall använt också med dansk betydelse. — Med svensk form (liksom hos Ellen Key) återfinnes adj. hos Per Hallström: "ett starkt folk, *lyhört* för sin själs rörelse" (De fyra elementerna s. 12), och äntligen med svensk både form och betydelse hos Gustaf Ullman, som talar om "genomskinlig *lyhörd* luft" (Tidskriften Vårbrodd s. 43).

Adj. *lyhörd* giver sålunda i sin nuvarande brokiga användning ett intressant exempel på hur inflytelser från olika håll mötas och korsa sig i ett och samma ord. Givetvis är det att räkna som ett gott förvärv för det svenska riksspråket, i både den ena och den andra användningen — men då självfallet i sin inhemskt svenska form: *lyhörd.* — I en tredje (konstruerad?) form anföres ordet av Nils Linder, som bland lyckliga dialektlån också upptager "*ljudhörd,* adj. fördelaktig i akustiskt avseende, ljudfull". (Regler och råd, 3 uppl. s. 184). Denna folketymologiserande försvenskning av

ordet synes mig dock vara av tvivelaktigt värde — formen *lyhörd* är ojämförligt mera välljudande, och till sin innebörd fullt genomskinlig genom sin anslutning till det delvis likbetydande adj. neutr. *lytt* ("det är så lytt här inne") och till verbet *ly (lyss)*.

Formen *orkeslös* (i st. f. *orklös*), som jag anfört som dansk — till vilken uppfattning även Ruben Berg ansluter sig — har jag sedan anträffat i Fryksdalsmålet. (Se Noreens Ordbok över Fryksdalsmålet.) Månne beroende på grannskapet till Norge? Eller finns formen även i andra svenska bygdemål? — Jfr f. ö. Tamm, Sammansatta ord, s. 156[1].

"Det från G. H. J. Ljunggren anförda *undsenlig* är väl tvifvelaktigt", anmärker Ruben Berg (l. c. s. 191); "hos E. Flygare-Carlén finnes . . . *undselig*". Jag anförde också ordet *undsenlig* i en not, och vid diskuterandet av de olika förklaringsmöjligheterna stannade jag vid att betrakta det som "en självständig' svensk bildning". Formen *undselig* bevisar snarare motsatsen mot vad Berg anser den bevisa; den är ju fullständigt identisk med det da. no. *undselig*!

Endast från David Sprengel kände jag användningen av *den gången* i betydelsen på den tiden (= da. no. *den gang*). Den möter oss emellertid också hos Levertin: "Redan Tegnér klagade öfver att den [Creutz' Atis och Camilla] var glömd. Sedan den gången — 1836 — har dikten sannolikt blifvit ännu mer förgäten"; Svenska Gestalter, 3 uppl. s. 144. "Den gången han skrev denna roman var han icke blott ett . . .

---

[1] I samma arbete anför Tamm ss. (relativa) nybildningar, sannolikt efter danskt mönster, kompositionsformerna *skadeslös* (s. 115) och *skonslös* (s. 155). Likartad är "*sedeslös*, nyare form till äldre *sedelös*, med *s* tillkommet av okänd anledning" (s. 32). — Fullständigt analogt med *orkeslös* är adj. *sköteslös*, som anföres som danism av Linder, Regler och råd, 3 uppl. s. 189. Rietz uppgiver emellertid från Bohuslän formen *sköddeslös*, medan ordet i finländska dialekter har formen *skötlös*, och i norrländskt folkmål *skötelös*. Den sistnämnda formen träffas i Laura Fitinghoffs Barnen från Frostmofjället s. 22.

snille, utan också en stor konstnär". (Inledningen till Eugens Svenska landskap, s. 33). Mera överraskande är det att träffa på samma stötande danism hos Snoilsky:

"Den gång då villan byggdes
hon låg vid stadens slut."
("Gränsbor" — Dikter IV s. 179).

Att *vinna fram* skriver ej blott Geijerstam utan även K. Warburg: att den [Lycksalighetens ö] i popularitet skulle komma att vinna fram sida vid sida med Frithiofs saga"; Illustr. svensk litteraturhistoria II, s. 592.

Ögna = varsna, som da. no. *øine*, är inte heller något hapax legomenon. Det möter oss (utom hos Hans Larsson) i följande fras: "Jag kan icke ögna den tid, då den [uppgiften] skulle kunna bli öfverflödig"; Fridtjuv Berg, Svensk Läraretidning 08 s. 836.

Vi skulle nu övergå till en del hittills icke behandlade danismer. Dessförinnan ber jag dock att referatvis få omnämna en del hithörande fall, som påpekats av andra författare, sedan min förra uppsats i ämnet. *Av andra författare framdragna danismer.*

Professor Cederschiöld har i sina nyutkomna "Studier öfver verbalabstrakterna i nutida svenska" också kommit in på en del nya abstraktbildningar av dansk upprinnelse.

Hit höra först och främst en hel del på *-else*. Utom de av mig nämnda *förälskelse, förståelse, upplevelse, självhävdelse* — nämnas här (som nyheter av danskt ursprung) *bestyrelse, betingelse, upprinnelse, hänvändelse, besvikelse, tillståelse, självövervinnelse* [1] (s. 76 ff.). Såsom allmänt omdöme om dessa och liknande bildningar säger förf. (s. 79): "Försöken

[1] *Inflytelse* är enligt Cederschiöld (s. 73 not 2) "att betrakta ss. försvenskning af det t. *Einfluss* l. det d. *Indflytelse*". Ur bildningssättets synpunkt ligger ju det senare närmast. — Berg uppgiver (Språk och stil IV s. 190) att ordet "varit vanligt sedan senare delen af 1700-talet". Det skulle alltså icke vara att räkna bland de moderna danismerna, så som jag gjort (l. c. s. 75).

att (mest efter danska mönster) införa nya *else*-ord, tyckes i allmänhet mötas med ringa sympati och knappast sträcka sig utom vissa litterära kretsar. Hufvudskälet till obenägenheten mot ett utvidgadt bruk af denna afledning är utan tvifvel att söka däri att afledningen icke har blifvit i djupare mening nationell".

När åtskilliga unga författare synas särskilt omhulda abstraktbildningen på *-an* (förf. nämner särskilt E. Norlind, som i sin bok Intermezzon har t. ex. *skälvan, snyftan, glidan, skridan*), så betraktas även detta av Cederschiöld som en språklig följd av "den danska litteraturens stora popularitet inom våra bildade klasser". (Anf. arb. s. 66.) "I danskan ha verbalabstr. på *-en* blifvit så talrika, att de i detta språk tyckas intaga ungefär samma ställning som abstrakterna på *-ande (-ende)* i svenskan". — Också de tyska substantiverade infinitiverna på *-en* kunna dock här ha medverkat, anser förf.

Ett par enstaka danismer som påpekas av Cederschiöld äro *sammanlikning* och *sammanlikna* (som finnas upptagna i Sv. Ak. Ordlista) samt *besegringar* (= nederlag efter det da. *beseiringer*) hos "den i Skåne födde och med danskan väl förtrogne" E. Norlind.

De av Ruben G:son Berg påpekade danismerna får jag väl förutsätta som bekanta för läsarne av denna tidskrift. (De återfinnas i Språk och stil IV s. 189 ff.). Av särskilt intresse är Bergs påpekande, att i fosforisternas särspråk finnes ett icke obetydligt danskt inslag jämte det övervägande tyska. Till ett par av de moderna danismerna har jag att göra några små randanmärkningar.

När *ulma* (hos Gustaf H. J. Ljunggren) betecknas som en dansk "förirring", så får man nog sätta ett frågetecken efter. Rietz uppgiver ordet såsom brukligt i Götaland. Och det förekommer hos en i sitt språk så kärnsvensk författare som Karlfeldt (i den till "Fanjunkaren och Svärdsmannen Jakob Olsson Berg" dedicerade dikten "Hästkarlar"): "Vår ridt är som il för ulmande bål".

Även adj. *underfundig* är kanske inte alltid absolut otvivelaktigt som danism. Man hittar det redan hos Viktor Rydberg i hans saga "Lille Viggs äfventyr på julafton" (första uppl. s. 20): "han stannade vid fönstret och såg underfundigt utåt heden". Här tycks ordet snarast betyda grubblande, fundersamt. De svenska ordböckerna tiga genomgående om ordet men enligt vad det uppgives för mig (av d:r S. Lampa) lär det vara levande åtminstone i västgötskt talspråk, med betydelsen "slug, klok, som kan fundera ut en sak". Något sammanhang med vårt ord har väl också det adj. *underfunderlig* som Rietz uppgiver från Sörmland, och översätter med "slug, konstig". En direkt motsvarighet till Rydbergs användning av ordet finna vi således icke, men anslutningen (i betydelse eller form) till *fundera* är tydlig. Ordets betydelse i danskan giver åt slugheten en karaktär av bakslughet — Molbech angiver bet. "rænkefuld, snedig".

Hos Levertin är man ju dock a priori starkt benägen att uppfatta *underfundig* som danism. Betydelsen är svår att fånga. Han talar om "detta Lionardos kvinnoansikte . . . smärtsamt, sinnligt, underfundigt och ljuft". Något av gåtfullt grubbel, möjligen också av opålitlighet, ligger väl däri. Samma på en gång obestämda och suggestiva karaktär har ordet i Anders Österlings sammanställning "[ögon] underfundigt djupa" (Årets visor s. 39). Klarare är Gustaf Ullmans användning av ordet: "Det klang något sällsamt underfundigt i korporalens stämma" (Ungdom s. 14). Sammanhanget ger vid handen, att här är frågan om någon förstucken (och infam) undermening i de talade orden. — Ordet lär icke vara brukligt i Syd-Sverige. Den oklara och skiftande betydelsen förklaras kanske lättast av att ordet har varit (helt eller halvt) främmande, och så har den ene uppfattat det på ett sätt, den andre på ett annat.

Förtumlad upptages i Lundells Ordlista, "från sydsvensk förf." (Jag har antecknat det från G. Ullman, Präster s. 240.) Ordet lär icke finnas i sydsv. dialekter och kan alltså icke

vara annat än en danism. Österling har det verbala grundordet (i betydelsen göra "fortumlet"):

"Och styrkta sedan med ett honungsvin
på långa håll vi purra och förtumla
allt flygfä — slända, fjäril, bi och humla —
och få dem med oss i vår doftlavin."
(Dikten "Zefyren", kalendern Svea 07, s. 73).

Samme diktare talar om "vårens *förtumlande* solskenstrafik", Döden incognito s. 33[1].

En författare som redan före Noreens "Tala svenska — med svenskarne" ägnat uppmärksamhet åt våra moderna danismer är Nils Linder i Regler och råd (vilket jag icke hade observerat när min förra uppsats skrevs). Till en del återfinnes hans material antingen i Noreens eller min framställning. Ett par av dem som saknas där förtjäna att något närmare skärskådas i detta sammanhang.

Framhäva (som saknas ännu i Lundells Ordlista!) kan härstamma ej blott från da. *framhæve* utan även direkt från ty. *hervorheben*. I betraktande av ordets vanlighet t. ex. i vetenskapliga framställningar får den senare ursprungsmöjligheten ej underskattas. — F. ö. är ordet inte av så alldeles

[1] I en tidningsartikel med titeln "Öfversättarsvenska" (Sv. Dagbl. d. 17 juli 07) har Ruben G:son Berg också samlat en del "ordskapelser av dansk-svensk missbörd", dem han antecknat från vår översättningslitteratur. — Jag har här (och i min tidigare uppsats) med flit lämnat å sido sådant som endast hittas på dessa litteraturens allmänningar, där språket oftast får växa alldeles vilt och allsköns bastardformer och annat ogräs frodas. Lyckligtvis ger språket i dessa alster ingen föreställning om vad som verkligen kan skrivas på svenska! — Jag uppehåller mig alltså ej heller vid de nya danismer, som anföras i doc. Bergs artikel (och som i allm. äro rent öronskärande), så mycket mer som inga citatställen där angivas. — Det vill emellertid synas, som dessa "slarv-lån" från danskan talrikt uppträda även i översättningar, som utgiva sig vara från tyskan, engelskan, franskan, ett tämligen påfallande förhållande, som knappast kan ha mer än en förklaring!

färskt datum i svenskan. Vid ett hastigt ögnande i SAOB:s språkprovsamlingar fann jag ett par citat från Palmblads Geografi (1844, 1847).

Uttrycket *råda bot för något* är icke någon danism. Det finnes redan i fornsvenskan (se Söderwall) och har sedan fört en oavbruten tillvaro i vårt språk.

Adj. *själslig* får (eller åtminstone behöver) väl inte heller rubriceras som danism. Redan avledningsformen (med *s*, jfr da. no. *sjælelig*) antyder att det är en ursprunglig svensk skapelse, lika väl som *kroppslig* o. d.

De nu nämnda orden upptagas av Linder bland de "onödiga" lånen från främmande språk (Regler och råd, 2:a uppl. s. 209 f., 3:e s. 188 f.). — Bland "användbara dansk-norska låneord" (2:dra uppl. s. 207, 3:dje s. 185) hittas också en mer än tvivelaktig danism: ordet *särtryck*. Tvärtom betecknas det da. no. *særtryk* av V. Dahlerup som lån från svenskan! (Det danske sprogs historie s. 114).

I den nyutkomna 3:dje upplagan av Regler och råd (s. 189) finner man som nyheter bland de "onödiga" lånen också verben *makta* (orka, mäkta) och *nytta* (tjäna till). Båda förekomma emellertid också i svenska dialekter: *makta* enligt Rietz s. 424 från Närke till Skåne, och uttrycket "*det nyttar ingenting till*" tror jag mig ha hört i uppsvenskt både folkmål och bildat talspråk. — Bland de nytillkomna "användbara" dansk-norska lånen (s. 185) anföres *gamling*, som ju allt för väl kan vara inhemskt lika väl som *fuling*, *usling*, *ädling* etc., samt subst. *grejor*, som finnes i åtskilliga svenska dialekter (se Rietz s. 211).

Av de otvivelaktiga danismerna i Linders förteckning äro ett par särskilt anmärkningsvärda, emedan de numera fullständigt insmälts i det löpande ordspråket, nämligen *levebröd* (anföres i Lundells Ordlista från "sydsvensk förf."), och *uppsving* (saknas hos Lundell, betecknas av Cederschiöld, Verbalabstr. s. 104 som "nytt ord"). — De övriga, som icke

nämnts i Noreens eller i min föregående uppsats, synas i allm. vara mera isolerade "förirringar"[1].

De nya danismer, som jag antecknat sedan min uppsats i Språk och stil 1904, grupperas här på samma sätt som i den förra uppsatsen: "1:o ord, som för sin tillvaro i svenskt språk eller hos en viss författare ha att tacka inflytelser från norska eller danska och 2:o ord, som i en viss användning äro att betrakta som norska eller danska lån (semologiska danismer)". — Jag anför dem här icke i bokstavsordning, utan försöker så långt möjligt sammanhålla likartade ord[2].

Ordlån från danska och norska.

Först må då nämnas en del substantiv, som äro för svenskan alltigenom nya ord, utan organisk anslutning till svenska ord eller ordstammar.

---

[1] För fullständighetens skull må de uppräknas här. (Uppslagsstället citeras efter 3:dje uppl.). *Inrymma* (= medgiva, s. 166); "*litet* nöjd" o. d. (= föga, s. 166); *frambringelse*, *föranledning*, *förtolka* (= tolka), *ganska* (= helt), *rådighet* (= fritt förfogande), *sköteslös*, *snacksam*, *spas*, *särlig*, *sättning* (= sats) *tallotteri*, *uppdraga*, *-else*, *uppväckt* (= vaken, intelligent), *överbärande*. (Samtliga de senare s. 188 f.). — Nytillkomna i 3:dje uppl. äro: *dagligrum*, *framtoning*, *särling*. Tvärtom strykes i 3:dje uppl. *inlysande* och *insmickrande*; anledningen är svår att inse. Till sist må också påpekas ett par säkra danismer, som Linder anför som främmande lån utan att närmare angiva ursprungskällan, adjektiven *oförhållsmässig* (= da. no. *uforholdsmæssig*) och *opåklagelig* (da. no. *upåklagelig*). — I en uppsats av Joh. Nordlander, "Onödiga nyheter i svenska språket" (Pedag. Tidskr. 1902 s. 193 ff.), hittas också ett par eljes icke anmärkta danismer (eller snarare norvagismer): *rabalder* och *dalföre*.

[2] Syntaktiska danismer kommer jag att behandla i en följande uppsats, då även en del rättelser o. tillägg komma att göras till de danismer av denna art, som behandlats i Språk och stil IV. — Bland "danismer i nusvenskt ordförråd" må här nedan även en del äldre 1800-talslån få plats, dem jag ej eljes funnit påpekade som danismer.

Ordet *mejeri* är ett av de få moderna danska lånord, som inkommit i samband med reella kulturlån. Hur gammalt ordet är i svenskan, kan jag ej närmare uppgiva. Det saknas emellertid i Dalins Svenska ordbok (1850—53) och ännu i Svenska Akademins Ordlista 4:de upplagan (1880). — Lundblads Dansk-, norsk- och svensk ordbok (1819) tycks även för det danska ordet endast känna betydelsen "arrendehemman, landtgård" — samma betydelse, som ordet ännu har i det ursprungligen långivande språket, tyskan.

Det da. no. *strök* lär vara en gängse term i geografisk facklitteratur, i samma betydelse som det svenska ordet *stråk, dalstråk.* Varför inte lika gärna använda detta?

En annan geografisk fackterm som vi ha danskan (eller ytterst nyisländskan) att tacka för, är *jökel.*

Pjolter, som är ett speciellt norskt ord, användes av Strindberg, Ordalek och småkonst s. 70. Det förekommer i hexameter: "Herrarne då, ej de yngsta likväl, de dricka sin pjolter". Just här är tydligen det vanliga svenska *grogg* otjänstbart.

I Götiska rummen (s. 9) ha vi ett annat (danskt-)norskt lånord: "Jag är gift med en norska, som ni vet, och det är ett djäfla *folkefärd*". (Den vackra frasen förekommer i ett tal för en norrman!)

Det gamla välbekanta ordet *vrövel* upptages också av Strindberg, Svenska öden och äventyr (uppl. av 1907) s. 200. Likaså *vrövla,* Götiska rummen s. 36.

Mera poetiskt än de hittills nämnda lånen är ordet *skär* = glans, skimmer. Så hittas det också hos Daniel Fallström!

"Minns du, när ljusa juninatten
sitt silverskär drar över jord!"

(I Julrosor 1904).

Det kan väl misstänkas, att det är metertvånget, som här satt in det da. no. *skær* i st. f. sv. *skimmer.*

Ett annat poetiskt ord är *väll,* som införts av Anders Österling (Årets visor s. 27):

"av vatten genom snår och glänta
ett tusenstämmigt underjordiskt väll".

Naturligtvis är det möjligt (ur formell synpunkt), att ordet av förf. nybildats till det sv. verbet *välla* ("vattnet väller fram"). Men sannolikare synes mig dess härstamning från det da. *vœld, kildevœld.* (Jfr Cederschiöld, Verbalabstr. s. 113 och not 3). För min del skulle jag knappast ha omedelbart associerat det med *välla* utan Cederschiölds påpekande.

G. Cassel talar om "den *spaltning* inom socialismen, som försiggår i våra dagar" (Sv. Dagbl. $^{31}/_{8}$ 08 — ett par gånger). Jfr da. *spaltning,* ty. *Spaltung.* Vad kan förf. ha att anmärka mot det svenska ordet *klyvning*?

"Ett *avkall* på så mycken djup lycka" skriver Olof Rosén ("Glaukon" — Sv. Dagbl. $^{18}/_{11}$ 04) och likaså: "att han *gör avkall* på detta hedersnamn". ("Huru Ellen Key förkunnar kärleken", s. 16). — Ordet har inte hunnit komma in i SAOB och det är väl ingen större förlust, det förefaller tämligen hårdsmält i svensk omgivning.

Vi komma nu till några substantiv, som — i motsats till de föregående — ha svenska ordstammar, till vilka de organiskt ansluta sig.

Det da. no. *opgjör* upptages av Marika Cederström (Mark Stern): "Detta är ett uppgör utan pardon mellan tre människor" (Det röda inslaget s. 208). Förmodligen är nyheten oavsiktlig, då ordet ju inte alls har något annat att säga (vare sig semologiskt eller stilistiskt) än det svenska *uppgörelse.*

En liknande enbart formell nyhet är avledningen *påverkning* i st. f. sv. *påverkan.* (Gustaf Hellström, Sv. Dagbl. $^{26}/_{10}$ 05).

"Efter min *förmening*", som anföres av Cederschiöld, Verbalabstr. s. 33 not 1, kan ju vara tillkommet genom kontamination av *mening* och *förmenande,* såsom Cederschiöld

föreslår. Men möjligt är ock, att det da. no. "efter min *formening*" legat i tankarne.

Det är dylika rena slarvlån som de sistnämnda som givit anledning till ett varningsord av Cederschiöld som här må upprepas: "Hos mången är språkkänslan svag, och han frestas därför lätt till skapelser, som verka störande på andra, och som på dem göra intrycket att vara barbarismer. Faran för dylika missgrepp är synnerligen stor i vår tid, då dansk och norsk litteratur så ifrigt läses och så mycket språkgods okritiskt inflyttas från danskan eller norskan. Just i fråga om verbalabstrakterna är dansk-norskan rätt skiljaktig från svenskan, i det att en afledningsändelse, som också finnes i svenskan, kan af våra grannar användas i andra förbindelser. Jfr d. *betragtning*, sv. *betraktande* o. *betraktelse*; d. *beundring*, sv. *beundran*; d. *förståelse*, sv. *förstående*; d. *sætning*, sv. *sats*". (Verbalabstr. s. 27 f.)

Det förvånande och farliga är, att sådana försyndelser mot språkkänsla och språkstil (och det av grövsta slag!) kunna förekomma även hos framstående stilister. Eller vad säges om följande fall! Oscar Levertin skriver (enligt Berg, Språk o. stil IV s. 191) *lidenskap* där han som svensk borde skriva *lidelse*. Det är då bara "konsekvens i galenskapen" när han också skriver *lidelse* när han menar *lidande*: "med långfredagen tog den kristna lidelsehistorien helt makten över sinnena" (Linné, s. 14) och strax därefter "passionens lidelse- och frälsningsdrama". — Sannerligen, "det mesopotamiske sprog er et underligt sprog!"

En del substantiviska sammansättningar, uppbyggda av svenskt ordmaterial och med helt och hållet svenskt snitt, äro det oaktat att beteckna som lån då de för sin tillvaro ha att tacka da. no. ord, som helt enkelt omflyttats i svensk jordmån. (Översättningslån eller "ideella lån", som Es. Tegnérs term lyder).

Ett äldre lån av detta slag är *tidvatten*, som gemensamt

namn på ebb och flod. Det danska *tidevande* är en av H. C. Ørsteds språkliga nyskapelser (enligt Dahlerup, Det danske sprogs historie s. 117).

Avskuggning (= nyans) återgår tydligtvis på det da. no. *avskygning*. (Jfr SAOB, 2). T. ex.: "det är denna nordgermanska kvinnotyp i dess djupare afskuggningar, som Gerda Lundequist gör sannast och bäst ut från sig själf". Bo Bergman, Dag. Nyh. 29 maj 06.

Självsyn (såsom försvenskning av autopsi) har säkerligen på samma sätt det da. no. *selvsyn* till mönster och moderform. Ex. "Hur svagt och utan självsyn är icke landskapet däremot i Fritiofs Saga" (Levertin, Svenska gestalter s. 175). — En äldre svensk försvenskning är *självskådning*, Dalins översättning av *autopsi*!

Räckvidd är knappast heller en rent svensk språkskapelse, utan föranlett av det da. no. *rækkevidde*. (Även det ty. moderordet *Tragweite* har överflyttats till svenskt språk i formen *bärvidd*.)

Om alla de nu anförda nya sammansättningarne "fylla verkliga behov" i vårt språk, så kan detta däremot knappast sägas om *spetsborgare* (och *-borgerlig*) — numera rätt vanliga, ehuru de saknas i ordlistorna — då vi ju förut äga ordet *kälkborgare* (och *-borgerlig*).

Det kan också hända, att det ena ledet i en sammansättning är av danskt-norskt ursprung.

Så är fallet i *enerätt* i st. f. *ensamrätt*. Strindberg, Sv. Dagbl. 18 november 1907.

Tillvarelsekamp (Fr. Vetterlund, Nord. Tidskr. 1905 s. 628), *tillvarelsesätt* (G. O. Adelborg) och *tillvarelseform* (tämligen allmänt i filosofiskt fackspråk) ha som första led en motsvarighet till det da. no. *tilværelse* i st. f. det sv. *tillvaro*. Sv. Akad. Ordlista (6 och 7 uppl.) nämner också simplex *tillvarelse*, som jag aldrig vet mig ha mött, men som, där det förekommer, säkerligen också är danskt lån. Om det

enkla ordet *tillvarelse* också tillhört deras språk, som bildat *tillvarelseform, -kamp* är ju omöjligt att här avgöra. Det behöver dock ingalunda så ha varit fallet. Även den som säger och skriver "*kampen för tillvaron*" kan komma att bilda sammansättningen *tillvarelsekamp*. Komposita med *tillvaro* — som första led komma nämligen att stå rätt isolerade ur formell synpunkt, (jfr dock *närvaro-intyg*!), och den danska sammansättningsformen har då legat nära till hands. Jfr *inflytelserik*)(*inflytande*!

Sannolikt är det också danskt-norskt inflytande som har givit 1:sta sammansättningsledet i *dödningsskalle* (Fröding, Stänk och Flikar, 2 uppl. s. 22), som i så fall skulle vara en kontamination av sv. *dödskalle* och da. no. *dödninghoved*. — Emellertid uppgiver Cederschiöld, Verbalabstr. s. 30, ett sv. subst. *dödning* = "död person, gengångare". Detta ord är mig fullständigt obekant, och inte heller har jag funnit det i någon svensk ordlista. — Att Fröding valt denna sammansättningsform, förklaras tillfylles av rytmens fordringar.

Även sms. *gammalmansmöda* hos Fröding (Sjöfararen vid milan), liksom *gammalmansvishet* hos Ernst Ahlgren (Fru Marianne, s. 224), *gammalmanssteg*, K. G. Ossian-Nilsson, *gammalmansförnumstig* i Laura Fitinghoffs "Barnen från Frostmofjället" (s. 56) erinra misstänkt om da. no. sammansättningar och avledningar av typen *gammelmandsvisdom, gammelmandsagtig* = sv. *gubbvisdom, gubbaktig*. — Hos Fröding kan det tänkas vara rytmiska hänsyn, som framkallat användningen av *gammalmansmöda* (som f. ö. är ett synnerligen expressivt ord), liksom av *dödningsskalle*.

Följande sammansatta substantiv röja sin dansk-norska härkomst genom formen för sin sammanbindning.

Andsaristokrati (Viktor Larsson i Soc.-Dem. 2 nov. 1903) och *andsliv* ("nutidens andsliv"), prof. G. M. Pfannenstill i sakkunnigutlåtande, anfört Ups. N. T. 8 okt. 1906). SAOB har inga komposita med *ands-* bredvid de många på *and(e)-*.

Nådesbevisning, har också ett osvenskt *s* efter 1:sta sammansättningsledet. (Tamm, Sammansatta subst. s. 32.)

"Våra *rikmäns barn*" och "*rikmansbarnen*" skriver Fritiof Palmér, Det heliga äkta ståndet ss. 56, 57. Gammalt svenskt språkbruk är *rike mans barn*, *rikemanssjuka* (Dalins Ordbok) och *rikemansväldet*, varemot i da. no. skrives "vore *rigmænd*".

Vi avsluta substantivens rad med en danism, som är ganska enastående i sitt slag. Bland de kraftuttryck som Strindberg i sitt drama "Gustaf Vasa" lägger i kungens mun (i god överensstämmelse med det språk som salig kung Gösta i livstiden veterligen begagnade) är följande (tillika äkta Strindbergska): "Gudarne leka! *Det är något skidt* alltihop!" (Gustaf Vasa s. 150). Den ursvenska lydelsen har tydligen varit t. o. m. Strindberg för stark! Att den nu valda formen verkade mindre brutal, beror väl dels på den ovana (och "finare"!) skriftbilden med *dt*, dels därpå, att den dansk-norska frasen (i originalspråket) har en mera oskyldig karaktär. — Själva konstruktionen (med föregående *något*) förefaller f. ö. osvensk; frasen är synbarligen i sin helhet upptagen från danskt-norkst språkbruk.

De adjektiviska danismerna äro vida fåtaligare. Hit höra:

Spydig, är ju fullständigt gängse i så väl tal som skrift, fast det ej hittas ens i Lundells Ordlista och t. o. m. Beckmans Dansk-norsk-svensk Ordbok översätter det, med "spetsig, elak".

Glimrande (t. ex. "de glimrande infallen", Dag. Nyh. 8 sept. 04) erkännes väl också utan vidare som danism.

Fräjdig är numera ett rent alldagligt ord (fast det i likhet med *spydig* saknas t. ex. hos Lundell), särskilt välbekant från frasen "*med fräjdigt mod*". (T. ex. K. Nordlund, Den svensk-norska krisen s. 17, eller Social Tidskr. 1904,

s. 301). — I Sv. Ak. Ordbokssamlingar finnes emellertid intet äldre belägg från ordet än från 1893, med undantag dock för slagordet: "*frisk, from, frejdig, fri*", som anföres (1879) av Ahnfeldt, Bevingade ord s. 168, med den anmärkningen, att här är "en korruption av danska adjektivet *freidig*" = sv. *frimodig*. Om den anförda försvenskningen av Vater Jahns "*frisch, fromm, fröhlich, frei*" någonsin varit mera välbekant i Sverige, är väl ovisst. — Sannolikt har adj. *fräjdig* blivit mera förtroget först från frasen "*med fräjdigt mod*". (Att här sätta in *frimodig,* låter sig ju inte göra!)

Att nykomlingen oftast mötte en just i en sådan fast förbindelse, där dess innebörd redan av sammanhanget gjordes genomskinlig, har otvivelaktigt varit av största betydelse för dess lätta tillägnande och snabba insmältande i vårt språkförråd. Kanske får man antaga, att vid *fräjdig* också ljudit med en liten undermedveten "anklang" från *fröjd* (vilket naturligtvis inte är detsamma som att någon direkt association skulle förekomma mellan dessa ord), och att detta också gjort sitt till för att giva ordet *fräjdig* sin säregna klangfärg. Hur som helst står det fast, att ordet numera verkar fullständigt svenskt, och ingalunda delar de nya lånordens vanliga lott att vara klangtomt, att sakna de associativa bitoner, som giva suggestiv styrka åt ett ord[1]. — Förutom i den vanliga förbindelsen *med fräjdigt mod* förekommer ordet i fraser som: "denna fräjdiga offervillighet" (Sv. Dagbl. 5 juni 1906 — ledare), "hans allra mest fräjdiga sångarlynne"

[1] Om den språkliga betydelsen av "anklang" eller bitoner från andra ord se Vilh. Andersen i Festskrift til Vilh. Thomsen s. 299 ff. och Hans Larsson, Poesiens logik s. 32 ff. — Samma sak som om *fräjdig* gäller f. ö. också om *spydig*. Dess "färg" (som är fullständigt bestämd) sammanhänger väl till en god del med dess karakteristiska begynnelseljud, som det har gemensamt med *spott* och *spe* (jfr *bespottare*, *spotsk*, o. a.) och skärpes kanske ytterligare genom den vidare klanglikheten med *spy*, som ju också användes i överförd bemärkelse. Etymologiskt har *spydig* visserligen ingenting med dessa ord att göra.

(G. H. T. 2 nov. 1904, B. i en recension). Jfr sms. *kampfräjdig* (K. J. i St. Dagbl. L. 1905 n:r 112 s. 4). — Det avledda *fräjdighet* har jag antecknat från Osvald Sirén, G. H. T. 15 nov. 1905.

Klar association med svenska ordstammar ha adj. *fjärn* och *sär*. Det förra förekommer (i poesi) hos Vilh. Ekelund: "hän över dunkla och fjärna land" (St. Dagbl. 18 dec 04). Det senare, likaledes i poesi, hos Anders Österling: "ditt sära löje" (Iduns juln:r 1904 s. 33), men också i normalprosa: "ett intellekt och en vilja av särt mänskligt intresse", Sven Söderman i St. Dagbl. 24 jan. 07 s. 7. — När ordet oaktat sin association med de svenska motsvarigheterna *fjärran* och *säregen* m. fl. åtminstone på mig göra ett avgjort osvenskt intryck, så beror detta därpå, att de just av dessa svenska ord göras onödiga. — Ett undantagsfall är naturligtvis Österlings användning av ordet, som kan vara motiverad så väl av rytmiska skäl, som med hänsyn till det ovanligare ordets stilvalör i förhållande till det mera vardagliga och nyktra *säregen*[1].

Upprinnelig (Per Hallström, Reseboken s. 51; H. Hjärne i Sv. Dagbl. 24 aug. 1907) är väl likasom moderordet *upprinnelse* av da. no. börd, men har ej hunnit bliva så införlivat med vårt ordförråd som detta, utan verkar som en främling. *Ursprunglig* tycks kunna säga alldeles detsamma, men f. ö. finnes knappast något skäl att bekriga *upprinnelig*, om man akcepterar *upprinnelse*.

Övertroisk (Mark Stern, Dag. Nyh. 3 okt. 04, B) ansluter sig på liknande sätt till *övertro* — och har en infödd svensk motsvarighet av annan ordstam i *vidskeplig*. Ordet är missljudande för svenska öron och torde knappast få något långt liv sig beskärt.

En ren barbarism är det da. no. *febrilsk* i st. f. sv. *febril*! Detta monstrum har jag dock stött på upprepade

[1] Då både Ekelund och Österling äro skåningar, bör kanske meddelas, att orden *fjärn* och *sär* icke lära förekomma i Skånemål.

gånger, dels hos Mark Stern, Det röda inslaget ss. 73, 254, dels i Ellen Rydings översättning ("från engelskan"!) av Carlyle's Sartor Resartus, s. 72.

Några adverbiala uttryck av dansk-norsk härkomst äro följande:

Riktigt nog i betydelsen *visserligen*, användes av K. G. Ossian-Nilsson: "Nu ligger berget, riktigt nog, i norr" (St. Dagbl. 28 juni 1908 s. 3). Återgår på danska konstruktioner med *riktig nok*. Likaså användningen av *visstnog* hos Per Hallström, Skogslandet s. 113: "han drar blott hem, visstnog hos trollen", da. no. *vistnok*.

I sammanställningen *drivande våt* (Per Hallström, De fyra elementerna s. 123) tycks förstärkningsadverbet vara lånat från den da. no. förbindelsen *drivende våd*. — Åtminstone har jag i svenska ordböcker ej funnit något liknande ord, annat än hos Rietz i förbindelsen *drivane vit* eller *snödrivane vit* (Medelpad), vilken tydligen innehåller ett annat ord. Stamordet *driva* finns visserligen (= duggregna) i finländska dialekter, men tyckes ej på svenskt språkområde ha givit upphov till några förstärkande sammanställningar.

Den förstärkande tavtologiska sammanställningen *innerst inne* (= i sitt allra innersta), som numera är vanlig nog, är också, efter vad jag vill tro, ett da. no. lån. Jfr da. no. *yderst ude* = sv. *längst ute*.

De nya verbala lånorden från da. no. äro få och uppträda endast i helt enstaka belägg. I min uppsats anfördes *glippa* och *hulka* i helt isolerade exempel. Det senare användes i tydligt ljudmålande avsikt av Strindberg. Så använder han också *rissla* ("en dusch af risslande bäcken", Ordalek och småkonst s. 47), vid vars tillkomst det da. no. *risle* sannolikt har spelat med. Visserligen kan ordet apriori tänkas vara fritt uppkommet genom ljudsymbolisk vokalvariation ur *rassla*; jfr *tissla* och *tassla*. Men användningen (just om

rinnande vatten) gör, att det här ligger närmast att tänka på danska språkminnen. — Fullständigt analogt är Anders Österlings bruk av samma verb: "det *risslar* i källjud af kyssar". Döden incognito s. 71; part. *risslande* sammastädes s. 20.

"Hon gör några häftiga åtbörder och *knogar samman händerna*" skriver Selma Lagerlöf ("På tinget", kalendern Svea för 1906 s. 52). Även här står man i valet mellan att antaga en självständig nybildning (som dock inte förefaller så närliggande) eller lån av da. no. verbet *knuge*. I varje fall har förf. tydligtvis anslutit ordet till subst. *knoge*. — Den direkta motsvarigheten till da. *knuge* finns i de sv. dialekternas *knåka*.

Fullständigt otvetydiga danismer — av det minst tilltalande slaget — äro:

Stola = lita på: "enär de då kunde stola på konungens redan afgifna försäkran", H. Hjärne, Sigismunds svenska resor s. 51. (I en översättning av ett latinskt brev.)

Sansa hos Per Hallström, Skogslandet s. 124:

"Hvar skofvels rygg jag når och slår
i fart som knappt kan sansa"

("Kvarnbäcken".) Ordet står i rim mot *dansa*.

"Det kan *sticka i det*" (= där kan orsaken ligga) skriver Henning v. Melsted, Idun 1907 s. 537. — Här kan även tyskan tänkas som långivande.

"Det *tecknar sig till* en teologisk vetenskaplig blomstring, som hotar att växa vild", Ups. N. T. 23 febr. 1907 (ledare), är tydligen kontaminerad av da. no. *det tegner til* och sv. *det artar sig till, det liknar sig till.*

Verbala sammansättningar av danskt ursprung, fast byggda med svenskt ordmaterial, äro mindre ovanliga.

Invinna är väl nu fullt gängse. (Det saknas dock hos Lundell.) T. ex. "Man skall kunna invinna icke mindre än 38 millioner ar utmärkt jord", Sv. Morg. 1 maj 1907 B. s. 2; "Det försprång på den ekonomiska vädjobanan, som un-

derklassen ... endast ytterst undantagsvis förmår att invinna", K. Wicksell, Socialiststaten och nutidssamhället, s. 29.

Förfriska begagnas t. ex. av Artur Möller, där man förr skrivit *uppfriska*: "förfriska och förädla sinnet" (Sv. Dagbl. 29 april 1907, s. 9). Jfr *förpinad, förarmad, försliten* för *utpinad, utarmad, utsliten.* Möjligen har dock paralellismen med det följande *förädla* här medverkat! — Participet *förfriskande* tycks vara synnerligen omtyckt i höglitterärt språk. "Vederkvickande och förfriskande" skriver Levertin, Svenska gestalter, s. 48. "En svag, förfriskande vind från hafvet", Tor Hedberg, Reseminnen och konststudier s. 59. "Hvad sjunger så förfriskande som hoppet om resor...", And. Österling, Årets visor s. 9. — Det vardagliga svenska subst. *förfriskningar* kan knappast ensamt giva tillfyllesgörande förklaring på detta språkbruk, utan här ligger nog det da. no. *forfriske(nde)* bakom.

Endast som particip har jag funnit *maktbestulen* (Ellen Key, Lifslinier I s. 27), som förefaller vara en överflyttning av det da. no. *magtstjålen.*

Fullständigt införlivat med vårt ordförråd är uttr. *slå igenom* (om t. ex. en författare eller konstnär). Det torde vara lånat från det liktydiga da. no. *slå igjennem.* (På ty. heter det "*sich durchschlagen*").

Böja av (intransitivt = *vika av*), t. ex. hos Strindberg (Fagervik och Skamsund s. 27): "därför böjde han af igen och kastade sig in i skogen". Vanligen förekommer ordet i överförd användning (= falla undan): "Han [Franzén] var icke af det material, som skapar stridsmän för nya riktningar. Han böjde af och fortsatte icke på den djärfva stråt han inslagit i Sången över Creutz", K. Warburg, Ill. svensk litteraturhistoria II s. 451. Likaså hos Hans Larsson, Studier och meditationer, ss. 46, 53 och R. F—r, G. H. T. 7 juni 1906 s. 8.

"Jag tror jag *faller om* och dör af trötthet" skriver

Sophie Elkan (Ups. N. T. 24 sept. 1904) i st. f. "*faller omkull*".

"Och *blef så vid* att smeka och smeka" (= *fortsatte*, utan uppehåll), Mark Stern, Det röda inslaget, s. 262.

"Att *nå in till* Gud", Olof Rosén ("Glaukon"), Huru Ellen Key förkunnar kärleken s. 6; "att *nå in till* och återge de själsliga förlopp . . .", F. Böök, Ord o. Bild 1905 s. 451.

Möta upp = *infinna sig* är en icke ovanlig fras i nutida tidningssvenska. T. ex. "De tröga Ådalborna *hade mött opp* till ett antal af 270", G. H. v. Kock i Soc. Tidskr. 1904 s. 310. Likaså Ups. N. T. 18 okt. 1904. Även *möta fram* (= da. no. *möde frem*) tror jag mig ha sett någon gång (i en fras som "*möten fram vid valurnorna*", el. dyl.). — Danskt påverkad är väl också liknande användning av det enkla *möta*: "Tyskarne möta [vid kappseglingen] genomgående med de största jakterna", G. H. T. 13 juli 1904. — Äntligen en fjärde variant av samma da. no. uttryckssätt: "det är omkring ett dussin olika studentföreningar, som *gifvit möte* här på söndagsförmiddagen", Bengt Lidfors, Socialistisk journalistik s. 251.

En annan danism från det journalistiska dagsspråket är *gå överstyr* (= gå omkull, gå överända), som hittas t. ex. St. Dagbl. 7 febr. 1907 s. 5 (i ett riksdagsreferat).

En kontamination mellan svenskt och danskt-norskt språkbruk är väl "*gick bankrutt*", Erik Hedén, Sv. Dagbl. 22 juli 07 (i en resension av en norsk bok). Jfr sv. *göra bankrutt*, da. no. *gå fallit!*

Till sist ett par verbala vändningar, som om de också icke kunna betecknas som ("oäkta") sammansättningar likväl stå det fixa ordförrådet nära.

"Kärleken fick det stänk av tragik över sig, som ännu kunde *hålla den gående*", Mark Stern, Det röda inslaget s. 167. — Jag skulle knappast tro, att detta är en inhemsk svensk bildning, utan sannolikt hör den väl samman med det da. no. *holde (det) gående* o. d.

"K. *satte* emellertid *upp ett mycket lustigt ansikte* i barberarens roll" (Hjalmar Söderberg, Sv. Dagbl. 10 juni 1904). Denna danska (och tyska) fras börjar bli en rätt gouterad språklig kliché. Jag har antecknat den från Hugo Öberg ("de satte upp ogenerade ansikten", Sonen, s. 40, "säkra uthvilade ansikten", Allt under himmelens fäste, s. 89), Sprengels översättning av Murger's Bohême s. 85, Mark Stern's Det röda inslaget s. 42 ("det förskräckliga ansikte han satte upp, när han blef vred") och från en politisk ledare i Ups. N. T. 6 mars 1907 ("Aftonbladet stoppade då pipan i säcken och satte upp ett rätt gladt ansikte"). — Även om uttrycket ofta har betydelsen av ett mer el. mindre spelat och avsiktligt ansiktsuttryck, så är detta visst icke alltid fallet. (T. ex. ej hos Mark Stern eller vid det senare ex. från H. Öberg.) — Snarlika uttryck, som äro gamla i svenskan, finnas också: "*sätta upp* en förvånad (glad etc.) *uppsyn*" eller "hon endast *sätter upp en min* av stor förvåning" (Mark Stern, l. c. s. 34). Här är alltid fråga om ett spelat ansiktsuttryck.

"Hr Meissner dirigerade ... partituret. *Något märkvärdigt fick han icke ut däraf,* men det var väl knappast hans fel" (Sv. Dagbl. 10 okt. 08 s. 7). Jfr da. no. "han har fået meget ud af (det lille digt)" o. d.

Semologiska danismer.

Påverkan från danskt och norskt språk röjer sig ej endast genom inlånande av nya ord och ord-sammansättningar, utan också på det sätt, att samma ord, som förut finnas i svenskan, användas med en annan betydelse än den i svenskt språk hävdvunna, en betydelse, som ordet äger i danskt-norskt språkbruk. Då nu den gamla inhemska betydelsen av ordet naturligtvis för de flesta av den läsande allmänheten (som ha en mera svensk än dansk-norsk språkbildning) ligger närmare till hands än den nya och främmande,

så riskeras lätt att ordet i sin nya användning antingen icke alls förstås eller — vad som är ännu värre — att det missförstås[1].

Avgjort och under alla förhållanden förkastliga äro sådana semologiska lån i de fall, då svenskan redan förut äger ett särskilt uttryck för den ifrågavarande betydelsen, och då tillskapandet av nya homonymer alltså är fullständigt onödigt.

Sådana lån äro dock inte så alldeles sällsynta. Per Hallström (för att börja med ett namn av rang!) skriver t. ex. "Det är som om all den glädje man känt komme igen som vålnad. Det är som om jag själv vore i luftiga *skickelser* i rummet och talade till mig själv: så var det då". (De fyra elementerna s. 258). Förf. menar tydligen *skepnader*, *gestalter* — men han tycks (åtm. för ögonblicket) ha glömt dessa svenska ord, och likaså ha glömt att i svenskan användes *skickelse* i en helt annan betydelse än den ordet har i danskan, då vi tala om "*ödets skickelser*" o. s. v.

Om "*hyggligt* samförstånd och smaklig spis" sjunger Anders Österling, Årets visor s. 103. Likaså skriver Tor Hedberg: "en varm och vänlig och väl ombonad stad, där mänskorna gjort det *godt och hyggligt* för sig" (Sv. Dagbl. 11 okt. 08 s. 8). Sammanhanget fordrar här den da. no. betydelsen *hemtreflig*, eljes blir ju adjektivet fullständigt intetsägande! — På motsvarande sätt använder Levertin adverbet *ohyggligt*: "människorna glida *ohyggligt* förbi varandra i de halvskumma gatorna, de verka drömfigurer, alla isolerade för varandra" (Ord o. Bild 1907 s. 45). Man måste känna det da. no. ordet *uhygge* och *uhyggelig* för att här uppfatta Levertins mening, som icke är uttryckt genom det svenska *ohygglig*. — Nu kan man visserligen anmärka, att ordet *hygglig* även i äldre svenska haft en liknande användning.

[1] Jfr om olägenheten av sådana homonymer Noreen i inledningen till den ovan nämnda uppsatsen "Tala svenska — med svenskarne!"

(Serenius översätter det t. ex. med eng. *agreable, pleasant,* och ännu Dalin uppgiver betydelsen *trevlig, vacker* i sammansättningarne *ett h—t rum, väder*). Men jag tror knappast att denna inhemska lånekälla ligger närmare än den samtida danskan och norskan för de nämnda författarne.

Tidningarna tala ej sällan om "det officiella *samkvämet* mellan folken" (Dag. Nyh. 13 dec. 1905), "det redan förut vanskliga *samkvämet* mellan arbetsmarknadens båda parter" (Sv. Dagbl. L. 13 aug. 1908 s. 2) o. s. v. Här är *samkväm* använt, icke på svenskt, utan på danskt sätt, i betydelsen *förbindelser* (mellan folk etc.).

Inhämta = upphinna (da. no. *indhænte*) finna vi i: "den flyende Gustaf Erikssons *inhämtande* av de utsända skidlöparne från Mora", Dag. Nyh. 12 juli 1907.

Dansk och icke svensk är också denna användning av *förfölja*: "dela er på tusen mål i stället för att förfölja ett enda", K. G. Ossian-Nilsson, Sv. Dagbl. 11 sept. 1904. — På svenska *förföljer* man (hittills) t. ex. *en fiende,* men icke ett mål.

Bland de praktfullaste danismerna av detta slag är användningen av *dyrka* = odla. I konkret mening finnes denna betydelse endast hos Levertin, som talar om att "*dyrka egen jord*", Sv. Dagbl. 20 april 1905 och likaså Ord och Bild 1907 s. 46. Jag vågar beteckna detta som en danism. oaktat det icke undgått mig, att i äldre svenska (t. ex. hos lexikograferna Serenius och Levin Möller) och ännu i Medelpad förekommer samma användning av verbet *dyrka*. (Rietz s. 109 a). — I överförd användning möter oss samma betydelse av ordet i fraser sådana som följande: "De arter, som särskilt dyrkades voro modern journalistik, borgerlig roman och borgerligt drama", Mortensen, Från Aftonbladet till Röda Rummet s. 83; "Utanför den opersonliga lyriska situationsbilden har Melin dyrkat den fornnordiska berättelsen på vers och prosa och den rimmande skärgårdsnovellen", Ruben G:son Berg (!), Dag. Nyh. 27 nov. 1904, B; "flertalet av dess

[Englands] tänkare äro ivriga dyrkare av fysik", Nils Erdmann, cit. Språk o. stil VIII s. 60; "de fotbollen dyrkande idrottsmännen", Ups. N. T. 16 sept. 1907[1].

I mindre skarp motsättning mot hävdvunnet svenskt språkbruk, står den från danskt-norskt språk inlånade användningen av följande ord:

"*Dygnets* berömdheter", Anders Österling, Sv. Dagbl. 27 nov. 1907 ("hålla hans namn levande långt efter det gravtalen förklingat över d. b."). På svenska har detta hittills hetat: *dagens* "berömdheter" (eller "storheterna för dagen") — men da. no. "*døgnets* berømtheder"! — På liknande sätt användes ordet av Oscar Stjerne:

En frid och ro, som intet kan föröda —
det dygnets lif, som högt på torgen ropar,
snart första bästa vindpust undansopar,
men evigt, evigt lefva dessa döda.
(Ups. N. T. 24 april 1907).

Förkommen = avsigkommen, illa situerad i ekonomiskt avseende (om personer som "sett bättre dagar") är helt vanligt numera. Jag har t. o. m. sett om en stiftelse "för värnlösa och förkomna". Fröding brukar ordet i sin Verdandiskrift om John Burns s. 5: "livet i arrendegården var så förkommet och olyckligt". Andra skribenter, från vilka jag antecknat ordet, äro Bengt Lidfors ("icke ordentliga arbetare utan förkomna strejkbrytare", Socialistisk journalistik s. 164), Johan Sandquist ("förtalde de olyckliga och de förkomna själarnes öden" (Ord och Bild 1906, s. 330) och Erik Hedén (Sv. Dagbl. 22 juli 1904). — Hj. Lindroth upptager icke ordet i sin avhandling Om adjektivering av particip; han använder emellertid själv det därav avledda *förkommenhet* ("f. och elände", s. 94). Någon tvetydighet torde den nya användningen av ordet knappast medföra, även om ordlekaren

[1] På svenskt sätt användes däremot ordet i följande fras: "[de ha] dyrkat historiens sånggudinna, den tionde musan", Levertin (om historikerkongressen), Sv. Dagbl. maj 1905.

någon gång skulle komma att på adjektivet och participet *förkommen* koka ihop någon oskyldig vits av samma art som den gamla välkända om "den senast ankomne".

Mera invecklade äro de semologiska förhållandena vid adj. *övergiven.* Det får man nu ofta se i da. no. betydelse = yster, uppsluppen, våldsam (i glädje eller kärleksyra). T. ex.: "Öfver ena tinningen låg en hårslinga nedfallen och gaf något retande öfvergifvet åt ansiktet", Hugo Öberg, Sonen s. 144. "De kysste hvarandra, en lång, öfvergifven kyss", S. Siwertz, Bonniers månadshäften 1907, s. 749.

"Välsignad hon för allt det öfvergifna
i blickens djup vid heta kärleksvärf!"

samma förf. i samlingen Unga poeter s. 162. "Likt sommarskyar viljelöst glidande och öfvergifven ungdomslycka", John Landquist, Ord och Bild 1906 s. 317. "Den öfvergifvet muntra ton, som för Fredrik på Ransätt är så karaktäristisk", Lotten Dahlgren, Ransäter s. 241. "När han allt för öfvergifvet kastade upp hufvudet i skratt", Per Hallström, Briljantsmycket s. 79. — Den obehärskade våldsamhet, som ligger i ordet, kan emellertid ha två sidor, den kan visa sig ej blott i "*öfvergifven fröjd*" (Briljantsmycket s. 167) utan också i "*öfvergifven sorg*" (Ola Hansson, Dikter på vers och prosa s. 77). Strindberg talar icke bara om "*ett öfvergifvet löje,* som visade alla de hvita tänderna" (Hemsöborna, illustr. uppl. s. 92) utan skriver också: "Faster Berthe var *alldeles öfvergifven. Hon förbannade* kapitalisterna" (Utopier, 3 uppl. s. 65). Något i samma väg som vid det sista exemplet menar väl också Hugo Öberg med sin något dunkla användning av ordet i följande fras: "ser han sin vän lumphandlaren sakta vältra sig upp från pinbänken med en på en gång öfvergifven och road min" (Allt under himmelens fäste s. 111). — Det vanliga svenska talspråksuttrycket för denna sinnesstämning — då det icke är glädje eller sinnesrus, utan tvärtom bekymmer, plågor eller olyckor, som bragt en ur jämviktsläget — är ju eljes *översiggiven,* som sammanhänger med det ver-

bala uttrycket *giva sig över* (för någon motgång l. d.). Strindberg har f. ö. ytterligare en kuriös variant av detta particip: "Maria är *sig öfver gifven* och faller sjuk, om du ej..." Fagervik och Skamsund s. 270.

Den nu refererade litterära användningen av adj. *övergiven* har följande bakgrund i det talade svenska språket, så vitt jag lyckats få kännedom om detsamma. I bildat talspråk hör ordet hemma endast i sydligaste Sverige, och har då betydelsen *förtvivlad* (= uppsvenskt *översiggiven*)[1]. Jfr ex. från Ola Hansson ovan! — I dialekterna har det följande användning (enligt Rietz): 1) = i hög grad förundrad; förbluffad... 2) rådlös, Västerbotten. 3) glad, yster, ostyrig (allt tillika), Finland, Nerpes.

Även i äldre nysvenska finnes ordet, men då med ännu en annan skiftning i betydelsen. Sahlstedt översätter det med "*temerarius*" (oförvägen, överdådig) och anför det i förbindelsen "*öfvergifne sällar*". Liknande betydelse angives av Serenius, Levin-Möller och ännu av A. F. Dalin (1853). Härmed överensstämmer väl dess användning i följande exempel från Fredrika Bremer: "Dalbergska familjens... 'Nisse' var *ett visst öfvergifvet lynne*", Syskonen I s. 8 (1848).

Av den föregående översikten synes det framgå tydligt nog, att när adj. *övergiven* på sistone har kommit på modet i skönlitterärt (uppsvenskt) språk, med betydelsen *yr, besinningslös* (i glädje och sinnesrus), så kunna vi finna den tillräckliga förklaringsgrunden härtill, endast om vi gå till det fullständigt motsvarande dansk-norska bruket av ordet. Hur man ur språkriktighetssynpunkt skall ställa sig till detta språkbruk kan blifva en rätt kinkig fråga. För en uppsvensk ställer sig väl saken så, att ordet förstås och är expressivt! Att det till sin betydelse sammanblandas med adj. *översiggiven*, såsom fallet var vid ett par ovan citerade fraser från Strindberg och Hugo Öberg, är väl rena undan-

[1] I Hj. Lindroths avhandling Om adjektivering af particip saknas *övergiven*. Endast *översiggiven* nämnes i en not s. 85.

tagsfall och borde lätt nog kunna undvikas. Ännu mindre är det väl i praktiken någon fara för sammanblandningen med participet *övergiven* (till *övergiva*). — Men helt annorlunda ter det sig naturligtvis för en sydsvensk, som i sitt eget språk använder adj. *övergiven* med en betydelse, som går i motsatt riktning mot den dansk-norska, = *förtvivlad, rådlös.* (Det är också påfallande, att vi inte funnit något enda exempel på denna danism hos de unga skånska författarne.) Visserligen är väl grundbetydelsen — av besinningslöst hängivande åt en känsla eller i en känsloyttring — tämligen klart medveten. Den är ju också av mera neutral natur (kan yttra sig såväl i *övergiven sorg* som i *övergiven fröjd*, som vi sågo), och sammanhanget angiver väl som oftast tydligt nog varom det är fråga i de enskilda fallen. Dock inte alltid — och det är just i sådana fall, där adjektivet står mera isolerat, utan någon utpräglad semologisk bakgrund, som kan rikta in tanken åt rätt håll, som ordets dubbelsidighet kan bli farlig. Sannolikt är därför, att genom ett språkbrukets naturliga urval endast den ena sidan av betydelsen hos adj. *övergiven* kommer att hålla sig levande. För ögonblicket vill det synas, som om den av de uppsvenska författarne adopterade, ursprungligen dansk-norska användningen av ordet (om "övergiven" fröjd eller livslust) hade de största utsikterna att med den starkares rätt hembära segern. En sådan utgång vore väl knappast heller att beklaga: för den betydelse som i det skånska språkbruket representeras av adj. *övergiven* finnes ju förut ett fullgott uttryck (i adj. *översiggiven*), vilket däremot icke är fallet med det betydelseinnehåll, som ligger bakom det dansk-norska *overgiven.*

"Iscensättningen var *osedvanligt vårdad*", Ups. N. Tidn. 17 nov. 1904. När man på sådant sätt ej sällan får se adv. *osedvanligt* använt som förstärkningsord i st. f. sv. *ovanligt,* så ligger det åtminstone inte fjärran, att misstänka inflytande från da. no., där *usædvanlig* (jämte *sjælden*) är det enda uttrycket för begreppet *ovanligt,* och ofta användes just så som

i den här citerade frasen. — F. ö. saknas ordet t. o. m. i Lundells Ordlista, men då *sedvanlig* är gammalt svenskt, så kan ju *osedvanlig* i formellt avseende mycket väl vara en ursprunglig svensk bildning.

En annan förstärkande sammanställning av rent danskt snitt möter oss i följande: "Icke som om de skulle vara skildrade med någon särskilt oresonlig och bitande hatfullhet — åttiotalets litteratur äger *helt annorlunda giftiga* och äfven mycket ensidigare och orättvisare bracktyper", Fr. Böök, Ord och Bild 1907 s. 184. Jfr da. no. *ganske* l. *helt anderledes giftige* o. d. = sv. *vida giftigare*. Se härom SAOB under *annorlunda*, mom. *d*.

"*Vidunderligt betagen*" skriver Österling, Årets visor s. 57. I inhemskt svenskt språkbruk har adj. *vidunderlig* (som nära ansluter sig till subst. *vidunder*) en helt annan färg än här, i denna sammanställning. Den kräver tydligen den da. no. betydelsen av ordet (= sv. *underbar*), som är allbekant t. ex. från Noras väntan på "det *vidunderlige*" i "Et dukkehjem", eller Jacobsens "*Vidunderlige Tove!*"

"Jag fann Markel vid *ett pärlande humör*", Hj. Söderberg, Doktor Glas s. 232. Sammanställningen härstammar sannolikt från liknande dansk-norska vändningar: *perlehumør* o. d. Jfr sv. "*må som pärla i guld*".

Något dansk-färgat förekommer mig även detta uttryck: "T. o. m. herr R. *uppdagas* vara all right", Henning Berger i Sv. Dagbl. 11 nov. 05. I sv. har verbet *uppdaga* en mera högtidlig karaktär, än som stämmer väl överens med denna användning; jag skulle här avgjort ha begagnat verbet *upptäckes*.

Som en helt enstaka licentia poetica framstår slutligen Snoilskys sätt att bruka verbet *förstumma* med intransitiv-inkoativ betydelse, på danskt (och tyskt) sätt:

"I lunderna . . . jag hörde vekt
en näktergal förstumma".
(Dikter, Fjärde saml. s. 279).

Ställningen i rim (mot adj. *skumma*) får visserligen icke här förglömmas som bidragande orsak. Rimtvånget har framkallat järvare nyheter än så! Och analogier till liknande betydelseförskjutningar — fast i motsatt riktning, från intransitiv till transitiv betydelse! — äro överhuvudtaget icke sällsynta i poetiska språk, jfr de av Mjöberg, Språk och stil I s. 198 anförda.

Det oaktat är jag mest böjd för att i detta fall (jämte rimställningen) räkna med danskt språkinflytande som den drivande kraften vid bildningen. Citatet hör nämligen hemma i en dikt "Vid J. P. Jacobsens död", där Snoilsky frammanar för sitt minne syner och stämningar från den döde diktarbroderns verk. Hur naturligt är det inte, att vid detta inlevande i en sällsynt särpräglad dansk diktvärld, också något därmed förbundet minne av danskt språk kommer att följa med upp i dagen![1]

Upprepade gånger har jag vid behandlingen av förmodade danska lånord — såväl i denna som i föregående uppsats i frågan — liksom också i den allmänna inledningen, Språk och stil IV s. 72, haft anledning att påpeka tyska motsvarigheter till den danska och den inlånade svenska bildningen[2]. I vissa sådana fall har jag trott mig kunna påstå, att i svenskan ordet närmast är inlånat från danskan. (T. ex. *avsnitt, bemärkning, grundlag, taga sig samman*). Att giva bindande bevis härför är naturligtvis ytterst svårt. Även om

Partiella lån från danskan.

[1] Om ordet är på något sätt karaktäristiskt för Jacobsens språk, kan jag inte säga, men skulle knappast tro det.

[2] Sådana motsvarigheter kunde nog ha andragits ännu oftare. T. ex. ty. *Abglanz, Bemerkung, Blasiertheit, Fehlgriff, Übergriff, freidenkerisch, Grundlage, Umwelt.* Eller till av andra anförda ord: *eindringlich, einleuchtend, einschmeichelnd.* — Jag fann dock det danska språkets anspråk på att vara vår lånekälla i dessa fall vara rätt klart. Tvivelaktiga äro kanske dock *avglans, omvärld.*

det svenska ordet står formellt närmare det danska än det tyska, så behöver detta ej nödvändigt bero därpå, att ordet inlånats över danskan. Sv. *avsnitt* är neutr., liksom det da. ordet (medan ty. Abschnitt är mask.) — men detta kan bero på anslutning till simplex *snitt*. Sv. *bemärkning* är mera likt det da. *bemærkning* än det ty. *Bemerkung* — men det kan förklaras som anpassning efter svenska ordbildningslagar — jfr *anmärkning*! o. s. v. Oftast torde det vara absolut omöjligt att med någon grad av visshet avgöra, vilken andel man har att tilldela den tyska, och vilken den (i regeln efterbildade) danska språkbilden vid tillkomsten av motsvarande uttryck i svenska språket[1].

Några sådana ord må här anföras för något att belysa denna icke oviktiga sida av danismfrågan[2]:

Verbet *fabla* använt såsom i följande ex.: "när en professor... fablade om, att Sverige under vissa villkor skulle böja sig för Ryssland" (Ups. N. T. 31 okt. 07) — kan återgå på ty. *fabeln* eller da. no. *fable* (= prata i vädret).

Försumpning — ett ytterst vanligt ord, som dock saknas ännu hos Lundell. Jfr da. no. *forsumpning* eller ty. *Versumpfung*.

Att *innestå för* (sanningen av) *något* — jfr da. no. *indestå (for)*, ty. *(für etwas) einstehen*.

"*Klimpra* på lyrorna", = klinka, skriver Snoilsky (i ett brev 1879, citerat i Warburgs Snoilskybiografi s. 239). Jfr da. no. *klimpre*, ty. *klimpern*. — På grund av Snoilskys livliga personliga och litterära förbindelser med Danmark får man kanske här snarast antaga danskt ursprung.

En *leveman* (G. Hellström i Ups. N. T. 5 febr. 07). Jfr da. no. *levemand*, ty. *Lebemann*.

---

[1] Det är också påfallande, hur försiktigt SAOB yttrar sig i dylika fall. T. ex. "Jfr da. *afglands*, ty. *abglanz*" — obs. dock ordningsföljden!

[2] I min första uppsats anförde jag bland andra "ovissa danismer" även en del dylika — "men med angivande av de olika möjligheter man enligt min mening har att räkna med". (L. c. s. 72).

Målerisk — jfr da. no. *malerisk*, ty. *malerisch*. — Likaså vid *dikterisk*.

Adj. och adv. *påfallande* har fullständiga motsvarigheter såväl i da. no. *påfaldende* som ty. *auffallend*.

Sprudlande (humör, livfullhet, t. ex. Ny svensk tidskrift 1892 s. 162). Jfr da. no. *sprudle(nde)*, ty. *sprudeln(d)*.

Strindbergs ljudmålande verb *summa* („vanda att lyss blott till summande myggan", Ordalek och småkonst s. 112). Jfr da. no. *summe*, ty. *summen*.

Det klumpiga *uppbevara* är att sammanhålla ej blott med ty. *aufbewahren* (så särskilt i vetenskapligt språkbruk — Emil Olsson, Språk och stil V s. 167) utan också med da. no. *opbevare*.

Adj. *upprivande*, jfr ej blott da. no. *oprivende* (Språk och stil IV s. 72) utan också ty. *aufreibend* i liknande överförd användning. („Der aufreibende Kampf der Tagespolitik" etc.).

På samma sätt ha många s t å e n d e t a l e s ä t t och konstruktioner, direkta motsvarigheter (och förebilder) i b å d e danskt och i tyskt språk (varvid väl det senare alltid är det u r s p r u n g l i g e n långivande):

Den springande punkten (i ett resonemang l. ett förlopp; t. ex. Fr. Böök, Ord och bild 04 s. 479).

„Det blir *en art andlig upplevelse* mellan henne och L." (Marika Cederström, Det röda inslaget s. 221).

„Hans samtal med doktorn *faller i det uppkonstruerade*" (Bo Bergman, Ord och bild 04 s. 57).

„Med den bästa *vilja till förståelse*" (Soc. Tidskr. 04 s. 268) och liknande.

Den andra huvudsvårigheten vid konstaterandet av danismer i nutida svenska, var att kunna klart särskilja dessa från ursprungligen **i n h e m s k a** språktillgångar. Ofta rinner en språklig företeelse inte upp från en enda rot, utan från ett helt system av rottrådar, som kan vara invecklat nog. Jag

erinrar om t. ex. adj. *lyhörd* ~ *lydhör*, *övergiven*, *troskyldig*, som behandlats ovan.

Här äro några sådana fall, där jag tror man måste räkna med danskt-norskt språkinflytande såsom en faktor, utan att man alltid kan bestämt avväga den insats, som just denna faktor gjort till skillnad från andra, inhemska språkfaktorer.

I sydsvenskt talspråk användes ofta formen *samman* i st. f. det i Upp-Sverige enarådande *tillsammans*. När nu Levertin och andra moderna uppsvenska författare börja antaga den förstnämnda formen ("de förtjäna att nämnas *samman*"; "*samman med* sin gamla sjuka mor bodde fru N. sedermera i Sthlm", Svenska Gestalter ss. 53, 26), så tror jag detta till någon del också får tillskrivas den omständigheten att da. no. har samma form *sammen (med)*.

Verbet *förvanska* (= fördärva, vanställa) tycks vara en nyhet jämförelsevis i vårt litteraturspråk. (I Sv. Akad. Ordlista inkommer det först med 7:de upplagan, Lundell har det endast från "sydsvensk förf."). I våra dialekter förekommer det (enligt Rietz) med motsvarande betydelse i Halland och Småland. Månne inte under sådana förhållanden också det da. no. *forvanske* har någon andel i det nuvarande (t. ex. filologiska) bruket av sv. *förvanska*?

Som försvenskning av adv. *approximativt* har man haft tillgång till två olika bildningar: *tillnärmningsvis* (Tegnér, Språkets makt öfver tanken, s. 47) och *tillnärmelsevis*. Den senare har ju numera segrat — säkerligen tack vare stödet av det da. no. *tilnærmelsevis*.

Adj. *däjlig* upplever ju en renässans i vissa uppsvenska författares språk, och helt visst har SAOB alldeles rätt, när den finner detta sannolikt vara "delvis beroende på inflytande l. lån från danska i senare tid". Till äldre svenska ansluter sig säkerligen Rydbergs användning av ordet och även Frödings och Karlfeldts i vissa pastichartade dikter. Men när Karl Erik Forsslund har det som ett älsklingsord i sin ome-

delbara och naturfriska lyrik och lyriska prosa, så erinras man här snarare om nutida norsk och dansk litteratur.

När Levertin talar om "*upplysningsålderns ljusa kvickhet och satir*" så klingar detta ju äkta gustavianskt. Men förutom denna efterklang från 1700-talet — som vi nog här ha att hålla i första planet och som genom sin tidsfärg giver uttrycket dess språkliga och stilistiska berättigande — kan nog också något undermedvetet minne av da. no. språk ha haft sin del i, att just denna språkbild rann upp för författaren — eller är det bara en ren tillfällighet, att den också verkar fullständigt dansk?

Det språkliga värdet av lånen från danska och norska.

Med ett så pass stort material av danismer, som nu finnes samlat, borde man ha tillräckligt underlag för ett svar på den frågan: äro lånen från danskan och norskan till vinst eller till skada för vårt språk?

Som det emellertid torde framgå av min behandling av de enskilda låneorden, är det min övertygelse, att ett generellt omdöme om danismernas värde ur språkriktighetssynpunkt, icke är möjligt.

Att på puristiska grunder utdöma alla danismer såsom språkfel eller onödigheter, är en ståndpunkt, som i praktiken förbjuder sig själv, redan därför, att det ofta är svårt, för att inte säga omöjligt, att på rak arm avgöra om ett uttryckssätt är av svensk eller dansk börd. (T. o. m. vid närmare undersökning visar det sig ju ofta vara vanskligt att skilja mellan danska lån och dialektala eller ålderdomliga svenska språktillgångar.) En språkriktighetsprincip, som i de enskilda fallen måste vädja till språkhistorien eller ordböckerna, är ju otjänstbar för den dagliga språkumgängelsen.

För dem som hysa den uppfattningen, att "språkriktigt är det som ... på ett tillfredsställande sätt återgifver tanken med hjälp af de i språket redan brukliga medlen" (Ax. Kock i Nordisk Tidskrift 1908, s. 352), äro naturligtvis också alla lån från danskan och norskan att räkna som språkfel — så

länge de icke vunnit allmännare spridning! Men den lotten dela i så fall danismerna med alla språkliga nyheter överhuvud, och domen torde alltså icke bliva så svår att bära, då ju (för detta betraktelsesätt) språket kan utvecklas och "språkförbättringar" genomföras endast genom ständiga brott mot "språkriktigheten".

Även de som intaga en mera liberal ställning till nyheterna i språket, såsom t. ex. Noreen, förhålla sig dock tämligen avvisande gent emot de danska och norska lånen. I Vårt Språk heter det sålunda (del I s. 155): "Bland onda makter, som samtidigt drifva sitt spel inom vår språkvärld, må särskildt framhållas det sedan ett tjugotal år tillbaka allt starkare framträdande, i synnerhet hos författare af lägre rang — men stor läsekrets och sålunda icke ringa inflytande — märkbara dansk-norska inflytandet på ordbildningen, betydelseutvecklingen och i någon mån äfven ordfogningen". — Vilka företeelser Noreen här har i sikte, är lätt att förstå. Även denna uppsats har bringat en hel del exempel på sådana inlån från danskan och norskan, för vilka man måste be goda makter bevara oss! Men som generell dom över det dansknorska språkinflytandet är detta omdöme icke rättvist. (Och det torde väl knappast heller vara avsett att uppfattas så generellt, som ordalagen kunna giva vid handen.)

En sådan allmän förkastelsedom över de dansk-norska språklånen jävas av en mängd dansk-norska lån, som redan äro så införlivade med vår dagliga ordskatt, att ingen längre är medveten om deras egenskap av lån: *kannstöpa(re), mäjeri, samfärdsel, försändelse, lidelse* m. fl. Och en sådan insmältning i den svenska språkkroppen går ofta synnerligen raskt, såsom framgår av ord som *uppsving, övergrepp, räckvidd, spydig, fräjdig* m. fl.

Detta obestridliga sakförhållande har naturligtvis sin enkla förklaring däri, att danskan och norskan äro närbesläktade språk, att alltså ordmaterialet, när det överflyttas till svensk botten, ofta finner före sig en mängd infödda

släktingar, som villigt upptaga det inom sin krets och underlätta dess "naturaliserande". En mängd dansk-norska lån te sig ju (i svensk ljuddräkt) endast som nya avledningar eller nya sammansättningar av inhemska ordstammar.

Häri ligger de dansk-norska språklånens styrka — och på samma gång det farliga med dem! Ty just att likheten mellan svenskt och danskt språkmateriel är så stor, det gör, att man lätt förbiser olikheterna, förbiser, att utvecklingen nu en gång ofta har gestaltat den faktiska användningen av det ursprungligen gemensamma språkmaterialet på olika sätt i de båda språken. (T. ex. vid *rolig, dyrka hyggelig, sætning, lidelse, skikkelse* i förhållande till motsvarande svenska bildningar[1].) — Genom oaktsamhet härpå uppkommer sådant barbariskt blandspråk, som vi (särskilt i gruppen semologiska lån) funnit avskräckande exempel på — t. o. m. från ett par av våra främste författare. När detta kan ske på det färska trädet, måste man medgiva, att Noreens maning "tala svenska med svenskarne!" verkligen är påkallad!

Om domen är lätt fälld över danismer av denna art, som våldsamt slita sönder det betydelsesamband, som en gång i svenskt språk befäst sig mellan en viss form och en viss betydelse, så kan det däremot ofta vara svårt nog att fatta ställning till sådana lån, som visserligen icke äro oförenliga med svenskt språkbruk, men som synas onödiga, därför att i vårt språk redan finnas andra fullgoda uttryck för det avsedda betydelseinnehållet.

För det första får man även vid dessa inlån inte underskatta den möjligheten, att de av ett svenskt publikum, som saknar dansk (eller tysk) språkbildning, antingen inte

[1] En sådan oförenlighet med nutida svenskt språkbruk är naturligtvis icke något, som endast vidlåder vissa lån från danskan, utan kan lika väl förekomma vid upptagande av äldre svenskt språkbruk eller vid lån från svenska dialekter. — De anförda lånen hade inte varit bättre ur det nusvenska riksspråkets synpunkt om lånekällan hade funnits på dessa håll!

alls förstås eller missförstås. Otvetydiga exempel på en sådan fara giva lånord som *spaltning, stola, sans* (= sinne för), *gå överstyr* och många fler.

Denna risk är ju dock tämligen avlägsen vid sådana nyheter, som ansluta sig till ordstammar, vilka redan förut äro levande i svenskt språk: *uppgör* i st. f. sv. *uppgörelse*, *spiror* (jfr sv. verbet *spira*) — sv. *brodd*, *strök* — sv. *stråk* o. s. v.

Även i dessa fall måste man dock — där ett i svenskt språk hävdvunnet ord och ett nu från danskan inlånat konkurrera med varandra såsom uttryck för (vad som i strängare mening kan betecknas som) ett och samma betydelseinnehåll — apriori hålla på det svenska ordets företrädesrätt. Om man också vill bortse från pietetssynpunkten — den språkliga traditionen borde ju annars kunna göra anspråk på vår respekt lika väl som varje annan livskraftig yttring av den nationella kulturen — så torde det svenska ordet i regeln vara att föredraga även ur rent praktisk språksynpunkt. Emedan de svenska orden hos en svensk läsare äro invanda såsom uttryck för ett visst betydelseinnehåll, förmå de att snabbare och med mindre möda för den mottagande hos honom aktualisera detta, än det nya ordet kan göra.

Den hävdvunna formens välde över sinnet är t. o. m. så stort, att när en annan, en ovan form kommer i stället för den väntade — t. ex. *febrilsk* i st. f. *febril, enerätt* för *ensamrätt* — så "stöter" detta vårt öga eller öra (så som "gammalstafvaren" finner "nystavningen" stötande). Åtminstone i det vardagliga språklivet — när man färdas på normalprosans allmänna landsväg — har man avgjort mindre sinne för "nyhetens behag" än för dess obehag. Man fordrar där, för att man skall förlåta avvikelsen från det hävdvunna, att den formella nyheten skall styrka sin rätt till en egen existens, därigenom att den också har något nytt, nå-

got eget att giva, som icke lika bra kom fram genom det gamla ordet.

Härmed äro vi inne på den svåra frågan (som vi ovan gingo förbi) — när äro två skilda ord uttryck för ett och samma betydelseinnehåll? I detta sammanhang är det ju fråga om ordens användning i ett visst konkret fall, icke om deras allmänna bruk. Och då måste man minnas, att det betydelseinnehåll, varmed ett ord i en viss användning faktiskt är förbundet, och som det är avsett att meddela till den läsande eller hörande, ingalunda är uttömt endast med det som kan logiskt bestämmas. Betydelsen är här ingen logisk abstraktion, inte bara en naken idé eller föreställning, utan en psykologisk realitet, av ofta ganska komplicerad natur, där sådant som bitoner och associativa tendenser spelar en stor roll (som med tiden även kan bli bestämmande för den logiskt bestämbara betydelsens karaktär). Låt vara alltså, att t. ex. *gammalmanstankar* logiskt sett är det samma som *gubbtankar* — det har dock en särskild färg, leder till något avvikande associativa kontakter, och blir därigenom bärare av ett i viss mån olika betydelseinnehåll. Det får ett eget värde för en språkbehandling, som syftar något högre än till ett blott och bart "riktigt" meddelande. På samma sätt med *förtumlad* i förhållande till *yr*, *maktbestulen* jämfört med *svag*, *kraftlös*. Även det enbart ljudmålande är ett språkligt värde som bör komma i betraktande, åtminstone när det är fråga om en mera konstnärlig användning av språkmedlen (där uttrycksfullheten är högsta lag), t. ex. vid Strindbergs *risslande* (om bäcken), *hulka* (om småvågorna i stranden) o. s. v.

Slutligen kan en rent tillfällig, mera formell tjänst, som lånordet gör den talande eller skrivande, giva det språkligt existensberättigande — åtminstone i detta föreliggande fall. Han behöver t. ex. ett pluralt uttryck för *brodd*, det finns inte i svenskan, han gör då ett lyckligt fynd genom att skriva *alla spiror* (till en friare utveckling). På samma sätt

kan subst. *påverkningar* vara berättigat gentemot ett blott singulart *påverkan*. Vid bunden form kan lånordets rytmiska karaktär eller dess tjänstbarhet som rimord vara avgörande och rättfärdiga dess val (t. ex. vid *pjolter*, *gammalmansmöda*, *förstumma* i ovan anförda sammanhang) nämligen för så vitt inte sådant köps så dyrt på innehållets bekostnad, att meter- eller rim-nöden skiner naken igenom!

Jag har här endast kunnat antyda några allmänna synpunkter, som synas mig vara av vikt för bedömandet av det språkliga värdet eller ovärdet av ett lån från danskan eller norskan, och som var för sig förut kommit till synes på spridda håll vid min behandling av de enskilda lånen. Skulle jag göra ett försök att slutligen sammanfatta min tanke om värdet av de moderna danismerna i vårt ordförråd, så skulle jag vilja säga, att lånen från våra närmaste frändespråk äro de språklån, som hava de allra största möjligheterna — till så väl gott som ont. De lyckade lånen — valda med medvetenhet och takt — giva oss nya språktillgångar, som otvunget infoga sig i svensk språkmiljö, och som i värde äro så gott som likställda med självskapade svenska nybildningar. Å andra sidan: de misslyckade dansk-norska lånen (som oftast komma in i ett svenskt språksammanhang liksom av en slump, blott därför att de formellt ligga så nära till hands) ha en lika utpräglad förmåga att åstadkomma förvirring och giva intryck av språklig vanvård.

Hilding Celander.

Smärre bidrag.

2. *En egendomlig nybildning.*

I svenska talspråket användes som bekant en enda gemensam form på *-r* i presens ind. akt., t. ex. *kallar, böjer, tror, tager* (jag, du, han, vi, ni, di l. dom). *-r* har här blivit ett formellt medel att uttrycka presensfunktionen hos verbet, jfr Torbiörnsson, Språkvetenskap och stilistik, sid. 14 f.

Om verbets stam slutar på *r*, tillägges hos verb efter andra och fjärde konjugationen intet nytt *r*:

far, bär, begär, lär, när, skär, svär, tär, bör, för, gör, hör, kör, rör, snör, (spör), stör, tör, hyr, pyr, styr. (I vissa dialekter ha flera av dessa verb de längre formerna, t. ex. *hörer, lärer, styrer.*) Till denna typ höra också *spar (sparar).*

Fastän *r* i alla dessa verb hör till stammen, torde de dock åtminstone i viss mån med avseende på formen associeras med andra enstaviga verb, där *r* är presensändelse, t. ex. *dör, syr, ser, går, står* o. dyl.

Några verb på *l* sakna fakultativt *r*, nämligen *gal (galer), mal (maler), stjäl (stjäler), tål.*

De ännu i biblisk stil använda *läs* och *blås* äro i det levande språket ersatta av *läser* och *blåser.*

Endast en helt liten grupp av verb, de på grund av sitt ursprung s. k. præterito-præsentia, ha hittills kunnat hålla stånd mot denna tendens att bilda presens med *r*:

vet, kan, vill, skall (uttal *ska*) och *må.*

Det sist anförda har analogien dock redan delvis rått på, så att det kluvits i två verb, av vilka endast *må* i modal

betydelse saknar *r*, under det att *må (bra, illa)* har pres. *mår* (impf. mådde), vilken form också finns i sammansättningen *förmår*.

Att *mår* fått *r* har möjliggjorts därigenom att *må* slutade på vokal och alltså, sedan det upphört att vara modalt, associerats med gruppen *går, står*.

Nu tycks turen vara kommen till *ska (= skall, skola)*. Jag har nämligen innevarande hösttermin i tvenne fall antecknat formen *skar = ska (= skall, skola)* hos ett par lärjungar vid Upsala h. allm. läroverk:

1) En lärjunge i tredje klassen (V. St.): "vi skar, vi skar" — — — Här kom han av sig och fortsatte om en stund: "vi ska multiplicera".

2) En lärjunge i femte klassen (H. Str.): "vi skar göra 21 till fämtedelar". Detta senare fall antecknade jag den 21 sept., det ovan anförda från tredje klassen ungefär en vecka tidigare.

I båda fallen uttalades *skar* med kort *a*-ljud (≐ *a* i kalla, skall, ska) och naturligtvis med tungspets-*r*. Den närmaste förebilden har väl varit *har* (ehuru *a*-ljudet här är ett annat)[1]. Denna form *skar* visar med vilken styrka analogien gör sig gällande, då den till och med kunnat få bukt med ett av dessa som det tyckes ganska isolerade verb, vars vanlighet i talspråket ju dessutom borde verka bevarande på den historiskt givna formen.

Upsala den 24 sept. 1908.

Tore Torbiörnsson.

---

3. *Till bruket av perfektum och imperfektum i svenskan.*

(Litet kvasivetenskapligt avfall vid kriarättning.)

I en höstterminen 1907 skriven svensk uppsats om Nordiska Museet läste jag för en tid sedan följande passus: "Hazelius har under åratal farit omkring i Sverige. Han har

[1] Sedan ovanstående skrevs, har jag ytterligare antecknat ett par ex. på *skar* (= *skall, skola*), därav en gång med uttalet *skar*.

med egna medel inköpt en stor del av de utställda föremålen. Nordiska Museets fullbordan har alltid varit hans önskningars mål. Denna sin önskan har han dock aldrig fått se uppfylld, emedan han för ett par år sedan rycktes bort av döden"... Man märker genast felet: perfekterna måste utbytas mot imperfektum (åtm. nödvändigt de flesta av dem — se nedan). Och varför? Jo, ty annars "låter det, som om H. levde än". Svenskan använder i fråga om en förfluten händelse *perfektum*, då det allmänna tidsavsnitt, inom vilket tanken medvetet eller omedvetet rangerar in händelsen, ännu varar, men däremot *imperfektum*, då händelsen i fråga icke tänkes falla inom ett tidsavsnitt, som ännu varar. Jfr t. ex. "*Jag var där i går, i morse*", men "*Jag har varit där i dag*" — i dessa exempel är ju tiden uttryckligen angiven.

Detta är nu ungefär detsamma, som brukar sägas i grammatiska arbeten, ehuru kanske något preciserat. Men om vi nu något närmare studera frågan, skola vi finna, hur i sådana fall som dessa språket förmår smyga sig efter tankens olika intentioner. Om vi se på den *första* av de från uppsatsen citerade meningarna, skola vi genast finna, att perfektum *icke* går an. Det måste heta: "*Hazelius for omkring i åratal*..." Och varför? Jo, ty man ser saken från synpunkten av H—s' liv, "*Hazelius*" är det ***psykologiska subjektet*** (eller det "logiska subjektet", om man föredrar den termen) — *för tanken* är H. subjektet (psykologiska subjektet alltså här = det grammatiska), det är om H. man yttrar sig, men hans liv faller helt i det förflutna. Men se vi så på den *andra* meningen, så finna vi, att både imperfektum och perfektum *kan* användas. Säga vi: "*H. har med egna medel inköpt en stor del av föremålen*", så är vårt psykologiska subjekt "*en stor del av föremålen*", det är *därom* vi tala, och dessa föremål, de existera alltfort (i denna sats ***kan*** alltså det psykologiska subjektet bli ett annat än det grammatiska). Säga vi åter: "*H. inköpte*...", så är det som i första satsen H. som är både psykologiskt och grammatiskt subjekt. Så

hava vi den *tredje* meningen. Här torde återigen imperfektum vara det enda brukbara tempus. Ty här måste för *tanken* subjektet ligga inneslutet i "*hans*", H. blir psykologiskt subjekt (psykologiska subjektet *icke* = grammatiska subjektet). I *fjärde* meningens första sats måste vi också sätta in imperf., i den andra satsen har uppsatsförfattaren gjort det själv.

Vi finna alltså, att tempusvalet, som följer den ovan givna allmänna regeln, betingas av det *psykologiska* subjektet. Nu några fler exempel! Jag kan säga: "*Gustaf II Adolf har burit dessa kläder*", och det ehuru Gustaf Adolfs liv helt faller i det förflutna. Då blir "*dessa kläder*" (som jag står och ser på) psykologiskt subjekt. Det är om *dem* jag talar, min tanke rangerar in det sagda inom ett tidsavsnitt, som ännu varar: de existera allt fort, de omnämnda kläderna. Jag kan av samma skäl säga: "*Gustaf II Adolf har varit* (här) *i Nürnberg*", Nürnberg är då psykologiskt sett subjektet, det är ett bidrag till *stadens* historia, som jag ger, och omdömet har *psykologiskt* sett ett annat innehåll än det ekvipollenta: "*Gustaf II Adolf var* (en gång) *i Nürnberg*", i vilket *G. II A.* är subjekt.

Omöjligt vore att säga: "*Adam och Eva ha varit i paradiset*" — för att välja ett drastiskt exempel. Ty här kan varken "*Adam och Eva*" eller "*paradiset*" såsom psykologiskt subjekt berättiga till bruket av tempus perfektum. Båda subjektens existens är helt och hållet avskuren från det närvarande.

Exemplen kunde mångfaldigas. Det ovan anförda ger en liten inblick i språkets nyanseringsförmåga, på samma gång som språket här hjälper oss att se, hur tanken kan välja olika vägar — och så får denna lilla iakttagelse ett visst psykologiskt intresse.

Jan. 08. **S. L—n.**

Med anledning av detta S. L—ns bidrag tillåter sig tidskriftens redaktion härmed att rikta en uppmaning till modersmålslärarna bland Språk och Stils läsare att ur sin erfarenhet från undervisningen lämna likartade bidrag till kännedomen om vårt språks nutida användning. En mängd nuspråkliga företeelser kan förvisso belysas genom dylikt "kriaavfall".

4. *Binda i bet. begåva.*

Anna Maria Lenngrens "Den glada festen" hör till de alster ur vår klassiska litteratur, som läsas och kommenteras vid läroverken. Särskilt har stycket av flere skäl kommit att med förkärlek användas som material för lärarekandidaters provlektioner. Vid "kritiken" efter en dylik väcktes frågan. vilken mening egentligen får anses ligga i tredje raden av följande strof:

Gubben tidigt ren på morgonstunden
trogen önskan av sin gumma fått,
med en stoppad nattrock blivit bunden,
rån och skålbröd, kaffe, utvalt gott.

Flertalet fattade "bunden" i bet. "ombunden, klädd". Men häremot kan invändas, att denna användning av simplex i st. f. kompositum torde vara och ha varit för språkbruket främmande. Ett annat förslag var "fastbunden", i den mening, att gubben i denna dräkt skulle hålla sig på sitt rum och icke få reda på vad som förbereddes. Detta synes mig minst lika hårdraget.

För min del tänker jag på en betydelse, som det tyska *binden* fordom haft, och varav subst. *Angebinde* n. "present" är ett ännu kvarlevande minne. Jag refererar till vad Albert Richter, Deutsche Redensarten[2] (Leipzig, Brandstetter) s. 5 ff. anför till belysning av uttrycket "*zum Angebinde schenken*". R. meddelar, att fordom blombuketter och presenter på födelsedagen bundos om halsen eller armen på mottagaren. Om man ej kunde personligen överlämna gåvan, skulle jämte den inläggas ett snöre. T. o. m. om endast ett brev med lyckönskningar sändes, försummade man ej att bifoga ett band. Belägg anföras från 1600-talets diktning (Paul Fleming skriver en gång, då han ej som förr kunde personligen överbringa sin lyckönskan: *Wie glückhaft war ich doch zu jener Zeit zu schätzen, Da ich in Gegenwart sie kunte binden an.* Och vidare: *Mein Herze war die Post ..... Und*

brachte sich ihr selbst, sein Bote, Brief und Band) liksom ock från den tidens brevställare. Ävenså bundos födelsedagsrimmen om armen eller skickades skrivna på band. R. säger sig vidare själv på 1800-talets mitt ha varit vittne till, hurusom eleverna i en folkskola vid överlämnande av en födelsedagsgåva till läraren bundo ett rött sidenband om hans arm. Han ansågs därmed "förbunden" till att i gengäld anordna en fest för barnen. Det var också sed, att när en godsägare eller hans fru eller gäster beträdde skördefältet, arbetarne begagnade tillfället att genom anbringande av ett band förplikta dem till att spendera dryckesvaror. Likaså arbetarne vid ett bygge vis à vis byggherren. Brudföljet på väg till kyrkan hejdades på sin väg genom byn av ett tvärs över vägen spänt band, som skulle frammana mynt. Om dessa sistnämnda bruk begagnades även verbet "*schnüren*". Att dessa bruk ännu åtminstone på något håll i Tyskland leva kvar, finner jag hos Mackel, Die Mundart der Priegnitz § 260 (Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung XXXII, 1906, s. 30). För lågt. *snöån* i Priegnitz (medellågt. snören) angives utom bet. "*schnüren*" även följande: "*jemand, der über ein Feld, auf dem geerntet wird, geht, eine Braut, die durch ein Dorf fährt, durch Spruch, Strohband, wehende Tücher zu einer Geldspende veranlassen*".

I de sist anförda fallen har det senare momentet i den pregnanta betydelsen segrat. Det är naturligtvis icke denna mening, jag vill ge åt det anförda stället ur "Den glada festen", utan en med Flemings bruk av *binden* överensstämmande.

Först med denna betydelse kan man säga, att ordet "bunden" här står i en fullt naturlig användning, då det får förutsättas, att denna betydelse på sin tid även i svenskan haft en viss utbredning. Därtill kommer att anakolutien vid övergången till den sista versraden: "rån och skålbröd, kaffe, utvalt gott", betydligt lindras. Med båda de inledningsvis omnämnda tolkningarna inskjutes mellan omnämnanden av vad

prästfar "fått" (först "trogen önskan av sin gumma", så "rån och skålbröd" etc.) något därmed alldeles heterogent. Däremot blir med den av mig föreslagna tolkningen strofen enhetlig till innehåll, angivande allt varmed sjuttioåringen uppvaktats redan på morgonen.

Man kan så utan avsaknad undvara somliga upplagors tankstreck eller punkter efter tredje versraden och där blott antaga asyndeton, som är så mycket mindre stötande, som sådant föreligger även inom fjärde raden.

Att "binda" haft denna betydelse i svenskt språkbruk, visa tvenne artiklar i Linds tysk-svenska ordbok av 1749, på vilka docenten Östergren efter tagen kännedom om ovanstående benäget fäst min uppmärksamhet: "*Angebinde*, n. påbindelse. *Das Angebinde, oder Namens Geschencke*, bindelse på ens namns- eller döpelsesdag. *Was soll ich dir zum Angebinde kauffen?* hwad skal jag kjöpa til at binda tig med på tin namns-dag?" — Under "*Anbinden*" gives exemplet: "*Einen an seinem Nahmens-Tag anbinden*, binda en på hans namns-dag". Detta sista exempel, påpekar vidare Ö., återfinnes oändrat i J. G. P. Möllers tysk-sv. ordbok av 1782. *Angebinde* återges där med 'påbindande', och det heter vidare: *Ein Angebinde oder Geschenk an einem Namens oder Geburtstag;* et skänk til någon på des Namns- eller födelse-dag. *Was soll ich* o. s. v.[1] **Artur Korlén.**

---

5. *En anmärkning till denna årgångs s. 104 f.*

Det borde ha uttryckligen sagts — vad som visserligen indirekte framgår av vad som yttrats å s. 106 —, att jag för min del i sådana fall, som de ifrågavarande, då preposition och substantiv äro skilda genom versslutet, icke kan godkänna metrikernas lära om enjambement, en lära som jag även för övrigt anser mycket omtvistbar.

L. Fr. Läffler.

---

[1] Kursiveringen förf:s.